ἐμπροσθοφυλακῇ τοὺς Σκλαβούνους καὶ πεντακοσίους Μανιάτας διοικουμένους ὑπὸ τοῦ Μακρῆ κατέλαβε τὸ προάστειον καὶ ἤρξατο τὸν βομβαρδισμὸν τοῦ φρουρίου διὰ τῶν δύο κανονοστοιχιῶν, ἐξ ὧν ἡ μὲν εἶχε δέκα ὀκτὼ ὅλμους τῶν πεντακοσίων λιτρῶν, ἡ δ' ἑτέρα εἴκοσι τηλεβόλα τῶν 50 λιτρῶν. Ἡ φρουρὰ διοικουμένη ὑπὸ τῶν πασάδων Μουσταφᾶ καὶ Τζαφὲρ καρτερικῶς ἠμύνετο, προσκαλέσασα εἰς βοήθειαν καὶ τὸν σερασκέρην, καὶ κατ' οὐδὲν δειλιάσασα ἐκ τῆς πυρώσεως τῶν οἰκημάτων καὶ τῆς κατακρημνίσεως τῶν τειχῶν. Μετ' ὀλίγον τὰ χριστιανικὰ στρατεύματα ἐνισχύθησαν διὰ τῆς προσελεύσεως χιλίων Τοσκανῶν καὶ ἰσχυροῦ σώματος ἐκ τῶν Ἀλβανῶν τῆς Πελοποννήσου· ὁ δὲ Μοροζίνης ἐθεώρησε καλὸν ἵνα προσκαλέσῃ τοὺς πολιορκουμένους, ἵνα μιμηθῶσι τὸ παράδειγμα τῶν ἐν Παλαιῷ Ναυαρίνῳ, καὶ μὴ ἐπιθυμήσωσι τὸ οἰκτρὸν τέλος τῶν ἐν Κορώνῃ προσθέσας, ὅτι στερούμενοι τῆς βοηθείας τοῦ φυγόντος σερασκέρου ἀδίκως ἤθελον παραδώσει τὴν πόλιν εἰς τὰς φλόγας καὶ τὸν σίδηρον. Οἱ Τοῦρκοι λαβόντες τὸ ἔγγραφον τοῦ ἀρχιστρατήγου μετὰ μικρὰν σύσκεψιν ἀπήντησαν, ὅτι *οὐδεὶς μεταξὺ αὐτῶν ἠδύνατο ὅπως ἀναγνώσῃ τὰ περιεχόμενα, ἀλλὰ καὶ περὶ παραδόσεως δὲν ἠδύναντο νὰ σκεφθῶσι πρὶν ἴδωσι νικώμενον τὸν σερασκέρην, ἐξ οὗ ἀνέμενον ἐπικουρίας.* Καὶ τῷόντι τὴν πρωΐαν ἐπαρουσιάσθη ὁ Ἰσμαὴλ πασᾶς εἰς ἀπόστασιν δύο μιλίων ἐπὶ κεφαλῆς ὀκτὼ χιλιάδων πεζῶν καὶ δισχιλίων ἱππέων. Ὁ Καϊνιξμαρκ ἡγούμενος ἑπτὰ χιλιάδων πεζῶν καὶ ἑπτακοσίων ἱππέων ἔδραμεν ἀμέσως εἰς συνάντησιν αὐτοῦ, καὶ συγκροτήσας μάχην ἔτρεψεν αὐτὸν εἰς φυγὴν ἀπολέσαντα πεντακοσίους καὶ πάσας τὰς σκηνάς. Μετὰ δὲ τοῦτο οἱ πολιορκούμενοι ἀπεφάσισαν ἵνα παραδοθῶσι (2/14 Ἰουνίου) ἐπὶ ταῖς αὐταῖς συνθήκαις τοῦ Παλαιοῦ Ναυαρίνου. Τὴν ἐπιοῦσαν ὁ στόλος ἡσύχαζεν ἐν τῷ λιμένι, πλὴν περὶ τὰς δύο ὥρας τῆς νυκτὸς μετὰ μεγάλης λάμψεως τρομερὸς ἠκούσθη κρότος, καὶ πολλὰ πτώματα ἐξεσφενδονίσθησαν ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Ὁ Μοροζίνης διέταξεν ἀμέσως ἵνα ἐξέλθῃ ὁ στόλος τοῦ λιμένος καὶ μετ' ὀλίγον περίτρομοι οἱ Τοῦρκοι ἀνήγγειλαν αὐτῷ, ὅτι πῦρ τυχαίως ἐνσκῆψαν εἰς τὴν πυριταποθήκην ἀνετίναξεν εἰς τὸν ἀέρα τὸν Τσαφὲρ πασᾶν μεθ' ἑκατὸν πεντήκοντα. Διάφορα ἐρρέθησαν περὶ τοῦ αἰτίου τῆς καταστροφῆς ταύτης· καὶ παρ' ἄλλων μὲν ἐφημίζετο, ὅτι ὁ Τσαφὲρ ὢν ἐναντίος τῆς παραδόσεως μετὰ τὴν εἴσοδον τοῦ χριστιανικοῦ στόλου προσεπάθησε νὰ καταπείσῃ τὴν φρουρὰν πρὸς παράβασιν

τῆς συνθήκης καὶ καταστροφὴν τοῦ στόλου, ἀλλὰ μὴ εὑρὼν αὐτὴν σύμφωνον ἐξ ἀπελπισίας ἔθηκε τὸ πῦρ καὶ συνετάφη μετὰ πολλῶν ἄλλων, βαρβάρως οὕτως ἐκδικηθεὶς καὶ τοὺς ὁμοεθνεῖς καὶ τοὺς πολεμίους· ἄλλοι δέ, ὅτι ἡ φρουρὰ ἐπιπληχθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ δειλίᾳ ἐμηχανεύθη τὴν ἀποτρόπαιον ἐκείνην καταστροφήν. Τὴν ἐπιοῦσαν πρωΐαν ἐξελθόντες οἱ Τοῦρκοι παρέδωκαν τὸ φρούριον εἰς τὸν Μοροζίνην, ὅστις εὑρὼν ἐντὸς αὐτοῦ πεντήκοντα τρία ὁρειχάλκινα πυροβόλα, καὶ διακοσίους ἵππους (destieri), διέταξε νὰ μεταβληθῇ εἰς ἐκκλησίαν μέγα τσαμίον, ἐν ᾧ ἐν μέσῳ πανδήμου χαρᾶς καὶ τοῦ κανονοβολισμοῦ ἀμφοτέρων τῶν φρουρίων ἐψάλη δοξολογία ἐπὶ τῇ νίκῃ.

Μετὰ ταῦτα ἀποφασισθείσης τῆς ἁλώσεως τῆς Μεθώνης 16/28 Ἰουνίου ὁ μὲν Καϊνιξμαρκ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ ὥδευσε διὰ ξηρᾶς, ὁ δὲ στόλος οὐριοδρομῶν ἔφθασεν ἐντὸς ὀλίγων ὡρῶν εἰς Σαπιέντσαν. Ἀμέσως δὲ ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τῶν Σκλαβούνων ἐκτεθεῖσα εἰς τὸ ἀδιάκοπον πῦρ τοῦ φρουρίου κατέλαβε τὸ παρακείμενον προάστειον, ὁ δὲ στρατὸς κατασκηνώσας εἰς τοὺς πέριξ κήπους ἤγειρεν ἀμέσως χαρακώματα πρὸς ἀπόκρουσιν ὁιασδήποτε ἐφορμήσεως τοῦ σερασκέρου ὅστις ἐνισχυθεὶς ὑπὸ τοῦ Μαχμοὺτ πασᾶ δι' ἐπικουρίας ἑξακοσίων ἱππέων ἐπροχώρει πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Μεθώνης. Ὁ Καϊνιξμαρκ ἐπιθεωρήσας τὰς τοποθεσίας καὶ διαγράψας τὸ σχέδιον τῆς πολιορκίας διέταξεν ὅπως ἀποβιβασθῶσι δέκα ὅλμοι καὶ ἰσάριθμα μεγάλα πυροβόλα, καὶ ἐγείρας δύο κανονοστοιχίας πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν προσεκάλεσε τὸν φρουραρχοῦντα ἀγᾶν εἰς παράδοσιν, ἀπειλῶν ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει παντελῆ καταστροφήν. Ἡ φρουρὰ ὅμως ὑπερηφάνως ἀπήντησεν, ὅτι *εἶχεν ἀρκετὸν θάρρος ἵνα μὴ μιμηθῇ τὸ ἄτιμον παράδειγμα τῶν ἐν Ναυαρίνῳ, προτιμῶσα τὰ γίνῃ παραπάλωμα τοῦ πυρὸς παρὰ νὰ παραδοθῇ εἰς χεῖρας Χριστιανῶν.* Μετὰ τοῦτο αἱ κανονοστοιχίαι ἤρξαντο μανιώδη κατὰ τοῦ φρουρίου πυροβολισμόν. Τὰ τείχη κατέπιπτον, αἱ βόμβαι ἐπύρουν τὰ ἐντός, ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι μὴ ἀποθαρρυνθέντες, ἐξ ἐναντίας μάλιστα ἐξαγριωθέντες, λυσσωδῶς ἀντεπυροβόλουν. Ὁ Καϊνιξμαρκ ἐπαυξήσας τὰς κανονοστοιχίας διέταξεν ἔφοδον κατὰ τοῦ φρουρίου διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, καὶ ἀναπετάσας λευκὴν σημαίαν ὑπέδειξε τὸν κίνδυνον εἰς τοὺς πολιορκουμένους, οἵτινες ἐζήτησαν προθεσμίαν μιᾶς νυκτὸς πρὸς συζήτησιν τῆς προτάσεώς του. Τὴν ἑπομένην ὅμως πρωΐαν ᾐτήσαντο δεκαπενθήμερον παράτασιν τῆς ἀνακωχῆς προφασιζόμενοι διχογνω-

μίαν, πράγματι ὅμως ἀναμένοντες τὴν βοήθειαν τοῦ σερασκέρη, ὡς τοῦτο ὑφ' Ἕλληνος αὐτομόλου ἐπληροφορήθη ὁ Καϊνιξμαρκ. Ὅθεν διαταχθείσης τῆς ἐπαναλήψεως τῶν ἐχθροπραξιῶν μετ' ὀλίγας ἡμέρας τὰ ἑνετικὰ στρατεύματα προεχώρησαν μέχρι τῆς τάφρου τοῦ φρουρίου. Ὁ Μοροζίνης διέταξεν ἵνα ἐγερθῇ καὶ ἑτέρα κανονοστοιχία ἐπὶ λόφου ὑπερκειμένου τοῦ φρουρίου, καὶ συγχρόνως τριήρης μετὰ δύο ὅλμων προσβάλῃ τὸ φρούριον τὸ καλούμενον *Φανὸς*, ἔνθα εἶχον καταφύγει τὰ πεφοβισμένα γυναικόπαιδα. Οὕτως οἱ πολιορκούμενοι θεωροῦντες ματαίαν πᾶσαν ἀντίστασιν ἀπεφάσισαν ἵνα παραδοθῶσιν ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὅρους τῶν ἐν Ναυαρίνοις (25/7 Ἰουλίου). Ὅθεν δοθέντων ὁμήρων παρεδόθη εἰς τοὺς Ἑνετοὺς ὁ Φανός, οἱ δὲ Τοῦρκοι χίλιοι τὸν ἀριθμὸν ἐκκενώσαντες ἐντὸς τοῦ ὁρισθέντος χρόνου τὸ φρούριον, ἀνάπλεων ἤδη αἱμάτων, ἐρειπίων καὶ πτωμάτων, ἐγκατέλιπον εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν ἑκατὸν πυροβόλα, ἐξ ὧν τὰ ἐννενήκοντα ἓν ὀρειχάλκινα. Ὁ Μοροζίνης ἐν πομπῇ εἰσελθὼν εἰς Μεθώνην ἐδοξολόγησε τὸν θεὸν ἐν τσαμίῳ μεταβληθέντι εἰς ἐκκλησίαν καὶ μετὰ ταῦτα διώρισε τὸν Φίλιππον Παρούταν ἔκτακτον προβλεπτὴν μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ στρατηγοῦ Κορνάρου.

Ὁ σερασκέρης μὴ τολμήσας νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν τῆς Μεθώνης ἐξεδικήθη κατὰ τῶν δυστυχῶν Ἑλλήνων, ὡς συνεννοουμένων μετὰ τῶν Ἑνετῶν, πυρπολήσας πόλεις καὶ κώμας, καὶ ἐξανδραποδίσας πολλὰ γυναικόπαιδα (1).

Διαρκούσης τῆς πολιορκίας ὁ Σκλαβοῦνος ἀρχηγὸς Κορπονέζης μετὰ τριῶν γαλιοτῶν ἐκυρίευσε τὴν Κυπαρισσίαν (Arcadia) (2).

Ἀποφασισθείσης ἐν πολεμικῷ συμβουλίῳ τῆς ἐκπορθήσεως τοῦ Ναυπλίου, πρωτευούσης τότε τῆς Πελοποννήσου ὁ στρατὸς ἐπιβιβασθεὶς ἐπὶ τοῦ στόλου ἀνεχώρησεν ἐκ Μεθώνης τὴν 15/27 Ἰουλίου καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας κατέπλευσεν εἰς τὸν ὅρμον Ῥόδι (Rogdi), ἀπέχοντα τέσσαρα μίλια ἀπὸ τῆς πόλεως, καὶ ἐγγὺς τῷ ὁποίῳ ὑπῆρχε θελκτικὸν κτῆμα τοῦ Νασὰν πασᾶ μετὰ κήπων καὶ κρηνῶν. Ἵνα προλάβῃ τὴν ἔλευσιν τοῦ σερασκέρου ὁ Καϊνιξμαρκ διέταξεν ἵν' ἀμέ-

(1) Garzoni, σελ. 152–165. — Foscarini, σελ. 187—203. — Morea Combattuta, σελ. 218–240.

(2) « Dubitando di qualche rivolta dei Greci, stava attento a loro andamenti, esercitando atridi crudeltà contro i più sospetti, levando loro le mogli, et i figliuoli, et incendiando le case e le ville (Foscar. σελ. 203).

σως ἀποβιβασθῶσι τὰ στρατεύματα, καὶ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν, συμποσουμένων εἰς 9,500 πεζοὺς καὶ πεντακοσίους ἱππεῖς, ἐβάδισε πρὸς κατάλειψιν τοῦ Παλαμηδίου, καθ' ὃν χρόνον ὁ στόλος προσωρμίζετο εἰς τὸν λιμένα τοῦ Χαρίτωνος. Ἐντὸς τοῦ Ναυπλίου κατῴκουν τότε ὀκτὼ χιλιάδες Ἑλλήνων, Τούρκων, καὶ Ἑβραίων, ἡ δὲ φρουρὰ συγκειμένη ἐκ τριῶν χιλιάδων μαχητῶν διῳκεῖτο ὑπὸ τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ, καὶ τῶν τεσσάρων αὐτοῦ ἀδελφῶν, ἐξ ὧν εἷς ἦτο καὶ ὁ ὑπερασπιστὴς τοῦ Κελεφᾶ Χασάν. Ἀμέσως δ' ἑτοιμασθέντες πρὸς ὑπεράσπισιν, καὶ ἐξασφαλίσαντες τὰς οἰκογενείας ἐμήνυσαν περὶ τοῦ κινδύνου εἰς τὸν σερασκέρην, ὅστις διατρέχων τὴν Πελοπόννησον ἐξηκολούθει τὸν κατὰ τῶν Ἑλλήνων διωγμὸν (1), ἀλλ' ἅμα μαθὼν τὴν ἀπόβασιν τῶν Ἑνετῶν συνεκέντρωσε τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, καὶ τὴν 20/1 Αὐγούστου κατασκηνώσας εἰς τὰ πεδία τοῦ Ἄργους, ἀπέστειλεν εἰς ἐπικουρίαν τριακοσίους γιανιτσάρους κατορθώσαντας νὰ εἰσέλθωσιν ἐν τῷ σκότει τῆς νυκτὸς διὰ τῆς πύλης τῆς θαλάσσης. Τοῦτο μαθὼν ὁ Μοροζίνης διέταξε τρεῖς γαλέρας ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν τῶν καταδίκων νὰ περιπολῶσι νυχθημερόν, καὶ συγκροτήσας πολεμικὸν συμβούλιον ἐξέθηκεν, ὅτι ἐπειδὴ ἡ παρουσία τοῦ σερασκέρου ἐνέπνεε μέγα θάρρος εἰς τοὺς πολιορκουμένους ἀναπόρευκτος καθίστατο ἡ μετ' αὐτοῦ συμπλοκή. Παραδεχθείσης τῆς προτάσεως ἑτοποθετήθησαν ἐπὶ τοῦ Παλαμηδίου τρεῖς ὅλμοι καὶ νέα μεγάλα πυροβόλα ὑπὸ τὴν κυβέρνησιν τοῦ προβλεπτοῦ Κεφαλληνίας Φαυστίνου Ῥίβα, διετάχθησαν δύο τριήρεις ἵνα πλησιάσωσιν ὑπὸ τὸ φρούριον καὶ ἀρχίσωσιν ἀδιάκοπον πυροβολισμὸν πρὸς περισπασμὸν τῶν πολιορκουμένων, καὶ εἰς τὸν προβλεπτὴν τοῦ στρατοπέδου Δανιὴλ Δελφῖνον ἀνετέθη ἡ φρουρὰ τῶν χαρακωμάτων πρὸς ἀπόκρουσιν πάσης ἐξόδου αὐτῶν· οὕτω δὲ διευθετηθέντων τῶν πραγμάτων ὁ Ἑνετὸς ἀρχιστράτηγος ἐλθὼν εἰς τὴν πρὸς τὸ Ἄργος παραλίαν ἀπεβίβασε δύο χιλιάδας μαχητῶν, οἵτινες ἑνωθέντες μετὰ τοῦ Καϊνιζμαρκ ὥδευσαν κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου (4/16 Αὐγούστου). Ὁ Ἰσμαὴλ πασᾶς ἔχων τέσσαρας χιλιάδας ἱππέων καὶ 3,000 πεζῶν ἅμα ἰδὼν τοὺς πολεμίους διέταξε τὸ ἱππικὸν νὰ ἐφορμήσῃ κατ' αὐτῶν. Στερρῷ ποδὶ ὑπεδέχθησαν τὴν ἐχθρικὴν δύναμιν καὶ δι' ἀδιακόπου πυρὸς ἀποδε-

(1) «Vagando da una provincia all'altra sfogava più tosto l'ira contra i sudditi del rito Greco, sospetti di genio verso la Republica e per la religione, e per il prisco vassallaggio.» Garzoni, σελ. 167.

κατίσαντες ἠνάγκασαν νὰ τραπῇ εἰς φυγήν. Τὸ παράδειγμα τῶν ἱππέων ἐμιμήθησαν καὶ οἱ πεζοί, ἐγκαταλιπόντες εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν τὸ στρατόπεδον, ἐν ᾧ οὗτοι εὗρον πολλὰς ζωοτροφίας, ἑκατὸν ὀγδοήκοντα κιβώτια πυρίτιδος, καὶ ἄλλα χρειώδη τοῦ πολέμου. Μετὰ τοῦτο ὁ σερασκέρης παραλαβὼν καὶ τὰς ἐν Ἄργει τουρκικὰς οἰκογενείας ἔφυγεν εἰς Κόρινθον, οἱ δὲ Χριστιανοὶ καταλαβόντες τὸ φρούριον τῆς πόλεως ταύτης, καὶ ἀφαιρέσαντες πάντα τὰ ἐναπολειφθέντα πολεμεφόδια μετὰ ἑπτὰ λιθοβόλων καὶ δύο τηλεβόλων ἐπανῆλθον ἐν θριάμβῳ εἰς Ναύπλιον.

Ἀδιάκοπον ἐξηκολούθει τὸ πῦρ τῶν πολιορκητῶν, πυρπολῆσαν καὶ καταφθεῖραν τὰ ἐντὸς τοῦ φρουρίου. Εἰς ἐπισφράγισιν δὲ καὶ βόμβα μετέδωκε τὸ πῦρ εἰς τὴν πυριταποθήκην, ἐξ ἧς ἀνατιναχθείσης μετὰ πολλῶν συγκατεστράφη τὸ πολυτιμότερον βοήθημα τῶν πολιορκουμένων τὸ ὑδραγωγεῖον. Ὁ Μοροζίνης ἐννοῶν τὴν θέσιν αὐτῶν ἀπέστειλε μετὰ τοῦ διερμηνέως Φόρτη ἐπιστολὴν προσκαλοῦσαν αὐτοὺς εἰς παράδοσιν, ἀλλ' οὗτοι ἀπήντησαν, ὅτι *ἐξ ἁμαρτιῶν ἐτέσκηψεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς των ἡ τοιαύτη συμφορὰ*, καὶ ὅτι *οἱ χριστιανοὶ ἐκπληροῦντες τὸ πρὸς τὴν πίστιν καθῆκον αὐτῶν δύνανται νὰ ἐξακολουθῶσι καταστρέφοντες αὐτοὺς βαρέοῦντας εἰς μέρος τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ*. Τοιαύτην λαβὼν ὁ ἀρχιστράτηγος ἀπάντησιν διέταξεν ἵν' ἀποβιβασθῶσι δώδεκα πυροβόλα πεντήκοντα λιτρῶν δι' ὧν κατεσκευάσθησαν δύο κανονοστοιχίαι εἰς τοὺς πέριξ κήπους, ἐξ ὧν ἡ μία ἐξωπλίσθη δι' ὅλμων πεντακοσίων λιτρῶν. Ἐκ τοῦ ἀδιακόπου πυροβολισμοῦ ἐξηκολούθουν κατακρημνιζόμενα τὰ τείχη, οἱ δὲ πολιορκούμενοι δὲν ἠδύναντο ἵνα παρουσιασθῶσιν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων πρὸς χρῆσιν τῶν πυροβόλων. Ἐν τούτοις διάφοροι Ἕλληνες διὰ νυκτὸς φυγόντες ἐκ τοῦ φρουρίου (1), ἀνήγγειλαν εἰς τοὺς πολιορκητὰς, ὅτι πᾶσαι αἱ οἰκίαι, ἐκτὸς τριάκοντα, εἶχον πυρποληθῇ ὑπὸ τῶν ἐκσφενδονιζομένων βομβῶν, πολλοὶ οἱ νεκροὶ καὶ τραυματίαι, ἀπερίγραπτοι οἱ ὀδυρμοὶ τῶν γυναικοπαίδων, εἴκοσι δύο ἑλληνικαὶ ἐκκλησίαι εἶχον κατακρημνισθῇ, οἱ πολιορκούμενοι ἔπινον ἁλμυρὸν ὕδωρ, ἀλλὰ τὸ θάρρος αὐτῶν κατ' οὐδὲν εἶχε μειωθῇ, καὶ πρὸς τούτοις, ὅτι ὁ σερασκέρης ἐνισχυθεὶς διὰ νέων δυνάμεων ἐξ Εὐβοίας ἀνεχώρησεν ἐκ Κορίνθου εἰς βοήθειαν αὐτῶν.

Τὴν 28/9 Αὐγούστου κατέπλευσεν ἐκ Βαρβαρίας ὁ ναύαρχος Λουό-

(1) Τὴν 22/3 Αὐγούστου ἑπτὰ Ἕλληνες διοικοῦντες μίαν κανονοφόρον ἀνήκουσαν εἰς τὴν μοῖραν τοῦ Μεχμὲτ πασᾶ ἠὐτομόλησαν πρὸς τοὺς Ἐνετούς.

δος ἀποβιβάσας εἰς Τρίπολιν τοὺς Τούρκους τῆς Μεθώνης, καὶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἀνηγγέλθη εἰς τὸν Μοροζίνην, ὅτι οἱ ἐν Μονεμβασίᾳ Τοῦρκοι πληροφορηθέντες τὰ συμβαίνοντα εἰς ἀντεκδίκησιν ἐλήστευσαν τοὺς Ἕλληνας τῶν περιχώρων.

Οἱ Ἐνετοὶ ἐκσφενδονίσαντες μέχρι τῆς ἡμέρας ταύτης κατὰ τῶν πολιορκουμένων τρεῖς χιλιάδας πεντακοσίας βόμβας, ἐξηκολούθουν ἀδιακόπως τὸ πῦρ κατὰ τοῦ Ναυπλίου καὶ τοῦ θαλασσίου φρουρίου, ἐξωπλισμένου διὰ δεκαεπτὰ πυροβόλων καὶ ἑκατὸν μαχητῶν διοικουμένων ὑφ' ἑνὸς ἀγᾶ.

Ἐν τούτοις Ἕλληνες ἐκ τοῦ προαστείου τοῦ Ναυπλίου παροικοῦντες ἐν Θερμισίῳ κατέπεισαν τὸν διοικοῦντα τὸ φρούριον τοῦτο ἀγᾶν ἵνα παραδοθῇ εἰς τοὺς Ἐνετοὺς, πρὶν ἐπισύρῃ κατὰ τῆς κεφαλῆς του τὴν ὀργὴν αὐτῶν· ὅθεν ὁ ναύαρχος Πέτρος Δουόδος μεταβὰς κατέλαβε τὸ ἐκκενωθὲν ὑπὸ τῶν Τούρκων Θερμίσιον, ἐν ᾧ εὗρεν ἓξ σιδηρᾶ πυροβόλα καί τινα πολεμεφόδια.

Τὴν 8/20 Αὐγούστου ἴλη τοῦ ἱππικοῦ ἐφώρμησε κατὰ τῶν χριστιανικῶν χαρακωμάτων, καὶ ταὐτοχρόνως οἱ πολιορκούμενοι ἐπειράθησαν ἔξοδον, ἀλλ' ἀμφοτέρωθεν ἀπεκρούσθησαν μετὰ μεγάλης ζημίας. Τὴν 17/29 ὁ σερασκέρης ἡγούμενος μυριάδος πεζῶν καὶ ἱππέων κατέλαβε τὸ ὑπερκείμενον τοῦ ἐνετικοῦ στρατοπέδου ὄρος καὶ πήξας ἐπ' αὐτοῦ πολλὰς σημαίας ἐπροχώρησεν ἐν ἀλαλαγμοῖς πρὸς τὰ χαράκωματα τῶν χριστιανῶν. Οἱ Σκλαβοῦνοι μετὰ τῶν ποντιφικῶν καὶ ἱπποτικῶν στρατευμάτων γενναίως ἀντιστάντες διέκοψαν τὴν ὁρμὴν τῶν Τούρκων, μέχρις οὗ ἐλθόντες οἱ Μοροζίνης καὶ Καϊνιξμαρκ μετὰ τοῦ ὑπολοίπου στρατοῦ συνεκρότησαν τρίωρον μάχην, καὶ μετὰ μεγάλων ζημιῶν ἀπεδίωξαν τοὺς ἐχθροὺς, οἵτινες ἀποσυρθέντες ἐπὶ παρακειμένου λόφου προσεβλήθησαν αὖθις ὑπὸ τῶν Σκλαβούνων, Παπομελιταίων, Σαξόνων, καὶ ναυτῶν καὶ εἰς ἐντελῆ ἐτράπησαν φυγήν. Οἱ Τοῦρκοι ἀπώλεσαν ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ 1,400, οἱ δὲ Χριστιανοὶ 350.

Ὁ Μοροζίνης ἑορτάσας μετὰ τὴν νίκην, καὶ ἐμπήξας εἰς δόρατα τὰς κεφαλὰς τῶν πεσόντων προσεκάλεσε τοὺς πολιορκουμένους εἰς παράδοσιν, οἵτινες ἐπὶ τέλους ἀνεπέτασαν λευκὴν σημαίαν, καὶ ἐσυνθηκολόγησαν. Ὅθεν διαταχθείσης ἀνακωχῆς ἐδόθησαν οἱ ἐπισημότεροι ὡς ὅμηροι, καὶ ἐπετράπη αὐτοῖς ἵνα ἐντὸς εἴκοσιν ἡμερῶν πανοικὶ μεταχθῶσιν εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς Τενέδου Ἀσιατικὴν παραλίαν, καὶ τὴν αὔριον (18/30) παραδώσωσι τὸ θαλάσσιον φρούριον.

Ὁ Μοροζίνης εἰσελθὼν εἰς Ναύπλιον ἐδοξολόγησε τῷ Θεῷ ἐντὸς τοῦ κυριωτέρου τσαμίου μεταβληθέντος εἰς ἐκκλησίαν, καὶ ἀπηλευθέρωσε τοὺς εὑρεθέντας τετρακοσίους δούλους. Οἱ Ἕλληνες συμποσούμενοι εἰς δύο χιλιάδας προπορευομένου τοῦ ἀρχιεπισκόπου αὐτῶν Σιλβέστρου ἐπαρουσιάσθησαν τῷ νικητῇ καὶ ἐκφράσαντες τὴν εὐγνωμοσύνην ἐπὶ τῇ ἀπελευθερώσει ὡρκίσθησαν πίστιν τῇ Δημοκρατίᾳ. Ὁ δὲ Μοροζίνης ἀναγνωρίσας τὸ αὐτοδιοίκητον τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος κατέγραψε τοὺς προὔχοντας ἐν τῇ βίβλῳ τῶν εὐγενῶν.

Ἡ Γερουσία μαθοῦσα τὴν ἅλωσιν τοῦ Ναυπλίου διέταξε δοξολογίας καὶ πανηγύρεις, καὶ ἐδώρησεν εἰς μὲν τὸν Καϊνιξμαρκ χρυσοῦν νιπτῆρα ἀξίας ἓξ χιλιάδων δουκάτων, εἰς δὲ τὴν οἰκογένειαν τοῦ Μοροζίνη ἀπένειμε τὸν τίτλον τοῦ ἱππότου διαδοχικῶς κατὰ πρωτοτοκίαν (1).

Μετὰ ταῦτα ὁ ἀρχιστράτηγος διορίσας ἐν Ναυπλίῳ ἔκτακτον προβλεπτὴν τὸν Φαυστῖνον Ῥίβαν (2), τακτικὸν τὸν Βενέδικτον Πολάνην, φρούραρχον τὸν Μάρκον Πριούλην, καὶ ἀρχηγὸν τὸν Παῦλον Μακρῆν, τιμηθέντα τῷ ἱπποτικῷ παρασήμῳ τοῦ ἁγίου Μάρκου, καὶ διατάξας τὰ πληρώματα τῶν γαλεατσῶν ἵνα ἐργασθῶσι πρὸς ἐπι-

(1) Distinto ragguaglio di quanto è seguito nella resa di Napoli di Romania alli 29 di Agosto (La Morea Combattuta dall'armi Venete, σελ. 241—278).—Garzoni, σελ. 165—175.—Foscarini, σελ. 203—210.—Locatelli.—L' origine della Morea, II, σελ. 24—38.—Locatelli.—P. Coronelli, Description géographique et historique de la Morée reconquise par les Venitiens, du royaume de Negrepont, des lieux circonvoisins etc. Paris 1687. Ἐν τῇ κατὰ μέρος ἐπιτετμημένῃ γαλλικῇ ταύτῃ μεταφράσει τοῦ Κορονέλλη (Memorie istoriogeografiche della Morea) εὑρίσκονται ὡς καὶ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ἀξιόλογοι πίνακες εἰς φύλλον ἐξεικονίζοντες τὴν Πελοπόννησον, Πάτρας, Ταίναρον, Καστὲλ-Τορνέζε, τὸ φρούριον καὶ τὴν πόλιν Κορώνης, τὴν κυριευθεῖσαν σημαίαν τοῦ Χαλὶλ-πασᾶ, τὴν ἐν Καλάμαις μάχην, Ζαρνάταν, τὸν Κελεφᾶν, τὸ σχέδιον τοῦ φρουρίου τῆς Ζαρνάτας, τοῦ Κελεφᾶ, καὶ τοῦ Πασαβᾶ, τὸ φρούριον τῆς Μάνης, Μονεμβασίαν, Ναύπλιον, Κέρκυραν μετὰ τῶν φρουρίων, Κασσιώπην, Πάργαν, τὸν κόλπον τῆς Πρεβέζης, τὸ φρούριον τῆς Ἁγίας Μαύρας, τὸ τῆς Πρεβέζης μετὰ σχεδιογραφήματος τοῦ ἐν ἔτει 1685 ὑπὸ τοῦ ἐκτάκτου προβλεπτοῦ Νικολάου Λεόνη ἐγερθέντος πύργου, μέρος τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας, τὴν Γομενίτσαν, Κεφαλληνίαν, Ζάκυνθον, Κύθηρα, τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Σαρωνικὸν κόλπον, τὴν Εὔβοιαν, τὰ Μέγαρα, τὸν Βῶλον, τὰ φρούρια τῆς Ναυπάκτου (Ῥίον καὶ Ἀντίῤῥιον), καὶ ἄλλα Δαλματικὰ φρούρια. Πολλαὶ τῶν ἄνω πόλεων καὶ φρουρίων ἐξεικονίζονται κατὰ διαφόρους ἐπόψεις.

(2) Τὸν Ῥίβαν μετ' οὐ πολὺ ἀποθανόντα διεδέχθη ἐν τῷ ἀξιώματι ὁ Γάσπαρος Βραγαδῖνος.

σκευὴν τοῦ φρουρίου, ἐξῆλθε μετὰ τοῦ ὑπολοίπου στόλου εἰς τὸ Αἰγαῖον πρὸς καταδίωξιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου, τὸν ὁποῖον οὐδαμοῦ συναντήσας ἦλθεν εἰς Πειραιᾶ προτιθέμενος ἵνα διενεργήσῃ ἀπόβασιν κατὰ τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλ' ὁ μητροπολίτης Ἰάκωβος μετὰ τῶν προύχόντων Σταματίου Γάσπαρη, Μιχαὴλ Δημάκη, Γεωργίου Δούσμανη, καὶ Ἰακώβου Δαμίστρου ἐν ὀνόματι τῆς κοινότητος τῶν Ἀθηνῶν πληρώσαντες αὐτῷ φόρον δέκα χιλιάδων δουκάτων, καὶ ὑποσχεθέντες τὴν κατ' ἔτος χορήγησιν ἰσαρίθμου ποσοῦ παρεκάλεσαν αὐτὸν ἵνα φεισθῇ τῆς πόλεως αὐτῶν (1). Καὶ οὕτως ὁ Μοροζίνης ἐπανῆλθε περὶ τὰς ἀρχὰς Ὀκτωβρίου εἰς Ναύπλιον πρὸς παραχείμασιν καὶ πρὸς περίθαλψιν τοῦ ὑπὸ διαφόρων νόσων ἀποδεκατιζομένου στρατοῦ.

Ὁ δὲ σερασκέρης μετὰ τὴν ἧτταν ἐγκαταλιπὼν τὸ Ἄργος εἰς χεῖρας τῶν Ἐνετῶν ἀπεσύρθη εἰς Αἴγιον (2), καὶ διέταξε τὸν μὲν Μεχμὲτ πασᾶν νὰ περιπολῇ, καὶ ἄλλους πασάδες νὰ στρατοπεδεύσωσιν εἰς Ἐξαμίλιον (Ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου). Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ σῶμα ἐκ χιλίων ἑξακοσίων ἀνδρῶν διαταχθὲν νὰ παραχειμάσῃ ἐν Καρυταίνῃ ἐστασίασε, καὶ σφάξαν τὸν διοικητὴν αὐτοῦ ἔφυγεν ἐκ τῆς Πελοποννήσου.

Αἱ νίκαι τοῦ Μοροζίνη ἀστραπηδὸν διαδοθεῖσαι ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα ἐνεθουσίασαν τοὺς χριστιανοὺς, καὶ πολαὶ πόλεις, ὡς Πάτραι καὶ Καρύταινα, δι' ἀπεσταλμένων ὡρκίσθησαν πίστιν τῇ Δημοκρατίᾳ καὶ ἐζήτουν βοήθειαν πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ. Ἀπ' ἐναντίας δὲ οἱ Τοῦρκοι περίτρομοι ἐκλείοντο εἰς τὰ φρούρια, διαταχθέντες μάλιστα ὑπὸ τοῦ σουλτάνου, ὡς ἐρημίζετο, ἵνα ἐκκενώσωσι τὴν Πελοπόννησον (3).

Οὕτως ἔληξε καὶ τὸ τρίτον ἔτος τοῦ πελέμου, ἐν ᾧ οἱ Τοῦρκοι ὑπέστησαν τρομερωτέρας συμφορὰς καὶ ἀλλαχοῦ, μάλιστα δ' ἐν Οὐγγαρίᾳ.

---

(1) « Ὀκτωβρίου 10, ἦρθε (εἰς Ζάκυνθον) ἕνα καράβι ἀπὸ τὴν Ἀθήνα καὶ εἶπε πῶς ἀφέντης ὁ καπετὰν γκενεράλες ἐπῆγε 'ς τὴν Ἀθήνα καὶ ἔκαμε ἡμέραις εἴκοσι καὶ ἀπῆρε δέκα χιλιάδες ριάλια, ὁποῦ τοῦ τὰ δώσανε χαράτσι γιὰ νὰ μὴν τοὺς πολεμήσῃ, καὶ ἔτσι ὠμπλιγαριστήκανε νὰ δίνουν πᾶσα χρόνο, καὶ ἐγύρισε πάλι 'ς τ' Ἀνάπλι ». Ἡμερολόγιον Μάτεση (Ἑλλην. Ἀνέκδοτα, Α'. σελ. 210).—Π. Χιώτου ἱστορ. Ἀπομν. Γ', σελ. 297.

(2) « Venizza (Βοστίτσα), in poca distanza di Patrasso ». Foscarini, σελ. 209.

(3) « Νοεμβρίου 15, ἦρθε ἕνα καΐκι ἀπὸ τὴν ἀρμάδα καὶ εἶπε πῶς ἐμήνυσε ὁ βασιλειᾶς τῆς Πόλης ὁ Τοῦρκος τοῦ σελασκέρη ὁποῦνε 'ς τὸ Μωρέα νὰ πάγῃ ἀπάνω στὴν Πόλη, καὶ νὰ ἀφήσῃ τὸν Μωρέα καὶ νὰ τὸν πάρῃ ὁ Βενετσάνος ὁποῦ εἶνε ἐδικός του ». Μάτεσης, αὐτόθι.

Πολιορκουμένης τῆς Μεθώνης οἱ Ἐνετοὶ μοίραρχοι Βενιέρης καὶ Πιζάνης συναντήσαντες ἔξω τῆς Νάξου τὸ ἐξ Ἀλεξανδρείας καραβάνιον συνοδευόμενον ὑπὸ ἐννέα σουλτανικῶν καὶ ὀκτὼ καταδρομικῶν πλοίων τῆς Τριπόλεως δὲν κατώρθωσαν μὲν ἵνα συλλάβωσιν αὐτό, ἐφόνευσαν ὅμως τὸν κυβερνήτην Μπαμπὰν πασᾶν. Ὕστερον ὁ Βενιέρης ἀποβιβάσας εἰς Μικρὰν Ἀσίαν τὴν φρουρὰν τοῦ Ναυπλίου προσεβλήθη ὑπὸ τοῦ Καπιτὰν πασᾶ, ὅστις μετὰ πολύωρον κανονοβολισμὸν ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Ἐν Δαλματίᾳ ὁ πασᾶς τῆς Ἐρζεγοβίνης ἐκυρίευσεν ἓν φρούριον, τουρκικὰ δὲ σώματα διέδραμον τὸ διαμέρισμα τῆς Πολίτσας, καὶ ὁ πασᾶς τοῦ Ἀντιβάρεως προσέβαλε τὸ φρούριον τῆς Βουδούας. Εἰς ἀντεκδίκησιν ὅμως οἱ μὲν Μορλάχοι διέδραμον τὰς τουρκικὰς χώρας, ὁ δὲ στρατηγὸς Κορνάρος προσέβαλε καὶ ἐκυρίευσε τὸ ἰσχυρὸν Σίγν, ἀποκρούσας καὶ τὸν ἐπελθόντα πασᾶν τῆς Βοσνίας. Συγχρόνως οἱ αὐτοκρατορικοὶ ἐπυρπόλησαν τὸ ἐν Τρανσυλβανίᾳ φρούριον Ἀράδ, ἐνίκησαν τοὺς Τούρκους ὑπὸ τὸ Σεγέδινον, ἐκυρίευσαν τὸν Σὰν-Γιόβε, πλὴν ἀπεκρούσθησαν ἐν Μογγάτς. Μετὰ ταῦτα προσεβλήθη καὶ μετὰ λυσσώδη πολιορκίαν ἠλώθη καὶ τὸ τελευταῖον ἐν Οὐγγαρίᾳ προπύργιον τοῦ ἰσλαμισμοῦ, ἡ Βούδα, μετὰ τοῦ Σεγεδίνου, Καποσβιβὰρ, Πέντε Ἐκκλησιῶν (Cinque chiese), Σίκλου, καὶ Δάρδα. Ἀφ' ἑτέρου δ' ἐνωθέντες Πολωνοὶ καὶ Ῥῶσσοι διέβησαν τὸν Προῦθον, καὶ κατέλαβον τὸ Ἰάσιον.

Ἡ εἴδησις τῶν ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ ἰδίως τῶν ἐν Οὐγγαρίᾳ νικῶν ἐπροξένησε μεγάλην ἀθυμίαν καὶ ταραχὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Πρὸς ἐξευμένισιν δὲ τοῦ Θεοῦ διετάχθη τριήμερος νηστεία, καὶ ὁ σουλτάνος πενθηφορῶν ἦλθε καὶ προσηυχήθη μετὰ πολλῶν ἐν τῷ τσαμίῳ. Τότε ὁ μουφτῆς κατηγόρησεν ἐνώπιον τοῦ φανατικοῦ πλήθους αὐτὸν τὸν σουλτάνον ὡς αἴτιον ὅλων τῶν δυστυχημάτων, λέγων, ὅτι οἱ μὲν πρόγονοι αὐτοῦ μὲ τὴν σπάθην ἀνὰ χεῖρας διέδωκαν καὶ ἐδόξασαν τὸν ἰσλαμισμόν, αὐτὸς δ' ἐκάθητο τερπόμενος καὶ κρύπτων τοὺς θησαυρούς του πρὸς διατροφὴν τῶν κυνῶν, καὶ διὰ τὰς ἡδονὰς τοῦ σεραγίου, ἐπομένως ἦτο ἀνάξιος τῆς βασιλείας. Ὁ σουλτάνος κεραυνόβλητος ἤκουσε τὸ κατηγορητήριον, καὶ μόλις ἠδυνήθη νὰ σωθῇ ἐκ τῆς ὀργῆς τοῦ ἐξηγριωμένου ὄχλου, ὅστις μόλις κατέστειλε τὴν λύσσαν αὐτοῦ διὰ τῆς ὑποσχέσεως, ὅτι ὁ σουλτάνος αὐτοπροσώπως θέλει ἐκστρατεύσει εἰς Οὐγγαρίαν. Συνάμα δ' ἐδόθησαν κατεπείγουσαι διαταγαὶ πρὸς ἐξοπλισμὸν κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν· ἐν ὀνόματι τοῦ σουλ-

τάνου προσεκλήθη εἰς τὰ ὅπλα ὁ λαὸς τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ ἐκ τῶν τσαμίων ἀφηρέθησαν πάντα τὰ χρήματα, καὶ ἄλλα πολύτιμα ἀναθήματα. Κατὰ τοῦ τελευταίου μέτρου ἀντέστη μανιωδῶς ὁ μουφτῆς, ὅστις ἐκπεσὼν τοῦ ἀξιώματος ἐξωρίσθη εἰς Χίον. Μ' ὅλα ὅμως τὰ ληφθέντα δραστήρια μέτρα τοσαύτη ἐπεκράτει ἀποθάρρυνσις, ὥστε προτροπῇ τοῦ ἐν Οὐγγαρίᾳ μεγάλου βιζίρου Σουλεϊμάνη ἐπροτάθη πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας ἡ εἰρήνη, τὴν ὁποίαν οὗτος γενναιοφρόνως ἀπέρριψε.

Παραχειμάζων ἐν Ναυπλίῳ ὁ Μοροζίνης ἀπησχόλει τὸν στρατὸν καὶ τὰ πληρώματα τῶν πλοίων εἰς ἐπισκευὴν τοῦ φρουρίου, ὀχύρωσιν τοῦ Παλαμηδίου, καὶ κατασκευὴν ὁδοῦ συγκοινωνούσης μετὰ τοῦ λιμένος. Περὶ τὰς ἀρχὰς ὅμως Μαρτίου πανώλης μεταδοθεῖσα ἐκ γαλλικοῦ πλοίου, καὶ πρωτοφανεῖσα ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ἀρχιεπισκόπου προσέβαλλε τοὺς κατοίκους καὶ τὰ στρατεύματα. Τὸ μόλυσμα ἀστραπηδὸν μεταδοθὲν εἰς τὰ πέριξ, καὶ ἐπὶ τέλους ἀνὰ πᾶσαν τὴν Πελοπόννησον τρομερὰν ἐπέφερε θραῦσιν· τῆς δὲ περιστάσεως ἐπωφεληθέντες οἱ Τοῦρκοι ἐλευθέρως διέτρεχον τὴν Ἀργολίδα, καὶ φθάσαντες ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ Ναυπλίου κατηφάνισαν τοὺς ἐν τοῖς προαστείοις κατοικοῦντας Ἕλληνας, οἵτινες οὐδεμίαν παρὰ τῶν Ἑνετῶν ἐλπίζοντες βοήθειαν, ἔλαβον τὰ ὅπλα καὶ ἀπελπιστικῶς πολεμήσαντες ἀπεδίωξαν τοὺς ἐπιδρομεῖς. Ὁ Ἑνετὸς ἀρχιστράτηγος κεκλεισμένος ἐν τῷ φρουρίῳ μετὰ λύπης ἔβλεπε τὸν στρατὸν καταφθειρόμενον ὑπὸ τῆς τρομερᾶς νόσου, καὶ ἵνα προφυλάξῃ τοὺς ἐπιζῶντας ἀπεφάσισεν ὅπως ἀναχωρήσῃ ἐκ Ναυπλίου· ὅθεν προσκαλέσας τὸν ἐν τῇ ἐπισκευῇ τῶν τειχῶν τῆς Κορώνης ἐπιστατοῦντα Ἰάκωβον Κορνάρον, γενικὸν προβλεπτὴν τῶν τριῶν νήσων, καὶ παραδοὺς αὐτῷ τὰ φρούρια, ἀνεχώρησε μετὰ τοῦ στόλου καὶ κατευθυνθεὶς πρὸς Μεθώνην καὶ Ναυαρίνους, ἐξέλεξε τὸ νησίδριον τῆς Σαπιέντσας ὡς λοιμοκαθαρτήριον, ἔνθα διανύσας τὰς ἀπαιτουμένας πρὸς κάθαρσιν ἡμέρας ἔπλευσε πρὸς Γλιμενὸν τῆς Λευκάδος. Ἐνταῦθα μαθὼν, ὅτι πλοῖα πειρατικὰ ἀνεφάνησαν κατὰ τὸ Σάζινον ἀπέστειλε πρὸς καταδίωξιν αὐτῶν τὸν μοίραρχον Πιζάνην μετὰ τοῦ καταδρομέως Ῥωμανοῦ Μανέτα· συγχρόνως δ' ἐπειδὴ τουρκικὸς στόλος ἔπλευσε κατὰ τῶν ἐν Κρήτῃ ἐνετικῶν κτήσεων διέταξε τὸν ἕτερον τῶν μοιράρχων Κονταρίνην ἵνα παραλαβὼν τὴν μοῖραν αὐτοῦ καὶ τὰ Ἑπτανήσια κάτεργα τοῦ τε Σταματίου Χαλικιοπούλου καὶ Ἀνδρέα Μεταξᾶ μεταβῇ πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῶν. Ἐν Λευκάδι διατρίβων ὁ Μοροζίνης διώρισεν ἀντὶ τοῦ

ἀποθανόντος ταγματάρχου Δελλαδέτσιμα διοικητὴν Ξηρομέρου καὶ Βάλτου τὸν Γεώργιον Μόρμορην, καὶ διηυκόλυνε τὴν ἐν Ἑπτανήσῳ καὶ Ναυπλίῳ ἐγκατάστασιν τῶν ἐκ τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τῶν Τούρκων διωκομένων Ἑλλήνων.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο (1687) ἐβράδυνεν ἡ ἔλευσις τῶν ἐξ Ἐνετίας ἐπικουριῶν, διότι τὸ ἔαρ εἶχεν ὁλόκληρον παρέλθει καὶ αὗται εἰσέτι δὲν εἶχον ἑνωθῆ μετὰ τοῦ ἐν Λευκάδι περιμένοντος ἀρχιστρατήγου· συγχρόνως δὲ ὁ συμμαχῶν στολίσκος τοῦ πάπα καὶ τῆς Μελίτης πολὺ ἀργὰ καταπλεύσας δὲν ἠθέλησεν ἵν' ἀκολουθήσῃ, ὡς ἔχων διαταγὰς ἵνα μείνῃ ἀδιάφορος· οὕτως ὁ Μοροζίνης μόλις κατώρθωσεν ἵν', ἀναχωρήσῃ πρὸς συμπλήρωσιν τῆς κατακτήσεως τῆς Πελοποννήσου τὴν 8/20 Ἰουλίου μετὰ τοῦ ἑνετικοῦ στόλου ἐπιβαινομένου ὑπὸ ὀκτὼ χιλιάδων πεζῶν, καὶ χιλίων τετρακοσίων ἱππέων.

Μετὰ τῶν Ἑνετῶν συνεστράτευον ὡς ἐθελονταὶ καὶ πολλοὶ Ἑπτανήσιοι, ἰδίᾳ δαπάνῃ συγκροτήσαντες σώματα. Καὶ ἐκ μὲν τῶν Ζακυνθίων διαμνημονεύονται ὁ Νικόλαος Φοσκάρδης ἡγούμενος πεσσαράκοντα συμπατριωτῶν αὐτοῦ, οἱ ἀδελφοὶ Σπυρίδων καὶ Κωνσταντῖνος Νεράντση, ὁ κατεργοκύρης Νικόλαος Λογοθέτης μετὰ τοῦ ἀνεψιοῦ του Εὐσταθίου, καὶ ὁ Ἀναστάσιος Καψοκέφαλος ἐπιβαίνων μετὰ τοῦ υἱοῦ Ἀντωνίου εἰς τὸ κάτεργον τοῦ συμπολίτου του Κ. Καπνίση. Ἐκ δὲ τῶν Κεραλλήνων οἱ Ν. καὶ Μ. Πιανιατόροι, Ἰωάννης ὁ Λοβέρδος, ὁ Φωκᾶς, ὁ Χωραφᾶς, καὶ ὁ Τσιμάρας.

Ἐν τούτοις ἀνακληθέντος τοῦ Ἰσμαὴλ πασᾶ διωρίσθη σερασκέρης τῆς Πελοποννήσου ὁ Ἀχμὲτ πασᾶς, ὅστις στρατοπεδεύσας εἰς Πάτρας ἀνήγειρεν ἐπὶ τῆς παραλίας χαρακώματα καὶ πύργους πρὸς παρεμπόδισιν ἀποβάσεως τῶν Χριστιανῶν ἐν Ἀχαΐᾳ.

Εἰσελθὼν ὁ Μοροζίνης τὴν ἐπιοῦσαν ἐν τῷ κόλπῳ τῶν Πατρῶν κατώρθωσε ἵν' ἀποβιβάσῃ τὰ στρατεύματα εἰς ἀπροφύλακτα μέρη, ὁ δὲ σερασκέρης ἅμα μαθὼν τοῦτο διέταξε τριακοσίους ἱππεῖς ἵνα σπεύσωσιν εἰς προσβολήν. Οὗτοι καταφθάσαντες ἐπέπεσαν κατὰ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος τοῦ πεζικοῦ συγκροτουμένης ἐκ Σκλαβούνων καὶ Βρουνσβικίων, πλὴν μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν ἀπεδιώχθησαν. Μετὰ τοῦτο συγκροτηθέντος συμβουλίου ἀπεφασίσθη ἡ ἀποδίωξις τοῦ σερασκέρου· ὁ δὲ Μοροζίνης πληροφορηθείς, ὅτι πρὸς τὰ παράλια τῆς Ναυπάκτου εὑρίσκοντο πολυάριθμα πλοιάρια Ἑπτανησίων μεταφέροντα τροφὰς καὶ ζωοτροφίας, διέταξε τὸν πλοίαρχον τοῦ Ἀδριατικοῦ Βενέδικτον Σα-

νοῦτόν ἵνα διελθῶν ὑπὸ τὸ πῦρ τῶν φρουρίων Ῥίου καὶ Ἀντιῤῥίου, διακόψῃ πᾶσαν συγκοινωνίαν μετὰ τῶν ἐν Πάτραις Τούρκων καὶ τιμωρήσῃ τοὺς μετερχομένους τὴν ἀπρεπῆ ἐκείνην καπηλείαν. Ὁ Σανοῦτος συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ ἓξ κατέργων, ἐξ ὧν ἓν ἦτο καὶ τὸ τοῦ Ζακυνθίου ἱππότου Ἀγησιλάου Σιγούρου, κατώρθωσε τὴν νύκτα τῆς 11/23 Ἰουλίου ἵνα διαπεράσῃ ἀβλαβὴς τὸν πορθμὸν λυσσωδῶς κανονοβολισθεὶς ὑπὸ τῶν δύο φρουρίων, καὶ ἀποδιώξας τὰ πλοιάρια ἔμεινε περιπολῶν ἐντὸς τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου εἰς ἀπόστασιν ἐννενήκοντα μιλίων ἀπὸ τῶν φρουρίων. Συγχρόνως καὶ ὁ Καϊνιξμαρκ ἡτοίμασε τὸν στρατὸν διὰ τὴν μετὰ τοῦ σερασκέρου συμπλοκήν, καὶ πληροφορηθεὶς ὑπὸ χωρικοῦ, ὅτι ἐκτὸς τῆς συνήθους ὑπῆρχε καὶ ἄλλη ὁδὸς ἄγουσα εἰς Πάτρας, δύσβατος ὅμως καὶ μακρὰ, διέταξεν ἵνα ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Ἕλληνος δι' αὐτῆς διὰ νυκτὸς βαδίσωσι, καὶ τὴν πρωΐαν τῆς 12/24 εὑρέθη ἀπέναντι τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου εἰς ἀπόστασιν τριῶν μιλίων. Ὁ σερασκέρης ἦτο ἐστρατοπεδευμένος ἐπὶ καλῆς τοποθεσίας, ἔχων κατ' ὄπισθεν μὲν τὰς Πάτρας, κατ' ἔμπροσθεν δὲ μέγα τέναγος. Οἱ Τοῦρκοι ἀγρίως ἀλαλάζοντες ἐρώμησαν κατὰ τῶν Ἑνετῶν οὐδόλως παρεμποδισθέντες ἐκ τοῦ συνεχοῦς αὐτῶν πυρός· ὁ δὲ Καϊνιξμαρκ ἰδὼν τὰς γραμμὰς τοῦ στρατοῦ κλονουμένας, πρὸς παρεμπόδισιν τῆς ὁρμῆς τῶν πολεμίων ἐξηκόντισε κατ' αὐτῶν ἐχίνους (cavalli di frisa)· ἀλλ' ἐκ τούτου μᾶλλον ἐξαγριωθέντες οἱ Τοῦρκοι ξιφήρεις ἐπέπεσαν κατὰ τῶν ἐναντίων, οἵτινες διὰ πυκνοῦ πυρὸς διέκοψαν τὴν λυσσώδη αὐτῶν ὁρμήν. Ὁ σερασκέρης ἐπιθεωρῶν τὰ συμβαίνοντα ἔστειλε παρευθὺς ἐπικουρίαν ἐκ χιλίων πεντακοσίων ναυτῶν, οἵτινες βαδίζοντες κατὰ μέτωπον κατετρόμαξαν τοὺς Χριστιανοὺς, ἀγνοοῦντας τὸ ποιὸν καὶ τὴν ποσότητα αὐτῶν. Τὰ τάγματα τῶν δημάχων καὶ τῶν Σκλαβούνων ἐφορμήσαντα ἔτρεψαν εἰς φυγὴν τὸ ἐχθρικὸν ἱππικὸν, περίτρομον διασωθὲν εἰς τὰ ὄρη. Τὸ παράδειγμα αὐτοῦ ἐμιμήθη καὶ ὁ σερασκέρης, ὅστις ἀπολέσας ἑπτακοσίους ἄνδρας ἐτράπη καταδιωκόμενος ὑπὸ τῶν νικητῶν, οἱ ὁποῖοι ἐκυρίευσαν πολλὰς σκηνὰς, πυροβόλα καὶ σημαίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ἡ τρίουρος τοῦ Ἀχμὲτ πασᾶ. Ἡ φρουρὰ τῶν Πατρῶν ἐκκενώσασα τὴν πόλιν ἔφυγε πρὸς τὴν Κόρινθον μετὰ τοῦ σερασκέρου, ὅστις διερχόμενος τὴν παραλίαν, προσέβαλε τὰς πλησίον τῶν φρουρίων περιπολούσας γαλέρας, αἱ ὁποῖαι στρέψασαι κατ' αὐτοῦ τὰ πυροβόλα τὸν ἠνάγκασαν ἵνα ἐπισπεύσῃ τὴν φυγήν. Ἐν τούτοις αἱ ὑπὸ τὸν Σανοῦτον γαλέραι σπουδαίως ἀπε-

σχόλησαν τοὺς Τούρκους· διότι ὁ Ἀγησίλαος Σιγοῦρος πληροφορηθείς, ὅτι χίλιοι πεντακόσιοι Τοῦρκοι ἐνέδρευον ἐκτὸς τοῦ Ῥίου διεπέρασε μετὰ τοῦ κατέργου του ἐν μέσῳ πυρίνου βροχῆς κανονίων ἐκσφενδονιζομένων καὶ ἀπὸ τοῦ φρουρίου καὶ τῶν ἐκεῖ ἐλλιμενισμένων φουστῶν, καὶ ἀποβιβασθεὶς μετὰ τῶν ἐπιβαινόντων Ζακυνθίων μετὰ μεγάλων ζημιῶν ἐξεδίωξε τοὺς ἐνεδρεύοντας, τοὺς ὁποίους παρηκολούθησε καὶ ἡ ἐκκενώσασα τὸ Ῥίον φρουρά.

Ὁ Μοροζίνης ἀναιμωτὶ εἰσελθὼν εἰς Πάτρας μετέβαλε τὸ κυριώτερον τσαμίον εἰς ναὸν τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου, καὶ τὴν ἐπομένην πρωΐαν ἀποστείλας τὸν Ζακύνθιον ὁπλαρχηγὸν Ἄγγελον Νέγρην εἰς κατάκτησιν τοῦ φρουρίου τῆς Γλαρέντσας, διηυθύνθη πρὸς ἅλωσιν τῶν φρουρίων τῆς Ναυπάκτου. Ὁ μεταξὺ τοῦ Ἀντιῤῥίου καὶ τῆς Ναυπάκτου ἐστρατοπεδευμένος μετὰ ἓξ χιλιάδων μαχητῶν Ἀχμὲτ πασᾶς, ἅμα μαθὼν τὴν προσέλευσιν τοῦ ἀρχιστρατήγου ἔθηκε πῦρ εἰς τὴν ἐν Ἀντιῤῥίῳ πυριταποθήκην καὶ ἀνατινάξας εἰς τὸν ἀέρα τὸ φρούριον μετὰ δύο πύργων ἀπεμακρύνθη ἐγκαταλιπὼν τὴν Ναύπακτον εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν. Ὁ δὲ Μοροζίνης καταλαβὼν καὶ ἐφοδιάσας τὰ φρούρια, ἐν οἷς εὗρεν ἑκατὸν πεντήκοντα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὀρειχάλκινα πυροβόλα, καὶ ἐγκαταλιπὼν ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Ναυπάκτου δεκατέσσαρας γαλέρας πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν κατοίκων ἀπὸ τῶν πειρατικῶν ἐπιδρομῶν, διηυθύνθη πρὸς τὸν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου, ἔνθα εἶχε καταφύγει ὁ σερασκέρης· ἀλλ' οὗτος ἅμα μαθὼν τὴν προσέλευσιν τῶν νικητῶν ἔθηκε πῦρ εἰς τὰς οἰκίας καὶ ἀποθήκας, καὶ κακοποιήσας τοὺς Ἕλληνας, ἔντρομος ἀπεσύρθη εἰς τὰς Θήβας.

Ἐνῷ ταῦτα συνέβαινον, ὁ εἰς Γλαρέντσαν ἀποσταλεὶς Νέγρης ἐπολιόρκησε τὸ ἐγγὺς φρούριον (Καστὲλ-Τορνέζε), καὶ προσεκάλεσε τοὺς ἐν αὐτῷ Τούρκους εἰς παράδοσιν. Ὁ δὲ φρούραρχος Μουσταφᾶς συγκροτήσας μετὰ τῶν ἀγάδων συμβούλιον παρέδωκεν εἰς χεῖρας τῶν Ζακυνθίων τὸ φρούριον μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ τεσσαράκοντα τεσσάρων πυροβόλων καὶ ἀρκετῶν ζωοτροφιῶν. Ἐκ τούτου δὲ πᾶσα ἡ Γαστούνη καθυπετάγη εἰς τὰ Ἑνετικὰ ὅπλα καὶ διῳκεῖτο ὑπὸ τοῦ Νέγρη.

Ὁ ἀρχιστράτηγος καταπλεύσας εἰς Κόρινθον κατέλαβε τὴν πόλιν ἀφρούρητον, ἐν ᾗ εὗρε τεσσαράκοντα ὀρειχάλκινα πυροβόλα κατεφθαρμένα ὑπὸ τῶν φυγόντων ἐχθρῶν (1).

---

(1) « Τὴν πρωΐαν τῆς 7 Αὐγούστου ἐφθάσαμεν εἰς τὰ παράλια τῆς Κορίνθου. Οἱ

Ἅμα ἐγνωστοποιήθησαν εἰς Ἐνετίαν αἱ ἐν Πελοποννήσῳ νῖκαι διετάχθησαν πάνδημοι πανηγύρεις, καὶ πομπώδεις δοξολογίαι, μετ' ἄλλων διαδηλώσεων χαρᾶς. Εἰς τὸν Μοροζίνην ἀπενεμήθη τὸ ἐπώνυμον τοῦ Πελοποννησιακοῦ, καὶ ἡ προτομὴ αὐτοῦ μετὰ τῆς πρὸ τῶν Πατρῶν κυριευθείσης σημαίας τοῦ σερασκέρου ἐτέθη ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα. Ἡ Γερουσία ἀντήμειψε χρηματικῶς καὶ τὰς ἐκδουλεύσεις τοῦ Καϊνιξμαρκ δι' αὐξήσεως τῆς ἐτησίας αὐτοῦ ἐπιχορηγήσεως κατὰ ἓξ χιλιάδας δουκάτων, διαφοροτρόπως ἐκθηλώσασα τὴν εὐαρέσκειαν αὐτῆς καὶ πρὸς ἄλλους ἀνωτέρους καὶ κατωτέρους ἀξιωματικούς.

Ἐνῷ δὲ οἱ Τοῦρκοι περίτρομοι ἐξεκένουν τὴν Πελοπόννησον, σπουδαίως ἐξηπλοῦτο διὰ τῶν ἁρματωλῶν καὶ ἐπισκόπων ἡ ἐπανάστασις ἐν Στερεᾷ Ἑλλάδι. Ἐν μὲν τῇ Ἠπείρῳ καὶ τῇ Ἀκαρνανίᾳ ἐκτὸς τοῦ Σουλίλα καὶ τοῦ Μεϊτάνη ἔλαβον τὰ ὅπλα κατὰ τῶν Τούρκων καὶ οἱ ἁρματωλοὶ Χρῆστος Βαλαορίτης καὶ Σπαθόγιαννης, ἐν δὲ τῇ Ἀνατολικῇ Ἑλλάδι ἐκτὸς τοῦ Χορμοπούλου καὶ Λιβίνη ἐπανέστησαν καὶ οἱ ἁρματωλοὶ τῆς Παρνασσίδος καὶ Ὑπάτης Κούρμας καὶ Σπανός, συνεργοὺς ἔχοντες τοὺς ἐπισκόπους Φιλόθεον Σαλόνων, Ἱερόθεον Θηβῶν, Μακάριον Λαρίσσης, καὶ Ἀμβρόσιον Εὐβοίας. Καὶ ὁ μὲν Κούρμας ἐπιπεσὼν κατὰ τοῦ Λοιδορικίου καὶ τῶν περιχώρων ἐξωλόθρευσε τοὺς Τούρκους, καὶ βοηθήσας τοὺς Ἐνετοὺς εἰς τὴν κατάληψιν τοῦ Ἀντιρρίου καὶ τῆς Ναυπάκτου, ἔδραμε κατὰ τοῦ εἰς Θήβας καταφυγόντος σερασκέρου, τὸν ὁποῖον κατενίκησε φονεύσας δύο χιλιάδας καὶ αἰχμαλωτίσας διπλασίους. Ὁ δὲ Φιλόθεος ἀναπετάσας ἐν Σαλόνοις τὴν σημαίαν τοῦ σταυροῦ ἀπεδίωξε τοὺς ἐν Παρνασσίδι ἐχθρούς, καὶ μεταβὰς εἰς Κόρινθον ἀνήγγειλε τῷ Μοροζίνῃ τὰ συμβάντα, καὶ παρευρέθη εἰς τὸ μετ' ὀλίγον συγκροτηθὲν συμβούλιον, ἐν ᾧ συνεζητήθησαν τὰ περὶ τῆς περαιτέρω ἐκστρατείας.

Συγχρόνως δὲ καὶ οἱ Μανιάται μετ' ἄλλων Πελοποννησίων ἐκστρα-

---

Τοῦρκοι εἰς δέκα χιλιάδας συμποσούμενοι ἐγκατέλιπον τὴν πόλιν τὴν προτεραίαν μετὰ τῶν γυναικῶν, παιδίων, καὶ ὑπαρχόντων των. Ἅμα εἶδον τὰ πλοῖα ἡμῶν ἤναψαν πυρὰ εἰς σημεῖον συγκεντρώσεως. Εἰς Κόρινθον ἄφησαν τινὰς γέροντας, γραίας, καὶ ἀσθενεῖς, θέσαντες καὶ πῦρ ἐν τῇ πόλει. Τὸ πεζικὸν ἀπερβιβασθὲν ἐστρατοπέδευσεν ἐκτὸς τῆς Κορίνθου.» Ἡμερολόγιον Ἄννης Ἀκερχελμ, κυρίας τῆς τιμῆς τῆς κομήσσης Καϊνιξμαρκ (Laborde, Athènes, II, σελ. 307). — Garzoni, σελ. 208—212. — Foscarini, σελ. 244—248. — Π. Χιώτου, Γ', σελ. 299—302.

τεύσαντες ἐκυρίευσαν τὴν Καρύταιναν, καὶ αἰχμαλωτίσαντες πολλὰ γυναικόπαιδα ἐλεηλάτησαν τὰ πέριξ (1).

Ἀποφασισθείσης τῆς ἁλώσεως τῶν Ἀθηνῶν ὁ Ἐνετὸς ἀρχιστράτηγος ἀνεχώρησε τὴν 6/18 Αὐγούστου μεταβαίνων εἰς τὸν Σαρωνικὸν κόλπον, καὶ ἐφοδιάσας τὰ ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ φρούρια διώρισεν ἐν μὲν Ναυπάκτῳ προβλεπτὰς τὸν Θαδαῖον Γραδενίγον καὶ Ἰωσὴφ Ἀμέλην Λούπην, ἐν δὲ Ῥίῳ καὶ Ἀντιῤῥίῳ φρουράρχους τοὺς Μάρκον Βαρβαρίγον καὶ Ἱερόλυμον Τιέπολον εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ Λουΐζη Σαγρέδου, καὶ ἐν Πάτραις προβλεπτὴν τὸν Ἱερόλυμον Πριούλην καὶ φρούραρχον τὸν Ἰωάννην Γριόνην. Τὴν 15/27 καταπλεύσας εἰς Μάνην προσεπάθησε νὰ καταλάβῃ καὶ τὸ φρούριον τοῦ Μισθρᾶ, κατὰ τοῦ ὁποίου προηγουμένως εἶχε ἐκστρατεύσει ὁ προβλεπτὴς τῆς Ζαρνάτας Νικόλαος Πολάνης, πλὴν ἐπειδὴ οἱ παρακολουθοῦντες Μανιάται εἰς ἓξ χιλιάδας συμποσούμενοι ἐτράπησαν ἀτάκτως εἰς λεηλασίαν, καταδιωχθεὶς ὑπὸ εὐαρίθμων Τούρκων ἠναγκάσθη νὰ ὀπισθοχωρήσῃ. Οἱ ἐν Μισθρᾷ Τοῦρκοι μαθόντες τὰς νίκας τῶν Ἐνετῶν καὶ τὴν φυγὴν τοῦ σερασκέρου ἀπέστειλαν πρὸς τὸν Μοροζίνην ἕνδεκα τῶν προὐχόντων μετὰ δώρων πρὸς συνθηκολόγησιν. Ἐπειδὴ ὅμως ἐφημίσθη, ὅτι ἡ πανώλης εἶχε μεταδοθῇ εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα προσετέθη ἐν ταῖς συνθήκαις, ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἀφοπλιζόμενοι ἔπρεπε νὰ κλεισθῶσιν ἐν τοῖς φρουρίοις τοῦ Μισθρᾶ καὶ τῆς Βαρδούνιας μετὰ φρουρῶν διορισθησομένων ὑπὸ τοῦ Πολάνη, μέχρις οὗ ἡ ὑγειονομικὴ ἐπιτροπὴ ἀναγνωρίζουσα τὴν κάθαρσιν αὐτῶν ἐπιτρέψῃ τὴν φυγὴν αὐτῶν. Μετὰ δὲ τοῦτο ἀποφασίσας νὰ καταλάβῃ καὶ τὸ τελευταῖον ἐν Πελοποννήσῳ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχόμενον φρούριον τῆς Μονεμβασίας ἔπεμψεν ἀπεσταλμένους ζητῶν τὰς κλεῖς αὐτοῦ· ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἐν αὐτῷ φρουροῦντες ἀπεκρίθησαν, ὅτι εἶχον ἀπόφασιν νὰ ὑπερασπισθῶσιν μέχρις ἐσχάτης πνοῆς, ἔστειλεν ἐκ δευτέρου μετὰ λευκῆς σημαίας τὸν διερμηνέα, πρὸς τὸν ὁποῖον οἱ ἐν Μονεμβασίᾳ ἀπήντησαν διὰ πυροβολισμῶν. Ὀργισθεὶς ἐπὶ τῇ ἀπειθίᾳ ὁ ἀρχιστράτηγος μετέβη ἐκεῖ, καὶ διέταξε τὸν μοίραρχον Βενιέρην ἵνα μετὰ δώδεκα μεγάλων πλοίων

(1) « Ἰουνίου 20 ἦρθε μία βάρκα ἀπὸ τὸ Νειόκαστρο τὸν Ἀβαρῖνο καὶ ἤφερε καὶ τὸν πρεβεδόρο τῆς Κορώνης, καὶ ἐφερμάρισε γιὰ τὴν πανούκλα στὴ Μοθώνη, καὶ περιπλέον εἶπε πῶς ἐπήρανε καὶ τὴν Καρύταινα καὶ ἐπήρανε χίλιους τρακοσίους Τούρκους, γυναικοπαῖδι, καὶ ἤτανε τρεῖς χιλιάδες Μανιάταις καὶ χίλιοι Κορωναῖοι, καὶ ἐκδύσανε περὶ τὴν χώρα, » Ἡμερολόγιον Μάτεση, σελ. 214.

πλησιάσῃ καὶ κανονοβολίσῃ τὸ φρούριον. Κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Μονεμβασίας παρευρέθησαν καὶ πολλοὶ Μανιάται καὶ ἑκατὸν Κυθήριοι ὑπὸ τὸν ὁπλαρχηγὸν Νικόλαον Καλούτσην. Ἐνῷ δὲ ὁ ἀδιάκοπος τοῦ Βενιέρη βομβαρδισμὸς εἶχεν ἐμποιήσει μεγάλην σύγχυσιν καὶ ταραχὴν εἰς τοὺς πολιορκουμένους περιελθόντας εἰς ἐσχάτην ἀπελπισίαν ἀπρόοπτον συμβὰν ἐματαίωσε τὴν προσδοκωμένην τῆς πολιορκίας ἔκβασιν. Ἡ ναῦς τοῦ Γενουηνσίου ἱππότου Μαρκαντωνίου Καρατίνου ἀνετινάχθη εἰς τὸν ἀέρα, τὸ δὲ πλήρωμα αὐτῆς ἐγένετο πυρὸς παρανάλωμα. Ὅθεν ὁ Βενιέρης λύσας τὴν πολιορκίαν ἔπλευσεν εἰς τὸν Σαρωνικὸν κόλπον καὶ ἡνώθη μετὰ τοῦ προπορευθέντος ἀρχιστρατήγου.

Τὴν νύκτα τῆς 9/21 Σεπτεμβρίου κατέπλευσεν εἰς Πειραιᾶ ὁ στόλος, καὶ τὴν πρωΐαν ἀπεβιβάσθησαν τὰ στρατεύματα ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Καϊνιξμαρκ. Οἱ ἐν Ἀθήναις Τοῦρκοι ἅμα ἰδόντες τὰ κατ' αὐτῶν ἐχθρικὰ κινήματα τῶν Ἐνετῶν ἀπεσύρθησαν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, οἱ δ' Ἕλληνες πέμψαντες εἰς Πειραιᾶ πρεσβείαν συγκειμένην ἐκ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἰακώβου, παντὸς τοῦ κλήρου, καὶ τῶν προύχόντων Πέτρου καὶ Δημητρίου ἀδελφῶν Γάσπαρι, Σπυρίδωνος Περούλη, καὶ τοῦ καθηγητοῦ Ἀργυροῦ Μπεναλδῆ ὑπεσχέθησαν εἰς τὸν ἐν Πειραιεῖ Μοροζίνην πᾶσαν συνδρομὴν ἐὰν ταχέως ἐμβαλὼν εἰς τὴν πόλιν ἐξησφάλιζεν αὐτὴν ἀπὸ τῶν προσβολῶν τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει πολεμίων.

Ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τοῦ πρὸς τὰς Ἀθήνας ὁδεύοντος Ἐνετικοῦ στρατοῦ συνέκειτο ἐκ Σκλαβούνων καὶ Λουνεβεργίων πεζῶν μετὰ ὀλίγων ἱππέων ἐσπαρμένων ὡς προσκόπων, καὶ μετ' αὐτὴν εἵπετο τὸ κύριον σῶμα ὑπὸ τὸν Καϊνιξμαρκ. Τὸ πρῶτον σῶμα κατεσπευσμένως ὁρμῆσαν εἰς τὴν πόλιν ἐξησφάλισε τοὺς κατοίκους ἀπὸ τῆς τουρκικῆς καταπιέσεως, τὸ δὲ δεύτερον προστατευόμενον ὑπὸ τοῦ ἐλαιῶνος ἵδρυσε τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ καὶ ὀχυρῶσαν κατὰ πάσης ἐξωτερικῆς ἐπιθέσεως ἐπεχείρησε τὴν περικύκλωσιν τοῦ φρουρίου διὰ προτεταγμένων ἀποσπασμάτων ἐπιτηδείως τοποθετηθέντων. Ἅμα δὲ τούτων γενομένων, κῆρυξ διετάχθη νὰ φέρῃ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἀπειλητικὴν περὶ παραδόσεως πρότασιν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπανῆλθεν ἄπρακτος ἐδέησε ν' ἀρχίσῃ τακτικὴ πολιορκία.

Δύο ἐστήθησαν κανονοστοιχίαι, ἐξ ὧν ἡ μὲν μία ἐκ δεκαπέντε μεγάλων πυροβόλων ἐπὶ τοῦ λόφου τῶν Μουσῶν ἐζήτει νὰ διαρρήξῃ τὴν εἴσοδον τῶν Προπυλαίων, ἡ δ' ἑτέρα ἐξ ὀκτὼ πυροβόλων ἐπὶ τῆς

Πυκνὸς ἔβαλλε κατὰ τῶν ἐπὶ τῆς κλιτύος τουρκικῶν κανονοστοιχιῶν, καὶ συγχρόνως τέσσαρες ὅλμοι τῶν πεντακοσίων λιτρῶν στηθέντες εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ πλησίον τῆς κατοικίας τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἐξηκόντιζον τὰς καταστρεπτικὰς αὐτῶν σφαίρας ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πῦρ αὐτῶν δὲν ἐπέφερεν ἀμέσως τὰ προσδοκώμενα ἀποτελέσματα, καθότι αἱ μὲν σφαῖραι εἰς μάτην προσέκρουον εἰς τὰ θαυμαστὰ μαρμάρινα τείχη, οἱ δὲ ὅλμοι ἐκπέμποντες τὰς βόμβας αὐτῶν ὑπὲρ τὸ φρούριον ἔβλαπτον πολὺ μᾶλλον τὰς οἰκίας τῆς πόλεως, ἢ τὰ τῆς Ἀκροπόλεως μνημεῖα, ὁ Καϊνιξμαρκ διέταξε νὰ στηθῶσι δύο ἕτεροι ὅλμοι πλησίον τοῦ φρουρίου καὶ πρὸς ἀνατολάς. Μετ' οὐ πολὺ οἱ διευθύνοντες τὴν ἀνατολικὴν κανονοστοιχίαν Λουνεβέργιοι πληροφορηθέντες ἐξ αὐτομόλου τῆς Ἀκροπόλεως, ὅτι οἱ Τοῦρκοι εἶχον σωρεύσει ἅπαντα τὰ πολεμεφόδια εἰς τὸν Παρθενῶνα, ἤρχισαν νὰ ῥίπτωσιν ἐπ' αὐτοῦ πάσας τὰς βόμβας. Τὴν ἑσπέραν τῆς 13/25 Σεπτεμβρίου ἐκπυρσοκρότησις φοβερὰ ἔσεισε πάντα τὰ πέριξ καὶ διήγειρε τὴν προσοχὴν τῶν πολιορκητῶν, οἵτινες ἐπιστήσαντες ἅπαντες τὰ βλέμματα εἰς τὴν κορυφὴν τῆς Ἀκροπόλεως, εἶδον ὅτι ἔκρηξις τρομερὰ ἣν παρηκολούθησε πυρκαϊὰ εἶχε κόψει εἰς δύο καὶ μεταβάλει εἰς ἐρείπιον τὸ κατ' ἐξοχὴν ἀριστούργημα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τὸν Παρθενῶνα. Ἡ ἔκρηξις ὑπῆρξε τόσον ἰσχυρὰ ὥστε ἐτίναξε τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ μέχρι τοῦ στρατοπέδου τῶν πολιορκητῶν, ἕως τοὺς πρόποδας τοῦ φρουρίου, ὅπου οἱ Λουνεβέργιοι καὶ οἱ σκαπανεῖς αὐτῶν ὑπέσκαπτον τὸν βράχον.

Ἐν τούτοις οἱ πολιορκούμενοι μὴ καταβληθέντες ὑπὸ τῆς συμφορᾶς διετήρησαν τὴν σταθερὰν ἀπόφασιν τοῦ νὰ ἐπιμείνωσιν ἀνθιστάμενοι μέχρις οὗ ὁ σερασκέρης ἐπελθὼν διώξῃ τοὺς ἐχθρούς. Ἀλλ' ὁ Καϊνιξμαρκ εἰδοποιηθεὶς ὑπὸ τῶν προσκόπων περὶ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ σερασκέρου ἀπῆλθεν εἰς συνάντησιν αὐτοῦ καὶ μετὰ θάῤῥους προσέφερε τὴν μάχην, τὴν ὁποίαν ἐκεῖνος μὴ ἀποδεχθεὶς ὑπεχώρησεν ἄπρακτος. Οἱ ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἰδόντες αἴφνης τὴν ἐλπίδα τῆς ἔξωθεν συνδρομῆς ματαιωθεῖσαν καὶ θεωροῦντες τὰ καθ' ἑαυτοὺς οἰκτρὰ, διότι αἱ μὲν φλόγες, τὰς ὁποίας προεκάλεσεν ἡ ἔκρηξις τοῦ Παρθενῶνος, ἐξηκολούθουν καταβιβρώσκουσαι ἁπάσας τὰς κατοικίας, καὶ τὸ μεγαλείτερον μέρος πολεμεφοδίων ἐκ τούτου ἐξέλιπε, πλεῖστοι δὲ τῶν τῆς φρουρᾶς ἀπέθανον, ἐν οἷς καὶ ὁ πασᾶς μετὰ τοῦ υἱοῦ του, ἐνόησαν ἐπὶ τέλους ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀνθέξωσι πλειότερον, καὶ ὅτι δὲν ὑπελείπετο

αὐτοῖς εἰμὴ ἐπίτευξις ἐντίμου συνθηκολογήσεως. Ὅθεν σημαῖαι λευκαὶ ἀνήγγειλαν τὴν τοιαύτην τῆς φρουρᾶς διάθεσιν, καὶ ἐνῷ αἱ σημαῖαι ὑψοῦντο ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων, κατῆλθον ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως πέντε ὅμηροι κομίζοντες προτάσεις εἰρηνικάς.

Τὸ πῦρ τῶν πολιορκητῶν κατέπαυσεν ἀμέσως καὶ συμφωνηθείσης ἀνακωχῆς, ἐπετράπη τοῖς Τούρκοις τὸ ζῆν, πέντε ἡμερῶν ἄνεσις, καὶ τὸ δικαίωμα νὰ πωλήσωσι μὲν τὰ κτήματα αὐτῶν, νὰ διατηρήσωσι δὲ ὅσα ἠδύνατο ἕκαστος νὰ φέρῃ ἐφ' ἑαυτοῦ, καὶ ἡ ἐξ ἰδίων ναύλωσις πλοίων μελλόντων νὰ μεταφέρωσιν αὐτοὺς εἰς Σμύρνην. Συνομολογηθείσης τῆς συμβάσεως τὴν πρωΐαν τῆς 17/29 Σεπτεμβρίου, ἐν τῷ ἅμα κατελήφθησαν αἱ προφυλακαὶ ὑπὸ τῶν πολιορκητῶν, ἐπὶ δὲ τῶν Προπυλαίων ἀνεπετάσθη ἡ σημαία τοῦ Ἁγίου Μάρκου. Ὁ Μοροζίνης ἀνήγγειλεν ἀμέσως εἰς τὴν Γερουσίαν τὴν νέαν ταύτην κατάκτησιν, καὶ προσέφερεν αὐτῷ τὸ νέον τοῦτο τρόπαιον μετὰ τῆς ἀλαζόνος μετριοφροσύνης τῆς ἐπιφαινομένης εἰς ἁπάσας αὐτοῦ τὰς ἐκθέσεις. « Δὲν ζητῶ, ἔγραφε, νὰ ἐξογκώσω διὰ πολλῶν πλατυσμῶν τὰς ἀσθενεῖς ὑπηρεσίας μου· οἱαιδήποτε καὶ ἂν ὦσιν αὗται, ἀρκεῖ εἰς ἐμὲ νὰ γνωρίζῃ μὲν αὐτὰς ὁ κόσμος, ν' ἀποδέχηται δὲ ἡ πατρίς. Ἡμέτεραι εἰσὶν αἱ Ἀθῆναι, αἱ ἔνδοξοι καὶ πολυθρύλλητοι Ἀθῆναι, μετὰ τοῦ εὐρυτάτου καὶ περιφήμου αὐτῶν ἄστεος καὶ τῶν λαμπρῶν αὐτοῦ μνημείων, μεθ' ὧν συνδέονται τοσαῦται ἱστορίας καὶ σοφίας ἀναμνήσεις. »

Ἡ Τουρκικὴ φρουρὰ συγκειμένη ἔτι ἐκ πεντακοσίων ἀνδρῶν κατῆλθεν εἰς Πειραιᾶ ἐν συνοδίᾳ δύο χιλιάδων πεντακοσίων ἀνθρώπων ἀμφοτέρων τῶν φύλων, ὁ δὲ Μοροζίνης καταλαβὼν ἀμέσως τὴν Ἀκρόπολιν ἐγκαθίδρυσε φρούραρχον τὸν κόμητα Πομπέην.

Ὁ Μοροζίνης θέλων ἵνα ἐπωφελούμενος ἀπὸ τὰς συνεχεῖς νίκας καὶ τὸν τρόμον τῶν Τούρκων συμπληρώσῃ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἑλλάδος προέτεινεν ἀμέσως τὴν κατὰ τῆς Εὐβοίας ἐκστρατείαν, ἀλλ' ὁ Καϊνιξμαρκ καὶ φρονιμώτερον σκεπτόμενος καὶ συνειδὼς τὴν ἐπικειμένην αὐτῷ εὐθύνην ἀπέκρουσε τὴν γνώμην τοῦ γέροντος Πελοποννησιακοῦ, ἀξιῶν ὅτι δὲν εἶχε δυνάμεις ἀποχρώσας ἵνα ἐπιχειρήσῃ τὴν κατὰ τῆς Χαλκίδος ἐπίθεσιν, καὶ προτείνων νὰ παραχειμάσωσιν ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεῖ περιμένοντες τὰς ἐπικουρίας κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος. Ὅθεν ἀπεφασίσθη ὅτι ὁ στρατὸς θέλει παραμείνει ἀδιαίρετος ἐν σκέπῃ τοῦ καταλυμαινομένου τήν τε Πελοπόννησον καὶ Στερεὰν Ἑλλάδα λοιμοῦ περὶ τὰς Ἀθήνας. Τούτου δὲ ἀποφασισθέντος ἠσχολήθησαν πρὸς

ἐξασφάλισιν τῆς μετὰ τοῦ ἐν Πειραιεῖ στόλου συγκοινωνίας· καὶ ἐπὶ τούτῳ κατεσκευάσθησαν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης εἰς τὸν λιμένα τρία ὀχυρώματα (1). Συγχρόνως δὲ ἵνα μὴ μένῃ ἀφρούρητος ὁ Ἰσθμὸς καὶ ὁ Κορινθιακὸς κόλπος εἰς μὲν τὸν προβλεπτὴν τῆς Κορίνθου Μικιέλην ἐχορήγησεν ἑξακοσίους ἄνδρας μετ' ἐμπείρων ἀξιωματικῶν, τὸν δὲ ναύαρχον Ἰωάννην Ζαγούρην διέταξεν ὅπως μετὰ πέντε πλοίων ἐπιβαινομένων ὑπὸ ὀκτακοσίων στρατιωτῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Ἑλλήνων Ἑπτανησίων καὶ Σφακιωτῶν, περιπολῇ ἐντὸς τοῦ κόλπου.

Τότε ἀπαριθμήσας καὶ τοὺς κατοίκους τῶν Ἀθηνῶν ἐχορήγησεν αὐτοῖς δημοτικὰ προνόμια, καὶ κυβέρνησιν ἐγχώριον, διατηρήσας καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀρχιεπισκόπου.

Ἐκτὸς τῶν ἄνω μνημονευθεισῶν καὶ ἄλλας ὑπέστησαν ἀλλαχοῦ ἥττας οἱ Τοῦρκοι κατὰ τὸ τέταρτον τοῦτο ἔτος τοῦ πολέμου. Ὁ ἅμα τῇ κατὰ τῶν Πατρῶν ἐκστρατείᾳ ἀποσταλεὶς εἰς τὸ Αἰγαῖον πρὸς ἀπασχόλησιν τοῦ καπιτὰν πασᾶ μοίραρχος Βενιέρος μετὰ ἑπτὰ πλοίων καὶ τεσσάρων πυρπολικῶν φορολογήσας τινὰς τῶν νήσων ἀπέκλεισεν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐν Ῥόδῳ τὸ ἐξ Ἀλεξανδρείας καραβάνιον καὶ κατευθυνθεὶς εἰς Ἑλλήσποντον παρημπόδισε τὸν εἰς Πελοπόννησον μεταβαίνοντα τουρκικὸν στόλον. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν Δουλχίνῳ πειραταὶ πρὸς ἀντιπερισπασμὸν τῶν Ἐνετῶν ἐξοπλίσαντες φούστας διὰ νυκτὸς ἔπλευσαν πρὸς τὴν Ἰστρίαν, καὶ ἀποβάντες εἰς Σιτανόβαν, ᾐχμαλώτισαν τὸν προβλεπτὴν Βαρότσην μετὰ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ καὶ ἄλλων κατοίκων, τοὺς ὁποίους ὕστερον ἀπηλευθέρωσαν δι' ἀδρῶν λύτρων πληρωθέντων ὑπὸ τῆς Δημοκρατίας. Συγχρόνως δὲ καὶ ὁ πασᾶς τῆς Βοσνίας μετὰ μεγάλων δυνάμεων προσέβαλε τὸ ἐν Δαλματίᾳ φρούριον Σίγν, τὸ ὁποῖον γενναίως ὑπερασπισθεὶς ὁ στρατηγὸς Κορνάρος εἰς ἀντεκδίκησιν ἐπολιόρκησε καὶ μετ' ἰσχυρὰν ἀντίστασιν ἐκυρίευσε τὸ ὀχυρὸν Καστελνουόβον, καθ' ὃν χρόνον ὁ μοίραρχος Δουόβος παραπλέων εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Δουλχίνου μεγάλως ἀπησχόλει τὸν πασᾶν τῆς Ἀλβανίας Σουλεϊμάνην. Ἀφ' ἑτέρου δὲ Πολωνοὶ καὶ Ῥῶσσοι μεγάλως περιέσπων τοὺς Τούρκους περὶ τὸν Δούναβιν, οἱ δὲ

(1) Laborde, Athènes aux XV, XVI, et XVII siècles, Tom. II, Paris 1854, σελ. 123—177. (Μετάφρ. Κ. Παπαρρηγοπούλου ἐν Πανδώρᾳ, τόμ. ΙΒ', φυλ. 265—266). Foscarini, σελ. 248—50. — Garzoni, σελ. 216—218. — Π. Χιώτου, σελ. 303—304.

Αὐστριακοὶ ἀποδιώξαντες αὐτοὺς ὁλοτελῶς ἐξ Οὐγγαρίας ἐγένοντο κύριοι καὶ πάσης τῆς Τρανσυλβανίας.

Ὁ παρὰ τὸν Δούναβιν ὀθωμανικὸς στρατὸς ἐξαγριωθεὶς καὶ παραλύσας ἐκ τῶν συνεχῶν νικῶν ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἀνταρσίας καὶ καὶ ἐπὶ κεφαλῆς ἔχων τὸν Τσαοὺς πασᾶν ὥδευεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, κακὰ ἐν τῷ νῷ μελετῶν. Ἀντὶ τοῦ καθαιρεθέντος σουλτάνου Μωάμεθ Δ' ἐνεθρονίσθη ὁ Σουλεϊμάνης Β', τὸν δὲ καρατομηθέντα μέγαν βιζίρην Σουλεϊμάνην διεδέχθη ἐν τῷ ἀξιώματι ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἐπαναστατῶν. Ἐντούτοις οἱ γιανίτσαροι μὴ ἀρκεσθέντες ἐπὶ τοῖς γενομένοις διήρπασαν ἐν Κωνσταντινουπόλει οἰκίας καὶ καταστήματα, κατέσφαξαν τὸν μέγαν βιζίρην Τσαοὺς, καὶ μόλις ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει τῆς σημαίας τοῦ προφήτου κατέπαυσαν τὰς λυσσώδεις αὐτῶν βιαιοπραγίας.

Ἤδη ἡ Ἐνετικὴ Γερουσία ἤρξατο σκεπτομένη περὶ διοργανίσεως τῆς Πελοποννήσου, ἐν ᾗ μόνον τὸ φρούριον τῆς Μονεμβασίας ἐκρατεῖτο ὑπὸ τῶν Τούρκων, καὶ ἐπὶ τούτῳ τὸν μὲν Ἰάκωβον Κορνάρον, τέως διοικητὴν τῶν τριῶν νήσων τῆς Ἀνατολῆς καὶ διαπρέψαντα ἐν τῷ πολέμῳ τῆς Κρήτης καὶ τῷ παρόντι, διώρισε γενικὸν προβλεπτὴν τοῦ *βασιλείου τοῦ Μορέως* (Regno della Morea), ὡς τότε ὠνομάζετο ἡ Χερσόνησος, εἰς δὲ τοὺς Γερουσιαστὰς Ἱερόλυμον Ῥενιέρην, Δομένικον Γρίτην, καὶ Μαρίνον Μικιέλην ἀνέθετο τὴν οἰκονομικὴν καὶ διοικητικὴν τοῦ τόπου μεταῤῥύθμισιν. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι κοινῶς λεγόμενοι *σύνδικοι* ἢ *καταστιχατόροι* ὤφειλον νὰ διανείμωσι τὰς γαίας καθ' ὡρισμένα ὁροθέσια, καταγράψωσι τὰ κτήματα, καὶ προσδιορίσωσι τὰ καταλληλότερα οἰκήματα δι' ἐκκλησίας, στρατῶνας, ἀποθήκας, καὶ διαμονὴν τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων, πρὸς τούτοις δὲ κανονίσωσι τὸ ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν ἰδιοκτησιῶν δέκατον, καταλάβωσι τὰ κτήματα τῶν Τούρκων, ἀποβάλλωσιν ἐξ αὐτῶν τοὺς ἅρπαγας, ἱδρύσωσι δικαστήρια, ἐπιβάλωσι δεσμοὺς, καὶ χορηγήσωσι τ' ἀπαιτούμενα δικαιώματα εἰς τὸ ἐμπόριον. Οὗτοι ἐλθόντες εἰς τὴν Πελοπόννησον διήρεσαν τὸ βασίλειον εἰς τέσσαρας νομοὺς, ἐξ ὧν ὁ μὲν πρῶτος τῆς Ῥωμανίας πρωτεύουσαν εἶχε τὸ Ναύπλιον καὶ συνεκροτεῖτο ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν Ἄργους, Κορίνθου, Τριπόλεως, καὶ ἁγίου Πέτρου τῆς Τσακωνίας, ὁ δεύτερος τῆς Ἀχαΐας πρωτεύουσαν ἔχων τὰς Πάτρας περιελάμβανε τὰς ἐπαρχίας Βοστίτσης, Καλαβρύτων, Γαστούνης, καὶ Πατρῶν, ὁ τρίτος τῆς Μεσσηνίας πρωτεύουσαν εἶχε τὸν Νέον Να-

Καρῖνον καὶ συνεκροτεῖτο ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν Μεθώνης, Κορώνης, Ἀνδρούσης, Καλαμῶν, Λεονταρίου, Καρυταίνης, Φαναρίου, Ναυαρίνου, καὶ Κυπαρισσίας (Ἀρκαδιᾶς), καὶ ὁ τέταρτος τῆς Λακωνίας ἀποτελούμενος ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν Μιστρᾶ, Βαρδούνιας, Κελεφᾶ, Πασαβᾶ, καὶ Ζαρνάτας πρωτεύουσαν εἶχε τὴν μετέπειτα κατακτηθεῖσαν Μονεμβασίαν (1). Ἐν ἑκάστῳ τῶν νομῶν τούτων ἐγκατεστάθη προβλεπτὴς

(1) Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ νομῷ ἡ ἐπαρχία τοῦ Ναυπλίου περιελάμβανε τριάκοντα ἐννέα κατῳκημένας κώμας καὶ ἕνδεκα ἐξολοθρευθείσας ἐπὶ τοῦ πολέμου, ἕνδεκα μοναστήρια, 2,401 οἰκογενείας, 9,985 ψυχὰς, καὶ 1,380,016 στρέμματα γῆς· ἡ τοῦ Ἄργους 30 κώμας οἰκουμένας καὶ ἓξ ἐξολοθρευθείσας, οὐδὲν μοναστήριον, 1,423 οἰκογενείας, 6,129 ψυχὰς, καὶ 628,168 στρέμματα· ἡ τῆς Κορίνθου ἑκατὸν δώδεκα κατῳκημένας κώμας, τεσσαράκοντα ἓξ κατεστραμμένας, δεκαεννέα μοναστήρια, 3,219 οἰκογενείας, 14,114 ψυχὰς, καὶ 2,911,552 στρέμματα· ἡ τῆς Τριπόλεως ἑξήκοντα δύο κατοικουμένας κώμας, δεκαὲξ ἐξολοθρευθείσας, ἑπτὰ μοναστήρια, 1,598 οἰκογενείας, 6,979 ψυχὰς, καὶ 661,008 στρέμματα.—Ἐν τῷ νομῷ Ἀχαΐας ἡ ἐπαρχία τῶν Πατρῶν περιεῖχεν ἐννενήκοντα ἐννέα κατῳκημένας κώμας, 12 ἐξολοθρευθείσας, 7 μοναστήρια, 3,024 οἰκογενείας, 11,918 ψυχὰς καὶ ἔκτασιν 1,222,544 στρεμμάτων· ἡ τῆς Βοστίτσης εἴκοσι μίαν κατῳκημένας καὶ ὀκτὼ ἐξαφανισθείσας κώμας, πέντε μοναστήρια, 992 οἰκογενείας, 4,165 ψυχὰς, καὶ 546,912 στρέμματα· ἡ τῶν Καλαβρύτων ἑκατὸν δεκαοκτὼ κατοικουμένας καὶ τριάκοντα ἓξ κατεστραμμένας κώμας, δέκα μοναστήρια, 3,370 οἰκογενείας, 16,561 ψυχὰς, 2,211, 760 στρέμματα· καὶ ἡ τῆς Γαστούνης ἑκατὸν ἑβδομήκοντα μίαν κατοικουμένας καὶ τεσσαράκοντα τέσσαρας ἐξωλοθρευμένας κώμας, δεκαὲξ μοναστήρια, 4,079 οἰκογενείας, 16,847 ψυχὰς, καὶ 2,785,184 στρέμματα.—Ἐν τῷ νομῷ Μεσσηνίας ἡ ἐπαρχία Ναβαρίνου περιελάμβανεν εἴκοσι πέντε κατῳκημένας καὶ τέσσαρας κατεστραμμένας κώμας, οὐδὲν μοναστήριον, 512 οἰκογενείας, 2,068 ψυχὰς, 683,459 στρέμματα· ἡ τῆς Μεθώνης πεντήκοντα μίαν κατοικουμένας καὶ τρεῖς κατεστραμμένας κώμας, δύο μοναστήρια, 664 οἰκογενείας, 2,679 ψυχὰς καὶ 331,312 στρέμματα· ἡ τῆς Κορώνης ἑξήκοντα δύο κατοικουμένας καὶ ἓξ κατεστραμμένας κώμας, οὐδὲν μοναστήριον, 1,127 οἰκογενείας, 4,295 ψυχὰς, καὶ 1,035,712 στρέμματα· ἡ τῆς Ἀνδρούσης ἑξήκοντα δύο κατῳκημένας καὶ δέκα κατεστραμμένας, τρία μοναστήρια, 1,600 οἰκογενείας, 9,642 ψυχὰς, καὶ 1,314,562 στρέμματα· ἡ τῶν Καλαμῶν εἴκοσι τέσσαρας κατῳκημένας καὶ δύο κατεστραμμένας κώμας, πέντε μοναστήρια, 1,228 οἰκογενείας, 4,801 ψυχὰς, καὶ 307,072 στρέμματα· ἡ τοῦ Λεονταρίου ἑξήκοντα κατῳκημένας καὶ δεκατέσσαρας ἐξηφανισμένας κώμας, δύο μοναστήρια, 1,257 οἰκογενείας, 4,891 ψυχὰς καὶ 797,328 στρέμματα· ἡ τῆς Καρυταίνης ἑκατὸν εἴκοσι τέσσαρας κατῳκημένας καὶ δεκαπέντε κατεστραμμένας κώμας, πέντε μοναστήρια, 3,080 οἰκογενείας, 12,207 ψυχὰς, καὶ 2,125,584 στρέμματα· ἡ τοῦ Φαναρίου ἑξήκοντα τέσσαρας κατῳκημένας καὶ ἓξ κατεστραμμένας, οὐδὲν μοναστήριον, 1,458 οἰκογενείας, 6,268 ψυχὰς, καὶ 1,142,672 στρέμματα.—Καὶ ἐν τῷ νομῷ Λακωνίας ἡ ἐπαρχία Μονεμβασίας περιελάμβανε δεκαεπτὰ κατῳκημένας καὶ δεκατρεῖς κατεστραμμένας κώμας, τρία μοναστήρια, 2,067 οἰκογενείας, 9,003 ψυχὰς, καὶ 1,296,256 στρέμματα· ἡ τοῦ Μιστρᾶ ἑκατὸν πεντήκοντα ἐννέα κατῳκημένας

διὰ τὴν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν διοίκησιν, εἰς διευθυντὴς τῆς δικαιοσύνης, καὶ εἰς οἰκονομικὸς ἐπίτροπος. Ἐπὶ κεφαλῆς δὲ ὅλων ἦτο ὁ γενικὸς προβλεπτὴς ἔχων εἶδος αὐλῆς καὶ ἀμέσως ἀντεπιστέλλων πρὸς τὴν Γερουσίαν. Ἡ δὲ Λευκὰς μετὰ τῆς Ναυπάκτου καὶ τῶν ἐν Στερεᾷ Ἑλλάδι ὑποκειμένων τῇ Δημοκρατίᾳ τόπων ἀπετέλεσεν ἴδιον διαμέρισμα ἀνατεθὲν εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ προβλεπτοῦ τῶν τριῶν Νήσων Ἀνδρέα Νοβαγιέρου.

Τὰ ἐν Ἑλλάδι στρατεύματα μεγάλας ὑπέστησαν φθορὰς καὶ ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ καὶ ἄλλων δυστυχημάτων. Τὴν 10 Φεβρουαρίου 1688 ὁ ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ σταθμεύων στολίσκος ὑπὸ τὸν Ζαγοῦρην ἐκ τρομερᾶς τρικυμίας εἶχε καταστραφῇ· τετρακόσια πτώματα ἐξεβράσθησαν ἐπὶ τῶν ἀκτῶν, ὁ δὲ ναύαρχος ὡς ἐκ θαύματος διεσώθη· ἑτέρα δὲ τρικυμία μεγάλως ἔβλαψε συνοδίαν πλοίων μεταφερόντων στρατεύματα. Ὅθεν ἡ Γερουσία καὶ πρὸς ἀναπλήρωσιν τῶν ἀραιωθεισῶν τάξεων τοῦ στρατοῦ, καὶ πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου ἐφρόντισεν ἵνα στρατολογήσῃ ἐκ Γερμανίας, Ἑλβετίας, καὶ Δαλματίας.

Οἱ ἐν Ἀθήναις παραχειμάζοντες Ἐνετοὶ ἀπὸ τῆς 31 Δεκεμβρίου ἤρξαντο σκεπτόμενοι ἐν πολεμικῷ συμβουλίῳ περὶ τῆς τύχης τῆς κατακτηθείσης πόλεως, καὶ προβλέποντες τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἐγκαταλείψωσιν αὐτὴν προσεχῶς, ἐσυζήτησαν τὸ ζήτημα, ἐὰν θέλωσι καταστρέψει τὸ φρούριον πρὶν ἀναχωρήσωσιν. Ὅ,τι ἀληθῶς ἤγγιζε τὴν καρδίαν τοῦ Μοροζίνη δὲν ἦτο ἡ διατήρησις τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει μνημείων, ἀλλ' ἡ θλιβερὰ τύχη ἥτις περιέμενε τοὺς κατοίκους· ὅθεν καθυπέβαλεν εἰς τὸ συμβούλιον τὰ ἑξῆς τρία ζητήματα, ἐν οἷς συνεκεφαλαιοῦντο ἅπαντα τὰ δυνατὰ γενέσθαι καὶ ἅπασαι αἱ τοῦ

καὶ εἴκοσιν ἐξωλοθρευμένας κώμας, εἴκοσι μοναστήρια, 5,928 οἰκογενείας, 22,609 ψυχὰς, καὶ 1,254,560 στρέμματα· ἡ τῆς Βαρδούνιας δεκαεξ κατωκημένας καὶ τρεῖς κατεστραμμένας κώμας, οὐδὲν μοναστήριον, 440 οἰκογενείας, 1,722 ψυχὰς, καὶ 325,344 στρέμματα, ἡ τοῦ Κελεφᾶ καὶ Πασαβᾶ τριάκοντα ὀκτὼ κατωκημένας καὶ ὀκτὼ κατεστραμμένας κώμας, δύο μοναστήρια, 1,760 οἰκογενείας, 7,130 ψυχὰς, καὶ ὁ μὲν Κελεφᾶς 411,272 στρέμματα, ὁ δὲ Πασαβᾶς 335,160· καὶ ἡ τῆς Ζαρνάτας τριάκοντα μίαν κατωκημένας καὶ ἓξ ἐξωλοθρευμένας κώμας, ὀκτὼ μοναστήρια, 1,322 οἰκογενείας, 6,332 ψυχὰς, καὶ 457,984 στρέμματα.

Ἐν συνόλῳ δ' ἐν Πελοποννήσῳ ὑπῆρχον τότε 1,498 κατῳκημέναι κῶμαι περιέχουσαι ψυχὰς 190,653, καὶ στρέμματα γῆς 25,959,736 ἀντιστοιχοῦντα πρὸς Τρεβιζιανὰ πεδία 12,929,818. (Βλέπε Ῥάγγε, Διατριβὴν περὶ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Ἐνετοκρατίας, μεταφρασθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Κυρ. Π. Καλλιγᾶ, ἐν Εὐρωπαϊκῷ Ἐρανιστῇ, καὶ Πανδώρᾳ τόμ. ΙΒ', καὶ ΙΓ', σελ. 34).

πολέμου περιπέτειαι. 1) Τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν καταστροφήν των. 2) Τὴν ὑπεράσπισιν αὐτῶν. Καὶ 3) εἰ μὲν ἀποφασισθῇ ἡ ὑπεράσπισις τίνα τὰ ἐπιτήδεια πρὸς ἐξασφάλισιν αὐτῶν στρατηγικὰ μέσα· εἰ δ' ἐξ ἐναντίας ἀποφασισθῇ ἡ ἐγκατάλειψις, τίς ὁ τρόπος καὶ ὁ τόπος τῆς μετοικήσεως τεσσάρων ἢ πέντε χιλιάδων ψυχῶν.

Ἡ ὀχύρωσις τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἦτο ἀδύνατος, ὡς ἀπαιτοῦσα τρισχιλίους ἐργάτας καὶ πολλῶν ἐτῶν ἐργασίαν· ἀδύνατον ἐπίσης ἐθεωρήθη νὰ ἀφήσωσιν ἐν τῇ πόλει στρατιωτικὸν σῶμα ἱκανὸν νὰ ὑπερασπισθῇ τοὺς κατοίκους αὐτῆς, διότι ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς ἐκστρατείας τοῦ ἐπιόντος ἔτους εἶχον χρείαν ὅλων τῶν δυνάμεων ἵνα προσβάλωσι τὴν Χαλκίδα. Ὅθεν ἀπεφασίσθη ἡ ἐγκατάλειψις τῶν Ἀθηνῶν· καὶ ἐπειδὴ ἡ μακρὰ ἐργασία ἔδει ν' ἀρχίσῃ ἀμέσως, ἀπεφασίσθη νὰ εἰδοποιηθῶσιν οἱ κάτοικοι ὅτι θέλουσι λάβει γαίας εἰς ἀντάλλαγμα τῶν ὅσας ἔμελλον ν' ἀπολέσωσι, καὶ παντὸς εἴδους ἀποζημιώσεις διὰ τὴν πικρὰν ἐκείνην ἐξορίαν. Μετὰ τοῦ ζητήματος τῆς ἐγκαταλείψεως τῶν Ἀθηνῶν συνεδέετο τὸ ζήτημα τῆς καταστροφῆς τῶν τειχῶν αὐτῶν καὶ τῶν μνημείων, ἅτινα, ἐσπαρμένα ἐν τῇ πόλει, ἠδύναντο, διὰ τὴν θέσιν ἢ τὴν ὀχυρότητα αὐτῶν νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς ἄμυνάν της. Ἀλλ' ἀντὶ νὰ λύσωσι τὸ ζήτημα τοῦτο ἀπεφήναντο, ὅτι ἔχουσι καιρὸν νὰ σκεφθῶσι περὶ αὐτοῦ πρὸ τοῦ τέλους τοῦ χειμῶνος. Ὥστε ἀνεβλήθη μὲν τὸ τῆς καταστροφῆς ζήτημα, ἀλλ' ὁ πέλεκυς καὶ ἡ σφῦρα ἔμενον ἐπικρεμάμενοι ἐπὶ τῶν μνημείων.

Μετὰ τρεῖς ἡμέρας συνεκροτήθη νέον συμβούλιον ἵνα ἀκούσῃ τὰς θλιβερὰς εἰδήσεις, αἵτινες πανταχόθεν ἤρχοντο περὶ τῆς αὐξήσεως τοῦ θανατικοῦ εἰς τὴν Πελοπόννησον, εἰς τὰς νήσους, εἰς τὴν Ἀττικήν, καὶ ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ στόλου ἐν τῷ λιμένι τῆς Κορίνθου, καὶ ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ ἐν Ἀθήναις στρατοῦ. Ὁ Μοροζίνης παρεκάλεσε τοὺς στρατηγοὺς νὰ προφυλάξωσιν ὅσον ἐνδέχεται τὰ στρατεύματα, ἀλλὰ τὸ κακὸν ἦτο τοσοῦτον ὁρμητικὸν καὶ φοβερόν, ὥστε τὸ συμβούλιον ὑπέδειξε μὲν προφυλακτικά τινα μέτρα, ἐπέφερεν ὅμως ὅτι ἡ τύχη τοῦ στρατοῦ δὲν εἶνε πλέον εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἀρχηγοῦ του, ἀλλ' εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ, εἰς ὃν καὶ ἀνέθετο τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ. Ἡ εὐγενὴς καὶ εὐλαβὴς αὕτη δήλωσις δὲν προέβη ὅμως μέχρι τῆς ἐντελοῦς ἀθυμίας, καὶ ἀπεφασίσθη ὅτι θέλει ἐπιταχυνθῇ ἡ ἐκτόπισις τῶν κατοίκων τῶν Ἀθηνῶν, ἵνα κατορθωθῇ, τῆς νόσου προϊούσης νὰ

μεταφερθῇ ὁ στρατὸς εἰς ὑγιεινοτέραν χώραν, καὶ ὅτι συγχρόνως θέλει διοργανισθῇ διοίκησίς τις τῆς δημοσίας ὑγιεινῆς (1).

Ὅλος ὁ Ἰανουάριος καὶ μέρος τοῦ Φεβρουαρίου διῆλθον οὕτως ἐν ἀγωνίᾳ ἕνεκα τῆς ἐπιδημίας, ἐν φροντίσιν ἕνεκα τῶν ἀδιακόπων ἐπιθέσεων τοῦ σερασκέρου, ὃν ἐνεθάρρυνεν ἡ μελετωμένη ἐκείνη ὑποχώρησις, τελευταῖον ἐν θλιβεραῖς ἐνασχολήσεσιν ἕνεκα τῆς σκληρᾶς ἐκτοπίσεως ὁλοκλήρου λαοῦ προσηλωμένου εἰς τὰς ἑστίας του, εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, εἰς τὴν χώραν τῆς Ἀττικῆς, λαοῦ ὅστις ἤκουσε τὰς διαταγὰς αὐτὰς τῆς ἀναχωρήσεως ὡς τὴν ἀδικωτέραν ἐξορίαν, καὶ προέτεινε νὰ ὑποβληθῇ εἰς πᾶσαν θυσίαν ἵνα συντηρήσῃ ἰδίᾳ δαπάνῃ τὴν φρουράν, ἵνα πληρώνῃ κατ' ἔτος ἀξιόλογον εἰσφοράν, προτιμῶν ἐνὶ λόγῳ πᾶσαν θυσίαν μᾶλλον ἢ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ πάτριον ἔδαφος (2). Ὁ Μοροζίνης ζητῶν ἀντιπερισπασμόν τινα εἰς τὸ ἐλεεινὸν τοῦτο θέαμα, ἐπεχείρησε τὸν διοργανισμὸν ἐγχωρίου στρατοῦ, ἀπὸ

---

(1) Ἐν ἐπισήμῳ ἐκθέσει (2 Ἰανουαρίου 1688) ἀναφέρονται ταῦτα περὶ τοῦ ἀνὰ πᾶσαν σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα βόσκοντος λοιμοῦ. « Μετὰ τὴν ἁλέθριον εἰς Ναύπλιον καὶ Μεθώνην εἰσβολὴν τὸ θανατικὸν μετεδόθη καὶ εἰς ἄλλα χωρία τοῦ βασιλείου διὰ τῆς ἐπικοινωνίας τῶν κατοίκων, οἵτινες ἀφρόνως καὶ ἐναντίον τῶν ἀκαταπαύστως ἀνανεουμένων διαταγῶν ἐλευθέρως πορεύονται πανταχοῦ, ἰδίως δ' ἐκ τῆς διαδόσεως τῶν ἐνδυμάτων καὶ ἄλλων σκευῶν τῶν ἐν Μισθρᾷ Τούρκων· μετὰ τοῦτο εἰσέβαλεν εἰς Πάτρας, Χλουμοῦτσι, Ναύπακτον, καὶ Ἀντίρριον, καὶ ἐκ νέου εἰς Ναύπλιον. Προώδευσεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Τσακωνίας, εἰς Μισθρᾶν, καὶ τὰ περίχωρα. Εἷς ἐν τῶν πλοίων τοῦ ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ σταθμεύοντος ναυάρχου Ζαγούρη προσεβλήθησαν δύο στρατιῶται. Ἐπὶ τέλους δὲ τὸ κακὸν ἐξηπλώθη εἰς Θήβας, Ἀταλάντην (Tolandi), Ζητούνιον (Titturie), καὶ καθ' ὅλον τὸν πορθμὸν τῆς Εὐβοίας. » Laborde, II, σελ. 199.

Ὁ Μάτεσης σημειοῖ τὰ ἑξῆς περὶ τούτου. « Νοεμβρ. 16, ἦρθε ἕνα καΐκι ἀπὸ τὴ Γλαρέντσα καὶ εἶπε πῶς ἔπιασε ἡ πανοῦκλα τὸ Χλομοῦτσι, καὶ ἔστειλε καὶ γραφαὶς ὁ πρεβεδοῦρος τοῦ Χλομουτσίου πῶς ἀπεθάνανε 15 νομάτοι.

» Δεκεμβρίου 3, ἦρθε ἕνα καΐκι ἀπὸ τὴ Γλαρέντσα καὶ εἶπε πῶς ἔπιασε καὶ τὰ Λεχαινά, Γαστούνη, καὶ ἄλλα πολλὰ χωρία, καὶ ἐξεκληρήσανε ἀπὸ τὴ πανούκλα.

» Δεκεμβρίου 5, ἦρθε ἕνα καΐκι ἀπὸ τὸν Ἔπακτο μὲ γραφαὶς πούμπλικαις, καὶ ἤφερανε καμπόσα τσεκίνια τοῦ Γιάννη Γερακάρη, καὶ καθὼς τὰ ἀδειάσανε στὸ ξεῖδι, τὸ χαρτὶ ἔγγιαξε στὸ πόδι τοῦ σανιτᾶ, καὶ ἐπεδιαρίστη μὲ ἄλλους δύο ἀρχοντόπουλους ποῦ 'γγιάξαν, καὶ ἄλλος ἕνας σανιτᾶς, ὅλοι δύο σανιτάδες, καὶ δύο ἀρχοντόπουλοι, καὶ ἐπήγανε στὸ λαζαρέτο. » (Ἑλλην. Ἀνέκδ. Α'. σελ. 215—216).

(2) Κατὰ Μάτεσην οἱ Ἀθηναῖοι ἐχορήγουν καὶ ἅπαν τὸ πρὸς ὀχύρωσιν τῆς πόλεως ἀπαιτούμενον ὑλικόν. « 1688 Γεναρίου 10, ἦρθε ἕνα καράβι ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, καὶ εἶπε πῶς οἱ Ἀθηναῖοι δίνουν ὅλη τὴ σπέζα νὰ τοὺς φορτιφικάρῃ τὴν Ἀθήνα, καὶ νὰ μὴν τὴν χαλάσῃ. » Αὐτόθι.

τοῦ ὁποίου προσεδόκα πολλὴν τὴν ὠφέλειαν· πέντε δὲ λόχοι Ἀλβανῶν τὸ πρῶτον ὀργανισθέντες παρεῖχον ἤδη αὐτῷ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θέλει δυνηθῇ νὰ δώσῃ μεγίστην εἰς τὸ σύστημα τοῦτο ἀνάπτυξιν, καὶ νὰ κατορθώσῃ οὕτω ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τῶν ἐπικουρικῶν τῆς Γερμανίας στρατευμάτων, ὧν ἀπεστρέφετο τὴν ἀπείθειαν καὶ τὴν αὐθάδειαν.

Ἐν τούτοις ἔδει ν' ἀποφασισθῇ τι ὁριστικὸν ὡς πρὸς τὰς Ἀθήνας, καὶ τὸ φοβερὸν τῆς καταστροφῆς αὐτῶν ζήτημα προὐτέθη πάλιν εἰς μέσον ἐν τῷ συμβουλίῳ, τὸ ὁποῖον συνεκροτήθη τῇ 12 Φεβρουαρίου. Ὁ Καϊνιξμαρκ προέτεινε ν' ἀφήσωσιν ἐπὶ τῆς περιωνύμου ἄκρας τριακοσίους ἄνδρας, ἔχοντας τροφὰς καὶ πολεμεφόδια δι' ἓν τοὐλάχιστον ἔτος, ἐπιτηδείους ν' ἀποκρούσωσι τὰς προσβολὰς καὶ νὰ περιμένωσιν ἐν ὑπομονῇ κατ' ἔτος τὴν ἀνανέωσιν τῶν τροφῶν ἀπὸ τοῦ Πειραιῶς. Διὰ μόνου τοῦ τολμηροῦ τούτου βουλεύματος ἐφαίνετο δυνατὸν ν' ἀποφύγωσιν ἅμα μὲν τὴν ἄτιμον ἐγκατάλειψιν, ἅμα δὲ τὴν βάρβαρον καταστροφήν· ἀλλ' ἔπειτα ἐσυλλογίσθησαν ὁπόση ποσότης διπύρων, οἴνου, καὶ ὕδατος ἀπῃτεῖτο ἵνα ζήσωσι τριακόσιοι στρατιῶται καὶ ἐπιτελεῖον συγκείμενον ἐξ ἑκατὸν περίπου ἀνθρώπων, πρὸς δὲ τούτοις ὅτι οἱ λογάδες οὗτοι ἄνδρες καὶ ἀξιωματικοί, ἀφαιρούμενοι ἀπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ ἤδη πολὺ ἐλαττωθέντος, ἔμελλον νὰ ἐπιφέρωσι τὴν ἔτι μείζονα αὐτοῦ ἐξασθένισιν· τελευταῖον ὅτι δυσκολώτατον ἦτο ν' ἀνανεῶνται τὰ ἐφόδια φρουρίου κεχωρισμένου ἀπὸ τῆς παραλίας διὰ δύο λευγῶν χώρας ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχομένης· ὥστε ἐπανῆλθον πάλιν εἰς τὸ φοβερὸν τῆς καταστροφῆς τῶν Ἀθηνῶν ζήτημα, ὡς ἀνάγκης ἀναποδράστου τοῦ πολέμου. Κατ' εὐτυχίαν καὶ ὁ χρόνος καὶ οἱ βραχίονες ἔλειπον ἵνα κατορθωθῇ ἡ καταστροφὴ αὕτη, ἧς ἡ ὠφέλεια ἄλλως τε δὲν ἠδύνατο νὰ ἦνε μεγάλη, ἅμα ἤθελον ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τοῦ φρουρίου τὰ πυροβόλα αὐτοῦ καὶ τὰ παντὸς εἴδους ἐφόδια, ἅμα μάλιστα ὅλοι οἱ κάτοικοι ἤθελον ἐγκαταλείψει τὴν πόλιν. Ὅθεν ἀπεφασίσθη ὅτι θέλουσιν ἀφήσει τὰς Ἀθήνας εἰς ἣν ἔφερον αὐτὰς οἰκτρὰν κατάστασιν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι θέλουσιν ἀνακτήσει αὐτὰς ἁμαχητὶ βραδύτερον, ὅτε κύριοι γενόμενοι τῆς Εὐβοίας καὶ ἁπάσης τῆς Ἀττικῆς, θέλουσι δεσπόσει τῆς χώρας. Τοιουτοτρόπως διέφυγον τὸν μέγιστον τῶν κινδύνων ὅσους ἀνὰ μέσον αἰώνων συμφορῶν ὑπέστησαν τὰ μεγαλοπρεπῆ τῆς ἀκροπόλεως τείχη, τὰ φέροντα ἐπὶ τῶν πλευρῶν αὐτῶν ἐγκεχαραγμένην τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ Πελασγῶν μέχρι τῶν ὑστάτων δορυκτητόρων· τὰ προπύλαια ἀπὸ λαμπ-

πρᾶς εἰσόδου ἀμυντικὰ καταντήσαντα προπύργια· τὰ μνημεῖα τῆς πόλεως τὰ θεωρηθέντα ἤδη ὡς ὀχυρώματα (1).

Τέλος πάντων δὲ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἐξεκένωσαν τὴν φίλην πατρίδα καὶ μετήχθησαν εἰς Αἴγιναν, Σαλαμῖνα, Ναύπλιον, Κόρινθον, καὶ ἄλλας τοῦ Ἰονίου καὶ τοῦ Αἰγαίου νήσους (2), ὁ δὲ στρατὸς ἐξηκολούθει προφυλαττόμενος ἐν Ἀθήναις ἀπὸ τοῦ θανατικοῦ καὶ τῶν προσβολῶν τοῦ σερασκέρη, ἀναμένων τὸ σύνθημα τῆς ἀναχωρήσεως.

Ὁ Μοροζίνης πρὶν ἐγκαταλίπῃ τὰς Ἀθήνας ἠθέλησε νὰ ἐπιβάλλῃ ἱερόσυλον χεῖρα ἐπὶ τῶν περικοσμούντων αὐτὰς ἀριστουργημάτων. Ὁ Ποσειδῶν καὶ ἡ συνωρὶς τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος μετὰ τῆς ἀπτέρου Νίκης ἐθεωρήθησαν ὑπ' αὐτοῦ ὡς τὰ μάλιστα ἄξια· τῆς δόξης τοῦ κατακτητοῦ καὶ τῆς λαμπρότητος τῆς Δημοκρατίας· ἕνεκεν ὅμως τῆς ἀδεξιότητος τῶν ἐργατῶν τὰ θαυμάσια ταῦτα μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς τέχνης καταπεσόντα συνετρίβησαν· ὁ δὲ Πελοποννησιακὸς εἰς ἀποζημίωσιν ἠρκέσθη παραλαβὼν ἕνα λέοντα κατακείμενον πλησίον τοῦ ναοῦ τοῦ Θησέως, καὶ μίαν λέαιναν, ἅτινα ἐπιβιβασθέντα ἐν Πειραιεῖ μετὰ τοῦ ἐν τῷ μυχῷ τοῦ λιμένος καθημένου λέοντος τοῦ φέροντος ἐπὶ τῶν δύο πλευρῶν ἐπιγραφὰς τῶν κατακτησάντων τὰς Ἀθήνας Βαράγγων, μετεφέρθησαν εἰς Ἐνετίαν, καὶ διαταγῇ τῆς Γερουσίας ἐτέθησαν μετ' ἐπιγραφῆς ἔμπροσθεν τῆς κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ ναυστάθμου ἐγερθείσης θριαμβικῆς πύλης. Ἐκτὸς δὲ τούτων ὁ μὲν πιστὸς γραμματεὺς τοῦ Μοροζίνη Σαγγάλος παρέλαβε τὴν λαμπρὰν κεφαλὴν τῆς Ἀπτέρου Νίκης, ἕτερος δ' ἐνετὸς ἀξιωματικὸς τὴν ἄνω δεξιὰν γωνίαν μιᾶς τῶν λιθίνων πλακῶν ἐφ' ὧν ὁ Φειδίας ἔγλυφε τὴν ἀμίμητον τοῦ Παρθενῶνος ζωοφόρον, καὶ Δανός τις λοχαγὸς ὀνόματι Ἀρτμάνδος δύο κεφαλὰς τῶν μεσημβρινῶν μετοπῶν καταπεσούσας ὑπὸ τῆς ἐκρήξεως.

Τῇ 24/5 Ἀπριλίου 1688 διετάχθη ἡ ἐκ τῆς ἐρημωθείσης πόλεως

---

(1) Τότε καὶ ὁ μηχανικὸς Βερνέδας ὑπέβαλλε τῷ Μοροζίνῃ σπουδαίαν περὶ ὀχυρώσεως τῆς Κορίνθου καὶ τομῆς τοῦ ἰσθμοῦ ἔκθεσιν (18 Μαρτίου 1688), δημοσιευθεῖσαν ἐν τῇ Ἰονίῳ Ἀνθολογίᾳ (Κερκύρᾳ φωλδ', σελ. 557—566).

(2) Περῤῥαιβοῦ, Ἐπιτομὴ περὶ τῆς τῶν Ἀθηνῶν Πολιτείας ἐν παραρτήματι τοῦ Β' τόμου τῆς ἱστορίας τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας. Ἐν Βενετίᾳ 1815, σελ. 172. — Κατὰ Ῥάγγε εἰς τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ προσφυγόντας Ἀθηναίους ἐχορηγήθησαν 7,392 ἀγροί, 7,919 ἄμπελοι, πλῆθος ἄλλων κήπων, καὶ πλέον τῶν 47,000 ἐλαιοδένδρων, ἐπὶ τῇ πληρωμῇ μόνον τοῦ δεκάτου. (Πανδώρα, ΙΒ', σελ. 581).

τῶν Ἀθηνῶν ἀναχώρησις τοῦ στρατοῦ, ὅστις τὴν πρωΐαν τῆς 29/10 ἐπεβιβάσθη εἰς τὰ πλοῖα (1).

Ὁ Μοροζίνης ἀναχωρήσας μετὰ ἕνδεκα γαλερῶν μετέβη εἰς Ναύπλιον, ὅπου σκληρῶς ἐτιμώρησε τοὺς Τούρκους τοῦ Μισθρᾶ ἐπὶ ἀπιστίᾳ. Οὗτοι, ὡς ἐρρέθη, παραδοθέντες διετάχθησαν ἵνα μένωσιν ἐν τοῖς φρουρίοις τοῦ Μισθρᾶ καὶ τῆς Βαρδούνιας πρὸς κάθαρσιν· παρελθόντος ὅμως τοῦ τεταγμένου χρόνου ἠρνήθησαν τὴν παράδοσιν τῶν φρουρίων· ὁ δὲ διαδεχθεὶς τὸν Πολάνην ἐν τῷ ἀξιώματι τοῦ προβλεπτοῦ τῆς Ζαρνάτας Γεώργιος Βενζόνης μάτην ἐπὶ ὀκτὼ ἡμέρας ἀπαιτήσας τὸν σεβασμὸν τῶν συνθηκῶν ἠναγκάσθη ὅπως τοὺς ὑποτάξῃ διὰ τῆς βίας. Οἱ δυστυχεῖς συμποσούμενοι εἰς 2,428 ψυχὰς μεταφερθέντες εἰς Ἄργος ἐπεκαλέσθησαν τὸ ἔλεος τοῦ ἀρχιστρατήγου, ὅστις κρίνας ἀναξίους συγγνώμης κατεδίκασεν ἑπτακοσίους ἑβδομήκοντα ὀκτὼ ἄνδρας ἡλικίας δεκαέξ μέχρι πεντήκοντα ἐτῶν εἰς κωπηλασίαν ἐν τοῖς κατέργοις, διένειμεν ἑξακόσια παιδία μετὰ τῶν μητέρων καὶ χιλίας περίπου γυναῖκας ἐν τῷ στόλῳ, καὶ μόνον πεντήκοντα μετὰ τοῦ ἀγᾶ διὰ λύτρων ἀπηλευθέρωσε. Μετὰ δὲ τοῦτο ἔπλευσεν εἰς Πόρον, καὶ πρὸς κάθαρσιν, καὶ πρὸς συζήτησιν τῶν κατὰ τὴν προσεχῆ ἐκστρατείαν.

Ἐν τῷ μεταξὺ, ἀποθανόντος τοῦ δόγη Ἰουστινιάνη, ἡ Γερουσία ἀνεβίβασε τὸν περίπυστον Πελοποννησιακὸν ἐν τῷ ὑπάτῳ τῆς Πολιτείας ἀξιώματι, καὶ ἀπέστειλεν αὐτῷ ἕνα τῶν γραμματέων κομιστὴν τῆς εἰδήσεως καὶ τῶν δουκικῶν παρασήμων. Ἅμα ἐπισήμως ἐκοινοποιήθη τὸ ἄγγελμα ἐν Πόρῳ χαρμόσυνοι πανηγύρεις ἐτελέσθησαν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ (2). Ἐνταῦθα πληροφορηθεὶς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὁ

---

(1) Laborde, Athènes aux XV, XVI et XVII siècles, tom. II, σελ. 191—254. (Ἀντέγραψα κατὰ μέρος τὴν γλαφυρὰν μετάφρασιν τοῦ Κυρ. Παπαῤῥηγοπούλου, δημοσιευθεῖσαν ἐν Πανδώρᾳ, φυλ. 267—268).

(2) Ἡ Σουηδὴ Ἄκερχελμ περιγράφει οὕτω τὰς τότ' ἐν Πόρῳ τελετὰς (8/20 Ἰουνίου). «Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἑωρτάσαμεν διὰ παντὸς εἴδους πυροτεχνημάτων ἐπὶ τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης. Πολλὰ τῶν πυροτεχνημάτων τούτων ἦσαν ὡραιότατα. Ἓν ἐξ αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ὕδατος παρίστα φρούριον ἔχον ἐν τῷ μέσῳ τσαμίον. Δὲν γνωρίζω καλῶς ἂν δι' αὐτοῦ παρίστατο ἡ Χαλκίς. Γαλιόται τινὲς καὶ ἄλλα πλοῖα ἐκοσμοῦντο διὰ μυριάδων φανῶν τοποτεθειμένων καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῶν κεραιῶν καὶ τῶν ἱστίων εἰς τρόπον ὥστε βλέπων τις τὰς φανοστοιχίας διέκρινε καθαρότατα τὸ σχῆμα παντὸς πλοίου. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦτο ὅλος ὁ στρατὸς ἐκανονοβόλει δὶς τῆς ἡμέρας, καὶ τὴν τελευταίαν τρὶς, ὡς καὶ ὁ στόλος. Φωτοχυσίαι καθ' ἅπαν τὸ στρατόπεδον καὶ τὸν στόλον.» Laborde, II, σελ. 283—285.

δόγης ἀρχιστράτηγος, ὅτι ἡ Κρήτη διετέλει ἐν πλήρει ἀναρχίᾳ, διότι ἡ φρουρὰ στασιάσασα εἶχε φονεύσει τὸν πασᾶν, καὶ ἄλλους ἀξιωματικοὺς (12 Μαΐου)· ἀπεφάσισεν ἵνα δράμῃ εἰς κατάκτησιν τῆς ἄλλοτε τοσοῦτον ἐνδόξως ὑπ' αὐτοῦ ὑπερασπισθείσης νήσου· ὅθεν περὶ τὰς ἀρχὰς Ἰουνίου ἀναχωρήσας ἐκ Πόρου μετὰ εἴκοσι δύο γαλερῶν καὶ ἑνωθεὶς ἐν Κυθήροις μετὰ τοῦ συμμαχικοῦ στόλου τῆς Μελίτης ἐπαρουσιάσθη εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ ἐν Κρήτῃ Παλαιοκάστρου. Ἀλλ' ἡ ἐμφάνισις αὐτοῦ κατέπαυσε τὰς διαιρέσεις τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς, ἥτις συσσωματωθεῖσα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν νέου γιανιτσάρου ἡτοιμάσθη πρὸς ὑπεράσπισιν, καὶ λαβοῦσα πρόσφορον τὴν περίστασιν δικαιολογήσεως ἐπὶ τοῖς συμβᾶσιν ἀτοπήμασι διέδωκεν ὅτι ἐφόνευσε τὸν πασᾶν, ὡς συνεννοούμενον μετὰ τῶν χριστιανῶν. Τοῦτο ἰδὼν ὁ ἔξω τῆς Δίας περιπλέων Μοροζίνης ταχέως ἐπανέστρεψεν εἰς Πόρον, καὶ τὴν πρωΐαν τῆς 7 Ἰουλίου ἀνεχώρησε διὰ τὴν ἐκπόρθησιν τῆς Χαλκίδος. Ἐπὶ τούτῳ δὲ διετάχθη ἵνα ὁ μὲν Βενιέρος μετὰ ἐννέα νηῶν, ἑνὸς πυρπολικοῦ, ἓξ γαλερῶν κυβερνωμένων ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ τῶν καταδίκων Πιζάνη, καὶ ἄλλων γαλεοτῶν χριστιανῶν πειρατῶν, διαβῇ τὸν Καφηρέα καὶ περιπλεύσας τὴν νῆσον ἑνωθῇ μετὰ τοῦ στόλου διὰ τοῦ ἑτέρου στομίου τοῦ πορθμοῦ τοῦ Εὐρίπου, ὁ δὲ καταδρομεὺς Μανέτας ὅπως μεταβὰς εἰς τὸν κόλπον τοῦ Βώλου παρεμποδίσῃ πᾶσαν διὰ θαλάσσης συγκοινωνίαν τῶν τούρκων. Ἕνεκα σφοδροῦ βορρᾶ ὁ στόλος προσωρμίσθη εἰς Σούνιον, καὶ, ἐπελθούσης γαλήνης, διὰ συντόνου κωπηλασίας ἐπαρουσιάσθη πρὸ τῆς Χαλκίδος. Ἀμέσως δὲ οἱ μὲν Σκλαβοῦνοι παρακολουθούμενοι ὑπὸ χιλίων Μελιταίων ἐπήδησαν ἐπὶ τῆς Βοιωτικῆς παραλίας (1/13 Αὐγούστου) πλησίον πύργου ἱδρυμένου ἐν τῷ στομίῳ τοῦ λιμένος, ὁ δὲ Καϊνιξμαρκ μετὰ τριακοσίων ἱππέων μεταβὰς πρὸς ἐπιθεώρησιν τοῦ παρακειμένου δάσους, δι' οὗ ἔπρεπε νὰ διέλθῃ ὁ στρατός, καὶ ἰδὼν τὸν πύργον ἐγκαταλελειμμένον κατέλαβεν αὐτὸν διὰ μικρᾶς φρουρᾶς, καὶ μετ' ὀλίγον ὁ δόγης παρακολουθούμενος ὑπὸ τοῦ σώματος τῶν μηχανικῶν καὶ τοῦ Καϊνιξμαρκ ἐπὶ τριῶν γαλερῶν ἐπεθεώρησε τό τε φρούριον καὶ τὰ πέριξ.

Ἡ ἐν Χαλκίδι φρουρὰ συμποσουμένη εἰς ἓξ χιλιάδας ἀνδρῶν, ἐξ ὧν 4,500 ἦσαν γιανιτσάροι, ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ σερασκέρου Ἰσμαὴλ, καὶ τοῦ φρουράρχου Μουσταφᾶ πασᾶ, εἶχε καλῶς ἐφοδιασθῇ πρὸς πολυχρόνιον ἀντίστασιν. Χάνδαξ περιεζώννυε τὸ φρούριον, ἐκτὸς δὲ τούτου εἶχεν ὑψωθῇ τὸ ἔδαφος διὰ πυκνῶν πάλων, καὶ τέσσαρες

κανονοστοιχίαι στηθεῖσαι ἐπὶ τῶν λόφων καὶ τοῦ ὑψώματος τοῦ ἐξωτερικοῦ περιφράγματος ἐματαίουν πᾶσαν ἀπόπειραν ἐπιθέσεως. Ἐπὶ τέλους δ' ἐπὶ τῆς ἀντιπέραν Βοιωτικῆς ἀκτῆς ὑψοῦτο τὸ φρούριον τοῦ Καραβαβᾶ συγκοινωνοῦν μετὰ τῆς ἐπὶ τοῦ πορθμοῦ γεφύρας δι' ὁδοῦ κατασκευασθείσης ἐπὶ τοῦ βράχου, καὶ ἐξωπλισμένον διὰ μεγάλων πυροβόλων καὶ ἰσχυρᾶς φρουρᾶς πρὸς διατήρησιν ἐλευθέρας τῆς μετὰ τοῦ φρουρίου συγκοινωνίας διὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῶν ἀναγκαίων ἐπικουριῶν. Ἀξιοπερίεργον δὲ εἶνε, ὅτι Ἐνετὸς ὑπὸ τὸν Μοροζίνην ἄλλοτε πολεμήσας ἐναντίον τῶν Τούρκων, εἶχεν ἤδη κατασκευάσει τὰ ὀχυρώματα, πρὸ τῶν ὁποίων ἀπέθανεν ὁ Καϊνιξμαρκ, καὶ συνετρίβη ἡ δόξα τοῦ γέροντος Πελοποννησιακοῦ. Γερόλυμος Γαλόπος ἐκ Γουαστάλας ἀγωνισθεὶς ἐν Ναυπλίῳ ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ ἁγίου Μάρκου, καὶ μετὰ ταῦτα ἕνεκεν ὕβρεως καταφυγὼν παρὰ τοῖς Τούρκοις μετὰ τοῦ συνήθους τοῖς ἐξωμόταις ζήλου εἰργάσθη πρὸς ὀχύρωσιν τῆς ὑπὸ τῶν συμπατριωτῶν του ἐπαπειλουμένης Χαλκίδος.

Ἀμέσως ὁ Καϊνιξμαρκ ἐπρότεινεν ἵνα διέλθωσι τὸν πορθμὸν μεθ' ὅλων τῶν δυνάμεων καὶ προσβάλλοντες τὸν Καραβαβᾶν διακόψωσι πᾶσαν ἐν τῷ φρουρίῳ εἰσαγωγὴν νέων δυνάμεων· δυστυχῶς ὅμως, ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ἐλλείψεως ὕδατος διὰ τὸν στρατὸν, ἀπερρίφθη ἡ πρόταξις τοῦ συνετοῦ στρατηγοῦ, καὶ ἐσυζητήθη ἐὰν ἔπρεπε νὰ προσβληθῇ ὁ ἔτι ἀτελὴς μέγας χάνδαξ, ἢ προσεγγίσωσι διὰ λακκωμάτων (approci). Ὁ Σουηδὸς παραδεχθεὶς τὸ δεύτερον ἔδωκε τὰς ἀπαιτουμένας διαταγάς.

Ἐπειδὴ ἐκ τοῦ ἐνετικοῦ στρατοῦ, συμποσουμένου εἰς δεκατέσσαρας χιλιάδας πεζῶν, καὶ ὀκτακοσίους ἱππεῖς, μόνον τὸ ἥμισυ ἦτο παρὸν, ἐδέησεν ἵνα παρέλθωσι δύο ὁλόκληροι ἡμέραι μέχρι τῆς ἐλεύσεως καὶ τῶν ὑπολοίπων, ὅτε ὁλόκληρος τεθεὶς εἰς ὁδοιπορίαν ἐστρατοπέδευσεν εἰς τέναγός τι ἐγγὺς τῶν ἀψίδων μεγάλου ὑδραγωγείου. Οἱ Τοῦρκοι ἔρριψαν κατά τε τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου ῥαγδαῖον πῦρ καὶ διὰ συνεχῶν ἐξόδων ἤρξαντο παραβλάπτοντες αὐτούς. Μετὰ ἕνδεκα ἡμέρας κατέπλευσαν καὶ τὰ καθυστεροῦντα πλοῖα παρακολουθούμενα ὑπὸ τοῦ συμμαχικοῦ στολίσκου, καὶ μετ' ὀλίγον ἐπαρουσιάσθη πρὸ τῆς πόλεως καὶ ἡ καταδρομικὴ μοῖρα τοῦ Βενιέρου.

Ὁ Δανιὴλ Δολφῖνος διωρίσθη προβλεπτὴς τοῦ στρατοπέδου, καὶ διετάχθη ἡ ἀποβίβασις τῶν πυροβόλων καὶ ὅλμων. Ὁ δὲ στρατὸς μετὰ μεγάλης ἐργασθείς σπουδῆς κατεσκεύασεν ἐντὸς δύο μόνων

ἡμερῶν ἐξασφαλιστικὴν γραμμὴν, τέσσαρας κανονοστοιχίας ἐξ εἴκοσι τεσσάρων πυροβόλων, καὶ πέμπτην ἐπὶ μικροῦ σκοπέλου πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ στρατοῦ ἀπὸ τῶν περιφραγμάτων. Τέλος πάντων τὴν πρωΐαν τῆς 18/30 Ἰουλίου ἡτοιμάσθησαν καὶ τὰ χαρακώματα καὶ ἤρξατο ὁ βομβαρδισμὸς τοῦ φρουρίου. Οἱ Τοῦρκοι ἐξελθόντες περὶ τοὺς χιλίους πεζοὺς καὶ ἱππεῖς προσέβαλλον τοὺς ἐργαζομένους εἰς κατασκευὴν τῶν λάκκων στρατιώτας, ἀλλὰ μετὰ δίωρον ἀκροβολισμὸν ἐπανεκλείσθησαν.

Ἐν τούτοις αἱ τεναγώδεις ἀναθυμιάσεις, ὁ φλογερὸς ἥλιος, καὶ ἡ κόπωσις εἶχον μεγάλως καταβάλλει τοὺς πολιορκητὰς, μαστιζομένους καὶ ὑπὸ ἐνσκηψάσης ἐπιδημικῆς νόσου. Τέσσαρες χιλιάδες Ἐνετῶν καὶ τετρακόσιοι Μελιταῖοι ἀσθενήσαντες ἀπεσύρθησαν τοῦ ἀγῶνος. Ὁ θάνατος ἐθέριζε καθ' ἑκάστην πολλοὺς στρατιώτας καὶ διασήμους ἀξιωματικούς. Εἰς ἐπισφράγισιν δὲ τῆς δυστυχίας καὶ ὁ Καϊνιξμαρκ, θεωρούμενος ὡς ἡ ψυχὴ τοῦ στρατοπέδου, νοσήσας δὲν ἠδύνατο νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὰς ἐργασίας τῆς πολιορκίας. Οἱ Τοῦρκοι ὠφελούμενοι τῆς περιστάσεως διὰ συνεχῶν ἐξόδων ἔφθειρον τοὺς καταπεπονημένους πολιορκητάς. Ἰδίως δὲ τὴν νύκτα τῆς 30/11 Αὐγούστου, ἀφοῦ διὰ συνεχοῦς πυρὸς τῶν περιφραγμάτων προσεπάθησαν νὰ περισπάσωσι τοὺς Ἐνετοὺς, ἐξῆλθον τοῦ φρουρίου πολυάριθμοι καὶ προσέβαλλον μεθ' ὁρμῆς τὰ χριστιανικὰ χαρακώματα. Ὁ πρίγκηψ τῆς Βρουνσβίκης ἀπέκρουσε τὴν πρώτην προσβολὴν, ἐπὶ τέλους δὲ οἱ Σκλαβοῦνοι καὶ Μελιταῖοι γενναίως πολεμήσαντες ἠνάγκασαν αὐτοὺς νὰ ὀπισθοχωρήσωσι.

Ὁ σερασκέρης στρατοπεδεύων ἐν Θήβαις μετὰ ἓξ χιλιάδων ἀνδρῶν μαθὼν τὰ γιγνόμενα ἔστειλεν εἰς ἐπικουρίαν τῶν πολιορκουμένων πολυάριθμον σῶμα, τὸ ὁποῖον διὰ τοῦ Καραβαβᾶ εἰσῆλθεν εἰς Χαλκίδα. Οἱ δὲ Τοῦρκοι ἀναθαρρήσαντες ἐξῆλθον ἐν μεγάλῃ σιγῇ περὶ τὰ χαράγματα, καὶ συμποσούμενοι εἰς δύο χιλιάδας πεζῶν καὶ τετρακοσίους ἱππεῖς, προσέβαλλον τὰς πρώτας δύο γραμμὰς τῶν χριστιανικῶν χαρακωμάτων. Αἱ προφυλακαὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν καὶ κατεκόπησαν, τὸ δὲ σῶμα τῶν Φλωρεντινῶν περίτρομον ὑπεχώρησεν. Ἐκ τῆς νίκης ταύτης οἱ Τοῦρκοι τολμηρότεροι γενόμενοι προσέβαλλον καὶ τὰς κανοστοιχίας, ἀλλὰ μετὰ πολυαίμακτον ἀγῶνα ἠναγκάσθησαν νὰ ὀπισθοδρομήσωσιν. Ἐκ τῶν χριστιανῶν τότε ἔπεσαν διακόσιοι, ἐν οἷς καὶ πολλοὶ ἀξιωματικοί.

Τὴν 20 οἱ πολιορκούμενοι ἀνανεοῦσι τὴν ἔξοδον, ἀλλ' ἀποκρούονται μετὰ μεγάλων ζημιῶν, οἱ δὲ στρατιῶται τοῦ στόλου καταλαμβάνουσι τὴν ἐπὶ τοῦ ἐγγὺς λόφου κανονοστοιχίαν, καὶ διώκουσι τοὺς ἐχθροὺς, ἐξ ὧν πολλοὶ ῥίπτονται εἰς τὴν θάλασσαν. Τὴν 22 πάλιν ἐξελθόντες τρέπουσι τοὺς Φλωρεντινοὺς καὶ καταλαμβάνουσι τὸν λόφον, ὅθεν μετ' ὀλίγον ἀποδιώκονται. Ἐκ τῶν συνεχῶν καὶ καταστρεπτικῶν τούτων ἐξόδων ἀποδεκατισθέντες ἐπὶ τέλους ἀποφασίζουσι τὴν 26 Αὐγούστου ἵνα ἐγκαταλείψωσι τὴν πόλιν. Τοῦτο ὅμως ἰδόντες οἱ ἐν Καραβαβᾷ φρουροῦντες καταβαίνουσι καὶ προσβάλλουσι τοὺς φεύγοντας μέχρι τῆς γεφύρας, ἥτις ἐνδίδουσα εἰς τὸ βάρος κρημνίζεται. Πλέον τῶν τριάκοντα πίπτουσιν εἰς τὴν θάλασσαν, οἱ δ' ἐπίλοιποι ἀναγκάζονται ἵνα ἐπιστρέψωσιν εἰς Χαλκίδα.

Ἐν τούτοις νυχθημερὸν ἐξηκολούθει τὸ ἀμοιβαῖον πῦρ. Τὴν δὲ 27 πέμπεται ἐπικουρία ἐκ χιλέων πεντακοσίων ἀνδρῶν εἰς τοὺς πολιορκουμένους, οἵτινες τὴν 6 Σεπτεμβρίου ἀποπειρῶνται νέαν ἔξοδον. Ὁ Μοροζίνης ἀποφασίσας ἐπὶ τέλους ἵνα κυριεύσῃ τὰ διὰ τῶν πάλων περιφράγματα διέθεσεν οὕτω τὰ τῆς προσβολῆς. Ἀφ' ἑνὸς μὲν ἕνδεκα χιλιάδες στρατιωτῶν ὤφειλον νὰ προσβάλλωσιν ἐκ πέντε διαφόρων μερῶν τὰ ἐχθρικὰ χαρακώματα, ἐννεακόσιοι ἐκ τῶν πλοίων τοῦ Βενιέρου τὸ ἀκρωτήριον, καὶ οἱ Μελιταῖοι μετὰ τοῦ σώματος τοῦ στρατηγοῦ Σπάρρ τὴν ἐπὶ τοῦ λόφου κανονοστοιχίαν· ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ Φλωρεντινοὶ μετὰ τοῦ σώματος τοῦ Φουριέτη καὶ τῶν ὑπὸ τὸν Ἀλβανὸν Ἰωάννην Γκίκαν Σκλαβούνων τὸν μεσαῖον λόφον, καὶ χίλιοι πεντακόσιοι ναῦται καὶ ἀπελευθερωθέντες κατάδικοι τὰς ἐπὶ τοῦ πρὸς ἀριστερὰν λόφου κανονοστοιχίας. Συγχρόνως δὲ διετάχθη τὸ μὲν ἱππικὸν νὰ ἦναι ἕτοιμον ὅπως σπεύσῃ εἰς βοήθειαν τῶν χριστιανῶν, ἢ καταφόβισιν τῶν πολεμίων, ὁ δὲ στόλος νὰ διαιρεθῇ εἰς τρεῖς μοίρας, ἐξ ὧν ἡ μία νὰ διευθυνθῇ πρὸς τὸ ὄρος, ἡ ὑπὸ τὸν κολπάρχην πρὸς τὴν πεδιάδα, καὶ ἡ τρίτη ὑπὸ τὸν διοικητὴν τῶν καταδίκων μετὰ τοῦ Τοσκανικοῦ στολίσκου εἰς τὸ στόμιον τοῦ πορθμοῦ.

Οὕτω πάντων διατεθέντων, περὶ τὰ χαράγματα τῆς 10 Σεπτεμβρίου ἐδόθη διὰ τριῶν πυροβολισμῶν τὸ σύνθημα τῆς προσβολῆς. Ἀμέσως ἐφώρμησαν ἅπαντα τὰ σώματα κατὰ τὴν ἄνω διαγραφεῖσαν τάξιν, ἀψηφοῦντα τὴν κατ' αὐτῶν ἐκσφενδονιζομένην χάλαζαν τοῦ ἐχθρικοῦ πυρός. Πρῶτοι οἱ Σκλαβοῦνοι μετὰ τῶν Μελιταίων προσέβαλλαν τὸ περίφραγμα, καὶ ὑπερβάντες τὸ χαράκωμα ἔφθασαν ἐντὸς τοῦ

ἔρκους. Λυστώδης συνήρθη ἀγὼν ἐπὶ τοῦ πρὸς τὸν λόφον προμαχῶνος ὑπερασπιζομένου ὑπὸ πολλῶν Τούρκων. Δὶς οἱ Μελιταῖοι μετὰ τοῦ σώματος τοῦ Σπὰρρ προσβαλόντες τὸν προμαχῶνα τοῦτον μετὰ ζημιῶν ἀπεκρούσθησαν, ἀλλ' ἐπὶ τέλους εἰσπηδήσαντες ἐν αὐτῷ περιεκυκλώθησαν ὑπὸ πολλῶν πολεμίων, ὅτε ὁ μαρκέσιος Κουρβὼν μετὰ τῶν δυμάχων ἔδραμεν εἰς βοήθειαν αὐτῶν.

Ἐπὶ τέλους οἱ Τοῦρκοι ἀποδεκατισθέντες ὑπὸ τοῦ πυρὸς καὶ τῆς χριστιανικῆς μαχαίρας περίτρομοι ἐξεκένωσαν τὸ διὰ πάλων περίφραγμα ὑποστηριζόμενον ὑπὸ τριάκοντα ἐννέα πυροβόλων καὶ πέντε ὅλμων. Κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἐκ μὲν τῶν χριστιανῶν ἔπεσαν διακόσιοι πεντήκοντα στρατιῶται καὶ ἀξιωματικοί, ἐν οἷς ὁ ἀνδρεῖος Γερόλυμος Γαρζόνης ταφεὶς ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ λόφου ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, καὶ ὁ πνευματικὸς τοῦ δόγη Ἀντώνιος Ἀτσιάγος, ὅστις μὲ τὸν σταυρὸν ἀνὰ χεῖρας ἐνεψύχου τὰ στρατεύματα, καὶ ἐτραυματίσθησαν ὁ γενναῖος πρίγκηψ Τουρένας, ὁ Φουριέτης, ὁ Ἀλβανὸς Γκίκας, καὶ ἄλλοι τῶν ἐπισήμων· ἐκ δὲ τῶν Τούρκων ἐφονεύθησαν χίλιοι πεντακόσιοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ υἱὸς τοῦ σερασκέρου.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας οἱ Τοῦρκοι ἐνισχυθέντες ἐκ Βοιωτίας ἐξῆλθον τοῦ φρουρίου περὶ τοὺς χιλίους πεντακοσίους, καὶ ἀκράτητοι ἔπεσαν κατὰ τῶν Φλωρεντινῶν, πλὴν καταφθαρέντες ὑπὸ τοῦ ἐνετικοῦ ἱππικοῦ καὶ τοῦ σώματος τῶν Βυτεμβεργίων ἔντρομοι ὑπεχώρησαν.

Ἐν τούτοις ἐθεωρήθη ἀναγκαῖον πρὸς ἀποτελεσματικὴν ἔφοδον ἵνα περιζωσθῇ τὸ χριστιανικὸν στρατόπεδον διὰ προφυλακτικῆς γραμμῆς ἐκτεινομένης εἰς ἀπόστασιν διακοσίων πεντήκοντα βημάτων παραλλήλως τῷ φρουρίῳ, καὶ ἐξασφαλιζομένης διὰ νέων κανονοστοιχιῶν, συγχρόνως δὲ ν' ἀρχίσῃ ἡ κατασκευὴ τῶν πρὸς τὸ φρούριον λάκκων.

Νόσοι καὶ ἄλλαι κακουχίαι καθ' ἑκάστην ἀπεδεκάτιζον τοὺς πολιορκητάς. Ὁ Καϊνιξμαρκ, μὴ ἐντελῶς ἀναλαβὼν ἐκ τοῦ πυρετοῦ ἐξῆλθε τῆς σκηνῆς πρὸς ἐπιθεώρησιν τῶν ἐργασιῶν τῆς προετοιμαζομένης ἐφόδου, πολλὰ δὲ εἰπὼν καὶ παραγγείλας ἀπεσύρθη, πλὴν μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὁ στρατὸς ἐθρήνησε τὸν θάνατον αὐτοῦ, ὡς καὶ τοῦ ὑπὸ βολῆς πυροβόλου φονευθέντος ἐπιδεξίου μηχανικοῦ Βερνέδα.

Ὁ δόγης αὐτοπροσώπως διευθύνων τὰ τῆς πολιορκίας διέταξε τὴν προσβολὴν τῶν δύο πύργων τοῦ φρουρίου, ἐξ ὧν εἷς ἔκειτο ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ πρὸς τ' ἀριστερὰ, ὁ δ' ἕτερος πρὸς δεξιά. Ἑπτὰ κανονοστοι-

χίαι ὡπλισμέναι διὰ τριάκοντα δύο πυροβόλων καὶ δώδεκα ὁλμων ἀδιακόπως διευθύνουσαι κατ' αὐτῶν τὸ πῦρ ἤνοιξαν διάφορα ῥήγματα, ἐπύρωσαν τὰ ἐντὸς, καὶ κατέφθειραν τοὺς φρουροῦντας. Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι γενναίως ἀνταπεκρίνοντο, ἔχοντες τὴν εὐκολίαν νὰ ἐξάγωσι διὰ τῆς γεφύρας τοὺς τραυματίας καὶ λαμβάνωσι συνεχῶς ἐπικουρίας ἀπὸ τοῦ ἐν Θήβαις σερασκέρου, ὅστις ἐπ' ἐσχάτων εἶχεν ἐνισχυθῆ διὰ νέων στρατευμάτων ἀποσταλέντων ὑπὸ τοῦ ἐν Βώλῳ καπιτὰν πασᾶ διὰ δεκατριῶν γαλερῶν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ δόγης πρὸς διακοπὴν τῆς ἐπιζημίου ταύτης συγκοινωνίας διέταξεν ἵνα στηθῶσιν ἐπὶ τῆς πρὸς δεξιὰ ἀκτῆς τέσσαρα πυροβόλα (κολοβρῖναι) πλήττοντα τὴν γέφυραν, οἱ πολιορκούμενοι ἀσφαλῶς συνεκοινώνουν διὰ νυκτός.

Ἐν τούτοις αἱ μὲν ἐργασίαι τῶν λάκκων ἐπροχώρουν, ὁ δὲ κατὰ τοῦ ἀριστεροῦ πύργου ἀδιάκοπος βομβαρδισμὸς ἤνοιξεν ἀρκετὸν ῥῆγμα, δι' οὗ ὁ ἀντισυνταγματάρχης Βαλέριος Οὔβερ ἀνεδέχθη νὰ ἐφορμήσῃ μετὰ πεντήκοντα μόνον στρατιωτῶν. Καὶ τῳόντι ὁ γενναῖος οὗτος διαπεράσας τὴν τάφρον εἰσεπήδησε διὰ τοῦ ῥήγματος καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ πύργου ἀνεπέτασε τὴν σημαίαν τοῦ ἁγίου Μάρκου. Ἡ ἡρωϊκὴ πρᾶξις τοῦ Οὔβερ μεγάλως ἀπεθάρρυνε τοὺς Τούρκους, ὁ δ' ἐξαφθεὶς τῶν χριστιανῶν ζῆλος ἐματαίωσεν αὐτήν· διότι οἱ τελευταῖοι, ἀντὶ κατὰ τὰ διατεταγμένα νὰ ἰσοπεδώσωσι τὴν τάφρον καὶ κατὰ μικρὰ σώματα εἰσέλθωσιν, ὥρμησαν σύσσωμοι πρὸς τὸ ῥῆγμα, πλὴν ἕνεκα τῆς στενότητος μὴ δυνηθέντες νὰ εἰσορμήσωσιν, ἀτάκτως ἐπεσωρεύθησαν εἰς τὸ χεῖλος αὐτοῦ. Ἐκ τῆς συγχύσεως ταύτης ἀναθαρρήσαντες οἱ Τοῦρκοι ἔῤῥιψαν κατ' αὐτῶν χάλαζαν πυρὸς καὶ πολλοὺς φονεύσαντες ἠνάγκασαν τοὺς ἐπιλοίπους νὰ τραπῶσι τῇδε κακεῖσε. Ὁ ἀνδρεῖος ὅμως Οὔβερ ἐξηκολούθει μαχόμενος κατὰ τῶν ἐν τῷ πύργῳ, καὶ ἤθελε καταφθείρει αὐτοὺς, ἐὰν μὴ ἀπρόοπτος ὑποχώρησις τῶν στρατιωτῶν ἐξηνάγκαζεν αὐτὸν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν θέσιν του· διότι ἀναφλεχθέντων τῶν πολεμεφοδίων ἑνὸς στρατιώτου, διεδόθη ὅτι ὁ πύργος ἀνετινάσσετο δι' ὑπονόμου, καὶ πάντες τότε περὶ σωτηρίας σκεπτόμενοι περίτρομοι ἐξῆλθον. Ἐκ τῶν χριστιανῶν ἔπεσαν ἑκατὸν, ἐν οἷς καὶ δύο συνταγματάρχαι, καὶ ἐτραυματίσθηταν τριακόσιοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἱππότης τῆς Μελίτης Ἰωάννης Λάσκαρις, καὶ ὁ κόμης Ῥοδρίγος Πομπέης.

Ἐνῷ οἱ πολιορκούμενοι καθ' ἑκάστην ἐλάμβανον ἀπὸ τοῦ σερασκέρου βοηθείας, οἱ ὑπὸ τῶν γόσων καὶ τοῦ πολέμου ἀποδεκατιζόμενοι

χριστιανοὶ ἐγκατέλειπον κενὰ δυσαναπλήρωτα. Ἐπὶ τέλους δὲ καὶ οἱ Φλωρεντινοὶ ἀνεχώρησαν τὴν νύκτα τῆς 20 Σεπτεμβρίου, ἐγκαλιπόντες μόνον δύο ναῦς καὶ τριακοσίους πεζοὺς, τούτους δὲ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐμιμήθησαν καὶ οἱ ἀνδρεῖοι ἱππόται τῆς Μελίτης.

Ἐν τούταις οἱ πολιορκηταὶ ὑπογείως ἐργαζόμενοι ἔφθασαν μέχρι τοῦ ἀντιταφρίου ὑψώματος, καὶ στήσαντες χωστὴν κανονοστοιχίαν ἐξ ὀκτὼ πυροβόλων τῶν πεντήκοντα λιτρῶν ἤρξαντο νὰ πλήττωσι τὰ τείχη τοῦ φρουρίου πρὸς ἄνοιξιν ῥήγματος. Καθ' ὅλον δὲ τὸ διάστημα τοῦτο ὁ δόγης παρὼν ἐνεψύχου καὶ προέτρεπε τοὺς στρατιώτας ν' ἀνδρίζωνται καὶ ἐπισπεύδωσι τὰς πολιορκητικὰς ἐργασίας. Περὶ τὰ χαράγματα τῆς 4 Ὀκτωβρίου οἱ Τοῦρκοι ἀνετίναξαν ὑπόνομον, καὶ ἐξεσφενδόνισαν σάκκους πυρίτιδος κατὰ τῶν ὑπὸ τὸ φρούριον τοποτεθειμένων στρατιωτῶν, οἵτινες ἔντρομοι ἐτράπησαν ἐγκαταλιπόντες καὶ τὴν χωστὴν κανονοστοιχίαν, τὴν ὁποίαν κατέλαβον οἱ ἀμέσως ἐξελθόντες ἐχθροί. Ἀλλ' ἀμέτως ἐφορμήσαντες οἱ κόμητες Βαϊνόφελ καὶ Ῥιπέτας ἠνάγκασαν αὐτοὺς νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια.

Ἐκ τῆς πρωϊνῆς ἐπιτυχίας ἀναθαρρήσαντες οἱ Τοῦρκοι ἐξῆλθον μανιωδέστεροι περὶ τὴν μεσημβρίαν, ἀλλὰ καὶ πάλιν μετὰ μεγάλων ζημιῶν ἀπεδιώχθησαν.

Ὁ ἐν Καραβαβᾷ στρατοπεδεύων σερασκέρης ἔστησε δύο κανονοστοιχίας ἔξω τοῦ φρουρίου, δι' ὧν ἐκανονοβόλει τὰ ἐν τῷ πορθμῷ παραπλέοντα πλοῖα, καὶ τοὺς πρὸς τὴν πόλιν ἐστρατοπεδευμένους Σκλαβούνους, τοὺς ὁποίους καὶ διὰ συνεχῶν ἀκροβολισμῶν ἀπησχόλει. Τότε ἔπεσε μαχόμενος καὶ ὁ γενναῖος Ζακύνθιος συνταγματάρχης Παῦλος Μακρῆς διοικῶν τὰ σώματα τῶν Μανιατῶν καὶ Ἑπτανησίων, καὶ μετ' ὀλίγον ὁ Ἀθηναῖος ταγματάρχης Πέτρος Γάσπαρης διαδεχθεὶς ἐν τῷ ἀξιώματι ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰωάννου.

Πρὸς ἀντιπερισπασμὸν δὲ τῶν πολεμίων οἱ μὲν ἐπαναστάντες Εὐβοεῖς ὑπὸ τὸν ὁπλαρχηγὸν Νικόλαον Καρυστηνὸν ἐπολιόρκησαν τὴν Κάρυστον (Castel-Rosso), ὁ δὲ καταδρομεὺς Μανέτας μετὰ σώματος νησιωτῶν (levendi) καὶ Βουλγάρων ἀποβὰς εἰς Βοιωτίαν διέτρεχε τὰ πέριξ λεηλατῶν καὶ αἰχμαλωτίζων τοὺς συναντωμένους πολεμίους.

Κλινήρης ἐκ πυρετοῦ ὁ δόγης ἔμαθεν, ὅτι ἐπὶ τῶν δύο πύργων εἶχον ἀνοιχθῆ ῥήγματα, καὶ διέταξεν ἵνα ἑτοιμασθῶσι τὰ στρατεύματα πρὸς ἀποφασιστικὴν ἔφοδον. Ἀμέσως ἀπεβιβάσθησαν ἐκ τῶν πλοίων ὅλοι οἱ ναῦται, ἑξακόσιοι ἄνδρες ἐκ τῶν πειρατικῶν

γαλιοτῶν, πολλοὶ ἐθελονταὶ, καὶ πεντακόσιοι κατάδικοι (galeotti), καὶ πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ στρατοῦ, καὶ πρὸς ἀριθμητικὴν ἐπίδειξιν. Ἐν μὲν τῇ ἐμπροσθοφυλακῇ ἐτέθησαν οἱ Σκλαβοῦνοι καὶ οἱ κατάδικοι, ὁ δὲ κολπάρχης Ἀλέξανδρος Βόνος διετάχθη ἵν' ἅμα τῇ ἐφόδῳ προσποιηθῇ ἀπόβασιν ἐπὶ τῆς Βοιωτικῆς ἀκτῆς πρὸς παρακώλησιν τῶν ἐκ Καραβαβᾶ σταλησομένων ἐπικουριῶν, καὶ συνάμα ὁ Βενιέρος παρατάξῃ ἐπὶ τῆς ἀντιπέραν ἀκτῆς τὰς λέμβους τῶν πλοίων ἐνόπλους. Ἀφοῦ δὲ πάντα καλῶς διετέθησαν, καὶ ἡτοιμάσθησαν αἱ πρὸς ἀνατίναξιν τοῦ ἀντιταφρίου ὑψώματος ὑπόνομοι καὶ οἱ πρὸς ἰσοπέδωσιν τῆς τάφρου σάκκοι χώματος, τὴν 12 Ὀκτωβρίου ἀνατιναχθεισῶν τῶν ὑπονόμων ἐδόθη διὰ δύο βομβῶν τὸ σύνθημα τῆς ἐφόδου. Ἀμέσως δὲ αἱ μὲν ἐμπροσθοφυλακαὶ ἐπροχώρησαν πρὸς ἀντιπερισπασμὸν τῶν Τούρκων, τὸ δὲ κύριον τοῦ στρατοῦ σῶμα ὁμοθυμαδὸν διηυθύνθη πρὸς ἀμφότερα τὰ ῥήγματα, καὶ ἐπειδὴ τὸ ἀριστερὸν εἶχεν ἐκλεχθῇ ὡς τὸ κυριώτερον τῆς προσβολῆς σημεῖον, οἱ ἐφορμήσαντες προσέβαλλον αὐτὸ μετ' ἀπαραδειγματίστου ἀνδρείας. Παρ' ἐλπίδα ὅμως τὸ ἀνωφερὲς καὶ ὀλισθηρὸν αὐτοῦ ἐματαίωσε τὰς γενναίας αὐτῶν προσπαθείας· οἱ δὲ Τοῦρκοι ἐπωφεληθέντες τῆς ἐν τῷ στομίῳ συσσωρεύσεως διὰ τρομερᾶς χαλάζης σφαιρῶν, πετρῶν, καὶ ἐμπρηστικῶν ὑλῶν ἀφειδῶς διέσπειρον ἐν αὐτοῖς τὸν θάνατον. Ἐν τούτοις οἱ χριστιανοὶ ἀκλόνητοι καὶ ἀψηφοῦντες τὸ ἀδιάκοπον τῶν ἐχθρῶν πῦρ προσεπάθουν πατοῦντες ἐπὶ σωρῶν πτωμάτων νὰ εἰσπηδήσωσιν. Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς δυσκολίας τοῦ ῥήγματος, καὶ ἕτερον ἐμπόδιον ἐπαρουσιάσθη· διότι μὴ ἰσοπεδωθείσης τῆς τάφρου διὰ τῶν παρασκευασθέντων σάκκων, οἱ δυστυχεῖς στρατιῶται ἠναγκάζοντο νὰ μένωσι μέχρι τῆς ὀσφύος ἐν τῷ ὕδατι ἐκτεθειμένοι εἰς τὰς ἀσφαλεῖς προσβολὰς τοῦ ἐχθρικοῦ πυρός. Ἐπὶ τέλους ἰδόντες τὸ ἀδύνατον τῆς διὰ τοῦ ῥήγματος εἰσχωρήσεως προσέβαλλον τὸν ἐγγὺς πύργον, τὸν ὁποῖον προηγουμένως εἶχε πρὸς καιρὸν καταλάβει ὁ Οὔβερ, καὶ τοῦτο ἐπιτυχῶς κατορθώσαντες ἀνεστήλωσαν ἐπ' αὐτοῦ τὰς σημαίας τῆς Δημοκρατίας. Οἱ Τοῦρκοι ἰδόντες τοῦτο ἀμέσως διέκοψαν πᾶσαν μετὰ τῆς πόλεως συγκοινωνίαν τοῦ πύργου, καὶ διὰ μανιώδους πυρὸς κατηνάγκασαν τοὺς εἰσελθόντας νὰ ὑποχωρήσωσιν· ἀλλ' οἱ ἀξιωματικοὶ πλήρεις ὀργῆς καὶ ἐκδικήσεως διέταξαν νέαν ἔφοδον, καὶ οὕτως οἱ χριστιανοὶ διαπεράσαντες ἐν μέσῳ αἱμάτων, καὶ πτωμάτων κατέλαβον ἐκ νέου αὐτόν· πλὴν ἀμέσως ἰδόντες τὸ στενόχωρον αὐτοῦ, μὴ ἐπιτρέποντος

ἐλευθέραν κίνησιν, καὶ τὴν διακοπὴν τῆς μετὰ τῆς πόλεως συγκοινωνίας, ἠναγκάσθησαν ἵνα τὸν ἐγκαταλείψωσιν. Ἐνῷ ταῦτα συνέβαινον, οἱ Σκλαβοῦνοι ἐφορμήσαντες πρὸς τὸ δεξιὸν ῥῆγμα ἐπροχώρησαν μέχρι τοῦ ἐκ δοκῶν ἐπιστηρίγματος, καὶ πρὸς οὐδὲν λογιζόμενοι τὸ κατ' αὐτῶν χαλαζηδὸν ἐκσφενδονιζόμενον πῦρ κατώρθωσαν ν' ἀναβῶσι ἐπὶ τοῦ πύργου, καὶ συμπλακῶσι μετὰ τῶν φρουρούντων· δυστυχῶς ὅμως μὴ λαβόντες οὐδεμίαν βοήθειαν, καὶ ἀποδεκατισθέντες ὑπὸ τοῦ πυρὸς τοῦ Καραβαβᾶ ἠναγκάσθησαν νὰ ὀπισθοχωρήσωσι.

Κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦτον διαρκέσαντα ἐπὶ μίαν καὶ ἡμισεῖαν ὥραν ἐφονεύθησαν χίλιοι χριστιανοὶ, καὶ πολλοὶ βαρέως ἐτραυματίσθησαν, ἐν οἷς καὶ ὁ πρίγκηψ τῆς Δαρμστάδης, καὶ ὁ γενναῖος βαρόνος Σπάρρ.

Ἐκτὸς τούτου καὶ ὁ διαταχθεὶς ν' ἀπασχολήσῃ τοὺς ἐν Καραβαβᾷ Τούρκους κολπάρχης Βόνος παρασυρθεὶς ὑπὸ τῆς παλιρροίας τοῦ Εὐρίπου ὑπέστη μεγάλην βλάβην ἐκ τοῦ πυρὸς τοῦ φρουρίου.

Τὴν ἐπαύριον οἱ πολιορκούμενοι ἐξελθόντες προσέβαλλον τὰ χριστιανικὰ χαρακώματα, ἀλλὰ καταφθαρέντες ὑπεχώρησαν.

Ὁ Μοροζίνης ἐπιμένων εἰς τὴν ἐκπόρθησιν τῆς Χαλκίδος ἀπεφάσισε νὰ παραχειμάσῃ ἐνταῦθα, καὶ κατὰ τὸ προσεχὲς ἔαρ λαμβάνων ἐξ Ἑνετίας ἐπικουρίας ἐπαναλάβῃ τὰς ἐχθροπραξίας· ὅθεν διέταξεν ἵνα διατηρηθῇ στενὸς ἀποκλεισμὸς, καὶ ἐμποδισθῇ ἡ ὑπὸ τῶν πολιορκουμένων ἐπισκευὴ τῶν ῥηγμάτων. Ὡριμώτερον ὅμως ὕστερον σκεφθεὶς, καὶ βλέπων τοὺς Τούρκους διὰ συνεχῶν ἐξόδων ἀποδεκατίζοντας τὰ στρατεύματα, ἐκέλευσε τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας.

Τὴν 21 ἐπεβιβάσθη ὁ στρατὸς ἐπὶ τῶν πλοίων, καὶ ἐδόθη τὸ σύνθημα τῆς ἀναχωρήσεως. Οἱ ἐν Εὐβοίᾳ Ἕλληνες, οἵτινες ἅμα τῇ ἐμφανίσει τοῦ ἑνετικοῦ στόλου ἔλαβον τὰ ὅπλα καὶ παρέσχον μεγάλας τῷ Μοροζίνῃ ὑπηρεσίας, ἐπροτίμησαν νὰ ἐγκαταλείψωσι διὰ παντὸς τὴν πατρίδα παρὰ νὰ διαμείνωσιν ὑπὸ τὴν μάχαιραν τῶν ἐξηγριωμένων νικητῶν. Ὅθεν εἰς πέντε ἢ ἓξ χιλιάδας συμποσούμενοι ἐζήτησαν ἄσυλον παρὰ τῷ χριστιανικῷ στόλῳ· καί τινες μὲν αὐτῶν παρελήφθησαν, ἄλλοι ἐπὶ ἰδίων πλοίων ἀνεχώρησαν, καὶ ἄλλοι ἐγκαταλειφθέντες ἐν τῇ παραλίᾳ κατεδιώχθησαν ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ ἱππικοῦ καὶ γενναίως πολεμήσαντες κατεσφάγησαν, ἐξηνδραποδίσθησαν, ἢ ἀπέλπιδες ἐρρίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν.

Τὴν 24 Ὀκτωβρίου ὁ δόγης κατέπλευσεν εἰς Κάρυστον. Ἔχων δὲ κατὰ νοῦν τὴν ἀνανέωσιν τῆς πολιορκίας τῆς Χαλκίδος ἐσκέφθη περὶ

ἁλώσεως τοῦ φρουρίου τούτου, ὅπερ προηγουμένως εἶχε πολιορκήσει ὁ Νικόλαος Καρυστηνός. Ἄγνωστον ὅμως διατὶ μεταβαλὼν σχέδιον ἔπλευσε πρὸς τὰς Σπέτσας καὶ Ναύπλιον, ἔνθα καὶ παρεχείμασε.

Ἐλθοῦσα εἰς Ἐνετίαν ἡ χήρα τοῦ Καϊνιξμαρκ ὑπεδέχθη εὐμενέστατα ὑπὸ τῆς Γερουσίας, ἥτις εἰ καὶ βαρέως φέρουσα τὴν ἐν Χαλκίδι ἧτταν, ἐτίμησε τὴν μνήμην τοῦ ἀποθανόντος στρατηγοῦ δι' ἀνεγέρσεως μαρμαρίνου ἀνδριάντος ἐν τῇ εἰσόδῳ τοῦ ναυστάθμου (1).

Ἐν τούτοις ὁ στρατηγὸς Κορνάρος ἐξεδικήθη ὀπωσοῦν τὸν ἐν Εὐβοίᾳ ταπεινωθέντα δόγην, κυριεύσας τὰ φρούρια Κνίν, Βερλίκαν, Ζουνιγραδ, Γρασὰτς, καὶ τὸν πύργον τῆς Ναρέντας. Ὁ δὲ συμμαχῶν τῇ Δημοκρατίᾳ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας κατέσπασε διὰ συνεχῶν νικῶν τὴν ἐπηρμένην τῶν μουσουλμάνων ὀρρὺν, καὶ κατέλαβε τὴν Ἀλβαν, Λίππαν, Σόλμοζ, Ἰοῦγον, Ἰλλὸκ, Πετερβαρδὶν, Τίτουλ, Κωνστανίτσαν, Γραδίσκαν, Βρὸτ, καὶ ἰδίως τὸ Βελιγράδιον.

Ὁ σουλτάνος περίτρομος μαθὼν τοὺς θριάμβους τῶν καισαρικῶν ὅπλων ἔπεμψε πρεσβευτὰς εἰρήνης τὸν Σουλφικὰρ ἀγᾶν καὶ τὸν περιώνυμον Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον. Ὁ τελευταῖος παρουσιασθεὶς εἰς τὸν νικητὴν τοῦ Βελιγραδίου ἐκλέκτορα τῆς Βαυαρίας, εἶπεν ὅτι *οὐχὶ ἡ ἀνδρεία τῶν Χριστιανῶν, ἀλλ' αἱ ἁμαρτίαι τῶν Τούρκων ἐπροξένησαν τὰς καταστροφὰς ἐκείνας*· καὶ ὅτι *ὁ Σουλεϊμάνης καταδικάζων τὴν κακότροπον πολιτικὴν τοῦ προκατόχου αὐτοῦ ἐπιθυμεῖ εἰρήνην ειλικρινῆ καὶ διαρκῆ*. Μετ' ὀλίγον ἐλθόντες οἱ ἀπεσταλμένοι εἰς Βιέννην συνεζήτησαν μετὰ τῶν τριῶν συμμάχων κρατῶν τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης. Καὶ ἡ μὲν Αὐστρία ἀπήτει τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων παραχώρησιν παντὸς παλαιόθεν ἀνήκοντος εἰς τὸ βασίλειον τῆς Οὐγγαρίας, δηλαδὴ Τρανσυλβανίαν, Βλαχίαν, Μολδαβίαν, Βοσνίαν, Σερβίαν, καὶ Βουλγαρίαν, τὴν ἀποβολὴν τῶν Ἑλλήνων ἐκ τοῦ ἁγίου Τάφου καὶ παραχώρησιν τῆς ἐπιστασίας αὐτοῦ εἰς τοὺς Φραγκισκανοὺς μοναχοὺς, τὴν ἐλευθέραν ἀξάσκησιν τοῦ δυτικοῦ δόγματος ἐν ἁπάσῃ τῇ Ὀθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ, καὶ ἐπὶ τέλους τὴν εἰς χεῖρας τοῦ αὐτοκράτορος παράδοσιν τοῦ παρὰ τοῖς Τούρκοις καταφυγόντος ἡγεμόνος τῆς Οὐγγαρίας Τεκέλη· οἱ δ' Ἐνετοὶ τὴν παραχώρησιν τῆς Εὐβοίας, καὶ πάντων τῶν ἀπὸ τοῦ Κορινθιακοῦ ἰσθμοῦ μέχρι Κερκύρας

(1) Garzoni, σελ. 266—288. — Foscarini, σελ. 288—301. — Journal d'Anna Akerhelm (Laborde, II, 317—341). — Β. Χιώτης, Γ', σελ. 307—309.

κατεχομένων ἑλληνικῶν τόπων, τὴν αὔξησιν τῶν ὁρίων τῶν ἐν Δαλματίᾳ κτήσεων τῆς Δημοκρατίας, μετὰ τῆς προσθήκης τοῦ Δουλχίνου καὶ τοῦ Ἀντιβάρεως. Καὶ ἐπὶ τέλους οἱ Πολωνοὶ ἀπήτουν τὴν παραχώρησιν τῆς Βλαχίας, Μολδαβίας, Κριμαίας, καὶ πάντων τῶν μεταξὺ Βορυσθένους καὶ Δουνάβεως χωρῶν, ἀποζημίωσιν διὰ τὰς ὑπὸ τῶν Ταρτάρων γενομένας ζημίας, τὴν πληρωμὴν τῶν ἐξόδων τοῦ πολέμου, τὴν παράδοσιν τῆς ἐπιστασίας τῶν ἁγίων τόπων εἰς τοὺς καθολικοὺς, καὶ ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ δόγματος.

Ἀλλ' αἱ ὑπερβολικαὶ αὗται ἀξιώσεις τῶν συμμάχων ἠνάγκασαν τὸν σουλτάνον νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν πόλεμον.

Καταναγκαστικὴ στρατολογία διετάχθη ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τὰς ἐπαρχίας, καὶ διὰ τῆς βίας ἐπεβλήθησαν ἔκτακτοι φόροι οὐ μόνον εἰς τοὺς χριστιανοὺς, ἑβραίους, καὶ μουσουλμάνους, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς λειτουργοὺς τοῦ προφήτου. Ὁ καπιτὰν πασᾶς Μισιρλιζαδὲς Ἰβραὶμ σταλεὶς πρὸς ἐπισκευὴν τῶν τειχῶν τῆς Χαλκίδος, καὶ καλῶς ἐφοδιάσας τὰ φρούρια δι' ἓξ χιλιάδων στρατιωτῶν, διετάχθη νὰ παραπλέῃ εἰς τὰ ὕδατα τῆς Εὐβοίας καὶ μετὰ τοῦ διοικητοῦ αὐτῆς Ἰβραὶμ πασᾶ ἐπαγρυπνῇ πρὸς παρεμπόδισιν νέας ἀποπείρας τῶν Ἐνετῶν κατὰ τῆς νήσου. Συγχρόνως δὲ ὁ ἐν Ἑλλάδι σερασκέρης ἐνισχυθεὶς διὰ δέκα χιλιάδων ἀνδρῶν ἔλαβε τὴν ἐντολὴν νὰ εἰσβάλλῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Ἡ Πύλη καταναήσασα, ὅτι αἱ ἐν Ἑλλάδι νῖκαι τῶν Ἐνετῶν ὠφείλοντο κατὰ μέγα μέρος εἰς τὰς μετὰ τῶν ἐντοπίων χριστιανῶν συνεννοήσεις αὐτῶν, ἀπεφάσισεν ἵνα διὰ τοῦ αὐτοῦ μέσου περισπάσῃ τοὺς νικητάς. Ἐπὶ τούτῳ δὲ διέταξε πάντας τοὺς ὑπαλλήλους ἵνα προσπαθήσωσι δι' ἡμερότητος καὶ παραχωρήσεων ὅπως προσοικειωθῶσι τοὺς ἀφηνιάσαντας ὑπηκόους, καὶ παντοιοτρόπως ἐξεγείρωσιν αὐτοὺς κατὰ τῶν Ἐνετῶν· εἰς ἐπισφράγισιν δὲ τῆς ἐξ ἀνάγκης φιλελληνικῆς πολιτικῆς της ἀπελευθερώσασα τὸν πρὸ ἑπταετίας στενάζοντα εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ Ναυστάθμου (Μπάνιο) Λιβεράκην Γερακάρην ἀνηγόρευσεν αὐτὸν ἡγεμόνα τῆς Μάνης, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἐν Μολδοβλαχίᾳ χριστιανῶν ἡγεμόνων.

Προηγουμένως εἴπομέν τινα περὶ τοῦ πειρατοῦ τούτου, ἐν τοῖς ἑξῆς δὲ ἀπολείπεται ἵνα συμπληρώσωμεν τὸν ῥωμαντικὸν βίον τοῦ πρώτου τούτου ἐν Ἑλλάδι χριστιανοῦ ἡγεμόνος.

Ἀνελπίστως ὁ Γερακάρης ἀποφυλακισθεὶς καὶ εἰς ἡγεμονικὸν προα-

χθεὶς ἀξίωμα δὲν ἐλησμόνησε τὰς πειρατικὰς αὐτοῦ ἕξεις. Ἐν Κωνσταντινουπόλει διέτριβεν ἡ ὡραία ἑλληνὶς Ἀναστασία, καταγομένη ἐκ τοῦ εὐγενοῦς οἴκου τῶν Βουχουζεστίδων καὶ ἀνεψιὰ τοῦ πρώην ἡγεμόνος τῆς Μολδαβίας Δούκα, ἥτις σφοδρὸν πρὸς τὸν Γερακάρην συλλαβοῦσα ἔρωτα, καὶ μυστικῶς μετ' αὐτοῦ ἀρραβωνισθεῖσα, εἶχε καὶ ἀρκετὴν φιλοδοξίαν ἵνα μὴ ἐκτεθῇ εἰς τὴν χλεύην τῶν ἐν Βυζαντίῳ εὐγενῶν, οἰκειοθελῶς δίδουσα τὴν χεῖρα εἰς ἄνθρωπον τῶν κατέργων. Ἀλλ' ὁ εὐφυὴς Μανιάτης ἱκανοποίησε τὴν ἀπαίτησιν ταύτην τῆς ἐρωμένης του διὰ τοῦ ἑξῆς στρατηγήματος. Αὐτὸς μὲν δημοσίᾳ ἐζήτησε τὴν Ἀναστασίαν εἰς γάμον, αὕτη δὲ ἀλαζόνως ἀπέῤῥιψε τὴν πρότασιν ἐκείνου, διακηρύττουσα, ὅτι ὡς ἡγεμονόπαις οὐδέποτε ἤθελε καταδεχθῆ νὰ γίνῃ σύζυγος ἑνὸς πειρατοῦ. Μετὰ τοῦτο ὁ μὲν Λιμπεράκης μεταβὰς παρὰ τῷ μεγάλῳ βιζίρῃ ἐξαιτεῖται τὴν ἔκδοσιν φιρμανίου διατάσσοντος τὸν πατριάρχην πρὸς ταχεῖαν τέλεσιν τοῦ γάμου, ἡ δὲ Ἀναστασία μὲ δάκρυα προσποιητὰ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς παρακαλεῖ τὸν πατριάρχην ἵνα συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν ἐγκριτοτέρων ὁμογενῶν μεταβῇ καὶ παρακαλέσῃ τὸν βιζίρην πρὸς ἀναστολὴν τοῦ διατάγματος. Ὁ πατριάρχης μεταβαίνει μετὰ τῶν ἐπισημοτέρων Φαναριωτῶν εἰς τὴν οἰκίαν τῆς Ἀναστασίας πρὸς σύσκεψιν· αὐτὴ δὲ τότε λαβοῦσα τὸν λόγον ἀνελπίστως εἶπεν, ὅτι *ὡρίμως σκεφθεῖσα ἐνόησεν ὅπως νυμφευθῇ τὸν Λιμπεράκην ἐπὶ τῷ φόβῳ μὴ διὰ τῆς ἀρνήσεώς της προσβάλλῃ τὸν μέγαν βιζίρην.* Οἱ παρευρεθέντες ἐπείσθησαν εἰς τοὺς λόγους αὐτῆς καὶ ἐπῄνεσαν τὴν γενναίαν ἀπόφασίν της. Ἅμα δὲ ἀπεσύρθησαν, ἡ Ἀναστασία εἰσήγαγεν ἱερέα, ὃν εἶχε κεκρυμμένον ἐν τῇ οἰκίᾳ της, καὶ οὕτω τὸ μυστήριον τοῦ γάμου παραχρῆμα ἐτελέσθη.

Ὁ ἡγεμὼν τῆς Μάνης ἐπὶ εἴκοσι μόνον ἡμέρας συζήσας μετ' αὐτῆς ἔλαβε παρὰ τοῦ μεγάλου βιζίρου σημαίαν ἄνευ οὐρᾶς, καὶ ἐπὶ κεφαλῆς πέντε χιλιάδων Τούρκων ἀνεχώρησε διὰ ξηρᾶς πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἐγγυηθέντος τοῦ διασήμου ὁμογενοῦς Κοπάνη περὶ τῆς πίστεώς του. Ἡ δὲ δυστυχὴς Ἀναστασία, αἰσχρῶς ἐγκαταλειφθεῖσα ὑπ' ἐκείνου, πρὸς ὃν προσήνεγκε τὰ πλούτη καὶ τὸν ἔρωτά της, ἐνεδύθη διὰ παντὸς τὸ ἔνδυμα τῆς χηρείας, μεθ' οὗ παρακαίρως κατέβη εἰς τὸν τάφον.

Ἡ Γερουσία μαθοῦσα τὰ κατὰ τῆς Ἑλλάδος κινήματα τῶν Τούρκων ἀνέθηκε, τῇ αἰτήσει τοῦ ἀσθενοῦντος δόγη Μοροζίνη, τὴν ἀρχιστρατηγίαν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ δυνάμεων εἰς τὸν στρατηγὸν τῆς

Δαλματίας Γερόλυμον Κορνάρον, καὶ μὴ δυνηθεῖσα νὰ στρατολογήσῃ ἐν Γερμανίᾳ, ἕνεκα τῶν ἀνωμαλιῶν, ἠρκέσθη εἰς τὴν ἐκ Δαλματίας παραλαβὴν δύο χιλιάδων ἐθνοφυλάκων (cernide) πρὸς ἐμψύχωσιν τοῦ ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ καὶ τῶν πολέμων ἀποδεκατισθέντος στρατοῦ, τοῦ ὁποίου ἡγεμόνα προέστησε τὸν ἐξ Ἀβινιῶνος δοῦκα Γουαδάνη.

Μετ' οὐ πολὺ ἀναῤῥώσας ὁ δόγης συνεκάλεσε πολεμικὸν συμβούλιον, ἐν ᾧ κατὰ πρῶτον ἐπροτάθη ἡ ἄλωσις τῆς Εὐβοίας. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ καλῶς εἶχεν ἐξοπλισθῇ ἡ νῆσος, καὶ ὁ στρατὸς τῆς Δημοκρατίας ἐθεωρήθη ἀνεπαρκὴς πρὸς τοιαύτην ἐπιχείρησιν, ἀπερῥίφθη ἡ πρότασις, καὶ συνεζητήθησαν τὰ περὶ ἁλώσεως τῆς Κρήτης, Αὐλῶνος καὶ Δουλχίνου, Θεσσαλονίκης, καὶ προσβολῆς τοῦ ἐν Φώκαις προσωρμισμένου ἐχθρικοῦ στόλου, ὑπὸ διαφόρων προταθέντα. Ἐπὶ τέλους δὲ τὸ πολεμικὸν συμβούλιον παρεδέχθη τὴν ἅλωσιν τῆς Μονεμβασίας, τοῦ μόνου ἐν Πελοποννήσῳ τουρκοκρατουμένου φρουρίου.

Ὁ δόγης μαθὼν τὰς κατὰ τῆς Πελοποννήσου προθέσεις τοῦ σερασκέρου καὶ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μάνης ἔστειλε τὸν στρατηγὸν Ἐρρίκον πρίγκηπα Ἀρκούρ μετὰ δύο χιλιάδων ἑπτακοσίων στρατιωτῶν πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου, καὶ διέταξε τὸν διοικητὴν τοῦ βασιλείου Ἰάκωβον Κορνάρον νὰ λάβῃ τ' ἀπαιτούμενα μέτρα πρὸς ἐνίσχυσιν αὐτοῦ.

Τὸ φρούριον τῆς Μονεμβασίας, καλουμένης ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν Ναύπλιον τῆς Μονεμβασίας (Napoli di Malvasia), ἐκτισμένον ἐπὶ μονήρους ἀποκρήμνου βράχου ἐφρουρεῖτο ὑπὸ δύο μεγάλων πύργων, ἐξ ὧν ὁ μὲν κείμενος ἐπὶ τῆς ὑψηλοτέρας κορυφῆς προσέβαλλε τὴν πεδιάδα, ὁ δὲ δεύτερος ἐξησφάλιζε τὴν πόλιν ἀπὸ τῆς ἀντιθέτου ξηρᾶς. Εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ βράχου καὶ πρὸς μεσημβρίαν ἦτο τὸ προάστειον, καλῶς περιτετειχισμένον, κατὰ τὰς γωνίας ἐξησφαλισμένον διὰ δύο πύργων, καὶ συγκοινωνοῦν μετὰ τῆς ἐν τῷ φρουρίῳ πόλεως διὰ διπλῆς καὶ ἰσχυρῶς ὑπερασπιζομένης πύλης καὶ δι' ἀτραποῦ δυσβάτου καὶ τόσον στενῆς, ὥστε μόνον δύο πεζοὶ ἢ εἷς ἱππεὺς ἠδύναντο ἀκινδύνως νὰ ὁδεύσωσιν δι' αὐτῆς. Τὸ νησίδριον συγκοινωνοῦν μετὰ τῆς Πελοποννησιακῆς ξηρᾶς διὰ γεφύρας ἀποτελουμένης ἐκ δεκατεσσάρων λιθίνων ἀψίδων (1), ἐστερεῖτο πηγῶν ὕδατος· πλὴν οἱ Ἐνετοὶ ἄλλοτε

(1) Ἡ Μονεμβασία κτισθεῖσα ἐπὶ τῶν Σλαβικῶν ἐπιδρομῶν ὠνομάσθη οὕτως, ὡς ἔχουσα αὐτὴν καὶ μόνην τὴν ἐμβασίαν.

κάτοχοι αὐτοῦ εἶχον κατασκευάσει ἐν τῷ μέσῳ εὐρεῖαν δεξαμενήν, ὀνομαζομένην γαλέραν διὰ τὸ σχῆμα, ἢ τὸ μέγεθος. Ὅθεν ἕνεκα τῶν φυσικῶν τούτων προτερημάτων καὶ τῆς στερεότητος τῶν τειχῶν ἡ Μονεμβασία ἐθεωρεῖτο ἀπόρθητος, καὶ μόνον διὰ τῆς πείνης ἠδύναντο νὰ ἐξαναγκασθῶσιν οἱ φρουροῦντες πρὸς παράδοσιν.

Τοῦτο ἔχοντες ὑπ' ὄψιν οἱ Ἐνετοὶ ἦγειραν ἀμέσως ἐπὶ τῆς Πελοποννησιακῆς ἀκτῆς δύο φρούρια, ἐξ ὧν τὸ μὲν πρὸς δεξιὰ καὶ κατὰ τοὺς κήπους πρὸς βομβαρδισμὸν τοῦ φαινομένου προαστείου καὶ παρεμπόδισιν πάσης διὰ θαλάσσης ἐπικουρίας, τὸ δ' ἕτερον ἀκριβῶς ὑπεράνω τῆς γεφύρας πρὸς διακοπὴν τῆς μετὰ τῆς ξηρᾶς συγκοινωνίας τῶν πολιορκουμένων, καὶ κανονοβολισμὸν τοῦ πρὸς φυλακὴν αὐτῆς ἀπέναντι ἱδρυμένου προμαχῶνος καὶ καταστροφὴν τῶν ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ στηθεισῶν ἐπὶ τοῦ βράχου κανονοστοιχιῶν (1). Μετὰ τοῦτο ἐστήθη ὀλίγον ἀπὸ τῆς γεφύρας κανονοστοιχία ἐξ ὅλμων ἵνα δι' ἀδιακόπου βομβαρδισμοῦ ἐμποδίζηται ἡ χρῆσις τῶν ἐχθρικῶν πυροβόλων, καὶ διὰ τῶν ἐντὸς τοῦ φρουρίου ἐσφενδονιζομένων βομβῶν καταστραφῶσιν ἡ δεξαμενή, καὶ τὰ πολεμεφόδια.

Οὕτω τὰ τῆς πολιορκίας διαθέσας ὁ δόγης διώρισεν ἀρχηγὸν τὸν Ἀντώνιον Μολίνον, ἔκτακτον προβλεπτὴν τοῦ βασιλείου τῆς Πελοποννήσου, ὅστις ἐξελθὼν εἰς τὴν ξηρὰν κατέλαβε καὶ ὠχύρωσε μονὴν κειμένην εἰς τοὺς πρόποδας ὄρους τινὸς καὶ ὄπισθεν τοῦ πρὸς τοὺς κήπους φρουρίου.

Μόλις τὰ δύο φρούρια ἤρχισαν τὸ πῦρ, καὶ παρεδόθη ὁ προκεχωμένος τὴν γέφυραν προμαχὼν εἰς τοὺς Ἐνετούς, οἵτινες ἐξ αὐτομόλου ἔμαθον, ὅτι ἡ ἐν Μονεμβασίᾳ φρουρὰ συγκειμένη ἐκ πεντακοσίων Τούρκων ἤθελεν ἐκβιασθῆ εἰς παράδοσιν, ἐὰν ἐξηκολούθει ὁ βομβαρδισμός. Τοῦτο μαθὼν ὁ δόγης διέταξεν ἵνα καὶ τὰ πλοῖα ἐκφενδονίζωσι βόμβας ἐντὸς τοῦ φρουρίου.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἔφθασεν ὁ Γερόλυμος Κορνάρος κομίζων ἐπικουρίας, ὅστις διαφορατρόπως καθ' ὁδὸν παρηνοχλήθη ὑπὸ Μαυριτανῶν πειρατῶν. Ὁ δὲ Μοροζίνης θέλων ἵνα πυροληψίᾳ πέντε ἐχθρικὰς γαλέρας προσωρμισμένας ὑπὸ τὴν ἐξασφάλισιν τῶν πυροβόλων τοῦ φρουρίου, διέταξε τέσσαρα πλοῖα ὅπως προσεγγίσαντα κανονοβολή-

(1) Τὰ φρούρια ταῦτα ἔλαβον ὕστερον τὰ ὀνόματα τῶν γενναίων συνταγματαρχῶν Μοντανάρη καὶ Λανόγια, παραχειμασάντων ἐν αὐτοῖς καὶ λίαν συντελεσάντων εἰς ἅλωσιν τῆς Μονεμβασίας.

σωσι κατὰ τοῦ φρουρίου, μέχρις οὗ ὁ καπνὸς πληρῶν τὴν ἀτμοσφαῖραν ἐμποδίσῃ τοὺς ἐχθροὺς νὰ ἴδωσι τὰς εἰσχωρούσας λέμβους, αἵτινες εἶχον λάβει τὴν διαταγὴν νὰ ῥίψωσι πυροτεχνήματα κατὰ τῶν γαλερῶν· συγχρόνως δὲ καὶ ὁ ἔκτακτος πλοίαρχος Λορέντζος Βενιέρος εἶχε διαταχθῆ νὰ μείνῃ ἐπὶ τῆς γεφύρας θεατὴς τῶν συμβησομένων, καὶ ἐν ἀνάγκῃ ἐφορμήσῃ κατὰ τῶν ἀνοιξόντων τὰς πύλας πολιορκουμένων. Ἕνεκεν ὅμως τοῦ πνέοντος βορείου ἀνέμου τὰ πλοῖα δὲν ἠδυνήθησαν νὰ πλησιάσωσιν, ὁ δὲ ἀνδρεῖος Βενιέρος μάτην ἐκτεθεὶς εἰς τὸ ῥαγδαῖον πῦρ τοῦ φρουρίου ἀπεκεφαλίσθη ὑπὸ σφαίρας πυροβόλου. Ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν ἐν τῷ ἀξιώματι Δομένικος Διέγος βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τοῦ μεταβληθέντος ἀνέμου ἐπλησίασε καὶ κατακαύσας τὰς λέμβους ἠναγκάσθη ἕνεκα τοῦ χαλαζηδὸν ἐσφενδονιζομένου ἐχθρικοῦ πυρὸς νὰ ὑποχωρήσῃ.

Μετὰ ταῦτα ὁ στρατηγὸς Γουαδάννης προέτεινε τὴν κατὰ τοῦ προαστείου ἔφοδον, ἀλλ' ὁ δόγης βλέπων τὸ ὀλιγάριθμον τῶν στρατευμάτων δὲν παρεδέχθη τὴν ἀμφίβολον ταύτην ἐπιχείρησιν, ἀπαιτοῦσαν μάλιστα θυσίαν πολλῶν ἀνδρῶν. Ἐν τούτοις οὗτος καθορῶν, ὅτι ἡ πολιορκία ἤθελεν ἐπὶ πολὺ παραταθῆ, ἀπεφάσισεν ἵνα παραλαβὼν μέρος τοῦ στρατοῦ ποιήσῃ ἐκδρομὴν εἰς τὸ Αἰγαῖον πρὸς συνάντησιν τοῦ καπιτὰν πασᾶ· μόλις ὅμως πρὸς τοῦτο ἑτοιμασθεὶς προσεβλήθη ἐκ νέου ὑπὸ πυρετοῦ. Ὅθεν ἀποφασίσας νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἐνετίαν διέταξε τὴν ἐξακολούθησιν τῆς πολιορκίας, καὶ διορίσας ἀρχιναύαρχον τὸν Γερόλυμον Κορνάρον, τὴν νύκτα τῆς 13 Σεπτεμβρίου ἐπιβαίνων τῆς ναυαρχίδος τῶν καταδίκων, καὶ συνοδευόμενος ὑπὸ τριῶν ἄλλων νηῶν καὶ τοῦ στολίσκου τῆς Μελίτης ἀπέπλευσεν ἐκ Μονεμβασίας, καὶ ἐπ' ὀλίγας ἡμέρας παραμείνας ἐν τῷ λοιμοκαθαρτηρίῳ τοῦ Σπαλάτρου ἐν πομπῇ ἀπεβιβάσθη περὶ τὰ μέσα Δεκεμβρίου εἰς Ἐνετίαν.

Ἀλλὰ καὶ ἐν Δαλματίᾳ δὲν ὑπῆρξαν εὐτυχέστερα κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο (1689) τὰ ὅπλα τῆς Δημοκρατίας· διότι ὁ γενικὸς προβλεπτὴς Ἀλέξανδρος Μολίνος εἰς μάτην πολιορκήσας τὸ ὀχυρὸν φρούριον Σικλοῦ, κατέλαβεν ὕστερον πύργους τινὰς ἐν τῇ κοιλάδι τῆς Τρεβίγνης, ὅθεν μετ' οὐ πολὺ ἀπεδιώχθη ὑπὸ τοῦ πασᾶ τῆς Ἑρζεγοβίνης. Ἐκ τῶν συμμάχων τῆς Ἐνετίας οἱ μὲν Πολωνοὶ κατενικήθησαν, οἱ δὲ Αὐστριακοὶ καταλαβόντες τὴν Νύσσαν, τὸ Βιδίνιον, καὶ ἐπαναστατήσαντες τὴν Σερβίαν καὶ Ἀλβανίαν ἔφθασαν τροπαιοῦχοι μέχρι τῶν

Σκοπίων, καὶ πανικὸν διέσπειραν εἰς τοὺς Τούρκους φόβον. Τεταραγμένος ὁ σουλτάνος συνεκρότησεν ἐν Ἀδριανουπόλει ἔκτακτον διβάνιον, καὶ ὠνόμασε μέγαν βιζίρην τὸν συνετὸν Κιουπρουλιζαδὲ Μουσταφᾶν, ἀδελφὸν τοῦ νικητοῦ τῆς Κρήτης.

Ὁ Κιουπρουλῆς ἅμ' ἀναλαβὼν ἐν τοῖς χαλεποῖς ἐκείνοις χρόνοις τὴν ὑπερτάτην τοῦ κράτους διοίκησιν διεκήρυξεν, ὅτι ἐὰν οἱ μουσουλμάνοι δὲν τηρήσωσιν αὐστηρῶς τοὺς νόμους τοῦ προφήτου, οἱ ἐχθροὶ θὰ στρατοπεδεύσωσι μετ' ὀλίγον ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως· συνάμα δὲ καταργήσας τοὺς ὑπὸ τοῦ προκατόχου του ἐπιβληθέντας βαρεῖς φόρους, ἐφορολόγησεν ἀδυσωπήτως πάντας τοὺς ἐκ καταχρήσεων πλουτήσαντας ὑπαλλήλους, καὶ ἀπεκεφάλισε πολλοὺς, δημεύσας καὶ τὴν μεγάλην αὐτῶν περιουσίαν.

Μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ Μοροζίνη ὁ Κορνάρος διευθύνας ἐπ' ὀλίγον αὐτοπροσώπως τὴν πολιορκίαν τῆς Μονεμβασίας, ἀνέθηκε τὴν ἐξακολούθησιν αὐτῆς εἰς τὸν ἔκτακτον προβλεπτὴν Μολίνον καὶ μετέβη εἰς Ναύπλιον πρὸς παραχείμασιν. Ἅμα δὲ τῷ ἔαρι τοῦ ἑπομένου ἔτους 1690 ἐπανελθὼν ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν αὐτῆς, μὲ τὴν πρόθεσιν ἵνα παντὶ τρόπῳ ἐκβιάσῃ τὴν παράδοσιν τοῦ φρουρίου.

Ὁ Κιουπρουλῆς μαθὼν τὴν καταστενοχώρησιν τῶν ἐν Μονεμβασίᾳ διέταξε τὸν καπιτὰν πασᾶν ἵνα σπεύσῃ πρὸς βοήθειαν αὐτῶν. Ἐπὶ τούτῳ δὲ δέκα πλοῖα ἐξελθόντα τοῦ Ἑλλησπόντου ἠνώθησαν μετὰ δύο ἀλγερινῶν καὶ ἐστάθμευσαν ἐν Μήλῳ. Περὶ τὸ ἑσπέρας τῆς 25 Μαρτίου δύο ἐνετικαὶ νῆες ὑπὸ τὸν ναύαρχον Ἀλέξανδρον Βαλιέρον ἀμερίμνως πλέουσαι πρὸς τὴν νῆσον περιεκυκλώθησαν ὑπ' αὐτῶν. Ὁ γενναῖος Βαλιέρος ἀναπετάσας ἀμέσως τὴν σημαίαν τοῦ πολέμου ἀνταπεκρίθη εὐστόχως εἰς τὰ ἐχθρικὰ πυρὰ, καὶ ὀπισθοπορῶν διηυθύνθη πρὸς τὸν Μαλέαν ἐπ' ἐλπίδι βοηθείας τοῦ ἐν Μονεμβασίᾳ στόλου. Πλὴν μετὰ τετράωρον λυσσώδη ἀγῶνα τὰ ἐνετικὰ πλοῖα ἐπυρπολήθησαν, ὁ Βαλιέρος ἐφονεύθη, καὶ ὀλίγοι ἐκ τῶν ναυτῶν ῥιφθέντες εἰς τὴν θάλασσαν διεσώθησαν τοῦ ὀλέθρου. Ἡ Γερουσία μαθοῦσα τὸ συμβὰν ἐνήγαγε τὸν πλοίαρχον Μάρκον Πιζάνην, ὡς μὴ προλαβόντα ἐν καιρῷ τὴν ἀπώλειαν, καὶ δικάσασα ἐστέρησεν αὐτὸν τοῦ βαθμοῦ καὶ ἔῤῥιψεν εἰς τὰ δεσμά.

Τὴν 19 Ἰουνίου ἐνισχυθεὶς ὁ Κορνάρος διὰ τῶν ἐξ Ἐνετίας ἀφιχθεισῶν ἐπικουριῶν μᾶλλον ἐπέσπευσε τὴν ἅλωσιν τῆς Μονεμβασίας. Δυστυχῶς ἡ ἔλλειψις καταλλήλου χώρου πρὸς στῆσιν κανονοστοι-

χιῶν δυσχερῆ καθίστα τὴν θέσιν τῶν πολιορκητῶν, προοιωνιζομένων πολυχρόνιον τὴν ἀντίστασιν. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς ἄρσιν τῆς δυσχερείας ταύτης ὁ ἀρχιστράτηγος Γουαδάνης προέτεινε τὴν πρὸς τὰ φρούρια τοποθέτησιν στρατιωτικῶν ἀποσπασμάτων πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ προαστείου κατασκευῆς ὑπονόμων, οἱ συνταγματάρχαι Πομπέης καὶ Βονομέτης ἐπὶ κεφαλῆς ἐκλεκτῶν ἀνδρῶν, φερόντων ξύλα καὶ σάκκους πλήρεις χώματος, διεπέρασαν τὴν γέφυραν, καὶ περὶ τὸ ἑσπέρας λάθρα ἔφθασαν πρὸς τὴν δεξιὰν ἀτραπόν. Τὴν πρωΐαν ἰδόντες αὐτοὺς οἱ Τοῦρκοι χαλαζηδὸν ἐπυροβόλησαν, καὶ συγχρόνως τινὲς ἐξῆλθον πρὸς καταδίωξίν των. Οἱ στρατιῶται πανταχόθεν περικυκλωθέντες ὑπὸ πυρὸς κατελήφθησαν ὑπὸ φόβου, ὁ δὲ γενναῖος Βονομέτης προτρέπων καὶ ἐξορκίζων ἔμεινεν ἡρωϊκῶς μαχόμενος, μέχρις οὗ σφαῖρα βαλοῦσα ἐπὶ τοῦ στήθους κατέρριψεν αὐτὸν νεκρόν. Ἐπὶ τέλους ἀναθαρρήσαντες ἀπέκρουσαν τοὺς ἐξελθόντας καὶ ἐπὶ ἑξήκοντα ἡμέρας ἔμειναν ἐκεῖ ἐργαζόμενοι καὶ ἐκτεθειμένοι εἰς τὸ ἀδιάκοπον τῶν ἐχθρῶν πῦρ. Ἀφοῦ δὲ διακόσιοι ἐξ αὐτῶν ἐφονεύθησαν, καὶ ἰσάριθμοι ἐτραυματίσθησαν, οὐδὲν δὲ πρακτικὸν ἀποτέλεσμα ἐκ τούτου προέκυπτεν, ἐκρίθη ἀσύμφορον τὸ τοιοῦτον εἶδος τῆς πολιορκίας καὶ ἐπροτάθη ἵνα περιορισθῇ αὕτη εἰς μόνον τὰ δύο φρούρια.

Ἐν τούτοις αὐτόμολοι ἐφανέρωσαν, ὅτι οἱ πολιορκούμενοι ἤρχισαν αἰσθανόμενοι τὴν ἔλλειψιν τροφίμων, καὶ ἕνεκα τούτου εἶχον ἀποφασίσει τὴν ἐκ τοῦ φρουρίου ἀποδίωξιν ἑκατὸν εἴκοσι ἑλληνίδων. Αἱ εἰδήσεις αὗται ἠνάγκασαν τοὺς πολιορκητὰς νὰ στενοχωρήσωσιν ἔτι μᾶλλον τὸ φρούριον.

Ὁ καπιτὰν πασᾶς παντοιοτρόπως προσπαθῶν νὰ εἰσαγάγῃ τροφὰς συνεφώνησεν ἐν Σμύρνῃ μετὰ τοῦ γάλλου πλοιάρχου Ῥεμποῦ τὴν ἐκ Χίου μεταφορὰν δημητριακῶν ἐπὶ ἀντιμισθίᾳ τριῶν χιλιάδων ῥεαλίων. Οὗτος ἑτοιμάσας τὸ φορτίον αὐτοῦ καὶ ἐλθὼν εἰς Κρήτην ἀνέμενεν οὖριον ἄνεμον ἵνα πνεύσῃ πρὸς τὴν Μονεμβασίαν, πλὴν ἐνετικὰ πλοῖα ἐπὶ τούτῳ περιπλέοντα ἐκεῖ συνέλαβον τὸ πλοῖον πρὶν ἐκτελέσῃ τὸν πλοῦν. Τὴν αὐτὴν δὲ τύχην ὑπέστη καὶ μία λόνδρα ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ ἐξελθοῦσα τῶν Χανίων.

Μετ' ὀλίγον οἱ πολιορκηταὶ ἔμαθον ἐκ τριῶν Ἑλλήνων αὐτομόλων, ὅτι ἡ φρουρὰ ἀπελπισθεῖσα εἶχεν ἀπειλήσει διὰ θανάτου τὸν ἀγᾶν, ἐὰν μὴ ταχέως ἀπεφάσιζε περὶ τῆς παραδόσεως. Ἕνεκα τούτου διετάχθη στενωτέρα ἡ πολιορκία καὶ ἀπὸ τῶν δύο φρουρίων καὶ διὰ τῆς προ-

τάσει καὶ ἐπιστασίᾳ τοῦ διοικητοῦ τοῦ πυροβολικοῦ Σαμφελίτση στηθείσης ὑπὸ τὸ προάστειον κανονοστοιχίας, ἥτις μεγάλως παραβλάπτουσα τοὺς πολιορκουμένους διηυκόλυνε τὰς ἐργασίας τῶν ὑπονομοποιῶν.

Ἤδη μία τῶν γωνιῶν τοῦ θαλασσίου πύργου εἶχε κρημνισθῇ, ἡ ὑπόνομος ἐπροχώρει, καὶ τὸ ἀδιάκοπον πῦρ τῶν ἐκτὸς κατέφθειρε τοὺς πολιορκουμένους, οἵτινες εἰς τὰ ἔσχατα περιελθόντες ἐζήτησαν νὰ συνθηκολογήσωσιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν προταθέντες ὅροι ἐφάνησαν αὐτοῖς βαρεῖς ἐπροτίμησαν νὰ ἐμμείνωσιν ἀμυνόμενοι. Ἐπαναληφθεισῶν ὅμως τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἠναγκάσθησαν μετ' οὐ πολὺ (10 Αὐγούστου) νὰ ὑπογράψωσι τὰς συνθήκας τῆς παραδόσεως. Τὸ φρούριον μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ εὑρισκομένων πολεμεφοδίων, πυροβόλων, χριστιανῶν δούλων, καὶ ἀρνησιθρήσκων παρεχωρεῖτο τοῖς νικηταῖς, οἱ δὲ Τοῦρκοι φέροντες μεθ' ἑαυτῶν τὰ συνήθη ἐνδύματα, κοσμήματα, καὶ σκεύη ἐξῆλθον τὴν πρωΐαν τῆς 12 Αὐγούστου, καὶ εἰς 1,200 ψυχὰς συμπεσούμενοι, ἐξ ὧν τριακόσιοι πολεμισταί, ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὰ παράλια τῆς Κρήτης. Οὕτως οἱ Ἐνετοὶ μετὰ πολιορκίαν δεκατεσσάρων μηνῶν κατέλαβον τὸ φρούριον τῆς Μονεμβασίας, ἐν ᾧ εὗρον ἐξήκοντα ὀκτὼ πυροβόλα, ἐξ ὧν τὰ πλεῖστα ὀρειχάλκινα, καὶ δύο ὅλμους, καὶ διὰ δοξολογίας, κανονοβολισμῶν τοῦ τε στρατοῦ καὶ στόλου, ὡς καὶ παραδειγματικῆς τιμωρίας δέκα ἀρνησιθρήσκων, ἐπανηγύρισαν τὴν νίκην. Ἐκ τῶν ἐν Μονεμβασίᾳ εὑρεθέντων ἀρνησιθρήκων, εἷς μὲν πρώην ἀρχιβομβαρδιστὴς ὑπηρετῶν ἄλλοτε ὑπὸ τὰς σημαίας τῆς Δημοκρατίας, καὶ δι' εὐστόχου βολῆς ἀποκεφαλίσας τὸν Βενιέρον, κατεσπαράχθη προσδεθεὶς ἐπὶ τεσσάρων γαλερῶν, οἱ δ' ἕτεροι ἐννέα ἐκρεμάσθησαν ἐπὶ τῶν κεραιῶν τῶν πλοίων.

Μετὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο ὁ Κορνάρος ἐπρότεινεν ἵνα ἐπωφελούμενοι τοῦ μέχρι τοῦ προσεχοῦς χειμῶνος ὑπολειπομένου χρόνου ἐξέλθωσι πρὸς καταδίωξιν τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου, ἢ μεταβῶσι πρὸς πολιορκίαν τοῦ Αὐλῶνος. Τὸ πολεμικὸν συμβούλιον ἠσπάσθη τὴν δευτέραν πρότασιν, καὶ πρὸς κατοχὴν τῆς ἐπικαίρου ταύτης θέσεως, καὶ πρὸς καταστροφὴν τῶν ἐκεῖ ἐμφωλευόντων πειρατῶν τῆς Βαρβαρίας, ἀφόβως λῃζομένων τὰ παράλια τοῦ Ἀδριατικοῦ. Ἐνῷ δὲ πρὸς τοῦτο οἱ Ἐνετοὶ παρεσκευάζοντο ἔμαθον, ὅτι ὁ σερασκέρης στρατοπεδεύων μετὰ τριῶν χιλιάδων ἐν Πέτρᾳ τῆς Λεβαδείας ἐπροτίθετο νὰ εἰσβάλῃ εἰς Πελοπόννησον. Τούτου ἕνεκεν ὁ ἀρχιστράτηγος ἐθεώρησε καλὸν

νὰ ἐνισχύσῃ τὸ ἐν Κορίνθῳ στρατόπεδον διὰ δύο χιλιάδων τετρακοσίων πεζῶν καὶ ἑξακοσίων ἱππέων, διατάξας ἅμα τὸν μὲν Ἰάκωβον Κορνάρον ἵνα καλῶς ἐπιτηρῇ, τὸν δὲ γενικὸν προβλεπτὴν τῶν τεσσάρων νήσων Ἀνδρέαν Ναβαγιέρον νὰ διαμένῃ ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἐν ἀνάγκῃ ἀποστείλῃ πλοῖα καὶ στρατεύματα εἰς ὑπεράσπισιν τοῦ ἰσθμοῦ. Μετὰ δὲ τοῦτο ἀναχωρήσας διὰ τὴν κατὰ τοῦ Αὐλῶνος ἐκστρατείαν ἔστειλεν εἰς τὸ Αἰγαῖον τὸν πλοίαρχον Δολφῖνον μετὰ μοίρας δώδεκα πλοίων καὶ δύο πυρπολικῶν πρὸς παρεμπόδισιν οἱασδήποτε ἀποπείρας τοῦ καπιτὰν πασᾶ κατὰ τῆς Πελοποννήσου. Ὁ Δελφῖνος μετ' οὐ πολὺ πληροφορηθείς, ὅτι ὁ καπιτὰν πασᾶς μετὰ τριάκοντα δύο πλοίων ἑνωθεὶς μετὰ τοῦ ἐξωμότου Μετσομόρτου ἔμενεν ἐν Μιτυλήνῃ, ὅθεν ἐπροτίθετο νὰ πλεύσῃ εἰς τὸν Σαρωνικὸν κόλπον πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ σερασκέρου, πλεύσας εἰς συνάντασιν, ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ κλεισθῇ ἐντὸς τοῦ Ἑλλησπόντου.

Ὁ ἀρχιστράτηγος Κορνάρος ἔχων μετ' αὐτοῦ καὶ πολλοὺς Ἕλληνας ἔφθασε περὶ τὰς ἀρχὰς Σεπτεμβρίου ἔξω τοῦ Αὐλῶνος, καὶ τὴν 11 ἀποβιβασθεὶς εἰς Κρυονέρι (Aqua Fredda) ἡνώθη μετὰ πεντακοσίων Χιμαριωτῶν.

Οἱ Τοῦρκοι συμποσούμενοι εἰς ἑπτὰ χιλιάδας, μεταξὺ τῶν ὁποίων χίλιοι πεντακόσιοι ἱππεῖς, προσπαθήσαντες νὰ παρεμποδίσωσι τὴν ἀπόβασιν ἀπεδιώχθησαν, καὶ ἐκλείσθησαν εἰς Κάνινα καὶ Αὐλῶνα. Οἱ Ἐνετοὶ στενῶς πολιορκήσαντες τὸ φρούριον τῶν Κανίνων ἠνάγκασαν τοὺς ἐν αὐτῷ Τούρκους νὰ παραδοθῶσιν ἐπὶ συνθήκαις. Ἐκ δὲ τῆς πτώσεως τῶν Κανίνων φοβηθέντες οἱ ἐν Αὐλῶνι ἐχθροὶ ἐγκατέλιπον τὸ φρούριον, ὅπερ ἀμαχητὶ κατέλαβεν ὁ Κορνάρος. Μετὰ τοῦτο ὁ ἀρχιστράτηγος καταστήσας διοικητὰς ἐν μὲν Κανίνοις τὸν Ματθαῖον Βέμβον, ἐν δὲ Αὐλῶνι τὸν Θεόδωρον Κορράρον, μετέβη πρὸς ἅλωσιν τοῦ Δυρραχίου, πλὴν μὴ δυνηθεὶς ν' ἀποβιβασθῇ ἕνεκα τρικυμίας, ἐπέστρεψε περὶ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου εἰς Αὐλῶνα, ἔνθα προσβληθεὶς ὑπὸ κακοήθους πυρετοῦ ἀπεβίωσε.

Διαρκοῦντος τοῦ ἑβδόμου τούτου ἔτους τοῦ πολέμου ὁ γενικὸς προβλεπτὴς τῆς Δαλματίας Μολίνος ἐκυρίευσε τὸ Βεργοράζ, οἱ δὲ Μορλάχοι διέδραμον λῃστρικῶς τὰς τουρκικὰς χώρας, καὶ ὁ πασᾶς τῆς Ἑρζεγοβίνης Ἰζὶν Ἀλῆς κατατροπωθεὶς ὑπὸ τῶν Μαυροβουνιωτῶν συνελήφθη φεύγων ὑπὸ λῃστῶν καὶ παραδοθεὶς εἰς τὸν ἔκτακτον προβλεπτὴν τοῦ Καττάρου ἐστάλη εἰς Ἐνετίαν.

Μεγάλως ὅμως ἀπησχόλουν τοὺς Τούρκους οἱ Αὐστριακοί, οἵτινες ἱδρύσαντες ἐν Σκοπίοις τὸ στραταρχεῖον εἶχον ἐξεγείρει εἰς ἐπανάστασιν τοὺς Σέρβους καὶ Ἀλβανούς. Ὁ μέγας βιζίρης ἀπέστειλε κατ' αὐτῶν τὸν σερασκέρην τῆς Πελοποννήσου Χαλὶλ πασᾶν, ὅστις μετὰ τοῦ χάνη τῆς Κριμαίας κατώρθωσε νὰ καταπνίξῃ τὴν ἐν Σερβίᾳ ἐπανάστασιν καὶ πολιορκήσῃ τὴν Νύσσαν. Ἀλλὰ πρὸς ἀποτελεσματικὴν τῶν Γερμανῶν ἦπταν ἀπῃτοῦντο ἡρωϊκώτερα μέτρα· ὅθεν αὐτὸς ὁ γέρων Κιουπρουλῆς ἐκστρατεύσας ἀνεπέτασε τὴν ἱερὰν τοῦ προφήτου σημαίαν, καὶ ἐντὸς βραχέος χρόνου ἀνακτήσας τὴν Νύσσαν, Σεμένδρειαν, καὶ Βιδίνιον, ἐπολιόρκησε τὸ Βελιγράδιον, ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τοῦ ὁποίου μετ' ὀλίγον ἀνεστήλωσε τὴν ἡμισέληνον. Ταὐτοχρόνως δὲ καὶ ὁ Τέκελης εἰσχωρήσας εἰς τὴν Τρανσυλβανίαν κατενίκησε τοὺς αὐτοκρατορικούς, καὶ διὰ σουλτανικοῦ φιρμανίου ἀνεγνωρίσθη ἡγεμὼν τῆς χώρας (1).

Διαρκοῦντος τοῦ χειμῶνος, ἡ Ἐνετικὴ δημοκρατία προητοιμάσθη πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου, καὶ ἀντὶ τοῦ Κορνάρου διώρισεν ἀρχιστράτηγον τῆς Ἀνατολῆς τὸν Δομένικον Μοτσενίγαν, ἄνδρα διαπρέψαντα μὲν ἐν τῷ πολέμῳ τῆς Κρήτης, πλὴν ἀπὸ τῆς στρατηγίας τῆς Δαλματίας ἀνακληθέντα διὰ τὸ ἀθρανὲς καὶ ἀναποφάσιστον αὐτοῦ.

Ἐν τῷ μεταξὺ τὸ ἐν Κερκύρᾳ θαλάσσιον Συμβούλιον μαθὸν, ὅτι οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἀπόφασιν νὰ προσβάλλωσι τὰ Κάνινα καὶ τὸν Αὐλῶνα, διέταξε τὸν μὲν ἐπιμελητὴν ἀμφοτέρων τῶν φρουρίων νὰ ὀχυρώσῃ ἐν τάχει τὰ Κάνινα, τὸν δὲ διοικητὴν τῶν καταδίκων Μάρκον Πιζάνην ἵνα μεταβῇ μετὰ τεσσάρων γαλερῶν εἰς τὸν λιμένα τῆς Γυροβολιᾶς (Uroglia) πρὸς βοήθειαν τῶν ἀπειλουμένων Ἠπειρωτικῶν κτήσεων. Καὶ τῳόντι μετ' ὀλίγον ὁ Καπλὰν πασᾶς κατασκηνώσας ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Λάου (Voiussa) κατεφόβισε τοὺς ὑπὲρ τῆς Δημοκρατίας συμπαθοῦντας Ἀλβανούς, καὶ διέκοψε πᾶσαν διὰ ξηρᾶς συγκοινωνίαν τῶν ἐν τοῖς φρουρίοις Ἐνετῶν, ἐξ ὧν πολλοὶ διὰ τὴν στέρησιν τῶν τροφίμων ἐλειποτάκτησαν, ἢ μετέβησαν εἰς Κέρκυραν. Μετ' ὀλίγον καὶ ὁ σερασκέρης τῆς Πελοποννήσου Χαλὶλ Χοτσᾶς πασᾶς ἡγούμενος πέντε χιλιάδων πολεμιστῶν ἐστρατοπέδευσεν εἰς Ἐλβασάνιον (Νεόκα-

(1) Garzoni, σελ. 324—370. — Foscarini. — Hammer, XII, 312—315. — Cantemir. — Cappelletti, Istoria della Venezia, XI. — Χιώτου Γ', σελ. 314.

στρον (1), ὅθεν ἑνωθεὶς μετὰ τοῦ Σουλεϊμάνη πασᾶ τῆς Σκόδρας ἔδραμεν εἰς βοήθειαν τῶν ἐπὶ τοῦ Λώου κατεσκηνωμένων πασάδων Καπλὰν καὶ Τσαφέρ. Ὁ Ηιζάνης ἔσπευσε νὰ ἐκθέσῃ τοὺς περὶ Κανίνων φόβους του εἰς τὸν ἄρτι ἐν Κερκύρᾳ καταπλεύσαντα Μοτσενίγον, ὅστις ἐν πολεμικῷ συμβουλίῳ ἀποφασίσας τὴν κατεδάφισιν καὶ ἐγκατάλειψιν τοῦ φρουρίου, ἔστειλεν ἐπὶ τούτῳ σῶμα ἐκ τετρακοσίων Σκλαβούνων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀλβανοῦ Γκίκα. Ὁ Καπλὰν πασᾶς προσπαθήσας νὰ παρεμποδίσῃ τὴν ἀπόβασιν αὐτῶν, ἀπεδιώχθη ὑπὸ τοῦ γενναίου Γκίκα καὶ τοῦ εἰς βοήθειαν αὐτοῦ δραμόντος Λανόγια. Καὶ οὕτω μετ' ὀλίγον οἱ ἐν Κανίνοις παραλαβόντες πάντα τὰ πολεμεφόδια καὶ πυροβόλα ἀνετίναξαν τὸ φρούριον δι' ὑπονόμων.

Ὁ ἀρχιστράτηγος θεωρῶν δύσκολον καὶ τὴν διατήρησιν τοῦ Αὐλῶνος ἔγραψεν εἰς τὴν Γερουσίαν περὶ τῆς καταστροφῆς καὶ ἐγκαταλείψεως τοῦ φρουρίου λέγων, ὅτι *ἡ Δημοκρατία δὲν ἠδύνατο ταὐτοχρόνως νὰ πολεμῇ ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἐν Ἠπείρῳ.* Σφοδρὰ δ' ἠγέρθη ἐν Γερουσίᾳ περὶ τούτου συζήτησις, καὶ ὁ μὲν Φραγκίσκος Φόσκαρης διὰ μακρῶν συνηγόρησεν ὑπὲρ συντηρήσεως τοῦ Αὐλῶνος, ἀρχαιολογικῶς καὶ στρατηγικῶς καταδείξας τὸ ἀκροσφαλὲς τῆς θέσεως, καὶ παρεκβατικῶς ἀναμνησθεὶς τοῦ Σκενδέρβεη καὶ τῆς Παναγίας τοῦ Λορέτου, διεκήρυξεν ἐπὶ τέλους, ὅτι ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ φρουρίου θέλει ἀποθαρρύνει τοὺς ὑπὲρ τῆς Δημοκρατίας λαβόντας τὰ ὅπλα Χιμαριώτας καὶ ἄλλους Ἠπειρώτας, ὧν ἐξῆρε τὸ φιλοπόλεμον ἦθος (2). Ὁ δὲ Μιχαὴλ Φοσκαρίνης διὰ μακρῶν ὁμοίως λαλήσας περὶ τοῦ Ἠπειρωτικοῦ φρουρίου παρεδέχθη, ὅτι ἡ ἐγκατάλειψις αὐτοῦ θέλει ἀποθαρρύνει τοὺς Ἀλβανοὺς, πλὴν ἀδυνατῶν νὰ ὑποβάλλῃ ὁριστικὴν γνώμην ἐπρότεινεν ἵν' ἀφεθῇ ἡ περὶ τῆς τύχης τοῦ Αὐλῶνος ἀπόφασις εἰς τὸ θαλάσσιον Συμβούλιον. Τὴν γνώμην αὐτοῦ ἀσπασθεῖσα καὶ ἡ πλειονοψηφία ἐξουσιοδότησε τὸν Μοτσενίγον νὰ σκεφθῇ περὶ τούτου μετὰ τοῦ Συμβουλίου. Ἀλλ' ἐνῷ οἱ ἐν Ἑνετίᾳ συνεζήτουν περὶ τῆς τύχης τοῦ Αὐλῶνος, ὁ ἀρχιστράτηγος πληροφορηθεὶς διὰ τῶν

---

(1) « Terranuova, in greco Neocastro, et in turchesco Elbassan. » Garzoni, σελ. 396.

(2) « La Vallona ce ne apre il varco; i popoli della Cimera confinanti c'invitano; e voi sapendo quanta gente nutrisca il Continente, quanto bellicosa, e quanto disposta di arrolarsi sotto le publiche insegne, non vorrete non rispondere a' loro ardenti voti, ed a' vostri rilevanti profitti? » Garzoni, 401.

κατασκόπων, ὅτι ὁ σερασκέρης μετὰ μεγάλων δυνάμεων ἐπροτίθετο νὰ βαδίσῃ κατὰ τοῦ φρουρίου, ἀπεφάσισεν ἐν πολεμικῷ συμβουλίῳ τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ, καὶ χωρὶς νὰ λάβῃ τὴν ζητηθεῖσαν ἀπάντησιν τῆς Γερουσίας. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ἐπὶ τούτῳ ἀποσταλεὶς ἀντιστράτηγος Κάρολος Σπὰρρ ἀπεφάνθη, ὅτι τὸ ἔργον καθίστατο λίαν κυνδυνῶδες διὰ τὴν προσέγγισιν τῶν ἐχθρῶν, ἀνεβλήθη ἡ ἐκτέλεσις τοῦ τελευταίου τούτου μέτρου. Καὶ τῳόντι οἱ Τοῦρκοι συμποσούμενοι εἰς δεκαὲξ χιλιάδας εἶχον παρουσιασθῆ περὶ τὰς ἀρχὰς Φεβρουαρίου (1691) πρὸ τοῦ Αὐλῶνος, καὶ καταλαβόντες τὸ ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν ἡμιπυρποληθὲν προάστειον ἔστησαν ἐν τάχει τέσσαρας κανονοστοιχίας, ἐξ ὧν τὴν μίαν ἐξωπλισμένην δι' ὅλμων, καὶ τὰς ὑπολοίπους τρεῖς διὰ πυροβόλων τῶν εἴκοσι καὶ ἑξήκοντα λιτρῶν. Ὁ Πιζάνης καὶ ὁ Σπὰρρ ἤγειραν ἀμέσως δύο προμαχῶνας καλῶς ἐξωπλισμένους διὰ κανοστοιχιῶν, καὶ περιζώσαντες τὴν ἀντίταφρον διὰ προπυργίων ἡτοιμάσθησαν πρὸς ἄμυναν. Συγχρόνως δὲ ὁ Μοτσενίγος σπεύσας μετὰ μοίρας γαλερῶν εἰσήγαγε δύο χιλιάδας λογάδων στρατιωτῶν, καὶ ἀφθόνους ζωοτροφίας καὶ πολεμεφόδια.

Μόλις ἤρξατο ὁ πόλεμος, οἱ ὑπερασπισταὶ τοῦ Αὐλῶνος ἀπεθαρρύνθησαν ἐκ δυστυχημάτων· διότι πυροβόλον ἐκραγὲν ἐφόνευσε τὸν προβλεπτὴν τῶν Κανίνων Βέμβον, καὶ σφαῖρα πυροβόλου ἔῤῥιψε νεκρὸν τὸν γενναῖον ἀντιστράτηγον Σπάῤῥ. Οἱ Τοῦρκοι ἁρμητικῶς πρὸς τὸ φρούριον φερόμενοι ἔφθασαν μέχρι τοῦ ἀντιταφρίου προχώματος, οἱ δ' Ἐνετοὶ μάτην προσεπάθησαν διὰ συνεχῶν ἐξόδων ν' ἀποδιώξωσιν αὐτούς. Τότε ὁ Μοτσονίγος καθορῶν τὴν προσεχῆ ἀφευκτον τοῦ φρουρίου πτῶσιν διέταξεν ἵν' ἀνατιναχθῇ δι' ὑπονόμων. Ὁ δὲ Πιζάνης ἐκτελῶν τὰς διαταγὰς τοῦ ἀρχιστρατήγου παρέλαβε τὸ πυροβολικὸν, καὶ ἐγκαταλιπὼν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τέσσαρα μόνον σιδηρᾶ πυροβόλα καὶ ἕνα ὅλμον πρὸς ἐξαπάτησιν τῶν ἐχθρῶν, ἐπλήρωσε τὰς ὑπονόμους, καὶ τὴν νύκτα τῆς 13 Μαρτίου ἐπιβιβάσας τὴν φρουρὰν ἔθηκε τὸ πῦρ.

Μετὰ τοῦτο ὁ Μετσενίγος κατέπλευσεν εἰς Πελοπόννησον καὶ πρὸς φρούρησιν αὐτῆς, καὶ τακτοποίησιν τῆς διοικητικῆς καὶ οἰκονομικῆς τοῦ τόπου καταστάσεως· ὕστερον δὲ πλεύσας πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον προεκάλεσεν εἰς ναυμαχίαν τὸν καπιτὰν πασᾶν, ὅστις ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ μὴ δεχθῇ τὴν πρόκλησιν τοῦ Ἐνετοῦ στολάρχου (1).

(1) Garzoni, σελ. 394—410.

Ἐν τούτοις ὁ Λιβέριος Γερακάρης ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ σερασκέρου τῆς Ἑλλάδος Μισιρληζαδὲ εἶχε κατασκηνώσει πέριξ τῶν Θηβῶν καὶ τῶν Μεγάρων. Ἐντεῦθεν δ' ἐξέδιδε προκηρύξεις πρὸς ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας προτρέπων ἵνα προσέλθωσιν εἰς τὴν σουλτανικὴν κυριαρχίαν. Ἐκ τούτων ἡ ἑξῆς διεσώθη ὑπὸ τοῦ Λοκατέλλη.

« Ἀπὸ ἐμὲ τὸν μπέην τῆς Μάνης πρὸς ἐσᾶς ἱερεῖς καὶ προεστούς, καὶ ὅλους τοὺς Ἀθηναίους, καὶ τοὺς κατοικοῦντας τὰς νήσους Σαλαμῖνα καὶ Αἴγιναν. Ἅμα λάβετε τὸ παρόν μου πρέπει νὰ ἐπιστρέψητε εἰς τὰς πατρίδας σας, καθὼς πρότερον, καὶ ἐγὼ ἂς ἔχω εἰς τὴν ψυχήν μου ὅ τι κακὸν φαντάζεσθε πῶς θὰ σᾶς κάμουν οἱ Τοῦρκοι. Ἔχω σουλτανικὰ διατάγματα, διὰ τῶν ὁποίων σᾶς δίδεται ἀμνηστεία διὰ τὰ πραχθέντα. Μετ' ὀλίγον θὰ ἔλθω αὐτοῦ, θεοῦ εὐδοκοῦντος, μὲ μεγάλας δυνάμεις, καὶ ὅστις εἰσακούσει τοὺς λόγους μου θέλει ἀπολαύσει τῆς εὐνοίας μου· ὅσοι ὅμως παρακούσουν εἰς τὴν διαταγήν μου, ἂς ἦνε βέβαιοι πῶς μήτε ἡ Σαλαμίς, μήτε ἡ Αἴγινα, μήτε κανεὶς ἄλλος τόπος θὰ τοὺς διαφυλάξῃ ἀπὸ τὴν δικαίαν μου ὀργήν ».

Ὁ σερασκέρης καὶ ὁ Γερακάρης ἀποφασίσαντες νὰ εἰσβάλλωσιν εἰς Πελοπόννησον ἐπροχώρησαν μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ, καὶ ἔστειλαν ἓν σῶμα μέχρι Κορίνθου· ἀλλὰ μόλις ἰδὼν αὐτοὺς ὁ ἐνταῦθα φρουρῶν γενικὸς προβλεπτὴς τοῦ Βασιλείου Ἀντώνιος Ζένος διέταξε σῶμα Κροατῶν καὶ διμάχων διοικούμενον ὑπὸ τοῦ συνταγματάρχου Μεδὶν καὶ τοῦ βαρόνου Πὲχ νὰ δράμῃ πρὸς ἀποδίωξίν των. Καὶ τῳόντι οἱ Τοῦρκοι μόλις ἰδόντες τούτους ἐν τάχει ὑπεχώρησαν.

Ἐνῷ ταῦτα συνέβαινον ἐν Ἑλλάδι, ὁ μέγας βιζίρης Κιουπρουλῆς ἀναπετάσας καὶ πάλιν τὸ σανζιὰκ σερὶφ καὶ ὑπ' αὐτὸ καλέσας πάντας τοὺς πιστοὺς τῷ προφήτῃ, διέβη τὸν Δούναβιν καὶ συμπλακεὶς μετὰ τῶν Αὐστριακῶν ἔπεσεν ἡρωϊκῶς μαχόμενος (1). Μετ' ὀλίγον

(1) Ὁ Ἄμμερ ἐξιστορεῖ οὕτω τὰ περὶ τοῦ ἡρωϊκοῦ θανάτου τοῦ μεγάλου τούτου τῶν τουρκοκρατουμένων Χριστιανῶν προστάτου. « Τὴν 19 Αὐγούστου 1691 οἱ δύο στρατοὶ ἐπαρουσιάσθησαν κατ' ἀλλήλων πλησίον τοῦ Σλαγκάμεν. Ὁ μέγας βιζίρης συνεβουλεύθη τὸ ἐπιτελεῖόν του, ἐὰν ἔπρεπε νὰ προσβληθῇ ἀμέσως ὁ ἐχθρὸς, ἢ περιμείνωσι τὴν προσβολήν. Ὁ κουλκιαγᾶς, ὁ Ἐγγιλὴς Μωχαμὲτ, ὁ ἀγᾶς τῶν γιανιτσάρων, καὶ ὁ γηραιὸς βιζίρης Χοντσᾶς Χαλὶλ ἐγνωμοδότησαν ὑπὲρ τῆς τελευταίας προτάσεως. « Σὲ προσεκάλεσα νὰ μὲ ἀκολουθήσῃς, εἶπεν ὁ Κιουπρουλῆς ε᾽ς τὸν γηραιὸν Χαλὶλ, διὰ νὰ σὲ δείξω ὡς ἄνθρωπον καὶ οὐχὶ ὡς φάντασμα! » Ὁ Χαλὶλ ἀπτόμενος τῆς γενειάδος του εἶπεν. « Ὀλίγας μόνον ἡμέρας θέλω ζήσει, ἑπομένως ὀλίγον μὲ μέλλει· ἂν θ' ἀποθάνω σήμερον, ἢ κύριον· ἀλλὰ δὲν ἤθελον νὰ παρευρεθῶ

ὅμως ὁ διοικητὴς τοῦ Τεμεσβὰρ Τοπὰλ Χουσεὶν ἀπεδίωξε τοὺς πολιορκοῦντας τὴν Λίππαν αὐτοκρατορικούς, ὁ δὲ Καχρεμὰν πασᾶς νικήσας τὸν βασιλέα τῆς Πολωνίας ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τοῦ Καμινιέκ· Κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ αὐτοῦ ἔτους οἱ ἐν Κρήτῃ τοῦρκοι πάντα

ἐκεῖ, ὅπου ἡ αὐτοκρατορία θὰ συλλέξῃ αἴσχος καὶ δυστυχήματα! » Ἐμπρὸς τὰ πυροβόλα! ἀνέκραξεν ὁ Κιουπρουλῆς, καὶ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν σπαχίδων ἐξέργεται τῶν χαρακωμάτων, καθ' ὧν ἐπήργοντο οἱ πολέμιοι. Πυκνὸς καπνὸς μακρόθεν τοῦ Δουνάβεως θεώμενος ἐσημείου, ὅτι καὶ οἱ δύο στόλοι ἐμάχοντο. Οἱ Ὀθωμανοὶ νικηταὶ κατὰ θάλασσαν ἡττήθησαν ἐν τῇ ξηρᾷ. Ὁ Κερμαγκὲσχ πασᾶς μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἓξ χιλιάδων ἐφίππων Τουρκομάνων καὶ Κούρδων χιλιάκις ἀναφωνούντων τὸ ἀλλὰχ, ὥρμησε κατὰ τῶν χριστιανικῶν γραμμῶν. « Θαῤῥεῖτε! ἀνέκραζεν αὐτοῖς ὁ Κερμαγκὲσχ, αἱ οὐρὶ σᾶς περιμένουν! » Εἰς τὸ πρῶτον ὅμως ἐχθρικὸν πῦρ ἔστρεψαν τὰ νῶτα. Δευτέρα προσβολὴ, οὐχ ἧττον ὁρμητικὴ, μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιτυχίας ἀπεκρούσθη. Οἱ αὐτοκρατορικοὶ ἐπωφελούμενοι τῆς ἀταξίας διηυθύνθησαν πρὸς τὴν ἱερὰν σημαίαν. Ὁ Ἰσμαὴλ πασᾶς τῆς Καραμανίας ὁρμήσας μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐν μέσῳ τῶν κεκομμένων δένδρων τῶν ὑπερασπιζόντων τὴν ἀριστερὰν τῶν αὐτοκρατορικῶν πτέρυγα ἀπεκρούσθη. « Τί πρέπει νὰ κάμωμεν; » ἐρωτᾷ ὁ Κιουπρουλῆς τὸν μουτεφερικάμπασην καὶ τὸν κεχαγιὰν τῶν σιλιγδάρων, βλέπων ὅλους τοὺς γενναίους τούτους πίπτοντας ὑπὸ τὸ φονικὸν πῦρ τοῦ ἐχθροῦ, χωρὶς νὰ δυνηθῶσι νὰ τὸν πλησιάσωσιν. « Ἂς πολεμήσωμεν μὲ τὴν σπάθην ἀνὰ χεῖρας! » ἀποκρίνονται. Ὁ Κιουπρουλῆς ἐνδύθεις μέλαν φόρεμα ἐπικαλεῖται τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, καὶ ῥίπτεται ξιφήρης κατὰ τοῦ μετώπου· οἱ γιδικλίδες καὶ οἱ σιλιγδάραι τὸν ἀκολουθοῦσιν. Ὅλαι αἱ προσπάθειαι του ματαιοῦνται ὑπὸ τῆς γενναιότητος, μεθ' ἧς οἱ αὐτοκρατορικοὶ ὑπερασπίζονται τὰ χαρακώματα αὐτῶν. Ἐν τῇ στιγμῇ ἐκείνῃ σφαῖρα κτυπᾷ τὸν μέγαν βιζίρην. Ὁ κεχαγιᾶς Μουσταφᾶς ἐφένδης ἀντὶ νὰ κρύψῃ ἀπὸ τῶν στρατιωτῶν τὸν θάνατον αὐτοῦ γεγονυῖα τῇ φωνῇ τὸν διακηρύττει. Ζητεῖται βιζίρης ἵνα τῷ ἐμπιστευθῇ ἡ φύλαξις τῆς ἱερᾶς σημαίας· ἦδη ὁ Ἰσμαὴλ πασᾶς τῆς Καραμανίας τὴν εἶχε λάβει ἀνὰ χεῖρας, ὅτε ὁ κεχαγιᾶς τῶν γιανιτσάρων Δελῆ Ἰβραὶμ ἔδραμε καὶ τῷ διαμφισβητεῖ τὴν τιμὴν ταύτην, ἥτις ὁμοφώνως ἀπεδόθη εἰς τὸν γηραιὸν Χαλὶλ πασᾶν.

« Σὺν τῇ φήμῃ τοῦ ἁγίου ὁ Κιουπρουλῆς ἤνωσε καὶ τὴν τοῦ μάρτυρος. Τὸ ὡραιότερον ἐγκώμιον, τὸ ὁποῖον ποιεῖ περὶ αὐτοῦ ἡ ὀθωμανικὴ ἱστορία, εἶνε, ὅτι οὐδέποτε ἐξετέλεσεν ἔγκλημα, μήτε ἀπήγγειλεν ὑπερβολικὸν λόγον. Οὕτω τῷ ἀπενεμήθη τὸ ἐπώνυμον τοῦ ἐναρέτου (φαζίλ). Ἐν ἐκστρατείᾳ ἐβάδιζε πεζὸς, ὡς οἱ στρατιῶται· ἡ στρατιωτικὴ μουσικὴ πάντοτε τὸν δυσηρέστει· ὢν ἐχθρὸς τῆς ὀκνηρίας καὶ τῆς πολυτελείας ἀνεγίνωσκεν ἁπλήστως καὶ ἐν τῷ στρατοπέδῳ, ὡς καὶ ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων του, ἡ δ' ἐνδυμασία του διεκρίνετο ἐκ τῆς μεγάλης ἁπλότητος. Ὢν μᾶλλον κυβερνήτης, παρὰ στρατηγὸς, μετῆλθε πολιτικὴν, μήτε μακιαβελικὴν μήτε καταθλιπτικὴν, ὡς ἡ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀχμέτ. Εἶνε ὁ πρῶτος μέγας βιζίρης, ὅστις διὰ τῶν νέων κανονισμῶν (νιζάμι τσεδίδ) ἠθέλησε ν' ἀπαλλάξῃ τοὺς χριστιανοὺς ὑπηκόους ἀπὸ τῆς ἐσχάτης καταθλίψεως, ἐν ᾗ πρότερον ἐστέναζον, καὶ πρῶτος ὁμοίως, ὅστις διὰ τῶν οἰκονομικῶν του μέτρων ἔθετο τὴν ἀρχὴν, ὅτι αἱ ἀγοραπωλησίαι ἔπρεπε ν' ἀφεθῶσιν ἐλεύθεραι, καὶ ἀπηλλαγμέναι ἐπιβλητικῶν διατάξεων. » (Histoire de l'Empire Ottoman, XII, σελ. 319—322).

κινοῦντες λίθον πρὸς τελείαν ἀποδίωξιν τῶν Ἐνετῶν ἐκ τῆς νήσου, κατώρθωσαν νὰ καταλάβωσι τὸ φρούριον τῆς Γραμβούσης, διὰ προδοσίας τοῦ ἀρχηγοῦ Λουκᾶ Δελλαρόκα (5 Δεκεμβρίου), καὶ εἰς ὁμοίας διαπραγματεύσεις ἦλθον μετὰ τῶν φρουρῶν τῆς Σούδας καὶ Σπιναλόγγας.

Ὁ ἐν Ναυπλίῳ παραχειμάζων Μοντσενίγος μαθὼν ταῦτα ἐπρότεινεν εἰς τὴν Γερουσίαν τὴν ἅλωσιν τῶν Χανίων, καὶ πρὸς ἀντεκδίκησιν, καὶ πρὸς εὐχερεστέραν παντὸς τοῦ Βασιλείου τῆς Κρήτης ἀνάκτησιν. Περὶ τὰς ἀρχὰς δὲ τοῦ ἔαρος τοῦ 1692, ἐλθόντος καὶ τοῦ νεωστὶ διορισθέντος στρατηγοῦ Σιγισμόνδου Τραουτμεστόρφ, συνεκροτήθη πολεμικὸν συμβούλιον, ἐν ᾧ ἐκτὸς τῶν Χανίων ἐπροτάθη ἡ ἅλωσις καὶ τῆς Χαλκίδος, Χίου, καὶ Μιτυλήνης. Ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ μὲν τὴν Χαλκίδα ἀπῃτοῦντο μεγαλείτεραι κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεις, ἡ δὲ Χίος καὶ Μιτυλήνη ἔκειντο πολὺ μακρὰν τῶν ἄλλων τῆς Δημοκρατίας κτήσεων, τὸ πολεμικὸν συμβούλιον παρεδέχθη τὴν περὶ Χανίων πρότασιν τοῦ ἀρχιστρατήγου. Καὶ οὕτω, ἀφοῦ καλῶς ἐξησφαλίσθη ὁ ἰσθμὸς τῆς Κορίνθου διὰ χιλίων ἐκλεκτῶν πεζῶν, ἐξ' ὧν οἱ διακόσιοι πεντήκοντα Ἕλληνες ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Δελλαδέτσιμαν, καὶ τετρακοσίων ἱππέων, ὑπὸ τὴν ἀνωτέραν διοίκησιν τοῦ ἀντιστρατήγου Λανόγια, ὁ στόλος ἡτοιμάσθη διὰ τὴν κατὰ τῆς Κρήτης ἐκστρατείαν. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Γερουσία λαβοῦσα ἀνώνυμον καταγγελίαν κατὰ τοῦ γενικοῦ προβλεπτοῦ τῆς Πελοποννήσου Ζένου, κατηγορουμένου ἐπὶ ὀλιγωρίᾳ καὶ κακῇ διαχειρίσει τῆς διαπιστευθείσης αὐτῷ κυβερνήσεως, διέταξε τὸν Μοτσενίγον ἵνα ἐνεργήσῃ αὐστηρὰς περὶ τούτου ἀνακρίσεις. Οὗτος ὅμως σπεύδων ν' ἀπέλθῃ εἰς Χανία, μετ' ἐπιπόλαιον ἐξέτασιν λαβὼν ὑπονοίας κατὰ τοῦ Ζένου ἔῤῥιψεν αὐτὸν εἰς τὰς φυλακὰς, καὶ ἀνέθετο τὴν διοίκησιν τοῦ Βασιλείου εἰς τὸν Μαρῖνον Μικιέλην. Ἀλλ' ὁ Ζένος μετ' οὐ πολὺ δραπετεύσας ἦλθεν εἰς Ἐνετίαν καὶ παρουσιασθεὶς ἐζήτησε δικαιοσύνην παρὰ τῆς Γερουσίας, ἥτις ἀπαθέστερον τὴν ὑπόθεσιν ἐξετάσασα ἐκήρυξεν αὐτὸν ἀθῷον καὶ ἐπανήγαγεν ἐν τῷ προτέρῳ ἀξιώματι.

Τὴν 17 Ἰουλίου ὁ Μοτσενίγος παρουσιασθεὶς πρὸ τῶν Χανίων ἀπεβίβασε τὸν στρατὸν συγκείμενον ἐκ δώδεκα χιλιάδων πεζῶν, ὀκτακοσίων ἱππέων, καὶ μεγάλου ἀριθμοῦ ἐθελοντῶν, καὶ μετ' ὀλίγον ἐστρατοπέδευσεν εἰς ἀπόστασιν δύο μιλίων ἀπὸ τοῦ φρουρίου. Ἀμέσως οἱ Ἕλληνες, καὶ ἰδίως οἱ Σφακιανοὶ ὑπὸ τὸν ὁπλαρχηγὸν Ἰωάν-

νην Μαχαιριώτην, ἠνώθησαν μετὰ τῶν Ἐνετῶν, ὁ δὲ πασᾶς τοῦ Χάνδακος ἔστειλε πολυάριθμον σῶμα εἰς βοήθειαν τοῦ ἀπειλουμένου φρουρίου. Οἱ πολιορκούμενοι ἀντέτασσον ἴσην ἀνδρείαν καὶ ἐπιμονὴν πρὸς τοὺς πολιορκητὰς, καταφθειρομένους ἐκ τῶν συνεχῶν ἐπιδρομῶν τοῦ γενναίου Καρᾶ Μουσᾶ καὶ διαφόρων νόσων. Ἐπὶ τέλους δὲ ὁ ἀρχιστράτηγος λαμβάνων καθ' ἑκάστην καὶ λυπηρὰς ἐκ Πελοποννήσου εἰδήσεις ἠναγκάσθη νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῶν Χανίων. Οὕτω δὴ παραλαβὼν καὶ δύο χιλιάδας Ἕλληνας (1) ἀπῆλθεν εἰς Ναύπλιον, ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ ὁποίου εἶχεν ἤδη στρατοπεδεύσει ὁ ἡγεμὼν τῆς Μάνης μετὰ τοῦ σερασκέρου.

Τῳόντι ὁ Γερακάρης, ἅμα ἰδὼν τὸν στόλον ἐκπλέοντα, παρεκίνησε τὸν ἐν Θήβαις ἐστρατοπεδευμένον σερασκέρην νὰ εἰσβάλλωσιν εἰς Πελοπόννησον, τῆς ὁποίας τὴν ἀνάκτησιν ἐθεώρει βεβαίαν, ὡς ἔχων καὶ συνεννοήσεις μετὰ τῶν ἐντοπίων. Ὁ ὑποπροβλεπτὴς Μικιέλης καθορῶν τὸν κίνδυνον, παρέλαβεν ἀμέσως ἀρκετὰ στρατεύματα, καὶ ὁπλίσας πολλοὺς Πελοποννησίους, διηυθύνθη εἰς Κόρινθον, ἔνθα ἐπιθεωρήσας τὰ ὀχυρώματα διεθέρμανε διὰ λόγων πολακευτικῶν τὴν πρὸς τὴν Δημοκρατίαν πίστιν τῶν Ἑλλήνων. Ἀφοῦ δὲ καλῶς ἐξησφαλίσθη ὁ Ἀκροκόρινθος, ὁ ἄρτι ἐξ Ἐνετίας ἐπανελθὼν προβλεπτὴς Ζένος ἐθεώρησεν ἀναγκαίαν τὴν περίφραξιν τῆς πόλεως διὰ τείχους ἔχοντος περιφέρειαν χιλίων τετρακοσίων γεωμετρικῶν βημάτων, καὶ τὴν ὀχύρωσιν τῆς ἐκ Μεγάρων ὁδοῦ πρὸς τὴν Κακὴν Σκάλαν. Ὁ Λιβεράκης στρατοπεδεύσας εἰς Μέγαρα ἔστειλε σῶμα ἑκατὸν ἱππέων πρὸς κατασκόπευσιν, οἵτινες ἀκροβολισθέντες μετὰ τῶν Ἐνετῶν προσκόπων ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια. Ἐν τούτοις, διαδοθείσης τῆς προσεγγίσεως τῶν Τούρκων, οἱ κάτοικοι τῆς Κορίνθου περίτρομοι ἀπεσύρθησαν εἰς τὰ ὄρη, ὁ δὲ Μικιέλης, τῇ προτάσει τοῦ ἀντιστρατήγου Λανόγια, διεμοίρασε τὸν στρατὸν εἰς τὰς ἐπικαιροτέρας θέσεις, καὶ πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς μετὰ τοῦ Ἀκροκορίνθου συγκοινωνίας τῆς πόλεως, διέταξε τὴν κατασκευὴν προμαχῶνος. Εἰς ὑπεράσπισιν τούτου ἐτάχθησαν δύο χιλιάδες Ἑλλήνων, οἱ δὲ δίμαχοι καὶ οἱ Σκλαβοῦνοι ὑπὸ τὰς δια-

(1) « Due mila Greci dell'isola, i quali e per scuotere il giogo, o per sottrarsi allo sdegno, che provocato havevano ne' gl'Ottomani in dichiararsi costantemente divoti al Veneto nome, passarono in Morea ad abitarvi con le famiglie ». Garzoni, σελ. 472.

ταγὰς τοῦ Στρὲλ καὶ τοῦ Σλάδε κατέλαβον τὸ ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους ἐφαπλούμενον πεδίον.

Ὁ Γερακάρης ἀναχωρήσας ἐκ Μεγάρων μετὰ τεσσάρων χιλιάδων στρατιωτῶν, καὶ χιλίων τῶν πασάδων Γιουρούκ καὶ Ἀλῆ, διεπέρασε τὸν Ἰσθμὸν, καὶ ἐπλησίασε πρὸς τὴν Κόρινθον· ἀμέσως δὲ διασπείρας ἱππεῖς τινας πρὸς κατασκόπευσιν τῶν ὁδῶν, ἐν σώματι ὥρμησε κατὰ τοῦ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὑπερασπιζομένου προμαχῶνος, τοὺς ὁποίους διὰ τοῦ πρώτου πυρὸς ἀπεδίωξεν. Ὁ Στρὲλ δραμὼν μετὰ τῶν διμάχων ἐσταμάτησε τὴν ὁρμὴν τῶν πολεμίων, τῶν ὁποίων τὸ ἱππικὸν συγκεντρωθὲν συνῆψε μάχην, καθ' ἣν οἱ Ἐνετοὶ ἠττηθέντες ὑπεχώρησαν μὲ ζημίαν ἑκατὸν δεκαπέντε στρατιωτῶν καὶ τινων ἀξιωματικῶν. Ἐπὶ τέλους ὁ Μικιέλης καθορῶν, ὅτι δὲν ἠδύνατο ν' ἀντιπαραταχθῇ ἐν τῇ πεδιάδι πρὸς τοὺς πολυαριθμοτέρους Ὀθωμανοὺς ἀπεσύρθη μετὰ πάντων τῶν στρατιωτῶν καὶ πολλῶν Κορινθίων εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ἀφοῦ προηγουμένως ἀπέστειλε τὸ ἱππικὸν δι' ἀγνώστων ἀτραπῶν εἰς Ναύπλιον, καὶ κατέστρεψε τὸ περικλεῖον τὴν πόλιν τεῖχος. Ὁ Γερακάρης καταλαβὼν ἀμέσως τὴν Κόρινθον παρέδωκε τὰ πάντα εἰς τὰς φλόγας καὶ τὸν σίδηρον, καὶ μετ' ὀλίγον ἑνωθεὶς μετὰ τοῦ σερασκέρου ἐπολιόρκησαν τὸν Ἀκροκόρινθον, καταλαβόντες καὶ τὴν πηγὴν τοῦ ὕδατος, ἐξ ἧς ἐπρομηθεύοντο οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ, πρὸς ἐκβίασιν εἰς ταχυτέραν παράδοσιν. Μετὰ τοῦτο ἀμφότεροι ἐν πομπῇ ἐπροχώρησαν μέχρι τοῦ Ἄργους καὶ πυρώσαντες τὸ προάστειον ἔρθασαν ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ Ναυπλίου. Ἐντεῦθεν δὲ ἐξαπέστειλαν διάφορα σώματα μετὰ διαταγῶν ἵνα εἰσχωρήσωσι μέχρις Αἰγίου, Καλαβρύτων, Πατρῶν, καὶ Τριπόλεως, τὰ ὁποῖα ὅμως ἕνεκα τῆς φρουρήσεως τῶν ἐπικαίρων θέσεων δὲν ἠδυνήθησαν νὰ προχωρήσωσι πρὸς τὰ μέρη ἐκεῖνα.

Ὁ Μικιέλης εἰδοποίησε περὶ τῆς δεινώσεως τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πραγμάτων τὸν πολιορκοῦντα τὰ Χανία Μοτσενίγον, ὅστις ὡς ἐρρέθη, ἐπανῆλθεν ἐγκαίρως εἰς Ναύπλιον. Ὁ δὲ ἡγεμὼν τῆς Μάνης, εἴτε φοβηθεὶς ἀπόβασιν ἐν τῷ Ἰσθμῷ, ἢ καὶ συγχισθεὶς, ὡς ἐλέχθη, μετὰ τοῦ σερασκέρου, ὡς μὴ ἐπαναστατήσας κατὰ τὴν ὑπόσχεσίν του πᾶσαν τὴν Πελοπόννησον, ἠναγκάσθη ἵνα λύσῃ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀκροκορίνθου καὶ ὑποχωρήσῃ εἰς Μέγαρα.

Ἡ Γερουσία μαθοῦσα τὰς ἐν Πελοποννήσῳ ὑπὸ τοῦ Γερακάρη γενομένας βαρβαρότητας ἔσπευσεν εἰς βοήθειαν τῶν παθόντων, χορηγή-

σασα εἰς ἄλλους μὲν ὑλικὸν πρὸς ἀνέγερσιν τῶν πυρποληθέντων οἰκων, εἰς ἄλλους δὲ τὰ πρὸς σποράν γεννήματα, καὶ εἰς πάντας ὑποσχεθεῖσα ἀνακούφισιν ἐν τῇ προσεχεῖ φορολογίᾳ Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀρχιστράτηγος ἐλθὼν παρηγόρησε τοὺς δυστυχεῖς τούτους, καὶ ὀχυρώσας τὰς θέσεις ἔθηκεν ἐπαρκεῖς φρουρὰς πρὸς ἀπόκρουσιν νέας εἰσβολῆς.

Τὴν 5 Ὀκτωβρίου 1692 ὁ Χαλὶλ πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων παρουσιασθεὶς μετὰ πολυπληθοῦς στρατιᾶς πρὸ τῆς Ναυπάκτου προσεκάλεσεν ἐγγράφως τὸν προβλεπτὴν Μάρκον Βενιέρον εἰς παράδοσιν, καὶ λαβὼν ἀρνητικὴν ἀπάντησιν στενῶς ἐπολιόρκησε τὸ φρούριον. Ὁ γενικὸς προβλεπτὴς τῶν τεσσάρων νήσων Βενδραμῖνος σπεύσας μετὰ τῶν κατέργων ἐνίσχυσε τὴν φρουρὰν μὲ τὸν λόχον τῆς σωματοφυλακῆς αὐτοῦ καὶ τρεῖς λόχους τοῦ συντάγματος Μεταξᾶ, καὶ δι' ἀδιακόπου κανονοβολισμοῦ ἀπεδίωξε τὸ ἐπὶ τῆς πεδιάδος ἱππικὸν τῶν ἐχθρῶν. Μετ' ὀλίγον ἔφθασεν ὑπὸ τὴν Ναύπακτον καὶ ὁ Γερακάρης μετὰ πεντακοσίων ἀνδρῶν, ὁ δὲ σερασκέρης ἀνήγγειλε τὴν προσεχῆ ἄφιξίν του μετὰ πολλῶν δυνάμεων καὶ πυροβολικοῦ. Ὁ Μοτσενίγος μαθὼν τὸν κίνδυνον τοῦ φρουρίου ἔστειλεν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ δύο συντάγματα πεζῶν καὶ ἱππέων ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν ἀντιστρατήγων Δανόγια καὶ Βόλου· ὀλίγον δὲ πρότερον καὶ ὁ προβλεπτὴς Πατρῶν Φαλιέρος εἶχε στείλει μικρὰν ἐπικουρίαν. Οὕτω δ' ἐνισχυθεῖσα ἡ φρουρὰ ἐξῆλθε καὶ προσβαλοῦσα τὰ χαρακώματα τῶν πολιορκητῶν, μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν ἔτρεψεν αὐτοὺς εἰς φυγήν, σώσασα τὴν πόλιν ἀπὸ τοῦ κινδύνου (1).

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο οἱ μὲν Μορλάχοι διέδραμον τὴν τουρκικὴν Δαλματίαν καὶ Κροατίαν, ὁ δὲ Σουλεϊμάνης πασᾶς τῆς Ἀλβανίας εἰσβαλὼν εἰς Μαυροβούνιον ἐλεηλάτησε καὶ κατέφθειρε τὰς χώρας τῶν ὀρεσιβίων τούτων τῆς Δημοκρατίας συμμάχων.

Ἡ Γερουσία μὴ εὐχαριστηθεῖσα ἐκ τῶν πολεμικῶν ἔργων τοῦ Μοτσενίγου, πλὴν καὶ μὴ ἔχουσα ἄνδρα ἱκανὸν ἵνα διαπιστευθῇ τὴν ἀρχηγίαν τῶν ἐν Ἑλλάδι στρατευμάτων, κατέπεισε τὸν δόγην Φραγκίσκον Μοροζίνην ἵνα καὶ πάλιν καταβῇ εἰς τοὺς τόπους ἐκείνους, εἰς τοὺς ὁποίους πρὸ ὀλίγου ὁδηγήσας τὰ ὅπλα τῆς Δημοκρατίας ἐν μέσῳ θριάμβων καὶ νικῶν ἀπέκτησε τὸ περίπυστον τοῦ Πελοποννησιακοῦ ἐπώνυμον. Οὕτω λοιπὸν τὴν 24 Μαΐου 1693 ἐν μεγάλῃ

(1) Garzoni σελ. 431—484.

πομπῇ ὁ γηραιὸς δόγης ἐπιβὰς ἐπὶ τοῦ Βουκενταύρου ἀνεχώρησεν ἐξ Ἐνετίας, καὶ περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου ῥθὰς εἰς Μονεμβασίαν ἠνώθη μετὰ τοῦ Μοτσενίγου, ὅστις παραχρῆμα μεταβὰς ἐν τῇ δουκικῇ ναυαρχίδι παρέδωκεν αὐτῷ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ στόλου καὶ τοῦ στρατοῦ. Ἐκεῖθεν ὁ Μοροζίνης ἀπάρας μετέβη εἰς Ναύπλιον καὶ Πόρον, καὶ πολεμικὸν συγκροτήσας συμβούλιον προέτεινε τὴν ἅλωσιν τῆς πρὸ πέντε ἐτῶν ἀμαυρωσάσης τὰς δάφνας αὐτοῦ Χαλκίδος. Ἐπειδὴ ὅμως διὰ τοιαύτην ἐπικίνδυνον ἐπιχείρησιν δὲν ὑπῆρχον καὶ αἱ ἀνάλογοι δυνάμεις, ὁ ἀρχιστρατηγῶν δόγης παρεδέχθη ἐκδρομὴν εἰς Αἴγαιον πρὸς συνάντησιν τοῦ Ὀθωμανικοῦ στόλου. Ὅθεν ἀφήσας πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ Ἰσθμοῦ ὀκτὼ περίπου χιλιάδας πεζῶν καὶ ἱππέων ὑπὸ τὸν κυβερνήτην τῆς Πελοποννήσου Ζένον, μετὰ χιλίων πεντακοσίων Ἑλλήνων ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἐκτάκτου προβλεπτοῦ τῶν γαλεατσῶν Γραδενίγου, καὶ παραπλεύσας τὸν Σαρωνικὸν πρὸς ἐκφόβισιν τοῦ ἐν Βοιωτίᾳ ἐστρατοπεδευμένου σερασκέρη, ἔπλευσεν εἰς Ἄνδρον, καὶ ἐκεῖθεν διὰ Σκύρου καὶ Χίου μέχρις Ἑλλησπόντου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχε καταφύγει ὁ τουρκικὸς στόλος· ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς νὰ συγκροτήσῃ μάχην ἐπανῆλθεν εἰς τὸν Σαρωνικὸν πρὸς βοήθειαν τῆς ὑπὸ τοῦ βέη τῆς Μάνης ἀπειλουμένης Πελοποννήσου. Καὶ τῷ ὄντι ὁ Γερακάρης σταθμεύων μετὰ ἓξ χιλιάδων εἰς Μέγαρα, ὡς ἐμπροσθοφυλακὴ τοῦ ἐν Θήβαις κατεσκηνωμένου σερασκέρη, ἐπροτίθετο νὰ εἰσβάλλῃ διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ, πλὴν μόλις ἰδὼν ἐπανελθόντα τὸν στόλον ἐπυρπόλησε τὸ στρατόπεδόν του, καὶ ἐν βίᾳ ἀπεσύρθη.

Ὁ Μοροζίνης ἐπιθυμῶν νὰ ἐξασφαλίσῃ καὶ τὴν Αἴγιναν, διέταξε νὰ κατασκευασθῇ πύργος πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ ἀνοικτοῦ αὐτῆς λιμένος, καὶ ἀνεγερθῇ τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἄλλοτε κρημνισθὲν τεῖχος αὐτῆς (1), διορίσας καὶ προβλεπτὴν τῆς νήσου τὸν Δομένικον Μαλιπιέρον, ὑφ' ὃν ὑπήχθη καὶ ἡ Σαλαμὶς (Culuri). Συγχρόνως δὲ πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ στομίου τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου ἐφρόντισε καὶ περὶ ὀχυρώσεως τῶν νήσων Σπετσῶν καὶ Ὕδρας, ἃς ἤνωσε τῇ διοικήσει τοῦ Θερμισίου (2).

---

(1) Διαρκοῦντος τοῦ Κρητικοῦ πολέμου τὰ τουρκικὰ πλοῖα συγκεντρούμενα ἐν Αἰγίνῃ εὐκόλως μετέβαινον εἰς Χανία. Πρὸς παρεμπόδισιν τούτου ὁ Μοροζίνης, προβεπτὴς τότε τοῦ στόλου, ἐλθὼν κατέλαβε τὴν νῆσον καὶ κατέστρεψε τὸ φρούριον αὐτῆς (1655).

(2) Τὸ Θερμίσιον, καὶ ἕνεκα τῆς ἐπικαίρου θέσεως, καὶ πρὸ πάντων διὰ τὰ ἐν αὐτῷ ἁλατοπηγεῖα, ἐσήμαινε μεγάλως ἐν τοῖς τότε χρόνοις.

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀποστείλαντες αὐτῷ πρεσβείαν ἐζήτησαν τὴν ἀνανέωσιν τῆς Ἐνετικῆς προστασίας, προσφέροντες ἐτήσιον φόρον δύο χιλιάδων φλωρίων (1).

Μετὰ ταῦτα ὁ δόγης ἐλθὼν εἰς Ναύπλιον, ἐτελεύτησεν ἐνταῦθα ἐκ χρονίας λιθιάσεως (6 Ἰανουαρίου 1694).

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο οἱ Μορλάχοι εἰσβαλόντες ἐλεηλάτησαν τὰς ἐν Δαλματίᾳ τουρκικὰς χώρας, ὁ δὲ γενικὸς διοικητὴς τῆς Δαλματίας καὶ Ἀλβανίας Δολφίνος ἐκυρίευσε τὸ φρούριον Σιτκλοὺτ, εἰς ἀνάκτησιν τοῦ ὁποίου σταλεὶς ὁ Σουλεϊμάνης πασᾶς τῆς Σκόδρας μὲ τίτλον σερασκέρου ὑπεχώρησεν ἄπρακτος. Μετὰ τοῦτο πολλαὶ πόλεις ἀνεγνώρισαν τὴν κυριαρχίαν τῶν Ἐνετῶν, οἵτινες ὕστερον ἐγένοντο κύριοι καὶ τοῦ φρουρίου Κλοβοὺχ, τὸ ὁποῖον δὲν ἠδυνήθη νὰ ὑπερασπισθῇ ὁ πασᾶς τῆς Ἐρζεγοβίνης. Οἱ δὲ Αὐστριακοὶ ἁλώσαντες δύο φρούρια τῆς Τρανσυλβανίας ἐξεστράτευσαν κατὰ τοῦ Βελιγραδίου, τὸ ὁποῖον καλῶς ὀχυρωθὲν ὑπὸ τοῦ Κρητὸς μηχανικοῦ Κορνάρου ἔσωσεν ὁ μέγας βιζίρης.

Μετὰ λύπης ἡ Γερουσία μαθοῦσα τὸν θάνατον τοῦ Μοροζίνη ἀνέθηκε προσωρινῶς τὴν ἀρχιστρατηγίαν εἰς τὸν ἔκπακτον προβλεπτὴν τοῦ στόλου Μαρίνον Μικιέλην, καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1694 εἰς τὸν διοικητὴν τοῦ βασιλείου τῆς Πελοποννήσου Ζένον. Ὁ τελευταῖος, θέλων ἵνα δοκιμάσῃ τὸ θάρρος τῶν πολεμίων, ἔστειλεν ὀκτακοσίους ἐπιδρομεῖς ἵνα διατρέξωσι λεηλατοῦντες τὴν χώραν μέχρι Λεβαδείας. Οὗτοι πυρπολήσαντες καὶ διαφθείραντες ἀρκετὰς κώμας ἐπανέστρεψαν πλήρεις λαφύρων· καθ' ὁδὸν δὲ προσβληθέντες ὑπὸ πολυαρίθμου σώματος τούρκων καὶ γενναίως ἀποκρούσαντες αὐτούς, εἰς ἀντεκδίκησιν παρέδωκαν καὶ ἄλλα χωρία εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον. Μετὰ τοῦτο ὁ Ζένος λαβὼν καὶ ἱκανὰς ἐξ Ἐνετίας ἐπικουρίας συνεκρότησε πολεμικὸν συμβούλιον, ἐν ᾧ κατὰ πρωτοβουλίαν ἐπροτάθη ἡ ἅλωσις τῆς Χαλκίδος, καὶ ὡς θέλησις τοῦ ἀποθανόντος δόγη, καὶ ὡς ἐξασφαλίζουσα τὰς ἐν Πελοποννήσῳ κτήσεις. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ πάλιν αἱ δυνάμεις δὲν ἐκρίθησαν ἀνάλογοι πρὸς τοιαύτην ἐπιχείρησιν, ἐτέθη ὑπὸ συζήτησιν ἡ ἅλωσις τῆς Χίου. Ἡ νῆσος αὕτη, οὖσα τότε ὁ κατ' ἐξοχὴν ναύσταθμος τῆς Τουρκίας, καταλαμβανομένη καὶ τὴν ἐκπόρθησιν τῆς Κρήτης καὶ Χαλκίδος διηνκόλυνε, καὶ πᾶσαν εἰς τὸ Αἰγαῖον

(1) Garzoni, σελ. 301—310.

ἔξοδον τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου παρεκώλυεν. Ἐπομένως τὸ πολεμικὸν συμβούλιον παρεδέχθη τὴν κατ' αὐτῆς ἐκστρατείαν. Ὅθεν ὁ ἀρχιστράτηγος, ἀφοῦ ἐγκατέλειψεν ἐξ χιλιάδας πεζῶν καὶ ἱππέων καὶ τέσσαρας χιλιάδας Ἑλλήνων πρὸς φρούρησιν τοῦ ἰσθμοῦ ὑπὸ τὸν ὑποστράτηγον Λανόγιαν, καὶ ἔστειλεν ἑξακοσίους ἐπιδρομεῖς εἰς Ῥούμελην πρὸς ἀντιπερισπασμὸν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἀναθέμενος ἅμα τὴν διοίκησιν τῆς Πελοποννήσου εἰς τὸν Μικιέλην, δέταξε καὶ τὸν προβλεπτὴν τῶν τεσσάρων νήσων νὰ περιπολῇ ἐντὸς τοῦ Κορινθιακοῦ καὶ ἐν ἀνάγκῃ δράμῃ εἰς βοήθειαν τοῦ ἰσθμοῦ, περὶ τὰς ἀρχὰς Αὐγούστου ἐξέπλευσεν ἐκ Ναυπλίου μετὰ ἐννενήκοντα τριῶν πλοίων ἐπιβαινομένων ὑπὸ ὀκτὼ χιλιάδων πεζῶν καὶ τετρακοσίων ἱππέων. Ὁ λατῖνος ἐπίσκοπος τῆς Νάξου (Nissia) ἐλθὼν εἰς Ναύπλιον πρὸς διέγερσιν τοῦ Ζένου διὰ τὴν κατὰ τῆς Χίου ἐκστρατείαν, ἐτέλεσεν ἐπίσημον ἱερουργίαν ἐπὶ κατευοδώσει τοῦ στόλου, τὸν ὁποῖον καὶ παρηκολούθησεν, ἵνα διαθερμαίνῃ τὸν ζῆλον τῶν στρατιωτῶν πρὸς κατάκτησιν τῆς νήσου, ἐν ᾗ οἱ σχισματικοὶ Ἕλληνες ἀπελάμβανον γενναιοτέρων προνομίων τῶν ἐκεῖ εὐαρίθμων δυτικῶν.

Τὴν 8 Σεπτεμβρίου ἀποβιβάσας ὁ Ζένος τὸν στρατὸν προσεκάλεσεν εἰς παράδοσιν τὸν διοικητὴν τῆς νήσου Χασὰν πασᾶν, γαμβρὸν τοῦ ἐκθρονισθέντος σουλτάνου Μωάμεθ Δ'. πλὴν ἀρνητικὴν λαβὼν ἀπάντησιν στενῶς ἐπολιόρκησε τὸ φρούριον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐξεσφενδόνισε δύο χιλιάδας ἑπτακοσίας βόμβας. Ἐπὶ τέλους ὁ Χασὰν μὴ ἔχων ἀρκετὰς δυνάμεις ἵνα ἐπὶ πλέον παρατείνῃ ἀνωφελῆ ἀντίστασιν, καὶ προτρεπόμενος ὑπὸ τοῦ ἐνταῦθα ἐξορίστου μουφτῆ Φεϊζουλάχ, παρεδόθη, ὑπὸ τὸν ὅρον ἵνα ἡ φρουρὰ μετὰ τῶν ὅπλων καὶ οἰκιακῶν σκευῶν ἀσφαλῶς μεταφερθῇ εἰς Τσεσμέν. Ὁ Ζένος διορίσας προβλεπτὴν τῆς Χίου τὸν Ἰουστίνον Ῥίβαν, ἐξῆλθεν ἀμέσως εἰς συνάντησιν τοῦ ἐμφανισθέντος ὀθωμανικοῦ στόλου, ὅστις ἀμέσως ἀπεσύρθη ἐντὸς τοῦ Ἑλλησπόντου. Μία μοῖρα αὐτοῦ κατεδιώχθη μέχρι Σμύρνης ὑπὸ τοῦ ἐνετοῦ ἀρχιστρατήγου, ὅστις παρακληθεὶς ὑπὸ τῶν προξένων τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων δὲν ἐπέμεινεν ἀπαιτῶν τὴν παράδοσιν τῶν ἐχθρικῶν πλοίων.

Ὀλίγον μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ζένου, ὁ Μικιέλης πληροφορηθεὶς ὑπὸ κατασκόπων, ὅτι ὁ σερασκέρης κατασκηνώσας πέριξ τῶν Θηβῶν ἡτοιμάζετο νὰ ἐφορμήσῃ κατὰ τοῦ ἰσθμοῦ, ἐλθὼν ἐστρατοπέδευσεν ὑπὸ τὸ φρούριον τῆς Κορίνθου, καὶ καλῶς ἐξησφαλίσθη πανταχόθεν

διὰ προμαχώνων καὶ χαρακωμάτων. Ὁ σερασκέρης ἀναχωρήσας ἐκ Θηβῶν ἐπροχώρησε μέχρι Μεγάρων, πλὴν δὲν ἐτόλμησε νὰ προσβάλλῃ τοὺς φρουροῦντας τὸν ἰσθμόν. Ὁ Γερακάρης, τολμηρότερος αὐτοῦ, προσεπάθησε νὰ ἐπιτεθῇ κατ' αὐτῶν διὰ νυκτὸς καὶ δι' ἀγνώστων ἀτραπῶν, πλὴν μόλις σημειωθεὶς ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν προσκόπων ὑπεχώρησεν.

Πρὸς ἀντιπερισπασμὸν τοῦ σερασκέρη καὶ πρὸς ἀντεκδίκησιν ὁ μὲν Μικιέλης ὁπλίσας δύο χιλιάδας Ἑλλήνων ἐξέπεμψεν εἰς τὴν ἀντιπέραν Στερεὰν Ἑλλάδα, ἵνα ἐνούμενοι μετὰ τῶν ἐκεῖ ἁρματωλῶν καὶ Σκλαβούνων λεηλατήσωσι τὰς τουρκικὰς χώρας, ὁ δὲ γενικὸς προβλεπτὴς τῶν τεσσάρων νήσων Μολίνος προσορμισθεὶς εἰς Μεσολόγγιον καὶ ἀποβιβάσας στρατὸν ἐπολιόρκησε τὸ Ἀγγελόκαστρον, τὸ ὁποῖον ἐκπορθήσας, καὶ λεηλατήσας αὐτό τε καὶ τὰ πέριξ ἐπανῆλθε πλήρης λαφύρων εἰς Ζάκυνθον. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ σῶμα Ἀλβανῶν ἐνεδρεῦσαν εἰς Κούνδουρα προσέβαλλε πολλοὺς Τούρκους κομίζοντας τροφὰς εἰς τὸ ἐν Μεγάροις στρατόπεδον, καὶ φονεῦσαν πλέον τῶν ἑκατὸν ἀπῆλθε κομίζον εἴκοσιν αἰχμαλώτους, τέσσαρας σημαίας, καὶ πολλὰ φορτηγὰ ζῶα, γενναίως ἀποκρουσαν καὶ τοὺς μετ' ὀλίγον δραμόντας εἰς καταδίωξιν.

Ὁ σερασκέρης μὴ ἔχων τὸ θάρρος ἵνα προσβάλλῃ τὰ ἐνετικὰ ὀχυρώματα μετέφερεν ἐκ Μεγάρων τὸ στρατόπεδον εἰς Θήβας.

Ἐν τούτοις ὁ γηραιὸς Χαλὶλ διὰ σουλτανικοῦ φερμανίου διαταχθεὶς, ἐπὶ ἀπειλῇ κεφαλικῆς ποινῆς, νὰ εἰσβάλλῃ εἰς Πελοπόννησον, ἔσπευσε νὰ προετοιμασθῇ πρὸς τοῦτο. Ὅθεν ἐνισχυθεὶς καὶ διὰ χιλίων πεζῶν ἐκ τῆς φρουρᾶς τῆς Χαλκίδος ἀνεχώρησεν ἐκ Θηβῶν, καὶ, προπορευομένου τοῦ βέη τῆς Μάνης, ἐπαρουσιάσθη πρὸ τοῦ Ἰσθμοῦ. Ὁ Μικιέλης διέταξεν ἀμέσως τὸν στρατηγὸν Τραουτμεστὸρφ ἵνα ἐξέλθῃ μετὰ τοῦ ἱππικοῦ πρὸς συνάντησιν τῶν πολεμίων. Ἀλλ' ὁ σερασκέρης διὰ νυκτὸς ὁδηγήσας τὸν στρατὸν δι' ἀτραποῦ ἀγνώστου, διῆλθεν ἀκινδύνως τὰ πλησίον τῆς Κορίνθου ὄρη, καὶ ἐν τάχει ὁδοιπορῶν ἐπαρουσιάσθη ὑπὸ τὸ Ἄργος. Ὁ Τραουτμεστὸρφ δραμὼν μετὰ τοῦ ἱππικοῦ πρὸς συνάντησιν τῆς ὀπισθοφυλακῆς τῶν ἐχθρῶν, πλὴν μὴ δυνηθεὶς νὰ προσβάλλῃ αὐτὴν διὰ τὸ τραχὺ τῶν μερῶν καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ πεζικοῦ ὑποστήριξιν, ἐπανέστρεψε. Μετὰ τὴν ἀπίστευτον ταύτην τῶν Τούρκων εἰσβολὴν οἱ Ἐνετοὶ συγκροτήσαντες πολεμικὸν συμβούλιον διαφοροτρόπως συνεζήτησαν τὰ περὶ τῆς ἀποδιώξεως τῶν ἐπιδρομέων. Καὶ ἄλλοι μὲν ἐπρότειναν, ἵνα τὸ ἱππικὸν εἰσελαῦνον μέχρι Θηβῶν

καὶ Λεβαδείας λεηλατήσῃ τὴν χώραν πρὸς ἀντεκδίκησιν, ἕτεροι δὲ ἵνα μεθ' ὅλων τῶν δυνάμεων ἐπιπέσωσι κατὰ τοῦ σερασκέρη, καὶ ὁ Τραουτμεστὸρφ, ἵνα καταληφθῶσι πᾶσαι αἱ ὁδοί, καὶ οὕτως εὐχερέστερον καταστραφῶσιν οἱ πολέμιοι. Ἐπὶ τέλους, μετὰ πολλὰς συζητήσεις, ὁ Μικιέλης ἀπεφάσισεν ἵνα στείλῃ κατὰ τοῦ σερασκέρη ἅπαν τὸ ἱππικὸν, συγκροτούμενον ἐκ δώδεκα ἰλῶν, ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Κονζῆ καὶ τοῦ ὑποστρατήγου Λανόγια. Ὁ τελευταῖος, ἀναχωρήσας διὰ νυκτὸς καὶ ἀπαντήσας καθ' ὁδὸν τουρκικὰ σώματα πυρπολοῦντα διάφορα χωρία ἔστειλεν εἰς καταδίωξιν αὐτῶν πεντήκοντα ἱππεῖς· οἱ ἐμπρησταὶ ἀπεδιώχθησαν, πλὴν ἐλθόντες εἰς Ἄργος ἀνήγγειλαν εἰς τὸν Χαλὶλ τὴν ἐμφάνισιν τῶν Ἑνετῶν. Μόλις ὁ Λανόγιας εἶχε στρατοπεδεύσει ἐν τῷ χωρίῳ Πετρῇ ὑπὸ τὸ ὄρος τῶν Τρικκάλων, καὶ ἔμαθεν, ὅτι οἱ ἐχθροὶ ἐπροχώρουν κατ' αὐτοῦ. Ἀμέσως ὁ μὲν Κονζῆς διέταξε δύο ἴλας νὰ προβῶσιν εἰς συνάντησιν, ὁ δὲ Λανόγιας καλῶς μετὰ τοῦ ὑπολοίπου ἱππικοῦ ὀχυρωθεὶς ἀνέμενε τὴν προσβολήν.

Ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τῶν Τούρκων συνάψασα ἀψιμαχίαν μετὰ τῶν πολεμίων, ἅμα ἐνισχυθεῖσα προσέβαλλεν τὸ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν συνταγματαρχῶν Μεδίνη καὶ Ὀνέγου ἱππικόν· καὶ ὁ μὲν πρῶτος, μετὰ ἡρωϊκὴν ἀντίστασιν, ἐνέδωκεν εἰς τὸ πλῆθος καὶ τὴν ὁρμὴν τῶν ἐχθρῶν, ὁ δὲ Ὀνέγος ἐσταμάτησεν αὐτοὺς μεγάλως ζημιώσας. Ἀμέσως δραμὼν ὁ Λανόγιας συνεπλήρωσε τὴν νίκην, φονεύτας πολλοὺς, καὶ λαβὼν δύο σημαίας. Μετ' ὀλίγον ὅμως οἱ ὑποχωρήσαντες Τοῦρκοι ἐνισχυθέντες διὰ νέων ἐπικουριῶν ἠθέλησαν ν' ἀνανεώσωσι τὴν μάχην. Ὁ Λανόγιας διέταξεν ἅπαν τὸ ἱππικὸν παραταχθὲν κατὰ μέτωπον νὰ διακόψῃ τὴν πρώτην αὐτῶν ὁρμήν. Ἀλλ' ἐνῷ ὁ ἀνδρεῖος ἀρχηγὸς ξιφήρης εἰσεχώρει μέχρι τῶν χαρακωμάτων τοῦ πεζικοῦ, σώματά τινα τοποθετημένα ἐπί τινος λόφου, ὅπως ἅμα τῇ συμπλοκῇ δράμωσιν εἰς βοήθειαν, προσβληθέντα ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐτράπησαν εἰς φυγήν. Οὕτω δὴ ὁ Λανόγιας, στερηθεὶς τῆς ἐλπιζομένης βοηθείας, μετὰ μεγάλων ἀπωλειῶν κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ τὰς χεῖρας τῶν περικυκλωσάντων πολυαρίθμων Τούρκων. Κατὰ τὴν συμπλοκὴν ταύτην, διαρκέσασαν ἐπὶ τέσσαρας ὥρας, ἔπεσαν ἐκ τῶν χριστιανῶν διακόσιοι στρατιῶται μεθ' ἑνὸς ἀξιωματικοῦ, διπλάσιοι δὲ ἠκρωτηριάσθησαν.

Ἐν τούτοις ὁ Χαλὶλ, εἰ καὶ νικητὴς, μὴ θέλων νὰ διακινδυνεύσῃ περικλειόμενος ἐνταῦθα ἐν ὥρᾳ χειμῶνος, ἐν καλῇ τάξει ἐξῆλθε τῆς χώρας· καὶ ἐγκαίρως, διότι οἱ μὲν διοικηταὶ τοῦ Ναυπλίου, Ἀχαΐας καὶ

Λακωνίας ἑτοιμάσαντες τέσσαρα ἐπικουρικὰ σώματα καὶ δύο χιλιάδας χωρικῶν ἀπέστειλαν εἰς τὸν Ἰσθμὸν, συγχρόνως δὲ καὶ ὁ ἀρχιστράτηγος ἔπεμπε νέαν βοήθειαν ὑπὸ τὸν Κουερίνην.

Ἐνῷ τοιαύτη ἦτο ἡ θέσις τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πραγμάτων, ὅλως διάφορον ὄψιν παρίστα ἡ Στερεὰ Ἑλλὰς (1689—1694). Οἱ ἁρματωλοὶ ἀποδιώξαντες τοὺς Τούρκους κατέλαβον τὰς οἰκείας ἐπαρχίας, καὶ ἐνόσῳ μὲν ἔβλεπον ὑφισταμένην τὴν ἀνάγκην συνδρομῆς ἐκ μέρους τῶν Ἐνετῶν πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ἐχθρικῶν ἐπιδρομῶν ὡμολόγουν αὐτοῖς ὑποταγὴν καὶ πολλὰ ἄλλα καταθύμια ὑπέσχοντο, ἅμα ὅμως ἐξέλιπε καὶ ὁ κίνδυνος οὗτος αὐτοκέφαλοι ἐκηρύχθησαν ἡγεμονίσκοι, καὶ οὐδεμίαν δεικνύμενοι πρὸς τοὺς τέως συμμάχους συμπάθειαν, κατὰ τὸ δοκοῦν ἐπέβαλλον φόρους, καὶ διατρέχοντες τὰς ὁμόρους ἐπαρχίας κατέφθειρον πᾶν τὸ τουρκικὸν, καὶ ἐξίσου διενέμοντο τὰ λάφυρα. Μετ' ὀλίγον πολλοὶ τῶν εἰς Πελοπόννησον ὑπὸ τὰς Ἐνετικὰς σημαίας ὑπηρετούντων Ῥουμελιωτῶν ἤρχισαν νὰ λειποτακτῶσι μετὰ τῶν ὁμοθρήσκων Σκλαβούνων καὶ μεταβαίνωσιν εἰς τὴν ἀντίπεραν Στερεὰν, ἢ χάριν τῶν τουρκικῶν λαφύρων, ἢ καταλήψεως ἀδεσπότου ἁρματωλικίου. Ἂν καὶ οἱ Ἐνετοὶ προεκήρυξαν θάνατον κατὰ παντὸς δραπετεύοντος, καὶ τὸ κήρυγμα ἐφημόσθη αὐστηρότατα, οὐδὲν ἧττον ὁ ἀριθμὸς τῶν λειποταξιῶν ὁσημέραι ηὔξανεν, εἰς τρόπον ὥστε μόνον οἱ ἐν Στερεᾷ Σκλαβοῦνοι ὑπερέβαινον τὰς δύο χιλιάδας.

Οὕτω, ὁ μὲν Κούρμας ἐνέμετο τὸ ἁρματωλίκιον τῆς Παρνασσίδος μετὰ μέρους τῆς Δωρίδος καὶ Βοιωτίας, ἕδραν ἔχων τὰ Σάλονα· ὁ Μεϊτάνης μετὰ τοῦ Σπαθόγιαννου τὸ ἁρματωλίκιον τῆς Ἀκαρνανίας, Αἰτωλίας, καὶ Ναυπακτίας, ἐδρεύων εἰς Κατούναν· τὸ Χορμόπουλον τὸ τῶν Ἀγράφων, περιλαμβάνον μέρος τῆς Εὐρυτανίας καὶ Θεσσαλίας· ὁ Σπανὸς τὸ ἁρματωλίκιον τῆς Ὑπάτης, καὶ ὁ Ἀγγέλης Σουμίλας μετὰ τοῦ Μόσχου Βαλαωρίτου τὸ τῆς Ἠπείρου μετὰ μέρους τοῦ Βάλτου. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἁρματωλοὶ, ὡς ἀνίδεοι τῆς πολεμικῆς τακτικῆς, ἀπήντων δυσχερείας περὶ τὴν στρατιωτικὴν διευθέτησιν τῶν ὑπ' αὐτοὺς τόπων, συνεστήθησαν δύο μεγάλα ἁρματωλικὰ στρατόπεδα· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην διοίκησιν τοῦ συνταγματάρχου Γιαννάκη Λουδορέκα καὶ τοῦ Σκλαβούνου Ἠλία Διαμιανόβιτζ, περιλαμβάνον τὰ ἁρματωλίκια τοῦ Κούρμα καὶ Μεϊτάνη, ἕδραν εἶχε τὸ Λοιδορίκιον· τὸ δὲ δεύτερον ὑπὸ τοὺς Μποσίναν, καὶ Λουμποζόβιτζ, ἑδρεῦον ἐν Καρπενησίῳ, περιελάμβανε τὰ ἁρματω-

λίκια τοῦ Σπανοῦ καὶ Χορμοπούλου. Οἱ διοικηταὶ τῶν στρατοπέδων τούτων, τριβωνες περὶ τὰ στρατιωτικά, ὡς ἐπὶ πολλὰ ἔτη διατελέσαντες ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ ἐν τῇ ἑνετικῇ ὑπηρεσίᾳ, ἐπώπτευον τὰ ἄνω ἀρματωλίκια, ἐπρογύμναζον τοὺς κατοίκους (1), ὠχύρουν τὰς ἐπικαιροτέρας θέσεις, καὶ ἀπεφάσιζον ἐν συμβουλίῳ περὶ τοῦ τρόπου τῆς προσβολῆς τῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχομένων φρουρίων.

Δυσανασχετοῦντες οἱ Ἑνετοὶ διὰ τὴν μὴ ἀναγνώρισιν τῆς κυριαρχίας αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἐν Στερεᾷ Ἑλλάδι, διωργάνισαν ἐν Ναυπάκτῳ δύο μεγάλα σώματα, ἐξ Ἑλλήνων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μισθοφόρων, καὶ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν πιστῶν αὐτοῖς Χρίστου Βαλαωρίτου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἀγγέλη Σουμίλα ἐξαπέστειλαν κατ' αὐτῶν. Ὁ Μεϊτάνης ἐξελθὼν κατ' αὐτῶν, διατρεχόντων τὴν Αἰτωλίαν, συνεπλάκη ἐν Σιβίστῃ τῆς Μακρυνίας, καὶ ἀπεδίωξε μέχρι τῆς Ναυπάκτου, βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τοῦ δραμόντος εἰς βοήθειαν Δουδορέκα. Ἐπειδὴ δὲ τότε κατεστράφη ὁ ἐν Σιβίστῃ ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου δι' ἐράνου ἀργότερον ἀνεκτίσθη ὁμοιομόρφως. Μετὰ τὴν νίκην ταύτην πολλοὶ τῶν ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ ἁγίου Μάρκου ὑπηρετούντων Ἑλλήνων, καὶ ἐμπαικτικῶς ὑπὸ τῶν ἀρματωλῶν καλούμενοι Μαρκολίνοι, προσῆλθον εἰς τοὺς ἀρματωλούς, παρ' ὧν ἔλαβον θέσεις ἀνταξίως τῆς γενναιότητος καὶ ἐπιρροῆς των.

Μετὰ τὰ ἐν Πελοποννήσῳ, ὁ ἡγεμὼν τῆς Μάνης ἀποφασίσας νὰ

(1) Οἱ ἀρματωλοί, ἅμα συνεννοηθέντες μετὰ τῶν Ἑνετῶν πρὸς κοινὸν κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον, ἔλαβον παρ' αὐτῶν νέα ὅπλα, καλλίτερα τῶν ἐν χρήσει πεπαλαιωμένων, καὶ μέχρι σήμερον τὸ ὄνομα μιλιόνια (Migliori=καλλίτερα) διατηρήσαντα. Ὁμιλῶν ἄλλοτε περὶ τῶν παρὰ τοῖς ἀρματωλοῖς συνειθιζομένων καριοφιλίων, εἶπον, ὅτι τὰ ὅπλα ταῦτα ἔλαβον τὸ ὄνομα, ὡς τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ ἐν Ἑνετίᾳ ὁπλοστασίου τοῦ Καρόλου υἱοῦ (Carlo figlio) προσελθόντα. Τοῦτο ἐκανδάλισε τὸν φίλον μου κύριον Βαλαωρίτην, ὥστις εἰς ἀντίκρουσιν πολλὰ ἔγραψεν ἐν ταῖς σημειώσεσι τῆς ὡραίας ἐποποιίας του Θανάσης Διάκος. Ὅτι τὰ ὀνόματα τῶν παρ' ἀρματωλοῖς ὅπλων ἔλαβον τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ ὁπλοστασίου ἢ τῆς πόλεως, ἐξ ὧν προήρχοντο, τοῦτο καταδεικνύει καὶ αὐτὴ ἡ μέχρις ἡμῶν διατηρηθεῖσα ὀνομασία αὐτῶν. Π. χ. Μάντζαρι=Magiare, Οὐγγρικόν· Νταλιάνι=Italiano, Ἰταλικόν· Φιλίντρα=Fiandra, ἐκ Φλανδρίας· Ντάντσικα=Danzica, ἐκ Δανζίκης. Οὕτω καὶ οἱ Κρῆτες καλοῦσι τὰ ὅπλα αὐτῶν μοτσενίγους=Mocenigo, ἢ διότι ἐπὶ Μοτσενίγου εἰσήχθησαν, ἢ ὑπὸ ὁμωνύμου ὁπλοποιοῦ κατεσκευάζοντο. Περὶ τῶν τότε εἰσαχθέντων μιλιονίων μνείαν ποιεῖται καὶ ἐπίσημος Ἑνετικὴ ἔκθεσις τῶν χρόνων ἐκείνων. «Moschetti con l'azzalino alla greca, più che sia possibili per dispensar a pæsani del Regno.» Ἀλλὰ περὶ πάντων τούτων κατ' ἔκτασιν λόγος γενήσεται ἐν τῇ περὶ Ἀρματωλῶν πραγματείᾳ.

ἐκστρατεύση κατὰ τῆς Στερεᾶς, ἦλθε μετὰ μεγάλων δυνάμεων εἰς Καρπενήσιόν, καὶ ἐνταῦθα στρατοπεδεύσας ἔγραψε φιλικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Μποσίναν, καταφυγόντα εἰς τὰς πέριξ κώμας, δι' ἧς τὸν προσεκάλει ἵνα ἐνεργήσωσιν ἀπὸ κοινοῦ πρὸς κατάκτησιν καὶ διαμερισμὸν τῶν τόπων ἐκείνων, πληρόνοντες πρὸς τὸν σουλτάνον τὸ νενομισμένον χαράτσιον καὶ ἀπαλλάτοντες τοὺς ὁμοθρήσκους των ἀπὸ πάσης ἐν τῷ μέλλοντι καταθλίψεως τῶν Τούρκων. Ὁ Μποσίνας ἀμφιβάλλων περὶ τῆς εἰλικρινείας τῶν γραφομένων, ἀπήντησε δι' ἀορίστου ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Γερακάρην, ὅστις ἐκδοὺς προκήρυξιν ἀπήτει παρὰ τῶν κατοίκων, ἐπὶ ποινῇ θανάτου, τὴν πληρωμὴν τῶν φόρων, τοὺς ὁποίους καὶ καταναγκαστικῶς εἰσέπραξεν ἐν Καρπενησίῳ. Μετὰ δὲ τοῦτο ἤρχισεν ἵνα στρατολογῇ διὰ πολλῶν δώρων καὶ ὑποσχέσεων ἰθαγενεῖς, διορίσας καὶ πρωτοπαλλήκαρόν του τὸν ἀρματωλὸν Κώσταν Ῥάβδαν. Ἐπὶ τέλους δὲ, χάριν τοπικῆς ἐπιρροῆς, ἦλθεν εἰς δεύτερον γάμον μετά τινος ὡραίας καὶ πλουσίας νεάνιδος ἐκ τοῦ χωρίου Μαυρύλου, τῆς ὁποίας ὁ οἶκος ἔχων μεγάλας ἐν Εὐρυτανίᾳ καὶ Ὑπάτῃ διακλαδώσεις ἦτο ἐκ τῶν ἰσχυροτέρων (1), καὶ συγχρόνως, εἴτε πρὸς ἄφεσιν τῶν πολλῶν αὐτοῦ ἁμαρτιῶν, εἴτε πρὸς σκόπιμον ἐπίδειξιν, ἔκτιζεν ἰδίοις ἀναλώμασιν ἐκκλησίας, ἐξ ὧν μία ἡ νῦν ἐν Καρπενησίῳ τῆς ἁγίας Τριάδος.

Οἱ Ἐνετοὶ βλέποντες τὸν κίνδυνον, ἕνεκα τῆς ἀνυποταγῆς τῶν Ῥουμελιωτο-Σκλαβούνων, καὶ τοῦ ἀσημέραι κρατυνομένου Γερακάρη, παντὶ σθένει προσεπάθησαν νὰ προτελκύσωσι τοὺς πρώτους, καὶ ἀκολούθως ἐξεγείρωσι κατὰ τοῦ δευτέρου. Ἐπὶ τούτῳ δ' ἔστειλαν ἐκεῖσε τὸν Κροάτον Μάρκον Μεδίνην, ὅστις καὶ διὰ μεγάλων ὑποσχέσεων καὶ κολακευτικῶν λόγων, εἰς μάτην προσεπάθησε νὰ καταπείσῃ τοὺς σκληροτραχήλους τούτους. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ διαβήματος τούτου, οἱ Ἐνετοὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἔλθωσιν εἰς ὁριστικὴν μετὰ τοῦ Γερακάρη συνεννόησιν, μετὰ τοῦ ὁποίου πρὸ καιροῦ εἶχον ἀρχίσει μυστικὰς διαπραγματεύσεις. Παρ' αὐτοῖς ὑπηρέτει πιστῶς ὁ λοχαγὸς Ἰωάννης Λάμπης, ἀνδρεῖος ἀρχηγὸς, ὡς λέγει ὁ Λοκατέλλης, τῶν Ῥουμελιωτικῶν στρατευμάτων, ἀνὴρ εὐφυέστατος, καλὸς στρατιώτης, εἰδήμων τῆς τουρκικῆς, ἑλληνικῆς, καὶ ἰταλικῆς διαλέκτου, ἔντριβὴς περὶ τὴν τουρκικὴν ἐθιμοταξίαν, ἕνεκα πολυχρονίου ἐν Κωνσταντινουπόλει διαμονῆς,

(1) Ἐκ τοῦ οἴκου τούτου κατάγονται οἱ μετέπειτα ἰσχυροὶ τῆς Ὑπάτης προϋχοντες Χαντζαῖοι, περὶ ὧν εἰδικώτερον ἐν τῷ περὶ ἁρματωλῶν καὶ προυχόντων.

καὶ τὸ σπουδαιότερον πάντων ἄκρος φίλος τοῦ Λιμπεράκη, πρὸς τὸν ὁποῖον ἄλλοτε δέσμιον ὄντα ἐν τῇ ναυαρχίδι τοῦ καπιτὰν πασᾶ ἐχορήγησε πᾶσαν δυνατὴν πρὸς ἀπόδρασιν συνδρομήν, προμηθεύσας αὐτῷ ρινία πρὸς ἐκκοπὴν τῶν ἀλύσεων. Οὗτος ἀπεφάσισεν ἵνα μεταβῇ παρὰ τῷ ἐν Βραχωρίῳ τότε διατρίζοντι βέη τῆς Μάνης, μὲ τὴν πρόθεσιν ἢ νὰ τὸν πείσῃ διὰ τῆς εὐγλωττίας του εἰς ἐγκατάλειψιν τῶν Τούρκων, ἢ ἐν ἀποτυχίᾳ τὸν προδώσῃ ὡς ἄπιστον καὶ ἐπίβουλον, διατηροῦντα μετὰ τῶν χριστιανῶν ἀλληλογραφίαν. Ὁ Λάμπης μεταβὰς εἰς Ναύπακτον καὶ συσκεφθεὶς περὶ τῶν πρακτέων μετὰ τοῦ προβλεπτοῦ Τρεβιζάνου, ἔστειλε πρὸς τὸν Διβεράκην πεζοδρόμον, δι' οὗ ἀναγγέλλων, ὅτι ἀφιχθεὶς εἰς Ναύπακτον, ἕνεκεν ὑποθέσεών του, ἐπεθύμει ὡς παλαιὸς φίλος νὰ ἔλθῃ καὶ τῷ προσφέρῃ τὰ σεβάσματά του, ἐὰν τῷ ἐγγυᾶτο περὶ τῆς ἀσφαλείας τῆς ζωῆς. Ἀφοῦ δὲ ὁ Γερακάρης ἀπήντησεν, ὅτι μετὰ χαρᾶς ἀνέμενε τὴν ταχεῖαν ἔλευσιν αὐτοῦ, διαβεβαιῶν περὶ τῆς ἀσφαλείας, ὁ Λάμπης ἀναχωρήσας ἔφθασε μετὰ δύο ἡμερῶν ὁδοιπορίαν εἰς Βραχώριον, καὶ μεταβὰς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Γερακάρη ἐπαρουσιάσθη ἀμέσως ὑπὸ τοῦ ὑπασπιστοῦ Λεονάρδου Καρδερίνη. Μετὰ μεγάλης ἱλαρότητος ὑπεδέχθη ὁ Διβεράκης τὸν ἀρχαῖον γνώριμόν του, τὸν ὁποῖον παρεκάλεσε νὰ καλύψῃ τὴν κεφαλὴν καὶ καθήσῃ, μὴ ἐπιτρέψας μάλιστα ν' ἀσπασθῇ κατὰ τὸ τουρκικὸν ἔθιμον τὴν ἡγεμονικὴν ἐσθῆτα, καὶ διατάξας νὰ φέρωσι καφὲν καὶ καπνόν. Μετὰ τοῦ Γερακάρη εὑρίσκοντο καὶ ἄλλοι Ἕλληνες, ὡς ὁ Καρδερίνης πρώην Ἐνετὸς πρόξενος ἐν Σκοπέλῳ, καὶ ὁ ὁπλαρχηγὸς Μάρκος Σταφυλῆς, ὅστις πειρατὴς τὸ πρότερον, διετέλεσε δέσμιος ἐν τοῖς ἐνετικοῖς κατέργοις, καὶ ἤδη διώκει ἴδιον σῶμα. Πολλοὶ Τοῦρκοι ἐκ περιεργείας εἶχον συρρεύσει ἐρωτῶντες τουρκιστὶ περὶ τοῦ ἐλθόντος· ὁ δὲ ἡγεμὼν ἀπήντησεν αὐτοῖς, ὅτι ἦρχετο ἐκ τοῦ ἐνετικοῦ στρατοπέδου, ὧν ὁ προσφιλέστερος τῶν φίλων του, διότι τὸν ἐγνώρισε κατὰ τὰς μεγάλας ταλαιπωρίας τοῦ πολυταράχου βίου του. Ἅμα δὲ οὗτοι ἀρκεσθέντες εἰς τὰς διαβεβαιώσεις ταύτας ἀπεσύρθησαν, ὁ Γερακάρης τὸν ἠρώτησε περὶ τῶν συμβαινόντων, καὶ ἰδίως περὶ τῶν περὶ αὐτοῦ θρυλλουμένων. Ὁ Λάμπης καταδείξας τὸ ἄτοπον τῆς διαγωγῆς του, προσεκάλεσεν αὐτὸν νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν θρησκείαν, τὴν ὁποίαν ἐνδομύχως ἐπρέσβευε, καὶ χάριν τοῦ ἔθνους του, καὶ χάριν τῶν Ἐνετῶν, οἵτινες ἐξηκολούθουν προστατεύοντες τὴν ἐγκαταλειφθεῖσαν οἰκογένειάν του. Ἀφοῦ ὁ ἡγεμὼν τὸν παρεκάλεσεν ἵνα τῷ ὁμολογήσῃ

ἂν αὐτοθελήτως ἦλθεν, ἢ συναινέσει τῶν Ἐνετῶν, ὁ ἀπεσταλμένος ἐξέθηκε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἐκ νέου τὸν ἐξώρκισεν ἵν' ἀπαλείψῃ τὸ στίγμα τῆς ἀτιμίας, προσερχόμενος εἰς τοὺς Ἐνετοὺς, οἵτινες τῷ ἔδιδον βαθμοὺς καὶ μεγαλειτέρας δωρεάς. Ἁπάντων ὁ Γερακάρης εἶπεν, ὅτι ἀπὸ τῶν Ἐνετῶν μήτε αὐτὸς, μήτε ἡ Ἑλλὰς ἠδύνατο νὰ προσδοκᾷ διαρκῆ ὠφέλειαν, ὑπομνήσας ἐν τέλει, ὅτι σταλεὶς εἰς Ἑλλάδα ἐπὶ τῇ ἐγγυήσει τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁμογενῶν, ἐὰν ἐκπρύσσετο ἐχθρὸς τῶν Τούρκων, ὁ Κοπάνης μετὰ τῶν ἄλλων ἐγγυητῶν ἤθελον διὰ τῆς κεφαλῆς των πληρώσει τὴν ἀπιστίαν αὐτοῦ. Ὁ Λάμπης εὐγλώττως τῷ ὑπέμνησε τὰς ἀλύσεις καὶ τὴν εἰρκτὴν, τὴν ἀπιστίαν τῶν μουσουλμάνων, καὶ ἐπὶ τέλους ἱεροπρεπῶς τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἀπὸ τῆς θείας δίκης. Ἡ συνδιάλεξις διεκόπη, ἕνεκα τοῦ παρατεθέντος δείπνου, ἐν ᾧ μετὰ τούτων ἔλαβε μέρος καὶ ὁ ἀείποτε τὸν ἡγεμόνα συνοδεύων ὡς πνευματικὸς παπᾶς Στέργιος. Μετὰ τοῦτο, μείναντες μόνοι ἐξηκολούθησαν τὴν διακοπεῖσαν ὁμιλίαν, ὁ δὲ Λιβεράκης μὴ θέλων οὐδαμῶς νὰ καταπεισθῇ ἔδωκε πέρας λέγων, « τὸ μέλλον κεῖται εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἂς τὸ διαθέσῃ ἐπὶ τὰ βελτίω », καὶ ὑποσχεθεὶς, ὅτι θέλει ἐνεργήσει τὸ κατὰ δύναμιν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν Ἐνετῶν, πρὸς οὓς ἠδύνατο νὰ γνωστοποιῇ τά τε σχέδια καὶ τὰς κινήσεις τῶν Τούρκων, ἐὰν εὑρίσκετο ὁ πρὸς μυστηριώδη συνεννόησιν τρόπος, ὡς μὴ ἐμπιστευόμενος εἰς ἐπιστολὰς, δυναμένας νὰ παραπέσωσιν. Ἀφοῦ δ' ἐξεμυστηρεύθη αὐτῷ τὰ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης σχέδια τῶν Τούρκων, ἀπεχαιρέτησεν αὐτὸν, συνοδεύσας μεθ' ἑξήκοντα ἱππέων εἰς ἀπόστασιν τεσσάρων μιλίων ἀπὸ τοῦ Βραχωρίου.

Μετ' οὐ πολὺ ἐπιστολὴ τοῦ συνοδεύοντος τὸν Γερακάρην πνευματικὸν παπᾶ Στεργίου πρὸς τὸν προνοητὴν τῆς Ναυπάκτου, καὶ ἑτέρα τοῦ ἡγεμόνος πρὸς τὸν Λάμπην, προσεκάλουν τὸν τελευταῖον εἰς δευτέραν συνέντευξιν. Ὁ Λάμπης, φρουρῶν τότε ἐπὶ κεφαλῆς τεσσάρων χιλιάδων Ἑλλήνων ἐν τῷ Ἰσθμῷ τῆς Κορίνθου, διετάχθη ἵνα μεταβῇ εἰς Καρπενήσιον, τιμηθεὶς καὶ διὰ τὰς ἐκδουλεύσεις αὐτοῦ μὲ τὸ ἔξοχον ἀξίωμα *ἐφόρου τῶν σημαιῶν τῶν στρατιωτῶν τῆς Πελοποννήσου καὶ Στερεᾶς Ἑλλάδος*

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Λιμπεράκης πολλάκις προσπαθήσας νὰ διέλθῃ τὸν Ἀχελῶον ἀπεκρούσθη μετὰ ζημιῶν ὑπὸ τοῦ Μεϊτάνη, μεθ' οὗ ἑνωθέντες ὁ Σπαθόγιαννος καὶ ὁ Λουδουρέκας κατεστενοχώρησαν αὐτὸν

ἐν Βραχωρίῳ καὶ μέχρι τοῦ Καρπενησίου κατεδίωξαν. Ἐκεῖθεν οὗτος ἔπεμψε νέας ἐγκυκλίους ἀπειλητικωτέρας τῶν πρώτων πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν μερῶν ἐκείνων, καὶ ἰδίως τῶν Σαλόνων, ἀπαιτῶν ἵνα τῷ προσφέρωσι τ' ὀφειλόμενον σέβας, πληρόνοντες καὶ τοὺς καθυστερουμένους σουλτανικοὺς φόρους, ἐπὶ ἀπειλῇ καταστροφῆς. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτοι τῷ ἀπήντησαν, ὅτι πρὸς οὐδὲν λογιζόμενοι τὰς ἀπειλάς του οὔτε ὑποταγὴν ὁμολογοῦσιν, οὔτε φόρους πληρόνουσιν, ἐξοργισθεὶς ἐξεστράτευσε μετὰ μεγάλων δυνάμεων κατὰ τῶν Σαλόνων. Ὁ ἁρματωλὸς Κούρμας καὶ ὁ ἐπίσκοπος Φιλόθεος, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἁρματωλῶν καὶ τῶν ἐγχωρίων ἐξελθόντες, συνεπλάκησαν μετ' αὐτοῦ, ἀναγκασθέντος ἵνα σωθῇ μετὰ τῶν συντριμμάτων τοῦ στρατεύματός του εἰς Καρπενήσιον. Ὁ Φιλόθεος καιρίως πληγωθεὶς ἐν τῇ μάχῃ ἀπῆλθε μετ' οὐ πολὺ εἰς τὰς οὐρανίους μονάς, ἐγκαταλείψας εἰς τὸν ἐπιζήσαντα ἀδελφόν του Δημήτριον Χαριτόπουλον τὴν τὸ μῦρον ἁγνοῦ πατριωτισμοῦ ἀποπνέουσαν εὐχήν, *Νὰ κρύψῃ τὰ κόκκαλά του, καὶ ὅταν πλέον παγιωθῇ ἡ ἑλληνικὴ ἀνεξαρτησία νὰ τὰ θάψῃ ἐν πομπῇ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς πατρίδος των* (1).

---

(1) Μεταφέρομεν καὶ ἐνταῦθα τὴν ἀξιοσημείωτον διαθήκην τοῦ Χαριτοπούλου, ὡς ἐδημοσιεύθη ὑφ' ἡμῶν ἐν τῇ Χρυσαλλίδι (Τομ. Γ', 524), καὶ ὑπὸ τοῦ ἐθνικοῦ ποιητοῦ Ἀρις. Βαλαωρίτου (Θανάσης Διάκος)· τῆς ὁποίας, ὡς μανθάνω, ὁ Κύριος Χιώτης κατέχει πληρέστερον ἀντίγραφον, ἐκδώσων, ὡς ὑπεσχέθη, ἐν παραρτήματι τοῦ τρίτου τόμου τῶν περὶ Ζακύνθου Ἱστορικῶν αὐτοῦ Ἀπομνημονευμάτων.

« Ἐφτὰ Ἀλωναρίου, εἰς χωρίο Ζακύνθου Καταστάρι.

» Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεί, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

»Ἐδῶ κάνω κατάγραμμο τῆς δυστυχισμένης φαμίλιας μας, ποῦ καταγόμαστε σκλιτάδα καὶ σκλιτάδα ἀπὸ τὴ Ῥούμελη, καὶ ἤρθαμε σὲ τοῦτο τὸ νησὶ τῆς Ζάκυνθου ἀπὸ κατατρεμὸ, καὶ ὄχι ἀπὸ ἄλλο.

» Ὁ πατέρας μας, ποῦ ν' ἁγιάσουν τὰ κόκκαλά του, ἐλέγονταν Γιάννης καὶ ἦταν ἀπὸ τὴν χώρα Ἀγιθυμία, καὶ ἡ μάνα μας, ποῦ ὁ Θεὸς νὰ τὴ σχωράῃ, Σαλονίτισσα, καὶ ἐλέγονταν Βιελέτα. Γεννηθήκαμε τέσσαρα ἀδέλφια. Ὁ μεγαλείτερος ἐλέγονταν Φίλιππος, καὶ καλογερεύωντας ἐπῆρε ὄνομα Φιλόθεος, καὶ εἶνε ὁ δεσπότης, ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ, ποῦ νὰ ἔχω τὴν ἁγίαν του εὐχὴ ἐγὼ καὶ πᾶσα ἄλλος χριστιανὸς, ἁγκαλὰ καὶ ἀποθαμένος. Ὕστερα ἔρχομαι στὴν ἀράδα ἐγὼ, καὶ ἡ ἀδελφή μου ἡ Μάρω, καὶ τὸ ἀδέρφι μου ὁ Γεώργης. Καὶ ὁ πατέρας μου πέθανε χρόνωνε ὀγδοῆντα μὲ θάνατο χριστιανικὸ, σὰν καλὸς χριστιανὸς ποῦ ἦτανε, κάνωντας ψυχικὰ, καὶ ποτὲ ἀπὸ ζύγι μὴν ἀγελῶντας· καὶ ἀξιώθηκε νὰ τὸν ἐβγάλῃ ὁ Φιλόθεος ὁ δεσπότης, ποῦ τοῦ ἔδωκε καὶ τὴν ἁγίαν του εὐχή. Καὶ ἡ μάνα μας πέθανε ἀπὸ τὴ λοιμικὴ, ποῦ μᾶς ἤφεραν οἱ Βενετσιάνοι, καὶ πολὺ κόσμο ἐχάθηκε, χρόνωνε ἑξῆντα τρία.

»Ὁ Φιλόθεος εἶχε γραμματκλλαγὴ μὲ τοὺς Βενετσιάνους νὰ τὸ βαρέσουνε λευθε-

Ὁ Λοκατέλλης ἀναφέρει, ὅτι αἱ κεφαλαὶ τῶν ἐν Σαλόνοις πεσόντων Τούρκων ἀποκοπεῖσαι ἐστάλησαν πρὸς τὸν ἐν τῷ Κρισσαίῳ κόλπῳ περιπολοῦντα Ἰάκωβον Κορνάρον. Ὁ δὲ Γερακάρης βαρέως φέρων τὴν ἦτταν ἐξεδικήθη πυρπολῶν μεμακρυσμένας τινὰς χώρας, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι ἀπεσύρθησαν εἰς τὰ ὄρη.

ρόνοντας τὸ σκλαβωμένο γένος μας, καὶ ἀγροικῶταν μὲ τοὺς καπετανέους καὶ δεσποτάδες τῆς Ῥούμελης. Κατὰ καιρὸ ποῦ κατέβηκε ἡ ἁρμάδα στὰ Νησιά, οὖλη ἡ Ῥούμελη ἐβούλεψε σπαθί, καὶ ἐκλαδέψαν πᾶσα ψυχὴ ἀλλόπιστων Ἀγαρηνῶν. Τότε ἤτονε καπετάνιος Σάλονα καὶ Λοιδορίκι ὁ καπετὰν Κούρμας, καὶ μὲ πεντακόσιους ἁρματωλοὺς ἐπῆρε Σάλονα, Λοιδορίκι, καὶ Ἔπαχτο, καὶ περίττο ἀπὸ δύο χιλιάδας Τουρκῶν ἐσφάξαν.

» Ὕστερα σὲ λίγο μᾶς ἦρθε ἡ λοιμική, καὶ πολὺς κόσμος ἐχάθην· τότε καὶ ἡ μάνα μας ἡ μακαρίτισσα, ὁ Θεὸς νὰ τὴν σχωράῃ, πέθανε, καὶ ἡ ἀδερφή μου Μάρω χρονῶν εἴκοσι ὀκτώ.

» Σάμπως ἦρθαν οἱ Τοῦρκοι, οἱ Βενετσιάνοι ἐμπῆκαν στὰ κάτεργα καὶ ἀφῆκαν ἐμᾶς τοὺς δύστυχους· καὶ ὁ καπετὰν Κούρμας μὲ τετρακόσους εὐγῆκε καὶ τοὺς ἐτσάκισε σὲ τέσσεραις πάνταις. Ἦρθε καὶ ὁ Φιλοθεος, ποῦ ὁ καπετὰν γκενεράλος τὸν εἶχε μαζῆ του, γιατὶ εἶχε ὑπόληψι καὶ στίμα, ἀκουόντας ἀπ' οὖλους τοὺς Ῥουμελιώτας, καὶ ἐκάμαν μὲ τὸν καπετὰν Κούρμα βουλὴ νὰ πάρουνε καὶ τὰ Ζητοῦνι· μὰ δὲν μπόρεσαν, γιατὶ ἐκλειστῆκαν ὀκτὼ πασάδες· καὶ ἐκάψαν καὶ τὴν Φήβα· ἐχτυπῆσαν καὶ τὸ ὀρδὶ τοῦ Τουρκοῦ κοντὰ στὸ Πατρατσίκι, καὶ τὸ Ταλάντι ἐπῆραν, καὶ ὁ Κούρμας λαβώθηκε. Ἦρθε ὁ Λιμπεράκης νὰ πάρῃ τὸ Σάλονα, μὰ ὁ Κούρμας τὸν πῆγε τοῦ κυνηγιοῦ στὸ Καρπενῆσι, καὶ σὲ τρίχα νὰ τόνε πιάσῃ καὶ ὁλοζώντανο. Ὁ δεσπότης ὁ Φιλόθεος ἐβαρέθη στὸ λαιμό, καὶ σὲ δέκα μέραις ἐπρίστηκε καὶ πέθανε, καὶ ὁ Κούρμας ἐσκοτώθη.

« Ἦρθαν οἱ Τοῦρκοι καὶ ἐδιῶξαν τοὺς Βενετσιάνους, καὶ ἐγὼ μὲ ἄλλους πολλοὺς, ἀγκαλὰ καὶ μᾶς ἐτάξαν οἱ Τοῦρκοι μὲ ὅρκο νὰ μὴ μᾶς πειράξουν, ἔφυγα μὲ τὸ ἀδέρφι μου τὸν Γεώργη, καὶ μὲ κάτεργο τοῦ καπετὰν Στάθη Βλαστοῦ ἤρθα σὲ τοῦτο τὸ νησὶ τῆς Ζακύνθου.

» Σὰν ἀληθινὸς χριστιανὸς χρῄζωντας νὰ ἦμαι ἕτοιμος σὲ πᾶσα ὥρα καὶ στιγμὴ νὰ παρουσιασθῶ εἰς τὸ τρομερὸν καὶ φρικτὸ τοῦ Θεοῦ κριτήριον, ἐξεγολάρισα τὰ πράματά μου. Καὶ πρῶτο συχωράω πᾶσα ἄνθρωπον ποῦ μὲ ἔβλαψε, καὶ ζητάω ἀπὸ οὖλα τὰ ἀδέρφιά μου τοὺς χριστιανοὺς συγχώρεσι σὲ ὅ,τι τοὺς ἐπίκρανα καὶ ἐζημίωσα. Ἀφίνω τὸ τίποτές μου εἰς τὸ ἀδέρφι μου τὸν Γεώργη, καὶ θέλω νὰ μὲ θάψῃ χωρὶς καμμία ἐξόδευσι καὶ κοσμοπομπή, νὰ μοῦ ἀφήσῃ μονάχα τὸ βρακὶ καὶ τὸ μαῦρο ποκάμισο, καὶ τίποτες ἄλλο, καὶ νὰ μὲ ῥίξῃ 'ς ἕνα ταφί. Καὶ ἂν δώσῃ ὁ πανάγαθος καὶ πανοικτίρμονας Θεὸς καὶ καπιτάρῃ καὶ ἐλευθερωθῇ τὸ δυστυχισμένο γένος μας ἀπὸ τὸν τρομερὸ, καὶ ἀπάνθρωπο, καὶ ἀντίχριστο, καὶ ἀνελεήμονον Ἀγαρηνόν, νὰ ξεθάψῃ τὰ κόκκαλά μου καὶ τὰ κόκκαλα τοῦ μακαρίτου ἀδελφοῦ μας Φιλοθέου, ποῦ τὰ ἔχω κρυμμένα μὲ μία σακκούλα στὴ σπηλιὰ ποῦ ἐγνωρίζει, καὶ νὰ τὰ θάψῃ μαζῆ καὶ κοντὰ στὰ κόκκαλα τῶν γονιῶν μας εἰς τὴν ἐκκλησιὰ τῆς πατρίδος μας· μὰ τὸ ξαναλέγω, σὰν ἐλευθερωθῇ, καὶ ὄχι τώρα ποῦ εἴμαστε σκλάβοι. Καὶ ἂν κάμῃ ἔτσι νὰ ἔχῃ τὴν εὐχὴ τοῦ Φιλοθέου καὶ ἐμένα, ἀλλέως τὴν κατάρα μας, γιατὶ ἔτσι μὲ ὥρκισε στὸ εὐαγγέλιο ὁ μακαρίτης Φιλόθεος ὡσὰν ἐξεψύχου.

Ἀφοῦ ὁ Λάμπης, προτιθέμενος νὰ λάβῃ δευτέραν μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μάνης συνέντευξιν, μετέβη εἰς Ναύπακτον, εἰδοποιήθη δι' ἀπεσταλμένου τοῦ παπᾶ Στεργίου, ὅτι ἐπειδὴ οὗτος προσεκλήθη εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ σερασκέρου, ἔπρεπεν ἵν' ἀναβληθῇ ἡ συνάντησις μέχρι νεωτέρας εἰδοποιήσεως. Καὶ τῳόντι ὁ Λιβεράκης ἐνωθεὶς εἰς Θήβας μετὰ τοῦ Χαλὶλ πασᾶ εἰσώρμησε διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ μέχρι τῶν Ἀργολικῶν πεδίων (1694).

Τὸ ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ τῆς Πελοποννήσου Μικιέλη σταλὲν τότε ἐπιδρομικὸν σῶμα τοῦ συνταγματάρχου Τορτοῦ ἑνωθὲν μετὰ τοῦ Λουδορέκα εἰσέβαλλεν εἰς Καρπενήσιον, καὶ λεηλατῆσαν τὴν χώραν ἐπυρπόλησε τὴν ἐνταῦθα οἰκίαν τοῦ Γερακάρη, καὶ παραλαβὸν μετὰ τῶν ἄλλων λαφύρων πεντήκοντα αἰχμαλώτους, καὶ ἑκατὸν πεντήκοντα κεφαλὰς τῶν πεσόντων ἐχθρῶν, ἐπανῆλθεν εἰς τὰ ἴδια.

Ὀδυνηρὰν ἐντύπωσιν ἐπροξένησεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν ἅλωσις τῆς Χίου. Ἐνῷ δ' ἐν Ἐνετίᾳ διὰ φωτοχυσιῶν, πυροτεχνημάτων, καὶ ἱερουργιῶν ἐξεδηλοῦτο ἡ χαρὰ τῶν νικητῶν, οἱ Τοῦρκοι ἐλάμβανον τὰ δραστηριώτερα πρὸς ἀνάκτησιν αὐτῆς μέσα. Οὕτως ἐφυλακίσθη ὁ διοικητὴς τῆς νήσου Χασὰν πασᾶς, καὶ καθῃρέθη ὁ καπιτὰν πασᾶς Γιουσοὺφ, καὶ ὁ μὲν Γεντσῆ Μωαμὲτ ἐστάλη εἰς Τσεσμὲ ὡς σερδάρης (φρούραρχος) μετὰ διαταγῶν ἵνα συγκεντρώσῃ ὑπ' αὐτὸν πάντας τοὺς ἐν ταῖς σατραπίαις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας δυναμένους φέρειν ὅπλα, ὁ δὲ Χουσεὶν πασᾶς διωρίσθη φρούραρχος Ἑλλησπόντου, καὶ συγχρόνως πέντε χιλιάδες πεντακόσιοι γιανίτσαροι καὶ πολλὰ σώματα ἐθελοντῶν μετ' ἐκτάκτων ἐπιχορηγήσεων ἐστρατολογήθησαν. Μετ' ὀλίγον δὲ καὶ ὁ σερασκέρης τῆς Ἑλλάδος Χαλὶλ πασᾶς, μὴ δυ-

---

» Ἀφίνω ἀκόμη διάτα καὶ τόνε βάνω σὲ ὅρκο φρικτὸ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παρθένος, εἰς τὰ κόκκαλα τῶν γονιῶν μας, καὶ τοῦ ἀδελφοῦ μας Φιλοθέου, καὶ ἐξορκίζω τὸν ἀδερφό μου Γεώργη, τὸ σταυρὸ τὸν μαλαματένιον νὰ μὴν τόνε πειράξῃ, νὰ τὸν ἀπιθώσῃ σὲ μία ἐκκλησία νὰ λειτουργιέται, καὶ νὰ κάμῃ καλάγι καὶ τόνε στείλῃ στὴν πατρίδα μας τοῦ Παπαθανάση νὰ τὸν ἀπιθώσῃ στὴν ἐκκλησία μας, γιατὶ εἴμαστε ἄνθρωποι καὶ δὲ ξέρομε ποῦ καταντᾶμε, καὶ τυχόντας σὲ παμμιὰ χρεία του μπορεῖ νὰ τὸν πουλήσῃ, γιατὶ ἀνθρῶποι εἴμαστε καὶ πέφτουμε σὲ λάθο. Αὐτὸς ὁ σταυρὸς εἶνε τοῦ μακαρίτου ἀδερφοῦ μας Φιλοθέου, καὶ νᾶχῃς τὴν κρυφή του, Γεώργη μου, νὰ τὸν φυλάξῃς.

» Ἀφίνω καὶ στὰν ἀδερφό μου Γεώργη νὰ δώσῃ 50 τσεκίνια στὴν κάσα γιὰ ἐλευθέρωμα σκλαβῶν, καὶ 10 στὸ ὁσπιτάλε, καὶ χωρὶς ἄλλο νὰ τὸ κάμῃ.

» Ἄλλο τίποτε δὲν ἔχω νὰ εἰπῶ, καὶ αὐτὴ εἶνε ἡ τέλεια καὶ ὑστερινή μου θέλησις.

Δημήτριος Χαριτόπουλος. »

νηθεὶς ν' ἀνακτήσῃ τὴν Πελοπόννησον, ἀντικατέστη ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ τῆς Χαλκίδος Ἰβραὶμ πασᾶ, ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ὁποίου ἐτέθησαν οἱ πασάδες τοῦ Σαρουχχὰν (Ἰωνικῆς Μαγνησίας), Ἐλβασανίου, Ἰωαννίνων, Τρικκάλων, Ναυπάκτου, καὶ Σκόδρας, μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Γιουρούκων, ἢ ἀτάκτων Τουρκομάνων (1).

Ἰδίως δὲ διεθέρμανε τὸν ὑπὲρ τοῦ πολέμου ζῆλον τῶν Τούρκων ὁ νεωστὶ ἀναβὰς εἰς τὸν σουλτανικὸν θρόνον Μουσταφᾶς Β'. Οὗτος μόλις ἀναλαβὼν τὰς ἡνίας τοῦ κράτους ἐξέδωκε τὸ ἑξῆς χάτι σερίφιον. « Ὁ » Θεὸς, ὑπέρτατος πάντων τῶν ἀγαθῶν διανομεὺς, ἐχορήγησεν εἰς » ἐμὲ, ταπεινὸν ἁμαρτωλὸν, τὸ καλιφάτον ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου. » Ὑπὸ μονάρχας παραδεδομένους εἰς τὰς ἡδονὰς, καὶ τὸν ὕπνον, οὐ» δέποτε οἱ πιστοὶ τῷ Θεῷ ὑπηρέται ἀπέλαυσαν οὐδεμιᾶς ἡσυχίας. » Ἀπὸ τῆς σήμερον ἡ ἡδυπάθεια, αἱ ἡδοναὶ, καὶ ἡ ἀργία ἀποσκορα» κίζονται τῆς αὐλῆς ταύτης. Ἐνῷ οἱ ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ ἡμετέ» ρου ὑψηλοῦ πατρὸς κυβερνήσαντες πατισὰχ ἦσαν ἔκδοτοι μόνον εἰς » τὰς ἡδονὰς καὶ τὴν ἀργίαν, οἱ ἄπιστοι, τὰ ἀκάθαρτα ταῦτα ὄντα, » εἰσώρμησαν μετὰ τῶν στρατιωτῶν των καὶ πρὸς τὰ τέσσαρα ὅρια » τοῦ ἰσλαμισμοῦ, καὶ καθυπέταξαν τὰς ἡμετέρας ἐπαρχίας, ἥρπα» σαν τὴν περιουσίαν τοῦ λαοῦ τοῦ Μωάμεθ, καὶ ἔσυραν εἰς δουλείαν » τοὺς πιστοὺς μετὰ τῶν οἰκογενειῶν. Ἕκαστος γνωρίζει τοῦτο, ὡς » ἡμεῖς. Ὅθεν ἀπεφάσισα νὰ ζητήσω τὴν ἀρρωγὴν καὶ τοῦ θείου ἡμῶν » κυρίου, λαμπρὰν ἐκδίκησιν παρ' αὐτῶν τῶν ἀπίστων, τοῦ διαβολικοῦ » τούτου γένους, καὶ ἀρχίσω αὐτοπροσώπως κατ' αὐτῶν τὸν ἱερὸν » πόλεμον. Ὁ εὐγενὴς ἡμῶν πάππος Σουλεϊμὰν (τοῦ ὁποίου ὁ τάφος » ἀναδιδοίη ἀπαύστως τ' ἀρώματα τοῦ λιβανιωτοῦ) κατὰ τὰ τεσσα» ράκοντα ὀκτὼ ἔτη τῆς βασιλείας του, δὲν περιωρίσθη ἵνα στείλῃ » τοὺς βιζίρας του κατὰ τῶν ἀκαθάρτων χριστιανῶν, ἀλλ' αὐτὸς ὁ » ἴδιος τεθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς τῶν προμάχων τοῦ ἱεροῦ πολέμου ἔλαβε » παρὰ τῶν ἀπίστων ἐκδίκησιν, τὴν ὁποίαν ὁ Θεὸς διέτασσε. Καὶ » ἐγὼ ὁμοίως ἀπεφάσισα νὰ τοὺς πολεμήσω αὐτοπροσώπως. Σὺ μέγα » μου βιζίρη, καὶ πάντες οἱ ἄλλοι βιζίραι, οὐλεμάδες, κεχαγιάδες » καὶ ἀγάδες τῶν στρατευμάτων, συνέλθετε πέριξ ἐμοῦ, καὶ μελε» τήσατε καλῶς τὸ αὐτοκρατορικὸν τοῦτο χάτι σερίφ. Συσκέφθητε » ἐὰν πρέπῃ ν' ἀρχίσω αὐτοπροσώπως τὰς κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος

(1) Locatelli, storia della guerra in Levante.—Garzoni, σελ. 574—597.

» ἐχθροπραξίας, ἢ νὰ διατρίψω ἐν Ἀδριανουπόλει. Ἐκ τῶν δύο τού-
» των ἐκλέξατε το συμφέρον εἰς τὴν πίστιν, τὴν αὐτοκρατορίαν, καὶ
» τοὺς πιστοὺς τῷ Θεῷ. Ἡ ἀπόκρισίς σας, καθαρὰ ὡς ἡ ἡμέρα, πρέ-
» πει νὰ μοὶ ὑποβληθῇ πρὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀναβολέως. Σᾶς
» χαιρετῶ ».

Ἂν καὶ τὸ ἐπὶ τούτῳ συγκροτηθὲν μέγα διβάνιον ἀπέτρεψε τὸν σουλτάνον τῆς προτιθεμένης αὐτοπροσώπου ἐκστρατείας, οὗτος ὅμως ἐμμένων ἐν τῇ πρώτῃ ἀποφάσει ἐξέδωκε δεύτερον χάτι σερίφιον, περιέχον τὰς ἑξῆς τρεῖς μόνας λέξεις « Ἐπιμένω ἵνα ἐκστρατεύσω! »

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ζένος καλῶς ὀχυρώσας τὴν Χίον, *ἰσχυρότερον τοῦ Βελιγραδίου*, ὡς ἔγραφε, *καὶ ἱκανὴν ἵν' ἀποκρούσῃ πᾶσαν ἐχθρικὴν ἀπόπειραν*, ἐζήτησε παρὰ τῆς Γερουσίας στρατιωτικὰς καὶ ναυτικὰς βοηθείας πρὸς ἐπέκτασιν τῶν κατακτήσεων. Καὶ τῳόντι ὁ ἀτυχὴς ἀρχιναύαρχος ἐνζήλως ἐργασθεὶς πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς νήσου, ἐπεσκεύασε τὰ τείχη, ἤγειρε νέα ἐξωτερικὰ ὀχυρώματα, κατεσκεύασεν ὑπογείους δρόμους πρὸς συγκοινωνίαν, καὶ ἐπιδιώρθωσε τὴν προκυμαίαν. Ἐνῷ δὲ περὶ ταῦτα κατεγίνετο, μαθών, ὅτι ὁ ὀθωμανικὸς στόλος, ἀποτελούμενος ἐκ δεκαὲξ γαλιονίων, δεκατεσσάρων μαωνῶν, καὶ εἴκοσι τεσσάρων γαλερῶν, καὶ διοικούμενος ὑπὸ τοῦ καπιτὰν πασᾶ Ἀμουτσαζαδὲ Χουσεΐν, εἶχεν ἐξέλθει τοῦ Ἑλλησπόντου, ἔσπευσεν εἰς συνάντησιν αὐτοῦ, καὶ συγκροτήσας μάχην μετὰ μεγάλων ζημιῶν ὑπεχώρησε (9 Φεβρουαρίου). Μετ' ὀλίγας ἡμέρας οἱ Τοῦρκοι ἐνθαρρυνθέντες ἀπὸ τῆς πρώτης ταύτης ἐπιτυχίας ἀνενέωσαν τὴν μετὰ τῶν Ἐνετῶν ναυμαχίαν, καὶ κατανικήσαντες αὐτοὺς μέχρι τοῦ λιμένος τῆς Χίου κατεδίωξαν (18 Φεβρουαρίου). Ἐνταῦτα συγκροτήσας ὁ Ζένος πολεμικὸν συμβούλιον ἐπρότεινε τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς νήσου, ἀφοῦ πρότερον ἐπιβιβασθῇ τὸ ὑλικὸν τοῦ πολέμου καὶ ἀνατιναχθῶσι τὰ ὀχυρώματα. Τούτων δὲ γενομένων, οἱ Ἕλληνες προσεκάλεσαν τὸν παραπλέοντα τουρκικὸν στόλον, ὅστις ἐλθὼν παρέλαβε τὴν ἀφρούρητον νῆσον (1).

---

(1) Ἅμα γενόμενοι κύριοι τῆς Χίου οἱ Ἐνετοὶ βανδαλικῶς προσηνέχθησαν πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους κατοίκους. Πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι αὐτῶν ἐκλείσθησαν, καὶ τ' ἀνήκοντα αὐταῖς κτήματα ἐδημεύθησαν· διὰ παντὸς δὲ μέσου ἐξεβιάσθησαν εἰς ἐξωμοσίαν οἱ δυστυχεῖς οὗτοι, μάτην ζητήσαντες διὰ δακρύων, παρακλήσεων, καὶ δώρων τὴν χάριν ἵνα μείνωσιν ἀνενόχλητοι ἐν τῇ θρησκείᾳ τῶν πατέρων των. (Cantemir IV, σελ. 168—169). Ἡ ἑξῆς ἐπιστολὴ τοῦ περιπύστου Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου ἀπευ-

Ἡ Γερουσία καταταραχθεῖσα ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς ἀπωλείας τῆς Χίου, καθῆρεσε τὸν Ζένον ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος, καὶ διέταξεν αὐστηρὰς περὶ τούτου ἀνακρίσεις· μετ' ὀλίγον δὲ ὁ δυστυχὴς ἀρχιναύαρχος συλληφθεὶς μετὰ τῶν ἐπισημοτέρων ἀξιωματικῶν ἐρρίφθη εἰς τὰ δεσμά, ἐν οἷς καὶ πρὸ τῆς δίκης ἐλεεινῶς ἐτελεύτησε μετὰ τοῦ συγκατηγορουμένου Πέτρου Κουερίνη ἐκτάκτου προβλεπτοῦ τοῦ στόλου.

θυνομένη πρὸς τὸν ἐν Χίῳ ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰωάννην γλαφυρῶς ἐκτίθησι τὰς τότε διαπραχθείσας κατὰ τῶν Ἑλλήνων βαρβαρότητας.

« Τὴν σὺν ἐκομισάμην ἐπιστολὴν δάκρυσιν ὑποβρύχιον κατολοφυρομένην τὰ σοί τε συμβάντα, ᾗ τῇ πατρίδι, ᾗ πᾶσι ᾗ πάσαις, τοῖς αὐτοῦ λαχοῦσι τὴν οἴκησιν. Καὶ συνοδύρομαι λοιπὸν, καὶ τὸ κοινὸν τοῦτο συνάχθομαι πένθιμον. Συναπερρύη ἄρα καὶ συνεκλύσθη καὶ Χίος τῷ χεύματι τοῦ ὑπάρχοντος πολέμου, Χίος τὸ ἀμιγὲς καὶ ἀνόθευτον λείψανον τῆς πάσης Ἑλλάδος, Χίος τὸ ἄσυλον τῆς ὀρθοδόξου θρησκείας, τῶν ἐν τῷ πελάγει νήσων ἡ εὐανθεστάτη βασιλὶς, ὁ ἐπίγειος παράδεισος, τὸ τῆς οἰκουμένης ἐμπόριον. Καὶ ἐάλω μὲν ἄρτι καὶ ἐσκύλευται, καὶ ἀνεστάθη· ἁλώσεται δὲ τὴν τελευταίαν μετ' οὐ πολὺ ἅλωσιν, καὶ σκυλευθήσεται, καὶ ἀνδραποδισθήσεται, καὶ γενήσεται ἐκ βάθρων ἀνάστατος· οὐδὲ γὰρ ἀνασχετὸν ἡγήσεται ὁ Βασιλεὺς τὴν αὐτόθι τῶν Ἑνετῶν παραμονὴν, ἀλλ' ὅσον οὔπω πλήθεσι στρατευμάτων συναυλισθεῖσι συγκρυφθήσεται, καὶ ἔσται αὖθις βραχύ τι πολέμου παρανάλωμα, καὶ κερδανοῦσιν οἱ πολέμιοι τὴν ἔξωσιν, πρὸς δὲ καὶ τοσούτων χριστωνύμων τὴν πτώχευσιν, καὶ τὴν αἰχμαλώτευσιν, καὶ συνελάντι φάναι τοιούτου φιλοχρίστου πολιτεύματος ἄρδην ἀνάστασιν, καὶ παντελῆ ἐρημίαν, σὺν τοσούτων ναῶν ἀνασκευῇ, καὶ μετατροπῇ. Τότε γὰρ ἐπικλύσει ὁπόσα δεινὰ εἰώθασιν ἐκτρίβεσθαι τοῖς χριστιανοῖς, ὁπηνίκα χαλεπαίνωσι, καὶ τιμωρεῖσθαι δικαίως αὐτοὺς ὑπολάβωσι. Τοῦτο τῆτες τὸ ἀνδραγάθημα τῶν Ἑνετῶν, οὗτος ὁ θρίαμβος, αὕτη ἡ πομπεία, καὶ τὸ τρόπαιον τοῦτο, χριστιανῶν ἁλύσεις, ἁλώσεων δοῦπος, εἰκόνων κατάπτωσις, παρθένων καὶ νέων διαφθοραὶ, καὶ ὑπερορίαι, καὶ ἐξωμοσίαι; εὖγε τῆς ἀριστείας, εὖγε τῆς στρατηγίας. Οὐκ ᾔδεσθησαν οἱ γεννάδαι τοὺς προγενεστέρους αὐτῶν, οἷς δι' ὅλου τοῦ Κρητικοῦ πολέμου οὐχί τι τετόλμηται τοιοῦτον; οὐκ ᾔδεσθησαν οἱ Ἥρωες τὸ σφῶν σέβας, ὃ θρησκεύουσι, καὶ ἁγιστεύουσιν οἱ τὴν Χίον ἐποικοῦντες οὐκ ὀλίγοι, ἀλλ' εὐτελὲς ἔρμαιον, ἀλλὰ κούφην καὶ εὐεπιχείρωτον λείαν περὶ πλείονος ἔθεντο μεγάλης χριστιανῶν ἐξωλείας οἱ εὐσεβεῖς, οἱ δίκαιοι, οἱ πρᾷοι καὶ ἐλεήμονες, οἱ φιλόχριστοι καὶ φιλέλληνες, οἱ πολεμεῖν ὑπὲρ Χριστοῦ φρονηματιῶντες, καὶ ἐπὶ τούτῳ σφοδρὰ τυφούμενοι, καὶ χλιδῶντες, χριστιανοὺς ἀπολλύουσιν οἱ Χριστοῦ προασπίζεσθαι γαυριῶντες. Καὶ καταπενθοῦμεν ἄρα τότε προκατειληφὸς, τό τε ἐπιὸν ἀτύχημα τῆς ἐνεγκάσης. Σοὶ δὲ, ὦ φίλτατε καὶ τριπόθητε, ποῖον καὶ ὑπαγορεύσω παραμύθιον; Ποῖον σοῦ τῷ τραύματι τὸ ἀνώδυνον ἐπιθήσω; Ὡς οὐδὲν μεῖον ὑποπέπτωκα καὶ ἥλωκα τῷ πάθει τούτῳ, καὶ παραμυθίας ἐνδέομαι, μήτοιγε παρηγορήσασθαι ἕτερον; Καὶ γὰρ λογισμοὶ ποικίλοι, βαρεῖς δὲ πάντες καὶ ἐξ ἴσου ἀλγεινοὶ τῇ ψυχῇ προσβάλλοντες ἀθρόοι δεινῶς αὐτὴν καταθρύπτουσιν. Ἆρα γε περίεστιν ὁ πατρῷος οἶκος; ἆρα γε πνέουσιν ἔτι οἱ τὸ γένος ἐγγυτάτω; ὅπερ ἄηδες ἐπίπαν ἐν ἁλώσεσι καὶ μεταβολαῖς ἐνυαλίοις. Καὶ ποταπὴ ἄρα γε ἡ ἐν τούτῳ ἐπήρεια, καὶ συμφορά; τί γεγόνασι τὰ θήλεα; τί τὰ βρέφη; οἷς ἱκανὸν εἰς ἀποψυχὴν πάθος τὸ δεῖμα τοῦ παθήματος; Τί δὲ καὶ περὶ σοῦ ἠγησαίμην πα-

Ὁ ἀντὶ τοῦ Ζένου διορισθεὶς ἀρχιστράτηγος Ἀλέξανδρος Μολίνος κατέπλευσε τὴν 12 Μαΐου μετὰ νέων ἐπικουριῶν εἰς Ναύπλιον, καθ' ἣν ὥραν ὁ νέος σερασκέρης Ἰβραὶμ πασᾶς ἡγούμενος δώδεκα χιλιάδων Τούρκων, καὶ τριῶν χιλιάδων Ἑλλήνων ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα τῆς Μάνης, ἐπροχώρει κατὰ τῆς Πελοποννήσου. Οἱ Ἐνετοὶ ὀχυρώσαντες καλῶς τὸν Ἀκροκόρινθον διώρισαν ἔκτακτον ἐπ' αὐτοῦ προβλεπτὴν τὸν Ἰουστίνον Ῥίβαν· τέσσαρες δὲ χιλιάδες ἐγχωρίων στρατολογηθέντων ὑπὸ τοῦ ἐκτάκτου προβλεπτοῦ τοῦ βασιλείου Φιλίππου Δονάτου καὶ τοῦ προβλεπτοῦ τῆς Λακωνίας Βαρθολομαίου Μόρου εἶχον

λέμου τυφῶνα μηδέποτε τοιοῦτον ἰδόντος, ἤδη δὲ καὶ ὑπὸ γήρως ἀπηυδηκότος;» Ἐπιστολάριον, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1804, σελ. 137—139.

Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ἀνάκτησιν τῆς Χίου, οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες ἀποστείλαντες πρεσβείαν εἰς τὸν σουλτάνον ἐζήτησαν τὴν ἀνανέωσιν τῶν πρὸς αὐτοὺς ἐξαιρετικῶν προνομίων. Τοῦτο δὲ καὶ κατώρθωσαν τῇ συντόνῳ ἐνεργείᾳ καὶ τοῦ περιφανοῦς συμπατριώτου των Ἀλ. Μαυροκορδάτου, ὅστις γράφει αὐτοῖς τὰ ἑξῆς. «Ὁπόσα τοῖς πρέσβεσιν ἡμῶν συναντελαβόμην καὶ συνηγωνισάμην τοῖς ἔναγχος ἀφικομένοις εἰς τὴν μοναρχικὴν πύλην, καὶ πεπωμένοις ὅπως διὰ βασιλικῶν νέων συμβολαίων τὴν πρὶν ἀναλάβητε αὐτονομίαν καὶ ἐλευθερίαν, ὧν ἐξεπεπτώκατε τῇ ὑποχειρώσει καὶ καταδυναστείᾳ τῶν Ἐνετῶν, αὐτά τε τὰ πράγματα, καὶ ὁ τῶν πρέσβεων λόγος, ὁπόταν ἐπανέλθωσιν, ἐπιδηλώσει σαφῶς. Ἡ γὰρ ἡμῶν ἀφήγησις κόμπον ἔξει πολὺν, εἰ καὶ μεῖω τοῦ μεγέθους τῶν συμπεπραγμένων. Ὑμεῖς δὲ τῆς ὑπαρχούσης εὐποιΐας τὰς χάριτας ταῖς ὑπὲρ ἡμῶν εὐχαῖς ὡμολογηκότες, τῇ χρείᾳ πάλιν ἔξεσθέ με προθυμότατον. Ἔῤῥωσθε.» Ἐπιστολάριον, σελ. 105—106.

Ὁ Καντεμὶρ διηγεῖται, ὅτι οἱ ἐν Χίῳ Ἕλληνες ἐζήτησαν παρὰ τοῦ σουλτάνου ἵν' ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τῶν ἐν τῇ νήσῳ Λατίνων, ὡς μόνων αἰτίων τῆς κατ' αὐτῶν καταφορᾶς τῶν Ἐνετῶν, τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτου, λέγοντες, ὅτι ἀδυνατοῦντες ἵνα ἐπὶ πλέον συζήσωσι μετὰ τῶν ἀμειλίκτων δικτῶν των ἐπροτίμων νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν φίλην πατρίδα καὶ συνοικισθῶσιν ἐπί τινος ἐρήμου νήσου, καὶ ζήσωσιν ἐν αὐτῇ πένητες ἀλλ' ἀσφαλεῖς, παρὰ νὰ μένωσι καθ' ἑκάστην ἐκτεθειμένοι εἰς τὰς κακοπραγίας τῶν φανατικῶν τούτων. Ὁ δὲ σουλτάνος εἰσακούσας τὴν παράκλησιν αὐτῶν κατεδίκασεν ὅλους τοὺς ἐν Χίῳ Λατίνους εἰς τὴν δουλείαν τῶν κατέργων, διατάξας καὶ τὴν δήμευσιν πάσης τῆς περιουσίας αὐτῶν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, καὶ μόνον, δι' ἐπιμόνου παρακλήσεως τοῦ πρέσβεως τῆς Γαλλίας καὶ μεγάλης διανομῆς χρημάτων ἀπηλλάγησαν οὗτοι τῆς καταδίκης τῶν κατέργων, ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅτι παῤῥησίᾳ ἤθελον ἐξωμόσει τὸν καθολικισμὸν καὶ ἐναγκαλισθῇ τὸ ἑλληνικὸν θρήσκευμα. Συνεπείᾳ ὅμως καὶ τῆς τελευταίας δρακοντίου διατάξεως ἠναγκάσθησαν πάντες οἱ ἐν Χίῳ Λατῖνοι νὰ μεταναστεύσωσιν εἰς Πελοπόννησον, ἔνθα οἱ Ἐνετοὶ παρεχώρησαν αὐτοῖς μετὰ γαιῶν καὶ πολλὰ προνόμια (Histoire de l'Empire ottoman, IV, 192, 219—221). Ὁ Λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος Χίου Λεονάρδος Βαλσαρίνης, λαβὼν πολλὰς γαίας ἐν Μεθώνῃ, διωρίσθη περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἑπομένου ἔτους 1696 ἀρχιεπίσκοπος Κορίνθου (in partibus infidelium) καὶ ἤδρευεν ἐν Ναυπλίῳ, τῇ τότε ἕδρᾳ τοῦ Βασιλείου. (Garzoni, σελ. 677).

καταλάβει ὑπὸ τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἕλληνος Λάσκαρι τὰς μᾶλλον περὶ τὸν ἰσθμὸν ἐπικαίρους διόδους.

Ὁ σερασκέρης ἐλθὼν κατεσκήνωσεν ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ Βρύσει τῆς Κυρᾶς (Fontana), καὶ ἀποστείλας πρὸς τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ Ἕλληνας προκήρυξιν τοῦ μεγάλου βιζίρου, προσκαλοῦντος αὐτοὺς εἰς σύμπραξιν πρὸς ἀποδίωξιν τῶν Ἐνετῶν, ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει χορηγήσεως μεγάλων προνομίων, ἀσυδοσίας, ἐλευθερίας, καὶ στρατιωτικῶν βαθμῶν, ἀνέμενε τὴν ἐν τῷ Σαρωνικῷ ἐμφάνισιν τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου πρὸς περισπασμὸν τῶν χριστιανῶν δυνάμεων.

Ὁ Μολίνος συγκροτήσας πολεμικὸν συμβούλιον ἀπεφάσισεν ἵνα ὁ μὲν στόλος ἀποβιβάζων τὸ μεγαλείτερον μέρος τοῦ στρατοῦ ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ, παραμένῃ ἐν τῷ Σαρωνικῷ πρὸς βοήθειαν, τὸ δ' ἱππικὸν νὰ καταλάβῃ τὴν πρὸς τὸν Πόρον Πελοποννησιακὴν παραλίαν, καὶ συγχρόνως ἐπιδρομεῖς μεταβιβαζόμενοι ἐπὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καταφθείρωσι πᾶν τὸ τουρκικόν.

Μόλις εἶχον ληφθῇ τὰ μέτρα ταῦτα, καὶ ὁ Γερακάρης προσβαλὼν τὸ ὑπὸ τὸν Λάσκαριν καὶ τὸν Μόρον ἑλληνικὸν σῶμα ἔτρεψεν αὐτὸ εἰς ἄτακτον φυγήν, καὶ ἀνενοχλήτως εἰσελθὼν εἰς Πελοπόννησον ἔφθασε λεηλατῶν μέχρι Τριπόλεως καὶ Λεονταρίου. Τοῦτον παρακολουθήσας καὶ ὁ σερασκέρης ἦλθε καὶ ἐστρατοπέδευσε πλησίον τοῦ Ἄργους, ἀναμένων τὴν ἐμφάνισιν τοῦ στόλου ἵν' ἀρχίσῃ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου. Ἐν τούτοις ὁ Γερακάρης πυρπολήσας τὴν Καρύταιναν (Karindjé) ἠνώθη μετὰ τοῦ σερασκέρη, ὅστις ἀπελπισθεὶς περὶ προσελεύσεως τοῦ στόλου προσέβαλλε τὸ Ἄργος, πλὴν ἀποκρουσθεὶς ὑπὸ τοῦ γενναίου αὐτοῦ διοικητοῦ Οὐραχία, ἤγειρε χαρακώματα πρὸς ἐξασφάλισιν ἀπὸ πάσης ἐχθρικῆς προσβολῆς. Καὶ τῳόντι μετ' ὀλίγον ὁ στρατηγὸς Στενὼ, καὶ ὁ Αὐγουστῖνος Σαγρέδος, νεωστὶ διορισθεὶς προβλεπτὴς τῆς Πελοποννήσου ἀντὶ τοῦ Μικιέλη, παραλαβόντες καὶ τὰ πρὸ μικροῦ σταλέντα ἐξ Ἐνετίας στρατεύματα ἐξῆλθον τοῦ Ναυπλίου καὶ ἐστρατοπέδευσαν εἰς Παλαιόκαστρον, δύο περίπου μίλια ἀπέχον τῆς Ἐνετικῆς πρωτευούσης· ἀμέσως δὲ συγκροτήσαντες πολεμικὸν συμβούλιον ἀπεφάσισαν ἵνα μὴ ἐπιτεθῶσι πρῶτοι κατὰ τοῦ σερασκέρου, καλῶς ὠχυρωμένου καὶ ἔχοντος ἀνωτέρας αὐτῶν δυνάμεις, καὶ διακυβεύσωσιν ἐν ἀνίσῳ πάλῃ τὴν τύχην ὁλοκλήρου τοῦ Βασιλείου. Ὁ Ἰβραὶμ πασᾶς πληροφορηθεὶς ἐκ χριστιανῶν κατασκόπων περὶ τοῦ ὀλιγαρίθμου τῶν ἐν Παλαιοκάστρῳ, διέταξε τὸ ἄνθος τοῦ ἱππικοῦ ἵνα

προχωρήσῃ καὶ προκαλέσῃ τοὺς χριστιανοὺς εἰς μάχην. Ἅμα ἰδὼν τοῦτο ὁ Στενὼ εἰδοποίησε κατεπειγόντως τὸν ἐν Ναυπλίῳ ἀρχιστράτηγον, καὶ εἰς ἀπάντησιν διαταχθεὶς νὰ δεχθῇ τὴν μάχην, διήρεσε τὸν ὑπὸ τὰς διαταγάς του στρατὸν εἰς δύο σώματα, τοποθετήσας ἐν τῷ μέσῳ τέσσαρα τάγματα Σκλαβούνων· οὕτω δ' ἐκκινήσας ἐκ Παλαιοκάστρου κατέλαβε τὸ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχόμενον χωρίον Μάνερα, καὶ καλῶς ἐν αὐτῷ ὀχυρωθεὶς συνεπλάκη μετὰ τοῦ ἐπελθόντος σερασκέρη. Αἱματώδης καὶ πολύωρος συνεκροτήθη ἀγών, καθ' ὃν ἐκ μὲν τῶν Τούρκων ἔπεσαν ἑξακόσιοι καὶ ἐτραυματίσθησαν τετρακόσιοι, ἐν οἷς καὶ ὁ γαμβρὸς τοῦ σερασκέρη Βεκὶρ πασᾶς, ἐκ δὲ τῶν Ἑνετῶν ἐφονεύθησαν καὶ ἐπληγώθησαν διακόσιοι πεντήκοντα ἐν συνόλῳ. Ἐπὶ τέλους ὁ Ἰβραὶμ πασᾶς ἡττηθεὶς ἀπεσύρθη εἰς τὰ περὶ τὸ Ἄργος χαρακώματά του καὶ διὰ νυκτὸς ἀνεχώρησε πρὸς τὴν Κόρινθον, ἐγκαταλιπὼν εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν πολλὰ πυροβόλα καὶ πολεμεφόδια. Σῶμα Ἀλβανῶν δραμὸν εἰς καταδίωξιν τῶν φευγόντων Τούρκων ἐφόνευσε διακοσίους, ἠχμαλώτισεν ἰσαρίθμους, καὶ ἔλαβε πολλὰς τροφὰς καὶ φορτηγὰ ζῶα.

Ἡ Γερουσία μετὰ χαρᾶς μαθοῦσα τὴν νέαν ταύτην ἀπελευθέρωσιν τῆς Πελοποννήσου γενναιοφρόνως ἀντήμειψε τὴν πίστιν τῶν ὑπὲρ αὐτῆς συντελεσάντων κατοίκων τοῦ Ἄργους, Ναυπλίου, καὶ Κορίνθου, ἐν γένει μὲν ἀπαλλάξασα κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς φορολογίας, εἰς δὲ τοὺς Κορινθίους ἰδίως διανείμασα ἀμοιβὰς καὶ ἀξιώματα.

Ἀκολούθως ὁ Μολίνος διορίσας δύο χιλιάδας Ἑλλήνων εἰς τακτικὴν φρουρὰν τοῦ Ἰσθμοῦ, ἐξῆλθε τοῦ Ναυπλίου μετὰ τριάκοντα ἓξ πλοίων καὶ τεσσάρων πυρπολικῶν πρὸς συνάντησιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου. Μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Χίου ὁ ἀρχιναύαρχος Ἀμουτσαζαδὲς διωρίσθη διοικητὴς τῆς νήσου, ἀντ' αὐτοῦ δὲ προήχθη εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ καπιτὰν πασᾶ ὁ περιλάλητος ἐξωμότης Χουσεὶν πασᾶς, γνωστότερος ὑπὸ τὸ ὄνομα Μετσομόρτος (Ἡμιθανής) (1). Ὁ ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ στόλος ἀποτελούμενος ἐκ δεκαοκτὼ γαλερῶν καὶ τριάκοντα ἓξ πλοίων, ἐφ' ὧν ἐπέβαινε καὶ ὁ Ἄγγλος ἐξωμότης Μουράδ, ἐφώρμησε κατὰ τοῦ ἐπερχομένου Μολίνου ἔξω τῆς Χίου, καὶ μετὰ ναυμαχίαν ἐπὶ πέντε ὅλας ἡμέρας διαρκέσασαν, ἀμφότεροι οἱ στόλοι ἀπεχωρίσθησαν, ὁμοίας ὑποστάντες ζημίας, καὶ ὁμοίως τὴν

(1) Ἐπωνομάσθη οὕτως, ὡς μείνας ἡμιθανὴς ἔν τινι μάχῃ ἐκ τῶν πληγῶν.

νίκην οἰκειοποιηθέντες. Μετὰ τρεῖς ἡμέρας (21 Σεπτεμβρίου) ἀνενεώθη ἡ πάλη λυσωδεστέρα καὶ αἱματωδεστέρα. Ἀμφότεροι καὶ ἤδη ὑπέστησαν καταστροφάς, πλὴν οὐδεὶς καὶ πάλιν ἀνεδείχθη νικητής. Μετὰ τοῦτο ὁ μὲν Μετσομόρτος ἔπλευσε μετὰ τοῦ κατασυντετριμμένου στόλου εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ δὲ Μολίνος περίλυπος ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοσούτων ἀξιωματικῶν καὶ πλοίων ἐπανῆλθεν εἰς Πελοπόννησον (1).

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο οἱ Τάρταροι εἰσβαλόντες εἰς τὴν Πολωνίαν, καὶ τὰ πάντα παραδόντες εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον ἔρθασαν ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Λεμβέργης. Κατὰ τοὺς ὀθωμανοὺς χρονογράφους οἱ ἅγριοι οὗτοι ἐπιδρομεῖς ἐπυρπόλησαν τότε δέκα χιλιάδας χωρίων, καὶ ἐξηνδραποδίσαντο τριάκοντα χιλιάδας ψυχῶν.

Ὁ σουλτάνος αὐτοπροσώπως ὁδηγῶν τὴν κατὰ τῶν Αὐστριακῶν ἐκστρατείαν ἐπολιόρκησε καὶ ἐξεπόρθησε τὴν Λίππαν, τῆς ὁποίας ἡ φρουρὰ διεπεράσθη ἐν στόματι μαχαίρας. Ὕστερον δ' ἐλθὼν εἰς συνάντησιν τοῦ διαβάντος τὸν Μοράβαν ποταμὸν στρατηγοῦ τῶν Αὐστριακῶν Βετεράνη συνῆψε μετ' αὐτοῦ μάχην, καθ' ἣν ὁ λεοντόθυμος οὗτος Ἰταλὸς ἡττηθεὶς συνελήφθη ζῶν καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἀπεκεφαλίσθη. Μετὰ τὴν νίκην ταύτην ὁ Μουσταφᾶς κατέλαβε τὸ ὀχυρὸν φρούριον Λουγὸ, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι μετὰ τῆς φρουρᾶς βαρβάρως κατεσφάγησαν.

Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐπιόντος ἔτους (1696) ἡ Ἐνετικὴ δημοκρατία πληροφορηθεῖσα, ὅτι ὁ σερασκέρης Ἰβραΐμ πασᾶς ἐπροτίθετο νὰ εἰσβάλλῃ ἐκ νέου εἰς Πελοπόννησον διέταξε τοὺς ἐν τῷ βασιλείῳ μηχανικοὺς ἵνα στείλωσι διάφορα τοπογραφικὰ τοῦ Ἰσθμοῦ σχέδια ὅπως ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν ἀποφασισθῇ ἡ ὀχύρωσις. Συνάμα δὲ ἐπέσπευσε τὴν κατασκευὴν πλοίων πρὸς ἀναπλήρωσιν τοῦ στόλου, καὶ στρατολογήσασα ἐξ Ἰταλίας καὶ Δαλματίας πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐν Ἑλλάδι στρατευμάτων, διένειμε βαθμοὺς καὶ παράσημα εἰς τοὺς ἐν ταῖς προτέραις μάχαις διαπρέψαντας. Ἀφ' ἑτέρου δὲ καθορῶσα, ὅτι ὁ ἐπιφοβώτερος τῶν ἐχθρῶν ἦτο ὁ Γερακάρης, ἀνὴρ ἐπιχειρηματίας, καὶ εἰδημονέστατος τῶν τε μερῶν καὶ τῶν κατοίκων, διέταξε τὸν ἔκτακτον προβλεπτὴν τῆς Πελοποννήσου Ἰουστίνον Ῥίβαν ἵν' ἀνανεώσῃ τὰς περὶ προσελεύσεως αὐτοῦ διακοπείσας διαπραγματεύσεις ἀντὶ πάσης θυσίας.

(1) Garzoni, σελ. 638—49.—Hammer, XII, σελ. 371, 377, 381, 392.

Ἐν τούτοις αἱ μετὰ τοῦ Λάμπη ἐπαναληφθεῖσαι σχέσεις τοῦ βέη τῆς Μάνης δὲν διέφυγον τὴν προσοχὴν τῶν Τούρκων, οἵτινες ἐπὶ τέλους ἀπεφάσισαν νὰ θανατώσωσιν αὐτὸν, διὰ δηλητηρίου διαλυθέντος ἐντὸς προσφερθέντος καφέ. Ἀλλὰ τὸν δόλον ἐννοήσας ὁ πονηρὸς Λάκων εὐσχήμως ἀπεποιήθη τοῦ νὰ λάβῃ τὸ ποτὸν, καὶ ἔκτοτε πλέον σπουδαίως ἐσκέφθη περὶ ἀποδράσεως. Ὅθεν προσποιηθεὶς εἰσβολὴν πρὸς τὰ μέρη τῆς Ναυπάκτου, ἔφυγεν ἀπὸ τοῦ σώματος αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθούμενος ὑπὸ τριάκοντα πιστῶν ἔδραμε πρὸς τὴν παραλίαν, καὶ ἐπεβιβάσθη εἰς τὰς ἀναμενούσας δύο ἑνετικὰς γαλέρας. « Διαδοθείσης, λέγει ὁ Γαρζόνης, τῆς ἀνελπίστου προσελεύσεως αὐτοῦ, ἐχάρησαν μεγάλως οἱ λαοὶ τοῦ βασιλείου (τῆς Πελοποννήσου), ἡ δὲ Γερουσία μετὰ θρησκευτικῆς πίστεως ἐπεδοκίμασε τὰ γενόμενα ». Ὅθεν ἀμέσως ὀνομασθεὶς ἱππότης τοῦ ἁγίου Μάρκου, καὶ λαβὼν σταυρὸν ἀδαμαντοκόλλητον, διωρίσθη τοπάρχης τῆς Ῥούμελης (Livadia), διατηρῶν, κατὰ τὰς συνθήκας, σωματοφυλακὴν ἐκ δεκαπέντε πιστῶν, ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ ἀδελφός του Γεώργιος (1).

---

(1) Ἐκτὸς τοῦ Λάμπη συνετέλεσεν εἰς προσέλευσιν τοῦ Γερακάρη καὶ ὁ συμπατριώτης αὐτοῦ Παναγιώτης Δοξαρᾶς, στρατευόμενος ὑπὸ τὰς Ἑνετικὰς σημαίας (Νεοελλ. Φιλολογία. σελ. 423). Οὐχ ἧττον ὅμως πρὸς τοῦτο συνήργησε καὶ ὁ ἡγούμενος τῆς περὶ τὴν Ναυπακτίαν μονῆς Βαρνακόβης Ἰάκωβος, ὡς δεικνύεται ἐκ τοῦ ἑξῆς πιστοποιητικοῦ, ὅπερ εὗρον ἐν τῇ εἰρημένῃ μονῇ.

« Ἡμεῖς ὁ Ἀλέξανδρος Μολίνος διὰ τὴν Γαληνοτάτην πολιτείαν τῶν Ἑνετῶν καπιτὰν γενεράλης.

« Ἐπειδὴ καὶ τὸ ὑπερέντιμον μοναστήριον τῆς ἀειπαρθένου Θεοτόκου θεμελιωμένον ἀπὸ τοὺς βασιλεῖς τῆς Ἀνατολῆς, εἰς τὰ τῆς ἐπαρχίας τοῦ Ἐπάκτου καὶ εἰς τὴν γῆν τοῦ Λοιδορικίου, νὰ ἐζημιώθηκε δυνατὰ, ὄχι μόνον εἰς τοὺς ἀπερασμένους περιδρόμους τῶν Ὀτωμανικῶν ἁρμάτων, ἀμὴ καὶ εἰς ταὶς παρούσαις περιστασαις, διατὶ ἐξεφανερώθηκε ὁ παπᾶς ἱερομόναχος Ἰάκωβος, ἡγούμενος τῆς αὐτῆς μονῆς, καὶ ἀγροικᾶτον μὲ αὐθεντικοὺς προεστοὺς, ὡς φανερόνουν ἡ ἀποδεῖξαις του, ὅθεν καὶ ἀλυσιδωμένος εἰς σκληρὰν αἰχμαλωσίαν, τὸν ἐφυβέρισαν διὰ νὰ τὸν χαλάσουν διὰ ταὶς ὑποψίαις πῶς ἐσύνδραμεν εἰς τὴν ἀποστροφὴν τοῦ ἀφεντὸς Λιμπεράκμπεη. Διὰ τοῦτο ἀναζητᾷ ὁ προειρημένος ἡγούμενος, διὰ ἀνταμοιβὴν ὁποῦ ἔλαβεν αὐτὸ τὸ μοναστήριον, νὰ τοῦ βοηθοῦν ὀκτὼ ζευγαρίων χέρσα, ἅτινα βεβαιόνει νὰ ἦσαν πάλαι αὐτοῦ τοῦ μοναστηρίου, ἀμὴ ἀπὸ κάποιον Τοῦρκον ὀνόματι Δουράκμπεη εἰς τόπον ὁποῦ Λόγγος ὀνομάζεται, ἔτι καὶ θέλημα νὰ κτίσῃ ἕνα νερόμυλον τοῦ ὁποίου τὰ θεμέλια ἕως τοῦ νῦν φαίνονται πῶς ἄλλοτες ἦσαν τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου· ὁμοίως ζητᾷ τὴν βεβαίωσιν τοῦ σπιτίου ὁποῦ τοῦ ἐδόθηκεν εἰς τὴν Ἔπακτον ἀπὸ τὸν ἐξοχώτατον προβεδιτὸρ ἐστραορδινάριος Ὄρνος, ὅτι νὰ μὴ χρεωστῇ νὰ δίδῃ αὐτὸ τὸ μοναστήριον παρὰ ρεάλια τριάντα δι' ὅλην του τὴν καρποφορίαν. Συγκαταβαίνοντας οὖν ἡμεῖς πρὸς τὰς αἰτήσεις αὐτοῦ ὡσὰν ἁρμόδιαις μὲ τὸ δίκαιον καὶ μὲ τῆς Αὐθεντίας τὸ συμφέρον, ὅσον διὰ τὰ ὑποστατικὰ, δίδομεν κατὰ τὴν

Συγκεντρωθέντος ἐν Πόρῳ τοῦ ἐνετικοῦ στόλου καὶ τοῦ συμμαχοῦντος παπο-μελιταίου, συνεκροτήθη πολεμικὸν συμβούλιον, ἐν ᾧ ἀπεφασίσθη ἡ καταδίωξις τοῦ ἐν Θήβαις στρατοπεδεύοντος σερασκέρου. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ὁ μὲν Γερακάρης μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἀπεβιβάσθη εἰς Σάλονα πρὸς ἀντιπερισπασμὸν τῶν ἐν Βοιωτίᾳ Τούρκων, σῶμα δ' ἐκ χιλίων ὀκτακοσίων Ἀλβανῶν ἐξελθὸν τοῦ Ἰσθμοῦ ἐξέτεινε τὴν λεηλασίαν καὶ καταστροφὴν μέχρι Θηβῶν καὶ Ἀθηνῶν (2).

Μετ' ὀλίγον ὁ Μολίνος πληροφορηθείς, ὅτι ὁ καπιτὰν πασᾶς Μετσομόρτος ἐνεφανίσθη μετὰ τριάκοντα πλοίων εἰς Καφηρέα, ἀνέθηκεν εἰς τὸν προβλεπτὴν τοῦ βασιλείου Σαγρέδον τὴν φρούρησιν τῆς ἄρτι διαγραφείσης ὀχυρωτικῆς γραμμῆς τοῦ Ἰσθμοῦ, φρουρουμένης ὑπὸ πέντε χιλιάδων στρατιωτῶν καὶ πολλῶν ἑλληνικῶν σωμάτων, καὶ ἐξῆλθεν εἰς συνάντησιν τοῦ ὀθωμανοῦ ναυάρχου, τὸν ὁποῖον καταναυμαχήσας μεταξὺ Ἄνδρου καὶ Γιούρων ἠνάγκασε νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Εὔβοιαν. Μετ' ὀλίγον ὁ Μετσομόρτος ἀποπειραθεὶς ἀπόβασιν εἰς Τῆνον, καὶ

ἀξίαν τοῦ γενεραλικοῦ ἡμῶν καπιτανεάτου, τὰ ἄνωθεν ὀκτὼ ζευγάρια ὁποῦ ἦσαν τοῦ Τούρκου τοῦ Δουράκ μπεη μὲ τὸ μοναχὸν χρέος τῆς δεκατίας· προσέτι βίδομεν ἐξουσίαν νὰ κτίσῃ τὸν μύλον εἰς τὸν τόπον ὁποῦ γυρεύει, καὶ ἀκόμη βεβαιόνομεν ἀπὸ κάθε μέρος τὴν ἀπόφασιν τοῦ Βενδραμίνου 16 Μαΐου 1692· ὅθεν ἂς ἀκολουθῇ ἀσκανδάλιστα τὸ ἐξουσίασμα τοῦ σπιτίου εἰς τὴν Ἔπακτον, καὶ τὸ δεκρέτον τοῦ Ὄρνου 8 Φεβρουαρίου 1694, διὰ νὰ μὴν στενοχωρᾶται εἰς περισσότερον παρὰ εἰς ῥεάλια τριάντα διὰ τὰ εἰσοδήματα καὶ ὑπάρχοντα τοῦ μοναστηρίου.

» Καὶ οὕτως παρηγορημένη μὲ τέτοια εὐεργετήματα τῆς αὐθεντικῆς πολυδωρίας αὐτὴ ἡ ἁγία συντροφία ἂς ἀκολουθῇ τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ τοῦ θείου ναοῦ, καὶ ἂς παρακαλῇ θερμὰ διὰ τὴν ὕψωσιν τῆς γαληνοτάτης Πολιτείας. Διὸ καὶ προστάττομεν νὰ μεταγραφθοῦν τὰ παρόντα μας γράμματα εἰς τὸ ῥεγίστρον μὲ ταῖς ἀναγκαίαις σημείωσαις ὁποῦ συμφέρουν διὰ τὴν ἀπαράλλακτον τήρησιν αὐτῶν.

» Εἰς πίστωσιν τῶν ὁποίων καὶ ἐγένετο εἰς Ναύπλιον 18 Δεκεμβρίου 1696 κατὰ τὸ νέον καλενδάριον.

Ἀλέξανδρος Μολίνος καπετὰν γενεράλης. »

(2) Οἱ ἐπὶ Μοροζίνη ἐκπατρισθέντες Ἀθηναῖοι, θλιβόμενοι ἐκ νοσταλγίας, καὶ ἄλλων ὑλικῶν κακουχιῶν, ἐζήτησαν παρὰ τῆς Πύλης ἵνα τοῖς ἐπιτραπῇ ἡ ἐπάνοδος εἰς τὰς πατρικὰς ἑστίας. Ὁ σουλτάνος ἔστειλεν εἰς Ἀθήνας τὸν Ἀβδουλὰμ-πασᾶν, ὅστις ἐλθὼν κατεσκήνωσεν εἰς Καλλιῤῥόην. Εἰς προϋπάντησιν ἐξελθόντες οἱ προκριτότεροι τῆς πόλεως, διὰ τοῦ Νικολάου Χιλᾶ, εἰδήμονος τῆς ὀθωμανικῆς διαλέκτου, παρεκάλεσαν αὐτὸν ἵνα προσφερθῇ μετὰ γλυκύτητος μέχρι τῆς περισυνάξεως καὶ τῶν ἄλλων τῇδε κακεῖσε διεσπαρμένων. Τῷόντι ὁ Ἀβδουλὰμ ἐξ ὀνόματος τοῦ σουλτάνου, ἀφήσας τοὺς Ἀθηναίους ἐπὶ τρία ἔτη ἀφορολογήτους, καὶ παραχωρήσας εἰς τοὺς ἐπιστρέφοντας ὅλα τὰ κτήματα προσείλκυσε πολλούς. Ὕστερον δ' ἐδημεύθη ἡ περιουσία τῶν μὴ ἐπιστρεψάντων. (Περαιβοῦ, Συνοπτικὴ κατάστασις Ἀθηνῶν, ἐν τῷ Β'. Τόμῳ Ἱστορίας Σουλίου καὶ Πάργας, ἐν Βενετίᾳ 1815, σελ. 172—173).

ἀποκρουσθεὶς ὑπὸ τῆς ναυτικῆς μοίρας τοῦ Κονταρίνη καὶ τοῦ ἐκτάκτου προβλεπτοῦ τῆς νήσου Βαρθολομαίου Μόρου, ὁπλίσαντος ἀμέσως ἑξακοσίους Τηνίους, ἔπλευσεν εἰς Ἑλλήσποντον (1).

Ὁ σερασκέρης τῆς Πελοποννήσου Μισιρλιζαδὲς Ἰβραὶμ πασᾶς πρὸς ἀντεκδίκησιν τῶν ἐπιδρομῶν τοῦ Γερακάρη καὶ τῶν Ἀλβανῶν, διέταξε τὸν φλαμπουριάρην (sandjak) τῆς Λεβαδείας Μωαμὲτ πασᾶν νὰ εἰσβάλῃ εἰς Σάλονα μετὰ εἴκοσιν ἀποσπασμάτων πεζικοῦ. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ταύτης ἐνδόντες εἰς τὴν ἐχθρικὴν δύναμιν ὡρκίσθησαν πίστιν, καὶ παραδόντες τρεῖς προὔχοντας (Kodjabaschis) ὡς ὁμήρους, κατεγράφησαν περὶ τοὺς διακοσίους ἐν τοῖς καταλόγοις τοῦ κεφαλικοῦ φόρου (2).

Ὁ Γερακάρης μετὰ τῶν ἁρματωλῶν τῆς Στερεᾶς διαδραμὼν τὴν Φθιώτιδα καὶ Εὐρυτανίαν, εἰσῆλθεν εἰς Ἤπειρον, καὶ ἀπανθρώπως ἐλεηλάτησε τὴν Ἄρταν (27 Αὐγούστου). Διὰ τῆς ἑξῆς ἱκετηρίου πρὸς τὴν Δημοκρατίαν ἀναφορᾶς οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ταύτης ἐξιστοροῦσι τὰ κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν ἐκείνην λαβόντα χώραν.

« Ὑψηλότατοι, ἐκλαμπρότατοι καὶ ἐξοχώτατοι αὐθέντται καὶ διοικηταὶ τῆς γαληνοτάτης ἀριστοκρατίας τῶν Ἑνετῶν, ἡμεῖς οἱ ἐκ τῆς ἡχμαλωτισμένης Ἄρτης ἄθλιοι καὶ ταλαίπωροι δοῦλοι ὑμῶν, δουλικῶς τὴν ἐξοχότητα ὑμῶν προσκυνοῦμεν, ἕως ἐδάφους τῆς γῆς προσκυνοῦντες, παρακαλοῦντες καὶ δεόμενοι τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ νὰ διατηρῇ τὸ ἔνθεον καὶ γαληνότατον κράτος τῆς δικαιοτάτης ἀριστοκρατίας ὑμῶν ἀσινὲς ἀπὸ πάσης ἐναντίας ἐπηρείας καὶ ἀνώτερον ἀνιαροῦ παντὸς συστήματος.

» Τὸ γράμμα μας, ἐξοχώτατοι καὶ ὑψηλότατοι αὐθέντται, εἶναι διὰ νὰ ἀναφέρωμεν πρὸς τὴν ἐξοχότητά σας τὰς μεγάλας δυστυχίας καὶ αἰχμαλωσίας, καὶ δημεύσεις τῶν ὑπαρχόντων ἡμῶν, καὶ ἐμπρησμοὺς τῶν οἴκων καὶ ἐκκλησιῶν ἡμῶν, ὁποῦ ἔγιναν εἰς ἡμᾶς διὰ χειρὸς τοῦ ὑψηλοτάτου καβαλιὲρ Λιμπεράκη. Ἡμεῖς οἱ ἐλεεινοί, ἐξοχώτατοι αὐθέντται, εἴχαμεν ἕως τοῦ νῦν (ἀφ' οὗ ἡ Ἁγία Μαύρα καὶ ἡ Πρέβεζα ἐκυριεύθη ὑπὸ τῆς γαληνοτάτης ἀριστοκρατίας ὑμῶν) δέκα τρεῖς χρόνους, ὁποῦ μὲ τὸ νὰ εἴμεσθεν ὅμοροι, ἐφοβεριζόμεθα ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τῆς αὐτῆς αὐθεντίας νὰ αἰχμαλωτισθοῦμεν, ὅμως εἴχαμεν ἔννοιαν καὶ ἐφυλαγόμεσθεν κατὰ τὸ δυνατόν μας, καὶ εἴχομεν φυλαγμένο τὸ πρᾶγμά μας, καὶ δὲν ἐβλάφθημεν παντελῶς, καὶ εἴχαμεν προθυμίαν καὶ πρότερον νὰ προσπέσωμεν καὶ νὰ προσκυνήσωμεν εἰς αὐτὴν τὴν γαληνοτάτην αὐθεντίαν διὰ νὰ λυτρωθοῦμεν ἀπὸ τοὺς φόβους, ἀλλὰ ἐμποδιζόμεθα ὑπὸ τῶν κρατούντων ἡμῶν· μόλις δὲ μετὰ τοὺς δεκατρεῖς χρόνους ἐπήραμεν ἄδειαν, καὶ παρευθὺς

(1) Garzoni, 687—93.

(2) Hammer, XII σελ. 401.

μετὰ προθυμίας ἐπήγαμεν εἰς τὴν Ἁγίαν Μαύραν, καὶ ἐπροσκυνήσαμεν, καὶ ἐγίνημεν σούδιτοι τοῦ ἁγίου Μάρκου, διὰ μέσου τοῦ ὑψηλοτάτου ἀφέντου γενεράλη Ἀντωνίου Μολίνη, καὶ ἐσυμβιβάσθημεν μετ' αὐτοῦ νὰ πληρόνωμεν κατ' ἔτος ρεάλια τὸν ἀριθμὸν χίλια πεντακόσια, ἤτοι 1500, καὶ ἔστοντας νὰ ἤλθεν ὁ μισὸς καιρὸς ἐπληρώσαμεν τὴν ράτα ἡμῶν ρεάλια ἑπτακόσια πεντήκοντα ἤτοι 750, καὶ ἐχάρημεν ἅπαντες χαρὰν μεγάλην πῶς ἐλευθερώθημεν ἀπὸ τοῦ πολλοῦ φόβου τῆς αἰχμαλωσίας καὶ εἴμεσθεν ἐλεύθεροι. Ἐξαπίνης δὲ, δὲν ἠξεύρομεν πῶς, ἦλθεν ὡς φθοροποιὸς ἀστραπὴ ὁ ὑψηλότατος καβαλιὲρ Λιμπεράκης, καὶ ἔφθειρε καὶ ἠφάνισεν ἄρδην τὴν Ἄρταν καὶ τὰ χωρία αὐτῆς, καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ κατοικοῦντας χριστιανοὺς, ἅρπαξε τὰ ὑπάρχοντα ἡμῶν, ἔκαυσε τὰ ὁσπίτια, ἐβήμευσε τὰ ἱερὰ σκεύη τῶν ἐκκλησιῶν, ἔρριψαν κατὰ γῆς τὰ ἅγια ἀρτοφόρια μετὰ τοῦ ζωηφόρου ἄρτου, ἔσυραν γυναῖκας μετὰ τῶν παιδίων αὐτῶν, ἐτράβισαν καὶ ἔφθειραν παρθένους, καὶ ἄλλα μυρία κακὰ ἐποίησαν οἱ ἄνθρωποί του, χριστιανοὶ λεγόμενοι χριστιανοὺς ἡμᾶς ἐκακοποίησαν καὶ ἐλεηλάτησαν λεηλασίαν ἐσχάτην τῇ εἰκοστῇ ἑβδόμῃ τοῦ αὐγούστου μηνὸς, καὶ τελείως ἡμᾶς ἐστέρησαν τῶν ὑπαρχόντων. Πολλοὺς ἀπὸ λόγου μας, πιστεύσατε αὐθένται ὑψηλότατοι, ἐγύμνωσαν τελείως, ὡς τοὺς ἐγέννησεν ἡ μήτηρ αὐτῶν, καὶ ἐπεριπατοῦσαν γυμνοὶ, φεῦ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, θέαμα ἐλεεινὸν τοῖς ὁρῶσι· καὶ τί λέγομεν τὴν ἡμέραν ἐκείνην μόνον; ὁποῦ καὶ ἕως τὴν σήμερον γυμνοὶ συνδιάγουσιν, οὔτε σκεπάσματα ἔχοντες πρὸς αὐτάρκειαν, οὔτε ἐνδύματα· τὴν ἡμέραν ἐκείνην, αὐθένται ἐξοχώτατοι, θάμβος ἦν νὰ ἰδῇ τις τὸν ἥλιον αὐτὸν ὁποῦ ἐσκοτίσθη συμπάσχων, λογιάζομεν, καὶ αὐτὸς τῇ μεγίστῃ δυστυχίᾳ τῇ γενομένῃ ἡμῖν· δὲν ἠξεύρομεν τί νὰ εἰποῦμεν διὰ τὸν ἄνθρωπον αὐτὸν, εἰς τίνα θρησκείαν εὑρίσκεται, μὲ τοὺς Τούρκους ὄντας χριστιανοῖς ἐπολέμει, καὶ τώρα μὲ τοὺς χριστιανοὺς συνδιάγων, χριστιανοῖς πολεμεῖ· χριστιανὸς λέγεται, ἀλλὰ τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ δὲν ὁμοιάζουσι χριστιανικὰ, διότι τινὰ τῶν Τούρκων δὲν ἔβλαψε, μήτε ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν ἔλαβε οὐδὲ ὀβολὸν ἔξω ἀπὸ δέκα σπίτια ὁποῦ ἔκαυσεν, ἀλλὰ μήτε τῶν Ἑβραίων ἔλαβέ τι, μόνον δὲ τοὺς χριστιανοὺς ἐζημίωσε καὶ ἠστέρησε τῶν ὑπαρχόντων, ὥστε καὶ μίαν ἐκκλησίαν τοῦ Θεολόγου Ἰωάννου ἔκαυσε· δὲν ἠμποροῦμεν νὰ γράψωμεν καταλεπτῶς ὅλα τὰ κακὰ, ὁποῦ μᾶς ἔκαμε, τοῦτο μόνον γράφομεν, ὅτι ὡς ἐχθροὶ καὶ ἀλλότριοι τῆς θρησκείας ἡμῶν ἐφέρθηκαν πρὸς ἡμᾶς· ἴσως καὶ οἱ γραμματοκομισταὶ ὁποῦ ἔρχονται πρὸς τὴν ὑμῶν ἐξοχότητα, διὰ ζώσης φωνῆς θέλει τὰ φανερώσει πλατύτερον. Ἔτι δὲ προσεπαπειλεῖ διὰ νὰ ἔλθῃ καὶ πάλιν νὰ μᾶς ἀφανίσῃ τελείως καὶ νὰ μᾶς ἐξαλείψῃ ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. Διὰ τοῦτο προσκυνοῦμεν ὑμᾶς, ἐκλιπαροῦμεν, παρακαλοῦμεν καὶ δεόμεθα ὑμῶν, αὐθένται ἐξοχώτατοι, ἵνα συμπασχήσητε ἡμῖν καὶ ἐλεήσετε ὡς ἐλεήμονες, καὶ ποιήσετε ἔλεος μεθ' ἡμῶν διὰ τὸν τοὺς ἐλεήμονας μακαρίζοντα Κύριον, καὶ ποιήσητε δικαιοσύνην εἰς ἡμᾶς, ὡς χριστομίμητοι καὶ δικαιότατοι κριταὶ, ἵνα εὕρητε τὸν δίκαιον κριτὴν Χριστὸν, τὸν θεὸν ἡμῶν, ἵλεον ἐν τῇ φρικτῇ καὶ φοβερᾷ ἡμέρᾳ τῆς ἀνταποδόσεως, διότι θέλετε ἐλεήσει καὶ δικαιώσει ἀνθρώπους ὁμογενεῖς, ὁμοφύλους, καὶ ὁμοπίστους χριστιανοὺς, διὰ τοὺς ὁποίους ἔχυσεν ὁ δεσπότης Χριστὸς τὸ ἅγιον αὐτοῦ

αἷμα ἐπὶ τοῦ σταυροῦ καὶ τοὺς ἐξηγόρασεν ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ διαβόλου. Νεύσατε τοίνυν, ὦ βέλτιστοι καὶ ὑψηλότατοι αὐθένται, εἰς τὴν κάκωσιν καὶ ταπείνωσιν ἡμῶν τῶν ἀθλίων καὶ ταλαιπώρων ἀδελφῶν σας χριστιανῶν, καὶ μὴ ἀποτύχωμεν οἱ ἄθλιοι τῆς αἰτήσεως, καὶ ἀφανισθῶμεν καὶ ἐξαλειφθῶμεν τελείως ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, καὶ ἡμεῖς ὑποσχόμεθα πληροῦν τὸ κατ' ἔτος συμπεφωνημένον· καὶ προσέτι μένομεν χρεῶσται ἵνα εὐχώμεθα καὶ παρακαλῶμεν τὸν παντοδύναμον Θεὸν, νὰ διαφυλάττῃ καὶ νὰ διατηρῇ τὸ γαληνότατον κράτος καὶ δικαιότατον τῆς γαληνοτάτης ἀριστοκρατίας ὑμῶν ἀσινὲς καὶ ἀλώβητον πάσης ἐναντίας ἐπηρείας καὶ περιστάσεως εἰς αἰῶνας αἰώνων. Ἀμήν.

1696 Ὀκτωβρίου 28, κατὰ τὸ παλαιόν.

Ἀκόμη παρακαλοῦμεν τὴν ἐξοχότητα ὑμῶν τὸ εἴτι ἤθελε φανῇ νὰ πληρώνωμεν, νὰ γένῃ κοινὸν εἰς τὴν Ἄρταν, τὰ χωρία της καὶ τὰ Τζιουμέρκα καὶ Ῥαδοβίζι· ἔτζι ἐφάνη κοινῶς εἰς ὅλους νὰ γένῃ μὲ τὸ ἴδιόν τους θέλημα.

† Γρηγόριος ἱερομόναχος ὁ διδάσκαλος καὶ ἐπίτροπος τοῦ Ἄρτης καὶ εὐχέτης ὑμῶν.

† Θεόδωρος ἱερεὺς ὁ οἰκονόμος Ἄρτης καὶ εὐχέτης ὑμῶν.

† Διάζος Μπουστρὼν ὁ λογοθέτης Ἄρτης καὶ δοῦλος ὑμῶν.

† Χριστόδουλος ἱερεὺς ὁ σακελλάριος Ἄρτης εὐχέτης ὑμῶν.

† Ἰωάννης Χαϊκάλης ὁ σκευοφύλαξ Ἄρτης καὶ δοῦλος ὑμῶν.

† . . . . . πηλιώτης ῥεφενδάριος Ἄρτης καὶ εὐχέτης ὑμῶν.

† Ἰωάννης Ἀνδρόν[ικος] καὶ δοῦλος ὑμῶν.

† Ἰωάννης ἱερεὺς ὁ Καστρίσιος καὶ εὐχέτης σας.

† Ἰωάσαφ ἱερομόναχος καθ' ὁδὸν Βρύσεως καὶ εὐχέτης ὑμῶν.

† Γεώργιος ἱερεὺς ὁ ἐπὶ τῶν Γονάτων καὶ εὐχέτης σας.

† Δαμιανὸς ἱερομόναχος ἡγούμενος Βλαχέρνης καὶ εὐχέτης ὑμῶν.

† Ἰωάννης Πετρῆς ὁ δικαιοφύλαξ Ἄρτης καὶ εὐχέτης ὑμῶν.

† Βασίλης Βράνης καὶ δοῦλος ὑμῶν.

† Δημήτριος ἱερεὺς ὁ οἰκονόμος Κωνστακέων καὶ δοῦλος ὑμῶν.

† Δημήτριος Ῥάπτης πρωτονοτάριος Ἄρτης καὶ δοῦλος ὑμῶν.

† Λεοντάρης Κατζούλη καὶ δοῦλος ὑμῶν.

† Ἀντώνιος ἱερεὺς ἱερομνήμων Ἄρτης καὶ εὐχέτης ὑμῶν.

† Γερμανὸς ἱερομόναχος καὶ εὐχέτης σας.

† Χρύσανθος ἱερομόναχος ἡγούμενος τοῦ Θεοτοκίου καὶ εὐχέτης ὑμῶν.

† Γαβριὴλ ἱερομόναχος καὶ ἡγούμενος τῆς Κυρίας Πεφανερωμένης καὶ εὐχέτης.

† Μηνᾶς Πατακηνὸς ἀπὸ Χαλικιάδες, καὶ δοῦλος ὑμῖν.

† Νικόλαος Γλυκὺς καὶ δοῦλός της» (1).

Μετὰ τὴν λεηλασίαν τῆς Ἄρτης ὁ Γερακάρης, εἴτε ὑποβλεπόμενος ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν, εἴτε καὶ πρὸς θεραπείαν ποδάγρας, μεγά-

(1) Miklosich et Muller, Acta et Diplomata Græca, III, σελ. 275—79.

λως αὐτὸν παρενοχλούσης, παρητήθη τῆς πολεμικῆς ἐνεργείας, καὶ ἦλθεν εἰς Ἰταλίαν, ἔνθα καὶ μετ' ὀλίγον ἀπεβίωσε.

Κατὰ τὰ ἑπόμενα δύο ἔτη τοῦ πολέμου (1697—1698) τὰ ἐν Ἑλλάδι πολεμικὰ ἔργα περιωρίσθησαν εἰς ἀπόπειραν τῶν Τούρκων πρὸς εἰσβολὴν εἰς Πελοπόννησον καὶ πρὸ πάντων μικράς τινας ναυμαχίας ἐν τῷ Αἰγαίῳ.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ 1697 Τοῦρκοι ἀποβάντες νύκτωρ εἰς Τῆνον ὑπὸ τὸν βέην Κεσιντσῆν ἐλεηλάτησαν χωρία τινα, πλὴν μετὰ ζημιῶν ἀπεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν ἐντοπίων καὶ τοῦ γενναίου προβλεπτοῦ Μόρου. Τοῦτο μαθὼν ὁ ἐν Ναυπλίῳ παραχειμάζων Ἐνετὸς ἀρχιστράτηγος συνεκρότησε πολεμικὸν συμβούλιον, ἐν ᾧ ἀπεφασίσθη ἡ καταδίωξις τοῦ τουρκικοῦ στόλου, τοῦ ὁποίου τὴν ἐμφάνισιν ἀνέμενεν ὁ ἐν Θήβαις μετὰ ὀκτὼ χιλιάδων στρατοπεδεύων Γιουρὺκ πασᾶς, ἄρτι διορισθεὶς σερασκέρης ἀντὶ τοῦ Ἰβραΐμ Μισιρλιζαδὲ, ἵνα εἰσβάλλῃ εἰς Πελοπόννησον. Οὕτως ὁ Μολίνος ἐνισχύσας τὴν ὀχυρωτικὴν γραμμὴν τοῦ Ἰσθμοῦ διὰ νέων στρατευμάτων καὶ πολλῶν ἐμπειροπολέμων Ἑλλήνων, ἐξῆλθεν εἰς τὸ Αἰγαῖον, καὶ τὴν 5 Ἰουλίου συναντήσας τὸν Μετσομόρτον ἔξω τῆς Τενέδου μετὰ πεισματώδη ἀγῶνα ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ὑποχωρήσῃ. Μετὰ τὴν νίκην ὁ Ἐνετὸς ἀρχιστράτηγος διατρέξας τὸ πέλαγος πρὸς ἐκφόβισιν τῶν ἐχθρῶν ἐπανῆλθεν εἰς Πόρον, καὶ ἀπεβίβασε δύο χιλιάδας στρατιωτῶν πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ σερασκέρου ἀπειλουμένου Ἰσθμοῦ.

Καὶ τῳόντι μετ' ὀλίγον ὁ Γιουρὺκ πασᾶς ἐνθαῤῥυνθεὶς ἐκ τῆς περὶ τὸν Καφηρέα ἐμφανίσεως τοῦ Μετσομόρτου ἡτοιμάσθη πρὸς εἰσβολὴν, καὶ πρὸς κατασκόπησιν προέπεμψεν εἰς Μέγαρα ἑκατὸν ἱππεῖς, οἵτινες συναντηθέντες ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν προσκόπων ὑπεχώρησαν ἀπολέσαντες τινὰς τῶν ἑταίρων. Μετὰ τοῦτο ὁ σερασκέρης διέταξε τρεῖς χιλιάδας σπαχίδων ἵνα προσβάλλωσι τὰ ἐχθρικὰ χαρακώματα, ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἀποδεκατισθέντες ὑπὸ τοῦ χριστιανικοῦ πυρὸς ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπαναστρέψωσι. Ἐπὶ τέλους ὁ Γιουρὺκ πασᾶς αἰσθανθεὶς τὴν δύναμιν τῶν Ἐνετῶν, καὶ μὴ βλέπων τὸν στόλον ἐρχόμενον πρὸς σύμπραξιν, ἀπεσύρθη εἰς Θήβας.

Ὁ Μολίνος μαθὼν τὴν περὶ Καφηρέα ἐμφάνισιν τοῦ Μετσομόρτου ἐξῆλθεν εἰς συνάντησιν αὐτοῦ, καὶ ναυμαχήσας ἐν Ἄνδρῳ ἀνεδείχθη νικητὴς (1 Σεπτεμβρίου). Τὴν 19 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἀνενεώθη ἡ ναυμαχία μεταξὺ Κέας καὶ Καρύστου, καὶ ὁ μὲν Μετσομόρτος ἡττηθεὶς

ἀπεσύρθη εἰς Χίον, ὁ δὲ Μολίνος νικητὴς ἐπανῆλθεν εἰς Ναύπλιον πρὸς παραχείμασιν.

Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1698 ἡ Γερουσία ἀνακαλέσασα τὸν Μολίνον διώρισεν ἀρχιναύαρχον τὸν γερουσιαστὴν Ἰάκωβον Κορνάρον, διαπρέψαντα ἐν τῷ Κρητικῷ πολέμῳ, καὶ εὐδοκιμήσαντα ἐν τῇ διοικήσει τῶν τεσσάρων νήσων, καὶ τοῦ Βασιλείου τῆς Πελοποννήσου. Οὗτος ἀναλαβὼν τὴν ἀρχὴν, ἐν πολεμικῷ συμβουλίῳ ἀπεφάσισε τὴν καταδίωξιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου, καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς φρουρήσεως τοῦ Ἰσθμοῦ διὰ τριῶν γερμανικῶν ταγμάτων καὶ ἀξιομάχων ἐντοπίων σωμάτων, ὑπὸ τὴν ἀνωτέραν διοίκησιν τοῦ γενικοῦ προβλεπτοῦ τοῦ Βασιλείου Φραγκίσκου Γριμάνη.

Τὴν 13 Ἰουνίου ἐκπλεύσας τοῦ Ναυπλίου ὁ ἔκτακτος προβλεπτὴς τοῦ στόλου Δολφίνος διηυθύνθη μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν μοίρας εἰς Ἑλλήσποντον, πλὴν ἐκ γαλήνης παρακωλυθεὶς ἐν Λήμνῳ καὶ παραδώσας τὴν νῆσον εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον, ἔπλευσεν εἰς Ἴμβρον, ἔνθα μετ' οὐ πολὺ ἠνώθη καὶ ὁ ὑπὸ τὸν Κορνάρον στόλος. Μετ' ὀλίγον καὶ ὁ Μετσομόρτος ἐξελθὼν τοῦ Ἑλλησπόντου προσωρμίσθη εἰς Τένεδον. Ὁ Δολφίνος μάτην προκαλέσας αὐτὸν εἰς ναυμαχίαν ἔπλευσε πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον, ἵνα ἐξερεθίσῃ τὸν ἐχθρὸν εἰς μάχην. Ἐπὶ τέλους ὁ Μετσομόρτος καταδιωκόμενος ἠναγκάσθη νὰ συμπλακῇ δὶς (21 Σεπτεμβρίου), πλὴν μετὰ ζημιῶν ὑπεχώρησεν. Μετὰ τοῦτο ὁ Δολφίνος φορολογήσας πολλὰς νήσους, καὶ ἰδίως τὴν Θάσον, Σαμοθράκην, καὶ Ἴμβρον, ἐπανέστρεψεν εἰς Πόρον μετὰ τοῦ λοιποῦ στόλου πρὸς παραχείμασιν.

Ἐν τούτοις ὁ σερασκέρης στρατοπεδεύων ἐν Θήβαις δὲν ἐτόλμησεν ἵνα προσβάλλῃ τὸν Ἰσθμὸν, καὶ ἕνεκα τῆς καλῆς αὐτοῦ ὀχυρώσεως καὶ τοῦ πλήθους τῶν φρουρούντων, καὶ ἕνεκα τῆς μὴ ἐμφανίσεως ταῦ τουρκικοῦ στόλου (1).

Τέλος πάντων περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους τούτου, τῇ μεσολαβήσει τῆς Ἀγγλίας καὶ Ὁλλανδίας, κατωρθώθη ἡ λῆξις τοῦ μεταξὺ Τουρκίας, Ἐνετίας, Αὐστρίας, καὶ Πολωνίας δεκαπενταετοῦς τούτου πολέμου· καὶ τὴν 23 Ὀκτωβρίου 1698 συνελθόντες ἐν Κάρλοβιτς, πόλει κειμένῃ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Δουνάβεως, οἱ πληρεξούσιοι τῶν διαμαχομένων μερῶν, ἐν τριάκοντα ἓξ συνεδριάσεσι (17 Νοεμβρίου—26

(1) Garzoni, 748—59, 775—80.

Ἰανουαρίου) συνεζήτησαν καὶ ἀπεφάσισαν περὶ τῶν ὁρῶν τῆς εἰρήνης. Καὶ εἰς μὲν τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας οἱ Τοῦρκοι παρεχώρησαν τὴν Τρανσυλβανίαν μετὰ τῶν φυσικῶν αὐτῆς ὁρίων ἀπὸ τῆς Ποδολίας μέχρι τῆς Βλαχίας, εἰς δὲ τοὺς Πολωνοὺς τὸ Καμινιὲκ, παραιτηθέντες πάσης ἐπὶ τῆς Ποδολίας καὶ Οὐκρανίας ἀξιώσεως, καὶ ἐπὶ τέλους εἰς τὴν Ἐνετικὴν Δημοκρατίαν τὴν Πελοπόννησον μετὰ τῆς Αἰγίνης, καὶ τὴν Λευκάδα. Ὁ Ἐνετὸς πληρεξούσιος μάτην μοχθήσας ἵνα διατηρήσῃ καὶ τὰ κατεχόμενα φρούρια τῆς Ναυπάκτου, Ἀντιρρίου, καὶ Πρεβέζης, μετὰ τοῦ Ξηρομέρου, καὶ ὑπὸ πάντων ἐγκαταλειφθεὶς τῶν συναδέλφων, ἠναγκάσθη ἵνα παραιτήσῃ αὐτὰ τοῖς Τούρκοις, ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς κατεδαφίσεως αὐτῶν.

Μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ πρωτοκόλλου καὶ τὴν ῥύθμισιν τῶν ὁρίων τῆς Δαλματίας, ὁ σερασκέρης τῆς Ἑλλάδος Ἰσμαὴλ πασᾶς καὶ ὁ Γερόλυμος Δολφίνος, διορισθέντες ὑπὸ τῶν αὐλῶν αὐτῶν πληρεξούσιοι πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ὑπὸ τῆς συνόδου περὶ Ἑλλάδος ἀποφασισθέντων, ἐκανόνισαν τὰ ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου ὅρια τῆς Πελοποννήσου, καὶ μετ' οὐ πολὺ, ἐκκενωθέντων καὶ ἀνατιναχθέντων τῶν φρουρίων τῆς Πρεβέζης, Ἀντιρρίου, καὶ Ναυπάκτου, τουρκικαὶ φρουραὶ κατέλαβον αὐτά (1).

Αἱ κατὰ τὸν ΙΖ' περὶ Ἑλλάδος κρίσεις τῆς Δύσεως δὲν εἶνε ἀπηλλαγμέναι δυσμενοῦς προκαταλήψεως· διότι ἀναπτυχθέντος κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐμπαθεστάτου φανατισμοῦ ὑπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, παντοιοτρόπως προσπαθούσης νὰ ἐκλατινίσῃ τὴν Ἑλλάδα, ἀπόστολοι τῆς προπαγάνδας, καὶ τὸ λυπηρότερον Ἕλληνες ἐξωμόται, διατρέχοντες τὰς *χώρας τῶν σχισματικῶν* πρὸς ἄγρευσιν ψυχῶν, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κακῶς ὑποδεχόμενοι ὑπὸ τῶν ἀπαρασαλεύτως ἐμμενόντων πιστῶν ἐν ταῖς πατρίαις παραδόσεσι, διέχεον τὸν ἰὸν τῆς μοχθηρίας των ἐν ἐλεεινοῖς συγγράμμασι, καὶ ἐν ὀνόματι τοῦ πάπα διεκήρυττον, ὅτι ἐνόσῳ ἡ Ἑλλὰς δὲν ἀσπάζεται τὸ σανδάλιον τοῦ

(1) Garzoni, σελ. 794—826.—Hammer XII, σελ. 446—469.

Κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς Πρεβέζης καὶ Ναυπάκτου πολλοὶ τῶν προὐχόντων μὴ ὑποφέροντες τὸν τουρκικὸν ζυγὸν ἐπροτίμησαν νὰ ἐκπατρισθῶσιν εἰς Πελοπόννησον. (Allora lasciati in libertà i capi delle famiglie (τῆς Ναυπάκτου) fù in nome del seraschier praticato ogni più fino ed efficace blandimento per arrestargli; ma constanti di abbandonare il suolo natio, e di vivere sotto il dominio della Republica, chiesero d'imbarcarsi, e tragittarono proweduti, come que'di Preyesa, all'opposta ripa in Morea). Garzoni, σελ. 826.

αὐτοκαλουμένου ἀντιπροσώπου τοῦ Χριστοῦ οὐδαμόθεν δύναται νὰ ἐλπίσῃ τὴν ἐκ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ ἀπολύτρωσιν.

Ματθαῖος Καρυόφυλλος ὁ Κρὴς, εἷς τῶν φανατικωτέρων τροφίμων τοῦ ἐν Ῥώμῃ ἑλληνικοῦ Γυμνασίου, ἐν στιχηρᾷ Μονῳδίᾳ *ἐπὶ ταῖς συμφοραῖς τῆς δυστυχοῦς Ἑλλάδος* (1), ἀναχράζει καὶ τὰ ἑξῆς πρὸς τοὺς δεδουλωμένους ὁμοεθνεῖς.

Ὦ γένος δυστυχέστατον, καὶ τεταπεινωμένον,
γένος τὸ πρὶν ὑπέρλαμπρον καὶ νῦν ἐζοφωμένον,
τίς κλαύσεταί σου τὰ δεινὰ καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν;
τίς θρῆνος ἐξισώσει σου, φεῦ, τὴν πανωλεθρίαν;
Ἡ μήτηρ ἡ ἐκθρέψασα πᾶσαν φιλοσοφίαν,
τὴν ἐπιστήμην ἤμειψεν εἰς πλείστην ἀμαθίαν.
Τὰ σκῆπτρα τῆς Ῥωμαϊκῆς ἔλαβε βασιλείας,
καὶ νῦν ζυγῷ ὑπόκειται, ὢ τῆς θεομηνίας!
Τῆς εὐγενείας ἡ ἀκτὶς πάντοθεν ἠφανίσθη,
καὶ πλοῦτος ὁ πολύχρυσος ὅλος κατεβυθίσθη.
Καὶ ταῦτα δεινὰ πέφυκεν, ἀλλ' οὖν οὐχ ὑπερβαίνει
ζωῆς προσκαίρου τὴν ἰσχὺν, οὐδὲ ψυχὴν μιαίνει.
Ἐκεῖνο τὸ δεινότατον, ἐκεῖνο ἡ ἀκρότης,
παντὸς ταλαιπωρήματος, καὶ μοχθηρὰ πικρότης,
ἡ νόσος ἡ φθοροποιὸς ἐκ τῶν Φωτίου χρόνων,
Φωτίου τοῦ ἐφευρετοῦ τῶν δολερῶν ἀγώνων,
τὸ σχίσμα τὸ δυσώνυμον, ὅπερ ἡ ἐκκλησία
νοσοῦσα τῆς ἀνατολῆς γέγονεν ἐρημία.
Τοῦτο κακῶν ἡ ἄβυσσος, τοῦτο ψυχῆς ὁ φθόρος,
ὅνπερ ἰάσασθαι πολλοῖς γέγονεν οὐδεὶς πόρος.
Καὶ νῦν οὐδεὶς διδάσκαλος ὡς χρὴ πεπαιδευμένος,
ἀλλ' ἐν τῇ χώρᾳ τῶν τυφλῶν ὁ γλάμων ἐπῃρμένος.
Εἰ δέ τις παρὰ τοῖς Γραικοῖς δόξαν ἔχει σοφίας,
τὸν Πάπαν εἰ κακολογεῖ νέος ἐστὶ Λοξίας.
Ἀρνείσθω τὸ πρωτόθρονον Πέτρου τοῦ κορυφαίου,
ἐναντιούσθω τοῖς ῥητοῖς Λουκᾶ καὶ τοῦ Ματθαίου,
γελάτω τὰ θεσπίσματα τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος,
καὶ τῶν συνόδων τὰ ῥητὰ, ὡς τὰ τῆς Ἰλιάδος.
. . . Οὐδὲ γὰρ ἀπαξάπαντες Γραικοὶ ἀποβλητέοι,
ἀλλ' ἔτι σπέρμα μένουσιν ἄνδρες ἐπαινετέοι.

(1) « Ἔλεγχος τῆς ψευδοχριστιανικῆς κατηχήσεως Ζαχαρίου τοῦ Γεργάνου ἀπὸ τὴν Ἄρτην. Romae, typis Propag. Fide, 1631 ». σελ. 526.—Περὶ Καρυοφύλλου καὶ Γεργάνου ὅρα Νεοελληνικὴν Φιλολογίαν, σελ. 264, 308.

Οὐ πάντας τοὺς ἐξ αἵματος Γραικοὺς κακολογοῦμεν,
ἀλλὰ τοὺς κακογνώμονας, τοὺς ἄλλους εὐλογοῦμεν.
Ἄπαγε τῆς διαβολῆς, ἄπαγε τῆς κακίας,
τὸ γένος γὰρ κατηγορεῖν σαφοῦς ἐστὶ μανίας.

Ὁ Χῖος Λέων Ἀλλάτιος, τρόφιμος τοῦ αὐτοῦ Γυμνασίου, καὶ εἷς τῶν πολυμαθεστέρων ἀνδρῶν τοῦ ΙΖ' αἰῶνος (1), προσφωνῶν τῷ βασιλεῖ τῆς Γαλλίας Λουδοβίκῳ ΙΔ' τὸ *Περὶ Συμφωνίας τῶν Ἐκκλησιῶν* (2) περισπούδαστον αὐτοῦ σύγγραμμα, προτάττει λαμπρὸν ποίημα *εἰς τὰ Γενέθλια τοῦ Δελφῖνος*, ἐν ᾧ ἡ Ἑλλὰς παρισταμένη τῷ βασιλόπαιδι κλαίουσα καὶ ὀδυρομένη ἐπὶ τῇ δουλείᾳ ἐξορκίζει αὐτὸν πρὸς ἀπελευθέρωσιν. Τοῦ ποιήματος τούτου, ἐν ᾧ διαλάμπει ὁ πρὸς τὴν πατρίδα ἔρως τοῦ λυσσώδους τούτου τῆς ὀρθοδοξίας ἐχθροῦ, παρεντιθέμεθα τὰ ἑξῆς τεμάχια.

Ὦ βάθρα, καὶ τέραμνα, καὶ Θεῶν δόμοι
ἱεροί, θρόνοι θ' ὕψιστοι ἱφθίμων πρόμων,
οἰχώκατ' ἐπέσετ' ὀλώλατ' οὐδὲν ἐστ' ἄρα.
Οὐδὲν, φίλ', οὐδὲν· σκόρπισεν αὖρα καὶ σποδὸν,
οὐδ' ἦν ποτ' ἦτε ἴσασιν ἴδριες μόγις.
. . . Ὦ θῖνες. ὦ κρηπῖδες ὦ λέσχαι, στοαί,
καὶ ποικίλαι, καὶ σεμνὰ γῆς Ἰωνίδος,
τάπερ Μέλητος ὑδὺ, κάλλιστον θ' ὕδος,
ὧν ἴσμεν ἡμεῖς, προσβολαῖς πεδέρχεται,
ὀλώλατε πάντα θανασίμῳ πεσήματι.
Ὦ κλεινὸν Ἄργος, καὶ Μυκηναῖαι πλάκες,
Σπάρτη, Κόρινθος, Πήδασος, Δύμη, Πάτραι,
Φλιοῦς, Κλεωναὶ, Ταίναρος, Γερηνία,
Μεγάλη πόλις, Ἁμμήσος, Ἑλίκη, Στέμφιλος,
Ἐπίδαυρος, Ἦλις, Οἰνόη, Σικυών, Φεραὶ,
μενεγχέων ἄλλαι τε μυρίαι τροφοὶ
τὰς ἀμφὶς ἀγκώνεσσιν Ἥρως σχέθει
Λυδοῖο νῆσος ἔννομος, πρινὴ Θεοῦ
σέθεν κάρητι λάβρον ἐμμάξαι κότον,
ζυγοῖς ὑφ' οἵοις δυσηλεῶς θητεύετε;
Πονοῦσι θ' οἷοι νῦν ἐφεστᾶσι σκοποί;

Μετὰ τοιαύτας καὶ παραπλησίας ἀναφωνήσεις ἡ Ἑλλὰς στρέφουσα τὸν λόγον πρὸς τὸν βασιλόπαιδα ἀνακράζει.

---

(1) Τὸν βίον τοῦ σοφοῦ τούτου Ἕλληνος βλέπε ἐν Νεοελληνικῇ Φιλολογίᾳ σελ. 268.

(2) De ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua consensisone. Coloniae 1648.

Ἴθ', ὦ ἴθ' ὦ ἄναξ, βάσκ' ἐπάρκεσον φίλῳ,
ἐμοὶ δ' ἀρωγὸς ἐλθὲ, τῷ Θεῷ θ' ἅμα.
Γενοῦ τύχης τιμωρὸς, εὐμενὴς πόνων
κοίνωσον, ἄταις δ' ἐν ὑστάταις προσμάχει.
Θεοῦ τ' ἐφετμὰς κρῆνον· ἆρ' οὕτι φρονεῖς;
Τί μοι, τὶ δηρὸν ἔργον ἀμβάλλεις; μέθες,
μέθες δύσοργον εἰς ἀναστάσεις δόμων,
ὅπλοις πέφραξαι, πρὸς δὲ τοὺς πέλας θύεις.
Θώρηξ προλάμπει, ἀλλὰ συγγενεῖς φοβεῖ·
ἔστ' ἀμφίθηκτον ἄορ, ὀξὺ δ' αὖ δόρυ,
πιστῶν δὲ λύθροις ἡματωμένον, κατὰ
βαλόντος αὐτὸ μαίνεται, διψῶν μένους.
Κράζουσιν αὐλοὶ, ἀλλ' ἐφ' ὑσμίνην μέλος.
Σάλπιγξ ὑπηχεῖ, ἀλλὰ σημαίνει φόνον
σοῖς φιλσάτοισιν, ἐν δ' ὑπερμάκει βοᾷ
πεζοί τ', ἴδ' ἵππων, καὶ νεῶν ἐπεμβάται,
οἳ Θεῷ μέμηλον, οὐδὲν αἰτίους βροτοὺς
ἄνδρας, γυναῖκας θ' ὕδρεως ἀκηράτους
τείροντες, ἐκπέμπουσιν οἰκτίστῳ μόρῳ.
ὦ χερσὶ, καὶ κτήμασσι, καὶ ψυχῇ σθένων
τρέψαι πότ' ἦδη Ἄρεως παρπεδίου νέφος,
ἀκτὰς πορεύων πρὸς Ἀχερουσίας ἄναξ,
οἳ μ' ἐξέτριψαν, ὀυσμενῶν βαρεῖς στίχας.
Ἄρου μ', ἢ γὰρ ἰσχύεις, ἐκ κακῶν βάθους,
ἀνδρῶν ἁπάντων ὄλβον εὐτυχεῖ μόρῳ
ἅλις γ' ὑπερσχὼν, ἀκῆπτρα κηδεύων χθονὸς,
τῶν ἄσσ' ὀπάζει γαῖα ἐμβριθοῦς πέδου.
Καὶ πεμμάτων ἄπεστιν οὐδὲν, ἐν τ' ἀγροῖς
κτήνεσσι, καὶ πυροῖσιν, ἐν δὲ θ' ὕδασιν,
ἕλλοψιν, ἐν δ' οὔρεσσιν εὐθηνουμένου
καρποῖς τε, χρυσῷ, κ' ἀργύρῳ, ἐνὸ' αὖ δόμοις
ῥυδὸν πάρεστι πάντα χλιδαῖσιν φίλα.
Παντᾷ δὲ πλῆθος ἀσπιδηφόρων βρέμει,
παντᾷ δ' ὁπλῖται χάλκεοι, ἐς ἀλκὴν θρασεῖς,
ἱππεὺς δὲ παντᾷ θάρσος ἐν στήθεσσ' ἔχων,
ἱπποκρότοις πεδίοισιν ἐντρέχει ταχύς.
Πρὸς τοῖς στρατηγοὶ ἀσφαλεῖς, μαχήμονες
Ἄρην πνέοντες, καὶ μάχης δαήμονες
πάσης, στρατῷ τ' ἐρυμνὸν ἕρκος. Τοὺς δ' Ἄναξ
πέμψαι κατ' ἐχθρῶν, πημονῶν τέλος τάμε.
Τά τ' ἄλλα πολλὰ πρόσθεν ἐκδέξῳ πτερὰ
Νίκης, πάλιν πείραζε· νικᾷν σ' οὐ ξένον.

Ὁ δ' ἐχθρὸς εἶδε, καὶ πεπείρηται δόρυ,
ἔγχος τε βληθὲν Γαλλικῆς χειρὸς πάρα,
ἀρατὸν ὅσσον ἕλκος ἐμβάλλει φρεσίν.
. . . ἴθ', ἐγγόνει, πρόστηθι· ἦν τίς εὐχερὲς
ἔργον μάτην μηκυνθὲν ἐκτείνει μακρὰν,
σοφοῖς παρ' ἀνθρώποισιν οὐκ ὀρθῶς φρονεῖ.
Τί δ' ἔβριγας; τί δ' ἦλθε δεῖμα; τίς κέαρ
ἔπτηξε; κεῖνον ὡς ὁρᾷς, ἀάσπετος
φρύγη κλονεῖ, σπέρχει τε καὶ φθείρει φρένας.
Ἐφ' οἷς γὰρ ηὔχε καὶ πεπύργητο θράσει,
κεναῖς ἀνοίαις οὔτι πὰρ καιρὸν, πέσε,
κακῶς τ' ἐκάμφθη συσταλέντα τῷ χρόνῳ.
Καὶ δὴ μαρανθεὶς γυιβόρου νόσου πάρα,
κεῖται τανυσθεὶς, καὶ παρειμένως στένων,
τυτθὸν τ' ὀνείροις οἷον ἐμπνέων σθένος,
ὅστις γ' ἐμῶν πλούτων τε, καὶ τρυφῶν πλέος,
γαστρὸς, γνάθου τε δοῦλος, ἡδονῶν θ' ὕπο
ἡσσημένος, τὰ πρόσθ' ἐραστὰ πράγματα,
καὶ μηχανὴν ἔμπρακτον, ἣν ἤντλει ποτὲ,
χαλκόν τε, καὶ σίδηρον. Ἄρεως θ' ὅπλα,
δι' ὧν βροτοὺς ἔκτεινε τηλαυγὴς φόβῳ,
πάντως ἀπεῖπε, κἀποπλήκτως ἔχθεται,
νωθρὸς καταργῶν χεῖρας ἀφθόνῳ σχολῇ.
Τῷ δὲ προτέρας ῥέεθρον ἠλλάχθη τύχης,
ὥφθεν τ' ἀεὶ νικῶντες ἐκνικώμενοι,
πρόσωπά τ' ἐξέτρεψαν ἐκδόντες φυγῇ
αὐτοὺς, κακοὶ φανέντες οἱ πρὶν δεξιοί.
Χ' οἱ πρόσθεν ἀκούειν σωφρόνως εἰθισμένοι,
μύθων ἀμελοῦσι δεσποτῶν· ἠὲ ἀντίοι
μίγδην ἐπενθορόντες ἀλλήλοις φόνον
τεύχουσιν οὐκ ἐπεικτὸν, ἐκ δ' ἀγροὺς πυρὶ
δηοῦντες ἁρπάζουσιν οἰκίας φίλων.
Τίς δ' οὖν ὅπλοις πάγχαλκος ἵππου μυρίας,
νεῶν ἀμέτρων, ἀλκίμου τ' ἔγχους βραβεὶς,
λεὼν ἄναλκιν, ἄφιλον, ἐμφύλῳ στάσει,
ὥστ' οἶδμα πόντου ἐμμενὲς κυκώμενον,
οὐ κηρὶ θείου τάρβος, οὐ σπινθὴρ ἕνι
κλέους, κραταιῶν τ' οὐδὲ μικρὸς ἔργων λόγος,
εὐθύς τε ῥεῖα, μηδὲ σὺν μακρῷ πόνῳ,
σφαγῶν ἄτερθ', ἐπειδὰν ἡγεῖται θεὸς,
οὐκ ἂν τροπώσαιτ', εὐτυχῶς κλίνας ποτέ;
Πέφραξο δὴ τεύχεσσι, θοῦ ξίφος, θίγε
λόγχης, βοείης πᾶν ἰσάνδρωσον πέδον.

Ῥύσαι μ', ἀμύνου νηλεῶς ἐφθαρμένην.
Θήκας πατρῴας, ἱρὰ, κοινὴν πατρίδα,
τέχνας περισσὰς, τύμβον, ὃν Σωτὴρ ἔδυ,
ἄτης παρούσης ἐξελοῦ γ' ὦ πάντ' ἀγαθὲ,
ταῖσιν πάρος κόσμηθεν ἀνστήσας δόσεις,
λαμπρόν τε σ' οὐ λόγοισιν, ἀλλὰ δρωμένοις.

Μετὰ τὴν μικρὰν τῆς Ἑλλάδος μονῳδίαν ὁ Δελφὶν συγκινηθεὶς μέχρι δακρύων, καὶ ὑπὸ πολεμικοῦ ἐμφορηθεὶς πνεύματος, παρορμᾷ τὸν πατέρα πρὸς ἀπελευθέρωσιν. Περαιοῦται δὲ τὸ ποίημα ὡς ἑξῆς.

Παιδὸς πρόθυμον ἦτορ ἐξειδὼς πατὴρ,
ἄνασσαν ἦγε, δεξιούμενος γόνῳ
πίστιν λαβὼν τ' ἔδωκε, δεξιὰς θ' ὁμοῦ
ὅρκους συνῆψαν. Καὶ δὴ εἰργάσθω τόδε
τοὔργον, προσεῖπε τεῦ μακρὰν τείνω μάτην:
Ἐμοῖς ὅπλοισιν, οὐδ' ἄτερ βουλῆς Θεοῦ,
ἐλευθερούσθω γαῖα τεχνέων τροφὸς,
δεινῆς ἀνάγκης, καὶ γενέσθω σύννομος
τέκνῳ νεογνῷ τε καὶ κοράνῳ χθονὸς,
πλέον γ' ἢ τὸ πρόσθεν ΕΛΛΑΣ εὐτυχεστέρα.

Μετὰ τούτους Νεόφυτος Ῥοδινὸς ὁ Κύπριος καθαρώτερον κατέδειξεν εἰς τοὺς Ἕλληνας, ὅτι μόνον διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ὑπεροχῆς τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἠδύναντο νὰ ἐλπίσωσιν εἰς εἰλικρινῆ ἐκ τῆς Δύσεως ἐνέργειαν πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ. Ἐκπαιδευθεὶς καὶ ὁ δραπετίδης οὗτος, δαπάνῃ τῆς προπαγάνδας, ἐν τοῖς ἱεροσπουδαστηρίοις τῆς Ῥώμης καὶ Ἱσπανίας ἐστάλη εἰς Πολωνίαν καὶ Ἑλλάδα ὅπως ἐπιτοπίως *καταπολεμήσῃ τὸ σχίσμα*· λυσσωδῶς ὅμως διωχθεὶς ὑπὸ τοῦ φανατικοῦ πλήθους, συνελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἐπωλήθη δίκην ἀνδραπόδου. Ὕστερον ἀπολυτρωθεὶς τῇ ἐπεμβάσει τῆς ἐνετικῆς Δημοκρατίας, ἐπέμφθη ἐκ νέου εἰς Ἤπειρον, καὶ ἰδίως τὴν Χιμάραν, πρὸς προσηλυτισμὸν, καὶ ἐνταῦθα ἐπὶ ὀκτὼ ἔτη διατρίψας μυρίας ὑπέστη κακουχίας, στερήσεις, καὶ διωγμούς (1). Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην Ἰωάννης ὁ πρεσβύτερος καὶ ῥεφερενδάριος Παραμυθίας ἀκούων τὸν Ῥοδινὸν πολλὰ τοῖς Ἕλλησιν ὑποσχόμενον ἐξ ὀνόματος τοῦ Πάπα ἀπηύθυνεν αὐτῷ σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν ἑξῆς ἐρώτησιν.

---

(1) Νεοελλ. Φιλολογία, σελ. 266.

« Ποῦ εἶνε ὁ μακαριώτατος Πάπας, ὁποῦ λέγεται ποιμενάρχης καὶ τοῦ Πέτρου διάδοχος, τοῦ ὁποίου ὡς καὶ τοῦ Πέτρου εἶπεν ὁ Χριστὸς *ποίμαινε τὰ πρόβατά μου*, πῶς δὲν τὰ ζητᾷ; ποῦ εἶνε ἡ ἀγάπης μὴ καὶ αὐτὸς, ὡς οἱ πολλοὶ, ποιμαίνει τοῦ λόγου του, καὶ δὲν τοῦ μέλει διὰ τὰ πρόβατα; »

Εἰς ταῦτ' ἀποκρινόμενος ὁ Ῥοδινὸς ἐκ Νιβίτσης τῆς Χιμάρας κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1648 λέγει τὰ ἑξῆς.

« Ἀλήθεια εἶνε, ὅτι ὅταν ὁ Πάπας δὲν ἔχῃ ἀγάπην εἰς τὰ πρόβατά του, καὶ ὅταν ποιμαίνῃ τοῦ λόγου του, καὶ ὄχι τὰ πρόβατα, ὡς ποιμενάρχης, καὶ δὲν φυλάγῃ τὸ ἀμπέλι ὡς ἀμπελουργός, καθὼς τὸν κράζει ἡ τετάρτη Σύνοδος, καὶ δὲν κηρύσσει τὴν πίστιν ὡς σωζομένην ἐν τῷ θρόνῳ τοῦ Πέτρου, ὡς λέγει ἡ ἕκτη Σύνοδος, μόνον γυρεύγει δουλείαις ἐδικαίς του καὶ ὄφελος τοῦ λόγου του μερικὸν, καὶ δὲν ἀγρυπνᾷ διὰ τὰ πρόβατα, ὁποῦ ὁ Θεὸς ἔβαλλεν εἰς τὰ χέριά του, ἂς ἠξεύρει βέβαια ὅτι τότε εἶνε Σίμων καθεύδων καὶ ῥαθυμῶν, καὶ ὄχι Πέτρος ποιμαίνων, καὶ ἀγρυπνῶν.

» Ἀμὴ ἂν αὐτὸς τὴν ἐκκλησίαν, ὁποῦ τοῦ ἔδωκεν ὁ Θεὸς, τὴν βόσκει, καὶ ἀγρυπνᾷ διὰ τ' ἐκείνην, τόσον εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην, ὅσον καὶ εἰς τὸν λεγόμενον νέον κόσμον, καὶ εἰς ταὶς Ἰνδιαις, καὶ διὰ μέσου ἀναριθμήτων ἱερομονάχων καὶ διδασκάλων τῶν ἱερῶν ταγμάτων, καὶ διὰ μέσου τόσων σοφωτάτων ἐπισκόπων κηρύσσει καὶ καθημερινὸν ἐξαπλόνει τὸ Εὐαγγέλιον, πέμπωντας κάθε χρόνον ὁσιωτάτους καὶ σοφωτάτους ἄνδρες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους πολλότατοι μαρτυροῦσι διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ὡσὰν εἰς τοὺς ἀπερασμένους διωγμοὺς τῶν εἰδωλολατρῶν, εἰς τοὺς ὁποίους τόπους γνωρισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου ποσῶς δὲν εἶχαν, καὶ σήμερον εἶνε ἔθνη καὶ ἐπαρχίαις ὁλόκληραις χριστιανοὶ, τόσαις ἐκκλησίαις, τόσα μοναστήρια, τόσα σπουδαστήρια, ὁποῦ λάμπει περισσότερον ἀπὸ τὸν ἥλιον ἡ πίστις τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὑπάγει, χάριτι Θεοῦ, αὐξάνωντας, φανερὸν ὅτι ὁ Πάπας δὲν ποιμαίνει τὸν ἑαυτόν του, οὔτε εἶνε Σίμων καθεύδων, μόνον Πέτρος ποιμαίνων, καὶ κυβερνῶν τὴν ἐκκλησίαν, καὶ αὐξαίνωντας τὸ Εὐαγγέλιον, ἁπλόνωντάς το εἰς ὅλον τὸν κόσμον, εἰς Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν, καὶ τόπος δὲν εἶνε, ὁποῦ νὰ μὴ κηρύσσεται· καὶ τοῦτο ὁποῦ λέγω ἂν ἤθελε κανεὶς νὰ τὸ ἀποδείξῃ ἤθελεν ἦσται ἱστορίας ἔργον καὶ ὄχι ἐπιστολῆς ἀπόκρισις. Καὶ ἂν εἰς τοὺς τόσον μακρυὰ κόσμους φθάνῃ ἡ ἐπιμέλειά του καὶ ἡ ποιμαντική του φροντίδα, φανερὸν ἅτι

εἰς τοὺς πλέον σιμὰ τόπους πολιτεύεται ἡ αὐτὴ εὐκολώτερα, καὶ ἴσως καλλιώτερα. Γινώσκει λοιπὸν ὁ Ῥώμης ἐπίσκοπος τὰ πρόβατά του, καὶ γινώσκεται ἀπὸ τὰ αὐτὰ, καὶ κυβερνᾷ ἐκεῖνα ὁποῦ πείθονται, καὶ γυρεύγει ἐκεῖνα ὁποῦ δὲν πείθονται, καὶ ποτὲ δὲν παύει εἰς τὸ νὰ χρειάζεται τὴν ἀγγέλους καὶ ἀνθρώπους καὶ αὐτοῖς τοῖς δαίμοσι ποιμαντικήν του ἐξουσίαν.

» Χρεία μὲ τοῦτον ὅλον, εὐλαβέστατε κύριε Ἰωάννη, νὰ γνωρίζουν καὶ τὰ πρόβατα τὸν βοσκόν των, καὶ νὰ τοῦ πείθωνται, καὶ νὰ ἀκούουσι τὴν φωνήν του. *Γινώσκω*, λέγει ὁ Χριστὸς ὁ ἄκρος βοσκὸς, *τὰ ἐμὰ καὶ γινώσκομαι ὑπὸ τῶν ἐμῶν.* Ἀληθινώτατον εἶνε, ὅτι ὅσοι ἔχουσι τὸ ἱερώτατον βάπτισμα καὶ τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, κἂν τε θέλουσι κἂν τε μὴ, πρόβατα εἶνε τοῦ Πέτρου, καὶ χρέος μεγάλο ἔχει, ὡς λέγεις ὀρθοδοξότατα, νὰ τὰ ἀναζητᾷ καὶ νὰ μὴν ἀμελῇ. Ἀμὴ ὅταν τὰ πρόβατα δὲν ἀκούουν τοῦ Πέτρου, τί θέλεις νὰ πάθουν μακραίνοντας ἀπὸ τὸν βοσκὸν, καὶ ἀπειθῶντας εἰς τὸν αὐτόν; τί ἄλλο παρὰ νὰ ἀκούσουν ἀπὸ τὸν ἀφέντην καὶ ποιμενάρχην Χριστὸν, *ὁ χαλασμός σου, Ἰσραὴλ, ἀπὸ ἐσένα εἶνε.* Λογιάζει ἡ αἰδεσιμότης σου καὶ δὲν ἀναζητᾷ ἡ ἀγάπη τῆς Ῥώμης τὰ πρόβατα τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἢ δὲν ἔχει καὶ ἐκείνην τὴν ἔγνοιαν; Ἐμεῖς αὐτοὶ καὶ εἴδαμεν καὶ μαρτυροῦμεν πόσαις σύναξες κάθε ὀλίγον δι' αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν γίνονται, καὶ ποτὲ δὲν λείπει νὰ μὴ πέμπῃ ἡ ἱερὰ σύναξις ἀπὸ τὸ ἴδιον γένος τῶν Γραικῶν σοφοὺς ἀνθρώπους νὰ διδάσκουσι τὸν λαὸν, καὶ νὰ κηρύσσουσι τὸ Εὐαγγέλιον· ἀλλὰ δὲν πείθονται, μόνον καταφρονοῦσιν ἐκείνους, ὁποῦ πέμπουσι, καὶ διώχνουσιν ἐκείνους ὁποῦ πέμπονται ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν· καὶ διὰ τοῦτο ἐμπορεῖ καὶ αὐτὸς νὰ εἰπῇ τῶν ἀνατολικῶν ἐκεῖνο ὁποῦ καποτὲ ὁ κοινὸς δεσπότης Χριστὸς εἶπε τῶν Ἱεροσολυμιτῶν, *πολλάκις ἠθέλησα συναγαγεῖν ὑμᾶς καὶ οὐκ ἠθελήσατε . . . .*

» Ἂς ἰδῇ καλὰ ἡ εὐλάβειά σου, ὅτι ἀφόντις ἄρχισε τὸ σχίσμα, κοντὰ ὀκτακόσιοι χρόνοι σήμερον, ὅλον ἕνα οὔτε ἡ βασιλεία, οὔτε ἡ ἐκκλησία ὠρθοπόδισεν, οὔτε ἐπρόκοψεν ὀλίγον τίποτες, μόνον ὑπάγει πάντα εἰς τὸ χειρότερον. Ὅλοι οἱ θρόνοι ἐρήμαξαν, ὅλοι ἀφανίσθησαν, καὶ τούτου ἀπόδειξις δὲν κάμνει χρεία· ἄρκτου παρούσης, λέγει ὁ λόγος, οὐ ζητήσω τὰ ἴχνη. Ἂς ἰδῇ ὅποιος θέλει ποῦ εἶνε ἡ Ἀνατολὴ εἰς τὴν ὁποίαν ἦσαν τόσαις ἐπισκοπαὶς, καὶ τόσαις μητρόπολες; κἄπου χίλιαις εἶχε μόνος ὁ Κωνσταντινουπόλεως. Ποῦ εἶνε τοῦ Ἀλε-

ξανδρείας ἡ Αἴγυπτος, ἡ Αἰθιοπία, καὶ ἡ μισὴ Ἀφρική, ἡ ὁποία σήμερον οὔτε ἐπισκόπους ἔχει, οὔτε κληρικοὺς, οὔτε κανονικοὺς, οὔτε ἐκκλησιαστικὰ ἄλλα ὀρφίκια, εἴμητα τρεῖς ἢ τέσσαρες ἐκκλησίαις (καὶ ἐκείναις κρυμμέναις) εἰς ὅλην του τὴν ἐπαρχίαν; Ποῦ εἶνε τοῦ Ἀντιοχείας ἡ Συρία, ἡ Μεσοποταμία, καὶ ἡ Περσία; Ποῦ τῶν Ἱεροσολύμων ἡ Παλαιστίνη ὅλη; Ἄλλο δὲν μᾶς ἐπόμεινε, μόνον ἡ φήμαις, καὶ τὰ ὑπερηφανευτικὰ ὀνόματα, καὶ οἱ τίτλοι. Ποίων ταῦτα θρήνων καὶ κλαυθμῶν ἄξια; Τίς ἡ αἰτία τοῦ τόσου κακοῦ; Ἀφήνω νὰ εἰπῶ διὰ τὴν κατάστασιν αὐτῆς τῆς ὀλίγης ἐκκλησίας, ὁποῦ ἐπόμεινε, καὶ διὰ τὴν πνευματικὴν κυβέρνησιν, καὶ πῶς ἐμπορεῖ νὰ κυβερνηθῇ ἀπὸ ἀνθρώπους ἀγραμμάτους. Καλὰ ἠξεύρει ἡ εὐλάβειά σου τί ἔλεγεν ὁ Γλυκέων Νεκτάριος, πῶς τὰ χωριὰ τῆς ἐπαρχίας του, παγαίνωντας διὰ τὴν ζήτην, ἕνα χρόνον τὰ εὕρισκε χριστιανοὺς, τὸν ἄλλον τὰ εὕριτκε μεταβαλμένα (οἵμοι τῶν κακῶν) εἰς τὴν συχαντερὴν πίστιν τῆς Ἀραβικῆς ἀλουποῦς. Ἔξω νὰ ἐβγῆκε κανεὶς ἀπὸ τὸν νοῦν του, καὶ βέβαια ἐβγῆκεν ὅποιος εἰπῇ ἢ λογιάζει, ὅτι ὁ Θεὸς ἀφήνει τὴν ὀρθὴν ἐκκλησίαν νὰ ἐρημάζῃ καὶ νὰ καταντᾷ καθημερινὸν εἰς τὸ μηδετίποτες, καὶ ἐκείνην ὁποῦ δὲν εἶνε ὀρθὴ νὰ τὴν αὐξαίνῃ, καὶ νὰ τὴν σκέπῃ μὲ τόσα σκῆπτρα, τόσην σοφίαν, τόσην ἐλευθερίαν, καὶ μὲ τόσην ἁγιωσύνην· ἢ νὰ ἦνε τόσον ἄγνωστος νὰ λέγῃ, ὅτι ἐκείνη ἡ ἐκκλησία εἶνε ὀρθὴ, ὁποῦ πούπετα δὲν κηρύσσει τὸ Εὐαγγέλιον, οὔτε ὅσον εἰς τὰ ἤθη, οὔτε ὅσον εἰς αὔξησιν τοῦ αὐτοῦ, μάλιστα καθημερινὸν τὸ χάνει, καὶ ὄχι ἐκείνη ὁποῦ τὸ κηρύσσει, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν καθημερινὸν γυρίζουν διάφορα ἔθνη καὶ βασιλείαις εἰς θεογνωσίαν, καὶ εἶνε ἁπλωμένη εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Ἐκείνη ὁποῦ πούπετα ἕνα καὶ μόνον σπουδαστήριον διὰ σοφίαν, καὶ διδασκαλίαν, καὶ παίδευσιν τῶν νέων δὲν ἔχει, καὶ ὄχι ἐκείνη, ὁποῦ χωρὶς ὑπερβολὴν ἔχει χιλιάδες καὶ μυριάδες σοφοὺς καὶ διδασκάλους, τόσον ἐκκλησιαστικοὺς, ὅσον καὶ κοσμικούς. Καὶ ἄμποτες, ὦ θεὲ θεῶν Κύριε, νὰ ἔπαυεν ἕως ἐδῶ τὸ κακὸν, ἢ νὰ ἀρχίναν νὰ ἐδιορθώνετον κἂν ἀπ' ἐδῶ καὶ ἐμπρός. Πλανᾶται βέβαια καὶ πλανᾷ ὅποιος τέτοιαν γνώμην κρατεῖ. Ἀφήνω λοιπὸν τὴν αἰδεσιμότητά σου νὰ στοχασθῇ κατὰ ἀλήθειαν διὰ ποίαν Ἐκκλησίαν γροικᾶται τὸ *πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς*, καὶ ποία σχεδὸν ἀφανίσθηκε, καὶ ὅλον ἕνα ἀφανίζεται, ἂν ὁ Θεὸς δὲν τὴν ἐπισκεφθῇ, καὶ ποία προκόπτει, εἰς ποίαν τὰ ἔθνη γυρίζουν γνωρίζοντας τὸν Θεὸν, καὶ ἀπὸ ποίαν μετα-

γυρίζουν καθημερινὸν εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ δαιμονιάρη. Τοῦτο τὸ βλέπομεν μὲ τὰ ὀμμάτιά μας, καὶ κάμνει χρεία νὰ τὸ εἰποῦμεν, καὶ νὰ ταπεινωθοῦμεν.

«Ὕστερα ἀπὸ πολλαὶς ἄλλαις Σύνοδαις ἔγινε δι' αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν, ἔγινεν ἡ ἐν Φλωρεντίᾳ Σύνοδος, ἐμπροστὰ εἰς τόσους ἀρχιερεῖς, βασιλειάδες, καὶ ἀφεντάδες τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης ἐκκλησίας, εἶδασι πᾶσαν διαφορὰν, ἐδιαλέχθησαν ἀρκετὰ, ἀποφάσισαν ὅτι τὸ αὐτὸ φρονεῖ καὶ ἡ μία Ἐκκλησία καὶ ἡ ἄλλη, ὡς φαίνεται ἀπὸ τὰ βιβλία τῶν διδασκάλων, μόνον νὰ ἦνε ἑνωμέναις ὑποκάτω εἰς μίαν κεφαλὴν, ὡς καθὼς εἶνε ἕνα σῶμα, καὶ νὰ λείψουν τὰ σκάνδαλα ἀπὸ τὴν μέσην. Ἐδόξασαν ὅλοι τὸν Θεὸν, ἐγύρισαν ὀπίσω εὐχαριστημένοι εἰς τοὺς τόπους των· ἕνας καὶ μόνος *πεπαλαιωμένος*, κατὰ τὸν Δανιὴλ, *ἡμερῶν κακῶν*, ἀπὸ τὴν ἐντροπήν του, ὁποῦ πάντα εἰς ταὶς διάλεξες ἐνικᾶτον, διὰ τὸ μῖσος ὁποῦ εἶχε πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς, δὲν ἐδέχθηκε τὴν Σύνοδον (1). Ἐγύρισεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὰ νησία, καὶ ἐψεματολόγησε πολλὰ ἐναντίον τῆς Συνόδου καὶ τοῦ γένους του ὁ μισάδελφος. Καὶ οἱ καλοί σας ἠθέλησαν καὶ ἄκουσαν πλειὰ γλήγορα ἑνὸς καὶ μόνου, παρὰ ὅλης τῆς ἐκκλησίας, ὡσὰν νὰ ἤθελε πνεύσει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς μόνον τὸν, καὶ ὄχι εἰς ὅλην τὴν Σύνοδον τῶν πατέρων. Καὶ ἂν δεκαεπτὰ ἐπισκόποι, ὁποῦ δὲν ἔστερξαν τὴν πρώτην ἁγίαν Σύνοδον, δὲν εἶχαν δύναμιν νὰ πιστευθοῦν ἀπὸ τὸ κοινὸν, διατὶ ἕνας καὶ μόνος ἀπειθὴς τῆς ἐκκλησίας εἶχε δύναμιν νὰ ἀθετήσῃ μίαν οἰκουμενικὴν Σύνοδον, καὶ νὰ βάλλῃ τόσην σύγχυσιν εἰς τὸ γένος; Καὶ καθὼς ἐκείνους τοὺς δεκαεπτὰ Ἀρειανοὺς ἐπισκόπους τοὺς ἐκαταδίκασεν ἡ πρώτη Σύνοδος, καὶ ὅλοι οἱ χριστιανοὶ τὸ ἐδέχθησαν, ἔτσι ἔπρεπεν, εὐλαβέστατε κύριε Ἰωάννη, νὰ εἶχαν κάμει καὶ οἱ δικοί μας, ὄχι νὰ ἀκούσουν ἑνὸς καὶ μόνου γέροντος. Ἔτσι ἂν εἶχαν κάμει καὶ οἱ δικοί μας, οὔτε τὴν πολλὴν ὀλίγην ἐκείνην βασιλείαν ὁποῦ εἶχαν τὴν ἔχαναν, οὔτε εἰς τὴν ἀπανθρωποτάτην σκλαβίαν σήμερον εὑρίσκονταν· διότι οἱ βασιλειάδες τῶν χριστιανῶν μὲ συμβουλὴν καὶ συνδρομὴν τοῦ κοινοῦ πατρὸς καὶ βοσκοῦ, ἕτοιμοι ἦσαν νὰ πιάσουν ἅρματα ἐναντίον τῶν ἀσεβῶν· καὶ διὰ ταύτην καὶ μόνην τὴν ἀφορμὴν ἔπρεπε κἂν ὁ Μάρκος νὰ ἡσυχάσῃ, καὶ νὰ μὴ γένῃ αἴτιος νὰ ἐμποδισθῇ τὸ τόσον καλόν. Ἀφόντις εἶδασι λοιπὸν πῶς οἱ Ῥω-

(1) Μάρκος ὁ Ἐφέσου.

μαῖοι εἰς τὰ ὁμολογούμενα δὲν ἐστάθησαν, καὶ τὴν Σύνοδον δὲν ἔστερξαν, τὸν πατριάρχην καὶ τοὺς λοιποὺς πατέρας τοὺς ἀπεστράφησαν, συνέδριον ἐναντίον τῆς ἀληθινῆς συνόδου ἐσύναξαν, τοὺς δυτικοὺς ἀδιάντροπα ἀναθεμάτισαν, καὶ σιωπαίνω τὰ ἄλλα ἄτοπα ὁποῦ ἔκαμαν καὶ ἐκ παραδόσεως ἔχομεν, τότε ἐθαύμασαν οἱ βασιλειάδες τῶν χριστιανῶν τὴν ἀπείθειαν, καὶ ἀβεβαιότητα τῶν Ῥωμαίων, καὶ ἐλυποῦνταν διὰ τὴν αἰχμαλωσίαν, ὁποῦ ἔμελλε νὰ τοὺς ἀπανέβῃ, καὶ κάθε ἕνας ἐσύρθηκε καὶ ἐγύρευε τὸ συμφέρον του, κρίνωντας πῶς δὲν χρεωστοῦν νὰ βοηθήσουν ἐκείνους, ὁποῦ τοὺς κακολογοῦν καὶ τοὺς ἀποστρέφονται καὶ μάλιστα εἰς τὰ πράγματα τῆς πίστεως. Δὲν ἔλειψε μὲ τοῦτον ὅλον ὁ πάπας Νικόλαος ὁ πέμπτος εἰς τὸ νὰ ζητήσῃ τὰ πρόβατα, ὡς φαίνεται εἰς τὴν ἐπιστολήν, ὁποῦ γράφει εἰς τὸν ὕστερον βασιλέα Κωνσταντῖνον, καὶ νὰ στείλῃ λεγάτον, καὶ νὰ τοὺς ὑπόσχεται τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν εἰς βοήθειάν των, ἀμὴ ὁ μωρὸς ἐκεῖνος, καὶ οὐχὶ σοφὸς, λαὸς, οἱ καλοὶ πολίταις, οὔτε νὰ ἀκούσουν ἠθέλησαν, καὶ τὸν λεγάτον, καὶ ἐκεῖνον ὁποῦ τὸν ἔστειλεν ὕβριζαν καὶ ἐκακολόγουν, κατὰ πῶς ἐσυνειθοῦσαν νὰ κάμνουν κάθε ὀλίγον καὶ βασιλέων καὶ πατριαρχῶν, ὅταν ἐδύνουνταν, τόσον ὁποῦ ὁ ὑβρισμένος ἐκεῖνος λεγάτος ἀπὸ μέρος τοῦ ἀφεντός του τοὺς ἀφόρισε· καὶ ἂν ὁ ἀφορισμός του τοὺς ἔπιασεν ἢ ὄχι, ἂς τὸ λογιάσῃ ὅποιος θέλει. Ἂς λογιάσῃ τι ἔγινε γυρίζωντας ὁ χρόνος· πῶς τὴν δευτέραν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐσέβηκε μέσα εἰς τὴν, ὥς τὴν σήμερον, πεισματάρισσαν ἐκείνην πόλιν, θριαμβεύωντας καὶ ἀφανίζωντας τοὺς χριστιανοὺς, ἂν καλὰ καὶ ὀλίγον τίποτες πριχοῦ νὰ παρθῇ ἐδιαλάλησαν οἱ πολίταις νὰ δεχθοῦν τὴν Σύνοδον, γνωρίζοντες καλὰ ὅτι διὰ ἐκείνην ἐπαιδεύονταν, ὡς γράφει Λαόνικος ὁ Χαλκοκονδύλης καὶ ἄλλοι ἱστορικοί· ἀμὴ αὐτὴ ἡ προμήθεια τίποτες δὲν τοὺς ὠφέλησεν, ἐπειδὴ, ὡς λέγει ὁ λόγος, τὰ ὕστερα μετανοιώματα τίποτες δὲν ξίζουν. »

Διὰ μακρῶν ὁ Ῥοδινὸς συνηγορῶν ὑπὲρ τῶν ἀπαιτήσεων τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας περαιοῖ τὴν ἀπόκρισιν οὕτως.

« Ἴδε λοιπὸν ἡ αἰδεσιμότης σου, εὐλαβέστατε, διατί ὀλίγον πρᾶγμα στέκονται οἱ δικοί μας τόσους χρόνους ἐναντίοι τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ὁμονοίας τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ εὐχαριστοῦνται νὰ μὴν ἔχουν φιλίαν μὲ ἕνα ἄπειρον, εὐγενέστατον, καὶ εὐδαιμονέστατον γένος εἰς σοφίαν, καὶ εἰς ἄλλα καλὰ, μὲ τόσους χριστιανῶν βασιλειάδες, πολι-

τείαις, καὶ ἀφεντάδες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους, ὡς βλέπομεν, καὶ περνοῦσι τὰ πράγματα, εἰς ὅλον ὕστερον καρτεροῦμεν τὴν ἐλευθερίαν μας, καὶ ὄχι ἀπὸ χρησμούς, καὶ ἀνωφέλευταις προφητείαις, καθὼς τινὲς ὀνειρεύγονται » (1).

Περὶ τὰ μέσα τῆς αὐτῆς ἑκατονταετηρίδος Λεονάρδος Φιλαρᾶς ὁ Ἀθηναῖος, διατρίβων ἐν Παρισίοις ὡς πρεσβευτὴς τοῦ δουκὸς τῆς Πάρμας, καὶ πολυειδῶς ἐργαζόμενος πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ τουρκοκρατουμένου γένους, ἔγραψε καὶ πρὸς τὸν φίλον του Ἰωάννην Μίλτωνα καθικετεύων ἵνα καὶ οὗτος συντελέσῃ εἰς τὸν σκοπὸν, διεγείρων τὸ Ἀγγλικὸν ἔθνος. Κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1652 ἀπαντῶν εἰς τὸν φιλοπάτριδα Ἕλληνα ὁ μέγας τῆς Ἀγγλίας ποιητὴς ἔγραφεν, ὅτι ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Ἑλλάδος εἶνε τὸ πολυτιμότερον ὄνειρον τοῦ βίου του, καὶ θεωρεῖ μακάριον τὸν κατορθώσοντα τὸ ἱερὸν τοῦτο ἔργον. Τελευτῶν δὲ ὁ Μίλτων ἀπευθύνει πρὸς τοὺς Ἕλληνας τὴν ὅσῳ εἰλικρινῆ τόσῳ καὶ σπανίαν ἐν τοῖς τότε χρόνοις συμβουλὴν, ὅτι οὗτοι πρέπει πρότερον ν' ἀναλάβωσι τὰς ἀρετὰς τῶν προγόνων των, καὶ ὅταν οὕτως ἐξεγερθῶσι κατὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ, ὅλα τὰ ἔθνη θέλουσι προθύμως συντελέσει εἰς τὴν ἀναγέννησιν αὐτῶν (2).

Ὁ περὶ τὰ 1656 περιηγηθεὶς τὴν Ἀνατολὴν γάλλος Θεβενὼ ἀποκαλεῖ τοὺς Ἕλληνας ἀπίστους, δεισιδαίμονας, καὶ ὑποκριτὰς, ὡς ἀπο-

---

(1) Νεοφύτου πρεσβυτέρου τοῦ Ῥοδινοῦ, ἀπόκρισις εἰς τὴν ἐπιστολὴν Ἰωάννου πρεσβυτέρου καὶ φερενδαρίου τῆς ἐκκλησίας τῆς Παραμυθιᾶς εἰς τὴν παλαιὰν Ἤπειρον, κλπ. Romæ, 1659, σελ. 13—20, 24—28, 30—35, 129—130.

(2) « Quod si mihi tanta vis dicendi accepta ab illis et quasi transfusa inesset, ut exercitus nostros ad liberandam ab Ottomanico tyranno Græciam, eloquentiæ patriam, excitare possem, ad quod facinus egregium opes pene implorare videris, faceram profecto id, quo nihil mihi antiquius, aut in votis prius esset. Quid enim vel fortissimi olim viri, vel eloquentissimi gloriosus aut se dignius esse duxerunt quam vel suadendo, vel fortiter faciendo «ἐλευθέρους καὶ αὐτονόμους ποιεῖσθαι τοὺς Ἕλληνας» verum et aliud quiddam præterea tentendum est, mea quidem sententia longe maximum, ut quis antiquam in animis Græcorum virtutem, industriam, laborum tolerantiam, antiqua illa studia, dicendo, suscitare atque accendere possit. Hoc si quis effecerit, quod a nemine potius quam abs te pro tua illa insigni erga patriam pietate, cum summa prudentia, reique militaris peritia, summo denique recuperande libertatis pristinæ studio conjucta, expectare debemus; neque ipsos sibi Græcos, neque ullam gentem Græcis defuturam esse confido. » Miltonis, Populo Anglicano etc. — Chardon de la Rochette, Mélanges de Critique, Paris 1812, tom. II.

τροπιαζομένους τοὺς καθολικοὺς πλειότερον καὶ αὐτῶν τῶν Τούρκων (1).

Ὁ γάλλος περιηγητὴς Κορνήλιος Λεβρουν (1680) φανατικῶς ἐπιπίπτει κατὰ τῶν Ἑλλήνων, *τῶν μὴ ἀναγνωριζόντων τὸν πάπαν*. « Μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, λέγει, δὲν ὑπάρχει πλέον τὸ ἐλάχιστον ἴχνος τῆς δυνάμεως ἐκείνης τοῦ πνεύματος, καὶ τῶν ὡραίων ἐπιστημῶν, αἵτινες ἄλλοτε ἀνέδειξαν αὐτοὺς τοσοῦτον ἐπιφανεῖς. Ἀπαραδειγμάτιστος ἀμάθεια ἐπικρατεῖ ἐκεῖ, ὅπου ἄλλοτε ἤνθει ἡ σοφία. Πρέπει ὅμως καὶ πρὸς δικαιολόγησιν αὐτῶν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ τυραννία ὑφ' ἣν στενάζουσιν ἀπέσβεσε τὴν φλόγα τοῦ πνεύματός των, πᾶν δὲ ἄλλο ἔθνος ἐν τῷ κόσμῳ ὑφιστάμενον τὴν ὀθωμανικὴν κατάθλιψιν τόσον ἐπαισθητῶς, ὡς οἱ Ἕλληνες, ἤθελεν ἀπολέσει ὅλην τὴν λάμψιν αὐτοῦ » (2).

Περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος οἱ γάλλοι περιηγηταὶ Μιραβὰλ καὶ Λακρουὰ ἐπαναλαμβάνουσι τὰς αὐτὰς περὶ Ἑλλάδος δυσμενεῖς κρίσεις. Ὁ πρῶτος λέγει σὺν τοῖς ἄλλοις. « Ἡ ἀρχαία τῆς Ἑλλάδος ἱστορία ἐγκατέλιπεν ἐν ἐμοὶ ἰδέαν μεγαλείου, ἥτις παραχρῆμα κατεστράφη ἐν τῇ θέᾳ τῆς σημερινῆς τῶν Ἑλλήνων καταστάσεως. Παρατηρεῖται εἰσέτι παρὰ τοῖς Ἕλλησι ζωηρότης τις πνεύματος, τὴν ὁποίαν ὀφείλουσιν εἰς τὴν λεπτότητα τοῦ ἀναπνεομένου ἀέρος· δυστυχῶς ὅμως τόσον κακῶς ἐκαλλιέργησαν τὸ πνεῦμα τοῦτο, ὥστε πάντες ζῶσιν ἐν μεγάλῃ ἀμαθείᾳ. Οὐδὲν ἴχνος τῶν ἄλλοτε ἀνθουσῶν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν ἀπαντᾶται σήμερον παρ' αὐτοῖς » (3). Αυσσωδέστερον κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐπιπίπτει ὁ Λακρουὰ, γραμματεὺς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει γαλλικῆς πρεσβείας. « Οἱ Ἕλληνες δὲν πιστεύουσι, λέγει, τὴν καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ὅθεν καὶ τοῦτο, ὡς χορηγὸς τοῦ φωτὸς, ἔπαυσε πλέον νὰ φωτίζῃ αὐτοὺς, καὶ ὁ θεῖος οὗτος παράκλητος ἀπεμακρύνθη τῶν καρδιῶν των. Ἡ χεὶρ τοῦ Θεοῦ βαρεῖα ἐπέπεσε κατὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, καὶ ὁ κεραυνὸς τῆς θείας ὀργῆς κατεχρήμνισε τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τῆς ἀγερώχου περιωπῆς των εἰς τὴν

---

(1) Voyages de Mr de Thevenot en Europe, Asie, et Afrique. Amsterdam 1727. Ière partie, σελ. 262.

(2) Lebrun, Voyage au Levant, Paris 1714. σελ. 96 καὶ 152.

(3) Mirabal, Voyage d'Italie et de Grèce. Paris 1698, σελ. 5. — Τόσον μυθολόγος καὶ γελοῖος εἶνε ὁ Μιραβὰλ, ὥστε σὺν τοῖς ἄλλοις διηγεῖται, ὅτι τὸ ὕδωρ πηγῆς τινος ἐν Μακεδονίᾳ ἔχει γεῦσιν οἴνου, μὴ μεθύοντος τοὺς πίνοντας (σελ. 45), καὶ ὅτι ὁ περὶ τὴν Ναύπακτον Γαλατᾶς κατοικεῖται ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἐκείνων Γαλατῶν, πρὸς οὓς ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἔπεμπε τὰς ἐπιστολὰς αὐτοῦ (σελ. 103).

ἄβυσσον τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς δουλείας. Ἐνόσῳ ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησίαν ἀνεγνώριζε τὸν πάπαν ὡς ἀρχηγὸν αὐτῆς, διετηρεῖτο ἀνθηρά, λαμποβόλος, καὶ ἀμόλυντος νύμφη, ἀφ' ὅτου ὅμως ἀπεσπάσθη τοῦ καθολικισμοῦ, καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς ἐπανέστησαν καὶ ἐβλασφήμησαν τὸν ἀρχηγὸν, ἔμεινε δύσμορφος, καταπεφρονημένη, ἠτιμασμένη, ὡς ἀπολέσασα τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν προτέραν λαμπηδόνα » (1).

Οἱ δυστυχεῖς Ἕλληνες καὶ τοὺς Τούρκους μισοῦντες ὡς τυράννους τῆς πατρίδος των, καὶ τὸν πάπαν ἐξ ἴσου ἀπεχθανόμενοι ὡς διώκτην τῆς ὀρθοδοξίας, ὑπῆρξαν κατὰ τὴν ΙΖ' ταύτην ἑκατονταετηρίδα ὡ ἄχμων, ἐφ' οὗ ἀλληλοδιαδόχως ἐκτύπα ἡ σφύρα ἀμφοτέρων τῶν λυσσαλέων τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ἐχθρῶν. Ἀναστάσιος ὁ Γόρδιος, εἰς τῶν σπουδαιοτέρων λογίων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐξεικονίζει οὕτω τὴν οἰκτρὰν τοῦ ἔθνους θέσιν. « Λόγιασε πῶς εὑρισκόμεθα ἡμεῖς οἱ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ὀρθόδοξοι, ὡσὰν νὰ ἤμεσθε ἀνάμεσα εἰς δύο μεγάλας συννεφιάς· καὶ ἀπὸ τὸ μέρος τῆς μεσημβρίας καὶ τῆς ἀνατολῆς νὰ ἦνε ἕνα μεγάλο σύγνεφον, μαῦρο καὶ σκοτεινὸ, ὡσὰν τὸ ψιλαφητὸν σκότος ἐκεῖνο τῆς Αἰγύπτου, ἡ παντελὴς ἀσέβεια τοῦ Μωάμεθ, ὁποῦ ἐπερίλαβε καὶ ἐσκέπασε σχεδὸν τὰ τρία μερτικὰ τῆς γῆς, καὶ τὰ ἐζόφωσε τελείως μὲ τὴν ἐσχάτην ἀσέβειαν. Ἀπὸ δὲ τὸ μέρος τῆς δύσεως νὰ ἦνε ἄλλο μεγάλο σύγνεφον, νὰ φθάνῃ ἕως αὐτὸν τὸν αἰθέρα εἰς τὸ ὕψος καὶ εἰς τὸ πλάτος, νὰ σκεπάζῃ ὅλην τὴν δύσιν καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ βορείου κλίματος, σκοτεινὸν καὶ αὐτὸ καὶ ζοφῶδες, ἔχον μέντοι καὶ ὀλίγην διαύγειαν, πάνυ ὀμιχλώδη, πολὺ τὸ πλάνον ἐμφερομένην· αὕτη ἐστὶν ἡ τῶν Λατίνων δοκοῦσα καὶ ὀνομαζομένη χριστιανοσύνη, ἐμπεπλησμένη δὲ οὖσα πάσης αἱρέσεως καὶ καινοτομίας, σμίγμα οὖσα πασῶν τῶν πάλαι αἱρέσεων, ἂν καὶ δοκῇ εἶναι ὀλίγον τι, διὰ τὸ μὴ εἶναι τοὺς ἐλέγχοντας, καθὼς εἶχον αἱ πάλαι αἱρέσεις τοὺς ἁγίους ἐκείνους πατέρας ὁποῦ ἔστεκαν μέχρις αἵματος καὶ ἔλεγχαν τὰς αἱρέσεις μὲ τὰς οἰκουμενικὰς καὶ τοπικὰς συνόδους, καὶ ἰδίᾳ ἕκαστος μὲ λόγους καὶ ἐπιστολὰς πολλὰς, μὲ τὰ ὁποῖα παντοιοτρόπως ἀνέτρεπον τὰς αἱρέσεις μὲ τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν· μὰ τώρα μὲ τὸ νὰ ἔλειψαν οἱ ἰατροὶ, ἔμεινε καὶ ἡ νόσος καὶ ἡ πληγὴ ἀνίατος, καὶ ἔκαμε νομὴν θανατηφόρον ὡσὰν γάγγραινα πεπαλαιωμένη,

(1) Etat present des nations et Eglises Grecque, Armenienne, Maronite, en Turquie, par le sieur Dela Croix, Paris 1741, σελ. 12—14.

καὶ περίλαβεν ὅλον τὸ σῶμα τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, καὶ ἔγινεν ἀνεπιχείρητος παντελῶς ἕως τοῦ νῦν ἀπὸ χιλίους χρόνους, ἀφ' οὗ ἐφύτρωσεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς παλαιᾶς Ῥώμης, καὶ ἐπρόκοψε νὰ περιλάβῃ ὅλον τὸ μέρος τῆς δύσεως, καθὼς καὶ ἡ τοῦ Μωάμεθ παραπληξία καὶ ἐμβροντησία εἰς τὰ μέρη τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ τέτοιας λογῆς αὗται αἱ θανατηφόροι ἀσθένειαι, μία ἀπὸ τὸ μέρος τῆς ἀνατολῆς, καὶ ἡ ἄλλη ἀπὸ τὸ μέρος τῆς δύσεως, ὡσὰν δύο μεγάλα σκοτίδια, καὶ συγγερίαι ἐνάδιαι ἐκατασκέπασαν καὶ ἐζόφωσαν σχεδὸν ὅλην τὴν οἰκουμένην, καὶ μάλιστα τὸ κυριώτερον, καὶ δὲν ἀπόμεινε σῶμα ὑγιὲς, καὶ μέρος φωτεινὸν, εἰμὴ ὀλίγον τίποτες ἀνάμεσα εἰς τὰς δύο συγγερίας νὰ ἦνε ὀλίγον ξάστερον, καὶ νὰ λάμπῃ ὁ ἥλιος, καὶ αὐτὸς ὄχι καθαρὸς, ἀλλὰ νὰ ἦνε ἐξ ἡμισείας λαμπόμενος, καὶ θερμόψυχος (1).

Ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ ταύτῃ οἱ τλήμονες διεῖδον πλέον, ὅτι ἡ Ἑλλὰς μόνον διὰ τῆς Ἑλλάδος ἠδύνατο ν' ἀπελευθερωθῇ· οὐδόλως δὲ ἄπορον, ἐὰν ἕνεκα καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ διωγμοῦ καὶ τῶν ἐκ Ῥωσσίας ἀπατηλῶν ἐλπίδων, δὲν ἔπαυσαν ἀτενίζοντες καὶ πρὸς τὸ ὁμόδοξον τοῦτο κράτος, τοῦ ὁποίου τὰς ἐξανδραποδιστικὰς τάσεις κατὰ τὸν ἑπόμενον αἰῶνα ἀνεγνώρισαν.

Γάλλος περιηγητὴς, ἐπισκεφθεὶς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Κρητικοῦ πολέμου, ἐκφράζεται περὶ τούτου ὡς ἑξῆς. « Οἱ Ἕλληνες » μήτε πιστεύουσι, μήτε εὔχονται τὴν ὑπὲρ τῶν Τούρκων διεξαγω- » γὴν τοῦ ἐν Κρήτῃ πολέμου. Ἂν καὶ δὲν ἀγαπῶσι τὴν κυριαρχίαν » τῶν Λατίνων ἡγεμόνων, καθισταμένην διὰ τῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ » καταθλίψεων ὀσημέραι μυσαροτέραν, ἐκ ψυχῆς ὅμως ἐπιθυμοῦσι » τὸν περιορισμὸν τῆς ὑπερβαλλούσης τῶν Ὀθωμανῶν δυνάμεως. » Διατρέφουσι δὲ τὴν ἀπόκρυφον ἐλπίδα, ὅτι θέλει ποτὲ ἀναφανῇ » Ἕλλην ἀρχηγὸς ἐπάξιος τῶν ἀρχαίων μιμητὴς, καὶ ἀπελευθερώσει » αὐτοὺς ἐκ τῆς τυραννίας τῶν Τούρκων, εὐχόμενοι ἵνα πρὸς τοιαύτην » ἐπανάστασιν ταχέως διατεθῶσι τὰ πράγματα. Ἡ τοιαύτη ἀναγέν- » νησις ἐλπίζουσιν, ὅτι θέλει διευκολυνθῇ καὶ διὰ τῆς συνδρομῆς » τοῦ ὁμοθρήσκου τσάρου τῆς Μοσχοβίας, τὸν ὁποῖον ἀγαπῶσι μετ' » ἀνηκούστου τρυφερότητος » (2).

(1) Τίς ἡ βασιλεία τοῦ Μωάμεθ καὶ περὶ Ἀντιχρίστου. (Χειρόγραφον ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ).

(2) « Ils ne croyent pas qu'elle doive estre favorable au Grand Seigneur, et ne le souhaittent poient. Quoy qu'ils n'aiment pas la domination des

Τοιαῦτα σκεπτομένους εὗρε τοὺς Ἕλληνας ἡ ἐνετικὴ Δημοκρατία, ὅταν ἀπεφάσισεν ἵνα κηρύξῃ τὸν κατὰ τοῦ σουλτάνου πόλεμον. Ἐπιδεξίως δ' ἐκμεταλλευθεῖσα τὸ κατὰ τῆς Τουρκίας πατροπαράδοτον αὐτῶν μῖσος, καὶ δι' ἀπατηλῶν ὑποσχέσεων καὶ ἐλπίδων σαγηνεύσασα τοὺς ἐκ τῶν προὐχόντων καὶ ἀρχιερέων δυναμένους ἵνα κινήσωσι τὰ πλήθη, ἔφερεν ἀνὰ μέσον τὴν ἰδέαν τοῦ κατὰ τῶν μουσουλμάνων ἱεροῦ πολέμου, ἀποτέλεσμα τοῦ ὁποίου ἤθελεν εἶσθαι αὐτὴ ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Ἑλλάδος. Δυστυχῶς οἱ Ἕλληνες ἐπιλαθόμενοι τῆς ἐν τῷ παρελθόντι προδοτικῆς διαγωγῆς τῶν ἐξ ἀνάγκης καὶ οὐχὶ ἐξ αἰσθήματος φιλελλήνων τούτων προστατῶν, ἔδραξαν τὰ ὅπλα καὶ ἐνθουσιωδῶς ἐπολέμησαν πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, ἀγνοοῦντες, ὅτι ἔρμαιον ξένου καὶ πάλιν δυνάστου ἔμελλε νὰ μείνῃ ἡ τλήμων Ἑλλάς.

Δ'.

Κατὰ τὴν ἐν Κάρλοβιτζ εἰρήνην ἡ Ῥωσσία, καὶ τοι λαβοῦσα μέρος εἰς τὸν κατὰ τῆς Πύλης πόλεμον, δὲν συνωμολόγησεν, ὡς οἱ ἄλλοι σύμμαχοι, ὁριστικὴν καὶ διαρκῆ εἰρήνην. Ὅθεν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐπελθούσης ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος, ἐνῷ φιλικαὶ διετηροῦντο αἱ μεταξὺ Ἐνετίας, Αὐστρίας, Πολωνίας, καὶ τῆς Τουρκίας σχέσεις, αἱ ἐχθροπραξίαι πολλάκις ἐπανελήφθησαν ὑπὸ τοῦ φιλοδόξου τσάρου Πέτρου Α'. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ πολέμου τούτου ὁ Μέγας Πέτρος θέλων ἵνα περισπάσῃ τὰς ἐχθρικὰς δυνάμεις εἶχε διοργανίσει ἐπανάστασιν ἐν Μαυροβουνίῳ, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἐδείχθη ἀμέτοχος καὶ ἡ Ἐνετικὴ δημοκρατία. Ἡ ἐπανάστασις αὕτη, καὶ μετὰ τὴν συνομολογηθεῖσαν μεταξὺ τσάρου καὶ Πύλης εἰρήνην, εἶχε λάβει σπουδαῖον χαρακτῆρα, ὥστε ὁ πασᾶς τῆς Βοσνίας Νουουμὰν

princes latins, et que les indignités qu'on fait aux Grecs de l'Archipel la leur rendent de jour en jour plus odieux, ils desirent dans le fonds du coeur que l'on borne la puissance excessive des Othomans. Ils ont une secrete esperance qu'il s'élevera un jour un capitaine Grec, digne imitateur des anciens, qui les delivrera de la tyrannie des Turcs; et ils ne demandent pas mieux que de voir les affaires se disposer de bonne heure à cette revolution. Ils s'attendent qu'elle sera facilitée par le secours du grand Czar, où Duc de Moscovie, qui est de leur religion, et qu'ils aiment avec une tendresse qui n'est imaginable ». Guilletière, Lacédemone Ancienne et Nouvelle. Paris 1676. tom. II, σελ. 580.

Κιουπρουλῆς, πρώην μέγας βιζίρης, διετάχθη νὰ βαδίσῃ κατὰ τῶν ἀνταρτῶν, ἡγούμενος καὶ τῶν ὑπὸ τοὺς πασάδες τῆς Σκόδρας καὶ Ἐρσεκίου στρατευμάτων. Οἱ Μαυροβουνιῶται νικηθέντες ἐν Σβορνίκῳ κατέφυγον εἰς τὰ πέριξ τοῦ Καττάρου σπήλαια, πλὴν καὶ ἐνταῦθα καταδιωχθέντες κατερθάρησαν. Ὁ βλαδίκας φεύγων τὴν λύσσαν τῶν νικητῶν προσέφυγεν εἰς Κάτταρον, ὁ δ' ἐνετὸς διοικητὴς τῆς χώρας, ἐναντίον τῆς πρὸς τὸν Κιουπρουλῆν ὑποσχέσεως τοῦ νὰ μὴ παράσχῃ ἄσυλον εἰς οὐδένα τῶν ἐπαναστατῶν, οὐ μόνον ὑπεδέχθη τὸν πρόσφυγα, ἀλλὰ καὶ προσκληθεὶς ἠρνήθη νὰ παραδώσῃ αὐτὸν τοῖς Τούρκοις. Ὁ Νουουμὰν ἀνήγγειλε τοῦτο εἰς τὴν Πύλην, καὶ ἐν διβανίῳ ἀπεφασίσθη ὁ κατὰ τῆς Δημοκρατίας πόλεμος (9 Δεκεμβρίου 1714).

Ἡ Ἐνετία πληροφορηθεῖσα τὸν κίνδυνον μάτην ἐπεκαλέσθη τὴν συνδρομὴν τῶν χριστιανῶν ἡγεμόνων, καὶ ἐν σπουδῇ ἐστρατολόγησεν Ἰταλοὺς, Γερμανοὺς, Ἑλβετοὺς, Ἀλβανοὺς, Πελοποννησίους, καὶ Ἑπτανησίους. Ἀλλὰ μήτε ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἐξισοῦτο πρὸς τὰ πολυάριθμα πλήθη τῶν ἀντιπάλων, μήτε ὁ ζῆλος τῶν μισθοφόρων τούτων ἐφάμιλλος ἐκείνῳ τῶν ὑπὸ τῆς λείας καὶ θρησκομανίας διαφλεγομένων γιανιτσάρων εἰς ἀνάκτησιν τοῦ ὑπὸ τῶν ἀπίστων ἁρπαγέντος βασιλείου τῆς Πελοποννήσου. Εἰς ἐπισφράγισιν δὲ τοῦ κακοῦ καὶ αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες, ἐπιλήσμονες σκληροῦ παρελθόντος, καὶ ὀπωσοῦν εἰρηνικοῦ παρόντος, ἐκ πνεύματος μᾶλλον νεωτερισμοῦ ἢ θρησκευτικοῦ μίσους (1), ἤρξαντο ἐπιθυμοῦντες τὴν ἐπάνοδον τῶν ἀγρίων αὐτῶν δεσποτῶν, πολλὰ αὐτοῖς ἐξ ἀνάγκης τότε ὑποσχομένων (2).

Ὁ γενικὸς προσβλεπτὴς τῆς Πελοποννήσου Ἱερώνυμος Δολφίνος καθορῶν τὴν ἐλεεινὴν τοῦ βασιλείου κατάστασιν συνεκρότησεν ἐν Ναυπλίῳ πολεμικὸν συμβούλιον, ἐν ᾧ ἀπεφασίσθη ἡ ἐκκένωσις τῶν ἀχρή-

(1) Συγγραφεῖς τινες ἐπιπολαίως μελετήσαντες τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐνετικῆς δημοκρατίας ἔγραψαν, ὅτι ἡ ἐν Πελοποννήσῳ ἐνετοκρατία ὑπῆρξε τυραννικωτέρα τῆς τῶν Τούρκων. Τὸ ἀληθὲς εἶνε, ὅτι οἱ Ἐνετοὶ, οἱ μετὰ τοὺς Ῥωμαίους πρακτικώτεροι τῶν κατακτητῶν, σπουδαίως εἰργάσθησαν πρὸς διοργάνωσιν τοῦ βασιλείου. Ἐσεβάσθησαν τὴν αὐτοδιοίκησιν τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων, ἐδείχθησαν ἀδιάφοροι ὡς πρὸς τὴν θρησκείαν, ὑπεστήριξαν τὸ ἐμπόριον, καὶ τὴν γεωργίαν, καὶ δραστηρίως κατεδίωξαν τὴν ληστείαν. (Βλ. Λεοπ. Ῥάνκε, Περὶ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἐνετοκρατίας.— Π. Χιώτου, Γ. κεφ. ΙΓ').

(2) Προκηρύξεις τοῦ σουλτάνου προσεκάλουν τοὺς Ἕλληνας εἰς ὑποταγὴν, ἐπὶ μεγάλαις ἀπειλαῖς, καὶ μεγάλαις ὑποσχέσεσιν. Ὁ δὲ Δολφίνος ἔγραφε τῇ Γερουσίᾳ οὕτως· « Οἱ ὑπήκοοι τοῦ βασιλείου, πρότερον τοσοῦτον πιστοὶ καὶ ἀφωσιωμένοι τῇ Δημοκρατίᾳ, ἤρξαντο ἤδη νὰ κλονίζωνται. » Αὐτόθι.

ατων φρουρίων, καὶ ἡ συγκέντρωσις τῶν ἐγκατοίκων εἰς τὰ τοῦ Ναυπλίου, Κορίνθου, Μονεμβασίας, Ῥίου, Μάνης, Κελεφᾶ, καὶ Ζαρνάτας· ὁ αὐτὸς δὲ ἀναγορευθεὶς καὶ γενικὸς στόλαρχος ἐφωδίασε τὰ φρούρια ταῦτα καὶ διαπλεύσας τὸ Ἰόνιον ἐξησφάλισε τὰς νήσους πρὸς ἀπόκρουσιν ἐνδεχομένης ἐχθρικῆς προσβολῆς. Καὶ κατὰ τὴν περίστασιν δὲ ταύτην οἱ Ἑπτανήσιοι ἀνέδειξαν ζῆλον ἀξιέπαινον, διότι καὶ χρήματα προσήνεγκον, καὶ πλοῖα ἐξώπλισαν, καὶ πολλοὶ ὡς ἐθελονταὶ ἐπέβησαν τοῦ στόλου.

Ἐνῷ περὶ ταῦτα ἠσχολοῦντο οἱ Ἕνετοι, ὁ ὀθωμανικὸς στόλος ὑπὸ τὸν καπιτὰν πασᾶν Τσανούμ Χότσαν (1) ἐκπλεύσας τοῦ Ἑλλησπόντου προσέβαλλε καὶ ἐκυρίευσε τὴν Τῆνον, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἐξανδραποδισθέντες διεσπάρησαν εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀφρικῆς.

Συγχρόνως δὲ διορισθεὶς σερασκέρης αὐτὸς ὁ μέγας βιζίρης Δαμὰδ Ἀλῆς παρέλαβε τὴν ἱερὰν σημαίαν καὶ μέχρι Λαρίσσης ὑπὸ τοῦ σουλτάνου συνοδευθείς, ἦλθε καὶ ἐστρατοπέδευσεν εἰς Θήβας. Ἐν πολεμικῷ συμβουλίῳ συνεζητήθη τὸ περὶ προσβολῆς τῶν φρουρίων τῆς Πελοποννήσου, καὶ ὁ μὲν Λαρισσαῖος Τοπὰλ Ὀσμὰν ἄρτι διορισθεὶς ἁρματωλούμπασης (2), διαπεράσας ὡς ἐμπροσθοφυλακὴ τὸν ἰσθμὸν ἔφθασε

(1) Οὗτος ἐκ Κορώνης καταγόμενος ἠχμαλωτίσθη ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν ἐν τῷ τελευταίῳ πολέμῳ, καὶ ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη δουλεύσας ἐν τοῖς κατέργοις τῆς Δημοκρατίας ἐξηγοράσθη ὕστερον ἀντὶ ἑκατὸν δουκάτων.

(2) Martolosbaschi. Μετὰ τοῦ Τοπὰλ Ὀσμὰν ἐξεστράτευσαν καὶ πολλοὶ τῶν Ἀκαρνάνων, Αἰτωλῶν, καὶ ἄλλων Στερεοελλαδιτῶν, ἁρματωλῶν, καὶ καταφθείραντες τὴν Πελοπόννησον ἐπανῆλθον πλήρεις λαφύρων εἰς τὰς ἑστίας αὐτῶν. Παροιμιωδῶς δὲ μέχρι τοῦ νῦν θρυλλεῖται ἐν Ἀκαρνανίᾳ ἡ ἐποχὴ ἐκείνη ἐπονομαζομένη τῆς Ἀλαμπάντας. Ἡ λέξις αὕτη σημαίνουσα λαφυραγώγησιν (alla banda), διέμεινεν ἐν Στερεᾷ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν οἱ περὶ τὸν Λουδορέκαν καὶ ἄλλους ὁπλαρχηγοὺς Σκλαβοῦνοι μετὰ τῶν ἁρματωλῶν ἐλαφυραγώγουν πάσας τὰς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχομένας χώρας. Εἰς τὴν πελοποννησιακὴν ἀλαμπάνταν μόνον ὁ γενναιόφρων τῆς Ἀκαρνανίας ἁρματωλὸς Πάνος Μεϊτάνης δὲν ἔλαβε μέρος, μήτε ὡρκίσθη πίστιν τοῖς Τούρκοις, οἵτινες μετὰ τὴν καθυπόταξιν τῆς Πελοποννήσου ἐκστρατεύσαντες κατενίκησαν καὶ ἐφόνευναν αὐτὸν περὶ τὸν Ἀχελῷον.

Γεννηθεὶς ἐν Λαρίσσῃ (1670) ὁ Τοπὰλ Ὀσμὰν, ἐν ἔτει 1694 διωρίσθη βεηλέρβεης, καὶ μετὰ δύο ἔτη σταλεὶς ὑπὸ τοῦ σουλτάνου εἰς Αἴγυπτον συνελήφθη περὶ τὴν Δαμιέτην ὑπὸ Ἱσπανοῦ πειρατοῦ καὶ ἀπήχθη εἰς Μελίτην. Ὁ ἐνταῦθα λιμενάρχης Ἀρνὼ, Μασσαλιώτης τὴν πατρίδα, γενναιοφρόνως ἐξαγοράσας αὐτὸν καὶ φροντίσας περὶ τῆς θεραπείας τῶν πληγῶν, ἀπέστειλε διὰ γαλλικοῦ πλοίου εἰς Δαμιέτην. Πρὸς τὸν εὐεργέτην αὐτοῦ ὁ Ὀσμὰν διετήρησε ζωηρὸν αἴσθημα εὐγνωμοσύνης, καὶ ὅταν ἡ ἱκανότης αὐτοῦ προήγαγεν εἰς μεγάλα ἀξιώματα, προσεκάλεσε παρ' ἑαυτῷ τὸν Ἀρνὼ μετὰ τοῦ υἱοῦ του, καὶ ἐντιμότατα δεξιω-

μέχρι τῶν πυλῶν τοῦ Ναυπλίου, ὁ δὲ βεηλέρβεης τοῦ Διαρβέκρ Καρὰ Μουσταφᾶς ἐπὶ κεφαλῆς τεσσαράκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν διηυθύνθη κατὰ τοῦ Ῥίου. Ἀφοῦ δὲ καὶ διὰ τῶν τιμαριωτικῶν στρατευμάτων τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοῦ πυροβολικοῦ ἐξηπφαλίσθησαν αἱ μεταξὺ Θηβῶν καὶ Κορίνθου ὁδοί, ὁ μέγας βιζίρης διέβη τὸν ἰσθμὸν (10 Ἰουνίου) καὶ ἐπελθὼν κατὰ τοῦ Ἀκροκορίνθου προσεκάλεσε τὴν φρουρὰν εἰς παράδοσιν. Ὁ προβλεπτὴς Μινότος γενναίως ἀντέστη ἐπὶ τρεῖς ἑβδομάδας, μετὰ παρέλευσιν τῶν ὁποίων διετάχθη ἔφοδος ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Τοπὰλ Ὀσμάν· ἐν ᾧ δὲ πρὸς τοῦτο ἦσαν τεταγμέναι εἴκοσι χιλιάδες γιανιτσάρων πρὸς ἀριστερὰ, δύο χιλιάδες σπαχίδων μετὰ πεντακοσίων ἐθελοντῶν (τσεμπετσίδων) πρὸς δεξιὰ, καὶ δύο χιλιάδες λεβεντῶν ὑπὸ τὸν Τοπὰλ ἐν τῷ κέντρῳ, ἡ φρουρὰ παρεδόθη ἐπὶ τῷ ὅρῳ ἀσφαλείας ζωῆς. Ἐπειδὴ ὅμως κατὰ τὴν παράδοσιν, ἀνετινάχθη, εἴτε τυχαίως εἴτ' ἐπίτηδες, πυριταποθήκη, ἡ συνθήκη παρεβιάσθη, καὶ τὰ πάντα παρεδόθησαν εἰς τὴν μάχαιραν καὶ εἰς τὴν λείαν ἀχαλινώτου στρατοῦ (1).

θεὶς, ἐξεφράσθη οὕτως ἐνώπιον τῆς περικυκλούσης δμηγύρεως τῶν μεγιστάνων. « Ἤμην καὶ ἐγὼ δοῦλος, φορτωμένος μὲ ἁλύσεις, γεμάτος ἀπὸ πληγάς. Οὗτος εἶνε ὁ ἀνὴρ, ὅστις μὲ ἐξηγόρασε, μὲ ἐθεράπευσε, μὲ ἔσωσεν. Εἰς αὐτὸν ὀφείλω καὶ ζωὴν, καὶ ἐλευθερίαν, καὶ τὰ παρόντα ἀγαθά. Χωρὶς νὰ μὲ γνωρίζῃ ἐπλήρωσε μεγάλην ποσότητα χρημάτων, καὶ δωρεὰν μ' ἔστειλεν ὅπου ἐπεθύμουν. Τίς Μουσουλμάνος εἶνε ἱκανὸς νὰ δείξῃ τοιαύτην γενναιότητα; » Ὅλων οἱ ὀφθαλμοὶ προσηλώθησαν πρὸς τὸν Ἀρνὼ, τοῦ ὁποίου ὁ Τοπὰλ περίχαρις ἔσφιγγε τὴν χεῖρα. Τῷ 1723 ὁ Ὀσμὰν διωρίσθη διοικητὴς τῆς Πελοποννήσου (Μώρα-βαλεσῆς), ὕστερον δὲ τῆς Ῥούμελης, καὶ ἐπὶ τέλους μέγας βιζίρης. Ἐκπεσὼν τοῦ τελευταίου ἀξιώματος διωρίσθη διοικητὴς Τραπεζοῦντος, ἔπειτα δὲ Θεοδοσιουπόλεως καὶ Τιφλίδος, καὶ τελευταῖον ἀρχιστράτηγος κατὰ τῆς Περσίας. Νικήσας εἰς δύο μάχας τὸν ἀντάρτην Ναδὶρ, εἰς τὴν τρίτην ἐνικήθη καὶ ἔπεσε νεκρὸς ἐπὶ τοῦ πεδίου. Ἐπωνομάσθη Τοπὰλ (Χωλὸς), διότι εἶχε τὸν ἕνα πόδα βραχύτερον, καὶ ὑπεχώλαινεν ὅταν ἐπεριπάτει. (Κούμα, ἱστορία Ἀνθρωπίνων πράξεων, τόμ. 10 σελ. 372—374.—Hammer, Histoire de l'Empire Ottoman).

(1) Μάνθος ὁ Ἰωαννίτης περιγράφει διὰ τῶν ἑξῆς στίχων τὸν ἐξανδραποδισμὸν τῶν δυστυχῶν Κορινθίων.

Σ τὸν οὐρανὸν ἀκούονταν τὸ θρῆνος ποῦ φωνάζαν,
οἱ Τοῦρκοι σὰν τὰ πρόβατα ποῦ τοὺς διαμοιράζαν.
ἄλλοι εἰς τὴν Ἀνατολὴν, καὶ ἄλλοι νὰ πᾶν' ς τὴν Δύσι,
καὶ ἔκλαιαν τὰ μάτιά τους σὰν ἡ κατάκρυα βρύσι·
καὶ ἀπὸ τὰ δάκρυα ὁπῶχυναν ἐγίνονταν ποτάμια.
Ἔπρεπε νὰ τρέμῃ ἡ γῆ, νὰ κλαῖσι τὰ λιθάρια,
πῶς ἀπεκεφαλίζασι τὰ ἄξια παλληκάρια.

Οἱ ἐν Αἰγίνῃ Ἕλληνες μαθόντες τὴν πτῶσιν τῆς Κορίνθου προσεκά-
λεσαν τὸν καπιτὰν πασᾶν ὅπως τοὺς ἀπελευθερώσῃ τῆς τυραννίας τῶν
Ἐνετῶν.

Ὁ ὑπὸ τὸν μέγαν βιζίρην στρατὸς κυριεύσας καὶ τὸ Ἄργος ἐπρο-
χώρησεν ἀμέσως κατὰ τοῦ Ναυπλίου, εἰς ὑπεράσπισιν τοῦ ὁποίου ὑπῆρ-
χε φρουρὰ ἐκ μόνων χιλίων ἑπτακοσίων μαχητῶν. Ὁ τουρκικὸς στρα-
τὸς, ἀποτελούμενος ἐξ ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδων, διῃρέθη εἰς δύο σώματα,
ἐξ ὧν τὸ μὲν ὑπὸ τὸν βεηλέρβεην τῆς Ῥούμελης Σαρὴ Ἀχμὲτ καὶ
τὸν ἀγᾶν τῶν γιανιτσάρων προσέβαλλε τὸ Παλαμήδιον, τὸ δὲ δεύ-
τερον ὑπὸ τὸν Τοὺρκ Ἀχμὲτ πασᾶν καὶ τὸν ὑπαρχηγὸν τῶν γιανιτσά-
ρων ἐπροχώρησε κατ' αὐτοῦ τοῦ φρουρίου τῆς πόλεως. Μετὰ ὀκτὼ
ἡμερῶν πολιορκίαν ὁ μέγας βιζίρης διέταξεν ἔφοδον, ἐνθαῤῥύνας δι'
ὑποσχέσεων καὶ δώρων τὸν στρατὸν, ὅστις φλεγόμενος ὑπὸ τοῦ πόθου τῆς λείας καὶ τῆς ἀποδιώξεως τῶν ἀπίστων ὥρμησε κατὰ τοῦ
Παλαμηδίου, τὸ ὁποῖον καταλαβὼν ἤρξατο νὰ βομβαρδίζῃ ἐξ αὐ-
τοῦ τὴν πόλιν. Τέλος πάντων κύριοι γενόμενοι καὶ τοῦ Ναυπλίου
οἱ Τοῦρκοι λυσσωδῶς πκρέδωκαν τὰ πάντα εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸν σί-
δηρον, καὶ ἀπανθρώπως ἐξηνδραπόδισαν τοὺς ἐν αὐτῷ ἄνευ διακρίσεως
γένους καὶ ἡλικίας (1). Ὁ σουλτάνος λαβὼν τὴν εἴδησιν ταύτην κα-
τέβη εἰς Πελοπόννησον, καὶ ἐπισκεφθεὶς τὴν τέως πρωτεύουσαν τοῦ

---

(1) Τὴν ἴδιαν ἡμέραν ἔμπηκαν στ' Ἀνάπλι μὲ τὴν βία,
τότε νὰ ἰδῇς πῶς ἅρπαξαν γυναῖκας καὶ παιδία.
Τὸ μεσημέρι ἐμπήκασι ἐννηὰ τοῦ Ἰουλίου,
ὁ θρῆνος καὶ ἡ σκλαβιὰ τοῦ περιφήμου Ἀναπλίου.
Σαββάτο ἡμέρα ἐπάρθηκε ἤτον κοντὰ τὸ γέμα,
ποῦ μέσα στ' Ἀνάπλι ἔτρεχε σὰν ποτάμι τὸ γαῖμα.
Τότε νὰ ἰδῇς τόσα κορμιὰ τῶν χριστιανῶν κομμένα,
νὰ μὴν ἐγνωρίζουνται στὸ αἷμα κυλιμένα.
Ὅσοι γυναῖκες καὶ παιδιὰ εὑρίσκοντο στὸ κάστρο,
τὸ πρόσωπόν τους ἔγινε σὰν τὸ κερὶ τὸ ἄσπρο.
Ἀπὸ τὸν φόβον τὸν πολὺν ἔτρεμεν ἡ καρδιά τους,
καὶ ἅρπαζαν τὰ παιδιά τους ἀπὸ τὴν ἀγκαλιά τους.
Τὸν γενερέλη ἐθώρηγα νὰ τρέμῃ σὰν τὸ ψάρι,
ὄντας τὸ εὐγάζουν ζωντανὸ μέσα ἀπὸ τὸ βιθάρι.
Καὶ μὲ πολλὴν μανιότητα ἔῤῥιξε τὸ σπαθί του,
στὴν ἐκκλησίαν ἔμπηκε νὰ εἰπῇ τὴν προσευχήν του.
Καὶ ἀπὸ μέσα τὸν εὔγαλαν οἱ σκύλοι γιανιτσάροι,
καὶ μιὰ σπαθιὰ τοῦ εἴχασιν εἰς τὸ δεξί του χέρι.

Μάνθου, Αἰχμαλωσία Μωρέως.

Βασιλείου, ἐθαύμασε τὴν ὀχύρωσιν τοῦ Παλαμηδίου, καὶ δι' ἐπιστολῆς αὐτογράφου ἐπαινέσας τὴν ἀνδρείαν τοῦ στρατοῦ, ἀντήμειψεν ἐπαξίως τοὺς ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν διαπρέψαντας.

Μετ' ὀλίγον ὑπετάγησαν καὶ οἱ Μανιάται· ὁ δὲ μέγας βιζίρης στρατοπεδεύσας μεταξὺ Κορώνης, Μεθώνης, καὶ Ναυαρίνων, καὶ διατάξας δύο βεηλερβέηδες νὰ καταλάβωσι τὰ ἐγκαταλειφθέντα φρούρια Κορώνης καὶ Ναυαρίνων, αὐτὸς ἐβάδισε κατὰ τῆς Μεθώνης, ἔνθα εἶχον συγκεντρωθῆ οἱ ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον ἐκκενώσαντες Ἐνετοί. Οἱ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ στρατιῶται, μὴ μιμηθέντες τὸ παράδειγμα τῶν γενναίων αὐτῶν ἀρχηγῶν Πάττα καὶ Ζανσίχ, ἀνάνδρως ἐγκατέλιπον τὰς θέσεις αὐτῶν, οἱ δὲ Τοῦρκοι εὐκόλως κύριοι γενόμενοι καὶ τοῦ φρουρίου τούτου, ἐλεηλάτησαν τὴν πόλιν, καὶ ἐξηνδραποδίσαντο τοὺς κατοίκους. Ὁ ἀνδρεῖος φρούραρχος Βικέντιος Πάστας αἰχμαλωτισθεὶς ὑπὸ τῶν λεβεντῶν ὡδηγήθη ἐνώπιον τοῦ καπιτὰν πασᾶ Τσανοὺμ Χότσα, ὅστις ἀναμνησθεὶς παλαιᾶς ἀγαθοεργίας, οὐ μόνον ἀπὸ τοῦ θανάτου διέσωσεν, ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτοῦ περιεποιήθη καὶ πάντας τοὺς εἰς τὸν στόλον ῥιφθέντας ἐνετοὺς ἀξιωματικούς (1).

Μετ' οὐ πολὺ παρεδόθησαν ἡ Μονεμβασία, τὰ Κύθηρα, καὶ ἐπὶ τέλους οἱ ἐν Κρήτῃ ὑπὸ τῆς Δημοκρατίας κατεχόμενοι λιμένες τῆς Σούδας καὶ Σπιναλόγγας.

Ὁ Δαμὰδ Ἀλῆς συμπληρώσας ἐν ἑκατὸν μιᾷ ἡμέραις τὴν ἀνάκτησιν τῆς Πελοποννήσου, ἀνεχώρησε περὶ τὰς ἀρχὰς Δεκεμβρίου 1715, καὶ ἐν θριάμβῳ εἰσῆλθεν εἰς Ἀδριανούπολιν (2).

Κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος (1716) ὁ τουρκικὸς στόλος δεινῶς ἐπολιόρκησε τὴν Κέρκυραν, τὴν ὁποίαν ἀπὸ τοῦ κινδύνου διέσωσεν ὁ ἀνδρεῖος στρατάρχης Σουλεμβοῦργος, ὅστις μετὰ τὸ κατόρθωμα ἐπιτεθεὶς κατὰ τῆς ἀντιπέραν στερεᾶς ἐκ νέου κατέκτησε τὴν Πρέβεζαν καὶ Βόνιτσαν (1717).

---

(1) «Ἡ δουλεία, λέγει ὁ Χάμμερ, ἐν ᾗ ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη ἔζησε, δὲν ἔπνιξεν ἐν αὐτῷ τὸ αἴσθημα τῆς φιλανθρωπίας, ἡ δ' εὐγενὴς αὐτοῦ γενναιοψυχία καθιστᾷ ἀπαισιωτέραν τὴν ἀπάνθρωπον ἐλευθεριότητα τοῦ μεγάλου βιζίρου, ὅστις ἐν Μεθώνῃ προσέφερε τριάκοντα τάλληρα δι' ἕκαστον χριστιανὸν συρόμενον ἐνώπιόν του, ὅπως ἀπολαύσῃ τὴν εὐχαρίστησιν ν' ἀποκεφαλίζῃ καθ' ἑκατοντάδας τοὺς δυστυχεῖς τούτους πρὸ τῆς σκηνῆς του.» XIII, σελ. 274.

(2) Hammer, XIII, σελ. 263—277. — Ferrari, Della lega fra l'imperat. Carlo IV, e la republica di Venezia. — Μάνθου Ἰωάννου, Συμφορὰ καὶ αἰχμαλωσία Μωρέως. Ἐν Βενετίᾳ. — Π. Χιώτη, Ἱστορ. Ἀπομνημονεύματα, Γ', σελ. 351—367.

Θύματα οἱ Ἕλληνες πολλάκις γενόμενοι τῆς πρὸς τοὺς Φράγκους εὐπιστίας, μετ' ἀλληλουχίαν πικρῶν μαθημάτων ἠναγκάσθησαν ἵν' ἀποβάλλωσι τὰς περὶ ἀπελευθερώσεως διὰ τούτων χιμαιρικὰς ἰδέας, καὶ στρέψωσι πλέον τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὴν ὁμόθρησκον Ῥωσσίαν. Αἱ πρὸς τὴν δύναμιν ταύτην συμπάθειαι τῶν Ἑλλήνων διεφάνησαν μὲν ἀπὸ τῆς ὑπὸ Ζουὰν τοῦ Αὐστριακοῦ ἐλεεινῆς αὐτῶν ἐγκαταλείψεως, ἐξηκολούθησαν δὲ ἀναπτυσσόμεναι κατὰ τοὺς ἑπομένους χρόνους, καὶ ἰδίως μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν κατάκτησιν τῆς Πελοποννήσου.

Ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ Ῥωσσία ἀπὸ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος συλλαβοῦσα τὴν περὶ κατακτήσεως τοῦ Βυζαντίου ἰδέαν (1), παντοιοτρόπως προσεπάθησε νὰ προσοικειωθῇ τοὺς Ἕλληνας, ἀδελφικὸν μὲν οἶκτον κατὰ τὸ φαινόμενον ἐπιδεικνυμένη ἐπὶ τοῖς παθήμασι λαοῦ ὁμοδόξου, πράγματι ὅμως θεωροῦσα αὐτοὺς ὡς ὄργανα, δι' ὧν εὐχερέστερον ἠδύνατο νὰ ἐπισημοποιήσῃ τὰς ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Παλαιολόγων γελοίας ἀξιώσεις τῶν δουκῶν τῆς Μοσχοβίας. Τὰ περὶ Ἀνατολῆς φιλόδοξα τῶν Μοσχόβων σχέδια κατεδείχθησαν ἰδίως ἐπὶ Πέτρου τοῦ Μεγάλου. Εἰκὼν τοῦ ἡγεμόνος τούτου ἐν Ἀμστελοδάμῳ χαραχθεῖσα καὶ φέρουσα τὴν πομπώδη ἐπιγραφὴν *Πέτρος Πρῶτος Ῥωσσο-Γραικῶν Αὐτοκράτωρ* διενεμήθη εἰς τοὺς ἐν Τουρκίᾳ Χριστιανούς (2). Ἐν δὲ τῷ μητροπολιτικῷ λαῷ τῆς Μόσχας ἐξετέθη ἡ ῥωσσικὴ σημαία φέρουσα τὰ γράμματα τοῦ λαβάρου *Ἐν τούτῳ Νίκᾳ*. Ἐπὶ τέλους ὁ αὐτὸς αὐτοκράτωρ ἔν τινι ἀξιομνημονεύτῳ προσλαλιᾷ ἐκφωνηθείσῃ ἐν Ῥήγᾳ προσέθηκε καὶ τοὺς ἑξῆς περὶ Ἑλλάδος κολακευτικοὺς λόγους. « Καὶ ἐπιστῆμαι καὶ τέχναι ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος διεδόθησάν » ποτε καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην. Ἡ πορεία αὐτῶν ὁμοιάζει τὴν ἐν » τῷ ἀνθρωπίνῳ σώματι κυκλοφορίαν τοῦ αἵματος. Οὕτω ἐπ' ὀλίγον » θέλουσιν αὗται διαμείνει ἐν Ῥωσσίᾳ, καὶ ἐντεῦθεν μεταβῶσι πάλιν

(1) Μία τῶν ἀνεψιῶν τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου, ἡ τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου θυγάτηρ Σοφία, συζευχθεῖσα τῷ δουκὶ τῆς Μοσχοβίας Ἰβὰν μετεβίβασεν αὐτῷ τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως δικαιώματα. Ἀλλὰ τοῦτο λεγόμενον ὑπὸ τῶν Ῥώσσων χρονογράφων, δὲν ἀποδεικνύεται δι' ἐπισήμων καὶ γνησίων ἐγγράφων. Ἐπὶ δὲ τῇ ὑποθέσει, ὅτι τοιαῦται ἀξιώσεις δύνανται νὰ ἔχωσι τὸ κῦρος, τότε εὐλογώτεραι αἱ τοῦ Ἱσπανικοῦ οἴκου, πρὸς ὃν ὁ Ἀνδρέας Παλαιολόγος, τελευταῖος νόμιμος ἀπόγονος τῶν Παλαιολόγων, καὶ ἀδελφὸς τῆς Σοφίας, παρεχώρησε τὰ ἐπὶ τοῦ Βυζαντινοῦ θρόνου ἀναμφισβήτητα αὐτοῦ δικαιώματα.

(2) Sammlung Russischer geschichte II, σελ. 241.

» εἰς τὴν παλαιὰν αὐτῶν πατρίδα. » Ὁ χάνης τῆς Κριμαίας καταγοήσας τὸ κατακτητικὸν πνεῦμα τοῦ τσάρου ἀνήγγειλεν εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην, ὅτι ἡ *Ῥωσσία διὰ τῶν ῥαγιάδων σκοπὸν εἶχεν ἵνα κυριεύσῃ τὴν Ῥούμελην*. Κατὰ τὴν ἐποχὴν δ' ἐκείνην καὶ μυστικοὶ ἀπόστολοι διατρέχοντες τὸ Μαυροβούνιον καὶ τὴν Ἑλλάδα, διένεμον ἐπαναστατικὰς προκηρύξεις τοῦ ὁμοδόξου αὐτοκράτορος, καὶ ἀντίτυπα τῶν ἐν Ῥωσσίᾳ πλαστουργηθεισῶν *Προφῄσεων τοῦ Ἀγαθαγγέλου*, αἵτινες ἐδίδασκον τοὺς Χριστιανοὺς, ὅτι ἀπὸ μόνου τοῦ ξανθοῦ γένους ἔπρεπε νὰ προσδοκῶσι τὴν ἐκ τοῦ μουσουλμανικοῦ ζυγοῦ ἀπολύτρωσιν. Τὸ ὄνομα τοῦ Μεγάλου Πέτρου προσεφωνεῖτο ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ δημοτελῶς ἐψάλλετο ὑπὸ τῶν δυστυχῶν Ἑλλήνων ἡ ἀνυπομόνως προσδοκωμένη ἔλευσις τοῦ νέου τούτου Μεσσίου. Ὁ ἐν Ἑλλάδι ἐπικρατῶν τότε ἐπαναστατικὸς ὀργασμὸς ὑπῆρξε τοιοῦτος, ὥστε ἀκράτητοι οἱ ἁρματωλοὶ τῆς Ἀκαρνανίας, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες τὸν Τσεκούραν, διέπραξαν ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστιανοῦ αὐτοκράτορος νέον Σικελινὸν ἑσπερινὸν, κατακόψαντες ἐν μιᾷ νυκτὶ τοὺς ἀμερίμνως κοιμωμένους Τούρκους. Κατὰ τοὺς χρόνους δ' ἐκείνους ἐποιήθη καὶ τὸ ἑξῆς δημοτικὸν ἆσμα.

Ἀκόμα τούτ' τὴν ἄνοιξι,
ῥαγιάδες, ῥαγιάδες,
Τοῦτο τὸ καλοκαῖρι,
καϋμένη Ῥούμελη,
Ὅσο νὰ 'ρθῇ ὁ Μόσκοβος,
ῥαγιάδες, ῥαγιάδες,
Νὰ φέρῃ τὸ σεφέρι,
Μωρὴ καὶ Ῥούμελη.

Ἰδοὺ δὲ καὶ μία τῶν πρὸς τοὺς χριστιανοὺς προκηρύξεων τοῦ ἐν λόγῳ αὐτοκράτορος.

» Εὐσπλαγχνώτατε μπέη Ἀβράμε ὁποῦ εὑρίσκεσαι εἰς τὸ Βαρνίκι, σοῦ στέλνω ἐτοῦτο τὸ παρὸν γράμμα, πολλὰ ἠγαπημένε μου, ἐγὼ ὁ τζάρης τῆς Μοσχοβίας καὶ βασιλεὺς τῆς Ῥωσσίας, ἐσένα καὶ πάντας τοὺς πιστοὺς, καὶ πάντας τοὺς μητροπολιτάδες, ὁποῦ μᾶς ἀγαποῦν, καὶ τοὺς βοϊβοδάδες, καὶ τοὺς σερδάριδες, καὶ τοὺς προεστοὺς τῶν κλεπτῶν, καὶ τοὺς καπιτάνους καὶ τὰ ἄξια παλληκάρια, καὶ πάντας τοὺς χριστιανοὺς, ὁποῦ εἶναι εἰς τὴν πίστιν μας, καὶ πάντας τοὺς παπάδες, καὶ τοὺς Σέρμπους, καὶ Χορβάτους, καὶ τοὺς Ἀρναούτιδες, καὶ τοὺς Μποσνάκιδες, καὶ πάντας ὁποῦ εἶναι εἰς τὸ Μονα-

στῆρι (1) τῆς Ῥούμελης, καὶ ἐκείνους ὁποῦ εἶναι εἰς τὸ μέρος τοῦ Μαυροχώρου, καὶ τοὺς Μοντενεγρίνους, καὶ τοὺς Γιαννιώταις, καὶ τοὺς Τιογιογιατλίδες, καὶ τοὺς Δερνικλίδες, καὶ τοὺς Τορνουβλίδες, καὶ τοὺς Χορβάταις, εἰς κοντολογίαν πάντας ὁποῦ ἀγαποῦν τὸν Θεόν, καὶ τοὺς χριστιανοὺς, χαιρετῶ, καὶ τῷ Θεῷ σας παραδίδω, καὶ πέργω κόπον διὰ ἀγάπην Θεοῦ, διὰ τὴν ὁποίαν ἐμπῆκα ὑποκάτω εἰς τὸ μεγάλο βάρος τῆς βασιλείας τοῦ Τούρκου διὰ νὰ πολεμήσωμεν· ἔτσι νὰ ἠξεύρετε καὶ ἐκεῖνοι ὁποῦ εἶναι ὑποτεταγμένοι σας, καὶ ὅποιος μᾶς ἀγαπᾷ, καὶ ὅποιος ἀγαπᾷ καὶ ἀκούμπησεν εἰς τὸν Θεόν, καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ ἔμπῃ εἰς τὸν παράδεισον, ὅλοι μὲ καθαρὰν καρδίαν νὰ ἔμπωμεν εἰς αὐτὸν τὸν κόπον διὰ ταὶς ἐκκλησίαις μας καὶ διὰ τὴν πίστιν μας, διατὶ οἱ Τοῦρκοι ἐτσαλαπάτησαν τὴν πίστιν μας, καὶ μὲ δόλον ἐπῆραν ταὶς ἐκκλησίαις καὶ τοὺς τόπους μας, καὶ περισσαὶς ἐκκλησίαις καὶ μοναστήριά μας τὰ ἐδιαγούμισαν καὶ τὰ ἐκαταχάλασαν· καὶ τὸ νῦν ἀκόμη καὶ τὸ ῥωμαϊκὸν βασίλειον καὶ τὰ ἄλλα μὲ δόλους τὰ ἐπῆρε, καὶ πόσην πτωχολογίαν, πόσαις χήραις καὶ ὀρφαναὶς ἐσκλάβωσαν καὶ διεσκόρπισαν, καθὼς κάμνει ὁ λύκος τὰ πρόβατα, καὶ πόσους τόπους ἔχουν παρμένους μὲ δόλον· καὶ τὴν σήμερον ὅσους σκλαβόνουν μὲ δυναστείαν τοὺς τουρκεύουν, καὶ πόσους ἀνθρώπους μας καὶ πόσους τόπους μας ἔχει παρμένους μὲ δόλον. Λοιπὸν ἐγὼ πηγαίνω εἰς τὴν βοήθειάν σας. Ὁ Τοῦρκος ἔσμιξε μὲ τὸν Σφέτσον (2), ὅμως τὸ σπαθί μου ἔκοψε περισσοὺς ἀνθρώπους. Ἡ βασιλεία μου δὲν εἶνε μικρή· ὡς τώρα καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν πολλοὺς ἐχάλασα καὶ πολλοὺς ἐσκόρπισα. Ὁ τωρινὸς πόλεμος ὁποῦ κάμνω εἶναι δίκαιος. Μὲ τὴν γνῶσίν μου ἐκατάστησα τὸ βασίλειόν μου. Ὁ πόλεμος ὁποῦ κάμνω τώρα εἶνε διὰ τὴν κακίαν τοῦ Σφέκου· καὶ ἀκόμη τρία μεγάλα ῥηγάτα ὁποῦ εὑρίσκονται εἰς τὸ περιγιάλι τοῦ αἰγιαλοῦ θέλω νὰ τὰ πολεμήσω. Μὲ τὸ θέλημα καὶ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ τὸ σπαθί μου εἶνε κοφτερό. Ἐὰν θελήσῃ ἡ καρδία σας μὴ φύγετε ἀπὸ τὸ μεγάλον μου βασίλειον, διατὶ δὲν εἶνε δίκαιον, μήπως σᾶς ξεμαυλίσουν οἱ Τοῦρκοι καὶ φύγετε ἀπὸ λόγου μου.

» Τοὺς ἀνθρώπους ὁποῦ ἔστειλα εἰς Κωνσταντινούπολιν τοὺς ἐφυλάκωσαν, ὅμως καὶ ἐκείνους καὶ περισσοὺς ἄλλους θέλομεν εὐγάλλει ἀπὸ τὰ χέριά τως. Ἡμεῖς σᾶς ἀπαντυχαίνομεν, δὲν εἶνε εὔλογον νὰ

(1) Μακεδονία,

(2) Κάρολος ΙΒ' βασιλεὺς τῆς Σουηδίας.

ἀργοπορήσετε. Ἐγὼ σᾶς κράζω εἰς τὸ ἀσκέρι μου, καὶ εἰς τὸ μεγάλο τάμπουρό μου, καὶ ἐσεῖς νὰ φέρετε καὶ πιστούς σας φίλους. Αὐτὸ νὰ τὸ ἠξεύρω ἀπὸ λόγου σας, καὶ νὰ σᾶς πιστεύσω, μόνον μήπως καὶ ἐμάθετε μὲ τοὺς Τούρκους, καὶ πατήσετε τοῦ λόγου μου. Νὰ τὴν δύναμιν τοῦ σπαθίου μου νὰ εὕρητε ἡσυχίαν καὶ νὰ γλυτώσετε ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Βοηθῶντας ὁ Κύριος σηκόνει τὴν τρομάρα ἀπὸ πάνω μας, καὶ τὸ χριστιανικὸν νικηφόρον ἀσκέρι μου ἀντιστέκεται τῷ ἐχθρῷ, καὶ κάμνει πόλεμον. Ἡ μεγαλοψυχία τῆς καρδίας σας εἶνε πρὸς χρέος νὰ σηκώσετε τὸν φόβον καὶ νὰ πολεμήσετε διὰ τὴν πίστιν καὶ διὰ ταὶς ἐκκλησίας σας ἂς χύσωμεν ἕως τὴν ὑστερινὴν σταλαματίαν το αἷμά μας. Καὶ ὅ,τι τιμὴν σᾶς ἔκαμαν οἱ μεγάλοι αὐθεντάδες καὶ μεγάλοι ἀγάδες καὶ ἐγὼ παρόμοια θέλω σᾶς τὴν κάμνω. Ἕνας μὲ τὸν ἄλλον ἂς δοξασθοῦμεν μὲ τὸ σπαθί μας, ἔτσι ἦλθε προσταγὴ ἀπὸ τὸν Θεόν. Καὶ ἐκεῖνα ὁποῦ σᾶς γράφω νὰ τὰ πιάσετε. Εἰς τὴν ἑνότητα τοῦ Θεοῦ ἂς ἑνωθοῦμεν καὶ ἡμεῖς, ἂς ζωσθοῦμεν τὸ σπαθὶ εἰς τὸν ἐχθρὸν, ἂς πολεμήσωμεν, τὰ βασίλεια ἂς μᾶς ἐπαινέσουν· διὰ τὴν λύτρωσίν σας ἐμπαίνω εἰς τὰ βάσανα, καὶ θέλω νὰ μὲ βοηθήσετε, καὶ μετὰ ταῦτα θέλει σᾶς δώσει ὁ Θεὸς τὸ πᾶσα καλὸ, καὶ θέλετε εὕρει ἐκ μέρους μου τιμὴν καὶ εὐσπλαγχνίαν. Σᾶς λυποῦμαι νὰ σᾶς γλυτώσω ἀπὸ τὰ χέρια τῶν ἀσεβῶν, νὰ ζωογονήσω ταὶς ἐκκλησίαις σας, νὰ στήσω τοὺς σταυρούς σας. Τέλος πάντων διὰ τὴν πίστιν θέλετε πολεμήσει. Ἂς δοξάσωμεν τὸν Θεὸν, ἂς χαροῦμεν, καὶ τοὺς τόπους τῶν πατέρων σας νὰ πασχίσωμεν νὰ τοὺς πάρωμεν. Τὸ βασίλειόν μου εἶνε παλαιὸν καὶ μεγάλον, καὶ διατὶ σᾶς λυποῦμαι πλειότερον παρὰ τοῦ λόγου μου, καὶ ἔγραψα ἐτοῦτα τὰ λόγια, καὶ σᾶς τὰ ἔστειλα.

1711 Μαρτίου 23.

ΤΖΑΡΗΣ ΤΗΣ ΜΟΣΧΟΒΙΑΣ (1). »

Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίσσης Ἄννης (1730—1741) ἀνεφάνησαν αἱ αὐταὶ διαθέσεις πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ διάσημος στρατηγὸς Μύνιχ ὑπέβαλλε, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἐν Κριμαίᾳ πολέμου, σχέδιον σπουδαίου τῆς Τουρκίας ἀντιπερισπασμοῦ διὰ τῆς ἀναστατώσεως τῆς Ἑλλάδος. Οὗτος εὑρισκομενος ἐν Μολδαβίᾳ διέσπειραν εἰς τὰς ὑπὸ τὸν σουλτάνον χριστιανικὰς ἐπαρχίας

(1) Miklosich et Muller, Acta et Diplomata Graeca, III, σελ. 279—281.

ἐπαναστατικὰς προκηρύξεις, ὁ δὲ πρὸς ἀπελευθέρωσιν ὀργασμὸς εἶχεν ἐπὶ τοσοῦτον κορυφωθῆ ἐν Ἑλλάδι, ὥστε πάντες ἀνέμενον ὡς σύνθημα γενικῆς τῶν Τούρκων σφαγῆς τὴν πέραν τοῦ Δουνάβεως ἐμφάνισιν των Ῥώσσων. Ἡ ἐπελθοῦσα ὅμως μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ῥωσσίας εἰρήνη ἐματαίωσε τὰ σχέδια τοῦ τολμητίου στρατηγοῦ, ὅστις ὅμως ἐπιμένων εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου διεκήρυττεν, ὅτι *ὅλοι οἱ Ἕλληνες θεωροῦσι τὴν αὐτοκράτειραν, ὡς νόμιμον αὐτῶν κυρίαρχον· ὅθεν ἐπωφελούμενοι τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῶν ἐλπίδων τῶν Ἑλλήνων βαδίσωμεν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, διότι οὐδέποτε θέλει μᾶς παρουσιασθῆ τοιαύτη τῶν πνευμάτων εὐνοϊκὴ προδιάθεσις.* Ἐὰν τότε οἱ Ἕλληνες ἐλάμβανον τὰ ὅπλα, ἤθελον ἐπιτύχει, ὡς παρατηρεῖ ὁ Ῥουλιὲρ, τὰ ῥωσσικὰ σχέδια, διότι ἡ ἐπανάστασις ἤθελεν ὑποστηριχθῆ ὑπὸ στρατοῦ τέως νικηφόρου, καὶ ὁδηγουμένου ὑφ' ἑνὸς τῶν διασημοτέρων τοῦ αἰῶνος στρατηγῶν.

Ἡ αὐτοκράτειρα Ἐλισάβετ (1741—1762), δεισιδαίμων μᾶλλον ἢ πολιτικὴ, ἀσθενεῖς διετήρησε μετὰ τῆς Ἑλλάδος σχέσεις. Ἐλκύσασα μόνον μεταναστάτας τινας εἰς τὸ κράτος αὐτῆς, ἔστειλε πάμπολλα δῶρα εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐκκλησίας, καὶ ἰδίως τὰς ἐν Ἄθωνι μονὰς, καὶ διένειμε περιτραχήλια εἴς τινας τῶν ἱερέων. Ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης, καθ' ἣν στιγμὴν οἱ Τοῦρκοι διεγειρόμενοι ὑπὸ τοῦ Βρογλῆ παρεσκευάζοντο πρὸς πόλεμον, Ῥῶσσος ἱερεὺς ἐστάλη μυστικῶς εἰς Ἑλλάδα ὅπως λάβῃ πληροφορίας περὶ τοῦ τόπου, καὶ σταθμίσῃ τὰ πνεύματα.

Μόλις ὅμως ἀναβᾶσα ἐπὶ τοῦ Ῥωσσικοῦ θρόνου ἡ μεγαλεπήβολος Αἰκατερίνα Β' ὑπὸ σπουδαίαν ἔλαβεν ἔποψιν τὸ σχέδιον τοῦ Μύνιχ. Ὀλίγον πρὸ τῆς ἐνθρονίσεως αὐτῆς, Μακεδών τις τυχοθήρας, Γεώργιος Παπάζωλης(1), ἐγκαταλιπὼν δι' ἀγνώστους αἰτίας τὴν πατρίδα αὐτοῦ Σιάτισταν, καὶ ἐλθὼν εἰς Πετρούπολιν εἶχε καταταχθῆ εἰς τὸ πυροβολικὸν σῶμα, ἐν ᾧ μετ' οὐ πολὺ ἔλαβε τὸν βαθμὸν λοχαγοῦ. Ὁ Γρηγόριος Ὀρλὼφ, πρὸ τῆς συνωμοσίας, ἥτις ἀνεβίβασε τὴν Αἰκατερίναν ἐπὶ τοῦ θρόνου, ὑπηρετῶν εἰς τὸ αὐτὸ σῶμα συνέδεσε σχέσεις μετὰ τοῦ Μακεδόνος τυχοδιώκτου· ὅταν δὲ ἡ δολοφονία τοῦ Πέτρου Γ' ἐπέτυχεν, ἡ αὐτοκρά-

(1) Τὸ ὄνομα, τὸ ἐπώνυμον, καὶ ἡ πατρὶς αὐτοῦ παρεμορφώθησαν καὶ ὑπὸ τῶν ἀλλογενῶν καὶ τῶν ἡμετέρων ἱστορικῶν. Μήτε Γρηγόριος, μήτε Παπάζογλους, μήτε Λαρισσαῖος τὴν πατρίδα ἦτο οὗτος, ἀλλὰ Γεώργιος Παπάζωλης ἐκ Σιατίστης τῆς Μακεδονίας. (Νεοελληνικὴ Φιλολογία σελ. 479).

τειρα εὐγνωμονοῦσα εἰς τὸν πρωτουργὸν τοῦ φόνου τοῦ αὐτῆς συζύγου, διώρισε διοικητὴν τοῦ πυροβολικοῦ τὸν Ὀρλὼφ, θεωρούμενον ἤδη, ἕνεκα τῆς ὑπερβαλλούσης ὡραιότητος καὶ τῶν μετὰ τῆς Αἰκατερίνης ἐρωτικῶν αὐτοῦ σχέσεων, τὸ δεύτερον τῆς αὐτοκρατορίας πρόσωπον. Ὁ Παπάζωλης ἐπωφελούμενος τότε τῆς μετὰ τοῦ περιλαλήτου εὐνοουμένου προτέρας φιλίας, ἐλάλησεν αὐτῷ περὶ ἐπαναστάσεως τῆς Ἑλλάδος. Ὁ δὲ Ὀρλὼφ ἐνθαῤῥυνθεὶς ἐκ τῆς ἐπιτυχίας τῆς πρώτης συνωμοσίας, προθύμως ἤκουσε τὴν πρότασιν, ὑποσχομένην τῇ Αἰκατερίνῃ τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου. Ἀλλ' ὁ πρωθυπουργὸς Πανίνης, εἴτ' ἐξ ἀτολμίας, εἴτ' ἐκ συνέσεως, ἢ καὶ προσωπικοῦ κατὰ τοῦ εὐνοουμένου μίσους, ἐθεώρησε τὸ σχέδιον πρόωρον καὶ χιμαιρικόν. Ὁ Ὀρλὼφ εἰς παντελῆ διατελῶν ἄγνοιαν τῆς καταστάσεως τῶν ἄλλων ἐθνῶν καὶ τῶν μετὰ τοῦ ῥωσσικοῦ κράτους σχέσεων, ἐνέδωκεν εἰς τὰς παρατηρήσεις τοῦ πρωθυπουργοῦ· ὕστερον ὅμως καταπεισθεὶς εἰς τὰς συχνὰς τοῦ Παπάζωλη προτροπὰς ἐχορήγησεν αὐτῷ ὑπὸ τὸ πρόσχημα κατεπειγουσῶν ὑποθέσεων, τριετῆ ἀπουσίας ἄδειαν, ἵνα κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο περιελθὼν τὴν Ἑλλάδα ὑποβάλλῃ αὐτῷ τὰς ἀναγκαιούσας πληροφορίας, δι' ὧν ἤλπιζεν ὅτι ἤθελε καταδείξει τὸ πιθανὸν καὶ εὔκολον τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

Ἡ Αἰκατερίνα, εἰς τῆς ὁποίας τὸν φιλόδοξον χαρακτῆρα ἀνταπεκρίνοντο πληρέστατα τὰ σχέδια ἐκεῖνα, ἐφρόντισεν ἵνα κατὰ πρῶτον συνάψῃ σχέσεις μετὰ τῶν Ἐνετῶν, κεκηρυγμένων ἐχθρῶν τῆς Τουρκίας. Ἡ ἀπόπειρα ὅμως αὕτη ἀπέτυχε· διότι ἡ Δημοκρατία πρὸ πολλοῦ περὶ τῆς ἰδίας σωτηρίας μεριμνῶσα, εἶχεν ἀποβάλλει τὸν φιλοπόλεμον χαρακτῆρα, συνομολογήσασα καὶ μετὰ τοῦ σουλτάνου εἰρήνην. Μετ' οὐ πολὺ ἐξ Ῥῶσσοι νεανίαι ἦλθον ἵν' ἀποκατασταθῶσιν ἐν Μελίτῃ, ὑπὸ τὸ πρόσχημα ἐκπαιδεύσεως περὶ τὴν ναυπηγίαν τῶν γαλερῶν, τῶν ὁποίων ἡ Ῥωσσία χρῆσιν ἐποιεῖτο ἐν τῇ Βαλτικῇ, κύριον ὅμως μέλημα ἔχοντες τὴν ἐξερεύνησιν ὅλων τῶν διόδων τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, καὶ τὴν ὑπὲρ τῆς Ῥωσσίας στρατολόγησιν πάντων τῶν λυμαινομένων τὰς θαλάσσας ἐκείνας καταδρομέων. Ἐπὶ τέλους δύο Ῥωσσικὰ πλοῖα, τὰ πρῶτα ἐπιδείξαντα τὴν σημαίαν τῆς ἀρτιπαγοῦς ἐκείνης ναυτιλίας ἐπὶ τῆς Μεσογείου, ἔφθασαν εἰς Λιβόρνον μετὰ φορτίου διαφόρων προϊόντων τῆς Ἄρκτου. Ὁ Ὀρλὼφ καὶ ἡ Αἰκατερίνα εἶχον ἐξ ἰδίων δαπανήσει πρὸς τὴν ἀποστολὴν ταύτην· ἡ δὲ γλίσχρος τῶν ἐμπόρων ζηλοτυπία ἠρέ-

σκετο ὑπολογίζουσα τὰς ἐκ τοῦ ἀνοήτου τούτου ἐμπορίου ζημίας. Ὑπὸ τὸ ἐμπορικὸν ὅμως συμφέρον ὑπεκρύπτοντο ἄλλα σχέδια· διότι τὰ ἐκ τῆς πωλήσεως τοῦ φορτίου εἰσπραχθέντα χρήματα ἐτέθησαν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Παπάζωλη, ὅστις ἀγοράσας εὐαγγέλια, ἅμφια, σταυροὺς, καὶ ἄλλα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κόσμου εἴδη ἀπέστειλεν αὐτὰ ἐν ὀνόματι τῆς αὐτοκρατορίσσης εἰς τὰς ἐπισημοτέρας ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Ἐν ᾧ ταῦτα διενηργοῦντο, ὁ Παπάζωλης φθάσας εἰς Ἐνετίαν ἀνεχώρησε διὰ τὴν Ἑλλάδα· ἀλλὰ συλληφθεὶς ἐν τῷ Ἀδριατικῷ κόλπῳ ὑπὸ Δουλχινιωτῶν πειρατῶν ἀπήχθη εἰς Ἀλβανίαν. Λυτρωθεὶς διὰ τοῦ Αὐστριακοῦ προξένου ἐπέστρεψεν εἰς Τεργέστην, καὶ εὑρὼν ἐνταῦθα πολλοὺς Ἕλληνας καὶ Σκλαβούνους, ἀξιόλογον μετερχομένους ἐμπόριον, διεκοίνωσεν αὐτοῖς τὸν ἀληθῆ τῆς ἀποστολῆς του σκοπόν. Ἡ περὶ ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος ἰδέα ἐνθουσιωδεστάτης ἔτυχεν ὑποδεξιώσεως. Διάφοροι αὐτῶν μετέβησαν ἀμέσως εἰς Ἤπειρον ἐπὶ τῷ κατηχῆσαι τοὺς Ἕλληνας, φέροντες καὶ τὰ διὰ τὰς ἐκκλησίας δῶρα μετὰ τῆς εἰκόνος τῆς δωρητρίας. Μεθ' οὗ πολὺ καὶ ὁ Παπάζωλης ἐλθὼν ἐξηγήθη εἰς τοὺς μυηθέντας τὰς ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας εἰλικρινεῖς προθέσεις τῆς αὐτοκρατορίσσης τῶν Ῥωσσιῶν, καὶ ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ ἔπεμψε δύο ἐκ τῶν χειροτονηθέντων ἀποστόλων εἰς Πελοπόννησον. Πάντες, κληρικοὶ, ἀρματωλοὶ, προὔχοντες, καὶ λοιποὶ λαϊκοὶ μετ' ἀπεριγράπτου ἐνθουσιασμοῦ ἤκουσαν τὰς προτάσεις ἐκείνας, καὶ ὑπεσχέθησαν τὴν ἀπὸ κοινοῦ σύμπραξιν πρὸς ἐπανάστασιν πάσης τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ὄνομα τῆς Αἰκατερίνης ἐμνημονεύετο ἤδη ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ ἐνθουσιωδῶς ὑπὸ πάντων ἐξερωνεῖτο.

Ὁ Παπάζωλης βλέπων τὸν κορυφούμενον ἐνθουσιασμὸν τῶν συμπατριωτῶν του ὑπέβαλλεν ὑπόμνημα τῷ κόμητι Ὀρλὼφ, ἐν ᾧ λεπτομερῶς ἀφηγεῖτο τάς τε ἐνεργείας αὐτοῦ καὶ τὸ ἀπροσδόκητον αὐτῶν ἀποτέλεσμα. Μετ' ὀλίγον δὲ λαβὼν ἐνθαρρυντικὴν ἐκ Πετρουπόλεως ἀπάντησιν ἀνεχώρησε διὰ τὴν Πελοπόννησον περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1766.

Ἡ ἐπὶ τοῦ ῥωσσικοῦ θρόνου καθημένη μεγαλεπήβολος γυνὴ, ἡ ἐπαξίως Σεμίραμις τῆς Ἄρκτου ἐπονομασθεῖσα, ἤρξατο πλέον ἵνα σπουδαιότερον μελετᾷ πρὸς διοργάνωσιν γενικῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπαναστάσεως, προοιωνιζομένη ὡς ἄμεσον αὐτῆς ἀποτέλεσμα τελείαν τοῦ τουρκικοῦ κράτους διάλυσιν. Ὅθεν ἐκτὸς τοῦ Παπάζωλη καὶ

ἄλλοι ἀπόστολοι μυστηριωδῶς διέτρεχον τήν τε Μολδοβλαχίαν, τὴν Σερβίαν, καὶ ἰδίως τὸ Μαυροβούνιον, κατηχοῦντες τοὺς χριστιανοὺς καὶ προτρέποντες αὐτοὺς ἵνα λάβωσι τὰ ὅπλα ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος. Ὁ πρὸς ἐπανάστασιν ἐνθουσιασμὸς τῶν φιλοπολέμων κατοίκων τοῦ Μέλανος ὄρους ἐξεδηλώθη ἐνωρίτερον πάσης ἄλλης κατηχηθείσης χώρας. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1765 ὁ μητροπολίτης τοῦ Μαυροβουνίου Σάββας, χαίρων μεγάλην φήμην μαθήσεως καὶ ἀρετῆς, καὶ φέρων ἐπὶ τοῦ στήθους τὴν εἰκόνα τῆς Αἰκατερίνης παρὰ τὸν ἀρχιερατικὸν σταυρὸν, ἤρξατο νὰ διακηρύττῃ δημοσίᾳ, ὅτι ἤγγικεν ὁ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν χριστιανῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεταγμένος χρόνος. Ὅλα τὰ πνεύματα εἶχον ἤδη καταληφθῆ ὑπὸ τῆς προφητείας ταύτης, ὅτε ἄγνωστός τις ἐνεφανίσθη ἐν μέσῳ τῶν ὀρεσιβίων τούτων. Ἦτο ἁπλοῦς μοναχὸς, εἰς ὃν γνῶσις τῶν κοινῶν γραμμάτων καὶ πρακτικῆς ἰατρικῆς, ἤρκεσεν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἵνα ἀνοιχθῶσιν ὅλαι αἱ θύραι. Ἀρκούντως ἐπιδέξιος πρὸς ἐπωφέλησιν τοῦ πλεονεκτήματος τούτου, εἰσδύων εἰς τὰ πνεύματα καὶ τὰ οἰκογενιακὰ ἀπόῤῥητα, ἔχων τὴν ἀπαιτουμένην τόλμην καὶ ἑτοιμότητα ἵνα κατὰ πᾶσαν περίστασιν παριστᾷ καὶ τὸ ἁρμόζον πρόσωπον, καὶ πεπροικισμένος μὲ φαντασίαν ἀναπτυχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἀσκητικοῦ βίου, ἤρχισεν ἵνα εἰσχωρῇ πανταχοῦ καὶ διαθερμαίνῃ τὸν ἐνθουσιασμὸν τοῦ ὄχλου. Ὑποδεχθεὶς μετὰ μεγάλων τιμῶν ὑπὸ τοῦ βλαδίκα, διέτρεχεν, ὑπὸ τὴν προστασίαν καὶ συστάσει αὐτοῦ τὰ διάφορα μέρη, θεραπεύων τοὺς πάσχοντας, παρηγορῶν τοὺς πεθλιμμένους, συμβιβάζων διὰ πειστικοῦ λόγου τὰς οἰκογενιακὰς διχοστασίας, καὶ συμφιλιῶν τοὺς ἐκ παλαιοῦ μίσους ἐχθρευομένους.

Αἱ ἀγαθοεργίαι του ἐφείλκυσαν τὴν ἀφοσίωσιν τοῦ λαοῦ, τὸ δὲ σχῆμά του τὴν ἀγάπην τῶν ἱερέων. Ἀείποτε συνεκαλύπτετο διὰ μεγάλης κορδύλης ἀποκρυπτούσης ὅλον τὸ πρόσωπον, εἴτε ἵνα μὴ γνωρισθῇ, εἴτε ἵνα ἐμπνέῃ σέβας καὶ φόβον. Ἡ μυστηριώδης αὐτοῦ διαγωγὴ διήγειρε τὴν γενικὴν προσοχὴν, καὶ παρὰ τῷ εὐπίστῳ ἐκείνῳ λαῷ διεθρυλλεῖτο ἤδη, ὅτι ἦτο μέγας τις Ῥῶσσος πρίγκηψ. Τὰ θρυλλήματα ταῦτα ὁσημέραι ἐκρατύνοντο, ὅταν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1767 ἔτους συνεκάλεσεν ἔν τινι κοιλάδι εἰς συνέλευσιν τοὺς ἐπισημοτέρους τοῦ Μέλανος Ὄρους· ἐνταῦθα δὲ κατέπεισεν αὐτοὺς ἵνα παύσωσι τὰς ἀμοιβαίας ἔριδας, καὶ συνομολογήσωσι μεταξύ των ἀνακωχὴν δι' ἓν ἔτος. Τούτου γενομένου, ἡ περὶ αὐτοῦ ἀγαθὴ φήμη ηὔξησε. Δεύτερον

δὲ συγκαλέσας εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι ἁπλῆ ἀνακωχὴ δὲν ἤρμοζεν οὔτε εἰς αὐτούς, οὔτε εἰς αὐτόν, καὶ ὅτι ἐὰν δὲν ὤμνυον παραχρῆμα ἐνώπιόν του διαρκῆ συμφιλίωσιν, ἤθελεν ἀναχωρήσει διὰ παντός. Τὸ κράτος, ὅπερ ἐξήσκει ἡ ἀκατονόμαστος ἐμπιστοσύνη καὶ ὑπεροχὴ, τὸ σέβας ὅπερ ἀείποτε τῷ ἐδείκνυον, καὶ τὸ περικαλύπτον αὐτὸν βαθὺ μυστήριον, ἦσαν λόγοι ἀποχρῶντες ἵνα πείσωσι τοὺς ἁπλοϊκοὺς Μαυροβουνιώτας εἰς πίστιν κυκλοφορούσης φήμης, ὅτι δηλαδὴ ὁ ἄγνωστος ἐκεῖνος ἦτο αὐτὸς ὁ ἀτυχὴς σύζυγος τῆς Αἰκατερίνης Πέτρος Γ'. Διεθρυλλήθη μάλιστα καὶ ἐπιστεύθη, ὅτι ὁ ἡγεμὼν ἐκληφθεὶς νεκρὸς ὑπὸ τῶν δολοφόνων, κατώρθωσεν ἵνα δραπετεύσῃ, καὶ ἐλθὼν ζητήσῃ παρ' αὐτοῖς ἄσυλον, ἱδρύων ἅμα καὶ διὰ τῆς ἀρρωγῆς αὐτῶν νέον χριστιανικὸν κράτος. Πολλοὶ Μαυροβουνιῶται διατελέσαντες ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ ἀτυχοῦς μονάρχου ἐπίστευσαν, ὅτι ἀνεγνώρισαν τοὺς χαρακτῆρας, τὸ βάδισμα, καὶ τὴν φωνήν του, διϊσχυριζόμενοι ὅτι διέκριναν ὑπὸ τὴν μυστηριώδη κορδύλην καὶ μεγάλην ἐπὶ τοῦ μετώπου φλέβα, οἵαν εἶχε, κατ' αὐτούς, καὶ ὁ Πέτρος Γ', καὶ εἰς ἐπισφράγισιν τοῦ διϊσχυρισμοῦ των προστιθέμενοι, ὅτι τὴν αὐτὴν ἡλικίαν, καὶ δημοτικότητα εἶχε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ.

Ὁ Στέφανος (οὕτως ὠνομάζετο ὁ μυστηριώδης μοναχὸς) ὠφελήθη ἐπιδεξίως τῆς ἀπάτης τοῦ ἁπλοϊκοῦ ἐκείνου λαοῦ. Πολυάριθμος φρουρὰ τῷ ἐχορηγήθη, καὶ πάντες εἰς τὴν ἐμφάνισιν αὐτοῦ ἔκλιναν τὸ μέτωπον πρὸς τὴν γῆν. Δαπανήσας τὰ ὑπὸ τοῦ Παπάζωλη χορηγηθέντα χρήματα, ὑπέβαλλε φόρους, τοὺς ὁποίους οἱ Μαυροβουνιῶται μετὰ τυφλῆς προθυμίας ἐπλήρονον, καὶ ὑπέσχετο ἵνα ἐντὸς ἔτους ὁδηγήσῃ αὐτοὺς ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως. *Ἐκεῖ θέλετε μάθει τίς εἶμαι!* ἔλεγεν αὐτοῖς· καὶ μέχρις ὅτου κατὰ τὴν ὑπόσχεσίν του ὀνομασθῇ, ὑπεγράφετο εἰς τὰς δημοσιευομένας διαταγάς του οὕτω, *Στέφανος μικρὸς μετὰ μικρῶν, κακὸς μετὰ κακῶν, καλὸς μετὰ καλῶν.* Συνεπείᾳ δὲ τούτου τῷ ἐδόθη τὸ ἐπώνυμον Μάλης (Μικρός). Ἀπὸ δὲ τὴν παράδοξον ταύτην προσωνυμίαν ἔγραφε πρὸς τοὺς ὁμόρους λαοὺς, ὅτι ἦτο *ἀπεσταλμένος ἐκ Θεοῦ ἵνα συντρίψῃ τὸν ζυγὸν τῆς μουσουλμανικῆς τυραννίας.* Πάντες ἐπίστευσαν, ὅτι ἦτο ὁ ὑπὸ τῶν ἀποκρύφων τοῦ Ἀγαθαγγέλου χρησμῶν ἀναφερόμενος θεόπεμπτος βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων. Δύο δὲ ἀρχιεπίσκοποι τῶν ὁμόρων ἐπαρχιῶν, ὁ Ἰπεκίου καὶ ὁ Βοσνίας, ἔδραμον ἵνα πρῶτοι ἀναγνωρίσωσι τὸν θρυλλούμενον τοῦ Βυζαντίου αὐτοκράτορα.

Ἡ ἐπιῤῥοὴ τοῦ Στεφάνου ὁσημέραι ἐξηπλοῦτο εἰς τὰς ὀρεινὰς ἐκείνας ἐπαρχίας, ὁ δὲ μυστηριώδης μοναχὸς νομίσας ἐπικίνδυνον τὴν ἐν ἀπραξίᾳ ἀπόσβεσιν τοῦ ἐκδηλουμένου ἐνθουσιασμοῦ, ἢ παράκαιρον ἔκρηξιν ἐπαναστάσεως ἐν Μαυροβουνίῳ πρὶν ἢ αἱ ἐνέργειαι τοῦ Παπάζωλη προετοιμάσωσι καὶ τὴν Ἑλλάδα, κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1767, ἀκολουθούμενος ὑπὸ πολυαρίθμου συνοδίας καὶ ἐπὶ κεφαλῆς μεγάλου πολεμιστῶν σώματος, ἐπροχώρησε πρὸς τὰς ἐν Δαλματίᾳ κτήσεις τῆς Ἐνετίας, ἵνα, ὡς διεκήρυττε, συνεννοηθῇ καὶ ἐπιφέρῃ τὴν μεταξὺ τῶν ὁμόρων χωρῶν συμφιλίωσιν καὶ συμμαχίαν πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν νώτων διὰ τὴν προσεχῶς μελετωμένην κατὰ τῆς Τουρκίας ἐπίθεσιν. Ὁ διοικητὴς τοῦ Καττάρου ἅμα μαθὼν τοῦτο προσεκάλεσεν αὐτὸν ἢ ν' ἀναγνωρισθῇ, ἢ, ἐὰν ἐπέμεινεν ἐν τῷ μυστηρίῳ, ἐξέλθῃ παραχρῆμα τῶν ὁρίων τῆς Δημοκρατίας. Ἀλλ' ὁ Στέφανος διὰ διφορουμένης ἐπιστολῆς ὑπεξέφυγεν ὁριστικὴν ἀπάντησιν, ἐλπίζων ὅτι ἕνεκα τοῦ ἀπροσδιορίστου τῶν μεθορίων θέλει ἐνοχοποιήσει παρὰ τῇ Πύλῃ τὴν Δημοκρατίαν, ὡς ὑποθάλπουσαν τὴν συνωμοσίαν. Οἱ Ἐνετοὶ ὅμως ἐπολιτεύθησαν μετὰ μεγάλης περισκέψεως· διότι, θέλοντες ἵνα καὶ μετὰ τῶν ἰσχυρῶν γειτόνων των Μαυροβουνιωτῶν μὴ ἐχθρευθῶσι, καὶ τὴν αὐτοκράτειραν τῆς Ῥωσσίας, τῆς ὁποίας καθαρῶς διεφαίνοντο αἱ ὑπόκωφοι ἀπειλαὶ διὰ μέσου τοῦ καλύπτοντος τὴν ἀλλόκοτον ταύτην μηχανορραφίαν νέφους, μὴ προσβάλλωσι, συνάμα δὲ καὶ πρὸς τὴν Πύλην μὴ ἐκτεθῶσιν, ἔδειξαν διαγωγὴν ἀμφίβολον· καὶ οὕτω χωρὶς νὰ παρεκκλίνωσι τῆς αὐστηροτέρας οὐδετερότητος ἀπεκήρυξαν τοὺς ὑπόπτους, καὶ ἐπιδεικτικῶς ἐνήργησαν πολεμικὰς ἑτοιμασίας.

Ὅλη ἡ Εὐρώπη μετὰ μεγάλης ἀνυπομονησίας ἀνέμενε τὴν διαδήλωσιν τῆς διαγωγῆς τῆς Αἰκατερίνης ἐν τῇ παραδόξῳ ἐκείνῃ σκηνῇ. Ἀγνοεῖται ἂν ἡ ἐν Μαυροβουνίῳ μυστηριώδης τοῦ Στεφάνου ἐμφάνισις ἐχαλκεύθη ἐν Πετρουπόλει. Ὅλοι τότε ἐπίστευσαν, ὅτι οὐδεμίαν οὗτος εἶχε σχέσιν μετὰ τῆς Ῥωσσικῆς αὐλῆς· ἡ δὲ Αἰκατερίνα μαθοῦσα τὴν παράδοξον ταύτην εἴδησιν, καὶ οὐδόλως πτοηθεῖσα διὰ τὴν μεμακρυσμένην ἐμφάνισαν τοῦ διαθρυλλουμένου φαντάσματος τοῦ δολοφονηθέντος συζύγου της, ἀπέβαλλε τὴν κατ' ἀρχὰς δηλωθεῖσαν ἀνησυχίαν, καὶ μηδόλως τοῦ μυστικοῦ σχεδίου παρεκκλίνασα ἔκρινεν εὔλογον ἵνα ἀπ' ἀπεναντίας ἐπωφεληθῇ τῆς ἀνοήτου τῶν Μαυροβουνιωτῶν εὐπιστίας. Κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐφοβεῖτο

ἀκόμη τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον, καὶ ἵνα ἀνετώτερον καταθλίβῃ τὴν πολυτλήμονα Πολωνίαν πᾶν μέσον μετήρχετο ἵν' ἀλλαχοῦ περισπᾷ τὸν νοῦν τοῦ σουλτάνου. Ἐπὶ τέλους, ἵνα δῆθεν λύσῃ τοὺς περὶ τοῦ μυστηριώδους Στεφάνου φόβους αὐτῆς, ἐφάνη συνεννοουμένη μετ' αὐτοῦ τοῦ σουλτάνου, καὶ ὑπὸ τὸ εὔλογον πρόσχημα λήψεως πληροφοριῶν διάφοροι ἀπόστολοι αὐτῆς μετέβησαν, ἀδείᾳ τῆς τουρκικῆς ἀρχῆς, εἰς Μαυροβούνιον, καὶ κρυφίως μετεκόμισαν ὅπλα καὶ χρήματα. Ὁ σουλτάνος εἰδοποιηθεὶς περὶ τῆς ἀδιακόπου ἀποστολῆς Ῥώσσων ἀπεσταλμένων, ἀπεκρίθη, ὅτι *οὐδεὶς μᾶλλον τῆς αὐτοκρατορίσσης ἐνδιεφέρετο εἰς τὰ συμβαίνοντα.* Ἡ δὲ Αἰκατερίνα ὠφελουμένη τῆς ἀνοησίας τοῦ διβανίου, κατήντησεν ἵνα παρακαλέσῃ τὸν σουλτάνον ὅπως στείλῃ στρατεύματα κατὰ τῶν λαῶν, πρὸς οὓς αὕτη δαψιλῶς μετεβίβαζε χρήματα καὶ πολεμεφόδια, καὶ δὲν ἔπαυεν ἐξερεθίζουσα πρὸς πόλεμον.

Οἱ Τοῦρκοι τὸ κατ' ἀρχὰς ἐξέλαβον τὸν Στέφανον, ὡς φανατικὸν μεμονωμένον, καὶ ἐπομένως ὀλίγον ἐπικίνδυνον. Πασᾶς τις τῶν ὁμόρων χωρῶν ἔστειλεν εἰς Μαυροβούνιον ἕνα καπιτσῆν, τὸν ὁποῖον ὁ Στέφανος συλλαβὼν ἐνεταφίασε ζῶντα. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ τὰ ὑπὸ τὸν Στέφανον στίφη ἤρχισαν ἵνα παρατάσσωνται πρὸς τὰ Ἀλβανικὰ μεθόρια, καὶ ἐλεηλάτουν χωρία, προσέβαλλον τὰς συνοδίας (καραβάνια), καὶ ἐλήστευον τοὺς εἰς Κωνσταντινούπολιν στελλομένους φόρους, μηδ' αὐτῶν τῶν πρὸς τὸν σουλτάνον πεμπομένων δώρων φειδόμενοι. Ἔκτοτε πλέον οἱ Τοῦρκοι κατενόησαν, ὅτι ἡ φλὸξ τῆς ἐπαναστάσεως ἔβοσκεν ὑποκώφως. Οἱ λαοὶ τῆς Σερβίας καὶ Βοσνίας ἔγραψαν πρὸς τὸν μυστηριώδη μοναχὸν, ὅτι ἐὰν τῳόντι ἦτο ὁ αὐτοκράτωρ Πέτρος προθύμως τῷ ἐχορήγουν πᾶσαν βοήθειαν. Οἱ δὲ ὀρεσίβιοι Χιμαριῶται προέβησαν εἰς ἀνταρτικὰς διαδηλώσεις.

Ὁ σουλτάνος ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην ἵνα πνίξῃ ἀνταρσίαν, τὴν ὁποίαν μακροτέρα ἀνοχὴ ἠδύνατο νὰ καταστήσῃ ἐπικίνδυνον. Ὅθεν οἱ πασάδες τῆς Σκόδρας, Ῥούμελης, καὶ Βοσνίας ἔλαβον διαταγὴν πρὸς ἐκστρατείαν. Εἰς τὴν ἐμφάνισιν τῶν Ἀλβανῶν οἱ Χιμαριῶται ἔντρομοι ἀπεσύρθησαν εἰς τοὺς ἀπροσίτους βράχους των. Τὰ ἄσυλα τῶν Μαυροβουνιωτῶν ἐξεβιάσθησαν ὑπὸ στρατῶν πολυαρίθμων καὶ ἐμπειροπολέμων. Αἱ συγκοινωνίαι τῶν ὀρέων διεκόπησαν, πολλαὶ αὐτῶν κῶμαι ἐπυρπολήθησαν, οἱ ἀνδρειότεροι ἔπεσαν ἢ ἐζωγρήθησαν, καὶ αἱ κεφαλαὶ τῶν φονευθέντων σταλεῖσαι εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐξετέθησαν πρὸ

τῶν θυρῶν τοῦ σεραγίου. Ἐν τούτοις ὁ Στέφανος διαφυγὼν τὸν σίδηρον τῶν νικητῶν διέμεινεν εἰς τὰ ὄρη, πλανώμενος ἀπὸ σπηλαίου εἰς σπήλαιον, καὶ ἀναμένων ἵνα ὑπὸ αἰσιωτέρους οἰωνοὺς παρουσιασθῇ ἐκ νέου ἐπὶ τῆς σκηνῆς.

Μολοντοῦτο, ἂν καὶ ἡ ἐν Μαυροβουνίῳ ἀνταρσία κατεπνίγη ἐν τῷ αἵματι καὶ διὰ κανονοβολισμῶν ἐπανηγυρίσθη ἡ νίκη, τοσοῦτον εἶχε καταφοβίσει τοὺς Τούρκους ὁ μυστηριώδης μοναχὸς, ὥστε καὶ μετὰ ταῦτα ἡ φαντασία αὐτῶν ἠρέσκετο παριστῶσα αὐτὸν πανταχοῦ παρόντα, ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀσίᾳ, καὶ ὑποσκάπτοντα τὰ θεμέλια τῆς αὐτοκρατορίας. Οὕτως, ἐπὶ τῇ καταγγελίᾳ, ὅτι ὁ Στέφανος παρουσιασθεὶς εἰς Ἀρετσοῦν (Ῥύσιον) τῆς Βιθυνίας διένειμε χρήματα πρὸς ἐπανάστασιν, αὐστηραὶ διενηργήθησαν ἔρευναι, καὶ οἱ δυστυχεῖς διδάσκαλοι τῆς ἐκεῖ ἑλληνικῆς σχολῆς ἁπαχθέντες μετ' ἄλλων εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐρρίφθησαν εἰς τὰς φυλακάς (1).

---

(1) Σέργιος ὁ Μακραῖος ἀφηγεῖται ὡς ἑξῆς τὰ ἐν Ῥυσίῳ λαβόντα χώραν. «Οὕτως οὖν ἡ ἀδικία, ἡ φαυλότης, ἡ θηριωδία καὶ ἡ μυσαρὰ βδελυρία τούτοις κατίσχυε σφόδρα καὶ ἐκρατύνετο· ὑπελθοῦσα δὲ καὶ ἡ καθ' ἡμῶν διαβολὴ καὶ ἡ συκοφαντία, καὶ φλήναφος καὶ ληρώδης λογοποιία, καὶ ἀνύπαρκτος μετωνυμία, καὶ διάκενος μεταμόρφωσις, ὡς εἴρηται, ἐξηγρίου τοὺς καινοφανεῖς Κενταύρους καὶ καθ' ἡμῶν ἐξώπλιζεν. Ὑπέθραττε δὲ καὶ διεφόβει καὶ ὑφοᾶσθαι ἐποίει τοὺς ἄρχοντας, καὶ προσέχειν, εἴ ποθέν τι περὶ αὐτοῦ ἀκούσειεν. Καὶ δὴ ἦκέ τις τούτοις φάσις ἐκ τοῦ στρατηγείου ἔκ τινος διαβολῆς, ἢ ἀγροικίας, ἢ ἄλλης κακομηχάνου μοχθηρίας τῶν παρισταμένων τῷ στρατηγῷ, καὶ διευθυνόμενος, καὶ λάθρα περιτίων, καὶ διασείων τὸ ὑπήκοον Στέφανος ἐφάνη ἐν Ἀρητίῳ τῆς Βιθυνίας, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ χιλιάδας φλωρίων καὶ διέναμεν ἐν τῷ ἐκεῖ σχολείῳ, καὶ τὸν θησαυρὸν τῷ διδασκάλῳ παρέθηκε. Ταύτης δὲ τῆς ἀγγελίας εἰς τὸν μονάρχην ἀνηνεγμένης, ἐπάγειν εὐθὺς τοῦτον ἐν δεσμοῖς, εἰ δὲ μὴ τόν τε διδάσκαλον καὶ τοὺς ἐν τῇ σχολῇ, ἐκέλευσεν. Οὕτω γὰρ εὔπιστοι δειλαὶ φρένες. Παραλαβόντες οὖν ἔγγραφον τὸν ὁρισμὸν οἱ προστεταγμένοι ὡς ἐπὶ μέγα τὸ θήραμα ἔκ τε τῆς βασιλείου θεραπείας καὶ τῆς τοῦ ἐπιτρόπου αὐλῆς, καὶ τῆς τοῦ στρατηγοῦ ἐξοπλίσεως, καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν ἐφορμήσαντες, παραλαβόντες καί τινας ἐκ τοῦ ὑπερκειμένου τῇ Ἀρητίῳ κριτηρίου, οἱ μὲν περιέστησαν τὴν πενιχρὰν οἰκίαν τῆς σχολῆς μετὰ φανῶν καὶ ὅπλων, οἱ δὲ εἰσπηδήσαντες ξιφήρεις μετηλλῶντο τὸν θησαυρὸν, καὶ ἐζήτουν τὸ μέγα θήραμα. Ἀλλ' ἀντὶ θησαυροῦ ἄνθρακας ποθὲν καὶ τούτους λυπροὺς εὗρον, ἀντὶ δὲ τοῦ διοπετοῦς θηράματος τραγελάφων ἴχνη ἐδίωκον. Ἐπιλαβόμενοι οὖν τῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ ἀθώων, καὶ ἁπλουστάτων, καὶ ἀκάκων ἑπτὰ ἀνδρῶν, πενεστάτων καὶ δι' ἄσκησιν σώματος ἀπεσκληκότων, ἀντὶ τοῦ βασιλέως καὶ στρατηγοῦ καὶ πολυμόρφου αὐτοῖς Πρωτέως, τούτους οἰονεὶ λῃστὰς καὶ κακούργους δεσμοῖς περιβαλόντες κατήγαγον ὑπὸ πολὺν καὶ δημοχαρῆ τὸν κρότον, ὅτι τοὺς συνωμότας καὶ ὑπασπιστὰς τοῦ πολυθρυλλήτου στρατηγοῦ καὶ ἐπιβούλου συνέσχον, καὶ αὐτοῦ ὅσον οὔπω συλλήψονται. Ἀπαγαγόντες οὖν κατὰ μῆνα Φεβρουάριον (1769) εἰς Κωνσταντινούπολιν συνέκλεισαν ἐν δημοσίᾳ τῇ φυλακῇ. Ἦν δὲ τῶν ἑπτὰ συγ-

Ἐν ᾧ τοιαῦτα διεδραματίζοντο ἐν Μαυροβουνίῳ, ἕτερα ὁμοίας φύσεως συνέβαινον ἐν Πελοποννήσῳ καὶ τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι. Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1765 ἐλθὼν ἐξ Ἠπείρου εἰς Ἀκαρνανίαν ὁ Παπάζωλης μυστικῶς συνεννοήθη μετὰ τῶν ἐνταῦθα ἁρματωλῶν Χρήστου Γρίβα, Σταθᾶ Γεροδήμου, καὶ ἄλλων πολιτικῶν προὐχόντων. Ἐπὶ τέλους δὲ μεταβὰς εἰς Ἀγγελόκαστρον κατήχησε τὸν ἁρματωλὸν Λαχούρην, καὶ τὸν ἐν Μεσολογγίῳ διδάσκαλον Παναγιώτην Παλαμᾶν, καὶ ἐξαπέστειλεν ἀποστόλους εἰς Ναυπακτίαν, Δωρίδα, καὶ Παρνασσίδα. Μετὰ τοῦτο περάσας εἰς Πελοπόννησον ἀπεβιβάσθη εἰς Οἴτυλον πρὸς συνέντευξιν μετὰ τοῦ τότε παρὰ τοῖς Μανιάταις ἰσχύοντος ὁπλαρχηγοῦ Στεφάνου Μαυρομιχάλη. Ἐνταῦθα διέτριψε πολλοὺς μῆνας ἵνα σπουδάσῃ τὸ πνεῦμα τῶν κατοίκων, πρὸς οὓς δὲν ἔπαυε λέγων, ὅτι

κλεισθέντων Ἀγάπιος ἱερομόναχος καὶ Διονύσιος μοναχὸς, οἱ Πελοποννήσιοι, καὶ ὁ Θετταλὸς Κωνσταντῖνος ὁ τῆς ἐκεῖ σχολῆς διδάσκαλος, μετὰ τεσσάρων ἑτέρων. Τούτους γοῦν μεθ' ἡμέρας παραστήσαντες ἐν βαθυτάτῃ νυκτὶ πάντα δείματα διεπυνθάνοντο τὰ περὶ τοῦ φαντασιώδους αὐτοῖς Στεφάνου, πόθεν καὶ πόθεν ἦκοι, καὶ ὅσα αὐτοῖς παρέθετο χρήματα. Οἱ δὲ μήτε ἰδεῖν, μήτε κατ' ὄναρ τοιοῦτόν τινα φαντασθῆναι διαμαρτυρόμενοι, διήλεγχον καὶ περὶ τῶν χρυσίων ὅτι ἀνύπαρκτα καὶ ἀσύστατα τὰ τῆς διαβολῆς. Τῶν δὲ παραδυναστευόντων τινος προτρέψαντος συνομολογῆσαι αὐτοὺς καὶ ἐπ' ἄλλοις ἀναθέσθαι τὸ τῆς συνωμοσίας καὶ τὰς τῶν χρημάτων παρακαταθήκας, ὡς ἂν, τῆς ὀργῆς ἐπ' ἐκείνους δυνατοὺς ὄντας μεταστάσης, αὐτοὶ τῆς βαρυτάτης διὰ βασάνων ποινῆς ἀπαλλάξωνται, ἔμφοβοι γενόμενοι τῷ ἀγνοτάτῳ τοῦ Θεοῦ φόβῳ, καὶ βλοσυρῶς περιβλεψάμενοι τὸ πονηρὸν ἐκεῖνο τῆς ἐτάσεως συνέδριον, καὶ κατολιγωρήσαντες τῶν βασάνων καὶ τῶν παρισταμένων δημίων, καὶ θανάτου αὐτοῦ, ἐξεβόησαν θαῤῥαλέως. « Ἡμεῖς ἐσμὲν τέκνα τοῦ εὐαγγελίου τῆς ἀλη» θείας, καὶ τὸ ψεῦδος ἴσα τῷ διαβόλῳ ἀποστρεφόμεθα. Οὔτε ἡμεῖς εἴδομεν τὸν ζη» τούμενον παρ' ἡμῶν, οὔτε τὰ λεγόμενα χρυσία ἐδεξάμεθα, οὐδέ τινα ἄλλον ἰδεῖν » ἢ δέξασθαι γινώσκομεν, οὔτε δυνάμεθα καταμαρτυρῆσαι ἀδίκως ἀθώων ἀνδρῶν. » Παίετε, καίετε, τέμνετε, ὅ,τι ἂν ᾖ βουλομένοις ὑμῖν ποιεῖτε! οὔτε εἴδομεν ὅλως, » οὔτε γινώσκομεν περὶ ὧν ἐρωτᾶτε, οὔτε καταμαρτυροῦμεν ἀδίκως, οὔτε καταψευό» μεθα ἀθώων ἀνδρῶν. Ἡμεῖς τὴν ἀλήθειαν ἐμάθομεν λαλεῖν, καὶ ταύτην ἔχομεν » ἐντολὴν παρὰ Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ ἡμῶν. » Ταῦτα οὖν εὐσεβῶς εἰπόντας ἐνώπιον τοῦ ὑπάτου καὶ τῶν παρεδρευόντων, ἀπήγαγον αὐτοὺς βιαίως οἱ δήμιοι καίοντες κατὰ κεφαλῆς· οἱ δὲ τὴν ἐπὶ θάνατον ἀπιέναι λογισάμενοι, ἀναθαῤῥήσαντες τῷ τῆς ἀληθείας ζήλῳ, τὸ ψεῦδος, καὶ τὴν ἄνοιαν, καὶ τὴν ἀπάτην ἐπὶ τὴν δυσσέβειαν αὐτῶν προσέτριβον. Συνωθοῦντες γοῦν καὶ καθέλκοντες αὐτοὺς οἱ δήμιοι, τὸν μὲν κατέσπασαν, τὸν δ' ἕτερον ἀπώσαντο ἄνωθεν τῆς κλίμακος, καὶ οὕτω συντρίψαντες ἀπέῤῥιψαν εἰς φυλακὴν, μικρόν τι ἀναπνέοντας ὥστε ἐπιζῆν εἰκάζειν καὶ νοσήσαντας οὐκ ἔτι τοῦ λοιποῦ ἀνέκρινον. Ἐκ δὲ τῆς νόσου ὁ μὲν διδάσκαλος Κωνσταντῖνος πρὸς Κύριον ἐξεδήμησεν, οἱ δὲ ἄλλοι μετὰ τρίμηνον ἐπανῆλθον. » Ὑπομνήματα ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας. Μέρος Β'. (Ἀνέκδοτον χειρόγραφον κοινοποιηθὲν » μοι ὑπὸ τοῦ σιβαστοῦ φίλου Κ. Σοφ. Οἰκονόμου).

ἡ Αἰκατερίνα ὑποστηρίζει τὴν ἑλληνικὴν θρησκείαν· ὅτι ὅλα τὰ βασίλεια τῆς Εὐρώπης συνεφώνησαν πρὸς καταστροφὴν τοῦ τουρκικοῦ κράτους· καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει εἰς σᾶς (τοὺς Μανιάτας) τοὺς ἀείποτε τὴν ἐλευθερίαν ὑπερασπισθέντας ἀπόκειται νὰ δώσητε τὸ παράδειγμα καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, γινόμενοι οἱ πρῶτοι αὐτῆς ἐλευθερωταί.

Κατὰ τὴν ἐν Ἰταλίᾳ διατριβήν του ὁ Παπάζωλης μεταφράσας ἐκ τοῦ ρωσσικοῦ τὸν στρατιωτικὸν κανονισμὸν ἐξετύπωσεν εἰς τὸ ἐν Ἐνετίᾳ τυπογραφεῖον τοῦ Ἠπειρώτου Δημητρίου Θεοδοσίου, λέγων ἐν τῇ πρὸς τὸν Γρηγόριον Ὀρλὼφ προσφωνήσει, ὅτι συνέθετο τὸ πόνημα «χάριν τῶν δυστυχισμένων Ἑλλήνων, οἵτινες ἐξεμάκρυναν πολλὰ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἐπιστήμην τῆς πολεμικῆς» (1). Ἀντίτυπα δὲ τοῦ συγγράμματος τούτου διενεμήθησαν εἰς τοὺς ἐν Στερεᾷ μεμυημένους, πολλὰ δὲ καὶ ὁ ἴδιος διεμοίρασεν εἰς τοὺς Μανιάτας, παρακινῶν ἵνα συμμορφωθῶσι τῇ τακτικῇ τῶν ἀναμενομένων ἐλευθερωτῶν.

Οἱ ἀδελφοὶ Μαυρομιχάλαι εἰλικρινῶς ἐξέθηκαν εἰς τὸν Παπάζωλην τὴν ἀληθῆ κατάστασιν τοῦ τόπου, τὸν πραγματικὸν ἀριθμὸν τῶν δυναμένων φέρειν ὅπλα, καὶ τὸ σπουδαιότερον τὰς ἐξασθενούσας τὴν Μάνην προσωπικὰς διαιρέσεις. «Οἱ Μανιάται, τῷ ἔλεγον, δὲν ἀρκοῦσι » πρὸς καταπολέμησιν τῶν Τούρκων· αἱ δ' ἐπικρατοῦσαι φατριαστι- » καὶ διχοστασίαι παρεμποδίζουσι πᾶσαν συνεννόησιν ἐπὶ τῷ σκοπῷ » τούτῳ, ἑνόσῳ κοινὸς κίνδυνος δὲν ἀπειλεῖ αὐτούς. Ὅθεν οἱ Ῥῶσσοι » ὀφείλουσιν οὐχὶ ἁπλῶς νὰ ἐπαναστατήσωσι τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ νὰ » τὴν κατακτήσωσι.»

Ἐπὶ τέλους, ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Ὀρλὼφ μὴ ἔχων οὐδεμίαν ἐπι-

(1) «Διδασκαλία, ἤγουν ἑρμηνεία τῆς πολεμικῆς τάξεως καὶ τέχνης, ἡ ὁποία δείχνει τοὺς κανόνας καὶ τὴν μέθοδον τῆς πολεμικῆς ἐπιστήμης, κατὰ τὴν ὁποίαν τὴν σήμερον τὰ στρατεύματα τῆς αὐτοκρατορικῆς μοναρχίας τῆς Ῥωσσίας γυμνάζονται εἰς ἄσκησιν, καὶ μικρὰ ἑρμηνεία τοῦ πῶς νὰ πορεύωνται μερικοὶ ἀξιωματικοί, διαλαμβάνουσά τε διὰ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα ὁποῦ μεταχειρίζονται εἰς ἕνα στράτευμα, κατὰ τὸν τρόπον τῶν μοναρχῶν τῆς Εὐρώπης, συντεθεῖσα παρὰ τοῦ κυρίου Γεωργίου Παπάζωλη Μακεδόνος, ὑφικιάλου τῆς ἀρτελαρίας εὑρισκομένου εἰς τὴν στρατιωτικὴν δούλευσιν τῆς Αὐγούστης Αὐτοκρατορίσσης τῆς Μεγάλης Ῥωσσίας, εἰς πεζὴν Ῥωμαϊκὴν φράσιν, χάριν τῶν ὁμογενῶν αὐτοῦ Ῥωμαίων στρατευομένων ὑπὸ τὴν αὐτὴν μοναρχίαν.» Ἐνετήσι, ψξξέ, 1765. Παρὰ Δημητρίῳ Θεοδοσίῳ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων. 8, σελ. 211.

στολὴν ἢ τίτλον δυνάμενον νὰ καταπείσῃ τοὺς ἐνδοιάζοντας περὶ τῆς εἰλικρινείας τῶν λεγομένων του, ἐθεωρήθη ὡς ἁπλοῦς ἀπόστολος. Μετ' οὐ πολὺ συνῆλθον καὶ οἱ λοιποὶ ὁπλαρχηγοὶ καὶ πρωτόγεροι τῆς Μάνης, καὶ γενικὴν συγκροτήσαντες συνέλευσιν ὁμοθύμως ἐπεδοκίμασαν τὴν ἀπάντησιν τῶν Μαυρομιχαλαίων, λέγοντες αὐτῷ, ὅτι *ἐὰν δὲν ἐμφανισθῶσιν οἱ Ῥῶσσοι δὲν ἐπαναστατοῦσι.*

Ἡ ἔμφρων τῆς συνελεύσεως τῶν Μανιατῶν ἀπάντησις δὲν συν�ᾔδε πρὸς τὸν διπλοῦν σκοπὸν τοῦ Παπάζωλη, ὅστις ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκολακεύετο, ὅτι ἤθελε παρασύρει διὰ πομπωδῶν παραστάσεων εὐκόλου ἐπιτυχίας τὴν Αἰκατερίναν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος του, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐπίστευεν ὅτι θέλει ἐξεγείρει δι' ἀπατηλῶν ὑποσχέσεων τοὺς Ἕλληνας εἰς ἐπανάστασιν. Ὅθεν βλέπων ἐνταῦθα παντελῆ τῶν σχεδίων του ἀποτυχίαν ἐστράφη ἀλλαχοῦ. Κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν Μάνῃ διατριβῆς του πολλάκις μεταβὰς εἰς Καλάμας εἶχε σχετισθῇ μετὰ τοῦ ἐκεῖ προύχοντος Παναγιώτη Μπενάκη. Οὗτος ἐγγονὸς ὢν τοῦ περιλαλήτου τῆς Μάνης ἡγεμόνος Λιβερίου Γερακάρη, εἶχεν ἀποκατασταθῇ ἐν Καλάμαις, καὶ κατορθώσας διὰ τῆς νομοσύνης του ν' ἀποκτήσῃ μεγάλα κτήματα προσείλκυσε διὰ μὲν τῆς εὐπροσηγορίας τὴν ἀγάπην τῶν χριστιανῶν, διὰ δὲ τῆς γενναιοδωρίας τὴν εὔνοιαν τῶν κατὰ καιροὺς πασάδων, καὶ ἄλλων ἐν Πελοποννήσῳ Τούρκων ὑπαλλήλων. Κατὰ τὴν ἔλευσιν ἑκάστου πασᾶ ὅλοι οἱ προύχοντες ὑπεχρεοῦντο, κατ' ἐπικρατοῦν ἔθιμον, νὰ παρουσιασθῶσι καὶ προσφέρωσι μετὰ τῆς διαβεβαιώσεως τῆς ὑποταγῆς ἑκούσιον φόρον. Ὁ Μπενάκης παρουσιαζόμενος ἐπὶ τῇ αὐτῇ αἰτίᾳ καὶ πάντας ὑπερβαίνων ἐπὶ τῇ γενναιοδωρίᾳ ἤλεγχε παρουσίᾳ τὴν γλισχρότητα τῶν ὑπὸ τῶν ἄλλων προσφερομένων δώρων. Ἀκολούθως δ' ἐφρόντιζε, καὶ πολλάκις ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ ζημίᾳ, ν' αὐξάνῃ τὰς προσόδους τοῦ πασᾶ, ἐπὶ ἐλπίδι ἀποζημιώσεως ἐπὶ τῶν πολυαρίθμων κτημάτων του. Οὕτω κατορθώσας νὰ ἑλκύσῃ τὴν εὔνοιαν τῶν κατὰ καιροὺς διοικητῶν διέμενε σχεδὸν πάντοτε μετ' αὐτῶν. Ἡ δ' εὔνοια αὕτη ἦτο διὰ πάντας τοὺς Ἕλληνας ἀσφαλὴς προστασία· διότι διαβιβάζων εἰς τὸν διοικητὴν τὰ παράπονα αὐτῶν ἐπεκαλεῖτο τὴν ταχεῖαν θεραπείαν· πολλάκις δ' ἐκ διαταγῆς του Ἕλληνες κατηγορούμενοι ἀπελύοντο, καὶ Τοῦρκοι ἔνοχοι ἐτιμωροῦντο. Ὕστερον δ' ἔλαβε καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ παρουσιάζηται εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ πασᾶ μετὰ πολυαρίθμου ἀκολουθίας. Ὁ ἀνὴρ οὗτος τοιαύτην ἐπιρροὴν ἔχαιρε παρὰ

τοῖς Μανιάταις, ὥστε ἐπιστεύετο, ὅτι δι' ἑνὸς μόνου λόγου του ἠδύνατο ἵνα τοὺς ἐξεγείρῃ εἰς ἐπανάστασιν, ἢ κατευνάσῃ αὐτοὺς ἀτακτοῦντας. Οἱ Τοῦρκοι ἀμερίμνως παραδεδομένοι εἰς κτηνώδεις ἡδονὰς, καὶ φοβούμενοι πᾶν τὸ δυνάμενον νὰ διαταράξῃ τὸ ἄφροντι τῶν ἀπολαύσεων αὐτῶν ἐκολάκευον τὸν Μπενάκην πιστεύοντες, ὅτι εἰς αὐτὸν καὶ μόνον ὠφείλετο ἡ ἐπικρατοῦσα ἡσυχία. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὁ Μπενάκης ἀνελπίστως ἀνελθὼν εἰς τὴν ὑψηλὴν ταύτην περιωπὴν ἠρέσκετο ἀναπολῶν τὸ ἡγεμονικὸν τοῦ πάππου του ἀξίωμα, καὶ ἐπομένως, ὅτι ἐλευθερῶν τὴν Πελοπόννησον εὐκόλως ἠδύνατο ἵνα καταστῇ διὰ τῆς προστασίας τῆς αὐτοκρατορίσσης τῶν Ῥώσσων ὁ ἀληθὴς τῆς χώρας κυριάρχης. Οὕτως οἱ λόγοι τοῦ Παπάζωλη εὗρον εὐπρόσδεκτον ἠχὼ εἰς τὴν ἐξ ἀκράτου φιλοδοξίας ἔμπλεων ψυχὴν τοῦ γηραιοῦ τῶν Καλαμῶν προεστῶτος.

Εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Μπενάκη συνήρχοντο ἀρκετοὶ προὔχοντες καὶ κληρικοὶ ἐπίσημοι τῆς Πελοποννήσου. Εἰς τούτους ἐξέθηκεν ὁ Παπάζωλης τὸν σκοπὸν τῆς ἀποστολῆς του καὶ ἐξώρκισε πρὸς ἔνζηλον ἐνέργειαν. Ἀφοῦ δὲ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν συνεζήτησαν τὰ περὶ διοργανώσεως τοῦ κινήματος, πάντες οὗτοι συνέταξαν καὶ ὑπέγραψαν συνθήκην, ἐν ᾗ ὑπέσχοντο τὴν ἐπανάστασιν ἑκατὸν χιλιάδων Ἑλλήνων, ἅμα παρεχωροῦντο αὐτοῖς τὰ ἀναγκαῖα ὅπλα, καὶ ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Πελοποννήσου ἐνεφανίζοντο τὰ ῥωσσικὰ πλοῖα (1).

Τοιαῦτα διενεργήσας ὁ Παπάζωλης ἐπανῆλθεν εἰς Τεργέστην, καὶ ἐνταῦθα συλλέξας τὰς πληροφορίας τῶν ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀποστόλων του, ὑπέβαλλεν αὐτὰς μεθ' ὑπομνήματος εἰς τὸ ἀνακτοβούλιον τῆς Πετρουπόλεως.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ ἐξ Οὐκρανίας Ταμάρας περιερχόμενος τὴν Ἑλλάδα, χάριν ἀρχαιολογικῆς ἐρεύνης, καὶ ἀγνοῶν τὰ τεκταινόμενα μετ' ἐκπλήξεως ἔβλεπε τὸν πρὸς ἐπανάστασιν ὀργασμὸν τῶν Ἑλλήνων. Πανταχοῦ ἐξεφράζοντο ἐνθουσιώδεις ἐλπίδες, καὶ τὸ ὄνομα τῆς αὐτοκρατορίσσης τῶν Ῥωσσιῶν μετὰ μεγάλου ἐνθουσιασμοῦ ἐπροφέρετο. Οἱ Ἕλληνες ἀπεκάλουν τὴν Αἰκατερίναν *ἁγίαν*, καὶ ἡ εἰκὼν αὐτῆς πράγματι ἀπελάμβανε τιμῶν ἁγίας. Ἐπανελθὼν εἰς Ῥωσσίαν ὁ Ταμάρας ἐξέθηκεν ὅσα εἶδε, καὶ κατὰ προτροπὴν ἑνὸς τῶν προστατ

(1) Λέγεται, ὅτι ὁ Παπάζωλης καὶ ὁ Μπενάκης ἐπλαστογράφησαν τὰς ἐν τῇ συνθήκῃ φερομένας ὑπογραφὰς τῶν λοιπῶν προὐχόντων Πελοποννησίων.

τῶν αὐτοῦ, μεμυημένου εἰς τὰ μυστήρια τοῦ κράτους, ὑποβαλὼν ὑπόμνημα εἰς τὴν αὐτοκράτειραν ἐλάλησε μεθ' ὑπερβολῆς περί τε τῶν δυνάμεων τῶν Ἑλλήνων, καὶ τοῦ ὑπὲρ τῆς Ῥωσσίας ἐνθουσιασμοῦ αὐτῶν. Κατὰ τὸν ῥῶσσον περιηγητὴν *μόνον ὅπλα καὶ πολεμεφόδια ἀπῃτοῦντο ἵνα ἐντὸς τινων ἑβδομάδων καθαρισθῇ τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος ἀπὸ τῶν Ὀθωμανῶν. Ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιάδες φράγκων ἐμπιστευόμεναι εἰς καλὰς χεῖρας ἤρκουν διὰ τὴν μεγάλην καὶ ἀπρόβλεπτον ἐκείνην ἐπανάστασιν. Ἀλλὰ οἱ Ἕλληνες*, ἐξηκολούθει λέγων ὁ Ταμάρας, *μὲ ὅλον τὸν διαδηλούμενον ἐπαναστατικὸν ζῆλον, καὶ τὴν πρὸς τοὺς χρησμοὺς πίστιν των, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς ἀπάτας τοῦ παρελθόντος, διότι πολλοὶ ἐκμεταλλευθέντες τὴν εὐπιστίαν καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν αὐτῶν τοσάκις κατεπρόδωκαν αὐτούς, φαίνονται δύσπιστοι καὶ ἐπιφυλακτικοί. Εἷς μόνος λόγος τῆς αὐτοκρατορίσσης ἀρκεῖ ἵν' ἀναστατώσῃ τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' ὁ λόγος οὗτος πρέπει νὰ διαδοθῇ ὑπ' ἀνθρώπων πιστευτῶν, καὶ τῶν ὁποίων αἱ ὑποσχέσεις νὰ ἔχωσι καί τινα ἐπισημότητα.*

Ἕτερος περιηγητής, ὁ Ἄγγλος Σιάνδλερ, περιηγούμενος ἔν ἔτει 1767 τὴν Ἑλλάδα ἀναφέρει, ὅτι ἤκουσε τοὺς Ἕλληνας διακηρύττοντας, ὅτι θέλουσιν ἐλευθερωθῆ διὰ τῶν Ῥώσσων, ὅτι πρὸ μικροῦ σταυρὸς φεγγοβόλος ἐνεφανίσθη ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἄνω τοῦ θόλου τῆς Ἁγίας Σοφίας, καὶ ὅτι οἱ Τοῦρκοι μάτην προσπαθήσαντες ἵν' ἀπομακρύνωσι τὸ θαυμαστὸν ἐκεῖνο σημεῖον κατελήφθησαν ὑπὸ τρόμου(1).

Κατὰ τὸ αὐτὸ δὲ ἔτος ἐνεφανίσθη εἰς Πελοπόννησον ῥῶσσός τις ἀπόστολος, ὅστις ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Χατζῆ-Μουράτης καὶ φορῶν ἱμάμη ἐνδυμασίαν, ἐπεθεώρησε μετὰ τῆς μεγαλειτέρας λεπτομερείας τὸν τόπον, καὶ ἀφοῦ πλέον κατεπείσθη, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀπαυδήσαντες τὸν ὀθωμανικὸν ζυγὸν ἦσαν ἕτοιμοι πρὸς ἐπανάστασιν, συνωμίλησε, τῇ μεσολαβήσει τοῦ Μπενάκη, μετὰ τῶν ἐπισημοτέρων στρατιωτικῶν, πολιτικῶν, καὶ κληρικῶν, πρὸς οὓς ὑπεσχέθη τὴν συνδρομὴν τῆς Αἰκατερίνης, ἐὰν κατεπείθετο περὶ τῆς πρὸς αὐτὴν ἀφοσιώσεώς των. Ἀφοῦ δὲ πάντες ἐβεβαίωσαν αὐτὸν περὶ τῆς πρὸς τὴν αὐτοκρατόρισσαν εἰλικρινοῦς πίστεως αὐτῶν, καὶ ὑπεσχέθησαν ἵνα προετοιμάσωσι τὸν λαὸν πρὸς ἀνταρσίαν, ὁ Χατζῆ Μουράτης ὑποσχεθείς,

(1) Chandler's Travels, II.

ὅτι θελει μετέλθει πᾶσαν τὴν παρὰ τῇ αὐτοκρατορίσσῃ ἐμπιστοσύνην αὐτοῦ πρὸς ταχεῖαν καὶ ἀποτελεσματικὴν τῆς Ἑλλάδος βοήθειαν, ἀνεχώρησε παραλαβὼν καὶ τὸν τοπογραφικὸν τῆς Πελοποννήσου χάρτην, τὸν ὁποῖον ὁ Μπενάκης τῷ παρέδωκε (1).

Μόλα ταῦτα τοιαύτη παραδόξως διετηρήθη μυστικότης, ὥστε οἱ Τοῦρκοι προαισθανθέντες τὸν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς των ἐπικρεμάμενον κίνδυνον ἐνήργησαν σπουδαίας ἐρεύνας, πλὴν οὐδόλως ἠδυνήθησαν ν' ἀνακαλύψωσι τὰς μεγάλας τῆς συνωμοσίας διακλαδώσεις. Μόνον πυρετώδεις τινες πατριῶται ἐν τῇ ἐξάψει τοῦ ἐνθουσιασμοῦ αὐτῶν προβάντες εἰς ἀκαίρους ἐπαναστατικὰς ἐπιδείξεις ἐπλήρωσαν διὰ τῆς κεφαλῆς τὴν ἀσυνεσίαν των. Οὕτω μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐκαρατομήθη ἐν ἔτει 1767 ὁ ἀοίδιμος τῆς Λακεδαίμονος μητροπολίτης Ἀνανίας Λαμπάρδης ὁ ἐκ Δημιτσάνης (2).

---

(1) Ἐπίσημός τις προύχων τῆς Πελοποννήσου διηγεῖτο ἐν ἔτει 1797 εἰς τὸν Καστελλὰν ὡς ἑξῆς τὴν μετὰ τοῦ ῥώσσου ἀπεσταλμένου συνέντευξίν του. «Ὁ ξένος οὗτος ἦλθεν εἰς ἐπίσκεψίν μου, καὶ ἀφοῦ ἐπιδεξίως μοὶ συνέστησεν ἱερὸν σεβασμὸν καὶ ἄκραν ἐχεμυθίαν ἐπὶ τοῖς λεχθησομένοις, μοὶ ἐλάλησε μετὰ ζέσεως ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος στεναζούσης ὑπὸ βάρβαρον ζυγὸν, προσθεὶς ἐν τέλει, ὅτι ἔθνος ἰσχυρὸν καὶ πολεμικὸν, κεκηρυγμένος ἄσπονδος ἐχθρὸς τῆς Τουρκίας, θέλει προσβάλλει αὐτὴν εἰς τὰς μεμακρυσμένας ἐπαρχίας της, καὶ μᾶς χορηγήσει τὰ πρὸς σύντριψιν τῶν δουλικῶν ἁλύσεων μέσα. Οἱ ἐνθουσιώδεις λόγοι τοῦ ξένου ἐκείνου ἐφλόγισαν τὴν καρδίαν μου, καὶ ἔκτοτε μοὶ ἐγεννήθη διάπυρος ἐπιθυμία ἵνα τὸ ἐπ' ἐμοὶ συντελέσω πρὸς ταχεῖαν ἔκρηξιν τῆς παρασκευαζομένης ἐπαναστάσεως. Μὲ προέτρεψεν ἵνα συνεργήσω ὑπὲρ αὐτῆς. Ἐγὼ δὲ εἶχον τὴν ἀνοησίαν νὰ πιστεύσω εἰς τοὺς λόγους του, καὶ διακοινώσω τὸν ἐνθουσιασμόν μου εἰς πολλοὺς, οἵτινες μετὰ χαρᾶς συνεμερίσθησαν αὐτόν. Ὁ ἀπεσταλμένος ἔλαβε συνέντευξις πρὸ πάντων μετὰ τῶν ἱερέων μας, οἱ ὁποῖοι μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἀπεριγράπτου ἤρχισαν νὰ ὑπεκκαίωσι τὸ κατὰ τῶν Τούρκων μῖσος τοῦ λαοῦ, καὶ μετ' ὀλίγον δημοσίᾳ ἐκήρυττον, ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα τῆς ἀπελευθερώσεως, ὁρκίζοντες τοὺς κατηχουμένους πρὸς τήρησιν τοῦ μυστηρίου.» A. Castellan, Lettres sur la Morée et les Iles. Paris 1808.

(1) Περὶ τοῦ Ἀνανίου βλέπε Νεοελληνικὴν Φιλολογίαν (σελ. 604), καὶ Φραντσῆ Ἱστορίαν ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως (Τόμ. Α' σελ. 6, σημ.). Ἐπὶ τοῦ διαδόχου τούτου Παρθενίου (1768) ἐτυπώθη μυστικῶς ἐν τῷ τυπογραφείῳ Μοσχοπόλεως ὑπὸ τοῦ Παπάζωλη, ἢ ἄλλου τινὸς τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ῥώσσων ἀποστόλων, περίεργόν τι σύγγραμμα ἐπιγραφόμενον Ἀλήθεια κριτὴς εἰς τὰς μεγάλας διαφορὰς τῶν τεσσάρων χριστιανικῶν λατρειῶν τῶν Γραικῶν, Παπιστῶν, Καλβινιστῶν, καὶ Λουθηρανῶν, συνταχθὲν ὅθεν ὑπό τινος πρώην Ἰησουίτου πατρὸς Βεντσόνη, τοῦ ὕστερον εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν ἐπιστρέψαντος. Εἰς τὸ ἐν λόγῳ ἠθικοθρησκευτικὸν πόνημα, μὴ φέρον οὔτε χρόνον, οὔτε τόπον ἐκτυπώσεως, ἐγκωμιάζονται οἱ προκριτώτεραι τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἀρχιερέων καὶ προύχόντων, μεθ' ὧν ὁ Παπάζωλης εἶχε τελείως συνεννοηθῆ πρὸς ἐπανάστασιν. Εὐχαρίστως

Τοιαῦται ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας εἶχον γίνει ἐνέργειαι μέχρι τῆς κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1768 ἔτους κηρύξεως τοῦ μετὰ τῆς Τουρκίας πολέμου. Ῥωσσικὰ στρατεύματα εἰσβαλόντα εἰς τὴν Πολωνίαν, ἐναντίον τοῦ δικαίου καὶ τῶν συνθηκῶν, βαρβάρως ἐπίεζον τὸ εὐγενὲς πλὴν

δὲ χάριν περιεργείας παρατιθέμεθα ἐκ τοῦ σπανιωτάτου τούτου βιβλίου τοὺς ἐν τοῖς προλεγομένοις ὑπὲρ τούτων ἐγκωμιαστικοὺς λόγους. « Ὁ πανιερώτατος μητροπολίτης Κορίνθου, ὡς ἄλλος ἀπόστολος Παῦλος, ὄχι μὲ τὸ ξίφος ἁρματωμένος, ἀλλὰ μὲ τὴν ἀρετὴν κεκοσμημένος διοικεῖ καὶ κρατύνει τὴν ἐκκλησίαν ἀνὰ μέσον τῶν βαρβάρων ἀνεπηρέαστον, καὶ διατηρεῖ εἰς τὴν χριστιανικὴν εὐλάβειαν τὴν ἀγωτάτην καὶ παλαιὰν αὐτῶν ἐπαρχίαν. Ὁ σοφολογιώτατος καὶ θεοπρόβλητος μητροπολίτης Παλαιῶν Πατρῶν, ὅστις ὡς ἄλλος ἀπόστολος Ἀνδρέας τῆς Ἀχαΐας, διοικεῖ καὶ προνοεῖ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸν περιούσιον λαὸν τοῦ Κυρίου ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ. Ὁ θεοπρόβλητος μητροπολίτης Λακεδαιμονίας, ἐπώνυμος τῆς παρθενίας Παρθένιος, Σπαρτιάτης Αὐκοῦργος τῆς ἰδίας του ἐκκλησίας, ὅστις ὡς ἄξιος ἀρχιερεὺς διεμέρισε τὴν ζωήν του εἴς τε τὴν θεραπείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τὴν κηδεμονίαν καὶ φροντίδα τῶν λογικῶν του προβάτων. Ὁ πρῶην Παλαιῶν Πατρῶν, καὶ τὰ νῦν πρόεδρος Κερνίκης καὶ Καλαβρύτων Δανιὴλ, ὅστις ἀνταγωνίζεται ἀληθῶς ὡσὰν Δανιὴλ ὁ προφήτης ἐναντίον τῶν λυσσασμένων λεόντων τῶν ἀντικειμένων αἱρέσεων, καὶ μὲ ἔνθεον φρόνησιν διέπει τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀχαδίων. Ὁ θαυμάσιος καὶ αἰδέσιμος ἐν πρεσβυτέροις Παναγιώτης, ἀληθινὸς καὶ ἔνθερμος δοῦλος τῆς Παναγίας Παρθένου, μέγας οἰκονόμος τῶν Καλαβρύτων, ὑψωμένος εἰς τὴν ἀξίαν τοῦ γερουσίου καὶ τῆς προεστότητος ἀπὸ τὸ κοινὸν καὶ νόμιμον συγκρότημα τοῦ λαοῦ, ὡς ἄξιος διορισθεὶς εἰς τὴν τοιαύτην ἐπισταξίαν καὶ ἀπὸ Θεοῦ καὶ ἀπὸ ἀνθρώπων, διότι φωνὴ λαοῦ, φωνὴ Κυρίου.

» Ἀπὸ δὲ τοὺς προεστῶτας τῆς Πελοποννήσου ἡ κορωνὶς τῶν ἄλλων καὶ ἡ κρηπὶς εἶνε ὁ γενναῖος τὴν ψυχὴν Ἰωάννης ὁ Μελιτάκης ὁ Σπαρτιάτης, ὄχι μυθῶδες μαντεῖον τῆς Μιλήτου, ἀλλὰ αὐτόχρημα Σόλων τῆς τεθλιμμένης Πελοποννήσου, ἀληθινὸς καὶ δίκαιος δικαστὴς τῶν πολιτικῶν πράξεων, διὰ μέσου τοῦ ὁποίου ἀκόμη εἰς τὴν ζωὴν τὸ πυρπολημένον Βασίλειον τοῦ Μωρέως. Τὰ ἔνδοξα ἔργα ἑνὸς τοιούτου ὑποκειμένου εἶνε τόσον θαυμάσια καὶ μεγάλα, ὁποῦ μὲ σέβας μὲ παρκινοῦσι νὰ εἰπῶ,

Ἴσως τολμήσει καὶ ποτὲ τὸ χέρι νὰ ἁπλώσῃ
ἐκεῖνα ὁποῦ ἠθέλησε τώρα νὰ σημειώσῃ.

» Ὁ κὺρ Γεωργαντᾶς ὁ Κορίνθιος, ὅστις ὡς ἀληθέστατος καὶ ὄχι ὡς μυθολογικὸς Ἄργος εἰς τὸ νὰ προβλέπῃ καὶ νὰ καταβάλλῃ τὰς βλάβας ἐμποιούσας τῇ πατρίδι ὁρμὰς καὶ κινήσεις, διεχώρισεν εἰς τὸ μέσον τὴν δυσμενεστάτην ὕδραν τῆς διχονοίας, χωρὶς φόβον ν' ἀναδώσῃ νέας κεφαλὰς, καὶ ὡς θαλάσσιος σκόπελος ὁποῦ δὲν φοβεῖται τοὺς ὁρμητικοὺς καὶ σφοδροτάτους βορέας, ἢ τὰς ἀπειλὰς τῶν ἀλλεπαλλήλων κυμάτων, ἀνεδείχθη εἰς τὰς μεγαλειτέρας καὶ ἀναγκαιοτέρας ὑποθέσεις τοῦ κοινοῦ συμφέροντος, πληρόνοντας μὲ τοῦτο τὸ χρέος τῆς φύσεως, ὁποῦ τὸν ἔκαμε νὰ γεννηθῇ, καταγόμενος ἀπὸ μίαν σειρὰν εὐγενῆ διὰ τὴν ἀρχαιότητα, καὶ διὰ τὰ ἔνδοξα καὶ ἡρωϊκὰ κατορθώματα, καὶ τὰς ἀριστείας τῶν προγόνων του. Ὁ τίμιος καὶ κόσμιος νέος Σκυρίδων Νοταρᾶς ὁ Κορίνθιος, ὁποῦ διαφυλάττει ἀκηλίδωτον τὸ ἐξαίρετον ὄνομα τῶν προγενεστέρων του, οἱ ὁποῖοι πρὸ πολλῶν χρόνων ἐλάμπρυναν τὴν

δύσμοιρον τοῦτο ἔθνος. Ὁ δὲ σουλτάνος Μουσταφᾶς, διεγειρόμενος ὑπὸ τῆς Γαλλίας, ἠθέλησεν ἵνα προστατεύσῃ τοὺς καταδυναστευομένους γείτονας αὐτοῦ, πλὴν μὴ εἰσακουσθεὶς ἀπεφάσισαν ἵνα διὰ τῶν ὅπλων καταστήσῃ σεβαστὰς τὰς συνθήκας.

Ἡ Αἰκατερίνα θέλουσα ἵνα καιριώτερον προσβάλλει τὸ ὀθωμανικὸν κράτος εἶχεν ἐνεργήσει παρασκευὰς γιγαντιαίας· ἐννενήκοντα πέντε χιλιάδες στρατοῦ ὑπὸ τὸν πρίγκηπα Μιχαλόβιτζ Γαλλιτσὶν καὶ τὸν στρατηγὸν Ῥομανζὼφ, καὶ ἀρκεταὶ ἄλλαι ὑπὸ τοὺς στρατηγοὺς Τοτλέβεν καὶ Βέγερμαν, ἡτοιμάσθησαν ἵνα προβάλλωσι τὴν Τουρκίαν ἐξ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας. Συγχρόνως δὲ οἱ δύο ἀδελφοὶ τοῦ κόμητος Γρηγορίου Ὀρλὼφ, Ἀλέξιος καὶ Θεόδωρος, λαβόντες τὰς ἀναγκαίας διαταγὰς ἀνεχώρησαν ἐκ Ῥωσσίας, καὶ περὶ τὰ τέλη τοῦ 1768 ἔτους ἔφθασαν εἰς Ἐνετίαν, πρὸς διοργάνωσιν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

Ὁ Ἀλέξιος Ὀρλὼφ ἐθεωρεῖτο τὸ ἐπισημότερον τῆς ῥωσσικῆς αὐτοκρατορίας πρόσωπον, ἀξιοθέατος διὰ τὴν ὡραιότητα καὶ γενναιότητά του, καὶ λατρευόμενος ὑπὸ τῶν ταγμάτων τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς. Ὁ Θεόδωρος, νεώτερος τῶν πέντε ἀδελφῶν Ὀρλὼφ, ἦτο ὁ πνευματωδέστερος αὐτῶν, καὶ γυναικοειδὴς τὴν μορφήν. Ἡ φαντασία αὐτοῦ κατεγοητεύετο ἐπὶ τῇ ἀναμνήσει τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος· ἐπίστευεν, ὅτι ἀνευρίσκει ἐφ' ὅλων τῶν ἀκτῶν τῆς κλασικῆς ταύτης γῆς Μιλτιάδας καὶ Λεωνίδας, καὶ ἀκαταπαύστως προφέρων τὰ μεγάλα·

κόσμον ὑποκάτω εἰς τὰ λαμπρὰ ἀξιώματα τῶν αὐτοκρατόρων αὐτῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κεκοσμημένοι μὲ μίτρας καὶ στέμματα πατριαρχικὰ κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ τόπους, αἱ ὁποῖαι δίξαις ὅλαις εὑρίσκονται συνηθροισμέναις τὴν σήμερον εἰς τὸ προειρημένον ὑποκείμενον, διὰ τὸ ὁποῖον πρεπόντως δύναται νὰ εἰπῇ καθείς, ὅτι γηραλέον φρόνημα εἰς νεαρὰν ἡλικίαν. Ὁ κύριος Λεονάρδος Καφεντσῆς, Σπαρτιάτης, λίαν δυνατὸς καὶ γενναῖος εἰς τὸ νὰ ἀνθίσταται εἰς τὰς σφοδρὰς προσβολὰς τῶν πλέον ἱεροσύλων πολεμίων τῆς ἰδίας πατρίδος, καὶ νάρδος εὔοσμος τῶν ἱερῶν γραφῶν, διὰ τὴν τῶν ἠθῶν κοσμιότητα, περὶ οὗ ἀληθεύει τὸ λεγόμενον, τί πνέει ὁ λέων; ῥώμην. Ἔστιν ἄρα ὀσμή τε καὶ ῥώμη, οὐ Λεονάρδος. Ὁ κύριος Πόλος ἀπὸ τὴν Πάτραν, εἷς τῶν πλέον ἐξαιρέτων προεστώτων τοῦ Μωρέως, ὅστις στολισμένος μὲ ὅλας τὰς χριστιανικὰς ἀρετὰς παρίσταται ἀληθῶς ὁ πλέον ζηλωτὴς πατρίκιος, ὁποῦ νὰ ἔλαβέ ποτε ὅλη ἡ Πελοπόννησος. Ὁ κύριος Παναγιώτης Μπενάκης ἀπὸ Καλαμάτας, ὅστις ἀγκαλὰ καταγόμενος ἀπὸ αἷμα τίμιον καὶ ἐξαίρετον τοῦ Μωρέως, ὅμως εἰς οὐδὲ καμμίαν ποτὲ περίστασιν ὑψηλόφρων ἀνεδείχθη, μάλιστα ταπεινὸς καὶ σώφρων, ὅσον σπουδαῖος, ἐνηγκαλίσθη πάντοτε μὲ ἀδελφικὴν καὶ χριστιανικὴν ἀγάπην ὅμοια τοὺς φίλους καὶ ἐχθρούς του. »

ἐκεῖνα ὀνόματα ἐφαντάζετο, ὅτι αἱ σκιαὶ αὐτῶν περιϊπτάμεναι κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἀνήγγελλον εἰς τοὺς ἀπογόνους τὴν προσεχῆ ἀπελευθέρωσιν.

Μέγας ἀριθμὸς Ῥώσσων ἀξιωματικῶν συνηθροίσθησαν εἰς Ἰταλίαν, οἱ μὲν κρυφίως, οἱ δὲ ὑπὸ τὸ πρόσχημα ἐμπορικῶν ἢ ἐπιστημονικῶν λόγων· καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ πρὸ πολλοῦ εἰς τὴν δυσμένειαν τῆς αὐτοκρατορίσσης πεσόντες καὶ εἰς διαφόρους εὐρωπαϊκὰς πρωτευούσας πλανώμενοι ἐδράξαντο τῆς περιστάσεως ἵνα ἔλθωσι καὶ προσφέρωσι τὴν ὑπηρεσίαν των εἰς τοὺς παντοδυνάμους Ὀρλὼφ, ἐπ' ἐλπίδι ἐξιλεώσεως. Σημαντικαὶ ποσότητες ἀργυρίου ἐστέλλοντο καθ' ἑκάστην ἐκ Ῥωσσίας πρὸς ἐξοπλισμὸν τῶν εἰς τὴν Μεσόγειον περιμενομένων πλοίων. Ὁ δὲ ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἐνθουσιασμὸς τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἐμπορευομένων ὁμογενῶν ἐδείχθη ὑπέρτερος πάσης προσδοκίας. Πολλοὶ προσέφερον πᾶσαν τὴν περιουσίαν των ἐπὶ τῷ εἰρημένῳ σκοπῷ· ἰδίᾳ δὲ ἡ φιλογένεια τοῦ ἐν Ἐνετίᾳ Ἰωαννίτου Μαρούτση, τοῦ Ἀγγελῆ Ἀδαμοπούλου, καὶ τοῦ ἐν Τοσκάνῃ Ἰωάννου Παλατινοῦ ὑπῆρξεν ἀνωτέρα παντὸς ἐπαίνου. Ὁ πρῶτος προσέφερε πᾶσαν τὴν ἑαυτοῦ καὶ τῶν συγγενῶν του κολοσσιαίαν περιουσίαν ὑπὲρ τῆς τότε φημιζομένης *μεγάλης ἰδέας*. Ἡ δὲ ῥωσσικὴ κυβέρνησις ἀμείβουσα τὸν ζῆλον τῶν φιλοπατρίδων τούτων ἀπένειμεν αὐτοῖς τίτλους εὐγενείας καὶ παράσημα.

Οἱ δύο Ὀρλὼφ διακηρύξαντες, ὅτι χάριν περιηγήσεως ἦλθον εἰς Ἐνετίαν, δὲν ἔπαυον καθ' ἑκάστην ἐπισκεπτόμενοι τὰς ἐνταῦθα ἐκκλησίας τῶν ὀρθοδόξων μετὰ φαρισαϊκῆς εὐλαβείας. Ἐξερχόμενοι τοῦ ναοῦ ἐσταμάτων περικυκλούμενοι ὑφ' ὅλων τῶν Ἑλλήνων, καὶ μετὰ θεατρικῆς ἐπιδείξεως διένειμον ἐλέη εἰς τοὺς ἀπόρους. Ὁ δὲ πρὸς τὴν Ῥωσσίαν ἐνθουσιασμὸς τῶν ἐν Ἐνετίᾳ Ἑλλήνων εἶχε προβῆ μέχρι τῆς ἀπαισίας εὐχῆς, ἵνα ἴδωσι τὸ τουρκοκρατούμενον γένος ἐκρωσιζόμενον (1).

---

(1) Οὕτως ὁ γνωστὸς τυπογράφος Νικόλαος Γλυκὺς μεταφράσας ἐκ τοῦ *ἰταλικοῦ* τὴν Ἔρμηνείαν τῆς ὑπὸ τῆς Αἰκατερίνης εἰσαχθείσης ἐν Ῥωσσίᾳ νομοθεσίας, καὶ προσφωνῶν εἰς Ἀλέξιον τὸν Ὀρλὼφ ἔγραφε σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ ταῦτα. « Διὰ νὰ μὴ μείνῃ λοιπὸν καὶ ἡ Ἑλλὰς ἀπὸ μίαν τόσον ἐπωφελῆ πραγματείαν ὑστερημένη, ἡ ὁποία τὴν σήμερον, φεῦ, διὰ τὴν τῶν κρατούντων ὠμότητα, κοντὰ εἰς ἄλλα κακὰ εὑρίσκεται ἀκόμη ἄμοιρος ἀπὸ πολλὰ βιβλία τῶν νόμων, ὁποῦ ἐκ περιουσίας εἰς ἄλλα γένη τῆς Εὐρώπης πλημμυροῦσιν, ἐπαρακινήθην, ἐξοχώτατε αὐθέντα, διὰ νὰ μεταφέρω καὶ εἰς τὴν ἁπλῆν μας τῶν Ἑλλήνων διάλεκτον τὸ τέτοιον πόνημα,

Ἡ Ἐνετικὴ δημοκρατία παρατηρήσασα τὰ ἐν τῷ κράτει αὐτῆς τεκταινόμενα, ἐμμέσως πως προσεκάλεσε τοὺς δύο Ὀρλὼφ ἵνα ἐκλέξωσιν ἀλλαχοῦ τόπον διαμονῆς. Ἡ περιέργεια, τὴν ὁποίαν οὗτοι διεκήρυττον ὡς πρόσχημα τῆς ἐν Ἐνετίᾳ διατριβῆς των, ἐχρησίμευσεν ὁμοίως καὶ πρὸς μετάβασιν αὐτῶν εἰς ἄλλας τῆς Ἰταλίας πόλεις. Οἱ ἀπόστολοι ἔλαβον διαταγὴν ἵνα ἐπιστρέψαντες εἰς Ἑλλάδα ἀναγγείλωσιν εἰς τοὺς μεμυημένους τὴν ἐμφάνισιν τῶν Ὀρλὼφ, φέροντες εὐαγγέλια καὶ ἱερὰ σκεύη διὰ τὰς ἐκκλησίας, πολυτελῆ ἐνδύματα διὰ τοὺς ἐπισκόπους, καὶ ἐπιστολὰς τοῦ Ἀλεξίου πρὸς ὅλους τοὺς ἀρχηγοὺς, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ Αἰκατερίνα ἔπεμπε τὴν εἰκόνα αὐτῆς μετὰ τῆς ἀδείας ἵνα τὴν κρεμῶσιν ἐπὶ τοῦ στήθους. Κύριος ὅμως αὐτῶν σκοπὸς ἦτο νὰ προτρέψωσι τοὺς ἐπισημοτέρους τῶν συνωμοτῶν ἵνα ἔλθωσιν ἐξ ὀνόματος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ προσκυνήσωσι τὸν θεόπεμπτον ἐλευθερωτὴν τῆς Ἑλλάδος.

Μετὰ τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου, ἐκτὸς τῶν στρατιωτικῶν, καὶ ναυτικοὶ ἐξοπλισμοὶ ἐνηργοῦντο κατεπειγόντως ἐν Πετρουπόλει διὰ τὴν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιχείρησιν. Τὸ ναυτικὸν τῆς Ῥωσσίας δὲν ἦτο εἰσέτι γνωστὸν ἐν τῇ Εὐρώπῃ· ἄμορφά τινα σκάφη ὑπῆρχον εἰς τοὺς λιμένας τῆς Βαλτικῆς ἐπισκευαζόμενα κατ' ἔτος ὑπὸ Ἄγγλων ναυπηγῶν· διότι οὔτε ναυπηγοὺς, οὔτε ναυηγοὺς, οὔτε ναύτας καὶ ἀξιωματικοὺς ἐμπείρους εἶχε τότε ἡ αὐτοκρατορία. Τοῦτο καλῶς ἡ Αἰκατερίνα γινώσκουσα διέταξε τὸν ἐν Λονδίνῳ πρέσβυν αὐτῆς ἵνα προσλάβῃ, διὰ τοῦ δελεάσματος πάσης ὑποσχέσεως, τοὺς ἀξιωτέρους τῶν Ἄγγλων ναυτικῶν· ταὐτοχρόνως δὲ ἀνεκλήθησαν οἱ εἰς Μελίτην ἀποσταλέντες νέοι ὑπὸ τὸ πρόσχημα ἐκμαθήσεως τῆς γαλεοπηγίας. Οὕτω μετὰ τῆς μεγαλειτέρας δραστηριότητος καὶ μυστικότητος τερατώδεις παρασκευαὶ ἐνηργοῦντο εἰς ὅλους τοὺς ῥωσσικοὺς λιμένας.

Μὲ τὴν ἀνάγνωσιν τούτου οἱ ὁμογενεῖς μου πρῶτον θέλουσι καρποφορηθῆ εἰς τὴν ἀρετὴν, καὶ δεύτερον θέλουσι λάβει εὐφροσύνην καὶ παρηγορίαν τῶν θλίψεών των, βλέποντες τὸ ἠγαπημένον μας καὶ ὁμόπιστον γένος νὰ εὑρίσκεται εἰς εὐδαιμονίαν καὶ καλὴν πολιτικὴν κυβέρνησιν, λαμβάνοντας ἐκ θείας προνοίας διὰ μονάρχισσαν μίαν φιλόσοφον καὶ φιλάνθρωπον νομοθέτριαν, ὁποῦ αἱ ἀρεταὶ καὶ τὰ μεγάλα της κατορθώματα περιβόητον εἰς ἅπασαν τὴν Εὐρώπην τὴν ἔκαμαν. Βέβαια τώρα θέλει πληρωθῆ ἡ μεγάλη σου ἐπιθυμία, ὦ σοφὲ Πλάτων, καὶ ἡ ἠγαπημένη πατρίς σου ἡ Ἑλλὰς νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ἄκρον τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας, ἂν αἱ θερμαὶ δεήσεις τοῦ ταλαιπώρου σου γένους ὁπού μετὰ δακρύων ἡμέραν καὶ νύκτα πρὸς τὸν ὕψιστον θέλει ἐξακουσθῶσι διὰ νὰ κυβερνηθῆ καὶ αὐτὸ μὲ τοὺς ἰδίους νόμους αὐτῆς τῆς φιλοσόφου Αὐτοκρατορίσσης, καὶ νὰ εὑρίσκεται ὑπὸ τὴν σκέπην καὶ προστασίαν της».

Οἱ ὑπουργοὶ τῆς Αἰκατερίνης μὴ συμμεριζόμενοι τὰ σχέδια αὐτῆς δὲν συνήνουν πρὸς ἀποστολὴν ναυτικῶν δυνάμεων εἰς τὴν Μεσόγειον, διακηρύττοντες, ὅτι *δὲν ἔπρεπε νὰ διατεθῶσι τόσον μεγάλα μέσα δι' ἐπιχείρησιν, τῆς ὁποίας τὰ ἀποτελέσματα δὲν προοιωνίζοντο εὐκοϊκά, διότι ἔλειπον τὰ πρὸς τοῦτο χρειώδη πολεμεφόδια καὶ ζωοτροφίαι, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ὁ στρατὸς τῆς ξηρᾶς δὲν ἠδύνατο νὰ συνδράμῃ τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων. Οὕτω, δ' ἐξηκολούθουν λέγοντες οἱ πεπειραμένοι οὗτοι πολιτικοὶ, καὶ οἱ Ἕλληνες θέλουσι κατασφαγῆ, καὶ ὁ στόλος θὰ καταστραφῇ. Αἱ κατάραι τῶν προδοθέντων Ἑλλήνων θέλουσι πέσει βαρεῖαι κατὰ τῆς κεφαλῆς ἡμῶν, καὶ ὁ ἐμπαιγμὸς τοῦ κόσμου ἐπαυξήσει τὴν ἀτυχίαν μας!* » Διὰ τοιαύτης γλώσσης κατεδικάσθη ἡ ἄφρων ἐπιχείρησις τῆς Αἰκατερίνης, ἥτις μόνον τὰς ὁρμὰς τῆς ἰδίας φιλοδοξίας ἀκολουθοῦσα διέταξε τὴν ἐξακολούθησιν τῶν ναυτικῶν παρασκευῶν μετὰ μείζονος δραστηριότητος.

Ἡ πρώτη παρασκευασθεῖσα ναυτικὴ μοῖρα, συγκειμένη ἐκ τεσσάρων πλοίων τῆς γραμμῆς, τεσσάρων φρεγατῶν, καί τινων μεταγωγῶν σκαφῶν, ἀνεχώρησεν ἐκ τῶν ῥωσσικῶν λιμένων κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1769. Ἡ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀποδίωξις τῶν Ῥώσσων ἐκ τῆς Μολδαυΐας ὑπὸ ἑξήκοντα χιλιάδων Τούρκων μεγάλως κατετάραξε τὸ ἀνακτοβούλιον τῆς Πετρουπόλεως, τὸ ὁποῖον ὡς μόνην καὶ συντελεστικὴν τῶν νικητῶν περίσπασιν θεωρῆσαν τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, ὁμοφώνως πλέον εἰργάσθη πρὸς ἐπίσπευσιν αὐτῆς. Οὕτως ἀμέσως ἡ μοῖρα αὕτη, καίτοι μὴ τελείως ἐξαρτυθεῖσα, διετάχθη ν' ἀναχωρήσῃ, συμπληροῦσα τὸν ἐξοπλισμὸν εἰς τοὺς Ἀγγλικοὺς λιμένας. Πυροβόλα παμπάλαια κατακείμενα ὡς ἄχρηστα ἔν τινι γωνίᾳ τῶν ὁπλοστασίων, βαρέα τουφέκια μετὰ λογχῶν ἐφηρμοσμένων διὰ σχοινίων, καὶ δυσμεταχείριστοι σπάθαι τοῦ μεσαιῶνος ἐντὸς τερατωδῶν θηκῶν, ἐχρησίμευσαν πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ὁπλισμοῦ τῶν τε πλοίων καὶ πληρωμάτων. Ἐφαίνετο, διηγοῦνται εἰρωνικῶς οἱ αὐτόπται, ὅτι *οἱ Ῥῶσσοι ἔμελλον ἵνα παλαίσωσι πρὸς τοὺς μυθολογουμένους γίγαντας.*

Κατὰ πρῶτον διεδόθη καὶ ἐπιστεύθη, ὅτι ὁ στόλος ἐκεῖνος προώρισται ἵνα παραπλέῃ τὴν Βαλτικὴν πρὸς ἀποκλεισμὸν τῶν Σουηδῶν, οὐδεὶς δ' ἐφαντάζετο, ὅτι ἡ ῥωσσικὴ σημαία ἔμελλεν ἵνα κυματίσῃ ἐπὶ τῆς Μεσογείου.

Τὰ πλοῖα ταῦτα, καὶ τοι ἀθλίως ἐξηρτυμένα καὶ ὑπὸ ἀμαθῶν τυχοδιωκτῶν ὁδηγούμενα, διῆλθον ἀνελπίστως ἄνευ μεγάλων ζημιῶν τὴν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τρικυμιώδη Βαλτικὴν θάλασσαν· μικρὰν δὲ ὑποστάντα βλάβην καὶ ἀνεπαισθήτους ἀπωλείας κατὰ τὴν δίοδον τῶν στενῶν πορθμῶν, κατέπλευσαν μετ' οὐ πολὺ εἰς τοὺς λιμένας τῆς Ἀγγλίας, ἵνα τελειότερον ἐνταῦθα ἐξοπλιζόμενα ἐξακολουθήσωσι τὸν πρὸς τὴν Ἑλλάδα μακρὸν πλοῦν.

Ἀδύνατον, λέγει ὁ Ῥουλιὲρ, *νὰ παραστηθῇ ἡ εἰρωνία μεθ' ἧς ἐν Ἀγγλίᾳ ὑπεδέχθησαν τὰ ἑλληνικὰ ἐκεῖνα τέρατα, εἰς τὰς πρύμνας τῶν ὁποίων ἐκρέμαντο ὁρμαθοὶ ἰχθίων λειψάνων, καὶ ἐπεβαίνοντο ὑπὸ κτηνῶν μᾶλλον ἢ ἀνθρώπων. Πλοῖον κινούμενον ὑπὸ πέντε ναυτῶν μόλις ἐσείετο ὑπὸ διακοσίων συρωθουμένων Ῥώσσων.*

Διοικητὴς τοῦ στόλου εἶχε διορισθῇ ὁ ναύαρχος Σπιριτὼφ, ἀνὴρ ἁπλοϊκὸς, θαρραλέος, βαναύσων ἠθῶν, καὶ ἀπὸ κατωτέρου ἀξιωματικοῦ προβιβασθεὶς εἰς τὸ μέγα ἐκεῖνο ἀξίωμα. Ἐστερημένος πείρας καὶ προτερημάτων ὁ Σπιριτὼφ, κατ' ὄνομα ἐκαλεῖτο ναύαρχος, πρὸς ἱκανοποίησιν μᾶλλον τῆς ἐθνικῆς τῶν Ῥώσσων φιλοτιμίας, διότι κυρίως ἀρχηγὸς ἦτο ὁ ἀντιναύαρχος Γρὲγγ, Ἄγγλος τὴν πατρίδα. Ἐφ' ἑκάστου πλοίου εὑρίσκοντο καὶ ἀρκετοὶ Ἕλληνες διότι κατὰ τύχην, ἐν ᾧ ἐξωπλίζετο ὁ στόλος, ὁ ἐκ Μυκώνου πλοίαρχος Ἀντώνιος Ψαρὸς καταπλεύσας μετὰ τοῦ πλοίου του εἰς Ταγγαρόκον καὶ ἐλθὼν εἰς Πετρούπολιν δι' ὑποθέσεις του, ὑπεδέχθη ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου Ὀρλὼφ, καὶ μυηθεὶς εἰς τὰ περὶ Ἑλλάδος τεκταινόμενα, ἀμέσως προσέφερε τὴν ὑπηρεσίαν του ὑπὲρ τῆς ἐπιχειρήσεως, καὶ συνεβούλευσε τὴν κυβέρνησιν ἵνα ἐκ Ταγγαρόκου μεταφέρῃ καὶ τὰ πληρώματα τῶν ἐκεῖ προσωρμισμένων ἑλληνικῶν πλοίων. Οἱ Ἕλληνες οὗτοι διωρίσθησαν ναυτικοὶ, ὁ δὲ Ψαρὸς ἐπέβη εἰς τὴν ναυαρχίδα μὲ βαθμὸν τοποτηρητοῦ τοῦ στόλου, ἔχων καὶ τὴν ἐντολὴν ἵνα χορηγῇ εἰς τὸν Σπιριτὼφ τὰς ἀναγκαίας πρὸς γνῶσιν τῶν τόπων ὁδηγίας.

Τὰ ῥωσσικὰ πλοῖα διαμείναντα ἐπ' ὀλίγας ἑβδομάδας ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ὁπωσοῦν ἐπισκευασθέντα ἀνεχώρησαν, τινὰ δ' ἐκ τούτων ἐξοκείλαντα κατὰ τὴν ἔξοδον ἐπὶ τῆς ἄμμου, διὰ τῆς βοηθείας τῶν Ἄγγλων ἐσώθησαν ῥυμουλκηθέντα.

Συγχρόνως δευτέρα μοῖρα, συγκειμένη ἐκ τεσσάρων πλοίων τῆς γραμμῆς, δύο φρεγατῶν, καὶ δύο κορβετῶν, μετὰ τῆς αὐτῆς ταχύτητος παρεσκευάζετο εἰς τοὺς ῥωσσικοὺς λιμένας. Ἐν Πετρουπόλει

ἀπροκαλύπτως πλέον διεδίδετο, ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ στόλου ἦτο νὰ ἔλθῃ εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, καὶ διερχόμενος τὸν Βόσπορον ἑνωθῇ μετὰ τοῦ ἐν τῇ Ἀζοφικῇ παρασκευαζομένου ἑτέρου στολίσκου, καὶ οὕτω τὰ πλοῖα πάντα παραταττόμενα ὑπὸ τὸ σεράγιον βομβαρδίσωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἡ μοῖρα αὕτη διῳκεῖτο ὑπὸ τοῦ Σκώτου Ἐλφινστῶνος, γηραιοῦ ναυτικοῦ μεγάλως δοξασθέντος ἐν τοῖς πολέμοις τῶν Ἀγγλικῶν στόλων, καὶ ἰδίως ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῆς Ἀβάνης. Διὰ τῆς κεφαλῆς του ὑπέσχετο εἰς τὴν Αἰκατερίναν ὁ ἀγέρωχος Σκῶτος τὴν διάβασιν τοῦ Ἑλλησπόντου, προστιθέμενος, *ἀρκεῖ μόνον, Μεγαλειοτάτη, τὰ ἄθλια πλοῖά σας νὰ φθάσωσι σῶα εἰς τὸ ἀρχιπέλαγος.* Μετὰ τῆς δηκτικωτέρας εἰρωνίας ἀναφανδὸν κατηγόρει τὴν ἀμάθειαν τῶν Ῥώσσων ναυτικῶν καὶ τὴν ἀθλίαν κατασκευὴν τῶν δοθέντων αὐτῷ πλοίων. «*Ἡ παραχμὴ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους καὶ ἡ ἀπειρία τῶν διοικούντων αὐτὸ δύνανται μόνον νὰ συγκριθῶσι πρὸς τοὺς Ῥώσσους.*» Ἡ Αἰκατερίνα ἀπαντῶσα τῷ εἶπεν, ὅτι *ἡ μὲν τῶν Ῥώσσων ἀμάθεια εἶναι ῥηπιακὴ, ἡ δὲ τῶν Τούρκων γέροντος ἐκμωρανθέντος.*

Εὐνοϊκαὶ περιστάσεις συνετέλεσαν ἵνα ὁ ὑπὸ τὸν Ἐλφινστῶνα στόλος παρασκευασθῇ ἐν τάχει καὶ αἰσίως ἐκπλεύσῃ τῶν Ῥωσσικῶν λιμένων. Ἐν Λονδίνῳ μετ' ἀλαζόνος περιαυτολογίας ἐκτιθέμενος ὁ Ἔλφινστων τοὺς περὶ διαβάσεως τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ βομβαρδισμοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως σκοπούς του, προσέθετο μετ' ἐλευθερίου ἁπλοϊκότητος, *κατὰ πρῶτον θὰ συγκροτηθῇ μάχη, τὴν ὁποίαν Θεοῦ θέλοντος θὰ κερδίσωμεν, μετὰ δὲ τοῦτο θέλομεν διέλθει τὸν περίφημον τοῦτον πορθμὸν τόσον εὐκόλως, ὡς τὴν στιγμὴν ταύτην πίνω αὐτὴν τὴν φιάλην τοῦ ζύθου.*

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἐγίνοντο μεγάλαι ναυτικαὶ παρασκευαὶ καὶ εἰς τοὺς λιμένας τῆς Ἰταλίας ὑπὸ τῶν διαφόρων τῆς Ῥωσσίας ἀποστόλων. Τὸ δὲ παράδοξον εἶνε, ὅτι μὲ ὅλας τὰς ἀναφανδὸν ἐνεργείας, καὶ τὰς περὶ τούτου ἀνταποκρίσεις τοῦ Μαρούτση μετὰ πολλῶν προξένων, τραπεζιτῶν, καὶ Ἄγγλων ἐμπόρων, τὸ μυστήριον ἐτηρεῖτο θαυμασίως.

Ἀλλ' ἤδη ἤρχισεν ἀποκαλυπτομένη ἡ ἀπιστία τῶν ἐκθέσεων τοῦ Παπάζωλη. Ἀντιπρόσωπος τῶν Μανιατῶν ἐλθὼν ἐξέφρασε πρὸς τὸν κόμητα Ἀλέξιον τὴν ἔκπληξιν τῶν συμπατριωτῶν του, διότι ἐν ἐπιστολῇ πρὸς αὐτοὺς ἀπευθυνομένῃ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ὀρλὼφ ὑπογε-

γραμμένη περιείχετο καὶ ἡ ἑξῆς προσβλητικὴ φράσις, *ἡ αὐτοκράτειρα ηὐδόκησεν ἵνα σᾶς θεωρήσῃ ὑπηκόους της.* Ἐπομένως οἱ Ἕλληνες ἀπορρίπτοντες τὸν προσβλητικὸν τοῦτον τίτλον, ὑπέσχοντο ἵνα ἑνωθῶσι μετὰ τῶν Ῥώσσων, ἀφοῦ πρότερον οὗτοι ἀποκαλύψωσι τοὺς περὶ Ἑλλάδος ἀληθεῖς σκοπούς των, καὶ ὅτι ἐν Πελοποννήσῳ οὐδὲν ἐπαναστατικὸν κίνημα ἤθελε λάβει χώραν, ἐὰν μὴ ἐνεφανίζοντο τοὐλάχιστον δέκα χιλιάδες Ῥώσσων πρὸς σύμπραξιν.

Τὰ ἐπὶ τῶν πλοίων στελλόμενα στρατεύματα καὶ ὀλιγάριθμα ἦσαν, καὶ καθ' ἡμέραν ἀπεδεκατίζοντο ὑπὸ τοῦ κατὰ τὴν μακρὰν θαλασσοπλοΐαν ἀναπτυχθέντος μολύσματος. Ἀλλ' οἱ δύο Ὀρλὼφ οὐδενὸς μέσου ἐφείδοντο πρὸς στρατολόγησιν. Αἱ χρηματικαὶ ποσότητες τὰς ὁποίας καθ' ἑκάστην ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλέη* διεμοίραζον, προσείλκυσαν πολλοὺς Σκλαβούνους καὶ Ἕλληνας ἐν Ἰταλίᾳ παροικοῦντας, οἵτινες ὑπὸ τὸ πρόσχημα μεταβάσεως εἰς Ῥωσσίαν πρὸς ἐγκατάστασιν ἐγκατέλειπον τὰς ἐργασίας των καὶ συνήρχοντο εἰς τοὺς διαφόρους λιμένας. Πανταχοῦ διεσκορπίσθησαν μεσῖται ἐξαπατῶντες τοὺς χωρικοὺς καὶ στρατιώτας ἐπὶ τῇ διαβεβαιώσει, ὅτι ἡ Ῥωσσία ἔχουσα ἀνάγκην χειρῶν πρὸς ἐκχέρσωσιν ἐκτεταμένων γαιῶν, παρεχώρει αὐτοῖς μετὰ τῆς γῆς καὶ τὰ πρὸς καλλιέργειαν αὐτῆς ἀναγκαιοῦντα. Τούτους δ' ἐπεβίβαζον ἑκουσίως ἢ ἀκουσίως εἰς δύο παραπλεούσας φρεγάτας, τὰς ὁποίας οἱ δύο Ὀρλὼφ εἶχον ἀγοράσει, ὑπὸ τὸ πρόσχημα προφυλάξεως τοῦ ναυτικοῦ ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν πειρατῶν, ἀληθῶς δὲ ἵνα μεταφέρωσι τοὺς νεοσυλλέκτους τούτους εἰς ὡρισμένους λιμένας, ὅθεν ὁ στόλος διερχόμενος νὰ τοὺς παραλάβῃ.

Ἐπειδὴ δὲ αἱ στρατολογίαι, αἱ ἀγοραὶ ὅπλων καὶ πλοίων, εἶχον πλέον διεγείρει τὴν κοινὴν περιέργειαν, πρὸς ἐξαπάτησιν ἐντέχνως διεδόθη, ὅτι αἱ παρασκευαὶ αὗται ἐνηργοῦντο πρὸς βοήθειαν τῶν Μαυροβουνιωτῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ἀληθῶς διὰ τῶν φλυαρωτέρων ἀποστόλων ἐπιδεικτικῶς ἐστάλη ἀσήμαντος ποσότης ὅπλων καὶ πολεμεφοδίων. Ὁ πρίγκηψ Δολγορούκης διατρίβων μετὰ τῶν Ὀρλὼφ ἐν Ἰταλίᾳ μετέβη εἰς Μαυροβούνιον μετὰ τῆς ἐπισημοτέρας ἐπιδείξεως, καὶ αἱ ἐφημερίδες δημοσιεύσασαι τοῦτο προσέθηκαν καὶ τὴν ἐπίτηδες διασπαρεῖσαν φήμην, ὅτι δηλαδὴ τρία μεγάλα πλοῖα ἐκπλεύσαντα τῶν λιμένων τῆς Ἰταλίας διηυθύνθησαν εἰς Μαυροβούνιον, φέροντα ἑξήκοντα ἀξιωματικούς, ἑκατοντάδας τινὰς στρατιωτῶν, καὶ ἀρκετὰ πολεμεφόδια.

Ἑξακόσιοι Μαυροβουνιῶται κατῆλθον εἰς τὴν παραλίαν πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ Ῥώσσου ἀπεσταλμένου, ὅστις ἅμα ἐλθὼν συνέλαβε τὸν διαβόητον μοναχὸν Στέφανον, τῆδε κἀκεῖσε περιπλανώμενον μετὰ τὴν τουρκικὴν εἰσβολήν. Ἡ αἰχμαλωσία τοῦ ψευδο-Πέτρου μετὰ κρότου ἐδημοσιεύθη καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην. Ἐπὶ δύο δὲ μῆνας ἐκεῖ διατρίψας ὁ Δολγορούκης, ἅμα ἐπληροφορήθη, ὅτι ὁ στόλος ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Μεσόγειον, ἠλευθέρωσε τὸν κρατηθέντα Στέφανον, ἀπονείμας αὐτῷ ἐν ὀνόματι τῆς αὐτοκρατορίσσης τὸν βαθμὸν ἀντισυνταγματάρχου (1), καὶ παραλαβὼν πολλοὺς Μαυροβουνιώτας, Χιμαριώτας, καὶ ἄλλους Ἠπειρώτας μετέβη εἰς συνάντησιν τῶν Ὀρλώφ.

Καθ' ὃν χρόνον ταῦτα διενηργοῦντο ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ, ἡ θέσις τῶν ἐν Ἑλλάδι ὁσημέραι δυσχερὴς καθίστατο. Οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τοῦ 1767 λαβόντες ὑπονοίας περὶ τῶν τεκταινομένων ἐθανάτωσαν, ὡς ἐρρέθη, τὸν μητροπολίτην Λακεδαίμονος, καὶ ἐκακοποίησαν διαφόρους ἄλλους, εὐλόγως ἢ ἀλόγως θεωρηθέντας συνωμότας. Τότε πολλοὶ τῶν Μανιατῶν, παρακινηθέντες ὑπὸ τοῦ ἐκεῖ παρατυχόντος Ἄγγλου Ἰωάννου Τόρνβουλ, ἐγκατέλιπον τὰς ἀκρωρείας τοῦ Ταϋγέτου, καὶ μετακομισθέντες εἰς Ἀμερικὴν συνῳκίσθησαν ἐν τῇ Φλωρίδι (2). Κατὰ δὲ τὸ ἑπόμενον ἔτος, ἅμα ἀρξαμένου τοῦ κατὰ τῆς Ῥωσσίας πολέμου, οἱ καθ' ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν διεσπαρμένοι Ἕλληνες ἀφω-

---

(1) Περὶ τοῦ τυχοδιώκτου τούτου, ἐκτὸς τοῦ Ῥουλιέρ, ἀναφέρει λεπτομερείας τινὰς καὶ ὁ Chopin (Univers Pittoresque, tom. 39. Bosnie Montenegro etc. σελ. 172—174).

(2) Ὁ Ἐσχαβὰν διηγεῖται ὡς ἑξῆς τὴν εἰς Ἀμερικὴν τῶν Μανιατῶν μετοίκησιν. «Ἐν ἔτει 1767 ὁ Ἄγγλος Ἰωάννης Τόρνβουλ (John Thornbull) εὑρισκόμενος ἐν Κορώνῃ μετά τινων πλοίων, ἔλαβεν ἀντὶ χιλίων διακοσίων γροσίων παρὰ τοῦ διοικοῦντος τὴν πόλιν ταύτην βέη τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιβιβάσῃ μέγαν ἀριθμὸν Μεσσηνίων. Ἡ φωνὴ τῶν λειτουργῶν τοῦ Χριστοῦ, δίδουσα τὸ σημεῖον τῆς ἀναχωρήσεως ἀπέσπα τοὺς δυστυχεῖς τούτους ἐκ τῶν τάφων τῶν προγόνων των. Πλεύσαντες πρὸς τὴν Ἀμερικὴν, μετὰ μακρὸν καὶ ἐπίπονον πλοῦν προσήγγισαν εἰς τὰς Φλωρίδας, ὅπου καὶ ἔθρυσαν ἑλληνικὴν ἀποικίαν.» Eschavannes, Histoire de Corinthe, Paris 1854, σελ. 160—161. — Ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ ἐξιστοροῦνται πολλὰ περίεργα συμβάντα· ἡ ἔλλειψις ὅμως τῶν πηγῶν, καὶ ἡ ῥωμαντικὴ τοῦ συγγραφέως τάσις, ὑποπτον καθιστῶσι τὴν ἀκρίβειαν αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ Ἐσχαβὰν ὁ ὁμογενὴς Μελίῤῥυτος μνημονεύει τῆς μετοικήσεως ταύτης τῶν Μανιατῶν. «1767. Ἀποικίαν Πελοποννησίων ἄγει εἰς Φλωρίδαν τῆς Ἀμερικῆς ὁ ἰατρὸς Τουρνβύλλος, οἵτινες ἐνωθέντες μετὰ Κορσικανῶν κληρουχοῦσιν 60,000 στρέμματα γεωπονίας. Οὗτοι κατοικοῦσι τὴν Νέαν Σμύρνην, γειτνιάζουσαν τῷ Ἁγίῳ Δομίγκῳ.» Κυριακοῦ Μελιῤῥύτου, Χρονολογία, ἐν Ὀδησσῷ 1836.

πλίσθησαν διὰ διαταγῆς τοῦ διβανίου, καὶ τὰ ὅπλα αὐτῶν συναθροισθέντα ἐπωλήθησαν ἀντὶ εὐτελοῦς τιμῆς εἰς πάντα Μουσουλμάνον. Οἱ Ἀλβανοὶ ὑπὸ τὸ πρόσχημα αὐστηρᾶς ἐκτελέσεως τῶν περὶ ἀφοπλισμοῦ διαταγῶν διέπραξαν σκληρὰς βιαιοπραγίας, καὶ ἄπληστοι πασάδες ὑπέβαλλον ἀγγαρείας εἰς πᾶσαν ἑλληνικὴν κοινότητα. Πολλοὶ κατεσφάγησαν ὑπὸ τοῦ ἀχαλινώτου στρατοῦ, καὶ ὁ πατριάρχης Μελέτιος Β' συκοφαντηθεὶς ἐπὶ συνεννοήσει μετὰ τοῦ ἐν Μαυροβουνίῳ Στεφάνου, ἐρρίφθη εἰς τὰς φυλακὰς, καὶ καθῃρέθη τοῦ ἀξιώματος (*).

(*) Σέργιος ὁ Μακραῖος ἐκτίθησιν οὕτω τὰ τότε λαβόντα χώραν. «Περὶ δὲ τὰ μέσα τοῦ ἐφεξῆς Μαρτίου ἐξέβρασε καὶ ἀπέῤῥευσε τῆς μεγάλης ταύτης πόλεως ὁ λοιμώδης στρατὸς καταφοινίξας τὰς στενωποὺς ἐν τῇ ἐξόδῳ ἀθώοις τοῖς αἵμασιν. Οἱ γὰρ πράσινοι ἐλθαχευθέντες τῷ συνοίκῳ δαίμονι, εἴ τινα τῶν ὑποφόρων συνήντησαν, ἢ ἐκ θυρίδος καὶ ὀπῆς ἐν ἐργαστηρίῳ καὶ οἰκίᾳ καὶ ἁπλῶς καταλύματι ἐνόντα ὑποτοπάσειαν, ἐφαλλόμενοι μανικῶς τοῦτον κατέφαττον, καὶ ὅθεν δράσει τῶν ὑπόπτων εἴτ' οὖν τῇ θέᾳ τῆς σημαίας θανάτου ἔνοχον. Συνακηέι δὲ καὶ ὁ ἐγκαυχώμενος Σεναχηρεὶμ τῆς βασιλείας ὁ ἐπίτροπος, λίαν ὑπέροφρυς καὶ βλοσυρὸς, πολλοῖς περιστοιχούμενος τοῖς καταφράκτοις, καὶ τῷ κυμαινομένῳ μυρίων ἐθνῶν ὄχλῳ ἐπιγαννύμενος καὶ κομπάζων πᾶσαν ἅμα ἐπικλύσαι, εἰ βουληθὸν, αὐτῷ τὴν Εὐρώπην καὶ ἐκ τοῦ παραχρῆμα ὑπαγαγεῖν τὸ ἀνθιστάμενον. Ἐξήεσαν γοῦν, καὶ λωφῆσαί πως τὸν δεινὸν κλύδωνα ὑπελάβομεν, καὶ σμικράν τινα παῦλαν τῶν κακῶν εὑρεῖν, ἀλλ' ὀλίγαι ἡμέραι παρῆλθον, καὶ κατείδομεν βαρυτέρας τὰς καταιγίδας καὶ τὸν σάλον ἀνοίπιστον· ὅσον γὰρ ἐπεκύμαινεν ἔξω, καὶ τῇ ὕβρει ἐπέκλυζε τὰς χώρας, τοσοῦτον ἀπερῤῥόθει ἐντὸς ὑπὸ τῶν πονηρῶν πνευμάτων συνελαυνόμενος. Ἐπανέστη οὖν κατ' αὐτῆς τῆς ἀκροπόλεως τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ σκληρῶς προσέῤῥηξε, καὶ ἐκθορυβήσας τὰς ψυχὰς μικροῦ δεῖν πάντων ἐξέπληξεν· ἡ γὰρ ἐκ διαβολῆς λογοποιία, μᾶλλον δ' εἰπεῖν εἰδωλοποιία τοῦ παντοδυναμένου Στεφάνου παντοίας ἐμποιοῦσα τὰς ὑπονοίας, παντοίαις τοῖς κρατοῦσι παρεῖχε τὰς πτοίας, καὶ ἐνειδωλοποίει τὰ δείματα, ὥστε τῷ τυχόντι πιστεύειν εἴ τι ἔχοι περὶ τούτου εἰπεῖν. Καθῆκε τοίνυν ἡ διαβολὴ καὶ ποθεν αὐτοῖς ἐξεθρόησεν, ὅτι Στέφανος ὁ στρατηγὸς ὁ τὸ ὑπήκοον ἀνασείων συνῆν τῷ παναγιωτάτῳ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ κυρίῳ Μελετίῳ ἐν τῷ πατριαρχείῳ περὶ τῶν ὅλων βουλευόμενος· καὶ δὴ αἴφνης περιστοιχήσας κύκλῳ τὸ πατριαρχεῖον ὁ ἀντιστράτηγος ὡς μὴ ἐκφύγοι αὐτοῖς τὸ ἴνδαλμα, καὶ ἔνδον πλῆθος εἰσπηδήσαντες καὶ διαχυθέντες εἰς τὰ οἰκήματα, πάντας μὲν κατελάβοντο, διηρευνῶντο δὲ καὶ τῶν οἰκημάτων τὰ ἀπόθετα, καὶ οὐδὲν οὐδὲ τὸ τυχὸν ἀφῆκαν ἀκίνητον· ὡς γοῦν τὰ τῆς ἐρεύνης ἠκριβωσαν παραλαβόντες τὸν παναγιώτατον οἰκουμενικὸν πατριάρχην κύριον Μελέτιον μετὰ τῆς θεραπείας καὶ τῶν παρευρεθέντων αὐτῷ κληρικῶν πάντας εἰς τὴν δημοσίαν φυλακὴν ἀπήγαγον πρῶτον καθείρξοντες (Ἀπριλίου ἡ ἡμέρα δ'). Ὁ μὲν οὖν εὐσεβὴς λαὸς τὴν ἀδικωτάτην συκοφαντίαν καταμαθὼν, καὶ τὴν παράλογον ὁρμὴν συνεννοήσας ἠγωνία σφόδρα συλλυπούμενος καὶ δεδιὼς, καὶ γενικὸν τὸ ἔγκλημα λογιζόμενος, καὶ παρὰ Χριστοῦ τοῦ Σωτῆρος Θεοῦ ἀρωγὴν καὶ σωτηρίαν ᾐτεῖτο. Οἱ δὲ νυκτὸς ἀπαγαγόντες εἰς τὴν ἐσωτέραν φυλακὴν ὑπὸ τὰ βασίλεια τοὺς καταδίκους, ἀπαρξάμενοι τῆς ἐτάσεως ἐν ἀπειλαῖς καὶ βασάνοις ταῖς βαρυτάταις, ὡς οὐδὲ μικρὰν λαβὴν οὐδὲ φαντασίαν γοῦν τοῦ εἰδωλοποιουμένου σφίσιν αὐτοῖς Στεφάνου ἀνεῦρον, διε-

Μετ' αὐτοῦ δὲ καθείρχθησαν ὁ ἐπίσκοπος Καρύστου, ὁ πρωτοσύγγελος Δανιήλ, ὁ γραμματεὺς τοῦ πατριαρχείου Δημήτριος, ὁ τοῦ κοινοῦ Θεόδωρος, ὁ καπικεχαγιᾶς Ἰωάννης, ὁ Χατζῆ Ἀσλάνης, ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ ὁ Λεονάρδος Ζωγράφος. Καὶ μολαταῦτα ὁ πρὸς ἀπελευθέρωσιν ὀργασμὸς τῶν Ἑλλήνων ἐξηκολούθει κορυφούμενος. Ὅλων τὰ βλέμματα

γνωσαν ὁπωσοῦν ὅτι συκοφαντία τὸ ῥηθὲν, μικρὸν ἀνανήψαντες. Ἀλλὰ τὸ μὲν γένος εὐθὺς ἀπέλυσε τῆς χαλεπωτάτης ἀδίκου διαβολῆς, τὸν δὲ παναγιώτατον κύριον Μελέτιον, καίτοι ἀνέγκλητον καὶ ἀνέπαφον πάσης πονηρᾶς κατ' αὐτῶν ὑπονοίας, καὶ τῆς ἀνομωτάτης συκοφαντίας ἀκριβῶς διαγνόντες, ἠδοῦντο μὲν τῆς ἀρετῆς, ἀποκαταστῆσαι δὲ εἰς τὸ πατριαρχεῖον ἠσχύνοντο· διὸ ἐπέτρεψαν τῷ γένει ἐκλέξασθαι κατὰ τὸ ἔθος ἄλλον πατριάρχην· καὶ ἐπεὶ ὁ παναγιώτατος κύριος Μελέτιος εἰς φυλακὴν καταδικασθεὶς παραίτησιν τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου ἐποιήσατο, καὶ τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ἔγγραφον ἀπέστειλε συνταξάμενος γενναίως καὶ θεοφιλῶς εἰς τὴν ἐπαπειλουμένην ἄδικον σφαγὴν, ἐξαιτούμενος τὰς εὐχὰς παρὰ πάσης τῆς ἐκκλησίας καὶ πᾶσιν εὐχόμενος παρὰ Θεοῦ σωτηρίαν, συνελθόντες οἵτε ἐνδημοῦντες ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ εὐγενέστατοι ἄρχοντες καὶ κληρικοὶ, κοινῇ ἐκλογῇ καὶ γνώμῃ πάντων ἐξελέξαντο οἰκουμενικὸν πατριάρχην τὸν Θεσσαλονίκης μητροπολίτην κύριον Θεοδόσιον, καὶ παραλαβόντες παρέστησαν τῷ ἀνθυπάτῳ, καὶ λαβόντες τὰ καββάδια εἰς ἐπιβεβαίωσιν τῆς ἐκλογῆς ἐπανῆλθον εἰς τὸ πατριαρχεῖον, καὶ γενομένης τῆς μεταθέσεως κανονικῶς ἀνεφήμησαν αὐτὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην τῇ δεκάτῃ πρώτῃ Ἀπριλίου τοῦ ἐξηκοστοῦ ἐννάτου ἔτους.

« Ἀνεθάρρησεν οὖν ὁ εὐσεβὴς λαὸς ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ καὶ ἀναῤῥήσει τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυρίου Θεοδοσίου, ἐλπίδας δικαιοτέρας λαβὼν καὶ περὶ τῆς ἀθωώσεως τοῦ παναγιωτάτου κυρίου Μελετίου καὶ τῆς ἀπὸ φυλακῆς ἐλευθερίας, ὃς ἔτι παρέμεινεν ἐν τῇ φυλακῇ ἐν ἀνέσει μέντοι, ὁμοίως καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἁπαχθέντες ἅπαντες. Τούτων ἀλλ' οὖν οἱ μὲν λοιμικῇ νόσῳ συνεσχέθησαν, οἱ δὲ τῶν βασάνων ἐξιῶτο τὰ τραύματα, οἱ πάντες τῇ προτροπῇ καὶ εὐλογίᾳ τοῦ παναγιωτάτου γενναίως συναθλοῦντες καὶ συναποθανεῖν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἕτοιμοι ὄντες. Ὁ δὲ ἀοίδιμος ἐπίσκοπος Καρύστου Ἰάκωβος, ἐφ' ὃν ἐπέστησαν μείζονας τὰς βασάνους, καὶ ἐπέσκισαν ἀργαλεώτερα τὰ δείματα, δι' ὁμοιότητα τοῦ φανταζομένου αὐτοῖς Στεφάνου, ὡς ἔλεγον, αἰνῶν καὶ εὐλογῶν καὶ δοξάζων ἀπαύστως τὸν δεσπότην Χριστὸν ἐκ κακώσεως ἀφῆκε τὸ πνεῦμα εἰς χεῖρας Θεοῦ· τὸν δὲ παναγιώτατον κύριον Μελέτιον τὸν τῇ γνώμῃ καὶ προαιρέσει μάρτυρα καὶ ὁμολογητὴν, ἕτοιμον ἀεὶ ὄντα εἰς θάνατον, καὶ γενναίως καὶ περιχαρῶς πάντα παθεῖν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, πάσαις ἀπειλαῖς καὶ βασάνων ὀργάνοις περιστοιχηθέντα, ὅτε αὐτὸν ἐξέδυσαν οἱ δήμιοι, ἐξείλετο τῶν χειρῶν αὐτῶν ὁ κύριος φειδόμενος ἡμῶν· εἰ γὰρ ἐν βασάνοις ἀπέθνησκεν, ἐδόκει ἂν τοῖς συκοφάνταις ὑπ' αἰτίαν θανεῖν, καὶ παντὶ τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ ἀνεξίτηλα ἦν τὰ τῆς διαβολῆς καὶ τῆς ἀνοσίου ἀπεχθείας καὶ δυσθύμου πονηρίας τοῖς ἐχθροῖς προχειρώτατα. Μεταμεμέληται γοῦν ὁ τύραννος οἷς ἔπραττε, καὶ ὅτε τοῖς βασάνοις τοῦτον παρέστησαν, καὶ ἐγύμνωσαν, τότε μεταβαλὼν ἀπολύειν ἐκέλευσε· διέγνω γὰρ καὶ ἐπιστώσατο διά τε τῶν μαρτυριῶν τῶν ἔξωθεν καὶ διὰ τῆς χαλεπωτάτης τῶν ἐν τῇ εἱρκτῇ ἔνδον ἐτάσεως ὅτι ἀθῷος ἐν πᾶσι καὶ ἀνέγκλητος ὁ παναγιώτατος κύριος Μελέτιος, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ περὶ αὐτὸν, καὶ προσεπεξετάσας, καὶ προσβεβαιωθεὶς, καίπερ

ἠτένιζον πρὸς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐναγωνίως ἔπαλλεν ἡ καρδία αὐτῶν μέχρις ὅτου ἴδωσι τέλος πάντων τὴν Ῥωσσικὴν σημαίαν πτερυγίζουσαν ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν αἰγιαλῶν, καὶ σημάνῃ τὸ ἐγερτήριον τοῦ γένους. Πολλοὶ τῶν μεμυημένων μεταβάντες εἰς Ἰταλίαν ἐπαρουσιάσθησαν εἰς τοὺς Ὀρλὼφ, καὶ ἐκθέσαντες τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων, καὶ τὰς πρὸς τὴν Αἰκατερίναν ἐνθουσιώδεις ἐλπίδας τῶν συμπατριωτῶν των, καθικέτευσαν ἵνα ἐπισπευσθῇ ἡ ἀποστολὴ τῶν βοηθειῶν καὶ πρὸ πάντων ἡ ἐμφάνισις τοῦ στόλου. Δυστυχῶς ὅμως ἡ ἔνθερμος τῶν Ἑλλήνων διαδήλωσις εἰλικρινοῦς ἀφοσιώσεως πρὸς δύναμιν ὑποσχομένην αὐτοῖς ἐν ὀνόματι τοῦ κοινοῦ θρησκεύματος τὴν ἀποτίναξιν τοῦ βαρβαρωτέρου τῶν ζυγῶν, ἀμέσως παρεξηγήθη ὑπὸ τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Αἰκατερίνης. Ἡ ἰδέα τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος μετεβλήθη εἰς ἰδέαν ἐπιβούλου κατακτήσεως, καὶ ὁ Ὀρλὼφ, τὸν ὁποῖον μυσαρὰ συνωμοσία ἐκ τῆς κοπρίας ἀνύψωσεν, ἀντὶ ν' ἀναδείξῃ κατὰ τὴν νέαν ταύτην ἐπιχείρησιν προσόντα κατακτητοῦ, ἀνέπτυξε μεγάλα προτερήματα αἰσχροῦ ἀρχισυνωμότου. Ἀδύνατον, ἐπιφέρει ὁ Ῥουλιὲρ, νὰ παρασταθῇ ἡ ἀλαζὼν αὐτοῦ διαγωγὴ πρὸς ἀνθρώπους ἐνθουσιῶντας ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, καὶ αἱ ἔντεχνοι αὐτοῦ δολο-

---

τοῦ ἐκ Χωροβατίου γράμματος ἐπιμνησθεὶς ὅτι διὰ τῆς αὐτοῦ προσταγῆς ἀπεστάλη ἐκεῖσε ἐπὶ τοῦ παναγιωτάτου κυρίου Σαμουὴλ ὁ ἱερομόναχος, ὃς ἔγραφεν ἀπὸ Δαλματίας τῷ παναγιωτάτῳ περὶ τῶν συμβάντων ἐκεῖ ὅτι οὔπω ἠδυνήθη εἰς πέρας ἐνεγκεῖν τὰς αὐτῷ ἐντολὰς, ὅπερ, ὡς εἶπον, ἀποκομισθὲν τῷ ἐπιτρόπῳ τῆς βασιλείας ἐν τῷ στρατοπέδῳ κατὰ Ἀδριανούπολιν ἐπέμφθη εἰς βασιλεύουσαν πρὸς τὸν μονάρχην ἐξετάσεως ἕνεκεν, εἴτε ὂν, εἴτε πλαττόμενον. Οὐ γὰρ ἀπὸ τῆς πρώτης ὁρμῆς ἔστη τὰ τῆς ἐπιβουλῆς· προσεπετίθη δὲ καὶ ἐπηύξει πάντοθεν τὰς ὑπονοίας ἡ κακοήθης καὶ πολεμοποιὸς ἀπέχθεια καὶ ἔμμονος πτοία· ταῦτα οὖν πάντα ἐπελθὼν καὶ ἐξακριβώσας ὁ δεινὸς μονάρχης, καὶ διὰ πάντων καταμαθὼν, καὶ συνεννοήσας τὴν ἄδικον συκοφαντίαν καὶ διαβολὴν δι' ἡμερῶν, πάντας ἐξαγαγεῖν τῆς εἱρκτῆς βασιλικῷ διατάγματι, ὡς ἀθώους καὶ ἀναιτίους προσέταξε, καὶ τὸν παναγιώτατον κύριον Μελέτιον, ὡς δῆθεν τοῦ ἀναδεχθέντος τὸν θρόνον τοῦτο αἰτήσαντος, εἰς Μιτυλήνην ἐξόριστον ἔπεμψεν (Ἀπριλίου ιή). Οὕτως οὖν διελύθη ἡ πονηροτάτη καθ' ἡμῶν ἐπιβουλὴ, καὶ οὐδὲ βραχύ τι κηλῖδος ἀπέλιπεν ἡ ἀδικωτάτη συκοφαντία, μᾶλλον διεκάθηρε φὰς λήμας ἀπ' ὀφθαλμῶν τῶν κρατούντων, καὶ διεσκέδασε τὴν βαθυτάτην ὁμίχλην, καὶ ἔκτοτε ἤρξαντο διαγινώσκειν τὰς ἔξωθεν καθ' ἡμῶν διαβολὰς καὶ συκοφαντίας, καὶ μὴ ῥᾳδίως πιστεύειν τοῖς λεγομένοις καὶ τοῖς ἐπισυμβαίνουσι μετριοπαθεῖν, τὸ πολὺ τῆς ἀδίκου δυσθυμίας καὶ ἀπεχθείας καθιέντες λογισμῷ τῷ προσήκοντι τοῖς συγκυροῦσι χρώμενοι. » Πατριαρχικὴ Πεντηκονταετηρὶς, χειρόγραφος παρὰ τῷ Κυρῇ Σοφ. Οἰκονόμῳ. Ἐκτὸς τοῦ Μακραίου καὶ αὐτὸς ὁ πατριάρχης Μελέτιος ἀφηγεῖται τὰ τότε αὐτῷ συμβάντα ἐν ἀπομνημονεύματι δημοσιευθέντι ἐν Πανδώρᾳ (Τόμ. ΙΑ', σελ. 572—576). — Παρ. Rulhière, III, σελ. 221.

πλοκίαι πρὸς ἐξαπάτησιν ἀνδρῶν, τῶν ὁποίων τὴν καρδίαν ὡς καὶ τὴν γλῶσσαν οὐδέποτε ἠννόησε.

Κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1769 τρία ἢ τέσσαρα πλοῖα τῆς πρώτης ῥωσσικῆς μοίρας εἰσῆλθον εἰς τὴν Μεσόγειον. Ἡ ἀπρόοπτος αὕτη ἐμφάνισις διήγειρε καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην θαυμασμὸν, καὶ θόρυβον. Πολλαὶ φῆμαι ἤρχισαν νὰ κυκλοφορῶσι, καὶ πρὸς ταῖς ἄλλαις, ὅτι συμμαχία μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ῥωσσίας συνωμολογήθη. Ἡ Γαλλία ἐπρότεινεν ἀμέσως συμμαχίαν πρὸς τὸν σουλτάνον, ἐπὶ τῷ ὅρῳ ἵνα οὗτος πρῶτος ζητήσῃ ταύτην ἐπισήμως. Ἡ δ' Ἐνετικὴ δημοκρατία ἐξωπλίζετο ἕτοιμος νὰ ἑνωθῇ μετὰ τοῦ ἰσχυροτέρου.

Ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ στόλου τὰ πνεύματα ἐν Πετρουπόλει μεγάλως μετεβλήθησαν. Ὁ κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμος ἐξηκολούθει, καὶ εὐρύτερα σχέδια ἐμελέτα ἡ Αἰκατερίνα, εἰς τῶν ὁποίων τὴν ἐκτέλεσιν σπουδαίως ἤθελε συντελέσει ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις. Ἀπερασίσθη δηλαδὴ ἵνα ταὐτοχρόνως προσβληθῇ ἡ Τουρκία ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ ἀπὸ τοῦ Βοσπόρου, ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως καὶ ἀπὸ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ οὕτως οἱ Ῥῶσσοι ἀπ' ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, ἀπ' ἄρκτου καὶ μεσημβρίας, βαδίσωσι πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τοσαύτη δὲ ὑπῆρχεν ἡ πεποίθησις τῆς Αἰκατερίνης περὶ καταβροχθισμοῦ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ὥστε ἐκ προοιμίου εἶχε διαγραφῇ καὶ ἡ διοργάνωσις τῶν νέων τούτων κτήσεων. Ἡ Πελοπόνησος μετὰ τῶν πέριξ νήσων μετεβάλλετο εἰς ῥωσσικὴν ἐπαρχίαν, διοικουμένην ὑπὸ Γερουσίας ἐξαρτωμένης ἀπὸ τοῦ ἀνακτοβουλίου τῆς Πετρουπόλεως.

Καταπλεύσας εἰς Μαῶνα (Mahon) ὁ ναύαρχος Σπιριτὼφ παρέμεινεν ἐνταῦθα μέχρι τῶν ἀρχῶν Φεβρουαρίου 1770, ὅτε ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Θεοδώρου Ὀρλὼφ διηυθύνθη εἰς Μελίτην, ἐπὶ τῇ ἰδέᾳ προσελκύσεως καὶ τῶν ἱπποτῶν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου εἰς τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον. Τρία δὲ πλοῖα προηγουμένως ἀποσπασθέντα κατέπλευσαν εἰς τοὺς λιμένας τῆς Τοσκάνης καὶ Σαρδηνίας πρὸς παραλαβὴν τοῦ Ἀλεξίου Ὀρλὼφ, τοῦ Παπάζωλη, καὶ τῶν νεοσυλλέκτων. Ὁ μέγας μάγιστρος τῆς Μελίτης ἀκούσας τὰ προταθέντα, οὐ μόνον ἠρνήθη πᾶσαν σύμπραξιν, ἀλλὰ καὶ ἀπηγόρευσε τὴν εἰς τοὺς λιμένας αὐτοῦ προσέγγισιν τῶν ῥωσσικῶν πλοίων. Μετὰ τοῦτο ὁ Θεόδωρος συγκροτήσας συμβούλιον ἐπρότεινεν ἵνα διευθυνθῶσιν εἰς Πελοπόννησον, *ὅπου, ὡς ἔλεγε, μόνη ἡ ἐμφάνισις τῆς ῥωσσικῆς σημαίας ἤθελε δώσει τὸ σύνθημα τῆς ἐπαναστάσεως.*

Ἅμα οἱ ἐν Ἑλλάδι ἔμαθον τὴν εἰς Μεσόγειον ἐμφάνισιν τοῦ ῥωσσικοῦ στόλου ἔσπευσαν νὰ μεταβῶσι παρὰ τοῖς Ὀρλὼφ πρὸς τελικὴν συνεννόησιν. Ἡ ἀπρεπὴς ὅμως καὶ βάναυσος τοῦ Ἀλεξίου συμπεριφορὰ, τὸ εὐάριθμον τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν πλοίων, καὶ ἡ βραδύτης τῆς ἀποστολῆς τῶν ζητουμένων ὅπλων καὶ πολεμεφοδίων, ὑπῆρξαν σπουδαῖα αἴτια μεγάλως χαλαρώσαντα τὸν ζῆλον τῶν ἀπεσταλμένων. Ἀντὶ νὰ περιποιηθῇ αὐτοὺς ἐπαξίως καὶ χορηγήσῃ τὰ ἀναγκαιοῦντα διὰ τὴν ἐπανάστασιν ὑλικὰ μέσα, ἀπέλυσεν αὐτοὺς ἐροδιάσας μὲ εὐαγγέλια, ἄμφια, διπλώματα ἀξιωματικῶν, χρυσᾶ εἰκονίσματα, καὶ ἐπιστολάς (1). Ἀπεναντίας δὲ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Θεόδωρος, εὐγενέστερος τὴν συμπεριφορὰν, καὶ ἐνθουσιώδης λάτρης τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἐσκίρτα ἀγαλλόμενος εἰς τὴν ἐμφάνισιν οἱουδήποτε Ἕλληνος, καὶ ἀνυπομόνως περιέμενε τὴν ὥραν καθ' ἣν ἤθελεν ἀποβιβασθῇ ἐπὶ τῆς κλασικῆς ἐκείνης γῆς. Διὰ τοῦτο ἅμα λαβὼν τὴν ἀπάντησιν τοῦ μεγάλου μαγίστρου τῆς Μελίτης, ἄνευ χρονοτριβῆς κατηυθύνθη εἰς Ἑλλάδα, μὴ περιμείνας δευτέραν διαταγὴν τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀλεξίου, ὅστις πολὺ ἀργότερον ἐσκέπτετο ἵνα πράξῃ τοῦτο (2).

Ὁ Ψαρὸς ὡδήγησε τὸν στόλον ἀντικρὺ τῆς Πελοποννήσου καὶ πρὸς τὸ νησίδριον τῶν Στροφάδων. Ὁ δὲ Ὀρλὼφ ἔστειλεν ἀμέσως ἀνθρώπους ἵνα μάθωσι ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ μονάζοντας περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Πελοποννήσου, μεθ' ἧς συνεχῶς ἐκοινώνουν. Φῆμαι ὑπόκωφοι εἶχον ἐπὶ

(1) Vita e Fasti di Caterina II, Lugano 1797 tom. III. σελ. 29.—Μεταξὺ τῶν ὑπὸ τῆς Αἰκατερίνης σταλέντων εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐκκλησίας δώρων ἐθαυμάσθησαν τὰ τῆς Μαῶνος. « Ἡ αὐτοκρατόρισσα ἔστειλεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Γραικῶν (τῆς Μαῶνος) ἕνα δῶρον εἰς δύο κασέλαις ἡ σεντούκια, εἰς τὸ ἕνα ἦτον τὸ Εὐαγγέλιον τὸ ὕψος του δύο ποδῶν, καὶ τὸ πλάτος του 15 δακτύλων, δεμένον μὲ χρυσᾶ σκεπάσματα, ἕνα ποτήριον ἕνα ἡμισυ ποδάρι τὸ ὕψος, ἕνα δισκάρι μὲ τὸν ἀστερίσκον, δύο ἄλλους μικροὺς δίσκους, ἕνα θυμιατὸν καὶ ἕνα μεγάλον σταυρὸν, ὅλα χρυσᾶ· τὸ ἄλλο σεντοῦκι εἶχε πλουσιώτατα ἱερὰ ἄμφια, καὶ ἕνα σκέπασμα διὰ τὴν ἁγίαν Τράπεζαν ὑφασμένον μὲ ἀτῆμι, καὶ τριγυρισμένον μὲ γαλώνια χρυσᾶ πλατεῖα. » Ἱστορία τοῦ παρόντος πολέμου ἀναμεταξὺ τῆς Ῥουσίας καὶ τῆς Ὀθωμανικῆς Πόρτας, Ἐνετίησιν 1770. Τόμ. Δ', σελ. 122.

(2) Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1769 ὁ Ἀλέξιος ἔγραφεν ἐκ Πίζης ὡς ἑξῆς πρὸς τὸν Ἀδαμόπουλον. « Ἐλπίζω, ὅτι ὅσον τάχιστα θέλετε φθάσει εἰς Τεργέστην, καὶ ἐν μεγίστῃ σπουδῇ ἐπιβιβασθῆτε. Παρακινήσατε τὸν φίλον Μπενάκην νὰ λάβῃ καλῶς τὰ μέτρα του, βεβαιῶν, ὅτι μεγαλειτέρα ποσότης θὰ σταλῇ ἐντὸς ὀλίγου. Οἱ φίλοι τοῦ Μπενάκη δύνανται νὰ ἔχωσιν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ στόλος θὰ καταπλεύσῃ περὶ τὰ τέλη Ἀπριλίου, ἐκτὸς ἀπροόπτων λυπηρῶν συμβάντων. Ὑγιαίνετε, ἐστὲ φρόνιμοι, καὶ βεβαιωθῆτε, ὅτι αἱ ὑπηρεσίαι σας θέλουσιν ἀμειφθῆ ». Hammer, XVI, σελ. 248.

τέλους διεγείρει σπουδαίας παρὰ τοῖς Τούρκοις ὑπονοίας περὶ τῆς σοβαρότητος τῶν διενεργουμένων. Ἡ δὲ ἀνησυχία αὐτῶν ηὔξησεν ἐπὶ μᾶλλον εἰς τὴν ἐμφάνισιν φρεγάτας ἐπὶ τρεῖς ἑβδομάδας περιπλευσάσης εἰς τὰς ἀκτάς. Πᾶσα συνάθροισις, καὶ πᾶσα δημοσία θρησκευτικὴ πανήγυρις ἢ τελετὴ, ἀπηγορεύθησαν. Ἐν πρώτοις ἐμελετήθη γενικὴ τῶν χριστιανῶν σφαγὴ, πλὴν ἐπὶ τῷ φόβῳ ταχυτέρας καὶ λυσσωδεστέρας ἐπαναστάσεως δὲν ἐπραγματοποιήθη ἡ σκληρὰ ἀπόφασις. Ὁ φόβος μᾶλλον ἐδέσμευσε τὴν ὀργὴν τῶν Τούρκων, καὶ εἰς πολλὰς πόλεις ἔντρομοι οὗτοι ἤρχισαν νὰ κλείωνται ἐν τοῖς φρουρίοις, λαμβάνοντες καὶ τοὺς ἐπισημοτέρους τῶν χριστιανῶν ὡς ὁμήρους διὰ πᾶν ἀπευκταῖον.

Τοιαύτη ἦτο ἡ θέσις τῆς Ἑλλάδος, καθ' ἣν ὥραν ὁ ρωσσικὸς στόλος ἐνεφανίσθη πρὸ τοῦ Μεσσηνιακοῦ κόλπου. Ἅμα ὁ ἐν Κορώνῃ πρόξενος τῆς Γαλλίας Λεμαὶρ διέκρινε διὰ τοῦ τελεσκοπείου τὰ πλοῖα ἐγνωστοποίησε τοῦτο εἰς τὸν ἐν Τριπόλει διαμένοντα μουσελίμην, ὅστις ἐν σπουδῇ συγκεντρώσας τὰ διεσπαρμένα στρατεύματά του, εἰδοποίησε περὶ τοῦ κινδύνου τὸν ἐν Ναυπλίῳ ἐδρεύοντα πασᾶν τῆς Πελοποννήσου. Ὁ τελευταῖος ἐκδώσας κατεπειγούσας διαταγὰς περὶ ἐξοπλισμοῦ πάντων, καὶ ζητήσας ἐπικουρίας ἐξ Ἀλβανίας, ἀνήγγειλε καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν τὰ διατρέχοντα. Ἡ Πύλη εἰδοποιηθεῖσα προηγουμένως περὶ τῆς ἐκ Βαλτικῆς ἀναχωρήσεως τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, οὐ μόνον δὲν ἐπίστευσε τὸ μήνυμα, ἀλλὰ καὶ ὑπωπτεύθη τοὺς διαβιβάσαντας αὐτὸ, ὡς ζητοῦντας νὰ τῇ ἐμπεύσωσι ματαίους φόβους πρὸς ἐπίτευξιν ἀγνώστων σχεδίων, μετ' ἀκατονομάστου ἀμαθείας διϊσχυρισθεῖσα, ὅτι οὐδεμία ὑπῆρχε μεταξὺ Βαλτικῆς καὶ Μεσογείου συγκοινωνία. Ἤδη ὅμως μαθοῦσα τὴν ἀλήθειαν βλακωδῶς παρεπονέθη εἰς τὴν Ἑνετικὴν δημοκρατίαν, ὡς *ἐπιτρέψασαν εἰς τὰ ρωσσικὰ πλοῖα νὰ διέλθωσιν ἐκ τῆς Λευκῆς θαλάσσης εἰς τὸν Ἀδριατικὸν κόλπον, καὶ ἐντεῦθεν εἰς τὴν Μεσόγειον*, καὶ ἔλαβε δραστήρια μέτρα πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ κινδύνου. Εἰς τὸν πρώην μέγαν βιζίρην Μουσχινζαδὲ-Μωχαμὲτ πασᾶν ἐδόθησαν πεντήκοντα χιλιάδες γροσίων, καὶ αὐτοκρατορικὸν διάταγμα πρὸς στρατολόγησιν, ὁ δὲ μουσελίμης τοῦ Δουγατσὶν Ἀχμὲτ βέης προβιβασθεὶς εἰς βαθμὸν βεηλέρβεη ἐτέθη ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ διοικητοῦ τῆς Ναυπάκτου βιζίρου Μουσταφᾶ πασᾶ (1).

Τὴν 28 Φεβρουαρίου 1770 ὁ ρωσσικὸς στόλος ἠγκυροβόλησεν ἐν

(1) Hammer, tom. XVI, σελ. 249. — Castellan, Lettres sur la Morée, σελ. 89.

τῷ λιμένι τοῦ Οἰτύλου; ἔνθα τὴν προτεραίαν εἶχε προσορμισθῇ ἡ φέρουσα τοὺς Μαυροβουνιώτας φρεγάτα. Αὐθημερὸν δὲ ἦλθον οἱ δύο Μαυρομιχάλαι ἵνα συνδιαλεχθῶσι μετὰ τοῦ Θεοδώρου Ὀρλὼφ, ὅστις ἀποτόμως τοὺς διέταξεν ἵνα ἐξοπλίσωσιν ἀμέσως τοὺς ἀνθρώπους των, εἰδοποιοῦντες ἐν τάχει καὶ τοὺς λοιποὺς ὁπλαρχηγοὺς ὅπως παρουσιασθῶσιν ἐνώπιον αὐτοῦ. Δυσαρεστηθέντες οἱ Μανιάται ἀπεποιήθησαν πᾶσαν μετὰ τοῦ Ὀρλὼφ σύμπραξιν, καὶ ἀπῄτησαν συνθήκας ἐξασφαλιζούσας τὴν αὐτονομίαν των, πρὸ πάντων δὲ αὐτόγραφον ἐπιστολὴν τῆς αὐτοκρατορίσσης. Ὁ Θεόδωρος ἀντὶ ἀπαντήσεως ἐπαρουσίασεν αὐτοῖς τὸ ὑπὸ τοῦ Παπάζωλη διαβιβασθὲν εἰς Πετρούπολιν συμφωνητικὸν φέρον τὰς ὑπογραφὰς τῶν ἐπισημοτέρων αὐτῶν ὁπλαρχηγῶν. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο προσεβλήθη ὡς πλαστὸν, μετά τινας λογομαχίας συνετάχθη ἕτερον, δι' οὗ πολλὰ ἀμφοτέρωθεν συνωμολογοῦντο· μετὰ δὲ τοῦτο οἱ Μανιάται ὑποσχεθέντες εἰλικρινῆ σύμπραξιν προέτρεψαν τὸν Ὀρλὼφ ἵν' ἀμέσως προσβάλλῃ διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης τὸ φρούριον τῆς Κορώνης, στερούμενον, ὡς ἔλεγον, καὶ τῆς πρὸς ἀντίστασιν ἀπαιτουμένης δυνάμεως, καὶ πολεμεφοδίων, καὶ ζωοτροφιῶν. Ἐπὶ δεκατρεῖς ἡμέρας τὰ πληρώματα τῶν πλοίων, μόλις συμποσούμενα εἰς πεντακοσίους ἄνδρας, κατέγιναν εἰς κατασκευὴν γαλιοτῶν πρὸς μεταφορὰν ἀνδρῶν ἐκ τῶν πέριξ, καὶ μόνον τέσσαρα κιβώτια ὅπλων ἐστάλησαν εἰς τοὺς ἐν τῷ ἐσωτερικῷ μεμυημένους ὁπλαρχηγούς.

Καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Ὀρλὼφ κατήρχετο εἰς Πελοπόννησον, ἀπεσταλμένος τῶν Ἑλλήνων ἔφθανεν εἰς Πετρούπουλιν (1), καὶ παρουσιασθεὶς εἰς τὴν Αἰκατερίναν εἶπεν ὅτι, *ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἶναι ἕτοιμοι πρὸς ἐπανάστασιν· ἐπειδὴ ὅμως τὰ παθήματα τοῦ παρελθόντος ἐδίδαξαν αὐτοὺς ἵνα δυσπιστῶσιν, ἐν ὀνόματι καὶ τοῦ κοινοῦ θρησκεύματος καὶ τοῦ κατὰ τῶν Μουσουλμάνων μίσους καθικέτευον τὴν μεγάλην βασίλισσαν ἵνα ἐνόρκως καὶ δημοσίᾳ διακηρύξῃ, ὅτι οὐδέποτε θέλει ἐγκαταλείψει τοὺς Ἕλληνας, μήτε συνθηκολογήσει μετὰ*

(1) Πιθανὸν ὁ Κορίνθιος Φερδινάνδος Νοταρᾶς, περὶ οὗ παραδίδει ὁ Ζαβίρας. «Οὗτος πρέσβυς ἀπῆλθεν εἰς Ῥωσσίαν πρὸς τὴν αὐτοκρατόρισσαν Αἰκατερίνην, ὀδυρόμενος τὴν δουλείαν καὶ θεοστυγῆ προδοσίαν τῆς πατρίδος τὴν διὰ τοῦ ἀρχιστρατήγου Ὀρλὼφ γενομένην. Εὐνοίας δὲ καὶ ὑποδοχῆς ἀξιωθεὶς παρὰ τῆς βασιλίσσης ἐπέστρεψε φέρων συστατικὰς προσταγὰς παρὰ τῆς αὐτοκρατορίσσης πρὸς τὸν Ὀρλὼφ, ὅστις φιλίαν προσποιηθεὶς δηλητηρίῳ φαρμάκῳ δολερῶς αὐτὸν ἔκτεινε σὺν τοῖς δυσὶν ἑτέροις τοῖς σὺν αὐτῷ εἰς Πετρούπολιν ἐπελθοῦσι. (Μακαρίου Νοταρᾶ βίος).

τοῦ ἐχθροῦ τοῦ χριστιανικοῦ ὀνόματος, ἐνόσῳ δὲν ἀποδιωχθῇ παντελῶς ἐκ τῆς ἑλληνικῆς γῆς. Τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ἀπεσταλμένου περιμένοντες οἱ Ἕλληνες σιδόλως ἐκινήθησαν ἅμα τῇ ἐλεύσει τοῦ Θεοδώρου, ὅστις ἐκδώσας προκήρυξιν ἔλεγεν, ὅτι *μετ' ὀλίγον ἔρχεται καὶ ὁ ἀδελφός του Ἀλέξιος ἔκτακτος ἀπεσταλμένος τῆς αὐτοκρατορίσσης, μὲ ἑξήκοντα πλοῖα κομίζοντα στρατοὺς καὶ πολεμοφόδια διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος* καὶ ὅτι *οἱ Ῥῶσσοι ἐλθόντες μετὰ τοσούτων ὀλίγων δυνάμεων θέλουσι ν' ἀποδείξωσι πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ὅτι μόνος καὶ κύριος αὐτῶν σκοπὸς ἦτο ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος.* Ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Μαυροβουνίου κρατῶν τὸν σταυρὸν ἀνὰ χεῖρας καὶ συνοδευόμενος ὑπό τινων Σκλαβούνων περιήρχετο τὰς παραλίους κώμας, καὶ προσεκάλει τοὺς κατοίκους εἰς τὸν κατὰ τῶν Τούρκων ἱερὸν πόλεμον. Ὁ δὲ Ὀρλὼφ ὥρισε δι' ἑκάστην κεφαλὴν Τούρκου ἀμοιβὴν ἐκ δύο ἑνετικῶν φλωρίων. Εὐάριθμοι ὅμως ἐξαπατηθέντες ἀπὸ τὰς ὑποσχέσεις τοῦ Θεοδώρου ἐδείχθησαν πρόθυμοι ἵνα τὰ πάντα θυσιάσωσιν ἐν ὀνόματι τῆς ἐλευθερίας, ἔστω καὶ ὑπὲρ ἀπατηλῶν ἐλπίδων.

Ὁ Παναγιώτης Μπενάκης διατρίβων τότε παρὰ τῷ πασᾷ, ἀνεχώρησεν ὑπὸ τὸ πρόσχημα ἀσθενείας, καὶ ἦλθεν εἰς Καλάμας· πλὴν μὴ τολμῶν ν' ἀναπετάσῃ τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως διωργάνισε σῶμα Ἑλλήνων πολιτοφυλάκων, πρὸς ἐξασφάλισιν δῆθεν τῆς πόλεως, καὶ ἀνέμενε τὴν ἄφιξιν τοῦ Ἀλεξίου Ὀρλὼφ καὶ τοῦ Παπάζωλη, διὰ ν' ἀπορρίψῃ τὸ προσωπεῖον. Μυστικῶς εἰς Μάνην μεταβὰς συνωμίλησε μετὰ τοῦ Θεοδώρου, καὶ προέτρεψεν αὐτὸν ἵνα διαιρέσῃ εἰς δύο σώματα τοὺς ἐν Οἰτύλῳ συγκεντρωθέντας Ἕλληνας, ἐξ ὧν τὸ μὲν ν' ἀποσταλῇ πρὸς τὴν Σπάρτην ἐνούμενον καθ' ὁδὸν καὶ μετ' ἄλλων Μανιατῶν, τὸ δ' ἕτερον νὰ διατρέχῃ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν ἐνισχυόμενον καὶ ὑπ' ἄλλων ἐπαναστατῶν. Ὁ δὲ Ὀρλὼφ σχηματίσας τὰ δύο ταῦτα σώματα καὶ ὀνομάσας *Ἀνατολικὴν καὶ Δυτικὴν τῆς Σπάρτης Λεγεῶνας* ὑπεχρέωσε νὰ ὁρκισθῶσι πίστιν πρὸς τὴν αὐτοκράτειραν τῶν Ῥωσσιῶν.

Ἀφοῦ αἱ Σπαρτιατικαὶ λεγεῶνες ἀνεχώρησαν πρὸς τὰς διαφόρους διευθύνσεις, ὁ Ὀρλὼφ μετέβη πρὸς πολιορκίαν τοῦ φρουρίου τῆς Κορώνης. Ἐνῷ δὲ πλήθη Μανιατῶν ἐπλημμύρουν τὰς Μεσσηνιακὰς πεδιάδας καὶ διηυθύνοντο κατὰ τῆς Κορώνης, τῇ 10 Μαρτίου 1770 ἐπαρουσιάσθη πρὸ τοῦ φρουρίου ὁ Θεόδωρος μετὰ τριῶν πλοίων τῆς

γραμμῆς ἐπιβαινομένων ὑπὸ τετρακοσίων Ῥώσσων, Μαυροβουνιωτῶν, Σκλαβούνων, καὶ Μανιατῶν. Ἡ φρουρὰ τῆς Μεθώνης ἀποτελουμένη ἐκ τετρακοσίων ἀνδρῶν, ἅμα εἶδε τὸν Ῥωσσικὸν στόλον ἐσκέφθη ἵνα διαπεράσῃ πάντας τοὺς χριστιανοὺς κατοίκους ἐν στόματι μαχαίρας, καὶ ἐξερχομένη παραδώσῃ τὰ πάντα εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἀπαθέστερον σκεφθεῖσα καὶ φοβηθεῖσα ἐκ τῶν θρυλλημάτων περὶ τῆς μυθώδους δυνάμεως τῶν Ῥώσσων, ἐκλείσθη ἐν τῷ φρουρίῳ καὶ ἤρχισε σκεπτομένη περὶ τῶν ὅρων τῆς παραδόσεως. Ἤδη ὁ διοικῶν ἀγᾶς εἶχε παρακαλέσει τὸν πρόξενον τῆς Γαλλίας ἵνα μεσολαβήσῃ παρὰ τῷ Ὀρλὼφ περὶ συνθηκολογήσεως (1), ὅτε ἐπικουρίαι διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἀφιχθεῖσαι ἐνέβαλλον θάρρος εἰς αὐτούς, ἀποφασίσαντας ν' ἀντιτάξωσιν ἡρωϊκὴν ἀντίστασιν.

Οἱ ἐν τῷ προαστείῳ τῆς Κορώνης Ἕλληνες, ἐκτεθειμένοι ὑπὸ τὰ στόμια τῶν πυροβόλων τοῦ φρουρίου, δὲν ἐτόλμησαν ἵνα προδῶσιν εἰς οὐδεμίαν ἐπαναστατικὴν διαδήλωσιν, οἱ δὲ Τοῦρκοι δυνάμενοι ἐν πάσῃ στιγμῇ νὰ κατακεραυνοβολήσωσιν αὐτούς, δὲν ἔπραξαν τοῦτο, διότι ἐθεώρουν αὐτοὺς ὡς ἀσφαλῆ ἐνέχυρα.

Οἱ Ῥῶσσοι ἀποβάντες κατεσκεύασαν τρεῖς ἀδυνάτους κανονοστοιχίας πρὸς τὴν θάλασσαν· τὰ δὲ πλοῖα αὐτῶν στερούμενα τῶν ἀναγκαιούντων πρὸς διεύθυνσιν πληρωμάτων ἔμειναν εἰς τοιαύτην ἀπὸ τοῦ λιμένος ἀπόστασιν, ὥστε τὸ πῦρ αὐτῶν πάντῃ ἀνωφελές ὑπῆρξε. Ἀλλὰ καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐξ ἴσου ἀπειροπόλεμοι καὶ εὐάριθμοι, μὴ τολμῶντες νὰ ἐκτεθῶσιν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων, ἐκένουν ἑκάστην πρωΐαν τὰ πυροβόλα αὐτῶν, καὶ δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἀπρακτοῦντες, περιέμενον τὴν νύκτα ἵνα πληρώσωσιν ἐκ νέου αὐτά. Οὕτω δὲ ἡ ἀκαταλόγιστος ἀδεξιότης τῶν πολιορκουμένων ἀνταπεκρίνετο θαυμασίως πρὸς τὴν ὁμοίως ἀδέξιον προσβολὴν τῶν πολιορκητῶν.

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον αἱ Σπαρτιατικαὶ λεγεῶνες ἐκυρίευσαν ἀρκετὰ παράλια χωρία. Ἡ Δυτικὴ ἐκ διακοσίων Ἑλλήνων χωρικῶν, καὶ δώδεκα Ῥώσσων στρατιωτικῶν συγκειμένη, καὶ ὑφ' ἑνὸς λοχαγοῦ τοῦ ῥωσσικοῦ πεζικοῦ διοικουμένη, διῆλθε τὰς Καλάμας. Ὁ Μπενάκης προσποιηθείς, ὅτι ἐνδίδει εἰς τὴν βίαν ὡρκίσθη πίστιν τῇ αὐτοκρατορίσσῃ, καὶ παρέμεινε πρὸς φρούρησιν τῆς πόλεως. Μετὰ δὲ τοῦτο ἡ λεγεὼν διασπαρεῖσα εἰς τὴν πεδιάδα ἤρχισε νὰ διαρπάζῃ ἐν πρώτοις

(1) Choiseul Gouffier, Voyage Pittoresque en Grèce, tom. I.

μὲν τουρκικὰ χωρία, ὕστερον ὅμως καὶ ἑλληνικά, καὶ νὰ σφάζῃ τοὺς αἰχμαλωτιζομένους. Οἱ ἐν Κυπαρισσίᾳ Τοῦρκοι περίφοβοι μαθόντες τὰ γιγνόμενα, παρεδόθησαν αὐτῇ ἐπὶ τῷ ὅρῳ ἵνα μεταχθῶσιν εἰς τὰς παρακειμένας νήσους.

Ἡ Ἀνατολικὴ Λεγεὼν ἀποτελουμένη ἐξ ἴσης περίπου δυνάμεως, καὶ διοικουμένη ὑπὸ τοῦ Μυκωνίου Ἀντωνίου Ψαροῦ (1) ἐπροχώρησε πρὸς τὰς κλεισούρας τῆς Μάνης, καὶ διὰ τῆς προσελεύσεως πολλῶν ἐπαναστατῶν ἐνισχυθεῖσα ὦδευσε πρὸς τὴν Σπάρτην. Ἀξιόλογον τουρκικὸν σῶμα ἐνεδρεῦον πρὸς ἀντίκρουσιν τῶν ἐπερχομένων, ἅμα διέκρινον τὰς ῥωσσικὰς στολὰς, ἃς ἔφερον οἱ πλείονες τῆς λεγεῶνος ἄνδρες, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, ῥίπτοντες πρὸς εὐχερεστέραν φυγὴν τὰ ὅπλα, τοὺς ἀκινάκεις, καὶ αὐτὰ τὰ ὑποδήματα, καὶ φωνάζοντες, *δὲν εἶνε Ῥωμαῖοι, εἶνε οἱ Μόσκοβοι!* Ἀμέσως δ' εἰσελθόντες εἰς Σπάρτην ἐκλείσθησαν ἐν τῷ φρουρίῳ, ἔνθα εἶχον καταφύγει τὰ γυναικόπαιδα, ὁ βέης, ὁ καδῆς, καὶ πάντες οἱ ἄλλοι Ὀθωμανοί, κενώσαντες τὴν πόλιν. Τὸν φόβον αὐτῶν εἶχεν ἐπαυξήσει καὶ φήμη ἐντέχνως διαδοθεῖσα, ὅτι ὅλα τὰ φρούρια τῶν παραλίων κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Ῥώσσων, καὶ ὅτι ἄπειρα στρατεύματα διέτρεχον τὰ ὄρη. Ὁ Ψαρὸς ἔχων ἐμπροσθοφυλακὴν τοὺς Ῥώσσους καὶ τοὺς φέροντας ῥωσσικὰς στολὰς Ἕλληνας, εἰσῆλθεν ἀμέσως εἰς Μιστρᾶν καὶ κατέλαβε τὸ ὑπὸ τὸ φρούριον κείμενον ἐπισκοπικὸν (5 Μαρτίου). Οἱ δὲ Τοῦρκοι οὐ μόνον δὲν ἐκανονοβόλησαν αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ στείλαντες πρεσβείαν ἐζήτησαν συνθηκολόγησιν. Ἐν ᾧ δὲ ἐπὶ τῇ πίστει τῆς συνομολογηθείσης συνθήκης ἐξήρχοντο ἡσύχως τοῦ φρουρίου καὶ μεταφέροντες τὰ ὅπλα αὐτῶν εἰς τὸ ἐπισκοπικὸν ἐλάμβανον τὴν ἄδειαν πρὸς παραλαβὴν τῶν οἰκογενειῶν διὰ τὴν συμφωνηθεῖσαν ἀναχώρησιν, στίφη Μανιατῶν ἐξορμῶσιν ἐκ τῶν ὀρέων καὶ τρέχουσι πρὸς λεηλασίαν τῆς Σπάρτης· ἀμέσως ἀναβαίνουσιν εἰς τὸν βράχον, ἐφ' οὗ ἠγείρετο τὸ φρούριον, καὶ ἀρχίζουσι νὰ διαρπάζωσι καὶ νὰ σφάζωσι τοὺς Τούρκους ἄνευ διακρίσεως φύλου καὶ ἡλικίας. Οἱ δυστυχεῖς ἔντρομοι καταβαίνουσιν ἐκ τοῦ φρουρίου, καὶ ἀτάκτως συνωθούμενοι καταφεύγουσιν εἰς τὸ ἐπισκοπικόν· καταδιωκόμενοι ὅμως ὑπὸ τῶν Μανιατῶν, καὶ μὴ θεωροῦντες αὐτὸ ἀσφαλὲς

(1) Κατ' ἄλλην σύγχρονον πηγὴν τὴν ἀνατολικὴν λεγαιῶνα διῴκει ὁ ἐκ Τήνου ὑπολοχαγὸς Ἀνδρομάχης (Vita e Fasti di Caterina II, Lugano 1797, τομ. III, σελ. 31.

ἄσυλον, ἐμβαίνουσιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ ἐπικαλοῦνται τὸ ἔλεος τῶν χριστιανῶν. Ἀμέσως ὁ ἀρχιεπίσκοπος, καὶ ὅλος ὁ κατώτερος κλῆρος, ἐνδεδυμένοι τὰς ἱερὰς στολάς, καὶ κρατοῦντες τὸν σταυρὸν ἀνὰ χεῖρας περικυκλοῦσι τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐξορκίζουσι τοὺς διώκτας ἐν ὀνόματι τῆς πίστεως, εἰς ὑπεράσπισιν τῆς ὁποίας ἔλαβον τὰ ὅπλα, νὰ μὴ βεβηλώσωσι τὸν ναὸν τοῦ Ὑψίστου. Ἡ πομπώδης ἐκείνη ἐπίκλησις ἐμάλαξε τὴν ἐξηγριωμένην καρδίαν τῶν Μανιατῶν, οἵτινες διασπαρέντες εἰς τὴν πόλιν διαρπάζουσιν ἀδιακρίτως πᾶσαν οἰκίαν, καὶ φονεύουσι πάντα τὸν ἀνθιστάμενον. Οὕτω δὲ λαφυραγωγήσαντες καὶ καταφθείραντες τὸν Μισθρᾶν οἱ Μανιάται ἐπανέστρεψαν δρομαῖοι εἰς τὰ ὄρη των. Τετρακόσιοι Ὀθωμανοὶ ἔπεσαν θύματα τῶν λυσσαλέων τούτων ἐπιδρομέων, οἵτινες ἐκτὸς τῶν ἄλλων κακουργιῶν ἐτέρποντο ἐκσφενδονίζοντες τὰ βρέφη ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῶν μιναρέδων ἐπὶ τοῦ λιθοστρώτου (1).

Μετὰ τὴν φυγὴν τῶν Μανιατῶν ὁ Ψαρὸς αὐτοχειροτονηθεὶς *διοικητὴς τῆς Σπάρτης καὶ τῶν περιχώρων* συνεκάλεσεν ἐν τῷ ἐπισκοπικῷ εἰς συνέλευσιν τόν τε ἀρχιεπίσκοπον καὶ τοὺς δημογέροντας πρὸς σχηματισμὸν ἐπιτοπίου κυβερνήσεως, ἥτις ἀμέσως ἐκλεχθεῖσα κατέλαβε τὰς δημοσίας προσόδους, καὶ ἐσχημάτισε τακτικὴν πολιτοφυλακὴν ἐκ τριῶν χιλιάδων Μανιατῶν, καὶ ἄλλων προσδραμόντων Ἑλλήνων. Οἱ διαφυγόντες τὴν σφαγὴν Τοῦρκοι ἀκούσαντες, ὅτι καθ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον ἔβοσκεν ἡ ἐπαναστατικὴ φλὸξ, δὲν ἠθέλησαν νὰ μεταναστεύσωσι, κατὰ τὰς συνθήκας, καὶ λαβόντες τὴν ἄδειαν ἐκλείσθησαν ἐν τῷ ἐπισκοπικῷ, ὑπὸ τὴν φρουρὰν δώδεκα Ῥώσσων στρατιωτῶν, καί τινων πολιτοφυλάκων.

Ἡ κατὰ τῆς Σπάρτης ἐκστρατεία τῶν Ῥώσσων καθ' ὅλην φημισθεῖσα τὴν Ἑλλάδα, διεπέρασεν ὡς ἠλεκτρικὸς σπινθὴρ ὅλον τὸ σῶμα τοῦ τουρκοκρατουμένου γένους. Πυρετώδης ἐνθουσιασμὸς κατέκλυσε τὰς καρδίας ἁπάντων, καὶ λευκότριχες ἀρχιερεῖς, ἀρματωλοί, καὶ προεστοί, πρὸ μικροῦ τὰ πάντα σταθμίζοντες ἐν μέτρῳ πεπειραμένης συνέσεως, ἀνεπαισθήτως παρεσύρθησαν ὑπὸ τοῦ κύματος τῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ φήμη ὑπερέβαλλε τὰς νίκας καὶ τὰς δυνάμεις τῶν Ῥώσσων, καὶ φαντασία ἐξαρθεῖσα ἐξ ἐπαναστατικῆς μέθης μετέβαλλε τὰ πλοῖα εἰς στόλους γιγαντιαίους, καὶ τὰ εὐάριθμα αὐτῶν

(1) Hammer, tom XVI, σελ. 250.

πληρώματα εἰς μυριάδας ἐμπειροπολέμων μαχητῶν. Οὕτω δὴ ἀνεπέτασαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Αἰγίῳ ὁ μητροπολίτης Πατρῶν Παρθένιος, ἐν Κορινθίᾳ ὁ Γεώργιος Νοταρᾶς μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Μακαρίου τοῦ μητροπολίτου Κορίνθου, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Φαναρίου ὁ προεστὼς Ἀνδριτσαίνης Ἀναστάσιος Χριστόπουλος, ἐν Καλάμαις ὁ Μπενάκης, ἐν Βάλτῳ ὁ Σταθᾶς Γεροδήμος, ἐν Βονίτσῃ καὶ Ξηρομέρῳ ὁ Χρίστος Γρίβας, ἐν Ἀγγελοκάστρῳ ὁ Γεώργιος Λαχούρης, ἐν Μεσολογγίῳ ὁ Παναγιώτης Παλαμᾶς, ἐν Κραβδάροις ὁ Κωνσταντῖνος Σουσμάνης, ἐν Λοιδορικίῳ ὁ Λωρῆς, ἐν Παρνασσίδι ὁ Κομνηνὸς Τράκας, ἐν Λεβαδείᾳ ὁ Ἰωάννης Καλπούζος, καὶ ἐν Μεγαρίδι ὁ Μητρομάρας. Συγχρόνως δὲ καὶ δέκα χιλιάδες Θεσσαλῶν προέβησαν εἰς ἐπαναστατικὰς διαθηλώσεις, καὶ δι' ἀπεσταλμένων ἐζήτησαν τὰ ὑποσχεθέντα ὑπὸ τῶν Ῥώσσων ἀποστόλων πολεμικὰ βοηθήματα. Ἐν Κρήτῃ ὁ Δασκαλογιάννης ἐκήρυξε τὴν ἀνάστασιν τοῦ γένους, καὶ πολλὰ πλοῖα τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους ὑπὸ Ῥωσσικὴν σημαίαν διέτρεχον τὴν θάλασσαν.

Ἅμα ὁ ῥωσσικὸς στόλος ἐνεφανίσθη εἰς Πελοπόννησον ἔξαλλος χαρὰ καὶ ἐνθουσιασμὸς ἀπερίγραπτος μετὰ σκανδαλωδῶν ἐπιδείξεων ἐξεδηλώθησαν ἐν Ἑπτανήσῳ. Τὸ αἴσθημα τοῦτο, ἀπόῤῥοια ἀγνοῦ πατριωτισμοῦ, διαφόρως ὑπεξέκαυσαν οἱ ἐνταῦθα πράκτορες τοῦ Ῥωσσικοῦ κινήματος. Πολλοὶ τῶν προκριτῶν Πελοποννησίων φεύγοντες κατὰ διαφόρους ἐποχὰς τὸν βάρβαρον τῶν Τούρκων ζυγὸν εἶχον μεταναστεύσει εἰς Ἑπτάνησον, ἡ δὲ περιουσία αὐτῶν δημευθεῖσα ἥρπαγη ὑπὸ ἰσχυρῶν ἀγάδων. Εἰς τοὺς ἐπιγινομένους ζωηρὰ διετηρήθη ἡ παράδοσις τῆς τε καταγωγῆς καὶ τῶν ἐπὶ τῆς ἀντιπέραν ξηρᾶς κτημάτων, τὰ ὁποῖα ἔφερον εἰσέτι τὸ ὄνομα τοῦ χριστιανοῦ ἰδιοκτήτου, μεγάλης δὲ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἀπήλαυον ὑπολήψεως ἢ διὰ τὴν ἀνάμνησιν ἐπιφανοῦς καταγωγῆς, ἢ διὰ τὰς ἐμπορικὰς σχέσεις τὰς ὁποίας μετὰ τοῦ τόπου εἶχον συνάψει. Ταῦτα γνωρίζοντες οἱ ἐν Ἑπτανήσῳ διεσπαρμένοι τῆς Αἰκατερίνης ἀπόστολοι ἐδημοσίευσαν προκηρύξεις, ἐν αἷς ἐλέγετο, ὅτι *πᾶς Ἕλλην στερηθεὶς ποτε ὑπὸ τῶν Τούρκων τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ, καὶ εἰς οἱονδήποτε μέρος καταφυγὼν ἐγκαθίστατο ἅμα ἐπαρουσίαζε τοὺς τίτλους τῆς ἰδιοκτησίας·* καὶ πρὸς τούτοις, ὅτι *τὰ ἐν Πελοποννήσῳ κτήματα τῶν Τούρκων ἤθελον διανεμηθῆ μεταξὺ πάντων τῶν συντελεσάντων εἰς ἀπελευθέρωσιν τῆς χώρας.* Ὅθεν ὅλος ὁ λαὸς τῆς Ἑπτανήσου,

πρὸς οὐδὲν λογιζόμενος τὰς αὐστηρὰς ἀποτροπὰς τῆς Ἐνετικῆς κυβερνήσεως, ἐκηρύχθη ὑπὲρ τῶν Ῥώσσων, πλεῖστοι δ' ἐξοπλισθέντες διεπέρασαν εἰς Πελοπόννησον ἢ ἐπὶ ρωσσικῶν γαλιοτῶν, ἢ ἐπὶ ἰδιοκτήτων πλοίων ἐφ' ὧν ἀνήρτων τὴν ρωσσικὴν σημαίαν, ἢ καὶ ἐπὶ ἀλλοτρίων διὰ τῆς βίας ἁρπαζομένων. Αἱ Ἐνετικαὶ ἀρχαὶ διέταξαν τὴν δήμευσιν τῆς περιουσίας παντὸς μετανάστου ὑπὲρ τοῦ προδιδόντος, ἐτοποθέτησαν στρατιωτικὰ ἀποσπάσματα πρὸς παρεμπόδισιν τῆς μεταφορᾶς, καὶ ἔστειλαν πολεμικὰ πλοῖα πρὸς σύλληψιν τῶν φευγόντων. Καὶ μολαταῦτα οὐδεὶς ἠθέλησεν ἵνα συμμορφωθῇ πρὸς τὰς ἀπειλητικὰς ἐκείνας διαταγάς. Τινὲς μάλιστα ἐτόλμησαν ἵνα διώξωσι διὰ τῆς βίας τοὺς φρουροῦντας στρατιώτας, καὶ ἄλλοι συναντηθέντες ὑπὸ τῶν πολεμικῶν πλοίων ἐπροτίμησαν νὰ καταποντισθῶσιν ἢ νὰ παρεμποδισθῶσιν ἐκ τοῦ πρὸς Πελοπόννησον πλοῦ. Οἱ πλειότεροι τούτων ἦλθον ἄνευ ὅπλων καὶ πολεμεφοδίων, καὶ ἁρπάσαντες εἰς τὴν χεῖρα πᾶν τὸ προστυχὸν ἐργαλεῖον ἢ ξύλον ὥρμησαν πρὸς τὰ μεσόγεια. Δύο χιλιάδες Ζακυνθίων ὑπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς Μακρῆν, Κλάδην, Φορτούνην, Ξανθόπουλον, Ἡρακλειώτην, καὶ Σέρραν εἰσβαλόντες εἰς τὴν Ἦλιδα ἀπετέφρωσαν τὰς κώμας καὶ ἀγροὺς τῶν Τούρκων, καὶ πολιορκήσαντες τὸν Πύργον προσεκάλεσαν τὴν φρουρὰν εἰς ταχεῖαν παράδοσιν. Οἱ Τοῦρκοι ζητήσαντες εἴκοσι τεσσάρων ὡρῶν προθεσμίαν, καὶ ἐπωφεληθέντες τῆς ἀνακωχῆς μετέβησαν τὴν νύκτα εἰς τὰς Πάτρας. Οἱ δὲ Ζακύνθιοι κύριοι τῆς Ἠλείας γενόμενοι ἐγκατέστησαν ἀρχὰς κατὰ τὸν Ἐνετικὸν τρόπον, καὶ ὁ Νικόλαος Φορτούνης ἐνδυθεὶς στολὴν Ἐνετοῦ ἐξέδιδε προκηρύξεις καὶ διαταγὰς αὐτοκαλούμενος *κυβερνήτης καὶ πρεβεδοῦρος Πύργου καὶ Γαστούνης* (1). Ἀφ' ἑτέρου δὲ τρεῖς χιλιάδες Κεφαλλήνων ὑπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς Σπυρίδωνα καὶ Ἰωάννην Μεταξᾶ, Γρηγόριον Πανᾶν, Σπυρίδωνα Λικιαρδόπουλον, καὶ Νικόλαον Φωκᾶν, ἐφορμήσαντες εἰς τὴν Ἀχαΐαν ἐπολιόρκησαν τὰς Πάτρας καὶ ἐν ὀνόματι τῆς Αὐτοκρατορίσσης τῆς Ῥωσσίας προσεκάλεσαν τοὺς Τούρκους εἰς παράδοσιν. Οἱ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, εἰς ὀκτακοσίους συμποσούμενοι, ἐνισχυθέντες καὶ ὑπὸ τῶν ἐκ Πύργου προσφυγόντων, ἐκλείσθησαν μετὰ τῶν γυναικοπαίδων καὶ τῶν πολεμεφοδίων εἰς τὸ φρούριον, καὶ ἰδόντες τοὺς κατ' αὐτῶν ἐπερχομένους, οὓς ἐξέλαβον ὡς Ῥώσσους περίτρομοι ἤρχισαν νὰ σκέπτωνται περὶ παραδόσεως. Ἅμα ὅμως ἐκ

(1) Η. Χιώτης, Γ', σελ. 463.

τοῦ ἰδιάζοντος γλωσσικοῦ ἰδιώματος ἀνεγνώρισαν, ὅτι οὗτοι ἦσαν Ἑπτανήσιοι, ἐξ ἐκείνων μάλιστα οἵτινες κατ' ἔτος ἤρχοντο πρὸς καλλιέργειαν τῶν κτημάτων αὐτῶν, μετέβαλλον γνώμην, καὶ μετά τινος θάρρους ἀπήντησαν, ὡς *παρουσιασθῇ ἕνας Ῥῶσσος καὶ ἀμέσως παραδίδομεν τὸ φρούριον.* Οὐχ ἧττον οἱ Κεφαλλῆνες ἐξηκολούθησαν τὴν πολιορκίαν, ἀπειλοῦντες καὶ ἐξυβρίζοντες τοὺς χριστιανοὺς κατοίκους τῆς πόλεως, οἵτινες κατακλεισθέντες εἰς τὰς οἰκίας των οὐδεμίαν ἤθελον νὰ λάβωσι συμμετοχὴν ἐν τῷ κινήματι.

Ἐν τούτοις ὁ Θεόδωρος Ὀρλὼφ ἀσχολούμενος εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Κορώνης, ἐξηκολούθει προτρέπων διὰ πομπωδῶν ὑποσχέσεων τοὺς μὴ ἐπαναστάντας νὰ μιμηθῶσι τὸ παράδειγμα τῶν λαβόντων τὰ ὅπλα, διαβεβαιῶν συγχρόνως καὶ τοὺς τελευταίους περὶ προσεχοῦς ἀφίξεως πλοίων, ἐφοδίων, ὅπλων, καὶ στρατῶν. Ἡ φρουρὰ τῆς Κορώνης, συγκειμένη ἐξ ἀνάνδρων καὶ ἀπειροπολέμων Τούρκων, ἀθλίως ἐμάχετο πρὸς ἀνανδροτέρους καὶ ἀπειροτέρους. Ὀλιγάριθμος καὶ μὴ τολμῶσα νὰ ποιήσῃ κινδυνώδη ἔξοδον ἔμεινεν ὄπισθεν τῶν προμαχώνων, ἀλλὰ καὶ οἱ Ῥῶσσοι εὐαριθμότεροι καὶ δειλότεροι πρὸς ἔφοδον κατεγίνοντο εἰς κατασκευὴν ἀθλίων ὑπονόμων. Ἐπὶ τέλους οἱ Τοῦρκοι ἀναθαρρήσαντες ἐξῆλθον καὶ κατέστρεψαν τὰ ἔργα τῶν ὑπονομοποιῶν, οἱ δὲ Ῥῶσσοι ἀπελπισθέντας περὶ ἁλώσεως ἤρχισαν νὰ αἰτιῶνται τοὺς Ἕλληνας, ὡς δῆθεν μὴ ἐκπληρώσαντας τὰς περὶ ἀπουδαίων βοηθειῶν ὑποσχέσεις των. Ἀλλὰ καὶ οἱ τελευταῖοι βλέποντες ἐκείνην τὴν ἀδράνειαν πικρῶς κατηγόρουν τοὺς Ῥώσσους, ὡς μὴ παρέχοντας τὰ ὑποσχεθέντα μέσα. Ὁ Μαυρομιχάλης, τὸν ὁποῖον ἰδίως ὁ Ὀρλὼφ ἐμέμφετο ὡς παρακινήσαντα αὐτὸν εἰς τὴν ἀτυχῆ ταύτην πολιορκίαν, ἤλεγχε τοὺς Ῥώσσους ὡς βραδύναντας περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς συμβουλῆς, λέγων αὐτοῖς μετὰ πικρᾶς εἰρωνίας, *ἐνῷ τόσον εὐκόλως καταστρέφετε τὰς οἰκίας τῶν Ἑλλήνων, ἀγνοεῖτε τὴν τέχνην τῆς καταστροφῆς ἑνὸς φρουρίου. Μᾶς κατηφανίσατε, καὶ τοὺς ἐχθρούς μας ἀφίνετε νὰ ζῶσι!* Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ὀρλὼφ ἠθέλησε ἵν' ἀπαντήσῃ μεθ' ὑβριστικῆς ἀλαζονίας πρὸς τὸν *ἀποστάτην τοῦτον*, ὁ Μαυρομιχάλης ὑπερηφάνως τῷ ἀπήντησε, *καὶ ἂν εἶχες ὑπὸ τὰς διαταγάς σου ὅλους τοὺς στρατοὺς τῆς αὐτοκρατορίσσης σου, δοῦλος πάντοτε θὰ ἦσαι, ἐνῷ ἐγὼ εἶμαι ἀρχηγὸς ἐλευθέρου λαοῦ. Ἐὰν δὲ ἡ τύχη μὲ καταστήσῃ τὸν ἔσχατον τῶν ἀνθρώπων, πάλιν ἡ κεφαλή μου θ' ἀξίζῃ περισσότερον ἀπὸ τὴν ἐδικήν σου.* Ἀμέσως ἀμφότεροι ἔθηκαν

τὰς χεῖρας ἐπὶ τῶν ὅπλων των, ἀλλ' ὁ μὲν ἐσταμάτησεν ἐκ καταφρονήσεως, ὁ δ' ἐκ φόβου.

Μετ' ὀλίγον δ' ἐνεφανίσθησαν εἰς τὸν Μεσσηνιακὸν κόλπον ἓν πλοῖον ἑξήκοντα πυροβόλων, μία βομβάρδα, μετὰ δύο φορτηγῶν, καὶ ἀνηγγέλθη ἡ προσεχὴς ἄφιξις τοῦ Ἀλεξίου Ὀρλὼφ μετὰ τοῦ ὑπολειπομένου στόλου. Ἡ ὀχληρὰ ἀντίστασις τοῦ πολιορκουμένου φρουρίου, ὅπερ ἐμπόδιζε τὴν ἐν τῷ λιμένι εἴσοδον, καὶ ἡ ἐν καιρῷ τρικυμίας μὴ ἐξασφάλισις τῶν πλοίων εἰς Οἴτυλον, ὅπερ οἱ Ῥῶσσοι κατεῖχον, ἠνάγκασε τὸν Ὀρλὼφ ἵν' ἀποσπάσῃ στρατιώτας τινὰς καὶ πλοῖα πρὸς κατάληψιν τῶν φρουρίων καὶ τοῦ λιμένος τῆς Πύλου, ἀναθέμενος τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐπιχειρήσεως εἰς τὸν στρατηγὸν Ἀννίβαν, Ἀφρικανὸν τὴν καταγωγήν.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος, ὅταν καὶ ὁ Ἀλέξιος Ὀρλὼφ ἐπαρουσιάσθη πρὸ τῆς Κορώνης (23 Ἀπριλίου 1770). Ὁ ῥωσσικὸς στόλος συνέκειτο τότε ἀπὸ ἓξ πλοῖα τῆς γραμμῆς, τέσσαρας φρεγάτας τῶν εἴκοσι πυροβόλων, καὶ δύο φούστας, καὶ ἐπεβαίνετο ὑπὸ ὀκτακοσίων ἀνδρῶν στρατολογηθέντων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ Στερεᾶς Ἑλλάδος. Ἀμέσως ὁ πληρεξούσιος τῆς Αἰκατερίνης παραλαβὼν τὴν ἀρχηγίαν διέταξε νὰ λυθῇ ἡ πολιορκία τῆς Κορώνης, ὁ δὲ στόλος μετὰ τῶν στρατευμάτων μεταβῇ εἰς Πύλον. Καθ' ἣν στιγμὴν ἀνεχώρουν τὰ Ῥωσσικὰ πλοῖα (26 Ἀπριλίου), οἱ εἰς τὴν λύσσαν τῶν Τούρκων ἐγκαταλειφθέντες Ἕλληνες τῆς Κορώνης καὶ τῶν περιχώρων, φέροντες τὰ πολυτιμότερα σκεύη καὶ σύροντες τὰ γυναικόπαιδα συνεσωρεύθησαν εἰς τὴν παραλίαν καὶ ἐζήτουν ὀδυρόμενοι ἄσυλον, τὸ ὁποῖον βαρβάρως ὁ Ὀρλὼφ τοῖς ἠρνήθη. Πλοιάριά τινα Ζακυνθίων παρέλαβον μέρος τῶν δυστυχῶν τούτων θυμάτων τῆς ῥωσσικῆς κακεντρεχείας, οἱ δὲ πλειότεροι πεζοὶ ἐπορεύθησαν πρὸς τὴν Πύλον. Μετὰ τὴν φυγὴν τῶν Ῥώσσων οἱ Τοῦρκοι ἐξελθόντες τοῦ φρουρίου διήρπασαν καὶ ἐπυρπόλησαν τὰς οἰκίας τῶν χριστιανῶν.

Ἤδη νέοι ἀπόστολοι διέτρεχον τὴν Ἑλλάδα ἀναγγέλλοντες τὴν ἄφιξιν τοῦ Ἀλεξίου Ὀρλὼφ, καὶ διανέμοντες τὰς πομπώδεις αὐτοῦ προκηρύξεις προσεκάλουν πάντας τοὺς κληρικοὺς καὶ προὔχοντας ἵνα μεταβῶσιν εἰς Πύλον καὶ προσφέρωσι τὰ σεβάσματα αὐτῶν εἰς τὸν ἀντιπρόσωπον τῆς Αἰκατερίνης (1).

(1) Ἐκ τῶν τότε ἐκδοθεισῶν πρὸς τοὺς Ἕλληνας προκηρύξεων τοῦ Ὀρλὼφ παρενέθημι τὰς ἑπομένας δύο.

Πᾶσα σχεδὸν ἡ Ἑλλὰς εὑρίσκετο τότε ἐπὶ τῶν ὅπλων. Ἐκ τῶν ἐπαναστατῶν οἱ μὲν παρασυρθέντες ὑπὸ τῆς πρώτης ὁρμῆς τοῦ ἐνθουσιασμοῦ κατέσφαξαν τοὺς παραδοθέντας Τούρκους ἄνευ διακρίσεως γένους καὶ ἡλικίας, ἕτεροι συλλαβόντες αὐτοὺς ἐφύλαξαν ὡς ὁμήρους διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον, καὶ ἄλλοι λαβόντες ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς συνεπείας τοῦ παρατόλμου ἐκείνου κινήματος, προειδοποίησαν αὐτοὺς περὶ τοῦ μέλλοντος κινδύνου καὶ συνεβούλευσαν ἵνα ἐκλέξωσιν ἀσφαλέστερα καταφύγια.

« Ἡμεῖς κόμης Ἀλέξιος Ὀρλὼφ, γενεράλης καὶ πληρεξούσιος τῆς αὐτοκρατορικωτάτης καὶ εὐσεβεστάτης βασιλίσσης πάσης Ῥωσσίας Αἰκατερίνης δευτέρας, ἀρχηγὸς τῆς τε διὰ θαλάσσης καὶ ξηρᾶς στρατείας, τῶν σωματοφυλάκων τῆς βασιλικῆς Μεγαλειότητος, ὑποχιλίαρχος, ἱππεὺς τοῦ τάγματος τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου, καὶ ἁγίου Ἀλεξάνδρου τοῦ Νεύσκη κλπ. κλπ.

» Τοῖς προεστῶσι Μεσολαγγίου, Ζυγοῦ, καὶ Ἀνατολικοῦ τὸ χαίρειν, καὶ τοῖς προεστῶσι Ξηρομέρου.

» Μὲ τὸν ἀποσταλέντα παρ' ὑμῶν κύριον Παναγιώτην Παλαμᾶν ἔλαβον τὴν ἐπιστολήν σας, καὶ ἐκατάλαβα τὸν ζῆλόν σας πρὸς τὴν πίστιν καὶ ἀγάπην τῆς πατρίδος καὶ τὴν κυβέρνησιν, ἐκ στόματος τοῦ ἄνω εἰρημένου, ὁποῦ ἐκάμετε, δι' ὅλα αὐτὰ σᾶς ἐπαινῶ καὶ εὐχαριστῶ. Ὁ αὐτὸς συμπατριώτης σας μοῦ ἐπαράστησε τὴν χρείαν σας, πῶς ζητεῖτε ὀγλήγορα νὰ σᾶς προφθάσω μὲ βοήθειαν. Ὅταν ἐγὼ δὲν ἐψήφισα κινδύνους καὶ κάθε δυσχέρειαν καὶ ἦλθον ἀπὸ τόσον μακρυνοτάτους τόπους μὲ μόνον σκοπὸν νὰ λυτρώσω τοὺς συναδέλφους μου ὅλους κοινῶς τοὺς Ῥωμαίους καὶ νὰ τοὺς εὐτυχήσω, δὲν πρέπει ποσῶς ν' ἀμφιβάλλετε, ὅτι ἐγὼ δὲν θέλω κάμω αὐτοῦ κάθε κυβέρνησιν τὸ ὀγληγορότερον ὅπου δυνηθῶ. Κατὰ τὸ παρὸν σᾶς πέμπω εἰς συντροφίαν τοῦ συμπατριώτου σας δύο μου ὀφικιάλους διὰ νὰ βάλλωσιν εἰς τάξιν αὐτοῦ τὰ πράγματα ἐν κρυφίῳ, καὶ ὁ ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς θέλει ἐπιστρέψει ἐδῶ τὸ ὀγληγορότερον νὰ μοῦ φέρῃ εἴδησιν, καὶ θέλω ἐγὼ εἴτε πέμψω ἢ ὅπως ὁ καιρὸς τὸ καλέσῃ προτήτερον καράβια εἰς βοήθειαν. Ἔχω καλὰς ἐλπίδας νὰ εὕρω εἰς τὴν ἐπαρχίαν σας καὶ ἀληθινὸν ζῆλον τῆς πατρίδος καὶ μεγαλοψυχίαν καὶ σέβας εἰς ἐπακοὴν τῶν μικροτέρων εἰς τοὺς μεγαλειτέρους, ἀπὸ τὴν ὁποίαν καλὴν τάξιν καὶ τὴν πατρίδα σας ἐλευθερώνετε καὶ τὸν ἑαυτόν σας τιμᾶτε, καὶ θέλετε ἔχει τὴν χάριν μου καὶ ἀπολαύει τὸ ἔλεος τῆς βασιλίσσης μας. Ἠξεύρετε λοιπὸν ὅλοι κοινῶς τῆς ἐπαρχίας σας, μικροὶ καὶ μεγάλοι, ὅτι ὅποιος παρέβη τὴν προσταγήν μου, ὅτι νὰ ἦναι ὑποταγὴ τῶν μικρῶν εἰς τοὺς μεγάλους καὶ προξενήσει σκάνδαλα, ἂς ἦνε βέβαιος ὅτι ἐβγαίνει ἀπὸ τὴν χάριν μου καὶ ξεπέφτει ἀπὸ τὸ ἔλεος τῆς βασιλίσσης. Στέκει τώρα εἰς ἐσᾶς ἅπαντας νὰ βάλλετε εἰς καλὴν τάξιν τὰ πράγματα ὅλα τῆς ἐπαρχίας ἀπορρίπτοντες κάθε μερικὴν ἔχθραν, καὶ γενόμενοι ἓν σῶμα καὶ μία ψυχή, καὶ νὰ οἰκονομήσετε τὸ χρειαζόμενον συντρέχοντας τὸ κατὰ δύναμιν εἰς ἐτοῦτο τὸ ἅγιον ἔργον. Καὶ κατὰ τὸ κατάστιχον ὁποῦ μοῦ ἐστείλατε ὅσοι ἔχετε γεννήματα νὰ τὰ φυλάξετε διὰ τὰ στρατεύματά μας, καὶ νὰ μοῦ γράψετε καθένας σας τὸ τί ἔχει καὶ ποῦ τὸ ἔχει, τόσον οἱ τοῦ Καρλελίου, ὅσον καὶ ἄλλοι προεστῶτες τοῦ Ζυγοῦ, καὶ ὅσοι εὐθὺς θελήσετε καὶ ἀργύρια θέλει σᾶς τὰ πέμψω. Ὅσοι δὲ συνθράμετε διὰ τὴν ὥραν χωρὶς ἀργύρια θέλετε κρατήσει λογαριασμὸν εἰς τὸ ὅ,τι πέμψετε καὶ θέ-

Μετὰ τὴν εἰρηνικὴν ἐκ Μεσολογγίου ἀποχώρησιν τῶν Τούρκων ὁ ἐνταῦθα σχολάρχης Παναγιώτης Παλαμᾶς, καὶ οἱ προὔχοντες Ἀνδρέας Καλογεράκης καὶ Ἀναστάσιος Γουλιμῆς, συνέστησαν προσωρινὴν κυβέρνησιν, καὶ περιφράξαντες τὴν πόλιν διὰ τάφρου ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Ὀρλὼφ ἓν πλοῖον πρὸς φρούρησιν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ἀνα-

---

λετε ἀπὸ ἐμένα ἀνταμειφθῆ ὡς ξηλωταὶ καὶ συμβοηθοὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος. Καὶ προσμένω ἀπόκρισιν, καὶ θέλετε μοῦ δίδει κάθε ἀναγκαίαν εἴδησιν. Ὑγιαίνετε.

Ἐν Νεοχάστρῳ Ἀναβαρίνου 1770 Ἀπριλίου 24.

Κόμ. Α. ΟΡΛΩΦ.»

»Ἡ μεῖς πρίγκηψ Ἀλέξιος Ὀρλὼφ ἀρχηγὸς καὶ πληρεξούσιος τῆς Α. Μεγαλειότητος τῆς πολυευσεβάστου Αὐτοκρατορίσσης πασῶν τῶν Ῥωσσιῶν Αἰκατερίνης Ἀλεξανδρίνης Β', διοικητὴς τῶν ναυτικῶν καὶ πεζικῶν δυνάμεων, συνταγματάρχης τῆς φρουρᾶς, καὶ ἱππότης τῶν παρασήμων τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, ἁγίου Ἀλεξάνδρου κτλ.

»Πρὸς τοὺς ἀρχηγούς, ἱερεῖς, καὶ λοιποὺς κατοίκους τῆς Χιμάρας καὶ Βούμβαρι ἐπευχόμεθα καλὴν ὑγείαν.

»Παρὰ τῶν διαφόρων ἀπεσταλμένων παρ' ἡμῶν ἐβεβαιώθητε τὸν ζῆλον, ὃν ἡ Α. Μεγαλειότης τρέφει πρὸς τὸ ἔθνος ὑμῶν. Ἡ Βλαχία, ἡ Μολδαυία, καὶ Γεωργία μαρτυροῦσι μεγαλοφώνως, ὅτι οἱ τόποι ἐκεῖνοι δι' αὐτῆς ἠλευθερώθησαν ἀπὸ τοῦ δουλικοῦ ζυγοῦ, καὶ ἤδη εὐημεροῦσι. Τὸν αὐτὸν φιλάνθρωπον ζῆλον Αὐτῆς καὶ πρὸς τοὺς ἐδῶ τόπους δεικνύει ἀρκούντως ἡ ἀποστολὴ τῶν πολεμικῶν πλοίων ὅσα ἦλθον καὶ ὅσα περιμένονται εἰσέτι. Οἱ πρὸς ἡμᾶς ἀπεσταλμένοι ἀρχηγοὶ Πάνος Μπιτσίλης καὶ Ἀλέξανδρος Χριστοφόρου δύνανται χορηγῆσαι ἡμῖν λεπτομερείας. Τὸ καθ' ἡμᾶς ἐδώσαμεν πρὸς αὐτοὺς διὰ τὸ καλὸν τοῦ τόπου ὑμῶν τὴν ἔγγραφον ταύτην διακήρυξιν, φέρουσαν τὸ κῦρος τῆς σφραγῖδος ἡμῶν, καὶ ἐπράξαμεν πᾶν ὅ,τι ὠφελιμώτερον ἐνομίσαμεν κατὰ τὴν ἔννοιαν τῶν τεσσάρων ἐπιστολῶν, ἃς ἐκόμισαν οἱ παρ' ὑμῶν ἀπεσταλμένοι. Ἰδοὺ λοιπὸν ὁ καιρὸς ἵνα ἀποδείξητε τὸν πρὸς τὸ ἔθνος καὶ τὴν ὀρθοδοξίαν ζῆλον ὑμῶν, καὶ ὁποίαν ἔχετε προθυμίαν πρὸς τὴν βασιλικὴν ὑπηρεσίαν. Δι' αὐτὰ καὶ ὁ κόσμος τιμήσει ὑμᾶς, καὶ ἐγὼ ἀνταμείψω τούς τε ἀρχηγούς, ἱερεῖς, καὶ λοιποὺς διὰ τῆς τιμῆς καὶ εὐνοίας τῆς Αὐτοκρατορίσσης μου.

»Ὀρθόδοξοι ἀδελφοί! ὑμεῖς ἐχρησιμεύσατε καὶ τοῖς Βενετοῖς καὶ τοῖς Νεαπολιτανοῖς ἄνευ τινὸς ὠφελείας τῆς πατρίδος καὶ τῶν ἀπογόνων ὑμῶν· ἐρχόμενοι δὲ ἤδη ἵνα ὑπηρετῆτε μετὰ μεγαλοψυχίας τῇ Αὐτοκρατορίσσῃ θέλετε ὑπηρετεῖν τῇ ἁγίᾳ ἡμῶν θρησκείᾳ καὶ τῇ πατρίδι ὑμῶν, εὐτυχεῖς δὲ καταστήσετε τοὺς ἀπογόνους ὑμῶν, καὶ αἰωνίαν ἀφήσετε μνήμην ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. Ἀποφασίσατε λοιπὸν ἵνα μένητε γενναῖοι καὶ ζηλωταὶ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Αὐτοκρατορίσσης μου διὰ τὴν ἐλευθέρωσιν τοῦ ἔθνους ὑμῶν. Ἐνωθῆτε ὅλοι ὅπως φέρετε σύμφωνοι φόβον καὶ τρόμον εἰς τὸν ἐχθρὸν τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ ἐστὲ ἕτοιμοι εἰς πρώτην διαταγήν μου. Χαίρετε.

»Λάβετε παρὰ τοῦ ἀπεσταλμένου ὑμῶν 1100 φλωρία δι' ἀγορὰν ἄρτου, καὶ ἕτερα πεντακόσια ῥούβλια διὰ προμήθειαν τεσσάρων μικρῶν τηλεβόλων μετὰ τῶν πολεμεφοδίων αὐτῶν. Ὅσῳ δ' ἂν πλείονας πέμψητε ὁπλοφόρους πρὸς ἡμᾶς, τόσῳ κάλλιον ἐκτελέσετε τὴν ἐπιθυμίαν ἡμῶν.

ΑΛΕΞΙΟΣ ΟΡΛΩΦ.»

δεχόμενοι τὴν ἐξ ἰδίων ἐξόπλισιν αὐτοῦ. Ὁ ὁπλαρχηγὸς τοῦ Ἀγγελοκάστρου Λαχούρης κατασφάξας τοὺς συναντηθέντας Τούρκους ἐτάχθη ὑπὸ τὸν Χρίστον Γρίβαν, καὶ ἀμφότεροι ἐπὶ κεφαλῆς τῶν τε ἁρματωλῶν καὶ ἄλλων ἐπαναστάτων ἦλθον καὶ ἐπολιόρκησαν τὸ Βραχώριον. Ὁ Σταθᾶς Γεροδῆμος ἀπαλλαγεὶς τῶν ἐν Βάλτῳ εὐαρίθμων Τούρκων συνεκέντρωσεν ὑπ' αὐτὸν τοὺς μαχίμους κατοίκους τοῦ Σακαρετσίου, Δούνιστας, καὶ Χαλκιοπούλων, καὶ εἰσβαλὼν εἰς Εὐρυτανίαν καὶ Θεσσαλίαν κατέλαβε τ' ἁρματωλίκια τῶν Ἀγράφων καὶ Καρπενησίου, ἐν οἷς ἐγκατέστησε τοὺς σωματάρχας αὐτοῦ Γιάννην Μπουκουβάλαν καὶ Ἀλέξιον Καρακίτσον. Ὁ ἁρματωλὸς τῆς Ναυπακτίας Σουσμάνης σφάξας τοὺς συναντηθέντας Τούρκους ἐπὶ κεφαλῆς ἀπειραρίθμων Κραβαριτῶν ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Ναυπάκτου· μαθὼν ὅμως τὴν ἐν τῇ ἁρματωλικῇ του περιφερείᾳ εἰσβολὴν τῶν Λοιδορικιωτῶν ἐδήωσε τὰ πέριξ καὶ ὑπεχώρησε. Καὶ τῳόντι ὁ ἁρματωλὸς τοῦ Λοιδορικίου Λωρῆς κρατήσας τοὺς ἐκεῖ Τούρκους, εἰσώρμησεν εἰς Κράβαρα καὶ ἐκυρίευσε τὴν Λομποτινάν, διϊσχυριζόμενος ὅτι μέχρις ἐνταῦθα ἐξετείνετό ποτε τὸ ἁρματωλίκιον τοῦ Λοιδορικίου. Ὁ Κομνηνὸς ἐγείρας εἰς ἐπανάστασιν τὰ Βλαχοχώρια τῶν Σαλώνων ἡνώθη μετὰ τοῦ Καλπούζου, καὶ ἐπολιόρκησαν τὴν Λεβαδείαν. Ὁ Μητρομάρας παρέδωκεν εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον πᾶσαν τὴν Μεγαρίδα, καὶ τὴν Ἀττικὴν, μηδὲ τῶν χριστιανῶν φειδόμενος. Οἱ Κορίνθιοι ὑπὸ τοὺς Νοταράδες σφάξαντες τοὺς Τούρκους κατέλαβον τὸν Ἰσθμὸν πρὸς διακοπὴν πάσης μεταξὺ Στερᾶς καὶ Πελοποννήσου συγκοινωνίας. Ὁ μητροπολίτης Πατρῶν Παρθένιος ὑψώσας ἐν Αἰγίῳ τὴν σημαίαν τῆς ἐπανκστάσεως ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Καλαβρύτων (1). Ὁ Χριστόπουλος ἀναλαβὼν

Τῶν προκηρύξεων τούτων ἡ μὲν πρώτη σώζεται χειρόγραφος παρὰ τῷ κυρίῳ Γεωργίῳ Γουλιμῇ νῦν βουλευτῇ Μεσολογγίου, ἡ δ' ἑτέρα ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ κυρ. Ἰω. Φιλήμονος (Δοκίμιον περὶ Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, τόμ. Α', σελ. 331—332). Ἰταλικὴ μετάφρασις ὁμοίας πρὸς τοὺς Ἕλληνας προκηρύξεως τοῦ Ὀρλὼφ (2 Μαΐου) ἐδημοσιεύθη (Vita e fasti di Caterina II, Lugano, 1797 tom. III, σελ. 36—41), ταύτης δὲ ἀνάλυσιν γαλλιστὶ δίδει καὶ ὁ Ῥουλιέρ.

(1) Τότε ὁ ἡγούμενος τῆς Μονῆς τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου ἐξῆλθε μετὰ τῶν ἄλλων μοναχῶν καὶ κρατῶν τὸν σταυρὸν ἀνὰ χεῖρας διηυθύνθη εἰς Καλάβρυτα· διὰ κολλῶν δὲ ἱκεσιῶν, ἀπειλῶν, καὶ νουθεσιῶν κατορθώσας νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν καὶ παραλαβὼν τὰς τουρκικὰς οἰκογενείας καὶ σώζων αὐτὰς μετὰ καὶ τῶν πολυτιμοτέρων κειμηλίων ἀσφαλῶς διεβίβασεν εἰς τὸν Κρισσαῖον κόλπον. Ὅταν δ' ἔπειτα οἱ Ἀλβανοὶ ἐδῄουν τὴν χώραν, ὁ σεβάσμιος ἡγούμενος ἀναπολήσας τὴν ἀγαθοεργίαν ταύτην κατώρθωσε νὰ λάβῃ φρουροὺς μετὰ σημαίας πρὸς

τὴν διοίκησιν τῆς ἐπαρχίας Φαναρίου καὶ ἀνακηρύξας ἁρματωλὸν Θάνον τινὰ Μπαρακούραν, ἀπέστειλεν αὐτὸν ἐπὶ κεφαλῆς πολλῶν ὁπλιτῶν πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐν Σπάρτῃ Ἑλληνο-Ῥώσσων.

Ἐν τῷ μεταξὺ πολιορκηθεῖσα ἡ Πύλος ὑπὸ τοῦ Ἀννίβα παρεδόθη μετὰ ἑξαήμερον πολιορκίαν. Ἡ συνθήκη, δι' ἧς παρεχωρεῖτο ἡ ζωὴ τῇ τουρκικῇ φρουρᾷ, εἰ καὶ ὑπογραφεῖσα καὶ ὑπὸ τοῦ προξένου τῆς Γαλλίας δὲν ἐσεβάσθη ὑπὸ τῶν Μανιατῶν, οἵτινες κατασφάξαντες αὐτοὺς παρέδωκαν τὴν πόλιν εἰς τὰς φλόγας. Ἐνταῦθα δ' ἐλθὼν ὁ Ἀλέξιος διέταξε τὸν ἐν Σπάρτῃ διαμένοντα Ψαρὸν νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Τριπολιτσᾶς, τῆς ὁποίας ὁ ἐπίσκοπος καὶ οἱ προύχοντες ἦσαν ἐκ τῶν πρωτίστων συνωμοτῶν, αὐτὸς δὲ πρὸς ἀναπλήρωσιν τῆς ἐκ Κορώνης ἀτιμωτικῆς ὑποχωρήσεως ἐπελήφθη τῆς πολιορκίας τῆς Μεθώνης.

Ὁ Ψαρὸς ἐνθαῤῥυνθεὶς ἐκ τῆς ὑποταγῆς τῆς Σπάρτης προθύμως ἤκουσε τὴν διαταγὴν τοῦ Ὀρλώφ. Πολλοὶ πολλαχόθεν συνεκεντρώθησαν ἐν Σπάρτῃ ἵνα λάβωσι μέρος εἰς τὴν ἐκστρατείαν, καὶ τοσοῦτον ἐθεωρήθη ἀσφαλὴς ἡ αἰσία αὐτῆς ἔκβασις, ὥστε οἱ Μανιάται παρέλαβον καὶ τὰς γυναῖκάς των φερούσας σάκκους κενοὺς πρὸς μετακόμισιν τῆς λείας. Οἱ Τοῦρκοι ἅμα μαθόντες τὴν ἀπόφασιν τῶν ἐπαναστατῶν συνεκέντρωσαν ἐν τάχει μεγάλας δυνάμεις πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἐπισήμου ταύτης πόλεως. Ὁ ἐκ Γρικκάλων Νιμετιζαδὲς, ὁ Λαρισσαῖος Ὀσμὰν βέης, ὁ ἐξ Ἀτταλείας Ἀλῆ ἀγᾶς, καὶ ὁ βεϊζαδὲς τῶν Θηβῶν συνεκέντρωσαν, διαταγῇ τοῦ σερασκέρου, παραχρῆμα τὰ σώματα αὐτῶν ὑπὸ τὸν μουτεσελίμην τῆς ἐν Συρίᾳ Τριπόλεως· ταὐτοχρόνως δὲ καὶ αὐτὸς ὁ σερασκέρης ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἰδίων αὐτοῦ στρατευμάτων ἔσπευσε πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ κινδύνου. Παρουσιασθέντες οἱ Ἕλληνες πρὸ τῆς Τριπολιτσᾶς κατεσκεύασαν κανονοστοιχίαν πλήττουσαν τὸν προμαχῶνα, ὄπισθεν τοῦ ὁποίου εἶχον ὀχυρωθῇ οἱ Τοῦρκοι. Οὗτοι δ' ἐνισχυθέντες ἐκ τῆς προσελεύσεως τῶν ἄνω ἐπικουριῶν, ἔσφαξαν πολλοὺς τῶν ἐν τῇ πόλει Ἑλλήνων, καὶ διὰ τοῦ αἵματος τῶν δυστυχῶν τούτων βάψαντες τὰς κεφαλὰς τῶν ἵππων, καὶ τὰς χεῖρας αὐτῶν, ἐφώρμησαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων σατανικῶς ἀλαλάζοντες. Ἐπὶ μικρὸν ἀντιστάντες οἱ Ἕλληνες ἐτράπησαν ἐπὶ τέλους

φύλαξιν τοῦ Μοναστηρίου. Οἱ Μεγαλοσπηλαιῶται ὠφελούμενοι τῆς ἐξαιρετικῆς ταύτης προστασίας διέσωσαν πολλὰς ψυχὰς ἀπὸ τῆς μαχαίρας τῶν λυμαινομένων Ἀλβανῶν. (Κωνσταντίνου Οἰκονόμου, Κτιτορικὸν Μεγάλου Σπηλαίου, σελ. 88).

εἰς ἄτακτον φυγήν, ἐγκαταλιπόντες εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν καὶ τὴν κανονοστοιχίαν, καὶ τὰ πολεμεφόδια. Μετὰ δὲ τὴν νίκην οἱ Τοῦρκοι ἐπανελθόντες εἰς Τριπολιτσὰν διήρπασαν καὶ παρέδωκαν εἰς τὰς φλόγας τὰς οἰκίας τῶν χριστιανῶν· ἐν διαστήματι ὀλιγωτέρῳ τῶν δύο ὡρῶν ἐσφάγησαν τρεῖς χιλιάδες Ἑλλήνων ἄνευ διακρίσεως γένους καὶ ἡλικίας, τὰ δὲ πτώματα αὐτῶν ἐκάησαν ἐπὶ πυρᾶς. Μετὰ τὴν κατεύνασαν τῆς λυσσώδους τῶν Τούρκων ὀργῆς ὁ διοικητὴς τῆς πόλεως κατεδίκασεν εἰς θάνατον τὸν ἐπίσκοπον καὶ πέντε ἄλλους κληρικοὺς, ὡς ῥωσσίζοντας. Οἱ δὲ κάτοικοι τῶν περιχώρων μαθόντες τὰς γενομένας βαρβαρότητας ἔντρομοι ἔδραμον ἵνα ἐπικαλεσθῶσι τὸ ἔλεος τῶν Ὀθωμανῶν (1).

Ἐν ᾧ οἱ περὶ τῶν Ψαρῶν ἀθλίως ἐκ τῆς Τριπολιτσᾶς ἐδιώκοντο,

---

(1) Αὐτόπτης Τριπολίτης ὁ Ἀντώνιος Πετρίδης ἀφηγεῖται ἐν ὀλίγοις οὕτω τὰ τότε λαβόντα χώραν. « Ἦλθε τὸ ἀπηνέστατον καὶ παμβαρβαρώτατον ῥωσσικὸν στράτευμα εἰς Πελοπόννησον εἰς τὸ μέρος τοῦ Νεοκάστρου καὶ Μοθώνης· εἰς δὲ τὸν Μιστρὰν ἐπῆγαν Μαρτίου ε, καὶ αὐτὸν κατεκυρίευσαν μετὰ τῶν Μανιατῶν καὶ τοὺς ἐκεῖ οἰκοῦντας Τούρκους ἅπαντας σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις ξίφει κατέσφαξαν. Μαρτίου δὲ κθ', τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ δευτέρᾳ, ὡσεὶ ὥρα ἡ, πολὺ πλῆθος Μανιατῶν καὶ ἄλλων Μωραϊτῶν φέροντες εἰς σημεῖον βασιλικοῦ στρατεύματος καὶ τεσσαράκοντα Ῥούσσους ἦλθον εἰς τὴν Τριπολιτσὰν τὴν τοῦ ἡγεμόνος καθέδραν, καὶ ἡμετέραν πατρίδα, εἰς τὸ μέρος ὀνομαζόμενον Ἅγιος Βασίλειος· οἱ δὲ ἐκεῖ εὑρισκόμενοι Τοῦρκοι ξένοι τε καὶ ἐντόπιοι λαμβάνοντες εἴδησιν ἐξῆλθον ἅπαντες μετὰ πολλῶν ἁρμάτων εἰς προϋπάντησίν τους, καὶ διαστάσης ὡσεὶ ὥρας μιᾶς, οἱ μὲν νικηθέντες ἐπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω, οἱ δὲ νικήσαντες καὶ θυμοῦ ἐμπλησθέντες πολλοὺς ἢ μᾶλλον εἰπεῖν πάντας τοὺς ἐκεῖ χριστιανοὺς ἀνεῖλον μαχαίρᾳ. Ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἰδοὺ φανερόνω καὶ τοὺς συγγενεῖς μου, πρῶτον τὸν πατέρα μου, τὸν ἀδελφόν του καὶ θεῖόν μου Οἰκονόμον, τὸν ἀδελφόν μου Κωνσταντῖνον, τοὺς θείους μου Παρασκευᾶν Ῥογάρην, καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Σπυρίδωνα, τὸν Γεώργιον Καρανικόλαν, καὶ ἐπιλοίπους. Τόση ἄδικος σφαγὴ ἔγινεν εἰς αὐτὴν τὴν δύστηνον χώραν, ὥστε ὁποῦ αἱ οἰκίαι καὶ δρόμοι ἐγέμισαν αἷμα, καὶ εἰ μὴ ἀπὸ θείων ἀνδρῶν πρὸς κύριον ἐντεύξεις τὴν ἐπιοῦσαν δὲν ἐπρόφθανεν ὁ τῳόντι εὐσπλαγχνικώτατος Ὀσουμάν-μπεης μήτε κἂν ὄνομα χριστιανοῦ εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἐσώζετο. Πολλάκις λοιπὸν ἡ Πελοπόννησος αἰχμαλωσίας ἐδοκίμασε, πλὴν αὕτη ἡ ἐκ τῶν ἐν προβάτου δορᾷ προβάτων φθορὰν ἀπειργασαμένων βαρβάρων λέγω Ῥουσσῶν νῦν προξενηθεῖσα, μήτε ἀκούσθη, μήτε ὁ Κύριος νὰ θώσῃ εἰς ἄλλους χριστιανούς . . . Ἐκκλησίαι, μοναστήρια, καὶ σχολεῖα κατεσκάφθησαν καὶ ἠφανίσθησαν, ἄπειρα πλήθη ἀθλίων χριστιανῶν, ἱερωμένων τε καὶ λαϊκῶν, μοναχῶν τε καὶ μοναζουσῶν, ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, νέων τε καὶ γερόντων, παρθένων τε καὶ ἀπειροκάκων βρεφῶν, δορυάλωτοι καὶ αἰχμάλωτοι γενόμενοι καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης διασπαρέντες ἀγεληδὸν ὡς ἄλογα ζῶα ἀπεμπωλοῦντο, πολὺ χειρότερα ἀπὸ τοὺς ἄλλοτε ἐπὶ Τίτου καὶ Οὐεσπεσιανοῦ ἐξανδραποδισθέντας Ἑβραίους. » Φιλίστωρ τόμ. Δ', σελ. 537—39.—Hammer XVI σελ. 451.—Vita e Fasti di Caterina tom. III. σελ. 32.

ὁ Ὀρλὼφ ἐπολιόρκει τὴν Μεθώνην. Ἡ ἐνταῦθα φρουρὰ συγκειμένη ἐξ ὀκτακοσίων γιανιτσάρων ἀνδρικὴν ἀντέξαξεν ἀντίστασιν. Οἱ Ῥῶσσοι πεντακόσιοι τὸν ἀριθμὸν καὶ μετ' αὐτῶν ἑκατὸν πεντήκοντα Μαυροβουνιῶται καὶ Ἕλληνες, στενῶς ἐπολιόρκουν τὸ φρούριον, πληττόμενον ὑπὸ τριῶν ἰσχυρῶν κανονοστοιχιῶν, δύο ὅλμων, καὶ τῶν πυροβόλων τεσσάρων πλοίων. Ὅλα τ' ἀπηρχαιωμένα τῶν Τούρκων τηλεβόλα διερράγησαν, οἱ δὲ προμαχῶνες τοῦ φρουρίου ἠνεώχθησαν εἰς δύο μέρη.

Ἐν τούτοις ὁ τουρκικὸς στόλος μετὰ μεγάλης σπουδῆς παρασκευασθεὶς εἶχεν ἐξέλθει τοῦ Ἑλλησπόντου. Ὁ τέως καπιτὰν πασᾶς Ἰβραὶμ ὁ Χαλκιδεὺς καθαιρεθεὶς τοῦ ἀξιώματος ἐστάλη διοικητὴς Εὐβοίας, ἀντ' αὐτοῦ δὲ διορισθεὶς ὁ Χοζαμεδίν, ἔγγονος τοῦ περιλαλήτου Τζανοὺμ Χότσα, διετάχθη ἵνα ἐν τάχει ὁδηγήσῃ τὸν στόλον εἰς τὰ ὕδατα τῆς Πελοποννήσου.

Ἅμα τῇ εἰδήσει τῆς ἐξεγέρσεως τῶν Ἑλλήνων οἱ Τοῦρκοι μανιώδεις ἀντεξεδικήθησαν κατ' ἄλλων ἀθώων χριστιανῶν. Ἡ Τρίκκη ἐπυρπολήθη καὶ διηρπάγη (1), ἡ ἐμπορικωτάτη καὶ εὐδαίμων Μοσχό-

(1) Ἐπὶ ἀντιτύπου Λαυσαϊκοῦ ἀνήκοντός ποτε εἰς Ἰωάννην ἱερέα τὸν ἐκ Τρίκκης, καὶ κατατεθειμένου ἐν τῇ Ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Ἀθηνῶν, ἀναγινώσκονται τὰ ἑξῆς περίεργα σημειώματα περὶ τῶν ἐν Τρικκάλοις τότε συμβάντων. «1768, ἐκίνησε πόλεμον ὁ σουλτὰν Μουσταφᾶς μὲ τοὺς Ῥούσσους, καὶ ἐν πρώτοις ἔστειλεν ἰστερᾶν εἰς Τρίκκαλα βουβάλια πενῆντα καὶ ἐπλήρωναν ἀπὸ σαράντα γρόσια τὸ ζευγάρι. Νοεμβρίου 4, ἦλθεν ἄλλο φερμάνι διὰ ἄλογα, νὰ δίδῃ τὸ βιλαέτι τοῦ Τρικκάλου ἰστερᾶν ἄλογα πεντακόσια μὲ σαμάργια, καὶ σακκιὰ διὰ νὰ κουβαλήσουν ζαερὲ εἰς τὸν πόλεμον. Νοεμβρίου 9, ἀπέρασαν ἀπ' ἐδῶ ἀπὸ Τρίκκαλα φορτώματα ἄσπρα εἴκοσι δύο, καὶ εἶπον ἦτον ἑκατὸν δέκα χιλιάδες γρόσια, καὶ ἐπῆγεν αὐτὰ τὰ ἄσπρα ἕνας μεγάλος καπουντζῆς εἰς τὰ Γιάννινα εἰς τὸν Μεημὲτ πασιᾶ, τὸ παρανόμι τοῦ πασιᾶ Καλὸ, διὰ νὰ μάσουν ἀσκέρια, καὶ εἰς τὸν Κατὶμ πασιᾶ γυιὸν τοῦ Μπεκίρ-μπεη. 1770, ἤφεραν Ἀρβανίταις οἱ ἀγάδες διὰ φύλαξιν τῆς πολιτείας χιλίους πεντακοσίους, καὶ ἀπέρασαν καὶ ἄλλοι Ἀρβανίταις καὶ ἐπῆγαν διὰ τὸν Μωρέαν, καὶ τὰ κακὰ ὁποῦ ἔκαμαν οὔτε ἔχουν σταθῆ ἄλλην βολά. 1770 Ἰουλίου 14, ἡμέρα τετράδη, οἱ ἄνωθεν Ἀρβανίταις, ὁποῦ τοὺς εἶχαν μπεκτζίδες, ἐδιαγούμισαν τὰ ἐργαστήρια ὅλα τοῦ παζαργιοῦ, ἕως πεντακόσια τὸν ἀριθμὸν, καὶ ἀπάνω εἰς τρεῖς ὥρας ἐκάη ὅλο τὸ τσαρσὶ, καὶ ἐσκοτώθησαν Ἀρβανίταις 13, ἐπειδὴ καὶ ἦτον δύο ταράφια· καὶ ἐπάτησαν ἀκόμη καὶ τὰ Ὀβρέϊκα τὰ σπίτια καὶ τὸν ἐπάνω μαχαλᾶ, καὶ τὸν κάτω. Ἄσπρα ηὗραν εἰς τοὺς Ἑβραίους περισσότερα ἀπὸ σαράντα πέντε πουγγιὰ, καὶ τὰ ἐπόλοιπο βγιό τους, μαλαματικά τους, στολίδια τῶν γυναικῶν τους, χαλκώματα καὶ στρωσίδιά τους, καὶ μπιρσίμι, καὶ ἕτερα ἀκόμη, ὁποῦ τὸ κακὸν δὲν ἐστάθη. 1773 Ἰουλίου 17, ὁ Τιρβίσης μπουλούμπασης ἐσκότωσε τὸν μακαρίτην κὺρ Δημάκην ὁμοῦ μὲ τὸν υἱόν του Νικολὸν εἰς τὸ σπίτι τους, μέσα εἰς τὸν ὀντᾶ τους, οἱ ὁποῖοι ἐστά-

πολις ἄρδην κατεστράφη, οἱ προεστῶτες τῆς Φιλιππουπόλεως ἐρραβδίσθησαν, τὰ ὑπάρχοντα τῶν χριστιανῶν διηρπάγησαν, αἱ οἰκίαι των ἐκάησαν, καὶ πολλοὶ ἔπεσαν θύματα τῆς μαχαίρας τῶν ἐξηγριωμένων βαρβάρων. Εἰς Λῆμνον ἀπεκεφαλίσθησαν ὅ τε ἀρχιερεὺς καὶ οἱ προὔχοντες τῶν Ἑλλήνων, ἐν δὲ τῇ Σμύρνῃ πολλοὶ ἐφονεύθησαν ἐξερχόμενοι τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Φωτεινῆς.

« Ἀπὸ ὅλας ὅμως τὰς πόλεις τῆς Ῥωμελίας, γράφει ὁ Λαρισσαῖος Κούμας, καμμία βέβαια δὲν εἶδε τραγικωτέρας σκηνὰς παρὰ ἡ Λάρισσα. Τρεῖς σατράπαι εὑρίσκοντο εἰς αὐτὴν τὸ 1770 ἔτος, τὸ μὲν νὰ στρατολογῶσι διὰ τὸν πόλεμον, τὸ δὲ καὶ νὰ προσέχωσι μὴ μεταδοθῇ τὸ ἐπαναστατικὸν πνεῦμα τῆς Πελοποννήσου διὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ Θετταλῶν ἁρματωλῶν. Ἐκυρίευε τότε τὸ δαιμόνιον τῆς διχοστασίας δύο φατρίας προεστώτων τῆς ἐπαρχίας Τρίκκης, Δημάκη καὶ Γεωργάκη Χαλκιωτῶν, καί τινος ἄλλου Τρικκαίου, οἵτινες ἀνέφερον εἰς τὴν Λάρισσαν τὰς κατ' ἀλλήλων κατηγορίας. Ὁ Ἀγαπασᾶς (εἷς ἐκ τῶν τριῶν) ἐδιώρισε τοὺς στασιάζοντας προεστῶτας νὰ ὑπάγουν συνεπιφέροντες ὅσους δύνανται χριστιανοὺς καθεὶς, διὰ νὰ πληροφορηθῇ ἀπὸ τοὺς πολλοὺς τίς ἐκ τῶν προεστώτων ἔχει τὰ δίκαια. Μὲ ἐνθουσιασμὸν οἱ μαινόμενοι ἐσύναξαν καθεὶς τοὺς συστασιαστάς του. Τρεῖς χιλιάδες Τρικκαῖοι ἐκ τῶν πολλῶν χωρίων τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης ἔρθασαν εἰς τὴν Λάρισσαν. Ἡ μεγάλη αὐλὴ τοῦ πασᾶ δὲν ἐχώρει τὸ πλῆθος τῶν φωναζόντων τῶν μὲν ὑπὲρ Δημάκη καὶ Γεωργάκη, τῶν δὲ ὑπὲρ τοῦ Τρικκαίου. Εἰς τὴν δευτέραν συνάθροισίν των ἐπρόσταξεν ὁ πασᾶς τὸν ὄλεθρον τῶν ἀόπλων τούτων καὶ ἀκάκων ἀνθρώπων. Ἤρχισεν ἡ κατ' αὐτῶν πυροβόλησις. Ὅσοι ἔφευγαν ἀπὸ τὴν αὐλὴν ἐφονεύοντο εἰς τοὺς δρόμους. Εἰς μίαν ἡμέραν ἡ πόλις ἐγεμίσθη νεκρῶν, καὶ τὰ ῥεῖθρα τοῦ Πηνειοῦ ἐβάφησαν ἀπὸ τὸ αἷμα τῶν ἀθλίων Τρικκαλινῶν (Μαρτ. 9 1770). Οἱ Λαρισσαῖοι δὲν ἐδοκίμασαν μετριώτερα. Συνειθισθέντες οἱ γιανιτσάροι νὰ φονεύουν χριστιανοὺς, ἐτουφέκιζαν καθ' ἑκάστην 10—12 χριστιανούς. Ἕνα μόνον ναὸν εἶχαν πέντε χιλιάδες κάτοικοι τῆς πόλεως ἐκείνης,

---

θησαν γέροντες Τρικκάλου. Ἔπειτα ἔγινε γέροντας ὁ κὺρ Στάθης Δημουλᾶς. 1778, Ἰουνίου, 8, ἡμέρα Κυριακὴ, ἀπέθανεν ὁ ἄρχων κὺρ Εὐστάθιος ὁ γέροντας τοῦ Τρικκάλου, καὶ ἦρθε μποστατσῆς ἀπὸ τὴν Πόλιν, καὶ ἐδούλωσε τὸ σπίτι, καὶ ἐγύρευσε νὰ κάμῃ τὸ βιός του μιρί, διατὶ εἶχε φερμάνι, καὶ τοῦ ἔδωκαν πέντε πουγγιὰ καὶ ἔστειλε ἄρτζι εἰς τὴν βασιλείαν ὁ μποσταντσῆς διὰ νὰ χαρίσῃ τὸ βιός. »

τιμώμενον εἰς ὄνομα τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου, καὶ τοῦτον τὸν ἐκρήμνισαν μὲ ὅρκον νὰ μὴ συγχωρήσωσι πλέον τὴν ἀνάκτησίν του. Οἱ ἀκμάζοντες διὰ τῆς ἐμπορίας πλούσιοι Λαρισσαῖοι ἐγυμνώθησαν, ἐσκοτώθησαν, καὶ ὅσοι ἠδυνήθησαν, ἔφυγαν εἰς τὰ ὀρεινὰ χωρία. Ἡ Λάρισσα ἔκτοτε μέχρι τῆς σήμερον περιέχει χριστιανοὺς πένητας, χειρώνακτας, ἀποζῶντας μὲ τοὺς βαρεῖς κόπους των.... Ἀλλὰ τίς δύναται νὰ περιγράψῃ ὅλα τὰ δεινά; Ἰδοὺ τὰ καλὰ ὁποῦ ἀπήλαυσε τὸ ἑλληνικὸν γένος ἀπὸ τὴν τῶν Πελοποννησίων μὲ τὸν Ὀρλόφιον συμμαχίαν (1) ».

Ἀπειράριθμα στίφη Ἀλβανῶν εἰσβαλόντα εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα διηυθύνοντο εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ὁ ἁρματωλὸς τοῦ Βάλτου Σταθᾶς Γεροδῆμος, ἀντὶ ν' ἀντιτάξῃ τοὺς ὑπ' αὐτὸν Ἀκαρνᾶνας, ἠρκέσθη ἕνα συνομολογήσῃ μετ' αὐτῶν συνθήκην, ἐξασφαλίζουσαν αὐτῷ καὶ τοῖς σωματάρχαις αὐτοῦ Μπουκουβάλᾳ, Καρακίτσῳ, καὶ Κοντογιάννῃ, τ' ἁρματωλίκια τοῦ Βάλτου, τῶν Ἀγράφων, τοῦ Καρπενησίου, καὶ τῆς Ὑπάτης. Τὸ παράδειγμα ὅμως αὐτοῦ δὲν ἐμιμήθη καὶ ὁ λεοντόθυμος ἁρματωλὸς τῆς Βονίτσης καὶ Ξηρομέρου Χρῆστος Γρίβας. Οὗτος ἅμα πληροφορηθεὶς τὴν εἰς Ἀκαρνανίαν εἰσβολὴν τῶν ἀγρίων ἐκείνων ὀρδῶν, ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τοῦ Βραχωρίου καὶ ἔδραμεν εἰς συνάντησιν αὐτῶν. Διαβάντες οὗτοι τὸν Ἀχελῷον ἠνώθησαν μετὰ τῶν ἐν Βραχωρίῳ καὶ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀχμὲτ βαλῆ τοῦ Κάρλελι (Ἀκαρνανίας) καὶ τοῦ Ἀλβανοῦ Σουλεϊμὰν διηυθύνθησαν πρὸς τὸ Ἀγγελόκαστρον. Ὁ Γρίβας μὴ δυνηθεὶς ν' ἀντικόψῃ τὴν ὁρμὴν αὐτῶν ἀμέσως ὠπισθοχώρησε καὶ ὠχυρώθη εἰς ἅγιον Ἠλίαν τῆς Μπέαινας ἔξω τοῦ Ἀγγελοκάστρου. Ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Τσέγιος μετὰ πεντήκοντα ὁπαδῶν κατέλαβε τὴν θέσιν Ῥαγγαβέϊκα, ὁ ὁπλαρχηγὸς Γεώργιος Λαχούρης τὴν γέφυραν τοῦ Ἀγγελοκάστρου καὶ τὸ παρ' αὐτῇ δάσος, ὁ δὲ Χρῆστος τοὺς ἐν ἁγίῳ Ἠλίᾳ ἑτοιμασθέντας προμαχῶνας. Οἱ Τοῦρκοι διῃρέθησαν εἰς δύο σώματα, ἐξ ὧν τὸ μὲν ὑπὸ τὸν Σουλεϊμάνην ὥδευσε κατὰ τοῦ Τσέγιου καὶ Λαχούρη, τὸ δ' ἕτερον ὑπὸ τὸν Ἀχμέτην κατηυθύνθη κατ' αὐτοῦ τοῦ Γρίβα. Ὁ Τσέγιος γενναίως ἐπὶ τρεῖς ὥρας ἀγωνισθεὶς ἡρωϊκῶς ἔπεσεν, ὁ δὲ Λαχούρης μὴ δυνηθεὶς ν' ἀντισταθῇ, ἔκοψε τὴν γέφυραν, καὶ δραμὼν ἠνώθη μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ, ὅστις δὶς εἶχεν ἀποκρούσει τὸν Ἀχμέτ. Ἐνῷ δὲ οὗτοι συμπλακέντες λυσσωδῶς ἐμάχοντο, καταφθάσας ὁ Σουλεϊμὰν

(1) Κούμα, Ἱστορίαι τῶν Ἀνθρωπίνων πράξεων, τόμ. 10 σελ. 382—84.

κατέλαβε τὰ νῶτα αὐτῶν. Ἐπὶ ἓξ κατὰ συνέχειαν ὥρας τρομερὸς συνήφθη ἀγὼν, καὶ ἐπὶ τέλους οἱ ἐπαναστάται ἀπελπισθέντες ἀπεφάσισαν ἵνα διασχίσωσι ξιφήρεις τὰ στίφη τῶν Τούρκων. Ὁ Χρῆστος Γρίβας καὶ ὁ Λαχούρης πρῶτοι ἐξῆλθον ἀπὸ τοὺς προμαχῶνας, παρακολουθούμενοι ὑπὸ τῶν ἐπιζησάντων ὁπαδῶν, καὶ τὸν τρόμον καὶ τὴν φρίκην διασπείροντες εἰς τὰς ἐχθρικὰς φάλαγγας ἤρχιζον ἤδη νὰ διασχίζωσιν αὐτὰς, ὅταν οἱ Ἀλβανοὶ λοξοδρομήσαντες ἐπαρουσιάσθησαν πρὸ αὐτῶν. Οἱ λεοντόκαρδοι Ἀκαρνᾶνες ὥρμησαν καὶ κατὰ τούτων, ἀλλὰ περικυκλωθέντες κατεκόπησαν. Ὁ Γρίβας καὶ ὁ Λαχούρης ἔπεσαν ἐν μέσῳ σωρείας ἐχθρικῶν πτωμάτων, καὶ μόνον ἓξ ἁρματωλοὶ ὑπὸ τὸν Μαυροδῆμον ἠδυνήθησαν φεύγοντες νὰ ἔλθωσιν εἰς Αἰτωλικὸν, ἔνθα οἱ μετ' ὀλίγον ἐπελθόντες Ὀθωμανοὶ συλλαβόντες ἐθανάτωσαν καὶ τούτους. Τριακόσιοι ἦσαν οἱ μετὰ τῶν Γριβαίων καὶ τοῦ Λαχούρη πεσόντες κατὰ τὴν ἔνδοξον τοῦ Ἀγγελοκάστρου μάχην. Τὰ πτώματα αὐτῶν διαταγῇ τοῦ Ἀχμὲτ ἔμειναν ἄταφα, καὶ αἱ κεφαλαὶ τοῦ Χρήστου καὶ τοῦ Τσέγιου Γρίβα, ὡς καὶ τοῦ Λαχούρη, ἀνεστηλώθησαν ἐπὶ δοκῶν ἐν τῷ διασταυρώματι τῆς ὁδοῦ τοῦ Ἀγγελοκάστρου. Ἡ δὲ θέσις, ἐν ᾗ ἔπεσαν οἱ μεγάθυμοι ἁρματωλοὶ, φέρει ἄχρι τοῦδε τὸ ὄνομα τῶν *Γριβαίων τὰ κόκαλα* (1).

Ὀλίγον πρὸ τούτου οἱ ἐν Μεσολογγίῳ ἐπαναστάται μάτην κατ' ἐπανάληψιν ζητήσαντες ἀπὸ τὸν Ὀρλὼφ τὴν ἀποστολὴν ἑνὸς πλοίου, καὶ ἤδη μαθόντες τὴν ἐπέλευσιν τῶν Ἀλβανῶν, ἀπεφάσισαν ἵν' ἀλλαχοῦ ζητήσωσι σωτηρίαν. Ὁ ἐσχάτως εἰς Πύλον ἀποσταλεὶς ἐκ μέρους τῆς κοινότητος, ἅμα ἐπανελθὼν συνήθροισε πάντας, καὶ εἰλικρινῶς ἀνήγγειλεν αὐτοῖς, ὅτι *ἀφοῦ τόσον ἀνοήτως ἔδραξαν τὰ ὅπλα, καὶ ἤδη ἐβεβαιώθησαν περὶ τῆς ὑπὸ τῶν Ῥώσσων ἐγκαταλείψεως, μονομερὴς αὐτῶν στοχασμὸς πρέπει πλέον νὰ ἦνε οὐχὶ πρὸς ἀνωφελῆ ἀντίστασιν, ἀλλὰ πρὸς ἐκλογὴν καταφυγίου, καὶ σωτηρίαν τῶν γυναικοπαίδων.* Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ Μεσολογγῖται ἔδραμον ἀμέσως εἰς τὰς οἰκίας των καὶ παραλαβόντες τὰ πολυτιμότερα κοσμήματα καὶ τ' ἀναγκαιότερα σκεύη ἐπιβιβάζονται μετὰ τῶν γυναικοπαίδων εἰς τὰ τριάκοντα αὐτῶν πλοιάρια. Ἐν ᾧ ὅμως ἡτοιμάζοντο πρὸς ἀπόπλουν διευθυνόμενοι εἴς τινα χριστιανικὴν χώραν, πλοῖα τῶν Δουλχινιωτῶν ἐπαρουσιάσθησαν πρὸ τοῦ λιμένος. Οἱ Μεσολογγῖ-

(1) Ἑλληνικὰ Ἀνέκδοτα, Δ', σελ. ρλδ'—ρλέ.

ται σχηματίζουσιν ἀμέσως κύκλον, καὶ ἐπὶ μίαν ὁλόκληρον ἑβδομάδα ναυμαχοῦσι θαρραλέως κατὰ τῶν Ἀλβανῶν πειρατῶν. Κατὰ τύχην ὅμως πλοιάριά τινα ἐκ τούτων νύκτωρ εἰς Πάτρας διευθυνθέντα, καὶ ἰδόντα τὴν ἐκεῖ ἐπικρατοῦσαν ἐρημωσιν, ἐπιστρέφουσι καὶ ἀναγγέλλουσι τὴν εἴδησιν εἰς τοὺς ἐν Μεσολογγίῳ ἑταίρους, οἵτινες ἀμέσως λύσαντες τὴν πολιορκίαν σπεύδουσι πρὸς καταλῆψιν τῆς λείας. Τῆς ἀνακωχῆς ταύτης ὠφεληθέντες οἱ Μεσολογγῖται ἐγκαταλείπουσι πλέον τὴν πατρίδα, καὶ ζητοῦσι φιλοξενίαν εἰς Ἑπτάνησον, ἄλλοι δὲ καταφυγόντες εἰς Αἰτωλικόν, ἔκοψαν πρὸς ἐξασφάλισιν τὴν μετὰ τῆς ξηρᾶς συγκοινωνίαν τοῦ νησιδρίου (1). Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον οἱ ἐξ Ἀγγελοκάστρου Ἀλβανοὶ ἐλθόντες εἰς Μεσολόγγιον καὶ εὑρόντες ἔρημον τὴν πόλιν, κατασκευάζουσι μονόξυλα, καὶ δι' αὐτῶν μεταβαίνουσιν εἰς Αἰτωλικόν. Οἱ ἐνταῦθα συγκεντρωμένοι δυστυχεῖς χριστιανοὶ

---

(1) Ἐν τοῖς ἐγγράφοις τοῦ κ. Γεωρ. Γουλιμῆ εὗρον καὶ τὸ ἑξῆς πιστοποιητικὸν περὶ τῶν ἐν Ζακύνθῳ προσφυγόντων προὐχόντων τοῦ Μεσολογγίου.

« Ἐνώπιον ἡμῶν ταπεινότητας παρασταθέντες οἱ εὐγενέστατοι ἄρχοντες ὅ τε κὺρ Ἀνδρέας Καλογεράκης καὶ ὁ κὺρ Ἀναστάσιος Γουλιμῆς ἀπὸ τῆς χώρας Μεσολογγίου, ἐζήτησαν πίστιν ἀληθῆ καὶ μαρτυρίαν βεβαίαν περὶ τῆς πολιτείας αὐτῶν καὶ τῆς νῦν αὐτῶν καταστάσεως. Ὅθεν καὶ ἡμεῖς εἰδότες αὐτοὺς καλῶς καὶ ἐπισταμένως διαμαρτυρόμεθα τούτους προεστῶτας ὄντας τῆς αὐτῆς πολιτείας Μεσολογγίου τῆς κατὰ τὴν Αἰτωλίαν, μάλα καλῶς καὶ ἀξιοχρέως τά τε ἄλλα καὶ τὰ τῆς πολιτείας διάγοντας. Ἐν τῷ νῦν δὲ καιρῷ ἐπ' ἐλπίδι τῆς ἐλευθερίας τῶν χριστιανῶν ἀπώλοντο καὶ αὐτοί, καὶ εἰς τέλος ἠφανίσθησαν· ὡς γὰρ προεστῶτες καὶ τῶν ἄλλων προέχοντες πλείω τῶν ἄλλων ἐζημιώθησάν, καὶ μᾶλλον παρὰ τῶν ἐκ τῆς Ἄγαρ ἐπιπόνως μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐσχατοίστου θανάτου καταδιώκονται· τοὺς γὰρ οἴκους αὐτῶν καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια πυρὶ κατέκαυσαν, καὶ πᾶσαν τὴν κινητὴν αὐτῶν περιουσίαν διήρπασαν, τά τε χωράφια, ἀμπέλους, σταφίδας, μύλους, περιβόλια, καὶ ἐλαιῶνας ἐβήμευσαν, καὶ αὐτοὶ φυγόντες μόλις καὶ μονοχίτωνες ἐλυτρώθησαν, καὶ αὐτῶν τῶν πρὸς ζωάρκειαν ὑστερούμενοι. Τόπον δ' ἐκ τόπου ἀμείβοντες, ἔνθεν κακεῖθεν περιπλανῶνται τὴν κατ' αὐτῶν ὀργὴν καὶ λύσσαν τῶν ἐχθρῶν δεδοικότες καὶ φεύγοντες. Ταῦτα ἀσφαλῶς καὶ βεβαίως εἰδότες μαρτυρούμεθα καὶ διαβεβαιούμεθα ὡς τοῖς πᾶσι κατάδηλον. Ὅθεν καὶ εἰς τὴν περὶ τούτου δήλωσιν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν ἡμέτερον γράμμα, καὶ ἐδόθη αὐτοῖς κατὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς αὐτῶν αἴτησιν. Ἐν Ζακύνθῳ 1771, Σεπτεμβρίου 4. — † Ὁ Κορίνθου — † Ὁ Παλαιῶν Πατρῶν — † Ὁ Μεθώνης — † Ὁ Ἀμυκλῶν. » Πιθανῶς τὴν πιστοποίησιν ταύτην τῶν ἐν Ἑπτανήσῳ προσφυγόντων ἐπισήμων τῆς Πελοποννήσου ἀρχιερέων, ἔλαβον οἱ δυστυχεῖς προτιθέμενοι ἵνα ἐπικαλεσθῶσι τὸ ἔλεος τῆς Αἰκατερίνης Β'. Μετὰ τετραετίαν δὲ οἱ αὐτοὶ προεστῶτες ἀπεφάσισαν ἵνα μεταβῶσιν εἰς Πετρούπολιν, καὶ αὐτοπροσώπως ἐξαιτήσωσι ἀνάλογον περίθαλψιν. Τότε δὲ καὶ ὁ Παναγιώτης Παλαμᾶς διὰ μακρῶν συνέστησεν αὐτοὺς εἰς τὸν σοφὸν Εὐγένιον τὸν Βούλγαριν, ἄδηλον ὅμως διὰ τινας λόγους καὶ τότε μεταμεληθέντες δὲν ἐξετέλεσαν τὴν εἰς Ῥωσσίαν μετάβασιν. (Παγώρα, Τόμ. ΙΖ', σελ. 382).

παρεδόθησαν διὰ συνθήκης, οἱ δὲ Ἀλβανοὶ ἀποβάντες ἀπανθρώπως κατέσφαξαν πάντας.

Ἀποπλεύσαντες ἐκ Μεσολογγίου οἱ Δουλχινιῶται ἦλθον εἰς Πάτρας τὴν νύκτα τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς, καθ' ἣν ὥραν οἱ Ἕλληνες συνηθροίζοντο εἰς τὰς ἐκκλησίας πρὸς ἐξαγωγὴν τῶν ἐπιταφίων. Τῆς περιστάσεως ταύτης ὠφεληθέντες οἱ πειραταὶ ἀποβιβάζονται ἀνενοχλήτως, καὶ θέσαντες πῦρ εἰς τὰς οἰκίας ἑνοῦνται μετὰ τῆς ἐν τῷ φρουρίῳ ἐγκλείστου τουρκικῆς φρουρᾶς, καὶ ὁρμῶσιν εἰς τὰς ἐκκλησίας. Οἱ δυστυχεῖς χριστιανοὶ περίτρομοι φεύγουσιν ἀτάκτως, πλὴν εὑρόντες τὰς οἰκίας των πυρπολουμένας πλανῶνται τῇδε κακεῖσε καὶ κατασφάζονται. Οἱ Ἑπτανήσιοι ἐν τάχει τρέχουσιν εἰς τὸν λιμένα, καὶ ἐπιβιβασθέντες εἰς τὰ πλοιάριά των ἀποπλέουσιν· ἀλλὰ συναντήσαντες καθ' ὁδὸν ἕτερα πειρατικὰ σκάφη πεισματωδῶς πολεμοῦσι, καὶ πολλοὶ μὲν ἐφονεύθησαν, εὐάριθμοι δ' ἐσώθησαν. Οἱ Πατρεῖς διασκορπίζονται εἰς τὰ ὄρη, ὁ δὲ διοικητὴς τῆς πόλεως εὐγνωμονῶν διὰ τὴν ὑπὸ τῶν δυστήνων τούτων τηρηθεῖσαν οὐδετερότητα ἐδημοσίευσεν ἀμνηστείαν, πλὴν οὐδεὶς ἐτόλμησεν ἵνα παραδοθῇ.

Συγχρόνως δὲ καὶ ἄλλα στίφη Ἀλβανῶν καταφθείραντα τὴν Φθιώτιδα, εἰσέβαλον εἰς τὴν Παρνασσίδα, καὶ Λεβαδείαν. Ὁ Καλποῦζος καὶ ὁ Τράκας μὴ δυνηθέντες ν' ἀντικόψωσι τὴν ὁρμὴν αὐτῶν, κατέφυγον ἐπὶ πλοιαρίων εἰς Πελοπόννησον. Ὁ δὲ Μητρομάρας καταφθείρας ἓν σῶμα αὐτῶν εἰς Κακὴν Σκάλαν τῶν Μεγάρων, πλὴν καὶ μὴ δυνάμενος ν' ἀγωνισθῇ μετὰ τῆς αὐτῆς προθυμίας κατὰ τῶν ἀδιαλείπτως ἐπερχομένων, ἐπυρπόλησε τὰ Μέγαρα, καὶ παραλαβὼν τὰ γυναικόπαιδα τῶν ἐπαναστατῶν ἔφερε καὶ ἐξησφάλισεν αὐτὰ εἰς Κούλουρην (Σαλαμῖνα). Οἱ ἁρματωλοὶ τῆς Δωρίδος καὶ Ναυπακτίας Λωρῆς καὶ Σουσμάνης λυσσωδῶς ἀλληλομαχοῦντες, ἔφθασαν μέχρι τοῦ προδοτικοῦ διανοήματος νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν συνδρομὴν τῶν Ἀλβανῶν ἐπὶ ὡρισμένῳ μισθώματι. Οἱ μετὰ τοῦ Λωρῆ Ἀλβανοὶ εἰσβαλόντες εἰς Κράβαρα πολλὰς θηριωδίας διέπραξαν, καὶ πολλὰς κώμας ἐπυρπόλησαν, ἐξ ἄλλου δὲ μέρους οἱ μισθοφόροι τοῦ Σουσμάνη πολιορκήσαντες τὸν Λωρῆν ἐν Ζιλίστρᾳ κατέσφαξαν τοῦτον. Μετ' ὀλίγον δὲ ἀμφότερα τὰ μισθοφορικὰ σώματα ἑνωθέντα ἐφόνευσαν τὸν Σουσμάνην, καὶ εἰσβαλόντες εἰς Δωρίδα κατέλαβον διάφορα χωρία καὶ σφάξαντες τοὺς χριστιανούς, ἐγένοντο κύριοι τῶν τε οἰκιῶν καὶ κτημάτων,

Πολυάριθμον στίφος Ἀλβανῶν πεζῶν καὶ ἱππέων διελθὸν τὴν Μεγαρίδα διηυθύνθη πρὸς Κόρινθον, οἱ δὲ προϋχοντες ἐξελθόντες εἰς προϋπάντησιν διὰ πολλῶν δώρων ἐξηγόρασαν τὴν ζωὴν αὐτῶν.

Ἡ ἀδράνεια καὶ τὸ ὀλιγάριθμον τῶν Ῥώσσων, αἱ πομπώδες ὑποσχέσεις καὶ ἡ ἐλαχίστη βοήθεια, αἱ θηριωδίαι τῶν Τούρκων, καὶ αἱ κυκλοφορούσαι ἀπαίσιαι φῆμαι κατέσβεσαν παραχρῆμα καὶ τὸν ἐλάχιστον τῆς ἐπαναστάσεως σπινθῆρα. Πολλοὶ τῶν προϋχόντων καὶ κληρικῶν ἐλθόντες εἰς Πύλον καὶ ἐπ' αὐτοφώρῳ οὕτως εἰπεῖν συλλαβόντες τὸν Ὀρλὼφ ψευδόμενον, ἀπέλπιδες ἐσκέφθησαν πλέον περὶ μόνης τῆς σωτηρίας. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν κατέφυγον εἰς Ἑπτάνησον, ἄλλοι ἐζήτησαν κρησφύγετον εἰς ἀπροσίτους φάραγγας, καὶ μόνον τὰ γυναικόπαιδα, γέροντες, καί τινες Μανιάται, στρατολογηθέντες ὑπὸ τοῦ Μπενάκη, ἔμειναν παρὰ τῷ Ὀρλώφ.

Μετ' οὐ πολὺ ἔφθασεν εἰς τὸν Λακωνικὸν κόλπον καὶ ἡ ὑπὸ τὸν Ἐλφινστῶνα δευτέρα μοῖρα τοῦ Ῥωσσικοῦ στόλου. Ἀμέσως δύο ἀξιωματικοὶ ἦλθον εἰς Σπάρτην, ἔνθα μετὰ τὴν ἐν Τριπολιτσᾷ ἧτταν εἶχε καταφύγει ὁ Ψαρός. Οὗτος περιστοιχούμενος ὑπὸ πολλῶν καὶ διαφόρων κινδύνων ἔλαβεν ὅλα τ' ἀναγκαῖα πρὸς προφύλαξιν μέτρα, καταλαβὼν τὰς διόδους, καὶ τοποθετήσας σκοποὺς ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων. Κατὰ τὴν στιγμὴν δ' ἐκείνην μαθὼν ἐκ τῶν προσκόπων, ὅτι ὁ ὀθωμανικὸς στόλος ἐνεφανίσθη πρὸς τὰς ἀνατολικὰς ἀκτὰς τῆς Πελοποννήσου, καὶ ὅτι οἱ Ἀλβανο-Τοῦρκοι ἐνθαῤῥυνθέντες ἐκ τούτου ἐπῆρχοντο κατὰ τῶν Ῥώσσων, μετεβίβασε τὰς ἀπελπιστικὰς ταύτας εἰδήσεις εἰς τὸν Ἐλφινστῶνα, ὅστις μετ' ἀγερωχίας τῷ ἀπήντησεν ἐν τάχει ὡς ἑξῆς. « Παραγγείλατε εἰς τὸν κόμητα Ἀλέξιον, ὅτι ἀναχωρῶ διὰ νὰ τὸν ἀπαλλάξω τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου, καὶ ἂς μοὶ πέμψῃ ταχέως βοήθειαν ». Τοιαῦτα δὲ παραγγείλας ὁ τολμηρὸς ναύαρχος, ἀπεβίβασεν ἐκ τοῦ στόλου σώματά τινα πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ Ψαροῦ, καὶ ἀμέσως ἔπλευσε πρὸς συνάντησιν τῶν πολεμίων.

Κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὁ ἐν Τριπολιτσᾷ στρατοπεδεύων Ἀλβανὸς Χατζῆ Ὀσμὰν ἐπὶ κεφαλῆς ὀκτὼ χιλιάδων ἐξώρμησε πρὸς τὴν Μεσσηνίαν. Ὁ Ἰωάννης Μαυρομιχάλης ἀποχωρισθεὶς τῶν Ῥώσσων ἀπὸ τῆς μετὰ τοῦ Ὀρλὼφ συγχύσεως, διέτριβε τότε ἐν Νησίῳ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Μανιατῶν. Ἅμα ὁ γενναιόφρων ἀνὴρ ἔμαθε τὴν κατ' αὐτοῦ ἐπέλευσιν τῶν πολεμίων, εἰδοποίησε περὶ τοῦ κινδύνου τὸν Ὀρλὼφ, ὑποσχόμενος, ὅτι θέλει ἀναχαιτίσει τὴν ὁρμὴν τῶν πολεμίων ἐν τῇ κλει-

σούρα μέχρις ὅτου ἔλθῃ εἰς βοήθειαν αὐτοῦ ἐὰν ἤθελεν, ἢ ἀναχώρήσῃ ἐὰν ἐφοβεῖτο. Προσβληθεὶς ὑπὸ πέντε χιλιάδων Τουρκαλβανῶν, καὶ ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν διωκόμενος, ἀφοῦ εἶδε πάντας σχεδὸν τοὺς ἑταίρους πεσόντας, συλληφθέντας, ἢ καὶ φυγόντας, ὠχυρώθη ἐπὶ τέλους μετὰ τῶν ἐπιμεινάντων εἴκοσι τεσσάρων ὀπαδῶν ἐντὸς μιᾶς οἰκίας, καὶ ἐπὶ τρεῖς ὅλας ἡμέρας γενναιότατα ἠγωνίσθη. Ἐκ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ ἔπεσαν κατὰ τὸν ἄνισον ἐκεῖνον ἀγῶνα εἴκοσι δύο, ὅταν δὲ οἱ Τοῦρκοι ἔβηκαν πῦρ καὶ εἰς τὸ τελευταῖον τοῦ Μαυρομιχάλη καταφύγιον, μετ' ἐκπλήξεως εἶδον ἐξερχομένους ἐκ μέσου τῶν πυρικαύστων ἐρειπίων ἕνα γέροντα καὶ ἕνα νεανίαν, ἡμικεκαυμένους ἐκ τοῦ πυρὸς, καὶ αἱμοφύρτους ἐκ τῶν πληγῶν. Ἦτο ὁ Μαυρομιχάλης μετὰ τοῦ υἱοῦ του. Οἱ ἄγριοι νικηταὶ μὴ σεβασθέντες τὸν ἡρωϊσμὸν ἐφόνευσαν αὐτοὺς, καὶ διηυθύνθησαν εἰς τὴν Κορώνην σπέροντες μὲ πτώματα χριστιανῶν τὴν ὁδόν. Ἐνταῦθα δὲ διανυκτερεύσαντες ἠνώθησαν μετὰ τῆς φρουρᾶς καὶ ἐπροχώρησαν εἰς βοήθειαν τῆς πολιορκουμένης Μεθώνης. Ἀμέσως δὲ ἀκράτητοι κατὰ τῶν Ῥώσσων ἐφορμήσαντες ῥίπτουσιν αὐτοὺς πέραν τῶν κανονοστοιχιῶν, καὶ μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν τρέπουσιν εἰς φυγήν. Διακόσιοι Ῥῶσσοι διαφυγόντες τὴν σφαγὴν ἐσώθησαν εἰς Πύλον μετὰ τοῦ πληγωθέντος ἀρχηγοῦ των, ἀφέντες εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν τριάκοντα ἀκτὼ μεγάλα τηλεβόλα καὶ δύο ὅλμους. Μετὰ τοῦτο ἐξελθοῦσα καὶ ἡ φρουρὰ τῆς Μεθώνης ἐπυρπόλησε τὴν πόλιν, καὶ διήρπασε τὰς οἰκίας τῶν χριστιανῶν.

Ἐπειδὴ ἐφημίσθη, ὅτι οἱ νικηταὶ ἐπροχώρουν καὶ κατὰ τῆς Πύλου, ὁ Ἀλέξιος Ὀρλὼφ διέταξεν ἵνα κλεισθῶσιν αἱ πύλαι τοῦ φρουρίου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου δὲν ἠθέλησε νὰ παραλάβῃ καὶ τοὺς πανταχόθεν προσφεύγοντας Ἕλληνας, οἵτινες σπαραξικαρδίως ἐβόων ὑπὸ τοὺς προμαχῶνας, *Μᾶς ὑπεσχέθητε τὴν ἐλευθερίαν.. Ἄσυλον μόνον τώρα σᾶς ζητοῦμεν.* Οἱ σκληροτράχηλοι Ῥῶσσοι οὐδόλως καμφθέντες ἐκ τῶν γοερῶν φωνῶν καὶ κλαυθμῶν τῶν γυναικοπαίδων δὲν ἠθέλησαν ν' ἀνοίξωσι τὰς πύλας. Ὅταν δὲ μετ' ὀλίγον πραγματικῶς ἐφάνησαν ἐρχόμενοι οἱ Ταῦρκοι, τὰ δυστυχῆ ταῦτα θύματα ὥρμησαν πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ ἀτάκτως ἐρρίφθησαν εἰς παραπτυχόντα πλοιάρια. Τινὰ ἐκ τούτων ἐκ τῆς συσσωρεύσεως ἀνετράπησαν, καὶ οἱ ἐπιβαίνοντες ἐπνίγησαν. Τέσσαρες ἕως πέντε χιλιάδες Ἑλλήνων κατώρθωσαν νὰ μεταβῶσιν ἐπὶ τῆς ξηρονήσου Σφακτηρίας, καὶ ἐνταῦθα πεινῶντες καὶ

διψῶντες ἐθεώρουν τὰ πτώματα τῶν γυναικῶν καὶ τέκνων αὐτῶν συρόμενα ὑπὸ τῶν κυμάτων. Τὸ δὲ λυπηρότερον, ὅτι καὶ οἱ ἀναίσθητοι Ῥῶσσοι μετὰ πικρᾶς εἰρωνίας παρετήρουν ἄνωθεν τῶν προμαχώνων τὸ σπαραξικάρδιον ἐκεῖνο θέαμα.

Ὁ Ὀρλὼφ καταφοβηθεὶς ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει τῶν Τούρκων, διέταξεν ἀμέσως τὴν ἀναχώρησιν τῶν στρατευμάτων. Ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Θεόδωρος εἶχεν ἀναχωρήσει μετὰ τοῦ Σπιριτώφ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς μοίρας τοῦ Ἐλφινστῶνος. Ὁ δὲ Παπάζωλης καὶ ὁ Μπενάκης εἰς μάτην παρέστησαν αὐτῷ, ὅτι *τὸ πᾶν εἰσέτι δὲν ἀπώλετο, ἡ δ' ἐλπιζομένη κατὰ θάλασσαν ἐπιτυχία δύναται ν' ἀναζωογονήσῃ τὴν ἐπανάστασιν.* Οὐδεμίαν ὅμως δοὺς ἀκρόασιν εἰς τὰς προτροπὰς καὶ ἐξορκισμοὺς αὐτῶν ὁ θρασύδειλος Ἀλέξιος διέταξε νὰ ἐπιβιβασθῶσιν ἀμέσως τὰ πληρώματα, καὶ ἑκατοντάδες τινὲς Ἑλλήνων μετὰ τῶν προεστώτων, οἱ ἐπίσκοποι τῆς Κορώνης, Μεθώνης, Καλαμῶν, Πατρῶν, ὁ Παπάζωλης (2), καὶ ὁ Μπενάκης (2).

---

(1) Ὁ Παπάζωλης ἀπεθίωσε μετ' οὐ πολὺ ἔν τινι νήσῳ τοῦ Αἰγαίου πελάγους.

(1) Ὁ ἐξ Ἀλαγωνίας φίλος μου Κύρ. Ἠλίας Στρούμπος μοὶ ἐχορήγησε τὴν ἑξῆς περὶ τοῦ Μπενάκη σημείωσιν, γραφεῖσαν ὑπὸ μεταγενεστέρου μέλους τῆς αὐτῆς οἰκογενείας. «Ὅταν ἡ Τουρκία ἔκαμε ζάπτι τὸν Μωρέαν ἀπὸ τοὺς Βενετσάνους ἐτότες ἔδωκε καὶ ὁρκία τῶν Ῥωμαίων διὰ νὰ τοὺς ἐλκύσῃ. Ἔδωσε καὶ εἰς τὴν Βάθια (τόπος τῆς Μάνης) καὶ ἔκαμεν ἕναν ὀνομαζόμενον Αιμπεράχην Ἰκιτουκλῆ. Οἱ Μανιάταις ἀσυνείθιστοι εἰς τοιαῦτα ὁρκία τὸν ὠνόμαζαν καπιτὰν Αιμπεράκη. Ἐπάσχισεν αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος νὰ τοὺς φέρῃ εἰς εὐπείθειαν, καὶ δὲν ἐδύνατο νὰ τοὺς φέρῃ εἰς τὰ γνωμικά του. Οὗτος ὁ ἄνθρωπος ἀφοῦ εἶδεν, ὅτι δὲν ἠμποροῦσε νὰ κάμῃ μὲ αὐτοὺς, ἀπεφάσισε, ἐπῆγε τὴν φαμιλιάν του μὲ τρία παιδιὰ ἀρσενικὰ, ὁποῦ εἶχεν, εἰς Καλαμάτα· ὄντας ἄνθρωπος μὲ προκοπὴν καὶ κατάστασιν, ἔκαμε καὶ ὀσπίτια καὶ ὑπάνδρευσε καὶ τὰ τρία ἀρσενικὰ παιδιά του. Ὁ πρῶτος ἐλέγετο Πανάγος, ὁ δεύτερος ἐλέγετο Καμαρινός, καὶ ὁ τρίτος ἐλέγετο Μπένος· ὑπανδρεύθη ὁ Πανάγος, ἔκαμε 4 υἱούς· ἀπὸ τοὺς 4 ὁ εἷς ἐλέγετο Θεοδωράκης, ὁ δεύτερος Γιαννάκης, ὁ τρίτος Δημητράκης, ὁ τέταρτος Μπένος, Ὁ Καμαρινὸς ἄκληρος, ὁ Μπένος ἔκαμε ἕνα παιδί, τὸ ὄνομά του Παναγιώτης ὁ λεγόμενος Μπενάκης· ἦλθεν εἰς ἡλικίαν, καὶ ἐδοξάσθη ἀρκετὰ εἰς τοὺς 1769. Ἔπειτα ὑπανδρεύθη. Εἶχε πρώτην γυναῖκα τὴν θυγατέρα τοῦ Βαλσαμῆ, ἔκαμε μὲ αὐτὴν θυγατέρας δύο τὴν Σωφρονίαν καὶ τὴν Μαρίτσαν, τὴν ὁποίαν Μαρίτσα ὑπάνδρευσε εἰς τὸν Μελέτην Κρεβατᾶν, ἡ δὲ Σωφρονία ἔγινε καλόγρηα καὶ ἀπέθανε εἰς τὸ Γιάσι. Μὲ τὴν δευτέρα γυναῖκα ὁποῦ ἐπῆρε ἀπὸ τὴν Τριπολιτσὰν ἔκαμε ἓν ἀρσενικὸ ὀνόματι Κελεπῆς, ἔκαμε ἓν δεύτερο τὸν Αιμπεράκη, ἔκαμε καὶ ἓν θηλυκὸ ὀνόματι Χρυσοῦλα ὁποῦ ἦτον ἀρραβωνιασμένη εἰς τὸν Ἀσημάκη Ζαΐμη καὶ ἀπέθανε πρὶν, ἐγέννησε καὶ τὴν Παγγεχροῦλαν.

«1769. Περιγραφὴ τοῦ μακαρίτου Παναγιώτου Μπενάκη, τὴν δόξαν ὁποῦ εἶχε εἰς αὐτοὺς τοὺς χρόνους εἰς τὴ Μπελοπόννησον. Αὐτὸς ἦταν ὁ πρώτιστος προεστὼς, καὶ διὰ τὰ ἔξοδά του ὅλοι οἱ προεστοὶ τοῦ Μωρέως τὸν ἐπροτιμοῦσαν, καὶ διὰ τὰ ἔξοδά

Ὁ ὀθωμανικὸς στόλος ὑπὸ τὸν καπιτὰν πασᾶν Χοζαμεδὶν προ-ωρμισμένος ἐν Ναυπλίῳ, ἐξῆλθε τὴν νύκτα τῆς 30 πρὸς τὴν 31 Μαρτίου· ἅμα ὅμως ὁ δειλὸς ἀρχιναύαρχος εἶδε τὸν Ἐλφινστῶνα προχωροῦντα κατ' αὐτοῦ διέταξε τὴν φυγήν. Οἱ Ῥῶσσοι καταδιώξαντες αὐτὸν ἐπί τινας ὥρας δὲν κατώρθωσαν νὰ τὸν πλησιάσωσι πρὸς συμπλοκήν. Μετ' ὀλίγον δὲ ὁ Χοζαμεδὶν συγκεντρώσας ὅσα πλοῖα ἐν τῇ φυγῇ εἶχον τῆδε κακεῖσε πλανηθῇ περιεφέρετο ἐν τῷ Αἰγαίῳ μὴ τολμῶν νὰ δεχθῇ τὴν μάχην. Ὑπ' αὐτὸν ὑπηρέτει ὡς πλοίαρχος ὁ Τσεζαϊρλῆς Χασὰν, ἀνὴρ θαυμασίου ἀνδρείας καὶ πεπειραμένης φρονήσεως. Οὗτος μὴ δυνηθεὶς νὰ καταπείσῃ αὐτὸν εἰς μάχην, μετὰ παῤῥησίας ἤλεγξε τὸ ἀνωφελὲς τῆς μὴ ἐντίμου ὑποχωρήσεως. « Ἔπρεπεν, εἶ-» πεν, ἀφοῦ πλέον ἀπεφασίσθη ν' ἀποφύγωμεν τὴν συνάντησιν τῶν » ἐχθρῶν, νὰ μὴ ἀτιμαζώμεθα ἐνώπιον αὐτῶν, διότι ἐξ ἀνάγκης » μίαν ἡμέραν θέλομεν πολεμήσει. Ἔπρεπε καλλίτερον νὰ πορευθῶ-

---

του τοῦ ἔρχονται καὶ τὰ μιζίλια 20 παράδες τὸ χαρτί, διότι ὁ τόπος του ἦτον μικρὸς καὶ δὲν τὸν ἀρκοῦσε. Εἰς αὐτὸν τὸν καιρὸν ἦλθε καὶ τὸ σεφέρι τοῦ Ῥούσσου καὶ τῆς Τουρκίας, καὶ ἀπὸ τῆς Ῥουσσίας τὸ μέρος ἐστάλθησαν ἀπόστολοι καὶ ὠργάνισαν καὶ τὸν Μωρέαν ὁποῦ ἔρχονταν ὁ Ῥουσσικὸς στόλος νὰ πιάσουν τὰ ἄρματα κατὰ τοὺς Τούρκους. Καὶ πιάνοντας τὰ ἄρματα οἱ Ῥωμαῖοι ἐπῆραν τὴν Ἀντροῦσαν, τὴν Ἀρκαδιὰ, Λεοντάρι, Καρύταινα, καὶ Μισθρᾶν. Ἐπῆγαν καὶ εἰς τὴν Τριπολιτσὰν μὲ δώδεκα Ῥούσσους, καὶ ἐβγῆκαν οἱ Τοῦρκοι καὶ ἔπιασαν πόλεμον καὶ ἔκαμαν τσάκισμα τοὺς Ῥωμαίους, καὶ τοὺς κατασκοτῶσαν, καὶ ἐπῆραν σκλάβους καὶ σκλάβους ἀναρίθμητους. Τότες ὁ Μπανάκης μὲ τὴν φαμελιά του καὶ μὲ ἄλλους Καλαματιανοὺς ἐπέρασαν εἰς τὸ Τσιρίγο, καὶ ἄφηκε τὴν φαμελιά του εἰς τὸ Τσιρίγο καὶ ἐπῆγε εἰς τὰ νηαὶ ὁποῦ ἦτον ἡ ἀρμάδα ἡ Ῥούσσικη μὲ κόντη Ἀλέξιον καὶ Ὀρλώφ καὶ σὰν ἤθελε ἡ ἀρμάδα νὰ μισέψῃ ἔστειλε καὶ ἐπῆρε τὴν φαμελιά του, καὶ ἐστάθησαν εἰς τὴν Ἀξιάν· καὶ ὁ Μπενάκης ἐμίσεψε μὲ τὴν ἀρμάδα διὰ νὰ πάῃ εἰς τὴν βασσίλισαν Αἰκατερίνη, καὶ εἰς τὴν Λιβόρνον ἀπόθανε, (λέγουν ὅτι τὸν ἐφαρμάκευσαν.) Μανθάνωντας τὸν θάνατον τοῦ πατέρα του ὁ υἱός του Λιμπεράκης ἐπῆρε τὴν μητέρα του καὶ τὴν ἔφερε εἰς ταὶς Κυτριαὶς, ὁποῦ ἦτον ὁ καπετὰν Τσανετάκης Κουτήφαρης πρὶν γένῃ μπέης. Καὶ ἐστάθη ἡ μητέρα του ἕως ὁποῦ ἐξώσθη ἀπὸ τὸ μπεϊλίκι, καὶ φεύγωντας ὁ Τσανέτ μπεης ἦλθε ἡ Μπενάκαινα εἰς τὴν Καλαμάτα, καὶ μετὰ πέντε ἕξη χρόνους ἦλθε φερμάνι μὲ τὸν μουβελὲ, καὶ τὰ χάρισαν εἰς τὴν φαμιλιά του ὁποῦ βρίσκονται εἰς τὸ Γαργαλιάνο. Καθὼς τοῦ Μπενάκη ἔκαμε καὶ ἀλλωνῶν ὁποῦ ἦτον μιρὶ τὸ πρᾶγμά τους. » Ἐν μεταγενεστέρᾳ δὲ σημειώσει προστίθενται καὶ τὰ ἑξῆς. « Ἡ Παγγεχροῦλα ὑπῆρξεν ἡ μήτηρ τῶν ἐπιζώντων σήμερον ἀδελφῶν Παναγιώτου καὶ Λιμπερίου Μπενάκιδων, ἡ ὁποία ἀπέθανε κατὰ τὸ 1840 — 1842. Ἕτερος ἀδελφὸς τούτων δαπάναις τῆς Ῥωσσικῆς κυβερνήσεως ἐκπαιδεύθη καὶ ἀπέθανεν εἰς Κέρκυραν, ὀνομαζόμενος Γιάννης. Οἱ Μπενάκιδες ἦσαν μέτοικοι εἰς Καλάμας, κατήγοντο δὲ ἀπὸ χωρίον Βάθια τῆς Μάνης, τὸ ὁποῖον κεῖται εἰς Ταίναρον, καὶ διαχωρίζει τὴν δυτικὴν ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴν Μάνην. »

» μεν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον ἢ εἴς τινα ἄλλην ὀχυρὰν θέσιν, καὶ ἐκεῖ
» νὰ περιμείνωμεν τὴν ἀπόφασιν τῶν Ῥώσσων, οἵτινες ἐστερημένοι
» τροφῶν μόνον ἐχθροὺς θέλουσι ἀπαντᾷ ἐν ἑκάστῃ παραλίᾳ. »

Ἐπὶ τέλους ὁ καπιτὰν πασᾶς ἀπεφάσισεν ἵνα σταθμεύσῃ ἐν τῷ λιμένι τῆς Σμύρνης. Πλὴν ἄνεμοι σφοδροὶ ἐγερθέντες πρὸ τῆς Χίου, καὶ ἡ ἀπειρία τῶν ναυτῶν ἔῤῥιψαν τὸν στόλον εἰς τὸν κόλπον τοῦ Τσεσμέ. Οὗτος συγκείμενος ἐκ δεκαπέντε μεγάλων γαλερῶν, δύο κορβετῶν, πέντε σεμπεκίων, καὶ ἑπτὰ γαλιοτῶν, παρετάχθη ἀμέσως ἐν σχήματι ἡμισελήνου, τῆς ὁποίας τὰ δύο κέρατα κατέληγον ἐπὶ ἀμμωδῶν σκοπέλων, ἐφ' ὧν ἐστήθησαν κανονοστοιχίαι. Ἐν τῇ ἰσχυρᾷ ταύτῃ θέσει οἱ Τοῦρκοι ἐπίστευον, ὅτι δὲν θέλουσι προσβληθῇ ὑπὸ τῶν Ῥώσσων, ὅταν δ' ἔμαθον τὴν προσέγγισιν αὐτῶν ἐχάρησαν, βέβαιοι ὄντες περὶ τῆς νίκης.

Μετὰ τὴν ἐκ Ναυπλίου φυγὴν τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου οἱ Ῥῶσσοι διευθυνθέντες πρὸς τὰ παράλια τῆς Ἀττικῆς, προσεπάθησαν νὰ ἐξεγείρωσι τοὺς Ἀθηναίους καὶ Εὐβοεῖς, οἵτινες γνωρίζοντες τὴν οἰκτρὰν τῆς Πελοποννήσου ἐγκατάλειψιν οὐδεμίαν ἀκρόασιν ἔδωκαν εἰς τὰ προτεινόμενα. Ἀποτυχόντες δὲ μετέβησαν εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους, πλὴν καὶ ἐνταῦθα τὰς αὐτὰς ἀπήντησαν δυσκολίας. Μετ' ὀλίγον ἐνωθείσης καὶ τῆς ὑπὸ τὸν Σπιριτὼφ μοίρας ἠγέρθη διένεξις περὶ πρωτείων. Ὁ Ἔλφινστων μεθ' ὅλης τῆς τραχύτητος τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ καὶ τῆς ὑβριστικῆς κομπορῥημοσύνης τοῦ ἔθνους του ἀξιοῦντος τὴν ἡγεμονίαν τῶν θαλασσῶν, ἠρνεῖτο ὑποταγὴν εἰς οἱανδήποτε ἀρχήν. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ Σπιριτὼφ, γενναῖος καὶ τολμηρός, ἀλλ' ἄπειρος πολέμων, καὶ ἀδαὴς τῶν ναυτικῶν, ἐκλεχθεὶς ναύαρχος μόνον διότι ἦτο Ῥῶσσος, εἰς οὐδένα παρεχώρει τὴν τιμὴν ταύτην, ἀφοῦ μάλιστα ὑπεστηρίζετο καὶ ὑπὸ πάντων τῶν ὁμοεθνῶν ἀξιωματικῶν καὶ πληρωμάτων. Μόνος ὁ συνετὸς Θεόδωρος Ὀρλὼφ, ἔχων ὑπ' ὄψιν τὸν κίνδυνον, ἀπεκρίνετο, ὅτι *ἡ ἐθνικὴ τιμὴ ἀπῄτει νὰ νικήσωσι*, καὶ χρῆσιν ποιούμενος τῆς ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀλεξίου ἀρχιστρατηγίας, ἠνάγκασε τὸν Σπιριτὼφ νὰ ὑποταγῇ παραδίδων εἰς τὸν Ἔλφινστῶνα τὴν ναυαρχικὴν σημαίαν. Ἀλλ' ἅμα τῇ ἐλεύσει τοῦ Ἀλεξίου ἀνενεώθη ἡ περὶ ἀρχηγίας διένεξις. Οὗτος μὴ λαβὼν ὑπ' ὄψιν τὸ ἀκροσφαλὲς τῶν περιστάσεων, ἐκ περιωρισμένου ξενηλασίας πνεύματος διέταξεν ἵν' ἀνυψωθῇ ἡ σημαία ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος τοῦ Σπιριτὼφ, μ' ὅλας τὰς παραφόρους διαμαρτυρήσεις τοῦ προσβληθέντος Σκώτου. Πληροφορηθέντες τότε, ὅτι ὁ ὀθωμανικὸς στόλος εὑρί-

σκετο εἰς Χίον ἔπλευσαν πρὸς συνάντησιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ μόλις ὁ ἄνανδρος Χοζαμεδὶν μαθὼν τὴν προσέγγισιν τῶν Ῥώσσων ἐγκατέλιπε τὴν ναυαρχίδα καὶ ἐξῆλθεν εἰς τὴν ξηρὰν ὑπὸ τὸ πρόσχημα διευθετήσεως τῶν κανονοστοιχιῶν. Ὁ ἀνδρεῖος ὅμως Χασὰν ἀπομείνας διοικητὴς τοῦ στόλου καὶ διαταχθεὶς ἵνα προβάλλῃ μετὰ δύο φρεγατῶν καὶ ἐντέχνως ἑλκύσῃ τὸν στόλον πρὸς τὸν Τσεσμέν, ἐπλησίασε, καὶ μετρήσας τὸν ἀριθμὸν τῶν πλοίων ὠπίσθοπόρησε καὶ ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στόλου.

Τὴν ἐπαύριον 5 Ἰουλίου, περὶ τὴν ἑβδόμην ὥραν ὁ ῥωσσικὸς στόλος, συγκείμενος ἐξ ἐννέα πλοίων τῆς γραμμῆς καί τινων φρεγατῶν, εἰσῆλθεν ἐπιβοηθούμενος ὑπὸ τοῦ πνεύσαντος βορείου ἀνέμου. Ἡ πρὸς μάχην λαμπρὰ διευθέτησις τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀποτελούντων τὴν δύναμιν αὐτοῦ πλοίων κατέπληξαν ἀμέσως τοὺς Ῥώσσους, καὶ κατέστρεψε πᾶσαν περὶ νίκης ἰδέαν αὐτῶν. Ἔχοντες ὅμως ὑπ' ὄψιν, ὅτι μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς Πελοποννήσου ἔμενον ἐκτεθειμένοι ἄνευ λιμένος καὶ ἀσύλου εἰς τὰς προσβολὰς τῶν ἀνέμων καὶ τῶν ἐχθρῶν, ἀπέλπιδες ἀπεφάσισαν ν' ἀγωνισθῶσι τὸν περὶ ζωῆς ἢ θανάτου ἀγῶνα. Ἀμέσως πάντες οἱ ἀξιωματικοὶ προσκληθέντες ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος συνεκρότησαν συμβούλιον, ἐν ᾧ ἀπεφασίσθη ἡ πρὸς ναυμαχίαν παράταξις τοῦ στόλου. Ὁ Σπιριτὼφ ἐτέθη ἐν τῇ ἐμπροσθοφυλακῇ ἔχων μετ' αὐτοῦ καὶ τὸν ἐπιδέξιον Ἄγγλον ἀντινάυαρχον Γρεγγ, ὁ Ἔλφινστων διῴκει τὴν ὀπισθοφυλακήν, τὸ δὲ κύριον σῶμα τοῦ στόλου διηύθυνεν ὁ Ἀλέξιος Ὀρλὼφ ὡς ἀρχιστράτηγος. Ἀμέσως ἓν ῥωσσικὸν πλοῖον ἀποσπασθὲν ἐκ τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς κατηυθύνθη μετ' ὅλης τῆς ταχύτητος τῶν ἱστίων πρὸς τὴν τουρκικὴν ναυαρχίδα, πλὴν δεχθὲν τὸ ῥαγδαῖον πῦρ τῶν πρώτων ἐχθρικῶν πλοίων εὑρέθη εἰς δύσκολον θέσιν, καὶ μόλις ῥυμουλκηθὲν διὰ τῶν λέμβων του ἠδυνήθη ν' ἀπομακρυνθῇ. Τὸ παρακολουθῆσαν ὅμως αὐτὸ, ἐπιβαινόμενον ὑπὸ τοῦ Σπιριτὼφ, τοῦ Γρεγγ, καὶ τοῦ Θεοδώρου Ὀρλὼφ ἐπροχώρησε μετὰ μαγαλειτέρας ὁρμῆς, καὶ ἐκανονοβόλησεν ἐν μέσῳ τῶν τριῶν πλοίων τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς τῶν Ὀθωμανῶν, τὰ ὁποῖα ἤρχισαν νὰ ἐκσφενδονίζωσι κατ' αὐτοῦ μεγάλας μαρμαρίνους σφαίρας. Μία ἐκ τούτων κατέστρεψε τὸ πηδάλιον αὐτοῦ· μετὰ δὲ τοῦτο τὸ ῥωσσικὸν πλοῖον ἔχον ἀναπεταμένα ὅλα τὰ ἱστία καὶ μὴ δυνάμενον νὰ κυβερνηθῇ ἐφέρετο κατὰ τῆς ναυαρχίδος, διευθύνον κατ' αὐτῆς καὶ ὅλον τὸ πῦρ τῶν τηλεβόλων. Ἕνεκα τοῦ ἀδιαλείπτου κανονοβολισμοῦ, καὶ τῆς ταχύτητος μεθ' ἧς

ἐσύρετο ὁ μέγας οὗτος ὄγκος, σπουδαῖον αὖτη διέτρεχε κίνδυνον. Ὁ Χασὰν ἐπιδεξίως διαφυγὼν τὴν σύγκρουσιν ἔρριψεν ἐπ' αὐτοῦ τὰς ἁρπάγας καὶ διέταξεν ἔφοδον. Τὰ πλοῖα ἦσαν τὰ ὡραιότερα τῶν δύο στόλων, τὰ πληρώματα πολυάριθμα, καὶ οἱ μάχιμοι ἄνδρες οἱ ἐκλεκτότεροι. Οἱ Τοῦρκοι ἐμψυχωθέντες ἐκ τῆς γενναιότητος τοῦ ἀρχηγοῦ των καὶ τῆς ἐλπίδος τοσοῦτον ὡραίας λείας ὥρμησαν ἐπὶ τοῦ ρωσσικοῦ πλοίου πανταχόθεν· ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ Ῥῶσσοι ἤρχισαν νὰ ῥίπτωσιν ἐπὶ τοῦ ἐχθρικοῦ πλοίου εὐφλογίστους ὕλας, πυραύλους, καὶ ἄλλα πυριφλεγῆ εἴδη, συγχρόνως δὲ εἴκοσι Μελιταῖοι δύται ῥιφθέντες εἰς τὴν θάλασσαν προσεπάθουν ἵνα διατρυπήσωσιν αὐτὸ ὑπὸ τὸ ὕδωρ. Ταῦτα δ' ἔπραττον οἱ Ῥῶσσοι μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι οἱ Τοῦρκοι βλέποντες καιομένην ἢ βυθιζομένην τὴν ναυαρχίδα αὐτῶν ἤθελον σπεύσει πρὸς σωτηρίαν αὐτῆς. Τὰ ἕτερα ρωσσικὰ πλοῖα ἑτοιμασθέντα ἵνα ἐπιτεθῶσι κατὰ τοῦ κέντρου καὶ τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος τῆς ἡμισελήνου, ἅμα προσεγγίσαντα δὲν ἐτόλμησαν νὰ περιπλεχθῶσιν ἐντὸς τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου ἡμικυκλίου.

Ἐν τούτοις ὁ μεταξὺ τῶν δύο πλοίων ἀγὼν λυσσώδης ἐξηκολούθει· Ὁ Χασὰν αἱματόφυρτος ἀπέκρουε πᾶσαν ἀντίστασιν. Τὸ Ῥωσσικὸν πλοῖον ἦτο κεκαλυμμένον ἀπὸ πτώματα, οἱ δὲ Ῥῶσσοι ἀπελπισθέντες περὶ ἀποκρούσεως τῶν εἰσπηδησάντων ὥρμησαν ἐπὶ τῆς ὀθωμανικῆς ναυαρχίδος. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θορύβου καὶ τοῦ καπνοῦ οἱ Ῥῶσσοι ἔσφαζον τοὺς Ῥώσσους, καὶ οἱ Τοῦρκοι τοὺς Τούρκους. Πολλάκις μετεδόθη τὸ πῦρ καὶ ἐπὶ τῶν δύο πλοίων, ἀμφότερα τὰ διαμαχόμενα μέρη ἐκ κοινοῦ αἰσθήματος σωτηρίας ἔσβυνον τὴν πυρκαϊάν, καὶ ἐξηκολούθουν τὴν μάχην. Ὁ Ἔλφινστων προσεκτικῶς παρακολουθῶν πάσας τὰς φάσεις τοῦ ἀγῶνος, ἐν τῷ ἀγερώχῳ στόμφῳ, ὅτι ἠδύνατο νὰ βοηθήσῃ καὶ σώσῃ τὸν Ῥῶσσον ναύαρχον, ἔπεμψε τρεῖς κανονοφόρους, ἐξ ὧν ἡ μὲν μία κατεποντίσθη ὑπὸ τῶν τουρκικῶν πυροβόλων, αἱ δὲ δύο πλησιάσασαι ἀπεβίβασαν εἰς τὸ ρωσσικὸν πλοῖον νέα στρατεύματα, τὰ ὁποῖα ἀνεζωογόνησαν τὸ θάρρος τῶν ἀπηυδημένων πολεμιστῶν. Ἐπὶ τέλους οἱ Ῥῶσσοι κατώρθωσαν ν' ἀποδιώξωσι τοὺς Τούρκους καὶ ἀποσπάσωσι τὴν ναυαρχίδα αὐτῶν, ἥτις ῥυμουλκουμένη ὑπὸ τῶν κανονοφόρων, ἀπερακρύνθη συμφέρουσα καὶ σῶμα Ὀθωμανῶν, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ νικητῶν εἰς αἰχμαλώτους μεταβληθέντες ἐξηκολούθουν ὑπερασπιζόμενοι. Συγχρόνως δὲ πρὸς τὴν πλευρὰν τῆς ναυαρχίδος, ἐν ᾗ ὠχυρωμένοι οὗτοι ἐμάχοντο, δύο Ὀθωμανικαὶ λέμβοι πλησιάσασαι ἡτοιμάζοντο

νὰ ἐπιβιβάσωσι στρατεύματα πρὸς βοήθειαν. Ὁ Χασὰν μόνος ἀπομείνας ἐπὶ τοῦ πλοίου του, καὶ βλέπων μετ' ἀπελπισίας τὴν λείαν διαφεύγουσαν τοὺς ὄνυχάς του, ῥίπτεται εἰς τὴν θάλασσαν καὶ κολυμβῶν διευθύνεται πρὸς τὰς ἐπικουρικὰς λέμβους, καὶ ἀναβὰς ἐπὶ μιᾶς ἀπεκδύεται ἐν ροπῇ ὀρθαλμοῦ τὰ βεβρεγμένα ἐνδύματά του, καὶ ἄνευ κιδάρεως μὲ μίαν σπάθην εἰς τὸ στόμα, καὶ δύο πιστόλια κρεμάμενα ἀπὸ τοῦ τραχήλου, ἀναβαίνει ἐπὶ τῆς ῥωσσικῆς ναυαρχίδος, ἡ δ' ἐμφάνισις αὐτοῦ δίδει τὸ σύνθημα μανιωδεστέρας ἀνανεώσεως τῆς μάχης. Ἡ δύναμις τοῦ ἀνέμου, τῶν ῥευμάτων, καὶ τῶν ἱστίων σύρουσα τὸ πλοῖον πρὸς τὴν ἀκτὴν, δεύτερον τὸ προσκολλᾷ ἐπὶ τῆς ὀθωμανικῆς ναυαρχίδος. Ὁ Γρὲγγ βλέπων πλέον τὸ πλοῖον εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν ἀνέβη ὁ ἴδιος ἐπὶ τῶν κεραιῶν, καὶ θεὶς τὸ πῦρ εἰς τὰ ἱστία ῥίπτεται παρευθὺς εἰς τὰς κανονοφόρους μετὰ τοῦ Σπιριτὼφ καὶ εἰκοσάδος ἀξιωματικῶν, ἐγκαταλιπόντων τὴν ναυαρχίδα εἰς τὰς φλόγας καὶ τοὺς ἐχθρούς. Ὁ Χασὰν παρετήρησε διὰ μέσου τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ καπνοῦ τὴν φυγὴν τῶν Ῥώσσων ἀξιωματικῶν. Συγχρόνως δὲ μετ' ἐκπλήξεως εἶδε τοὺς στρατιώτας καὶ τοὺς ναύτας εὐπειθοῦντας, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ συγχύσει τῆς ἥττης καὶ τῆς πυρκαϊᾶς μὴ φροντίζοντας περὶ τῆς ἰδίας σωτηρίας, ἀλλὰ σεβομένους μεθ' ἡρωϊκῆς καὶ δουλικῆς ὑπακοῆς τὴν φυγὴν τῶν ἀνάνδρων διοικητῶν των. Ἐν τούτοις τὸ πῦρ ἐπροχώρει, καὶ αὐτὸς ἀντὶ νὰ σκεφθῇ περὶ σωτηρίας πλήρης θαυμασμοῦ παρετήρει τὴν πειθαρχίαν τῶν ἐχθρῶν του, ἐν ᾧ ἀπεναντίας οἱ Τοῦρκοι ἅμα ἰδόντες τὸν κίνδυνον ἐρρίφθησαν εἰς τὰς λέμβους, καὶ ἔφυγον οὐδόλως φροντίσαντες περὶ τοῦ ἀρχηγοῦ των. Ἄλλη πλέον ἐλπὶς σωτηρίας δὲν τῷ ἔμενεν, εἰμὴ νὰ ῥιφθῇ καὶ δεύτερον εἰς τὴν θάλασσαν, εἰ καὶ ἐξησθενημένος ὑπὸ τοῦ ἐκ πέντε πληγῶν ῥέοντος αἵματος. Καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Χασὰν ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν, Ἕλλην τις ἐπιβαίνων ἐπὶ ῥωσσικοῦ ἀκατίου, ἅμα μακρόθεν εἶδε καὶ ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ῥίπτεται εἰς τὴν θάλασσαν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ πτῶσις καὶ τὰ κύματα ἀπέκρυψαν ἐπί τινα στιγμὴν τὸ θῦμά του, ὁρμᾷ καθ' ἑτέρου Τούρκου, οἱ δὲ δύο οὗτοι δυστυχεῖς ἐν μέσῳ τῶν κυμάτων συναρπάζονται καὶ ἀλληλοσφαγοῦνται. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον Ἀλγέριός τις δοῦλος παρακολουθῶν τὸν Χασὰν, λαμβάνει αὐτὸν ἀπηυδηκότα καὶ θέσας ἐπὶ ἐπιπλέοντος ναυαγίου, ἐξήγαγεν ἀβλαβῶς ἐπὶ τῆς ἀκτῆς.

Ἐν τούτοις τὰ δύο πυρπολούμενα πλοῖα ἀποσπασθέντα ἔπλεον

ἕρμαια τοῦ ἀνέμου καὶ τῶν κυμάτων. Τὸ ῥωσσικὸν ταχύτερον κατανα-
λωθὲν ἐπλησίασεν εἰς τὴν ἀκτὴν καὶ πρῶτον ἀνετινάχθη. Τὸ δὲ ἕτε-
ρον ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω καιόμενον ἐσύρθη ἐν μέσῳ τῶν Τουρκικῶν
πλοίων, τὰ ὁποῖα φοβηθέντα τὴν μετάδοσιν τοῦ πυρὸς ἔκοψαν τοὺς κά-
λους καὶ ἀναπετάσαντα τὰ ἱστία ἀπεμακρύνθησαν. Συγχρόνως δὲ καὶ
ὁ ῥωσσικὸς στόλος τὸν αὐτὸν διατρέχων κίνδυνον δὲν ἐπρόφλασε νὰ
παραβλάψῃ τὰ πρὸ τῶν πυροβόλων τοῦ διελθόντα ἐχθρικὰ πλοῖα,
τὰ ὁποῖα κατώρθωσαν νὰ ἐξασφαλισθῶσιν ἐντὸς τοῦ ὁρμίσκου τοῦ
Τσεσμέ. Ἀφοῦ δὲ καὶ οἱ Ῥῶσσοι διέφυγον τὸν κίνδυνον, ἤρχισαν συλ-
λογιζόμενοι περὶ καταστροφῆς τοῦ ἐν τῷ στενωτάτῳ τούτῳ χώρῳ
περικλεισθέντος ἐχθρικοῦ στόλου, καὶ ἀμέσως ἔστειλαν τέσσαρα πλοῖα
ἵνα καταλάβωσι τὸ στόμιον καὶ ἐμποδίσωσι πᾶσαν ἔξοδον· παρ' ἐλπίδα
ὅμως ταῦτα παρασυρθέντα ὑπὸ τῶν ῥευμάτων εἰς μάτην προσεπάθη-
σαν δι' ὅλης τῆς ἡμέρας νὰ συγκεντρωθῶσιν. Οὕτως ἀμφότεροι οἱ στό-
λοι εὑρέθησαν ἐκτεθειμένοι εἰς μέγαν κίνδυνον· διότι ὁ μὲν εἷς ἦτο
συσσωρευμένος μεταξὺ ὑφάλων καὶ βράχων, ὁ δὲ ἕτερος διῃρημένος
καὶ ἀδυνατῶν νὰ χορηγήσῃ ἀμοιβαίαν βοήθειαν.

Ὁ Χασὰν κατανοῶν τὸ ἀκροσφαλὲς τῆς θέσεως παρέστησεν εἰς τὸν
καπιτὰν πασᾶν τὸν μέγαν κίνδυνον τοῦ στόλου ἐκτεθειμένου ἐν τῷ
στενωτάτῳ ἐκείνῳ ὅρμῳ, ἀλλ' οὗτος ἐμμένων ἐν τῇ πρώτῃ τῆς ἀπραξίας
ἰδέᾳ, ἐθεώρει αὐτὸν ἀρκούντως ἐξησφαλισμένον ὑπὸ τὰ πυροβόλα τοῦ
μικροῦ φρουρίου τοῦ Τσεσμὲ, καὶ τῶν ἐπὶ τῆς ἀκτῆς ἐγειρομένων κανονο-
στοιχιῶν. Ἀπαγορεύσας δὲ τὴν ἔξοδον οἱουδήποτε πλοίου, καὶ ζητήσας
βοήθειαν ἐξ Ἑλλησπόντου, κατηνάλωσε πᾶσαν τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν
εἰς διευθέτησιν τῶν κανονοστοιχιῶν. Ἀλλὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ὁ ῥω-
σσικὸς στόλος κατορθώσας νὰ συγκεντρωθῇ ἡτοίμαζε πυρπολικὰ δι'
ἐκστρατείαν τρομερωτέραν πάσης ἐκ τοῦ συστάδην ναυμαχίας. Οὕτως
ἐν μέσῳ τῆς νυκτὸς τὰ πυρπολικὰ ταῦτα ἐπροχώρησαν ὑπερασπιζό-
μενα ὑπὸ τριῶν πλοίων τῆς γραμμῆς, μιᾶς φρεγάτας, καὶ μιᾶς βομ-
βάρδας. Ἓν τῶν πλοίων τούτων διοικούμενον ὑπὸ τοῦ ἀντιναυάρχου
Γρὲγγ ἔφθασε πρῶτον ἐν τῷ στομίῳ τοῦ ὅρμου, καὶ διαμεῖναν ἐνταῦθα ἐπὶ
πολὺ ἐκτεθειμένον εἰς τὸ πῦρ τῆς ἐπὶ τοῦ βράχου κανονοστοιχίας καὶ
τῶν προασπιζόντων τὸν στόλον τεσσάρων πλοίων, ἤρξατο νὰ ἐκσφεν-
δονίζῃ συνεχῆ χάλαζαν πυραύλων, πολυβόλων, καὶ ἄλλων καταστρε-
πτικῶν πυροτεχνημάτων. Μετ' ὀλίγον ἐλθόντα καὶ τὰ ἕ-ερα δύο ἤρχι-
σαν παρόμοιον πῦρ, ἡ δὲ βομβάρδα προβαλοῦσα ἔῤῥιπτε τὰς τρομερὰς

αὐτῆς βόμβας. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἐπλησίασαν καὶ τὰ δύο πυρπολικὰ, κυβερνώμενα ὑπὸ Ἄγγλων ἀξιωματικῶν. Καὶ τὸ μὲν ἓν ἐξ αὐτῶν παρακαίρως καὶ ἀνωφελῶς ἐκάη, διότι ὁ διοικῶν δὲν ἠδυνήθη νὰ μεταδώσῃ καλῶς τὰς διαταγάς του εἰς τὸ ἐκ Σκλαβούνων καὶ Ἑλλήνων συγκείμενον πλήρωμά του· τὸ δ' ἕτερον εὐστόχως κυβερνηθὲν ἔφθασεν ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, καὶ ἀμέσως προσκολληθὲν διὰ τῆς ἁρπάγης ἐφ' ἑνὸς τῶν μεγαλειτέρων πλοίων ἐπυρπολήθη. Ἐν διαστήματι πέντε λεπτῶν τὸ ἐχθρικὸν πλοῖον περιεζώσθη ὑπὸ φλογῶν, αἵτινες μετ' ἀπιστεύτου ταχύτητος μετεδόθησαν καὶ ἐπὶ τῶν φραττόντων τὸν λιμένα τριῶν ἑτέρων· οἱ πυρπολισταὶ καὶ τὰ πλοῖα ὠπισθοχώρησαν, ἵνα μὴ ἐκτεθῶσιν εἰς τὸ ὑπὸ τῶν ἀνατινασσομένων πλοίων ἐκσφενδονιζόμενον πῦρ, ὁ δὲ τουρκικὸς στόλος ἐφαπτόμενος ἕνεκα τῆς στενότητος τοῦ χώρου μετεβλήθη μετ' οὐ πολὺ εἰς ἀπέρανταν πυρκαϊάν. Ὁ κόλπος τοῦ Τσεσμὲ ὡμοίαζε πρὸς πύρινον ποταμόν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου γοεραὶ ἀντήχουν αἱ φωναὶ τῶν καιομένων. Τὸ μεγαλείτερον μέρος τῶν πληρωμάτων εἶχον ἀπὸ τῆς προτεραίας ἀποβῆ εἰς τὴν ξηράν, οἱ δ' ἐπὶ τῶν πλοίων ριφθέντες εἰς τὴν θάλασσαν κολυμβῶντες διηυθύνοντο πρὸς τὴν ἀκτήν. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ πυροβόλα ὅλων τῶν πλοίων ἦσαν πεπληρωμένα, ἐξερράγνυντο καὶ ἐξεσφενδόνιζον τὰς σφαίρας κατὰ τῆς παραλίας. Ὅταν δὲ τὸ πῦρ μετεδόθη καὶ εἰς τὰς πυριταποθήκας, τρομεροὶ ἐξεπέμφθησαν κρότοι ἐκ μέσου τῆς τρομερᾶς πυρκαϊᾶς, καὶ εἰς μεγάλην ἀπόστασιν ἐξεσφενδονίζοντο τμήματα τῶν πλοίων, ἄνθρωποι ἐκπνέοντες, καὶ πτώματα ἠκρωτηριασμένα.

Οἱ κάτοικοι τῆς Χίου δραμόντες εἰς τὴν παραλίαν καλῶς διέκρινον τὰς διαφόρους σκηνὰς τῆς φρικαλέας ἐκείνης καταστροφῆς· δηλαδὴ τὴν θάλασσαν πεπυρακτωμένην, ἀνθρώπους κολυμβῶντας ἐν μέσῳ τῶν περικαύστων ναυαγίων, τὸ φρούριον καὶ τὴν πόλιν τοῦ Τσεσμὲ ἄρδην καταζρεφόμενα, καὶ πάντας τοὺς ἐπὶ τῆς παραλίας ταύτης κατοικοῦντας φεύγοντας πρὸς τὰ μεμακρυσμένα ὑψώματα. Πρὸς τούτοις ἠκούοντο τὰ ὄρη καὶ οἱ βράχοι σαλευόμενοι ἐκ θεμελίων καὶ ὑποχθονίως μυκώμενοι. Τοιοῦτος δὲ ὑπῆρξεν ὁ ἐπιγενόμενος τιναγμὸς, ὥστε ἐν Σμύρνῃ ἠσθάνθησαν τὴν γῆν σειομένην· λέγεται δὲ ὅτι καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ἠκούσθη ὁ κρότος. Τὰ Ῥωσσικὰ πλοῖα ἐκινοῦντο ὡς δονιζόμενα ὑπὸ σφοδρᾶς λαίλαπος. Τὸ τρομερὸν ἐκεῖνο θέαμα διήρκεσεν ἀπὸ τῆς μιᾶς μετὰ τὸ μεσονύκτιον ὥρας μέχρι τῆς ἑβδόμης ἑωθινῆς.

Αἱ Ῥωσσικαὶ κανονοφόροι ἔσωσαν τινὰς τῶν δυστυχῶν, ὅσοι ἀνατιναχθέντες εἰς τὸν ἀέρα, ἢ ῥιφθέντες εἰς τὴν θάλασσαν πρὸ τῆς ἐκρήξεως ἐπλανῶντο κυλινδούμενοι ὑπὸ τῶν κυμάτων. Μολονότι δὲ οἱ πλειότεροι τῶν Τούρκων κατώρθωσαν ν' ἀποβῶσιν, ὅλαι αἱ πέριξ ἀκταὶ ἐκαλύπτοντο ὑπὸ πτωμάτων. Ἐπυρπολήθησαν δεκαπέντε μεγάλα πλοῖα, δυνάμεως ἑβδομήκοντα τεσσάρων μέχρις ἑκατὸν πυροβόλων ἕκαστον, ἐννέα τῶν δεκαπέντε μέχρι τριάκοντα κανονίων, καὶ πολλαὶ γαλέραι. Ἓν μόνον πλοῖον ἑξήκοντα πυροβόλων, καὶ πέντε γαλιόται διέφυγον τὰς φλόγας, καὶ ἐζωγρήθησαν ὑπὸ τῶν Ῥώσσων (1).

Ἅμα ἐν Κωνσταντινουπόλει διεδόθη ἡ εἴδησις τῆς ἐν Τσεσμὲ καταστροφῆς πανικὸς φόβος κατέλαβε τὸ διβάνιον. Οἱ πάντες ἔτρεμον μὴ ὁ ῥωσσικὸς στόλος παραβιάζων τὸν Ἑλλήσποντον παρουσιασθῇ καὶ πυραναλώσῃ τὴν πρωτεύουσαν, ἐπιβάλλων ἀτιμωτικὴν εἰρήνην ὑπ' αὐτὰ τὰ τείχη τοῦ σεραγίου.

Ἐν τούτοις ὁ Ἔλφινστων ὁρκισθεὶς διὰ τῆς κεφαλῆς του εἰς τὴν Αἰκατερίναν τὴν διάβασιν τοῦ περιφήμου πορθμοῦ, ἐπέμεινεν εἰς τὴν τολμηρὰν ἀπόφασίν του. Ὁ Γρέγγ καὶ πάντες οἱ Ἄγγλοι ἠσπάζοντο τὴν γνώμην του, ἀλλ' οἱ Ῥῶσσοι ἰσχυρίζοντο ὅτι διὰ τὴν κινδυνώδη ταύτην ἐπιχείρησιν ἔλειπον πάντα τ' ἀναγκαιοῦντα. Ἐν πρώτοις τὰ πλοῖα εἶχον κατοφθαρῇ, τὰ δὲ πληρώματα ἀποτελούμενα ἐξ ὀλίγων Ῥώσσων, καὶ εἴκοσι χιλιάδων Ἀλβανῶν, Μαυροβουνιωτῶν, Ἑπτανησίων, Μανιατῶν, καὶ ἄλλων Ἑλλήνων, ἕνεκα καὶ τῶν κόπων, καὶ τῶν ἀσθενειῶν, δὲν εὑρίσκοντο εἰς κατάστσιν πολέμου. Ἔπειτα ἔλειπον αἱ ζωοτροφίαι, καὶ τὰ πολεμεφόδια. Ἀλλ' ὁ Ἔλφινστων ἐπέμενε λέγων, ὅτι δι' αὐτὴν ἰδίως τὴν ἔλλειψιν τῶν τε ἀνθρώπων καὶ τῶν ἄλλων ἀναγκαίων, ἔπρεπε νὰ ἐπωφεληθῶσιν ἀμέσως τοῦ ἐμπνευσθέντος τρόμου, καὶ δι' ἑνὸς τολμήματος κατευοδώσωσι τὴν ἐκστρατείαν. Ὁ Ἀλέξιος ὅμως Ὀρλὼφ, εἴτ' ἐκ μίσους εἴτ' ἀδειλίας, δὲν ἠθέλησε νὰ παραδεχθῇ τὴν πρότασιν τοῦ πολυπείρου Σκώτου, ἀλλὰ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος ὀνειρευόμενος ἤρξατο διαλογιζόμενος νέαν πρὸς κατάκτησιν αὐτῆς ἀπόπειραν. Οὕτως οἱ Ῥῶσσοι ἐπὶ δέκα ὅλας ἡμέρας ἔμειναν

(1) Ἐν τῇ καταστροφῇ ταύτῃ τοῦ στόλου σπουδαιότατον μέρος ἔλαβον οἱ Ἕλληνες, ὡς πυρπολισταὶ ἰδίως. Ἐν τῇ Ἱστορικῇ Χρονολογίᾳ τοῦ Κυριακοῦ Μελιῤῥύτου ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς περὶ τούτου. « 1770, ὁ ἐν Κύσσῳ (Τσεσμὲ) ἐμπρησμὸς τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀρχηγοῦντος τοῦ Παναγιώτου Ἀλεξοπούλου, καὶ ἀρχιναυάρχοντος τοῦ τῆς Ῥωσσίας Ὀρλώφου. »

περιπλέοντες εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Τσεσμὲ, συλλέγοντες ἐκ τῆς θαλάσσης πᾶν τὸ χρήσιμον ναυάγιον, δηλαδὴ πυροβόλα, λέμβους, καὶ ἄλλα. Ἐπὶ τέλους διαρπάσαντες καὶ τὴν κωμόπολιν τοῦ Τσεσμὲ, διενοήθησαν νὰ προσβάλλωσι τὴν Χίον, πλὴν μαθόντες παρὰ τῶν Ἑλλήνων τὰς δυνάμεις τοῦ ἐχθροῦ ἔστρεψαν τὰ βλέμματά των πρὸς τὴν Σμύρνην, θέατρον οὖσαν τότε φονικωτάτων σκηνῶν. Οἱ ἐκ τῶν πυρποληθέντων πλοίων διασωθέντες Τοῦρκοι καταφυγόντες ἐνταῦθα λυσσωδῶς ἐξεδικήθησαν κατὰ τῶν δυστυχῶν Ἑλλήνων. Χίλιοι ἐξ αὐτῶν ἐσφάγησαν, ὁ δὲ πασᾶς θελήσας ν' ἀναστείλῃ τὴν ἀγρίαν αὐτῶν ὁρμὴν ἐκινδύνευσε νὰ πέσῃ σφάγιον τῶν ἐξηγριωμένων ἐκείνων. Πολλοὶ Ἕλληνες ἐπὶ λέμβων διασωθέντες ἦλθον εἰς τὸν Ὀρλὼφ καὶ καθικέτευσαν αὐτὸν ἵνα τοὺς συντρέξῃ. Τοῦτο ὅμως μαθὼν ὁ πασᾶς παρεκάλεσε τοὺς ἐν Σμύρνῃ προξένους τῶν Εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, οἵτινες πέμψαντες αὐτῷ πρεσβείαν, τὸν παρεκάλουν ἵνα μὴ προσβάλλῃ τὴν πόλιν, προστιθέμενοι, ὅτι μόνη ἡ ἐμφάνισις τοῦ ῥωσσικοῦ στόλου θέλει δώσει τὸ σύνθημα τῆς σφαγῆς καὶ τῶν ὑπολοίπων ἐκεῖ χριστιανῶν. Ὁ Ὀρλὼφ εἰσακούσας τὰς εὐλόγους ταύτας παραστάσεις, δὲν ἠθέλησεν ἵνα διευθυνθῇ καὶ κατὰ τῆς Σμύρνης. Ἐν τούτοις μαθὼν, ὅτι ὀθωμανικά τινα πλοῖα εὑρίσκοντο ἐν Ἑλλησπόντῳ διέταξε τὸν Ἐλφινστῶνα νὰ προβάλλῃ εἰς καταδίωξιν αὐτῶν. Ὁ δὲ ἀνήρεμος Σκῶτος δραξάμενος τῆς περιστάσεως πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς διακαεστέρας τῶν εὐχῶν του, ἀμέσως ἀνεπέτασε τὰ ἱστία, καὶ τὴν 26 Ἰουλίου, περὶ τὴν πέμπτην τῆς ἑσπέρας ὥραν, προσβαλλὼν τὰ πρῶτα φρούρια, καὶ ἐν μέσῳ τοῦ ἐχθρικοῦ πυρὸς εἰσελθὼν ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ, προχωρεῖ καὶ χωρὶς νὰ καταδεχθῇ νὰ ῥίψῃ οὔτε ἓν πυροβόλον κατὰ τῶν φρουρίων, ἀγκυροβολεῖ ἐν μέσῳ τοῦ πορθμοῦ, διατάσσει νὰ σημάνωσιν αἱ σάλπιγγες, νὰ κροτήσωσι τὰ τύμπανα, καὶ μετὰ τῆς μεγαλειτέρας ἀδιαφορίας πίνει τὸ τεῖόν του εἰς ὑγείαν τῶν Τούρκων, ὑβρίζων καὶ ἀναθεματίζων τοὺς *ἀνάνδρους Ῥώσσους*, οἵτινες δὲν τολμῶσι νὰ τὸν ἀκολουθήσωσι. Μετὰ δὲ τὸ ἀνδραγάθημα, καίτοι πνέοντος ἐναντίου ἀνέμου, ἀφεθεὶς εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ῥεύματος τῆς παλιῤῥοίας ἐξέρχεται καὶ ἑνοῦται μετὰ τῆς μοίρας του.

Ὁ Ὀρλὼφ μὴ τολμήσας νὰ μιμηθῇ τὸ παράδειγμα τοῦ ἀνδρείου Σκώτου, ἀπεφάσισε νὰ διαχειμάσῃ ἐν τῷ Αἰγαίῳ, καὶ καταλαμβάνων τὰς περὶ τὸν Ἑλλήσποντον νήσους διακόψῃ πᾶσαν μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως συγκοινωνίαν, μέχρις ὅτου λαβὼν ἐκ Πετρουπόλεως ἐπικουρίας ἀποπειραθῇ τὴν διάβασιν αὐτοῦ· ὅθεν ἐκλέξας τὴν Λῆμνον

καὶ ὡς κατάλληλον χειμάδιον, καὶ ὡς ἀφετηρίαν τοῦ ἀποκλεισμοῦ ἀπεβίβασε τὰ στρατεύματα πρὸς κατάληψιν αὐτῆς.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο (1770) διέτριβον ἐν Ἀθωνι μονάζοντες τρεῖς πρώην πατριάρχαι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Κύριλλος ὁ Ε', Σεραφεὶμ ὁ Β', καὶ Σαμουὴλ ὁ Α'. Ἐκ τούτων ὁ δεύτερος, ἅμα μαθὼν τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ἑλλάδος, δραπετεύσας κατέφυγεν εἰς τὸν ρωσσικὸν στόλον, καὶ ἐντίμως ὑποδεχθεὶς ὑπό τε τοῦ Ὀρλὼφ καὶ παντὸς τοῦ στρατοῦ, ἤρξατο ἐκδίδων ἐγκυκλίους ἐπιστολὰς, δι' ὧν προέτρεπε καὶ ἐξώρκιζε τοὺς Ἕλληνας ἵνα ἐμμείνωσιν ἐν τοῖς ὅπλοις, ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ γένους ἀγωνιζόμενοι. Τὰ πατριαρχικὰ ταῦτα γράμματα λαβὼν καὶ ὁ μητροπολίτης Εὐρίπου Γεδεὼν, δι' ἐκτάκτου ἀπεσταλμένου ἔπεμψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν πατριαρχεύοντα Θεοδόσιον τὸν Β'. Οὗτος δὲ μεταβιβάσας αὐτὰ διὰ τοῦ μεγάλου λογοθέτου εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην, πικρῶς κατέκρινε τὴν διαγωγὴν τοῦ Σεραφεὶμ, ἐγγυώμενος μετὰ καὶ τῆς περὶ αὐτὸν συνόδου περὶ τῆς πρὸς τὸν σουλτάνον πίστεως τῶν χριστιανῶν. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ ἐπιστολαὶ ἐκεῖναι μεγάλην ἐπροξένησαν ἐντύπωσιν παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, καὶ δι' ἀλλεπαλλήλων ταχυδρόμων οἱ κατὰ τόπους Ὀθωμανοὶ διοικηταὶ, ἀγνοοῦντες τίς ἦτο ὁ Σεραφεὶμ, κατήγγελλον τὴν ἀπιστίαν τοῦ πατριάρχου, ὁ Θεοδόσιος περίτρομος ἐξέδωκε σιγγιλιώδη γράμματα, δι' ὧν ἐνουθέτει τὸν λαὸν νὰ ἐμμένῃ ἡσυχάζων ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ σουλτάνου, οὐδεμίαν δίδων προσοχὴν εἰς τὰ *λεγόμενα τοῦ καθηρημένου Σεραφεὶμ*, προσεπισυνάψας εἰς πίστωσιν καὶ τὴν συνοδικῶς γενομένην αὐτοῦ *καθαίρεσιν*, *δι ἧς ὡς ἀποστάτην*, *καὶ ταραχοποιὸν καὶ ἄνδρα αἱμάτων ἀπεγύμνου αὐτὸν πάσης ἱερατικῆς ἀξίας καὶ τάξεως*, *καὶ ὅλως καθῄρει*. Ὁ σουλτάνος πέμψας ἀμέσως στρατὸν εἰς Ἄθωνα κατέσχε καὶ ἐδήμευσε πᾶσαν τὴν ἀκίνητον περιουσίαν τοῦ δραπέτου, καὶ πρόστιμον ἐπέβαλλεν εἰς τὰς ἐκεῖ μονάς (1).

Μετ' ὀλίγον οἱ Τοῦρκοι συνελθόντες ἐκ τοῦ τρόμου δραστηρίως εἰργάσθησαν πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἀπειλουμένης πρωτευούσης. Ἐν ἔτει 1768 ἡ Γαλλία ἐπισπεύδουσα τὸν μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ῥωσσίας πόλεμον ἀπέστειλε μυστικῶς παρὰ τῷ Χάνῃ τῆς Κριμαίας τὸν πολυμήχανον βαρόνον Τόττ. Οὗτος δὲ ἀποκτήσας τὴν εὔνοιαν

(1) Σεργίου Μακραίου, Πατριαρχικὴ πεντηκονταετηρὶς, τμ. Γ'.

τοῦ Κρὶμ Γκεράη, καὶ μυριοτρόπως δι' αὐτοῦ ἐνεργήσας πρὸς κήρυξιν τοῦ κατὰ τῆς Αἰκατερίνης πολέμου, ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου (1), καὶ πάντα ἐκίνησε λίθον ἵνα λάβῃ θέσιν ἐν τῷ τουρκικῷ στρατῷ, ὑποσχόμενος εἰς τὸν σουλτάνον τὴν ἐπιστημονεκωτέραν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ στρατιωτικοῦ τῶν Τούρκων συστήματος. Ὁ Μουσταφᾶς ἐκτιμῶν τὰς στρατιωτικὰς γνώσεις τοῦ ἀνδρὸς διώρισεν αὐτὸν ἐπιθεωρητὴν τοῦ πυροβολικοῦ. Ὁ δὲ Τὸττ ἐπιθεωρήσας ἀμέσως τὸ ὁπλοστάσιον, ἀνεγνώρισε τὴν ἐλεεινὴν τῶν Τούρκων κατάστασιν. Ἅρπαγες ἐργολάβοι ἀναδεχόμενοι τὴν προμήθειαν τῶν ὅπλων καὶ πολεμεφοδίων ἔκλεπτον ἀσυστόλως τὰ χρήματα, πάντῃ ἀδιαφοροῦντες περὶ τῶν ἀπολύτων ἀναγκῶν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου. Οὕτως ἐν τῷ ὁπλοστασίῳ, ἀντὶ παντὸς ἄλλου πολεμεφοδίου, εὗρεν ὁ Τὸττ σωρούς τινας ἐξ ὅπλων πρὸ αἰώνων κυριευθέντων. Ὅθεν δραστηρίως καὶ εὐσυνειδήτως ἐργασθεὶς ἐφοδίασε τὸ κράτος μὲ τὸ ἀπαιτούμενον ὑλικὸν, καὶ ἔφερεν ἐκ Γαλλίας διάφορα στρατιωτικὰ συγγράμματα πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν ἀξιωματικῶν. Δεινὴ ὅμως μετ' ὀλίγον ἠγέρθη κατ' αὐτοῦ ἀντιπολίτευσις ὑπό τε τῶν πρώην ἐργολάβων, καὶ τῶν ἀνωτέρων καὶ κατωτέρων ἀξιωματικῶν, δυσχερῶς βλεπόντων ἕνα φράγκον ἐπὶ κεφαλῆς των. Ἐπειδὴ δὲ τότε ἐπῆλθεν ἡ ἐν Τσεσμὲ καταστροφὴ, καὶ ὁ συνεπείᾳ αὐτῆς κίνδυνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ πρὸς κατάπαυσιν τῶν παραπόνων, καὶ πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ Ἑλλησπόντου, ὁ Τὸττ ἐστάλη διὰ νὰ ὀχυρώσῃ τὰ ἐν τῷ πορθμῷ τούτῳ φρούρια, καὶ λάβῃ ὅλα τὰ μέτρα πρὸς παρεμπόδισιν οἱασδήποτε ἀποπείρας τῶν ἐχθρῶν πρὸς διάβασιν αὐτοῦ.

Ἐλθὼν ὁ Τὸττ εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, καὶ ἐνζήλως βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ φρουράρχου Μολδοβαντζῆ, πρώην μεγάλου βιζίρου, ἔστησε τέσσαρας κανονοστοιχίας, τῶν ὁποίων τὰ διασταυρούμενα πυρὰ κατεκεραυνοβόλουν πᾶν ἐπὶ τοῦ πορθμοῦ πλέον. Συγχρόνως δ' ἐπεσκευάσθησαν τὰ παλαιὰ τῶν φρουρίων τείχη, ἡτοιμάσθησαν πυρπολικὰ πλοῖα, καὶ ἀδιαλείπτως στρατὸς καὶ ἀξιωματικοὶ ἐγυμνάζοντο εἰς τὴν σκοποβολήν. Οὕτως ἐν ὀλίγαις ἑβδομάσιν ἡ διάβασις τοῦ Ἑλλησπόντου κατέστη πλέον ἀδύνατος (2).

(1) Κατὰ τὸν Τὸττ ὁ Κρὶμ Γκεράης ἐθηλητηριάσθη ὑπὸ τοῦ ἐκ Κερκύρας ἰατροῦ Συροπούλου, ἀποσταλέντος ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας (Mémoires de Tott, Amsterdam, 1784, II σελ. 268—272).

(2) Τὰ περὶ ὀχυρώσεως τοῦ Ἑλλησπόντου κατὰ πλάτος ἀφηγεῖται ὁ Τὸττ ἐν ταῖς περιφήμοις αὐτοῦ ἀπομνημονεύμασι (tom. III, σελ. 38—96).

Ὁ Ἔλφιστων μετὰ τὸ πρῶτον τόλμημα, μάτην περιμένων δευτέραν περίστασιν πρὸς ἀποτελεσματικωτέραν ἐπιχείρησιν, ἅμα εἶδεν, ὅτι ὁ Τὸττ κατέστησε τὸν πορθμὸν ἀπόρθητον, ἐρρύαζεν ἐκ λύσσης, καὶ ὑβρίζων, καὶ ἀναθεματίζων συνέτριψε τὸ πλοῖόν του ἐφ' ἑνὸς σκοπέλου. Μετὰ δὲ τοῦτο ὁ παράφορος Σκῶτος ἐπιβιβασθεὶς εἰς Ἀγγλικὸν πλοῖον ἦλθεν εἰς Ἰταλίαν, καὶ ἐλθὼν εἰς Πετρούπολιν ἐπαρουσιάσθη εἰς τὴν Αἰκατερίναν, ἥτις παρ' ἐλπίδα ψυχρῶς αὐτὸν ὑποδεχθεῖσα ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀμοιβῆς ἀπέπεμψε.

Μετὰ τὴν ἐν Τσεσμὲ ἧτταν ὁ Χοζαμεδὶν καθῃρέθη τοῦ ἀξιώματος, καὶ καπιτὰν πασᾶς διωρίσθη ὁ γηραιὸς Τζαφέρ (1). Ἡ θέσις αὕτη κατὰ δίκαιον λόγον ἀνῆκεν εἰς τὸν γενναῖον Χασὰν τὸν Τζεζαϊρλῆν, ὅστις παρ' ἐλπίδα καὶ κατηγορήθη ὡς συντελέσας εἰς τὴν ἀπώλειαν τοῦ στόλου. Ἀλλ' οὗτος πρὸς οὐδὲν λογισάμενος τὴν ἀδικίαν, ἀπεφάσισε δι' ἐνδόξου τολμήματος νὰ διαλύσῃ τὴν συκοφαντίαν. Ὅθεν μόλις θεραπευθεὶς ἐκ τῶν πληγῶν ἦλθεν εἰς Ἑλλήσποντον, καὶ συλλέξας τέσσαρας χιλιάδας ἀνδρείων (2), ὧν ἕκαστος ἔφερεν ἓν μόνον πιστόλιον καὶ ἓν ἐγχειρίδιον, ἀποφασίζει νὰ λυτρώσῃ τὴν πολιορκουμένην Λῆμνον. Ἐπὶ τρεῖς περίπου μῆνας ἐπολιόρκει τὸν νῆσον ταύτην ὁ Ὀρλὼφ διά τε τοῦ στόλου, καὶ τῶν ἀποβάντων στρατευμάτων. Ἡ δὲ φρουρὰ αὐτῆς ἡρωϊκὴν ἀντιτάξασα ἀντίστασιν ἠναγκάσθη τὴν 24/6 Ὀκτωβρίου νὰ συνθηκολογήσῃ. Τοῦτο μαθὼν ὁ Χασὰν ἀποβιβάζεται τὴν νύκτα τῆς 27/9, καὶ λάθρα εἰσελθὼν εἰς τὸ φρούριον καταβιβάζει τὴν λευκὴν σημαίαν, καὶ ἀναπετάσας τὴν ἐρυθρὰν διατάσσει ἔξοδον. Οἱ Ῥῶσσοι ἐξ ἀπροόπτου προσβληθέντες καταλαμβάνονται ὑπὸ πανικοῦ φόβου, καὶ ἐγκαταλιπόντες τὰς κανονοστοιχίας ὁρμῶσιν εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐπιβιβασθέντες κόπτουσι τ' ἀπόγεια καὶ ἐν σπουδῇ ἀναχωροῦσι. Μετὰ τὴν ἐπονείδιστον ταύτην ἧτταν ὁ Ἀλέξιος Ὀρλὼφ ἐπιβιβασθεὶς ἐπὶ τῆς ταχυτέρας φρεγάτας ἀνεχώρησε διὰ τὴν Ἰταλίαν (3), παραγγείλας εἰς τὸν Σπιριτὼφ νὰ ὁδηγήσῃ τὸν στόλον εἰς

(1) Ὁ Χοζαμεδὶν ἀπεβίωσε μετ' ὀλίγον ἐκ λύπης. Ἐν τούτοις ὁ σουλτάνος σεβόμενος τὴν μνήμην τοῦ πάππου αὐτοῦ Τζανούμ Χότσα τοῦ Κορωναίου, τὸν μὲν υἱὸν τοῦ Χοζαμεδὶν Ἀβδουλλὰχ διώρισε διοικητὴν τῆς γαλέρας τοῦ πατρός του μὲ βαθμὸν πλοιάρχου, τὸν δὲ ἀδελφὸν αὐτοῦ Μουσταφάμπεην ὑπασπιστὴν τοῦ Τόττ.

(2) Ὁ Σαλαβερῆς λέγει 1500.

(3) Ἐν τούτοις ἄσματα ἐν Ἰταλίᾳ ὕμνησαν τὴν γενναιότητα τοῦ Ὀρλὼφ, εἰς ὃν ἡ Αἰκατερίνα ἀπέδωκε τὸν τίτλον Τσεσμέσκοι, κόψασα εἰς τιμὴν αὐτοῦ καὶ μετάλλια, τὰ ὁποῖα ἐξεικονίζει καὶ περιγράφει ὁ Ῥικὼ (Medailles del' Empire de Russie

Μαῶνα. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἀποτελοῦντες τὸ μεγαλείτερον μέρος τῶν πληρωμάτων παρέστησαν εἰς τὸν Ῥῶσσον ναύαρχον, ὅτι ἡ ἐν Γαλλίᾳ ἢ Ἰταλίᾳ παραχείμασις τοῦ στόλου θέλει εἶσθαι πολυδαπανωτέρα τῆς ἐν Αἰγαίῳ, ἐν ᾧ ὑπῆρχον νῆσοι καὶ εὐλίμενοι, καὶ εὔφοροι, καὶ εὐάλωτοι· καὶ ἐπὶ τέλους, ὅτι ἡ παντελὴς αὕτη ἐγκατάλειψις τῶν Ἑλλήνων, ὅσον ἄδικος τόσον καὶ ἐπιζήμιος διὰ τὴν Ῥωσσίαν θέλει ἀποβῆ, διότι εἰς εὐνοϊκωτέρας περιστάσεις προσκαλούμενοι οἱ Ἕλληνες εἰς σύμπραξιν, οὐ μόνον δὲν θέλουσιν ἀκούσει αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ ὅπλα θὰ λάβωσι κατὰ τῶν Ῥώσσων. Ὁ Σπιριτὼφ καταπεισθεὶς ἐκ τῶν εὐλόγων τούτων παραστάσεων συνῆνεσεν ἵνα διαχειμάσῃ ἐν τῷ Αἰγαίῳ, καὶ ἀνέθετο εἰς τὸν Ψαρὸν τὴν ἐκλογὴν τῆς πρὸς ναύσταθμον καταλληλοτέρας νήσου. Οὕτω δὴ ὁ Μυκώνιος ναυηγὸς ὡδήγησε τὸν στόλον εἰς Πάρον (1).

Μετὰ τὴν ἐκ Λήμνου φυγὴν τῶν Ῥώσσων οἱ νικηταὶ διήρπασαν τὴν πόλιν, καὶ πολλοὺς τῶν χριστιανῶν κατέσφαξαν (2).

---

par P. Ricaud de Tiregale. Postdam 1772). Ἐν Λιβόρνῳ διατρίβων ὁ Τσεσμέσχης οὗτος παρήγγειλεν εἰς τὸν Ἀκέρτιον ἵνα ζωγραφήσῃ τὴν ἐν Τσεσμὲ μάχην εἰς τέσσαρας πίνακας, διατάξας καὶ πρὸς ἐπιβοήθησιν τῆς φαντασίας τοῦ ζωγράφου ἵν' ἀνατιναχθῇ εἰς τὸν ἀέρα ἓν πολεμικὸν πλοῖον (Κούμα, Ἱστορίαι Ἀνθρωπίνων πράξεων, Τόμ. 10, σελ. 346).

(1) Εἰς ἐξιστόρησιν τῆς ὑπὸ τῶν Ῥώσσων ὑποκινηθείσης ταύτης ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἔλαβον πρὸ πάντων ὑπ' ὄψιν τὸν Γάλλον Κλαύδιον Ῥουλιὲρ, (Rulhières) τὸν ὁποῖον ἐν πολλοῖς καὶ κατὰ λέξιν μετέφρασα. Ὁ διάσημος οὗτος ἱστορικὸς, γραμματεὺς διατελέσας τῆς ἐν Πετρουπόλει γαλλικῆς πρεσβείας, κατέγινεν ἐπὶ εἴκοσι δύο ὁλόκληρα ἔτη εἰς συγγραφὴν τοῦ περιφήμου συγγράμματός του Ἡ ἐν Πολωνίᾳ ἀναρχία (L'Anarchie en Pologne), ἐν ᾧ ἡ ἐξιστόρησις τῶν ἐν Ἑλλάδι κατέχει ὁλόκληρον τὸ δωδέκατον βιβλίον. Οὐχ ἧττον ὅμως ἀνέτρεξα καὶ εἰς ἄλλας πηγὰς, ὡς τὸν Hammer (Histoire de l'Empire ottoman, tom. XVI), τὸν Σαλαβερῆν (Hist. de l'Emp. ottom. III—IV), τὸν βίον καὶ τὰ κατορθώματα τῆς Αἰκατερίνης (Vita e Fasti di Caterina II, Lugano, 1787, III), τὸν Choiseul Gouffier, (Voyage Pittoresque de le Grèce, tom. I), τὸν Pouqueville (Histoire de la régénaration de la Grèce, I), τὸν Κούμαν (Ἱστορίαι τῶν Ἀνθρωπίνων πράξεων, 10), τὴν Ἱστορίαν τοῦ παρόντος πολέμου ἀναμεταξὺ Ῥουσσίας καὶ τῆς ὀθωμανικῆς Πόρτας, Ἐνετίησι 1770 (Τόμ. 3), τὴν ἔκθεσιν τοῦ Peyssonnel (Dallavvay, Constantinopole Ancienne et Moderne tom. II, σελ. 61), καὶ τὸν Raffenel. (Ἐκ τοῦ τελευταίου συγγράμματος μετέφρασε καὶ διὰ τῆς Πανδώρας ὁ μακαρίτης Γ. Ζαλακώστας ἐδημοσίευσε τὴν περιγραφὴν τῆς Πελοποννησιακῆς ἐπαναστάσεως. Ὁλόκληρον δὲ τὸν Ῥαφφενὲλ μεταφράσας ἐξέδωκεν ὁ μακαρίτης Κ. Κοκκίδης). Σημειωτέον δὲ, ὅτι πάντες οὗτοι ἀντέγραψαν τὸν Ῥουλιέρ.

(2) Ὁ ἐν Μιτυλήνῃ ἐξόριστος πατριάρχης Μελέτιος ἀφηγεῖται οὕτω τὰ ἐν Λήμνῳ λαβόντα χώραν. «Οἱ δὲ ἐκεῖσε χριστιανοὶ ὅσα δεινὰ καὶ πέρα δεινῶν ὑπέστησαν

Παραχειμάσας ὁ στόλος ἐν Ναούσῃ τῆς Πάρου, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἑπομένου ἔτους 1771 ἐκυρίευσε καὶ τὰς ἐξῆς νήσους, ἤτοι Μῆλον, Κίμωλον, Πολύκανδρον, Σίκινον, Ἴον, Θήραν, Ἀμοργὸν, Νάξον, Μύκωνον, Δῆλον, Τῆνον, Ἄνδρον, Κέαν, Κύθνον, Σέριφον, Σίφνον, καὶ Ἀντίπαρον. Ἑκάστη δ' ἐξ αὐτῶν διῳκεῖτο ὑπὸ συνδίκων καὶ ἑνὸς καντσιλιέρη, ἐκλεγομένων ὑπὸ τῆς κοινότητος. Οὕτως ἡ μὲν Τῆνος εἶχεν ἐννέα συνδίκους, ἡ Ἄνδρος ὀκτὼ, ἡ Θήρα καὶ ἡ Πάρος ἕξ, καὶ αἱ ἐπίλοιποι ἀνὰ τέσσαρας ἢ τρεῖς (1). Ἐπιταγῇ τοῦ Σπιριτὼφ οἱ Αἰγαιοπελαγίται ὡρκίσθησαν πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν εἰς τὴν αὐτοκράτειραν Αἰκατερίναν. Τὸ δ' ἔγγραφον τῆς ὁρκωμοσίας τῶν Μυκωνίων, ἐν πρωτοτύπῳ περισωθὲν, ἔχει ὡς ἑξῆς.

« Ἡμεῖς οἱ ὑποκάτωθεν γεγραμμένοι ὀμνύομεν εἰς τὸν Παντοδύναμον Θεὸν, ὅτι θέλει εἶμεσθεν πιστοὶ εἰς ὅλας τὰς ὑπηρεσίας τῆς μεγίστης βασιλίσσης καὶ αὐτοκρατορίσσης πάσης Ῥωσσίας Αἰκατερίνης Ἀλεξίου, ὁμοίως καὶ τῆς πατρίδος μας, καὶ δὲν θέλομεν στοχασθῆ οὔτε συγγένειαν, οὔτε ἐντερέσο, οὔτε φιλοπροσωπίαν ὅταν τρατάρεται ὑπόθεσις διὰ τὴν μεγίστην βασίλισσαν τῆς πατρίδος μας καὶ ξένων προσώπων, ἀλλὰ νὰ κάμνωμεν νὰ δίδεται τὸ δίκαιον ἐκεινοῦ ὁποῦ τὸ ἔχει· ἔτι ὑποσχόμεθα νὰ δουλεύωμεν ὅλα αὐτὰ μὲ καθαρότητα εἰς τὰ πάντα, φυλάττοντας καὶ τὰ μυστικὰ ὁποῦ ἤθελε μᾶς διορίσουν

μετὰ ταῦτα ὑπὸ τῶν Ἀγαρηνῶν ἐῶμεν λέγειν. Πολλοὶ γὰρ ἐξ αὐτῶν ἀνηλεῶς ἀνῃρέθησαν καὶ κατεσφάγησαν, ἕτεροι δὲ εἰς τὸ παντελὲς ἀπεγυμνώθησαν, τινὲς δὲ καὶ φυγάδες ἐγένοντο, φονευθέντος καὶ τοῦ ἀρχιερέως αὐτῶν κὺρ Ἰωακεὶμ Χίου, καὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Τριάδος ἐπονομαζομένης κατακρημνισθείσης. » Ὁ αὐτὸς δὲ Μελέτιος διὰ μακρῶν ἐξιστορεῖ τὰς ἐν Μιτυλήνῃ διαπραχθείσας ὑπὸ τῶν Τούρκων ὠμότητας, ἅμα τῷ ἀπόπλῳ τοῦ ἐκεῖ ἐλλιμενισθέντος ῥωσσικοῦ στόλου μετὰ τὴν ἐν Τσεσμὲ νίκην. (Πανδώρα, Τόμ. ΙΑ, σελ. 574—75).

(1) Breve descrizione dell'Arcipelago, e particolarmente delle diciotto isole sottomesse l'anno 1771 al dominio Russo, del conte Pasch di Krienen etc. Livorno 1773.—Ὁ συγγράψας τὴν περιγραφὴν ταύτην Ὁλλανδὸς Λουδοβῖκος Πὰσχ Φὰν Κρίνεν, ὑπηρετῶν ἐν τῷ Ῥωσσικῷ στρατῷ, ἐνήργησε τότε διαφόρους ἐν ταῖς νήσοις ταύταις ἀνασκαφὰς, καὶ μεταξὺ ἄλλων ἐπιγραφῶν καὶ μνημείων, ἀνεκάλυψεν ἐν Ἴῳ αὐτὸν τὸν τάφον τοῦ Ὁμήρου, φέροντα τὸ ἑξῆς ἐπίγραμμα. «Βοῦλος ἐποίει Σμυρναίου. Ἐνθάδε τὴν ἱερὰν κεφαλὴν κατὰ γαῖα καλύπτει ἀνδρῶν ἡρώων κοσμήτορα θεῖον Ὅμηρον. » Ἡ εἴδησις αὕτη μέγαν παρήγαγε κρότον, καὶ πολλὰ ἐγράφησαν περὶ τῆς γνησιότητος ἢ μὴ τοῦ μνημείου, τὸ ὁποῖον παραλαβὼν ὁ Κρίνεν ἔφερεν εἰς Λιβόρνον, προτιθέμενος ἵνα τὸ προσφέρῃ εἰς τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας Φρεδερῖκον Β'. Τὸ σύγγραμμα τοῦ Κρίνεν μετὰ σημειώσεων ἀνετύπωσεν ὁ Ῥὸς (Graf Pasch van Krienen beschreibung des Griechischen Archipelagus etc· abdruck von Ludwig Ross, Halle 1860).

οἱ μεγαλιώτεροί μας· καὶ τελευταῖον διὰ τὴν καθαρὰν δούλευσιν τῆς μεγίστης βασιλίσσης μας καὶ πατρίδος μας δὲν θέλομεν λυπηθῆ οὔτε τὰ ὑπάρχοντά μας καὶ τὴν ἰδίαν μας ζωήν. Καὶ διὰ βεβαίωσιν τοῦ ὅρκου ἀσπαζόμεθα τὸν τίμιον σταυρὸν καὶ τὸ ἅγιον εὐαγγέλιον, καὶ ὑπογραφόμεθα.

1771 Μαρτίου 7.

Γκιουζέπης Πάγκαλος ἀφέρμω.
Δομένιγος Ἀρτακηνὸς ἀφέρμω.
Ἰωάννης Παπαδάκης ἀφέρμω.
Γρηγόριος Ἀρτακηνὸς κανσιλιέρης μαρτυρῶ (1) ».

Μετ' οὐ πολὺ δὲ ὁ Ψαρὸς, αἰτήσει τῶν συμπατριωτῶν του Μυκωνίων (2), διωρίσθη ἐπιμελητὴς ὅλων τῶν ὑποταχθέντων νήσων, καὶ ὡς τοιοῦ-

(1) Πανδώρα, φυλ. 312. — Γ. Γρυπάρη, ὑπόμνημα περὶ τῶν εἰς τὴν Μύκωνον ἀνηκουσῶν ἐρημονήσων. Τὰ περὶ Μυκώνου ἔγγραφα παρέλαβον ἐκ τῆς Πανδώρας ἥτις ἀνετύπωσεν αὐτὰ πληρέστερον τοῦ Κ. Γρυπάρη.

(2) Ἐν τῇ ἄνω διατριβῇ καταχωρεῖται καὶ τὸ ἐξῆς τοῦ Σπιριτὼφ πρὸς τοὺς Αἰγαιοπελαγίτας ἔγγραφον περὶ διορισμοῦ τοῦ Ψαροῦ. « Κύριοι προεστοί. Τὴν ἀναφορὰν ὁποῦ μᾶς ἐδώσετε παρακαλῶντάς μας διὰ τὸν τενέντε τῆς ῥωσσικῆς φλότας Ἀντώνιον Ψαρὸν, ὁποῦ εὑρίσκεται μὲ ἐμένα, τὸν ὁποῖον διαλέγετε διὰ τὰ νησία σας ὅλα ἐπίτροπον καὶ ἐπιτηρητήν σας, καὶ ἀπὸ ἐμένα εἴτι ὑπόθεσαις ἔχομεν διὰ τὰ νησία σας νὰ δίδωνται εἰς αὐτὸν, καὶ αὐτὸς νὰ τὰς ἐνεργῇ, τοῦ ὁποίου νὰ δώσω καὶ ἄδειαν ὁποῦ νὰ περιέλθῃ εἰς ὅλα τὰ νησία διὰ νὰ βάλλῃ τὰ πράγματα εἰς καλὴν κατάστασιν. Ἐγ' ἀπὸ τὰς παρακαλέσεις σας δὲν ἀποφεύγω, μὲ τὸ νὰ ἠξεύρω ὅτι ὁ κὺρ Ψαρὸς εἶναι Ῥωμαῖος, γεννημένος εἰς τὴν νῆσον Μύκωνον, ὁ ὁποῖος εὑρίσκεται εἰς τὴν δούλευσιν τῆς μεγίστης βασιλίσσης ἰμπερατορίσσης μας τενέντες τοῦ στόλου της μὲ καλὴν σύστασιν, καὶ ἔδειξε μὲ τὴν γνῶσιν καὶ ἐμπειρίαν του εἰς τὰ πολεμικὰ καὶ ἄλλα καλαῖς δούλευσαις· ὅμως μὲ τὸ νὰ τὸν διαλέξετε ὅλοι διὰ ἐπίτροπον καὶ ἐπιτηρητήν σας, σᾶς τὸν δίδω, ἔχοντας καὶ ἄδειαν ὁποῦ νὰ περιέλθῃ εἰς ὅλας σας τὰς νήσους, μὰ ὄχι νὰ παραιτήσῃ τὴν βασιλικὴν δούλευσιν καὶ τὸν τόπον τοῦ ὀφικίου του ὡς τενέντες τοῦ στόλου μας, ὁποῦ ὅταν δὲν κάμνῃ χρείαν διὰ λόγου σας νὰ παραιτῇ καὶ νὰ πέρνῃ τὸν τοῦ ὀφικίου του. Κύριοι προεστοί, ἕνας ἐπίτροπος δὲν ἠμπορεῖ μόνος του· μόνον τὸ ὀλιγώτερον ἀπὸ κάθε νησὶ νὰ ἦνε ἕνας ἐμπιστευμένος προεστὼς μὲ αὐτὸν διὰ κάθε του συμβουλὴν καὶ βοήθειαν, καὶ ἄλλοι μικρότεροι ὁποῦ νὰ τοὺς στέλνῃ εἰς ταῖς δουλευσαίς του. Καὶ ὅταν ὁ ἐπίτροπός σας περιέρχεται εἰς τὰς νήσους οἱ προεστοὶ ὁποῦ εἶνε μὲ αὐτὸν πρέπει νὰ μείνουν ὅπου ἐγὼ εὑρίσκομαι, διὰ νὰ γίνεται κάθε πρᾶγμα διὰ τὴν φλόταν, καὶ νήσους μὲ εὐκολίαν, καὶ ἀπ' αὐτοὺς νὰ λαμβάνωμεν καὶ κάθε εἴδησιν. Ἐκεῖνο ὁποῦ κάμνει χρεία διὰ νὰ μαντινιέρεται μὲ ὅλους ὁποῦ μὲ αὐτὸν εὑρίσκονται, τὸ ἀφίνω εἰς τὴν διάκρισίν σας ὁποῦ νὰ μείνῃ εὐχαριστημένος. 1771 Ἰανουαρίου 15, εἰς τὸ Ἀρχιπέλαγος εἰς τὴν νῆσον Πάρον, πόρτο τῆς Νάουσας, εἰς τὸ Ῥωσσικὸν πολεμικὸν καράβι ὀνομάζου Εὐρώπα. Ἀμιράλιος Γρηγόριος Σπυριδώφ. »

τος ἐξέδωκε τὴν ἐξῆς προκήρυξιν περὶ ἐξακολουθήσεως τοῦ μεταξὺ Ὀθωμανῶν καὶ Ῥώσσων πολέμου.

« Πρὸς τοὺς προεστῶτας καὶ ὅλον τὸ κοινὸν τῆς νήσου Μυκώνου τὸ χαίρειν.

» Ὁ ὑπέρλαμπρος καὶ ὑπερένδοξος ἡμῶν γκενεράλης καὶ καβαλιέρης διαφόρων τάξεων πληρεξούσιος τῆς αὐτοκρατορικῆς μεγαλειότητος κύριος κύριος κόμης Ἀλέξιος Ὀρλὼφ μὲ διώρισε νὰ κοινολογήσω ἐγγράφως εἰς ὅλα τὰ ὑποταχθέντα νησία εἰς τὴν αὐτῆς Μεγαλειότητα, ὡς ἐπιτηρητὴς τῶν αὐτῶν ὁποῦ εἶμαι, ὅτι ἡ ἀνακωχὴ τῶν ἁρμάτων, δηλαδὴ ἡ τρέβα τῶν τε Ὀθωμανῶν καὶ τοῦτε βασιλείου τῆς Ῥωσσίας, ἐτελειώθη, καὶ ἄρχισε πάλε ἀπὸ τοῦ νῦν πόλεμος· καὶ ἐλπίζομεν, θείᾳ δυνάμει διὰ πρεσβειῶν τῆς Θεοτόκου, εἰς τὰ θεοσεβῆ καὶ τροπαιοῦχα ἅρματα τῆς ὑψηλοτάτης καὶ εὐσεβεστάτης ἡμῶν ἡμῶν βασιλίσσης κυρίας κυρίας ἰμπερατρίτσης Λικατερίνης τῆς δευτέρας, καὶ εἰς τὴν γενναιότητα καὶ μεγαλοψυχίαν τοῦ ὑπερεκλάμπρου καὶ ὑπερενδόξου ἡμῶν αὐθεντὸς κόμητος Ἀλεξίου τοῦ Ὀρλὼφ, πῶς θέλει κατατροπωθῆ ὁ ἐχθρὸς τοῦ σήμερον ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος. Διὰ τοῦτο διορίζομεν καὶ τοῦ λόγου σας ἀπὸ τὴν σήμερον νὰ φυλάττετε μὲ ἄγρυπνον καὶ ἄσφαλτον ὀρθαλμὸν τὰς προτέρας φυλάξεις καὶ διαταγὰς, ὁποῦ εἰς καιρὸν κατ' ἀρχὰς πολέμου σᾶς ἐδώσαμεν ἀπροφασίστως.

» Ὅλος ἐδικός σας καὶ καλοθελητής σας Ἀντώνιος Ψαρός » (1).

Τὴν 27 Ὀκτωβρίου ὁ Ῥωσσικὸς στόλος, ἀποτελούμενος ἐξ ὀγδοήκοντα πλοίων, μικρῶν καὶ μεγάλων, ἐπαρουσιάσθη πρὸ τῆς Μιτυλήνης καὶ εἰς δύο διαμοιρασθεὶς μέρη ἤρχισε νὰ βομβαρδίζῃ τὴν πόλιν. Τὴν δὲ 2 Νοεμβρίου ἀποβάντα τὰ στρατεύματα ἐκυρίευσαν τὴν πόλιν, καὶ διήρπασαν τὰς οἰκίας τῶν Ὀθωμανῶν. Οὗτοι περίτρομοι κλεισθέντες ἐν τῷ φρουρίῳ, ἀνεθάρρησαν μετ' ὀλίγον, καὶ εἰς πεντακοσίους συμποσούμενοι ἐξῆλθον καὶ ἐφώρμησαν κατὰ τῶν Ῥώσσων, πλὴν ἡττηθέντες μετὰ ζημιῶν ὑπεχώρησαν, καὶ αὖθις κατεκλείσθησαν. Οἱ δὲ Ῥῶσσοι κανονοβολήσαντες κατ' αὐτῶν ἀπό τε ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, διήρπασαν ἐπὶ τέλους τὰ οἰκήματα τοῦ διοικητοῦ Ὀσμὰν πασᾶ, καὶ τοῦ μουσελίμου Χαλὶλ βέη, ὡς καὶ ἄλλων ἐπισήμων Ὀθωμανῶν καὶ χριστιανῶν, καὶ ἀπῆλθον παραλαβόντες ὅλα τὰ ἐκεῖ ἐλλιμενισμένα

(1) Αὐτόθι.

πλοῖα, ἐν οἷς καὶ τρία πολεμικά. Μετὰ τὴν φυγὴν αὐτῶν οἱ Τοῦρκοι ἐμελέτησαν γενικὴν τῶν χριστιανῶν σφαγήν, πλὴν διὰ τῶν ἀποτροπῶν τοῦ διοικητοῦ, καὶ τοῦ ἐκ Σηστοῦ σπεύσαντος Χασὰν Τζεζαϊρλῆ, τότε καπιτὰν πασᾶ, παρεμποδίσθη ἡ ἐκτέλεσις τοῦ μιαροῦ ἐκείνου βουλεύματος (1).

Ὁ Ῥωσσικὸς στόλος ναυλοχῶν ἐν Πάρῳ εὐκόλως ἠδύνατο, ἐπωφελούμενος καὶ τοῦ τρόμου τῶν Τούρκων, καὶ τοῦ παρὰ τὸν Δούναβιν σπουδαίου αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Ῥωμανζὼφ περισπασμοῦ, καὶ τὰς κατακτήσεις νὰ ἐπεκτείνῃ, καὶ τὴν Ἑλλάδα πράγματι ν' ἀπελευθερώσῃ. Παρ' ἐλπίδα ὅμως οἱ διοικοῦντες αὐτὸν ἢ ἐξ ἀνανδρίας ἢ καὶ ἀπειρίας εἰς οὐδεμιᾶς σπουδαίας ἐπιχειρήσεως τὴν ἐκτέλεσιν μετὰ ζήλου προέβησαν. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ ὀθωμανικὸς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐντὸς τοῦ Ἑλλησπόντου διατρίβων, ἐνίοτε δὲ καὶ μέχρι τῶν παρακειμένων νήσων Τενέδου, Λήμνου, καὶ Μιτυλήνης, στιγμιαίως ἐμφανιζόμενος δὲν ἐτόλμα νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν Ῥώσσων, καὶ τῶν λυμαινομένων τὸ Ἀρχιπέλαγος ἀπειραρίθμων πειρατῶν. Καὶ τῳόντι μετὰ τὴν κατάπνιξιν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ὁ Μητρομάρας καταφυγὼν εἰς Σαλαμῖνα συνεκέντρωσε τὰ στίφη τῶν ἐκ Πελοποννήσου καὶ Στερεᾶς Ἑλλάδος φυγόντων ἀνταρτῶν, καὶ πειρατικὸν συγκροτήσας στολίσκον ἀπὸ τρομεροῦ ἁρματωλοῦ μετεβλήθη εἰς τὸν τρομερώτερον τῶν καταδρομέων. Ἐρημώσας ὅλα τὰ παράλια τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου, καὶ μέχρι Σύρου (2), καὶ Χαλκίδος, ἐκτείνας τὰς πειρατικὰς αὐτοῦ ἐκδρομὰς, ὕστερον κατὰ τῶν Ἀθηνῶν ἰδίως προσήλωσε τὴν προσοχήν του. Ὅθεν ἀποβὰς ἐπολιόρκησε στενῶς τὴν πόλιν καὶ μαθὼν, ὅτι ὁ ἐν Ναυπλίῳ ἀρχιστράτηγος Ἰσλὰμ ἔπεμπεν ἕνα μπουλούκμπασην πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἐν Ἀθήναις φρουρᾶς, ἐξῆλθε κατ' αὐτοῦ καὶ μάχην φονικὴν συγκροτήσας εἰς Κερατόπυργον κατηφάνισε τὸν ἐπικουρικὸν στρατόν. Μετὰ δὲ τοῦτο στρατολογήσας καὶ ἄλλους ἐκ τοῦ χωρίου Λεμπεσίου διέδραμε τὴν Ἀττικὴν καὶ Βοιωτίαν, καὶ πλησίον τῶν Ἀθηνῶν ἐκυρίευσε τὸ δημόσιον ταμεῖον. Οἱ Τοῦρκοι ἐξαγριωθέντες ἠπείλησαν τρομερὰν κατὰ τῶν ἐν Ἀθήναις χριστιανῶν ἐκδίκησιν· τότε οἱ δυστυχεῖς οὗτοι δι' ἐπιστολῶν παρεκάλεσαν τὸν Μητρομάραν νὰ ἐπιστρέψῃ τὰ

(1) Μελετίου, Ἱστορικὸν Ἀπομνημόνευμα (Πανδώρα ΙΑ', σελ. 575—761).

(2) Rocca, (Traité sur les abeilles, tom. I.)—Ὁ Ῥόκκας κακῶς γράφει τοῦτον Mi-Tromara (sans peur), ἐν ᾧ εἶνε Μῆτρος Μάρας.

συλληφθέντα χρήματα, οὗτος δὲ προθύμως ἐξεπλήρωσε τὴν αἴτησιν αὐτῶν. Τότε καὶ ἡ πόλις περιετειχίσθη διὰ τὸν φόβον τοῦ Μητρομάρα, ὅστις μετ' οὐ πολὺ πληγωθεὶς ἔν τινι μάχῃ ἀπεβίωσε (15 Φεβρουαρίου 1772) (1). Ἐκτὸς τούτου, ἕτερος πειρατικὸς στολίσκος Μανιατῶν καὶ Σφακιωτῶν (2) ἐλῃίζετο τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου, καὶ Κρήτης. Μεγάλως ὅμως κατετρόμαξαν τοὺς Τούρκους οἱ Ψαριανοὶ καταδρομεῖς, πρὸς οὐδὲν λογιζόμενοι τὴν προσέγγισιν τοῦ Ὀθωμανικοῦ στόλου. «Ὅλα τὰ καταδρομικὰ τῶν Ψαριανῶν, γράφει ὁ σεβάσμιος ὑποναύαρχος Κ. Νικόδημος, συνεποσοῦντο ὑπὲρ τὰ πεντήκοντα πέντε· τὸ πλήρωμα ἑνὸς ἑκάστου ἐξ αὐτῶν ἐσυγκροτεῖτο ἀπὸ ἄνδρας ὀγ-

---

(1) Ἀνθίμου ἱερομονάχου Ἱστορία Ἀθηνῶν (χειρόγραφος παρὰ τῷ μακαρίτῃ Κυρ. Πιττάκῃ).

(2) Ὁ Ὀλιβιὲ περιγράφει οὕτω τὴν κατάπνιξιν τῆς ἐν Σφακίοις ἐπαναστάσεως. «Οἱ Κρῆτες καὶ ἰδίως οἱ Σφακιανοὶ ἠγέρθησαν ὁμοίως εἰς τὴν φωνὴν τῆς Αἰχατερίνης. Ὁ δὲ πασᾶς τῆς Κρήτης ἅμα μαθὼν τὴν ἐξέγερσιν τοῦ μαγίμου τούτου λαοῦ ἐβάδισε κατὰ τῶν Σφακίων ἐπὶ κεφαλῆς ὅλων τῶν ἐν τῇ νήσῳ δυνάμεων, εἰς δεκαπέντε χιλιάδας συμποσουμένων. Ἐπὶ τέσσαρας μῆνας διετηρήθη λυσσώδης πόλεμος· ὅλα τὰ χωρία αὐτῶν ἐπυρπολήθησαν, τὰ ποίμνια, καὶ τὰ ἄλλα ὑπάρχοντά των διηρπάγησαν, αὐτοὶ δ' ἐπὶ τῶν ὀρέων πυλιορκούμενοι ἄνευ τινὸς ἐλπίδος, ἀνέστιοι, ὑπὸ μυρίων κακουχιῶν κατατρυχόμενοι, καὶ τῶν πάντων στερούμενοι, ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους νὰ δεχθῶσι τοὺς προτεινομένους τῆς ὑποταγῆς ὅρους. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦ πολέμου τούτου οἱ Τοῦρκοι λαβόντες πλῆθος αἰχμαλώτων, ἔσυρον αὐτοὺς ὡς ὑποζύγια διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν σκευῶν καὶ πολεμεφοδίων, προτάττοντες αὐτοὺς ἐν ὥρᾳ μάχης ὡσεὶ προμαχῶνας.» Olivier, voyage, tom. II, σελ. 312, 316.— Ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐπαναστάσεως Δασκαλογιάννης, ἢ Ἰωάννης Δασκαλάκης, γεννηθεὶς εἰς Ἀνώπολιν τῶν Σφακιῶν, καὶ ὢν εἷς ἐκ τῶν προκριτιωτέρων, νοημονεστέρων, καὶ πλουσιωτέρων τῆς νήσου ἐπεσκέφθη χάριν μαθήσεως καὶ τὴν Εὐρώπην, ἔνθα ἔκοψεν, ὡς λέγεται, ἴδιον χρυσοῦν νόμισμα, τὸ ὁποῖον μέχρι τοῦδε φέρουσιν αἱ Σφακιαναὶ γυναῖκες ὡς κόσμημα. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐπαναστάσεως συλληφθεὶς ἀπήχθη δέσμιος εἰς Ἡράκλειον καὶ ὑπέστη τὸν μαρτυρικώτερον τῶν θανάτων, ἐκδαρεὶς ζῶν διὰ πυροπετρῶν. Ὁ υἱὸς τοῦ Δασκαλογιάννη, ὁ περίφημος ὁπλαρχηγὸς Γεώργιος Τσελεπῆς, πρῶτος ὑψώσας ἐν Κρήτῃ τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως (15 Ἰουνίου 1821) καὶ πολλὰς κατὰ τῶν Τούρκων συνάψας μάχας, ἔπεσεν ἡρωϊκῶς. (Λόγοι Νικάνορος Ζαννουδίου εἰς τὸ μνημόσυνον τῶν ἐν Κρήτῃ πεσόντων. Ἀλήθεια, Γ', 1868, ἀριθ. 670, 673). Δημοτικὸν ἆσμα διὰ μακρῶν ἐξυμνοῦν τὸν πατριωτισμόν, τὰ πλούτη, καὶ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ Δασκαλογιάννη, ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Ἐθνικῷ Ἡμερολογίῳ τοῦ Κυρ. Μαρ. Βρετοῦ (ἔτος Ε'. σελ. 48—50), καὶ τελευτᾷ ὡς ἑξῆς.

Πιάνουν καὶ καταιβάζουν τὸν κάτω εἰς τὸ τιμπροῦκι,
καὶ πιάνουν καὶ τοῦ γδέρνουνε τὸ χειλομάγουλό του,
κ' ἕνα γυαλὶ τοῦ 'δώκανε νὰ ἰδῇ τὸ πρόσωπό του.
κι' ἀπῆς καὶ ἀπογδάρανε καὶ τὴν δεξιά του χέρα,
ἐτότες ἐτουρκέψανε τὴν μιά του θυγατέρα.

δοήκοντα μέχρις ἑκατόν· ὁτάκις δ' ἀπήρχοντο δι' ἀποβάσεις ἐσυγκρότουν τὰ πληρώματα ἀπὸ πλείονας. Μὲ τὰ καταδρομικὰ ταῦτα ἔκαμον πολλὰς ἐχθρικὰς λείας καὶ λάφυρα· διέκοψαν πᾶσαν τὴν θαλασσοπλοΐαν τῶν ἐμπορευομένων ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν σημαίαν κατὰ τὴν Μακεδονίαν, Θράκην, καὶ τὴν Ἰωνίαν, καὶ ἐπεξέτεινον τὰς ἐκστρατείας των ἕως εἰς τὴν Συρίαν. Εἰς τὰς ἐκστρατείας ταύτας συνέβ-βον ἐχθρικὰ πλοῖα μὲ μεγάλας χρηματικὰς ποσότητας. Οἱ κατὰ τὴν Συρίαν καταδρομεῖς, τοὺς εἰς κιβώτια εὑρισκομένους γρούπους ἀπὸ νομίσματα ἀργυρᾶ τουρκικὰ τοὺς ἐλάμβανον ἀπὸ τὰς λείας εἰς τὰ καταδρομικὰ μὲ παλάγκαις, ὡς ἔλεγον οἱ γέροντες. Ποιήσαντες δὲ ἀποβάσεις εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἰωνίας καὶ λοιπῶν παραλίων μερῶν, ἐκυρίευσαν ἐξ ἐφόδου καὶ ἠχμαλώτισαν τὸ Πλουμάρι, καὶ Πλαγιὰ, χωρία τῆς Μιτυλήνης· εἰς δὲ τὴν νῆσον Λῆμνον τὸ Μοῦντρος καὶ τὰ πλησιέστερα μέρη αὐτοῦ. Ἡ Χίος ὡς πλησιεστέρα τῶν Ψαρῶν ἐνωχλεῖτο περισσότερον ἀπὸ τοὺς Ψαριανούς (1) ».

Διαρκοῦντος τοῦ μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ῥωσσίας πολέμου, ὁ περίφημος Αἰγύπτιος Ἀλήβεης καὶ ὁ σεΐκης Ταχίρ, διεγειρόμενοι ὑπὸ τῶν Ῥώσσων, ἀνεπέτασαν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Συρίᾳ τὴν σημαίαν τῆς ἀνταρσίας, καὶ καταφθείραντες τὰ σουλτανικὰ στρατεύματα ἐκυρίευσαν τὴν Γάζαν, Ἱερουσαλήμ, Ἰόππην, Σαΐδὰν, καὶ Δαμασκόν. Ἐν ᾧ δὲ οὗτοι λυσσωδῶς ἐπολέμουν κατὰ τοῦ Ὀσμὰν πασᾶ τῆς Δαμασκοῦ (1773), μοῖρα τοῦ ἐν τῷ Αἰγαίῳ ῥωσσικοῦ στόλου μεταβᾶσα εἰς βοήθειαν αὐτῶν ἐβομβάρδισε τὴν Βηρυττόν. Μετὰ τὸν ἡρωϊκὸν ὅμως θάνατον τοῦ Ἀλήβεη, καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ συμπολεμούντων τετρακοσίων Ῥώσσων, ὁ στόλος ἀποσυρθεὶς ἐκ τῶν παραλίων τῆς Συρίας, διέμεινεν ἐν Πάρῳ πάντῃ ἀπρακτῶν, μέχρι τῆς ἐν Καϊναρτζῇ συνομολογηθείσης εἰρήνης, ὅτε ἡ Αἰκατερίνα διὰ ῥητοῦ τῆς συνθήκης

κι' ἀπῆς καὶ ἀπογδάρανε καὶ τὴν ζερβιάν του χέρα,
ἐτότες χαζιρεύουνε τὴν ἄλλη θυγατέρα·
κ' ἐρώτησεν ἡ ὀρφανὴ, παιδιὰ ποῦν' ὁ μπαμπᾶς μου;
κάτω 'ς τὸ γλέντι κάθεται μὲ τ' ἄλλα παλληκάρια.
Κ' ἐκεῖνον τὸν ἐτρώγανε τῆς θάλασσας τὰ ψάρια.

(1) Ὁ Κ. Νικόδημος ἀφηγεῖται διαφόρους ἐκδρομὰς καὶ περίεργα ἀνέκδοτα τῶν Ψαριανῶν καταδρομέων, ἰδίως δὲ τοῦ Καραπατάκη, Μανόλαρου, Σαρηγιάννη, Καλημέρη, καὶ τοῦ Βαρβάκη. (Ὑπόμνημα τῆς νήσου Ψαρῶν, Ἀθήνησι 1862, τόμ. Δ', σελ. 21—27).

ἄρθρου ὑπεχρεώθη νὰ παραδώσῃ ἀμέσως εἰς τὴν Τουρκίαν τὰς ἐν Αἰγαίῳ κρατουμένας δεκαοκτὼ ἑλληνικὰς νήσους (9/21 Ἰουλίου 1774).

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Ῥώσσων ὁ καπιτὰν πασᾶς Χασὰν Τζεζαϊρλῆς, συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ διερμηνέως τοῦ στόλου Νικολάου Μαυρογένους τοῦ Παρίου, ἐπεσκέφθη τὰς νήσους. Ἀλλ' ἐν ᾧ οἱ χριστιανοὶ ἔντρομοι ἀνέμενον νὰ ἴδωσι κατὰ τῆς κεφαλῆς των ἐκρηγνυμένην τὴν ὀργὴν τοῦ Ὀθωμανοῦ στολάρχου, παρ' ἐλπίδα οὗτος εἴτ' ἐκ πολιτικῆς συνέσεως λησμονήσας τὸ παρελθὸν, ἢ καὶ κατα· πεισθεὶς εἰς τὰς παρακλήσεις τοῦ μέγα παρ' αὐτῷ δυναμένου Ἕλληνος διερμηνέως, πατρικώτατα προσεφέρθη πρὸς τοὺς τέως ἀντάρτας. Ἐκτὸς δὲ τούτου πολλὰς καὶ μεγάλας χάριτας ὀφείλει ἡ Ἑλλὰς εἰς τὸν φιλέλληνα Χασὰν τὸν Τζεζαϊρλῆν καὶ διὰ τὴν ἐξῆς αἰτίαν. Μετὰ τὴν φυγὴν τῶν Ῥώσσων, ἐπροτάθη εἰς τὸ διβάνιον γενικὴ σφαγὴ καὶ ἐξολόθρευσις πάντων τῶν Ἑλλήνων, ἀδιακρίτως φύλου καὶ ἡλικίας. Πάντες οἱ σύμβουλοι παρεδέχθησαν τὸ τρομερὸν ἐκεῖνο μέτρον, μόνος δὲ ὁ Χασὰν ἀνθίστατο, διαφοροτρόπως καταδεικνύων τὸ ἀδίκημα. Ἐπὶ τέλους ἐξαντλήσας ὅλα τὰ ἐπιχειρήματα καὶ μὴ δυνηθεὶς νὰ κάμψῃ τὸ σκληροτράχηλον αὐτῶν, προσέφυγεν εἰς εὐφυᾶ δίλημμα, εἰπών. « Ἐὰν φονευθῶσιν ὅλοι οἱ Ἕλληνες, ποῖος θὰ πληρώνῃ τὸ χαράτσι; » Οἱ πάντες ἔμειναν ἀναπολόγητοι, καὶ ὁ Χασὰν ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα (1).

Ἐν ᾧ ταῦτα ἐν τῷ Αἰγαίῳ διέτρεχον, ἐλεεινὴ καὶ ἀξιοδάκρυτος ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Πελοποννήσου. Ἅμα τῇ ἐκρήξει τῆς ἐπαναστάσεως οἱ ἐνταῦθα Ὀθωμανοὶ ἀγνοοῦντες τὰς δυνάμεις τῶν Ῥώσσων, ἐζήτησαν, ὡς ἐρρέθη, καὶ τὴν βοήθειαν τῶν Ἀλβανῶν. Εὐχαρίστως δὲ δεχθέντα τὴν πρόσκλησιν τὰ τέκνα ταῦτα τῆς λείας εἰσώρμησαν πανταχόθεν εἰς Πελοπόννησον, καὶ ἀφοῦ ἐν τῷ αἵματι κατέπνιξαν τὴν θνησιγενῆ ἐπανάστασιν (2), παρεξετράπησαν εἰς βάρβαρον λεηλασίαν,

(1) Williams Eton, Tableau Hist. de l'Emp. Ottoman. Paris, 1801, tom. II.

(2) Οἱ κάτοικοι τῆς Βοστίτσης ἅμα πληροφορηθέντες τὴν ἐμφάνισιν τῶν Ἀλβανῶν κατέφυγον εἰς τὴν πλησίον μονὴν τῶν Ταξιαρχῶν, καὶ ὀχυρωθέντες μετὰ τῶν καλογήρων παρήγγειλαν αὐτοῖς, ὅτι οὐδὲν μέρος ἔλαβον εἰς τὴν ἐπανάστασιν, καὶ ἐπομένως ἀδίκως καταδιώκονται. Οἱ Ἀλβανοὶ συμποσούμενοι εἰς ἓξ χιλιάδας ἤρχισαν τὴν κατὰ τῆς μονῆς ἔφοδον, τὴν ὁποίαν γενναίως ἀπέκρουσαν οἱ πολιορκούμενοι ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες τὸν ἡγούμενον Θεοφάνην. Ἐν τῇ δευτέρᾳ ὅμως ἐφόδῳ ἡ μονὴ ἐκυριεύθη, ἐπυρπολήθη, καὶ οἱ ἐν αὐτῇ ἀνεξαιρέτως ἐσφάγησαν, πλὴν τοῦ ἡγουμένου Θεοφάνους, ὅστις παραλαβὼν τὰ ἱερὰ κειμήλια κατώρθωσε νὰ σωθῇ φεύγων μετὰ τριῶν συναδέλφων μοναχῶν. (Φραντζῆ, Ἱστορ. Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως, Δ'.

καὶ ἀπάνθρωπον καταστροφήν. Ὅταν δὲ οἱ πρῶτοι τῶν ἀγρίων τούτων ἐπιδρομέων πλήρεις λαφύρων ἐπανέστρεφον εἰς τὰς ἑστίας των, πολυαριθμότεροι καὶ ἀπληστότεροι διεδέχοντο αὐτοὺς, φρικαλεώτερα διαπράττοντες κακουργήματα. Οὗτοι, μὴ εὑρίσκοντες πρόχειρον λείαν, συνελάμβανον τοὺς ἀπογυμνωθέντας Πελοποννησίους, καὶ ἐξηνάγκαζον εἰς ὑπογραφὴν χρεωστικῶν ὁμολογιῶν πληρωτέων ἐν ὡρισμένῳ χρόνῳ (1), ἢ δίκην κτηνῶν ἀντὶ ἐλαχίστου τιμήματος ἐπώλουν εἰς μεμακρυσμένους τόπους (2). Τὰ πάντα εἶχεν ἀφανίσει ἡ Ἀλβανικὴ πανώλης. Ἐκεῖ ἔνθα πρὸ ὀλίγου ὑπῆρχον πόλεις καὶ κῶμαι πολύανδροι καὶ εὐδαίμονες, ἤδη ἔβλεπέ τις θανάτου ἐρήμωσιν, καὶ πυριφλεγῆ ἐρείπια. Ἡ Πελοπόννησος πᾶσα εἶχε σχεδὸν ἀπογυμνωθῆ κατοίκων, διότι οἱ μὲν ἐσφάγησαν, ἢ ἐξηνδραποδίσθησαν, οἱ δὲ μετηνάστευσαν εἰς Ἑπτάνησον, καὶ εὐάριθμοι ἐκρύβησαν εἰς ἀπρόσιτα ὄρη καὶ ἀπόκρυφα σπήλαια. Μόνον οἱ κάτοικοι τοῦ Λάλα καὶ τῆς Βαρδούνιας διέμειναν ἀσφαλεῖς, καὶ συμβοηθοῦντες τοὺς συμπατριώτας αὐτῶν εἰς τὸ ἔργον τῆς καταστρεπτικῆς λαφυραγωγίας, ἐλάμβανον τὸ ἀναλογοῦν μερίδιον. Καὶ αὐτοὶ οἱ Μανιάται μὴ δυνηθέντες ν' ἀντιταχθῶσιν εἰς τὴν ὁρμὴν αὐτῶν, ἐζήτησαν ἄσυλον εἰς τὰ κρησφύγετα τοῦ Ταϋγέτου, πολλαὶ δὲ κῶμαι αὐτῶν διηρπάγησαν καὶ ἐπυρπολήθησαν.

Σέργιος ὁ Μακραῖος ἐκτραγῳδεῖ οὕτω τὰ ἐν Πελοποννήσῳ τότε συμβάντα.

σελ. 14—21). — Ὁ Καστελλὰν ἀναφέρει καὶ τὸ ἑξῆς ἀνδραγάθημα μιᾶς γυναικός. « Ὅταν οἱ Ἀλβανοὶ ἐδῄουν τὴν Κυπαρισσίαν (Arcadie) νέα τις εὑρισκομένη ἐν τῇ πεδιάδι διέκρινε τὰς περικυκλούσας τὴν οἰκίαν της φλόγας· ὅθεν ἀμέσως ὁρμήσασα κατώρθωσε παλαίουσα κατὰ τοῦ πυρὸς καὶ τῶν Ἀλβανῶν νὰ διασώσῃ τὸ βρέφος της. Πλὴν καταδιωκομένη ὑπερπηδᾷ ὡς δορκὰς πᾶν τὸ πρὸ ποδῶν, καὶ φθάνει μετὰ τοῦ πολυτίμου φορτίου ἐπὶ ἀποκρήμνου βράχου. Οἱ Ἀλβανοὶ ἐπροχώρουν κατ' αὐτῆς, ἤτις μίαν μόνην διέξοδον εἶχε, τὸ ὑποχαῖνον βάραθρον. Καθ' ἣν στιγμὴν οἱ ἅρπαγες πλησιάσαντες ἐξήπλουν τὰς χεῖρας πρὸς σύλληψιν τῆς λείας, ἡ γενναία Ἑλληνὶς ὑψοῖ τὰς χεῖρας πρὸς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἀπαγγείλασα βραχεῖαν δέησιν, κρημνίζεται μετὰ τοῦ παιδὸς εἰς τὸ βάραθρον! Σταυρὸς ἠγέρθη εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο. Ποία μήτηρ δύναται νὰ τὸν ἴδῃ ἄνευ φρικιάσεως, καὶ τίς ψυχὴ εὐαίσθητος δὲν θὰ χύσῃ δάκρυα εἰς τὴν θέαν αὐτοῦ; Τὸ ἁπλοῦν ἐκεῖνο μνημεῖον, ὁ ταπεινὸς ἐκεῖνος σταυρὸς, δυνατὸν νὰ καταστραφῇ, ἀλλὰ τὸ βάραθρον ὑπάρχει, καὶ θέλει διαμείνει, ὡς αἰώνιον μνημεῖον μητρικοῦ ἔρωτος, καὶ σχεδὸν παράφρονος ἐλευθερίας ». Lettres sur la Morée et les îles, Paris 1808, II, σελ. 110.

(1) Ἕκαστος τῶν Ἀλβανῶν εἶχε τοιαύτας ὁμολογίας 500,000 ἢ 600 χιλ. γροσίων (Φραντζῆς, Α', 20).

(2) Εἴκοσι χιλιάδες ἐπωλήθησαν εἰς τοὺς Ἀφρικανοὺς, καὶ τοὺς Τούρκους τῆς Ῥούμελης. (Pouqueville, voyage dans la Grèce, III, σελ. 487.)

« Οἱ δὲ (Ἕλληνες) τῶν κοινῶν ἐλπίδων ἐκπεσόντες, οἱ μὲν Μανιάται εἰς τὰ ἴδια σπήλαια, καὶ τοὺς δυσάντεις αὐτῶν αἰγίλωπας κατέφυγον, συνεπαγόμενοι πολλοὺς ἐκ τῶν ἔξωθεν· οἱ δὲ εἰς τὰς ἠπειρωτικὰς νήσους καὶ Κυθήραν ἐσώθησαν· οἱ δὲ ὡς πρόβατα, φεῦ μοι, σφαγῆς ἀπελείφθησαν. Οἱ γὰρ Ὀτμανοὶ ἐκ πάσης Ἀχαΐας καὶ Θετταλίας, συμπάσης Ἠπείρου καὶ τῆς ἐπέκεινα Ἰλλυρίδος ἀγεληδὸν συρρεύσαντες, μηδενὸς ἀνθισταμένου καὶ ἀντιβαίνοντος κατά τε τὸν Ἰσθμὸν καὶ τὴν παραλίαν ἑκατέρου τοῦ κόλπου, ὡς λύκοι αἱμοβόροι πολλῷ τῷ μέτρῳ ὑπερήλασαν τῶν Μανιατῶν τὴν ὠμότητα· οὐ γὰρ τοῖς μιαιφόνοις ἀπῆν ὅσα ποτὲ ἐφάνη χαλεπωτάτης ἀπηνείας καὶ ἀπανθρώπου γνώμης ἐπινοήματα, ἀλλὰ καὶ ὅσα οὐδέπω ἐν ἐφόδῳ ἐχθρικῇ χειρὸς καὶ γνώμης ὑπῆρξε τολμήματα προσεπενοεῖτο καὶ ἐξευρίσκετο, καὶ οὐδὲ κόρον εἶχε λωφήσων αἱμάτων τὸ βάρβαρον· ἐλύσσα δὲ καὶ χρημάτων καὶ τοῖς προκειμένοις μὴ ἐπαρκούμενον ἀνευρενᾶτο, τοὺς ἔχειν τι ὑπονοουμένους κατέκαιέ τε καὶ ὠβελίζετο ὡς μή τι λάθῃ κρυπτόμενον. Τοσαύτῃ γοῦν μανίᾳ τῶν ἀπανθρωποτάτων Τελχίνων καταπορθουμένης πάσης πόλεως καὶ χώρας καὶ ἁπλῶς οἰκήσεως τῶν ἐν Πελοποννήσῳ χριστιανῶν, οὐδὲ τῶν ὀρέων τὰ κρησφύγετα καὶ ἀπόκρημνα ἄντρα καὶ διασφάγας καὶ μυχοὺς γῆς ἀνευρενήτους παρῆκαν, ἀλλὰ πάντα λεηλατοῦντες καὶ λῃζόμενοι, ὅτε ἐκ πάσης ἡλικίας καὶ τάξεως αἱμάτων πλειόνων ἀθώων τοῖς ῥείθροις τὴν γῆν ἔβαψαν, καὶ πάντα πλοῦτον φανερὸν καὶ ἀφανῆ ἔκ τε τῶν ἱερῶν καὶ τῶν ἁπλῶς οἴκων καὶ ἐξ ἑνὸς ἑκάστου συνήθροισαν, ἔσχατον ἠνδραποδίζοντο. Ἀλλ' ἐν οἷς φιλοχρηματοῦντες μᾶλλον ἐφιλανθρωπεύοντο οἱ βάρβαροι, ἐν τούτοις μᾶλλον οἱ δυστυχοῦντες ἐπωλοφύροντο, πατέρες τέκνων διαχωριζόμενοι, καὶ ἀνδρῶν τιμίων σώφρονες γυναῖκες ἀποσπώμεναι, ἀδελφοὶ τ' ἀδελφῶν στερούμενοι, καὶ νεογνὰ τέκνα τῶν μητρικῶν ὠλενῶν ἁρπαζόμενα, παρθένοι τε τρυφεραὶ τῶν θαλάμων ἐκπίπτουσαι, ὑπὸ χειρῶν βαρβάρων ἑλκόμεναι, συγγενεῖς συγγενῶν καὶ φίλοι φίλων καὶ οἰκείων οἰκεῖοι χωρὶς ἀπαγόμενοι καὶ καταδουλούμενοι· οὐ γὰρ ἐλύπει αὐτοὺς τὸ θανεῖν, ὡς τὸ ἐπ' ἀλλήλοις εἶναι καὶ παθεῖν τι τῆς εὐσεβείας ἀνάξιον, ὑπὲρ ἧς πάντα δεινὰ ἐκαρτέρησαν. Οὐδὲ γὰρ ἐν τοσούτοις μυρίοις θανοῦσι τῆς εὐσεβείας τις ἐκπέπτωκεν » (1).

---

(1) Πατριαρχικὴ Πεντηκονταετηρίς.—Ἀκριβῶς καὶ εἰς πλάτος ἀφηγεῖται ὁ Μαφ

Ἐπὶ ἐννέα ὁλόκληρα ἔτη (1770—1779) ἡ δύσμοιρος Πελοπόννησος διετέλεσεν ἔρμαιον τῶν ἀγρίων καὶ πολυαρίθμων τούτων λῃστῶν (1), οἵτινες ἐπὶ τέλους ἀπεφάσισαν ἵνα καὶ ἐνταῦθα ἐγκατασταθῶσιν. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Πύλη πολλάκις προσεπάθησε διὰ προτροπῶν καὶ ἀπειλῶν νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς εὐπείθειαν τοὺς σκληροτραχήλους τούτους ἀντάρτας, πλὴν οὗτοι ἀναιδῶς ἐμπαίζοντες τὴν θρησκείαν ἐποδοπάτουν τὰ σουλτανικὰ διατάγματα, καὶ ἤρχισαν νὰ παρενοχλῶσι καὶ αὐτοὺς τοὺς Τούρκους, ἀπαιτοῦντες τὴν πληρωμὴν μισθῶν καὶ φόρων. Ἐπὶ τέλους ὅμως ὁ σουλτάνος, εἰς μάτην ἐξαντλήσας ὅλα τὰ μέσα τῆς συμφιλιώσεως, διέταξε τὴν ἐξόντωσιν αὐτῶν, καὶ ἀνέθετο τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως εἰς τὸν περιλάλητον ἀρχιναύαρχον Χασὰν Τζεζαϊρλῆν (2).

κραῖος τὰ τότε ἐν Πελοποννήσῳ λαβόντα χώραν, ὡς ὁ ἴδιος λέγει, ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ συγγραφείσῃ Ἐθνικῇ καὶ Πολιτικῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος. Πλὴν ἀγνοοῦμεν ὅπου κατάκειται τὸ πολύτιμον τοῦτο χειρόγραφον.

(1) Ὁ Φραντζῆς ἀναβιβάζει εἰς 60,000 τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν.

(2) Ἐπειδὴ πολλάκις ἀνεφέρομεν τὸ ὄνομα τοῦ Χασὰν, ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν καὶ βιογραφικάς τινας εἰδήσεις περὶ τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρός. Ὁ Τζεζαϊρλῆς Χασὰν, Πέρσης ἢ Ἀλγέριος τὴν καταγωγὴν, νήπιον ἠγμαλωτίσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἐπωλήθη εἴς τινα κάτοικον τῆς Ῥαιδεστοῦ, παρ' ᾧ ἐπὶ πολὺ ὡς κωπηλάτης ὑπηρέτησεν· ὕστερον δὲ δραπετεύτας, τῇ συνδρομῇ ἑνὸς Ἕλληνος, καὶ ὑπ' αὐτοῦ εἰς Σμύρνην ὁδηγηθεὶς κατεγράφη εἰς τοὺς νεοσυλλέκτους τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀλγερίας. Ἐνταῦθα δ' ἐλθὼν διέπρεψεν ἰδίως ἐν τῇ θήρᾳ τῶν λεόντων. Δὶς κατὰ τὰς ἐπικινδύνους ταύτας ἐκδρομὰς ἐγκαταλειφθεὶς ὡς νεκρὸς ἐν μέσῳ τῶν αὐχμηρῶν ἐρήμων, ἐπὶ πολὺ ἐπλανήθη συρόμενος ἐπὶ τῆς καυστικῆς ἄμμου, αἱματόφυρτος, ἄνευ τροφῆς, καὶ ἄνευ ὕδατος. Διασωθεὶς ὡς ἐκ θαύματος εἵλκυσε τὴν εὔνοιαν τοῦ δέη, καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἀνῆλθεν εἰς τὴν δευτέραν τῆς ἡγεμονίας περιωπήν· πλὴν ἕνεκα τούτου ἐπισύρας πολλῶν τὸν φθόνον, καὶ πρὸ πάντων τὸ μῖσος δύο σφοδρῶς ἐρειζόντων εὐνοουμένων, εἰς τῶν ὁποίων τὰς μικροῤῥαδιουργίας ἐκ γενναιοφροσύνης δὲν ἠθέλησε ν' ἀναμιχθῇ, ἅμα ἐνόησε τὴν ζωήν του κινδυνεύουσαν ἀπέδρα ἐκ τῆς πειρατικῆς ἐκείνης αὐλῆς, καὶ ὑποδεχθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Ἱσπανίας διῆλθε πᾶσαν σχεδὸν τὴν μεσημβρινὴν Εὐρώπην, πλὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει συλληφθεὶς, αἰτήσει τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ δέη, ἐῤῥίφθη εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ σεραγίου. Ἡμέραν τινὰ ὁ σουλτάνος Μουσταφᾶς μετημφιεσμένος ἠθέλησεν ἵνα ἐπισκεφθῇ τὰς φυλακάς· πλὴν μόλις ὁ Χασὰν ἀναγνωρίσας αὐτὸν μετὰ τόλμης τῷ παρέστησεν, ὅτι ἀδίκως καταδιωχθεὶς ἐν Ἀλγερίᾳ ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ζητῶν ἄσυλον, οὐχὶ ὡς ἄνανδρος φυγὰς εἰς ξένην γῆν, ἀλλ' ὡς καταβλιβόμενος εἰς τὸν ὁποῖον αὐτὴ ἡ ἀθωότης δίδει τὸ δικαίωμα νὰ προστρέξῃ εἰς τὸν ὑπέρτατον τῶν Μουσουλμάνων ἀρχηγόν· δυστυχῶς ὅμως εὑρίσκων καὶ ἐνταῦθα τὴν καταπίεσιν, τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ τὸν θάνατον, ἀπηλπισμένος ἐγκαλεῖ αὐτὸν τὸν σουλτάνον εἰς τὸ μέγα τοῦ Θεοῦ κριτήριον, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου καὶ ὁ κύριος καὶ ὁ δοῦλος, καὶ ὁ δικαστὴς, καὶ ὁ κατηγορούμενος εἰσὶν ἴσοι. Ὁ Μουσταφᾶς, ἐκτιμῶν τὴν ἀνδρίαν, καὶ ἀγαπῶν τὴν δικαιοσύνην, ἐξεπλάγη

Ὀνομασθεὶς ὁ Χασὰν σερασκέρης τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεων ἡτοιμάσθη ν' ἀναχωρήσῃ τῆς Κωνσταννινουπόλεως ἐπὶ κεφαλῆς δύο χιλιάδων λεβεντῶν, εἰς οὓς ἔπρεπε νὰ ἑνωθῶσι καθ' ὁδὸν καὶ τριάκοντα χιλιάδες ἀνδρῶν στρατολογηθέντων ὑπὸ τῶν σατραπῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ Ῥούμελης. Μόλις ὅμως οἱ Ἀλβανοὶ μαθόντες τὰς ἑτοιμασίας ταύτας, ἔσπευσαν νὰ παραστήσωσιν εἰς τὴν Πύλην, ὅτι *πιστοὶ τοῦ σουλτάνου ὄντες ὑπήκοοι μόνον δικαιοσύνην ἐζήτουν· ἅμα δὲ τοῖς πληρωθῶσι τὰ ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων νομίμως ὀφειλόμενα χρήματα, ἀμέσως θέλουσιν ἐκκενώσει τὴν χώραν.* Ὁ σουλτάνος παρευθὺς ἔπεμψεν εἰς Πελοπόννησον ἕνα νομοδιδάσκαλον μεθ' ἑνὸς δερτερδάρη πρὸς ἐξέλεγξεν τῶν ἀπαιτήσεων τῶν Ἀλβανῶν, καὶ συγχρόνως διέταξε τὸν Χασὰν νὰ μεταβῇ μετὰ τοῦ στόλου πρὸς τὰ ἐκεῖ ὕδατα, καὶ ἐν ἀνάγκῃ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν ἀνταρτῶν. Οἱ ἀπεσταλμένοι ἀνεγνώρισαν τὸ ἄδικον τῶν ἀπαιτήσεων, πλὴν φοβούμενοι καὶ τὴν βίαν δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἐκφέρωσιν οὐδεμίαν ἀπόφασιν. Ἐν τούτοις ὁ σερασκέρης περιπλέων ἐν τῷ Ἀργολικῷ κόλπῳ ἀπεβιβάσθη καὶ κατεσκήνωσεν ὑπὸ τὸ Ἄργος. Τὸ κυριώτερον σῶμα τῶν ἀνταρτῶν ἐκ δέκα χιλιάδων ἀποτελούμενον καὶ ὑπὸ δύο Τόσκιδων[1] διοικούμενον, εἶχεν ὀχυρωθῇ ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Τριπολιτσᾶς. Τὴν 10 Ἰουλίου 1779 ἀναχωρήσας ἐξ Ἄργους ὁ Χασὰν, καὶ ἐν τάχει δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ὁδεύσας, ἐπαρουσιάσθη αἰφνιδίως πρὸ τῆς Τριπολιτσᾶς, καὶ ἀμέσως προσέβαλεν αὐτούς. Λυσσωδῶς ἀγωνισθέντες οἱ ἀντάρται, πρὸ τῆς κλίσεως τῆς ἡμέρας ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, καὶ ἀνηλεῶς κατεσφάγησαν. Μετὰ τὴν νίκην ὁ Τζεζαϊρλῆς διέταξεν ἵνα ἐγερθῇ πρὸ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς πόλεως πυραμὶς ἐκ τεσσά-

---

ἐκ τῆς τόλμης τοῦ Χασὰν, καὶ ἀπολύσας τὸν δέσμιον, ἐντὸς αὐτῆς τῆς φυλακῆς διώρισε διοικητὴν πολεμικοῦ πλοίου. Μετ' ὀλίγον ἡ ἀνδρία, καὶ ἡ σύνεσις προήγαγον αὐτὸν εἰς τὴν θέσιν τρίτου ναυάρχου, καὶ ὡς τοιοῦτος διέπρεψεν, ὡς εἴδομεν, ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Τσεσμέ. Μετὰ ταῦτα διωρίσθη καπιτὰν πασᾶς, καὶ ἐπιθεωρητὴς τοῦ ναυστάθμου (1773). Κατέστρεψε τοὺς ἐν Συρίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ ἀντάρτας, καὶ τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ Ἀλβανούς. Μετὰ δὲ τὸ τελευταῖον κατόρθωμα προήχθη εἰς τὸ ὕπατον τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἀξίωμα, διορισθεὶς μέγας βιζίρης. Τιθασσευμένος λέων παρηκολούθει τὸν Χασὰν ὡς ζωηρὸν ἔμβλημα, λέγει ὁ Σαλαβερῆς, τοῦ καταπληκτικοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος. Ἐκτὸς τοῦ Τζεζαϊρλῆ ἔφερε καὶ τὰ ἐπώνυμα Γαζῆς (προπαιωχος) καὶ Μουστάκας, τὸ μὲν διὰ τὰς νίκας, τὸ δὲ διὰ τοὺς μεγάλους καὶ δασεῖς αὐτοῦ μύστακας (Βλ. Rulhiere, III, σελ. 430—433—Biographie Nouvelle).

(1) Οὕτω Βεσιάραι ὀνομαζόμενοι κατήγοντο ἐκ τῶν περιχώρων τοῦ Τεπελενίου.

ρων χιλιάδων κεφαλῶν προσκεκολλημένων δι' ἄμμου καὶ ἀσβέστου. Τὸ δὲ τρομερὸν τοῦτο τρόπαιον ἐπὶ πολλὰ διετηρήθη ἔτη (1).

Οἱ ἐπίλοιποι ἐν Πελοποννήσῳ Ἀλβανοὶ περίτρομοι ἔφυγον τῇδε κακεῖσε, ἀλλ' ὁ Χασὰν συντόνως καταδιώξας μέχρις ἑνὸς κατηφάνισε.

Εἰς τὴν ἐξολόθρευσιν τῶν λυμεώνων τούτων οὐχὶ μικρὸν συνετέλεσαν καὶ οἱ Πελοποννήσιοι, ἰδίως δὲ ἡ οἰκογένεια τῶν Κολοκοτρωναίων. « Εἰς τοὺς 79, διηγεῖται ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ἦλθεν ὁ καπετάμπεης μὲ τὸν Μαυρογένην, καὶ ἐρχόμενος ἔρριξεν εἰς τοὺς Μύλους καὶ Ἀνάπλι. Ἔστειλεν εἰς ὅλην τὴν Πελοπόννησον μπουγιουρτὶ (προσκυνοχάρτι) καὶ ἐπῆγαν καὶ ἐπροσκύνησαν τὸν καπετάμπεη εἰς τοὺς Μύλους. Εἰς πὸν πατέρα μου ἔστειλε χωριστὸ μπουγιουρτὶ, νὰ ἐλθῆτε νὰ βγάλουμε τοὺς Ἀρβανίταις καὶ νὰ εὑρῇ ὁ ραγιᾶς τὸ δίκηό του. Ὁ πατέρας μου ἐκίνησε μὲ χίλιους στρατιώτας, καὶ ἔπιασε τὰ Τρίκορφα, εἰς τὴν Τριπολιτσάν· δὲν ἐπῆγεν εἰς τὸν καπετάμπεη, διότι ἐφοβεῖτο. Ὁ καπετάμπεης ἐσηκώθηκεν ἀπὸ τοὺς Μύλους, ἐπῆρεν 6,000 ταγκαλάκια, καὶ τοὺς κλέρταις 3,000 καὶ ἐπῆγεν εἰς τὰ Δολιανὰ, Τριπολιτσὰ, καὶ ἔρριξε τὸ ὀρδί. Ὁ πατέρας μου σὰν ἦτον ς τὰ Τρίκορφα, τοῦ ἔστειλεν ὁ καπετάμπεης νὰ πάγῃ σὲ δαύτονε διὰ νὰ τὸν προσκυνήσῃ. Ὁ πατέρας μου ἀποκρίθηκε, δὲν εἶναι καιρὸς νὰ ἔλθω νὰ προσκυνήσω· οἱ Ἀρβανίταις εἶνε εἰς τὴν Τριπολιτσὰ, ἠμποροῦν νὰ πιάσουν τὸν ἄγριον τόπον, καὶ νὰ σκορπίσουν τότε μέσα εἰς τὴν Πελοπόννητον, νἄχουν τὸν τόπον. Τότε τοῦ ἔστειλεν 20 μπινίσια γιὰ τοὺς καπεταναίους, κ' ἕνα καπότο διὰ τὸν ἑαυτόν του. Τὸν καιρὸν ποῦ ἐζύγωσε τὸ στράτευμα τὸ τούρκικο εἰς τὴν Τριπο-

(1) « Per perpetuare la memoria dall' inflessibile sua severità et crudeltà, fece elevare nelle vicinanze di Tripolizza una pyramide colle teste dei rebelli trucidati; si orrido trofeo si conservò più anni ». Gesairli Hassan Pascia grand amiraglio dell' impero Ottomano. (Fundgrufen des Orients. Wien 1818, V, σελ. 227).—Pouqueville, voyage dans la Grèce, III, σελ. 486—7. Histoire de la régénaration de la Grèce, I. σελ. 45—47.—Castelan, Letres sur la Morée, II, σελ. 59—72.—Φραντζῆ, Ἱστορία Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως Α'. —Salaberry, Historie dell'Empire Ottoman, IV, σελ. 88—89. Ὁ τελευταῖος διηγεῖται οὕτω τὴν καταστροφὴν τῶν Ἀλβανῶν. « Ἐν τῇ πύλῃ ἑκάστης πόλεως ἀπεκεφάλισε τοὺς ἐγκληματίας ἄνευ διακρίσεως ἡλικίας καὶ γένους· καὶ κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Τζεγγὶς Χὰν, τοῦ Ταμερλάνου, τοῦ Ταμᾶ-Κουλῆ Χὰν, καὶ ὅλων τῶν ἀγρίων τούτων ἡρώων, τοὺς ὁποίους ἡ ἱστορία ἀποθανατίζει διὰ νὰ τοὺς ἀπεχθάνηται τὸ ἀνθρώπινον γένος, ὁ Χασὰν διέταξε νὰ ἐγερθῇ διὰ τῶν κεφαλῶν πυραμὶς, μετ' ἐπιγραφῆς ἀπειλούσης θάνατον κατὰ παντὸς τολμήσοντος νὰ τὴν κρημνίσῃ ».

Τριτσὰν κ' ἐπολιορκοῦσε τοὺς Ἀρβανίταις, ἐχώρισαν 4,000 Τοῦρκοι Ἀρβανίταις νὰ τὸν βγάλουν ἀπὸ τὰ ταμπούρια, καὶ αὐτὸς ἀντιστάθηκε καὶ τοὺς ἐκυνηγοῦσε, καὶ ἐμβῆκαν πίσω. Ἦλθον τὰ στρατεύματα τὰ τούρκικα τοῦ καπετάμπεη ἕως τὸν ἅγιον Σώστην· πάλι ἐβγαίνουν 6,000 διὰ νὰ πᾶνε εἰς τὸν πατέρα μου, καὶ αὐτὸς πάλι τοὺς ἀντέκρουσε. Εἶδανε ὅτι δὲν ἠμποροῦν νὰ βαστάξουν οἱ Ἀρβανίταις μέσα εἰς Τριπολιτσὰ, διατὶ δὲν ἦτον τότε τειχογυρισμένη· ἐσυνάχθησαν ὅλοι καὶ πᾶνε εἰς τὸν πατέρα μου, καὶ αὐτὸς τοὺς ἐστάθηκε μὲ ὁρμὴν, καὶ τοὺς ἐγύρισε κατὰ τὸν κάμπον· ἐνώθησαν καὶ ἄλλοι καπεταναῖοι· ἐμβῆκαν εἰς τὰ χωράφια, εἰς τὸν κάμπον τοὺς ἐσκότωσεν ἡ καβάλα ὡς οἱ θεριστάδες· ἔπεσεν ἡ καβαλαριὰ μέσα καὶ τοὺς ἐθέρισαν· ἀπὸ τὴν μιὰν μεριὰν ἡ καβαλαριὰ, ἀπὸ τὸ ἄλλο ὁ πατέρας μου. Ἀπὸ 12,000 ἑπτακόσιοι ἐπέρακαν εἰς τὸ Δαδί. Ὅταν τοὺς ἐπολέμησε ὁ πατέρας μου τοῦ ἔλεγαν, Κολοκοτρώνη δὲν κάμεις ἰσάφι; Τί νισάφι νὰ σᾶς κάμω, ὁποῦ ἤλθετε καὶ ἐχαλάσατε τὴν πατρίδα μου, μᾶς πήρατε σκλάβους, καὶ μᾶς ἐκάμετε τόσα κακά; Τοῦ ἀπεκρίθησαν, ἐφέτο δικό μας τοῦ χρόνου δικό σου. Τὰ κεφάλια τῶν Ἀλβανῶν ἔφτιασαν πύργον εἰς τὴν Τριπολιτσά (1)».

«Μετὰ τοῦτο, λέγει ὁ Κούμας, ἀφήσας (ὁ Χασὰν) ἥσυχον τὴν Πελοπόννησον περιῆλθε τὴν Ἑλλάδα καὶ Θετταλίαν καὶ ὅλην τὴν Ρωμελίαν, συνιστῶν παντοχοῦ τὴν εὐταξίαν, τιμωρῶν τὴν ἀδικίαν, καὶ μὲ θάνατον περιορίζων τοὺς Ἀλβανοὺς εἰς τὴν πατρίδα των· ὅπου μάλιστα ἤξευρεν Ἀλβανὸν κακοῦργον καὶ πλεονέκτην ἐκεῖ ἔδειχνεν

(1) Διήγησις συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ἀπὸ τὰ 1770 ἕως τὰ 1836. Ἀθήνησι 1846, σελ. 5—6.—Κατὰ τὸν Φραντζῆν ὁ Κωνσταντῖνος Κολοκοτρώνης πρότερον ἐφόνευσε καὶ τὸν Μὲτζ-Ἀράπην. Ὁ Ἀλβανὸς οὗτος ὀμῶν τὰ περὶ τὴν Ἀκράταν ἐπαρουσιάσθη εἰς τὸν Χαλὶλ βέην τῆς Κορίνθου, καὶ πάππον τοῦ περιφήμου Κιαμὶλ-μπεη, διαμένοντα τότε μετὰ τοῦ μουσελίμου εἰς Ναύπλιον, καὶ ἐζήτησε τὴν μεσολάβησιν αὐτοῦ παρὰ τῷ εἰρημένῳ μουσελίμῃ πρὸς ἐπιχορήγησιν τριῶν χιλιάδων μισθῶν (χαρτσίων) τῶν ὑπ' αὐτὸν Ἀλβανῶν. Ἐπειδὴ ὁ Χαλὶλ ἀπεποιήθη τοῦτο, ὁ Μὲτζ-Ἀράπης ἠπείλησεν, ὅτι θέλει καταστρέψει ὅλα τὰ ἐν Κορινθίᾳ κτήματά του. Τότε ὁ Χαλὶλ ἔγραψεν εἰς τὸν Κολοκοτρώνην ὡς ἑξῆς » Παιδί μου καπετὰν Κωνσταντῆ Κολοκοτρώνη. Ὁ Μὲτζ-Ἀράπης θέλει εὔγει μὲ ἀπόφασιν νὰ ἀφανίσῃ τὰ χωριά μου καὶ τοὺς ραγιάδες μου, καὶ ἂν ἦσαι παιδί μου νὰ τὸν ἀφανίσῃς ». Ἀκοῦσαν ὁ Κολοκοτρώνης τὴν ἐπιστολὴν, κατέλαβε τὴν πλησίον τοῦ Μεγάλου Ἁγίου Γεωργίου (Νεμαίας) κλεισούραν μετὰ ὀγδοήκοντα πέντε παλληκαρίων, καὶ καθ' ἣν στιγμὴν οὗτος διήρχετο τὸν ἐπυροβόλησαν. Ὁ Μέτζος φέρων ἐπτὰ ἐπὶ τοῦ στήθους πληγὰς κατέβη τοῦ ἵππου, καὶ σύρας τὴν σπάθην ὥρμησε κατ' αὐτῶν, πλὴν ἔπεσε νεκρός· οἱ Ἕλληνες καταλαβόντες ἠρεμοῦντα ναὸν ἐπολέμησαν καὶ κατὰ τῶν

ὅλην τὴν δραστηριότητά του. Εἰς τὸν Τύρναβον τοιοῦτός τις μεγαλο-δικητὴς, ὀνόματι Βικιράκος, ἐπλουτίσθη ἐκ πτωχοῦ, καὶ ἔκτισε καὶ λαμπρὸν οἶκον διὰ νὰ ζῇ ἐκεῖ πάντοτε. Τοῦτον διὰ νὰ τιμωρήσῃ ὁ Χασὰν πασᾶς μετέβη αὐτὸς ἀπὸ Λαρίσσης εἰς Τύρναβον. Ὁ Βικιράκος διέφυγε μεταμορφωμένος. Ἀλλ' ὁ Χασὰν πασᾶς καθίσας πρὸ τῆς πύλης τοῦ οἴκου του ἐξέτριψε μὲ τὰς ἰδίας του χεῖρας φωτιὰν διὰ πυρίτιδος καὶ χάλυβος καὶ κατέκαυσε τὸν οἶκον μὲ ὅλα τὰ ἔπιπλα καὶ σκεύη του, παραφυλάξας πανταχόθεν νὰ μὴ μεταδοθῇ εἰς ἄλλους οἴκους τὸ πῦρ, τὸ ὁποῖον οὐδ' ἦτο δυνατὸν διὰ τὴν ἀραιότητα καὶ εὐρυχωρίαν τῶν οἰκοδομημάτων τῆς πολίχνης ἐκείνης. Τὸν δὲ φυγάδα αὐτὸν εὑρὼν ἔπειτα μετὰ δύο ἐνιαυτοὺς εἰς Κωνσταντινούπολιν, τὸν ἔστειλεν εἰς τὸν ᾅδην. Τρόμος ἐκυρίευσε πανταχοῦ τοὺς δυστήνους Ἀλβανούς· ἐκρύπτοντο, ἤλλασσαν τὴν συνήθη των στολὴν, ἀλλ' ἡ γλῶσσά των ἐπρόδωκε πολλοὺς, καὶ μετὰ τῶν ἀδίκων ἐσφάγησαν καὶ ὄχι ὀλίγοι τίμιοι Ἀλβανοί (1) ».

Κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος (1780) καταβὰς ὁ Χασὰν πασᾶς μετὰ τοῦ στόλου εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατώρθωσε διὰ τοῦ συνοδεύοντος διερμηνέως Μαυρογένους (2), νὰ ὑπαγάγῃ εἰς τὴν σουλτανικὴν κυριαρχίαν καὶ τοὺς τέως ἀνεξαρτήτους Μανιάτας, παρ' οἷς διώρισεν ἐγχώριον ἡγεμόνα, τὸν Τζανέτον Κουτήφαρην, ὑποχρεώσας νὰ πληρόνωσιν ἐτησίως τριάκοντα χιλιάδας γροσίων εἰς σημεῖον ὑποταγῆς. Δυστυχῶς ὅμως τότε κατέστρεψε καὶ τινας τῶν ὁπλαρχηγῶν, οἵτινες πρὸ ἑνὸς ἔτους τῷ παρέσχον χεῖρα βοηθείας εἰς ἐξόντωσιν τῶν Ἀλβανῶν.

μετ' αὐτοῦ 62 Ἀλβανῶν, τοὺς ὁποίους ἐφόνευσαν, πλὴν ἑνὸς, ὅστις ἐλαφρῶς πληγωθεὶς ἠδυνήθη νὰ σωθῇ. Περὶ τούτου ἐποιήθη καὶ τὸ ἑξῆς δημοτικὸν ἆσμα.

Καλά 'σουν Μέτζο μ' 'ς τὰ βουνὰ, καλὰ καὶ 'ς τὴν Ἀκράτα.
Τί χάλευες, τί γύρευες 'ς τὸν κάτω Ἀγηώργη,
νὰ σὲ σκοτώσουν ἄξαφνα οἱ Κολοκοτρωναῖοι,
μαζῆ μὲ τοὺς συντρόφους σου καὶ μὲ τὰ παλληκάρια;
Ἐγὼ κλέφταις δὲν σικάζουμαι, καὶ κλέφταις πάγω ναὔρω.
Μιὰ μπαταριὰ τοῦ δώσανε μ' ἐξῆντα δυὸ κομμάτια,
κ' ἐκεῖνος τὸ σπαθ' εὔγαλε κι' ἐπάνω τους ἐχύθη.

(Φραντζῆ, Ἱστορ. Ἑλλην. Ἐπαναστ. Α', 21).

(1) Ἱστορίαι Ἀνθρωπίνων πράξεων, 10, σελ. 387.

(2) Περὶ τοῦ περιφήμου τούτου ἀνδρὸς βλέπε κατ' ἔκτασιν Κούμαν 10, 388—398. —Thornton, Etat actuel de la Turquie 1812, II, σελ. 305.—Dallaway. Constantinople ancienne et moderne. I. σελ. 77.

Ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης ἀφηγεῖται οὕτω τὰ τότε λαβόντα χώραν·

« Τοὺς 80 ἐκατέβη ὁ ἴδιος ὁ καπετάμπεης καὶ χάλασε τὸν πατέρα μου καὶ τὸν Παναγιώταρον Βενετζιανάκη. Ἦλθεν ἡ ἀρμάδα εἰς τὸ Μαραθωνῆσι, τὰ στρατεύματα στερηᾶς καὶ θαλάσσης. Ἡ Καστανίτζα ἀποικία, ὅπου ἦτον ὁ Κολοκοτρώνης κι' ὁ Παναγιώταρος, ἔξη ὥρας μακρὰν ἀπὸ τὸ Μαραθωνῆσι. Ἔρχοντας ἡ ἀρμάδα, ὁ Παναγιώταρος, ὡς Μανιάτης, ἐπροσκάλεσε βοήθειαν ἀπὸ τοὺς Μανιάταις, καὶ οἱ Μανιάταις ὑποσχέθησαν ὅτι πᾶνε βοήθεια· καὶ ὁ δραγουμάνος ὁ Μαυρογένης, ὡς Ἕλλην καὶ τεχνίτης, ἔκαμε τὸν Μιχάλη Τροπάκη μπέη, καὶ διὰ νὰ τὸν κάμῃ ἀλικώτισε τὴν βοήθεια κ' ἐπῆρε τὸ Κάστρο (1). Ἐπῆγε τὸ ἀσκέρι 14 χιλιάδες καὶ τοὺς ἐπολιόρκησε· μία ὥρα στράτα ἀλάργα ἔστησε τὸ ὀρδί. Ἔστειλεν ὁ σερασκέρης Ἀλήμπεης ἕνα γράμμα διὰ νὰ προσκυνήσουν καὶ νὰ δώσουν ἐνέχυρα ἕνα παιδὶ ὁ ἕνας καὶ ἕνα ὁ ἄλλος, καὶ νὰ τραβήξῃ χέρι ἀπὸ δαύτους· αὐτοὶ ἀπεκρίθησαν, δὲν προσκυνοῦμεν, θέλομε πόλεμο, καὶ ὅποιος μείνει νικημένος ἂς προσκυνήσῃ. Αὐτὸς ἤλπιζε ἀπὸ τὴν Μάνη βοήθεια. Τοὺς πολιόρκησαν τὰ τούρκικα στρατεύματα, ἔβγαλαν κανόνια καὶ βόμβαις, τοὺς πολεμοῦσαν ἡμέρα καὶ νύκτα· οὔτε ἡ βόμβαις τοὺς ἔκαναν φόβον οὔτε τὰ κανόνια, ὅμως ἐπολέμησαν 12 ἡμέραις καὶ 12 νύκταις μὲ ἀνδρεία καὶ γενναιότητα. Ὅταν εἶδαν ὅτι βοήθεια δὲν ἔρχεται, ἀποφάσισαν νὰ φύγουν ἀπὸ τοὺς πύργους· οἱ πύργοι ἦτον δύο, καὶ ὁ ἕνας ἦτον τοῦ πατέρα τοῦ Παναγιώταρου, καὶ ὁ ἄλλος ἦτον τοῦ πατέρα μου καὶ τοῦ Παναγιώταρου. Ὁ πατέρας τοῦ Παναγιώταρου ἦτον 80 ἐτῶν, ὡς καὶ ἡ μητέρα του, καὶ μὴ ἠμπορῶντας νὰ φύγουν εἰς τὸ γιουροῦσι μὲ τἄλλα γυναικόπαιδα, εἶπε τοῦ Παναγιώταρου καὶ τοῦ πατέρα μου, βάλτε φωτιὰ 'ς τοὺς ἄλλους πύργους, ἐγὼ μένω ἐδῶ· ἔμεινε μ' ἕνα δοῦλο καὶ μὲ τὴν γυναῖκά του καὶ δούλα, μὲ σκοπὸν νὰ πολεμήσῃ, ἐλπίζωντας νὰ ἔλθῃ βοήθεια ἀπὸ τὰ παιδιά του ἔπειτα. Ὁ πόλεμός του ἦτον μὲ τὸν δοῦλον, ἡ τέχνη του μεγάλη· εἶχε φυτίλι νὰ γυρίσῃ μαζὶ μὲ τοὺς Τούρκους. Αὐτοὶ 'ποῦ ἐπολεμοῦσαν μέσα ἔπεσαν εἰς τὸ ὀρδὶ τοῦ σερασκέρη μὲ τὰ σπαθιὰ εἰς τὸ χέρι, μόνον τρεῖς ἐσκοτώθησαν ἄνδρες, καὶ μέρος γυναῖκες, καὶ ἔμειναν πολλὰ παιδιὰ σκλάβοι· καὶ ἔτζι ἔμειναν δύο

(1) Ὁ πρῶτος βέης Τζανέτος Κουτήφαρης καθηρέθη τοῦ ἀξιώματος, καὶ ἀντ' αὐτοῦ διωρίσθη ὁ ἐν λόγῳ Τρουπάκης, οὐχὶ τὸ 1780, ἀλλὰ τὴν 21 Σεπτεμβρίου 1779. (Ἰωάννου Θ. Κολοκοτρώνη, Ἑλληνικὰ Ὑπομνήματα, Ἀθήνησι 1856, σελ. 636).

ἀδέλφιά μου σκλάβοι, τὸ ἕνα τριῶν χρόνων, καὶ τὸ ἄλλο ἑνὸς, ἄλλα δύο ἐσκλαβώθηκαν καὶ ἔπειτα ἐλευθερώθηκαν· ὅταν ἔκαμαν τὸ γιουροῦσι ἔπιασαν τὰ βουνὰ οἱ Τοῦρκοι διὰ νυκτός· ἐβασίλευσε τὸ φεγγάρι εἰς τὴν μέσην νύκτα, καὶ βασιλεύοντας τὸ φεγγάρι, ἐβγῆκαν· νύκτα μικρὴ, καὶ δὲν ἔλαβαν καιρὸν νά φύγουν ἀπὸ τὴν Μάνην· ἐπῆγαν 'ς τοὺς λόγκους κ' ἐπῆρε ἡμέρα. Τὸν Παναγιώταρον ζωντανόν τὸν ἔπιασαν καὶ ἔπειτα τὸν ἐσκότωσαν οἱ Μπαρδουνιῶται. Ὁ πατέρας μου ἐσκοτώθηκε μὲ δύο του ἀδέλφια, Ἀποστόλη καὶ Γεώργη, ὁ ἕνας εἰς τὸν λόγκον, ὁ ἄλλος μοναχός του διατὶ ἐλαβώθηκε· ἐγλύτωσε ἕνας μπάρμπας μου Ἀναγνώστης ἀπὸ τοὺς κλεισμένους τέσσερους ἀδελφοὺς Κολοκοτρώνη. Ἐγὼ, ἡ μάνα μου, ἡ ἀδελφή μου ἐγλύτωσαν μὲ τὰ παλληκάρια τοῦ πατέρα μου. Εἰς τὸ γιουροῦσι ἐλαβώθηκε μὲ σπαθὶ ὁ Κωνσταντῆς Κολοκοτρώνης, καὶ μὲ προδοσιὰ ἑνὸς Τούρκου φίλου ἐσκοτώθηκε· δὲν ἐφάνη τὸ κεφάλι του· οἱ φονεῖς του τὸν ἐσκότωσαν καὶ τὸν ἔκρυψαν διὰ τὸ βιό του, ὅσα εἶχεν ἀπάνω του· σὲ τρία χρόνια τὸν ξέθαψαν τὸν Κολοκοτρώνη Κωνσταντῆ· ἀπὸ τὸ μικρό του δάκτυλο τὸν γνώρισαν ὁποῦ εἶχε γυρισμένο ἀπὸ μία σπαθιὰ τουρκική· τὸν εἶχαν κρύψει εἰς μίαν τροῦπα τῆς Ἄρνης καὶ Κοτζατίνας, τὸν ἔθαψαν ἔπειτα εἰς τὴν Μηλιά· ἦτον μελαψότερος, μονοκόκκαλος, δυνατὸς, ὀγλήγορος, μὲ ἕνα καθάριο ἄτι· δὲν τὸν ἔπιανες· 33 χρόνων, μέτριος, μαυρομμάτης, λιγνός· οἱ Ἀρβανίταις τὸν εἶχαν τόσο τρομάξει, ποῦ ἔκαμναν ὅρκον, νὰ μὴν γλυτώσω ἀπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη τὸ σπαθί· 700 μπουλουκτσίδες ἐσκότωσε πρίν.

» Ὁ Παναγιώταρος ἦτον γίγαντας, νέος, μαῦρα μαλλιὰ, σοῖ ἄνθρωπος, ἄσπρος, 37,38 χρόνων. Εἰς τὴν Ἀνδρούσαν ἐσκοτώθη ὁ γέρο Γιάννης Κολοκοτρώνης, ἔπειτα τὸν ἐκδίκησε ὁ υἱός του. Ὁ γέρο Γιάννης Κολοκοτρώνης τοῦ ἔκοψαν χέρι καὶ πόδια καὶ τὸν ἐκρέμασαν. Ὁ γέρων πατέρας τοῦ Παναγιώταρου ἐπολέμαε ἀπὸ τὸν πύργον, καὶ ἐμαρτύρησε τὸ φυτίλι ὁ δοῦλος ποῦ ἐπροσκύνησε, καὶ τὸν γέροντα τὸν ἔπιασαν ζωντανόν. Ὁ καπετάμπεης ἐρώτας, διατί δὲν προσκυνάει; τώρα προσκυνῶ, προσκυνημένο κεφάλι δὲν κόβεται. Τοῦ ἔκοψαν χέρι καὶ πόδια, τὸν κατράμισαν (1) ».

Ὕστερον ὁ Χασὰν πασᾶς ἐλθὼν εἰς Τριπολιτσὰν προσεκάλεσεν ὑπὸ τὸ πρόσχημα συμφιλιώσεως τὸν ἔξαρχον Γρηγοράκην, τὸν ὁποῖον

(1) Διήγησις συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, σελ. 6—9.

ἀνεσκολόπισε μετὰ τῶν συνοδευόντων Μανιατῶν. Μετὰ ταῦτα ὅμως οἱ συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος εἰς τρεῖς χιλιάδας καὶ ἐπέκεινα συμποσούμενοι ἐπέπεσαν μανιωδῶς κατὰ τῶν πλησιοχώρων Τούρκων, ἐκυρίευσαν τὸ φρούριον τοῦ Πασαβᾶ, καὶ κατέσφαξαν ὅλους τοὺς ἐν αὐτῷ καὶ τοῖς περιχώροις Τούρκους, περὶ τὰς ἑπτακοσίας οἰκογενείας, ἄνευ διακρίσεως φύλου καὶ ἡλικίας (1). Κατὰ τοὺς ἐν Μάνῃ πολέμους ἐφονεύθη καὶ ὁ ὁπλαρχηγὸς τῶν Καλαβρύτων Βασίλειος Πετιμεζᾶς (2).

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῆς ὑπὸ τῶν ὁμοθρήσκων Ῥώσσων ὑποκινηθείσης ἐν Ἑλλάδι ἐπαναστάσεως.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα δὲν ἔπαυσεν ἡ μεγαλεπήβολος Αἰκατερίνα ὀνειρευομένη τὴν διάλυσιν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, καὶ *τὴν ἀνάδρυσιν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς μοναρχίας*, ὑπὸ τὸν ὅρον ἵνα *καταλάβῃ τὸν ἀνεγερθησόμενον θρόνον ὁ νεώτατος τῶν ἐγγόνων αὐτῆς μέγας δοὺξ Κωνσταντῖνος*, καὶ συγχρόνως παραχωρηθῶσιν αὐτῇ *μία ἢ δύο νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους πρὸς ἀσφάλειαν καὶ εὐκολίαν τοῦ ῥωσσικοῦ ἐμπορίου*. Εἰς ἐκπλήρωσιν τῶν μεγάλων ἐκείνων σχεδίων ἡ Σεμίραμις τῆς Ἄρκτου ἐζήτησε καὶ τὴν συνδρομὴν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας Ἰωσὴφ Β΄, ὅστις παρεδέχθη τὴν περὶ διαμελισμοῦ τῆς Τουρκίας καὶ ἀνίδρυσιν τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου πρότασιν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὅρῳ ἵνα ἀφαιρεθῶσιν ἀπ' αὐτοῦ ἡ Πελοπόνησος, ἡ Κρήτη, καὶ ἄλλαι τοῦ Αἰγαίου νῆσοι καὶ παραδοθῶσιν εἰς τὴν Ἑνετικὴν δημοκρατίαν· τοῦτο ὅμως δὲν ἤρεσε καὶ τῇ Αἰκατερίνῃ. Χάριν περιεργείας παρεντιθέμεθα τὰς περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἀνταλλαγείσας ἐπιστολὰς μεταξὺ ἀμφοτέρων τῶν ἡγεμόνων.

Ἡ αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνα τῷ αὐτοκράτορι Ἰωσήφ.

Ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Τσάρκοε-Τσέλου.
10 σεπτεμβρίου 1782.

« .... Μεταβαίνω εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς ἐνδεχομένης ἡμῶν συνεννοήσεως τὸ ἀποβλέπον τὴν αὐλὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία, τοσοῦτον κραταιὰ ἄλλοτε, καὶ ἐπιβάλλουσα τρόμον εἰς τοὺς ἀσθενεῖς, σπαράσσεται σήμερον ὑπὸ δεινῶν, δυναμένων νὰ καταστρέψωσι καὶ τὰς στε-

(1) Ἱστορικαὶ ἀλήθειαι συμβάντων τινῶν τῆς Μάνης ἀπὸ τοῦ 1769 καὶ ἐντεῦθεν. Ὁ Τζανέτμπεης Καπετανάκης Γρηγοράκης καὶ ἡ οἰκογένειά του. Ἀθήνησι 1858, σελ. 4—5.

(2) Ἱστορικαὶ ἀλήθειαι, ἢ ἡ Πετιμεζαϊκὴ οἰκογένεια, Ἀθῆναι 1850 σελ. 2. Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1770 ἔπεσεν ἐν Καλαβρύτοις ὁ Ἀντώνιος Πετιμεζᾶς, ἐν δὲ Ἁγίῳ Γεωργίῳ τῆς Κορινθίας ὁ Γεωργάκης Πετιμεζᾶς.

ρεωτέρας μοναρχίας. Αἱ ἐν Εὐρώπῃ κτήσεις αὐτῆς χωρίζονται ἀπὸ τῶν ἐν Ἀσίᾳ διὰ τῆς θαλάσσης. Οἱ πλεῖστοι τῶν διοικούντων τὰς ἐπαρχίας πασάδων μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον ὑποτάσσονται εἰς τὴν Πύλην καὶ περιμένουσι κατάλληλον στιγμὴν, ὅπως ὑπεκφύγωσι τὴν δεσποτείαν αὐτῆς, ἰδίως δὲ τὴν δήμευσιν τῶν ὑπαρχόντων αὐτῶν, δι' ἧς πληροῦται τὸ πάντοτε κενὸν θησαυροφυλάκειον τοῦ Σουλτάνου. Εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν δατελοῦσι καὶ οἱ ὑπὸ τὴν Πύλην Χριστιανοὶ, πεντάκις ἢ ἑξάκις πολυαριθμότεροι τῶν Τούρκων. Τὸ ἐμπόριον αὐτῶν καταστρέφεται ὑπὸ παντοειδῶν μονοπωλείων καὶ καταχρήσεων. Οἱ λῃσταὶ λυμαίνονται τὴν χώραν, οἱ δὲ κάτοικοι φεύγοντες δι' ἔλλειψιν ἀσφαλείας ἐκ τῶν ἀγρῶν αὐτῶν, συρρέουσιν εἰς τὰς πόλεις, αὐξάνοντες αὐτόθι τὴν ἀταξίαν, τὴν αὐγχυσιν καὶ τὴν ὑπερτίμησιν τῶν τροφίμων. Ἡ στρατιωτικὴ πειθαρχία καὶ ἐν ξηρᾷ καὶ ἐν θαλάσσῃ μόνον κατ' ὄνομα ὑπάρχει. Οἱ Γιανίτσαροι, μετερχόμενοι συνήθως ἄλλα ἐπιτηδεύματα, δυσαρέστως καταλείπουσι τὰ ἐργαστήρια αὐτῶν, γινώσκοντες ὅτι ἡ μισθοδοσία των ἐξοφλεῖται πάντοτε διὰ λόγων. Τὰ στρατεύματα τῶν ἐπαρχιῶν, φοβούμενα διὰ τὰς ἰδίας ἑαυτῶν ἑστίας, οὐδὲ πρὸς τὸ στρατόπεδον βαδίζουσιν, οὐδὲ φόρους ἀποτίουσι. Τὸ Διβάνιον πληροῦται κατ' ἔτος ἐξ ἀνθρώπων μᾶλλον ἁρμοδίων ὅπως πλουτῶσιν ἐξ ἁρπαγῆς, ἢ ὅπως θεραπεύσωσι τὰς κακίας κυβερνήσεως καταρρεούσης καὶ θεμελιουμένης ἐπὶ μόνου τοῦ Κορανίου. Δὲν ὁμιλῶ περὶ πανικοῦ τινος τρόμου, ὅστις καταλαμβάνει νῦν τὸν τουρκικὸν λαὸν, τὸ διβάνιον, καὶ αὐτὸ τὸ σεράγιον, ἅμα ὡς διασπαρῶσι φῆμαι πολέμου, καὶ ὅστις προέρχεται ἐκ ῥήσεώς τινος τοῦ κορανίου. Καὶ ὅμως οἱ Τοῦρκοι δὲν παύουσι χαλκεύοντες ἀπαύστως ῥαδιουργίας, αἵτινες δύνανται νὰ ἐπιταχύνωσι τὴν ἀνατροπὴν συνθηκῶν ἀπαρεσκουσῶν μὲν αὐτοῖς, ἀλλ' ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν ὁποίων ἀπολαύουσι τοσοῦτον ἐπωφελοῦς ἡσυχίας.

» Μετὰ τὴν προκαταρκτικὴν ταύτην ἔρευναν, ἰδοὺ τί φρονῶ. Βάσις τῆς ἐνδεχομένης ἡμῶν συνεννοήσεως πρέπει νὰ ἦναι αἱ ἑξῆς δύο ἀμετάτρεπτοι ἀρχαί. 1. Νὰ τακτοποιηθῶσι τὰ πράγματα κατὰ τρόπον προλαμβάνοντα πᾶσαν διένεξιν μεταξὺ τῶν τριῶν κρατῶν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συντελεστικώτατον ἔσται τὸ ν' ἀποφύγωμεν, κατὰ τὸ δυνατὸν, τὴν ἄμεσον αὐτῶν γειτνίασιν. 2. Νὰ ὑπάρξῃ ἐντελὴς ἰσότης μεταξὺ τῶν ἀποκτήσεων τῆς ὑμετέρας μοναρχίας καὶ τῆς ἐμῆς, ἐν περιπτώσει πολέμου κατὰ τῆς Τουρκίας.

» Ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν πρῶτον ὅρον δυνάμεθα, μοὶ φαίνεται, ν' ἀποφασίσωμεν τὸν μεταξὺ τῶν τριῶν αὐτοκρατοριῶν σχηματισμὸν κράτους, ἐσαεὶ ἀνεξαρτήτου. Τὸ κράτος τοῦτο, γνωστὸν ἄλλοτε ὑπὸ τὸ ὄνομα Δακία, δύναται νὰ σχηματισθῇ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Βλαχίας, τῆς Μολδαβίας καὶ τῆς Βασσαραβίας, ὑπὸ ἡγεμόνα πρεσβεύοντα τὸ ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις ἐπικρατοῦν χριστιανικὸν θρήσκευμα, καὶ ἐμπνέοντα πᾶσαν ἐμπιστοσύνην εἰς τὰς δύο αὐτοκρατορικὰς αὐλάς. Ταὐτοχρόνως δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν ὅτι τὸ νέον κράτος, οὗ ὁ ἡγεμὼν ἔσται κληρονομικὸς, δὲν δύναται οὐδέποτε νὰ συνενωθῇ μετὰ τῆς Ῥωσσίας ἢ τῆς Αὐστρίας, καὶ ὅτι αἱ δύο ἡμῶν αὐτοκρατορίαι δὲν θὰ ἐπιτρέψωσι ποτὲ νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν ἑτέρας τινὸς δυνάμεως. Ὅρια τοῦ νέου κράτους ἔσονται ὁ ποταμὸς Δνίστερος καὶ ὁ Εὔξεινος πρὸς τὴν Ης

λωνίαν καὶ τὴν Ῥωσσίαν, πρὸς τὴν Αὐστρίαν δὲ αἱ κτήσεις, ἃς ἐγγυήθην τῇ Υ. Μ. διὰ τοῦ μυστικοῦ ἄρθρου τῆς συνθήκης ἡμῶν, καὶ ὁ ποταμὸς Ἀλούτας ἄχρι τοῦ σημείου ἔνθα ἑνοῦται μετὰ τοῦ Δουνάβεως. Τὰ πρὸς τὴν Τουρκίαν σύνορα τοῦ νέου κράτους θ' ἀποτελῇ ὁ Δούναβις ἄχρι τῶν ἐκβολῶν αὐτοῦ.

» Ὁ προσδιορισμὸς τῶν συνόρων μεταξὺ τῆς αὐστριακῆς μοναρχίας καὶ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἐξήρτηται ἐκ τῆς ἀποφάσεως τῆς Υ. Μ. περὶ τῶν ἀποκτήσεων, ἐφ' ὧν τοσαῦτα κέκτηται δικαιώματα. Περὶ τούτου ἁρμόζει νὰ ἐξηγηθῶμεν λεπτομερέστερον, συμφώνως πρὸς τὸ μυστικὸν ἄρθρον τῆς μεταξὺ ἡμῶν συνθήκης. Περιμένω ἐπομένως ὅπως ἡ Υ. Μ. ἀνακοινώσῃ εἰς ἐμὲ τὰς ἰδέας Αὐτῆς περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου μετὰ τῆς ἐμπρεπούσης εἰς τὴν στενὴν ἡμῶν φιλίαν ἐμπιστοσύνης.

» Τὰ φυσικώτερα σύνορα μεταξὺ τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς Τουρκίας εἶναι ὁ Εὔξεινος. Ἡ Πολωνία θὰ μείνῃ, ὡς ἔχει τανῦν.

» Ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἰσότητα τῶν ἀποκτήσεων, ἡ Ῥωσσία κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἐκ τῶν ὀθωμανικῶν χωρῶν ἐπιθυμεῖ· 1. Τὴν πόλιν τοῦ Ὀτζακὼφ μετὰ τοῦ μεταξὺ τῶν ποταμῶν Βόλγα καὶ Δνίστερ διαμερίσματος αὐτῆς. 2. Μίαν ἢ δύο νήσους τοῦ Ἀρχιπελάγους πρὸς ἀσφάλειαν καὶ εὐκολίαν τοῦ ῥωσσικοῦ ἐμπορίου.

» Ἀνακοινώσασα Ὑμῖν μετὰ πληρεστάτης εἰλικρινείας τὰς περὶ τοῦ πολέμου τούτου ἰδέας μου καὶ πᾶν ὅ,τι ἐπιθυμῶ ὑπὲρ τῶν ὑπηκόων μου, παρακαλῶ τὴν Υ. Μ. νὰ μὲ τιμήσῃ διὰ τῆς αὐτῆς ἐμπιστοσύνης, συναδούσης πρὸς τὴν ἡμετέραν φιλίαν καὶ τὰς μεταξὺ ἡμῶν συμφωνίας, καὶ νὰ μοὶ ὁρίσῃ ἀκριβῶς τὰς ἰδέας καὶ ἀξιώσεις Αὐτῆς. Ἡ Υ. Μ. πέποιθε βεβαίως ὅτι οὐδὲν μᾶλλον εὐχάριστον δι' ἐμὲ ἢ τὸ νὰ ὑποβοηθήσω τὰς εὐχὰς Αὐτῆς καὶ νὰ συντελέσω εἰς τὴν πραγματοποίησιν αὐτῶν διὰ τῶν δυνάμεών μου, ἐλπίζουσα ἀφ' ἑτέρου τὴν ὑποστήριξιν τῶν δυνάμεων τῆς Υ. Μ. Καίτοι ἡ γεωγραφικὴ θέσις καὶ ἡ εὐφορία τῶν παρὰ τὰ ὑμέτερα μεθόρια ὀθωμανικῶν χωρῶν καθιστῶσι τὰς κατακτήσεις, ἃς δύναται νὰ πραγματοποιήσῃ ἡ Υ. Μ. πολλῷ σπουδαιοτέρας ἐκείνων, ἃς ἐποφθαλμιᾷ ἡ Ῥωσσία, οὐχ ἧττον χάριν τῆς ἀτομικῆς μου φιλίας πρὸς τὸν προσφιλέστατόν μοι σύμμαχον θὰ στέρξω ἀδιστάκτως εἰς τὴν θυσίαν ταύτην. Πέποιθα, ὡς ἐκ τῆς ἀπεριορίστου πρὸς Ὑμᾶς ἐμπιστοσύνης ὅτι, ἐὰν αἱ ἐπιτυχίαι ἡμῶν ἐν τῷ τουρκικῷ πολέμῳ ἐπιτρέψωσιν ἡμῖν ν' ἀπαλλάξωμεν τὴν Εὐρώπην ἐκ τοῦ ἐχθροῦ τοῦ χριστιανικοῦ ὀνόματος καὶ νὰ ἐκδιώξωμεν αὐτὸν ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ Υ. Μ. δὲν θὰ μοὶ ἀρνηθῇ τὴν συνδρομὴν Αὐτῆς, πρὸς ἀνίδρυσιν τῆς ἀρχαίας γραικικῆς μοναρχίας ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς βαρβάρου ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως, ὑπὸ τὸν ῥητὸν ἐκ μέρους μου ὅρον νὰ διατηρήσω τὴν μοναρχίαν ταύτην ὅλως ἀνεξάρτητον τῆς ἐμῆς, ἀναβιβάζουσα ἐπὶ τοῦ ἀνεγερθησομένου θρόνου τὸν νεώτατον τῶν ἐγγόνων μου, Μέγαν Δοῦκα Κωνσταντῖνον. Ὁ νέος μονάρχης θὰ παραιτηθῇ ταυτοχρόνως πάσης ἀξιώσεως ἐπὶ τῆς ῥωσσικῆς μοναρχίας, διότι τὰ δύο στέμματα δὲν δύνανται καὶ δὲν πρέπει νὰ ἑνωθῶσι ποτὲ ἐπὶ τῆς αὐτῆς κεφαλῆς,

Τὴν αὐτὴν ὑποχρέωσιν θὰ παράσχῃ ἐν καιρῷ εὐθέτῳ ὁ υἱός μου Μέγας Δοὺξ διάδοχος, καὶ ὁ πρωτότοκος αὐτοῦ υἱός. Τὸ κατ' ἐμὲ εἶμαι ἑτοίμη νὰ παράσχω δι' ἐμὲ καὶ τοὺς διαδόχους μου πᾶσαν διαβεβαίωσιν, ὅτι δὲν θὰ ἐπιζητήσωμεν ποτὲ τὴν συνένωσιν τῶν δύο μοναρχιῶν ὑπὸ ἕνα ἡγεμόνα.

» Σύνορα τοῦ νέου ἑλληνικοῦ κράτους ἔσονται πρὸς τὴν Ρωσσίαν ὁ Εὔξεινος, πρὸς τὴν Αὐστρίαν αἱ κτήσεις, ἃς θὰ προσλάβῃ ἡ Γ. Μ. διὰ τῆς πτώσεως τῆς βαρβάρου κυβερνήσεως, καὶ πρὸς τὴν Δακίαν ὁ Δούναβις. Αἱ νῆσοι τοῦ Ἀρχιπελάγους θὰ τεθῶσιν ἐπίσης ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀνεγερθησομένου κράτους.

» Ὅπως ἐκδηλώσω τῇ Γ. Μ. τὴν εὐγνωμοσύνην μου δι' ἣν θὰ μοὶ παράσχῃ συνδρομὴν πρὸς πραγματοποίησιν τῆς μεγάλης ταύτης ἐπιχειρήσεως, τοσοῦτον λυσιτελοῦς τῷ χριστιανισμῷ, ἔσομαι ἕτοιμος νὰ προμηθεύσω Ὑμῖν, πλὴν τῆς ἐπεκτάσεως τῶν αὐστριακῶν ὁρίων, ἥτις θὰ προέλθῃ φυσικῶς, λιμένας τινὰς εἰς τὴν Μεσόγειον, ἐὰν ἡ Γ. Μ. θεωρήσῃ τοῦτο ὠφέλιμον εἰς τὸ ἐμπόριον τῶν ὑπηκόων Αὐτῆς.

» Αἱ δύο αὐλαὶ θὰ ὑποσχεθῶσιν ἀλλήλαις ἀμοιβαίαν ὑποστήριξιν εἰς πᾶν παρὰ ταῖς λοιπαῖς δυνάμεσι διάβημα, σκοπὸν ἔχον νὰ ἐμποδίσῃ αὐτὰς ν' ἀντιστῶσιν εἰς συμφωνίαν τοσοῦτον ἐπωφελῆ διὰ τὸν χριστιανισμόν.

» Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον δὲν θὰ πολεμήσωσι τὴν ἐπιθυμίαν, ἣν τυχὸν τρέφουσιν οἱ λοιποὶ ἡγεμόνες ν' ἀποκτήσωσιν ἐμπορικοὺς σταθμοὺς δαπάναις τῆς Τουρκίας, ἐφ' ὅσον τοῦτο συμβιβάζεται μετὰ τῆς ἀμοιβαίας εὐημερίας τῶν κρατῶν. Ἀλλ' ἐὰν ἐκ μίσους κατὰ τῆς στενῆς ἡμῶν συμπνοίας, δύναμίς τις θελήσῃ νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τὰ κοινὰ ἡμῶν σχέδια, αἱ ἡνωμέναι ἡμῶν δυνάμεις θὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τὴν ἀμοιβαίαν ἡμῶν ὑπεράσπισιν, συνῳδὰ πρὸς τὰ ἐν τῷ μυστικῷ ἄρθρῳ τῆς συνθήκης ἡμῶν συμπεφωνημένα. Ὅσῳ μεγαλεπήβολα καὶ μεμακρυσμένα καὶ ἂν φαίνωνται τὰ σχέδια ταῦτα, πιστεύω ὅτι ὀλίγαι ἐπιχειρήσεις εἰσὶν ἀδύνατοι εἰς τὰ δύο ἡμῶν κράτη, στενῶς ἡνωμένα. »

« *Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωσὴφ τῇ Αἰκατερίνῃ.*

Βιέννη, 13 νοεμβρίου 1782.

» .... Ὅ,τι ἀφορᾷ τὰς ἐκ τοῦ τουρκικοῦ πολέμου ἀμοιβαίας ὠφελείας θὰ ὁμιλήσω ὑμῖν μετὰ πάσης τῆς ἐμπιστοσύνης καὶ εἰλικρινείας.

» Ἡ κατοχὴ τοῦ Ὀτσακὼφ καὶ τῆς πέριξ χώρας, ἅμα δὲ καὶ ἡ ἀπόκτησις νήσων τινῶν τοῦ Ἀρχιπελάγους οὐδεμίαν παρουσιάζει δυσχέρειαν. Ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ δακικοῦ βασιλείου, ὑπὸ βασιλέα κληρονομικόν, πρεσβεύοντα τὸ ὀρθόδοξον θρήσκευμα, καὶ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ ἐγγόνου ὑμῶν Κωνσταντίνου ὡς αὐτοκράτορος τῆς γραικικῆς αὐτοκρατορίας ἐν Κωνσταντινουπόλει, ταῦτα ἐξήρτηνται ἐκ τῶν τυχῶν τοῦ πολέμου· ἐὰν διεξαχθῇ εὐτυχῶς, οὐδεμίαν θὰ παρεμβάλω δυσχέρειαν εἰς τὴν πραγματοποίησιν πασῶν τῶν εὐχῶν ὑμῶν, ἐὰν εὑρεθῶσι συνᾴδουσαι πρὸς τὰς ἐμάς.

» Δὲν δύναμαι ν' ἀποκρύψω ὑμῖν ὅτι, σκεφθεὶς ἐμβριθῶς περὶ τοῦ τί τὰ συμφερώτερον εἰς ἀμφοτέρους ἔν τε τῷ παρόντι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ τί τὸ δυνάμενον νὰ γεννήσῃ ἥττονας περιπλοκὰς καὶ δυσχερείας, εὗρον ὅτι τῇ σῇ

στρατικῇ μοναρχίᾳ μόνα τὰ ἑξῆς ὅρια ἔσονται εὐπρόσδεκτα· ἡ πόλις τοῦ Σοτίμ μετὰ τῶν περιχώρων, τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀλούτα περικλειόμενον μέρος τῆς Βλαχίας καὶ αἱ ἀπὸ Νικοπόλεως ἄχρι Βελιγραδίου ὄχθαι τοῦ Δουνάβεως, συμπεριλαμβανομένων τῶν πόλεων Βιδινίου, Ὀρσόβας καὶ Βελιγραδίου· ἐκ Βελιγραδίου θ' ἀχθῇ γραμμὴ εὐθεῖα καὶ ὅσῳ ἐπιτρέπει ἡ φύσις τοῦ ἐδάφους σύντομος πρὸς τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν ἄχρι τοῦ κόλπου τοῦ Δρίνα, συμπεριλαμβανομένου καὶ τούτου· τέλος ἡ ἀπόκτησις τῆς ἐνετικῆς Ἰστρίας καὶ Δαλματίας δύναται νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰ προϊόντα τῶν χωρῶν μου. Ἡ Πελοπόννησος, ἡ Κρήτη, ἡ Κύπρος καὶ αἱ λοιπαὶ νῆσοι τοῦ Ἀρχιπελάγους δύνανται νὰ παράσχωσι πλουσίαν ἀποζημίωσιν εἰς τοὺς ἐνετοὺς δημοκράτας, οἵτινες ἄλλως τε ἀπέσπασαν ἤδη ἐκ τοῦ κράτους μου, διὰ τοῦ δόλου ἢ ἐπωφελούμενοι ἐκ στιγμιαίας ἀδυναμίας πᾶν ὅ,τι κατέχουσιν. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ ἐμπόριον τοῦ Δουνάβεως ἔσται ὅλως ἐλεύθερον διὰ τοὺς ὑπηκόους μου, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ διάβασις τοῦ Ἑλλησπόντου. Τὰ δύο νέα κράτη τῆς Δακίας καὶ τῆς Ἑλλάδος θὰ ὑποχρεωθῶσι νὰ μὴ ὑποβάλωσι ποτὲ τὰ πλοῖά μου εἰς κωλύματα ἢ διοδίους φόρους.

» Τῶν ὅρων τούτων γινομένων δεκτῶν, ἡ αὐτοκρατορία, ἣν ἡ Υ. Μ. προορίζει εἰς τὸν ἔγγονον αὐτῆς, ἔσται οὐχ ἧττον μεγάλη, πᾶσα δὲ διένεξις περὶ συνόρων καὶ διανομῆς, ἀναπόφευκτος ὑπὸ ἄλλους ὅρους, θὰ παύσῃ.

» Πρὸ παντὸς ἄλλου ἀπαιτεῖται νὰ βεβαιωθῶμεν περὶ τῆς συνδρομῆς τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Πρωσσίας, ὧν ἄνευ θὰ μοὶ ἦναι ἀπολύτως ἀδύνατον νὰ ὑπηρετήσω τελεσφόρως τὴν Υ. Μ Εἰς τὴν πεφωτισμένην ὑμῶν διάνοιαν ἐναπόκειται νὰ ὁρίσητε τὸ πῶς καὶ πότε ὀφείλω νὰ βολιδοσκοπήσω ἐκ διαθέσεις τῆς Γαλλίας ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον τοῦτο. »

« *Ἡ Αἰκατερίνα τῷ αὐτοκράτορι Ἰωσήφ.*

Πετρούπολις, 4 Ἰανουαρίου 1783.

« .... Ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ περὶ ἐπεκτάσεως τῆς Αὐστρίας ὑμέτερα σχέδια, ἐν περιπτώσει ἐπιτυχίας, καὶ τὰ ὅρια, ἅτινα διαγράφετε τῇ μοναρχίᾳ ὑμῶν δαπάναις τοῦ ἐχθροῦ τῆς χριστιανοσύνης, ἐπαναλαμβάνω ὅτι θὰ συντελέσω μετὰ μεγίστου ζήλου καὶ μετὰ πάσης τῆς πρὸς ὑμᾶς φιλίας. Αὐτὸ τοῦτο φρονῶ καὶ περὶ τῆς πληρεστάτης ἐλευθερίας τοῦ αὐστριακοῦ ἐμπορίου ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Εὐξείνου ....

» Ἐπίσης θὰ εὐχαριστηθῶ ἐὰν ἡ Υ Μ ἀποκτήσῃ λιμένας τινὰς ἐν τῇ Μεσογείῳ. Τὸ γεγονὸς τοῦτο, ἐπιτρέπον τῇ Υ. Μ. νὰ διατηρῇ ἐν ταῖς θαλάσσαις ἐκείναις στόλον θὰ καταστήσῃ τὴν συμμαχίαν ἡμῶν σεβαστοτέραν, ἰδίως εἰς τὰ μεσημβρινὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης. Νομίζω ὅτι αἱ χῶραι, ἃς προτίθεσθε ν' ἀποκτήσητε δαπάναις τῶν Τούρκων, θὰ προμηθεύσωσιν ἡμῖν τοὺς καταλλήλους λιμένας. Οὐχ ἧττον, ἐπειδὴ φρονῶ ὅτι ἡ συνδρομὴ τῶν Ἐνετῶν ἤθελεν εἶσθαι ἐπωφελὴς, ἐν ᾗ περιπτώσει οἱ Τοῦρκοι ἀναγκάσωσιν ἡμᾶς νὰ κηρύξωμεν τὸν κατ' αὐτῶν πόλεμον, νομίζω συμφέρον νὰ περιποιηθῶμεν τὴν δημοκρατίαν ταύτην. Ἀλλ' εἶναι ἐπάναγκες νὰ μὴ περιορισθῇ λίαν τὸ γραικικὸν

κράτος προπάντων δὲ νὰ μὴ ἀφαιρεθῇ παρ' αὐτοῦ ἡ Πελοπόννησος καὶ τὸ Ἀρχιπέλαγος. Βάσις τῆς συνεννοήσεως ἡμῶν πρέπει νὰ ἦναι ἐν γένει ἡ ἰσότης τῶν ἀποκτήσεων. . . (1). »

Τοιαῦτα διαλογιζομένη ἡ Αἰκατερίνα ἐνζήλως εἰργάσθη πρὸς δευτέραν τῆς Ἑλλάδος ἐπανάστασιν. Ἀπόστολοι αὐτῆς διέτρεχον τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν διανέμοντες ἐξεγερτικὰς προκηρύξεις, δι' ὧν προσεκαλοῦντο οἱ χριστιανοὶ *ἵνα λάβωσι τὰ ὅπλα καὶ βοηθήσωσιν αὐτὴν πρὸς ἐκδίωξιν τῶν ἐχθρῶν τοῦ χριστιανικοῦ ὀνόματος ἐκ τῶν τόπων τοὺς ὁποίους ἤρπασαν*, ἰδίᾳ δὲ οἱ Ἕλληνες *πρὸς ἀνάκτησιν τῆς παλαιᾶς αὐτῶν ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας*. Ἐν Ἑπτανήσῳ διωρίσθησαν ὡς πρόξενοι καὶ ὑποπρόξενοι τῆς Ῥωσσίας Ἕλληνες ἀπολαύοντες μεγάλης ὑπολήψεως ἐν τῇ αὐτῶν πατρίδι, καὶ ἐπομένως δυνάμενοι νὰ συντελέσωσιν εἰς διοργάνισιν τῆς ἐπαναστάσεως. Οὕτως ἐν μὲν Κερκύρᾳ διωρίσθη ὁ υἱὸς τοῦ Μπενάκη, ὡς γενικὸς πρόξενος, ἐν Κεφαλληνίᾳ ὁ Αἰγαιοπελαγίτης Κομνηνός, καὶ ἐν Ζακύνθῳ ὑποπρόξενος ὁ τέως ἁρματωλὸς Ζαγορίσκης. Ἐπαναστατικὸς ὀργασμὸς καὶ πάλιν κατέλαβε τὸ τουρκοκρατούμενον γένος, καὶ ἀπὸ τότε οἱ Σουλιῶται ἤρχισαν τοὺς κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ πολέμους. Ἡ ἐν Τεργέστῃ κοινότης κατέβαλε μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ διὰ τὴν *μεγάλην ἰδέαν*, καὶ πανταχόθεν συνήρχοντο ἐνταῦθα Ἕλληνες ἵνα ἐπιβῶσιν εἰς καταδρομικὰ πλοῖα, καὶ ἀρχίσωσι τὸν κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον. Εἷς τῶν φιλοπατρίδων τούτων Ἑλλήνων καταβαλὼν δύο χιλιάδας χρυσῶν νομισμάτων ἠγόρασε δύο καταδρομικὰς ναῦς. Οἱ δὲ Τοῦρκοι πληροφορηθέντες τοῦτο ἀπέκτειναν τὸν ἐν Ἑλλάδι ἀδελφὸν καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, δημεύσαντες καὶ τὴν περιουσίαν τῆς οἰκογενείας. Κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1788 ἦλθεν εἰς Τεργέστην ὁ ἐν τῇ ῥωσσικῇ ὑπηρεσίᾳ Λοκρο-Βοιωτὸς Λάμπρος Κατσόνης, καὶ διὰ τῶν συνεισφορῶν τῶν Ἑλλήνων ἀγοράσας ἓν Ἀμερικανικὸν καταδρομικὸν εἴκοσιν ἓξ πυροβόλων, καὶ *Ἀθηνᾶν τῆς Ἄρκτου* ὀνομάσας, ἀπέπλευσε μετὰ τοῦ ἐπιλοίπου στολίσκου, ἀποκλειστικῶς δαπάνῃ τῶν Ἑλλήνων ἐξοπλισθέντος, καὶ κατελθὼν εἰς Αἰγαῖον ἤρχισε τὰς κατὰ τῶν Τούρκων περιλαλήτους αὐτοῦ καταδρομάς.

Συγχρόνως τῷ Κατσόνῃ ἦλθεν εἰς Σικελίαν καὶ ὁ Μυκώνιος Ἀντώ-

(1) Ἡμέρα ἐφημ. Τεργέστης, ἀρ. 711.— Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται μετεφράσθησαν ἐκ τῆς περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ τρέχοντος ἔτους (1869) ἐκδοθείσης ἐν Βιέννῃ ἀλληλογραφίας τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωσήφ Β'.

νιος Ψαρὸς κομίζων μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ. Ἀλλ' ὁ πλεονέκτης οὗτος καὶ οἰηματίας μηδ' ἓν ῥούβλιον δαπανήσας, πλὴν τὰ πάντα ἀθεμίτως σφετερισθεὶς, ἐκίνει πάντα λίθον ἵν' ἀναγορευθῇ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀρχιστράτηγος. Τούτου ἕνεκα πρεσβεία Ἑλλήνων ἐστάλη εἰς Πετρούπολιν ἵνα παρουσιασθεῖσα ἐκθέσῃ τῇ Αἰκατερίνῃ τὴν κατάστασιν τῶν ἐν Ἑλλάδι πραγμάτων, καὶ παραστήσῃ αὐτῇ, ὅτι οἱ Ἕλληνες φλεγόμενοι ὑπὸ τοῦ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος των ἔρωτος προθύμως κατέβαλον ἅπασαν τὴν δαπάνην πρὸς ἀγορὰν καὶ ἐξοπλισμὸν τοῦ στολίσκου τοῦ Κατσόνη, καὶ εἰσὶν ἕτοιμοι τὰ πάντα νὰ θυσιάσωσι ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου ἔργου· μόνον δὲ ὀλίγην πυρίτιδα καὶ σφαίρας ἐζήτουν νὰ τοῖς χορηγηθῶσι· συγχρόνως δὲ νὰ διαβεβαιώσωσιν αὐτὴν, ὅτι ἐπειδὴ ἐξέλιπε τὸ βασιλικὸν τῶν Ἑλλήνων γένος, εὐχαρίστως ἐδέχοντο τὸν νεώτερον τῶν ἐγγόνων της Κωνσταντῖνον ὡς αὐτοκράτορα.

Οἱ ἀπεσταλμένοι ἐλθόντες εἰς Πετρούπολιν ἐπὶ πολλοὺς μῆνας παρέμειναν θυροκοποῦντες καὶ παρεμποδιζόμενοι ὑπὸ τῶν αὐλικῶν τοῦ νὰ παρουσιασθῶσιν εἰς τὴν αὐτοκράτειραν. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἐλεηθέντες εἶδον τὴν Αἰκατερίναν, καὶ ὑπέβαλον αὐτῇ τὴν ἐξῆς ἀναφοράν, ἐν ᾗ τοσοῦτον διαλάμπει ὁ ὑπὲρ πατρίδος ἔρως τῶν ἀπατρίδων Ἑλλήνων.

« Τῇ ὑψηλοτάτῃ, ἐνδοξοτάτῃ, καὶ θεοσεβεστάτῃ αὐτοκρατορίσσῃ καὶ βασιλίσσῃ πασῶν τῶν Ῥωσσιῶν, καὶ τὰ ἑξῆς, καὶ τὰ ἑξ. καὶ τὰ ἑξ.

» Καὶ τοῦτο οὐ πρὸς ἕτερόν τι, εἰμὴ τὸ διὰ μάκρος χρόνου ματαίως δεηθέντες τοῖς ὑπουργοῖς τῆς ὑμετέρας αὐτοκρατορικῆς μεγαλειότητος πρὸς ἀπόκρισιν ἀναφορᾶς ἣν πρὸ χρόνου αὐτοῖς προσεφέρομεν· οὐκ ἀποκτησάμενοι δὲ καὶ μάλα ἐν ἐσχάτῃ ἀπελπισίᾳ φερόμενοι, διανοοῦντες τὰς φρικτὰς συμφορὰς, ἃς ἡ ταύτης βραδύτης προξενήσει ἂν τοῖς ἡμετέροις συμπατριώταις, (οἳ γὰρ ἐλκυσθέντες παρὰ τῶν προδήλων κλίσεων τῆς αὐτῆς Αὐτ. Μεγαλειότητος ἔφερον τὰ ὅπλα κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ τοῦ χριστιανικοῦ ὀνόματος· ἀπέστειλαν οὖν ἡμᾶς προσφέρειν τοῖς ποσὶ τοῦ ὑψηλοῦ Αὐτῆς θρόνου ὡς σημεῖον καὶ δῶρον τῆς ἡμῶν εὐλαβείας τὴν ζωὴν καὶ περιουσίαν αὐτῶν).

» Ναὶ, βασίλισσα καὶ κυρία, τοῦτο οὐ πρός τι ἕτερον εἰμὴ ἀπολωλότες πᾶσαν ἐλπίδα μιᾶς ταχείας ἀποκρίσεως, τολμῶμεν γόνυ κλίναντες προσφέρειν τὴν ταπεινὴν ἡμῶν ἀναφορὰν πρὸς τοὺς πόδας τῆς Αὐτ. Μεγαλειότητος ὅπως τοὺς ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν αἱμάτων ῥύακας ξηραίνειν, οἳ ἤδη ἀναμφιβόλως ῥέουσι.

» Ἕτερον ἓν ἱερὸν ὄφλημα ἡμῶν, τὸ καὶ κύριον εἶδος τῆς ἡμῶν παραγγελίας, ὃ καὶ ἠρέθισεν ἡμᾶς ἐν ταύτῃ τῇ τολμηρᾷ ἐπιχειρήσει, ἐστὶν ὅπως ἐξαιτήσωμεν τὴν αὐτῆς Αὐτ. Μεγαλειότητα ἐξ ὧν ἐτόλμησαν ἀπαιτεῖν (ὡς

δὴ καὶ οἱ μεγιστᾶνες αὐτῆς)· ἔγνωμεν γὰρ, ὅτι ὁ ἱππεὺς Ψαρὸς, ἀνὴρ βδελυρώτατος ἐκ τοῦ ἡμῶν ἔθνους, ἕνεκεν τῆς κραιπάλης αὐτοῦ, ὡς ἐξῆλθε καὶ ὡς εὑρίσκεται. Ὁ γὰρ ἐὰν μὴ πλανῶν ἀνεπαισχύντως τοὺς ὑπουργοὺς αὐτῆς, ἑαυτὸν ὡς ἄξιον μεγάλων κατορθωμάτων, ἃ ποτὲ οὐκ ἐποίησε. Οὗτος οὖν καὶ ἔτι ἐγείρεται ὡς ἄρχων καὶ ὁδηγὸς τοῦ ἡμῶν ἔθνους, καυχώμενος, ὅτι ἐμμένομεν τὴν παρουσίαν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἡμῶν γῆς ἵνα κηρύξωμεν ἡμῶν αὐτὸν ἀρχιστράτηγον, καυχήσεις ἃς μόνον γράφει καὶ οὐκ ἐργάζεται. Θεωρήσει ἂν ἡ Α. Α. Μεγαλειότης ἐν τῇ ἡμῶν ἀναφορᾷ τί οὗτος ἐποίησεν ἡμῖν. Ἐγνώκαμεν γὰρ, ὅτι αὐτὸς λαβὼν ἀπείρους ποσότητας χρημάτων φημίζει ὅτι ἐδαπάνησεν αὐτὰ ὑπὲρ ἡμῶν. Δυνάμεθα πληροφορῆσαι τὴν Α. Α. Μεγαλειότητα, ὅτι οὐδὲ αὐτὸς, οὐδέ τις ἄλλος ὁποῦ εἰς ἡμᾶς ἀπεσταλθη ἐκ τῶν σῶν ὑπουργῶν, δέδωκεν ἡμῖν ἓν μόνον ῥούμπλιον. Ἡ μικρὰ φλοτίγλια (1), καὶ ἕτεραι ναῦς τοῦ Λάμπρου κατεσκευάσθησαν καὶ ὡπλίσθησαν διὰ τῆς τῶν ἡμῶν χρημάτων δαπάνης. Εἷς μόνος ἐξ ἡμῶν ἐάσας τὴν εἰρηνικὴν αὐτοῦ κοίτην ἐδαπάνησε δέκα καὶ δύο χιλιάδας χρυσᾶ νομίσματα ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ χρημάτων, ὁπλίσας δύο ναῦς· ἕνεκεν τούτου οἱ Ὀθωμανοὶ ἀπέκτειναν τὸν ἀδελφὸν καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, τοῦ ἐλεηλάτησαν τὰ ὑπάρχοντα καὶ τοῦ ἔφθειραν τοὺς ἀγρούς.

» Οὐκ ἠτήσαμέν ποτε καὶ οὐκ αἰτοῦμεν τοὺς σοὺς θησαυρούς, οὐκ ἠτήσαμεν εἰμὴ πύριον κόνιν καὶ σιδηρίους σφαίρας (ἃ οὐ δυνάμεθα ὠνίζειν), καὶ ἐν τῷ ὁδηγεῖν ἡμᾶς εἰς τὴν μάχην.

» Ἐξ ἐναντίας ἀπέστειλαν ἡμᾶς προσφέρειν σοι τὴν ζωὴν καὶ τὰ κτήματα αὐτῶν, καὶ οὐκ' αἰτεῖν τοὺς σοὺς θησαυρούς.

» Νεῦσον, ὦ κραταιὰ βασίλισσα, δόξα τῆς τῶν Ἑλλήνων πίστεως, νεῦσον δεόμεθα ἀναγινώσκειν τὴν ταπεινὴν ἡμῶν ἀναφοράν.

» Ὁ οὐρανὸς ἐφύλαξε τὴν ὑμετέραν ἀπολύτρωσιν πρὸς δόξαν τῆς σῆς Α. Μεγαλειότητος· ὑπὸ τὴν αὐτῆς προστασίαν προσδοκῶμεν λυτρῶσαι τὴν αὐτοκρατορίαν ἡμῶν χρωμένην, τὴν πατριαρχίαν καὶ ἱερὰν θρησκείαν καταφρονηθεῖσαν καὶ καταπατηθεῖσαν ἐκ τῶν βεβήλων καὶ βαρβάρων Ὀθωμανῶν. Προσδοκῶμέν σοι λυτρῶσαι τοὺς τῶν Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων ἀπογόνους τοῦ τυραννικοῦ ζυγοῦ τούτων τῶν ἀγρίων, ὑφ' ὃν στενάζει ἓν ἔθνος, οὗ τὸ πνεῦμα οὐκ ἀπεσβέσθη, οὗ ὁ ἔρως πυρπολεῖ τῆς ἐλευθερίας· οὐκ ἠδυνήθησαν γὰρ αἱ σιδηραῖ ἅλυσοι τῶν βαρβάρων ἀποσβέννειν· ἔχει δὲ πρὸ τῶν ἑαυτοῦ ὀμμάτων τὴν εἰκόνα τῶν ἡρωϊκῶν πράξεων τῶν αὐτοῦ προγόνων ἕως νῦν.

» Αἱ λαμπραὶ ἡμῶν οἰκοδομαὶ ἀναγινώσκουν ἡμῖν τὴν παλαιὰν ἡμῶν μεγαλειότητα· οἱ ἄπειροι λιμένες, ἡ εὐφορία τῶν ἀγρῶν μας, ὁ οὐρανὸς ὁ ἀεννάως γελῶν ἐφ' ἡμᾶς, ἡ ἄκρα θερμότης ἣν ἡ φύσις ἐμπνέει οὐ μόνον τοῖς νέοις ἀλλὰ καὶ τοῖς βεβαρυμένοις γηραλέοις λέγει ἡμῖν, ὅτι ἔσται πρὸς ἡμᾶς πρόχειρος ὡς καὶ πρὸς τοὺς προγόνους ἡμῶν.

» Νεῦσον οὖν, Κυρία, διδόναι ἡμῖν τὸν σὸν ἔγγονον Κωνσταντῖνον δι' ἀνα-

(1) Στολίσκος (flottiglia).

κτα ἡμῶν, τοῦτο μόνον τὸ γένος ὅλον ἡμῶν αἰτεῖ δεόμενον (γένος γὰρ τῶν ἡμῶν αὐτοκρατόρων ἀπεσβέσθη), καὶ ἔσεται ὡς τοὺς προγόνους αὐτοῦ.

» Ἡμεῖς οὐκ ἐσμὲν ἐκ τῶν ἀπατηλῶν, οἵτινες ἐτόλμησαν ἀπατῆσαι τὴν μεγαλοψυχοτέραν τῶν ἀνασσῶν. Ἡμεῖς ἐσμὲν οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν λαῶν τῆς Ἑλλάδος προμηθευμένοι ἀπολύτου δυνάμεως. Ὡς δὲ τοιοῦτοι προσπίπτοντες τοῖς ποσὶν Αὐτῆς, ἣν μετὰ θεὸν σωτῆρα ἐλπίζομεν, ὁμνύομεν ἔσεσθαι μέχρι τελευταίας ἡμῶν ἀναπνοῆς, οἱ τῆς Ὑμετέρας Αὐτοκρατορικῆς Μεγαλειότητος δοῦλοι, καὶ τὰ ἑξῆς.

Πετρουπόλει Ἀπριλίου 1790.

Πάνος Κύρης
Χρίστος Λαζότης
Νικόλαος Πάγκαλος (1)».

Ἡ Αἰκατερίνα εὐμενέστατα ὑποδεχθεῖσα αὐτοὺς ὑπεσχέθη τὴν αἰτουμένην συνδρομήν. Ἀκολούθως δὲ οὗτοι ὁδηγηθέντες εἰς τοὺς θαλάμους τῶν ἐγγόνων αὐτῆς ἠθέλησαν ἵν' ἀσπασθῶσι τὴν χεῖρα τοῦ μεγάλου δουκὸς Ἀλεξάνδρου, ὅστις δείξας τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον εἶπεν, ὅτι πρὸς αὐτὸν ὤφειλον ν' ἀπευθύνωσι τὸν σεβασμόν των. Εἰς τὸν τελευταῖον ἐξέθηκαν τὸ αἴτιον τῆς ἀποστολῆς των, καὶ ἐπὶ τέλους ἀνεγνώρισαν αὐτὸν αὐτοκράτορα τῶν Ἑλλήνων. Ὁ πρίγκηψ ἀπέπεμψεν αὐτοὺς λέγων ἑλληνιστὶ « ὑπάγετε, καὶ ὅλα θέλουσιν ἐκτελεσθῆ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν σας (2). »

Οἱ πρέσβεις μετὰ τῆς ἀναφορᾶς των ὑπέβαλλον καὶ ὑπόμνημα, ἐν ᾧ ἐκτιθέμενοι διὰ μακρῶν τὰ μέσα τῆς ἐνεργείας ἐζήτουν ἵνα ἡ αὐτοκράτειρα τοῖς χορηγήσῃ πυροβόλα τινὰ, καὶ αὐξήσῃ τὸν στολίσκον τοῦ Κατσόνη, ἀποστέλλουσα ἅμα καὶ μηχανικοὺς πρὸς διεύθυνσιν τῆς πολιορκίας τῶν φρουρίων. Ἐπροτείνετο δὲ ἵνα ἡ ἐπανάστασις ἀρχίσῃ ἐκ Σουλίου, ἔνθα συνεκροτεῖτο ἡ ἑλληνικὴ συνέλευσις, καὶ ὅθεν εὐκόλως ἀνταπεκρίνετο μεθ' ὅλης τῆς Ἑλλάδος. Οἱ ἐπαναστάται ἀναχωροῦντες ἐξ Ἠπείρου ἤθελον βαδίσει κατὰ τῆς Βοιωτίας καὶ Ἀττικῆς, διαιρούμενοι εἰς δύο σώματα. Συγχρόνως δὲ ἄλλα σώματα ἐκ Πελοποννήσου καὶ Εὐβοίας ἤθελον συγκεντρωθῆ ἐν ὡρισμέναις θέσεσι, καὶ ὁ στόλος τοῦ Κατσόνη μεταβῆ εἰς Εὔβοιαν. Ἐκεῖθεν ὅλοι οἱ ἐπαναστάται ἤθελον βαδίσει κατὰ τῆς Θεσσαλίας, καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ λαμβάνοντες ἐκ Μακεδονίας ἀρκετὰς βοηθείας

(1) Τὸ κείμενον ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Ἔτον πλῆρες τυπογραφικῶν σφαλμάτων, τὰ ὁποῖα διώρθωσα.

(2) Ἡ Αἰκατερίνα εἶχεν ἀναθρέψει αὐτὸν δι' Ἑλλήνων παιδαγωγῶν.

νὰ ἐξορμήσωσιν εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Ἀδριανουπόλεως, συμποσούμενοι ἤδη εἰς τριακοσίας χιλιάδας, κατὰ τοὺς ὑπολογισμούς των, καὶ ἐνταῦθα μετὰ τῶν Ῥώσσων ἐνούμενοι νὰ βαδίσωσι κατ' εὐθεῖαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ταὐτοχρόνως ἤθελε φθάσει καὶ ὁ ἐκ τῆς Ἀζοφικῆς θαλάσσης στόλος. Ἐν οἱαδήποτε δὲ περιπτώσει οἱ Ἕλληνες ἔλεγον, ὅτι εἶχον ἀρκούσας δυνάμεις πρὸς κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τελικὴν ἀποδίωξιν τῶν Τούρκων ἐκ τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ Ἀρχιπελάγους. Ἐν τῷ ὑπομνήματι, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ἐπροβλέποντο οἱ στρατιωτικοὶ σταθμοί, καὶ αἱ ἀποθῆκαι, ἐν ἀποτυχίᾳ δὲ τὰ μέσα τῆς ὑποχωρήσεως· ἀκριβῶς ὑπελογίζοντο αἱ ἐν ἑκάστῃ θέσει δυνάμεις τῶν Τούρκων, καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν στρατευμάτων τὰ ὁποῖα ἑκάστη πόλις ὑπέσχετο νὰ χορηγήσῃ, καὶ ἐπὶ τέλους ὅτι μυστικὴ ἀλληλογραφία συνέστη μεταξὺ τῶν ἐπαναστατῶν πρὸς καταμήνυσιν ὅλων τῶν κινήσεων τοῦ ἐχθροῦ.

Ἡ Αἰκατερίνα ἔστειλε τοὺς πρέσβεις εἰς τὸν διοικοῦντα τὸν ἐν Μολδαυίᾳ στρατὸν πρίγκηπα Ποτεμκῖνον, δοῦσα ἑκάστῳ ἀνὰ χίλια δουκάτα διὰ τὰ ἔξοδα τῆς ὁδοιπορίας. Τὴν 13 Μαΐου 1790 ἀναχωρήσαντες οὗτοι ἦλθον εἰς Μολδαυΐαν, καὶ κατὰ τὸν ἐπιόντα Αὔγουστον διὰ τῆς Βιέννης ἐπανῆλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα, συνοδευόμενοι καὶ ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Ταμάρα, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ Αἰκατερίνα ἀνέθετο τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐκστρατείας καὶ τὴν ἀποστολὴν τῶν ἀπαιτουμένων βοηθειῶν.

Ἡ περὶ τὰ τέλη ὅμως τοῦ αὐτοῦ ἔτους γενομένη εἰρήνη ἐναυάγησε καὶ πάλιν τὰ μελετηθέντα σχέδια. Οὐχ ἧττον ὅμως ἐστάλησαν τά τε ὑποσχεθέντα χρήματα καὶ ὅπλα, μετὰ τῆς ἐντολῆς ἵνα γίνωσιν αἱ προετοιμασίαι, ἀλλὰ παρεμποδισθῇ πᾶν κίνημα μέχρι νεωτέρας διαταγῆς (1).

---

(1) Εἶτα, Π,—Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐκ Πετρουπόλεως ἀναχώρησιν τῶν ἀπεσταλμένων, δὲν ἔπαυσαν οἱ Ἕλληνες καθικετεύοντες τὴν Αἰκατερίναν ἵνα ἐπινεύσῃ τέλος πάντων εἰς ἀπολύτρωσιν τῆς πολυτλήμονος Ἑλλάδος. Οὕτως ὁ πολυμαθὴς Ἰωαννίτης Ἀθανάσιος Ψαλίδας προσφωνῶν αὐτῇ τὸ ἐν ἔτει 1791 ἐν Βιέννῃ λατινοελληνιστὶ ἐκδοθὲν σύγγραμμα αὐτοῦ «Ἡ Ἀληθὴς Εὐδαιμονία» ἔλεγε σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἑξῆς. «Ταῖς σαῖς οὖν ἀκτῖσι καὶ ἡ Ἑλλὰς, ἡ τὸ πάλαι μὲν ἔνδοξος καὶ εὐδαίμων διὰ τὴν Ἀθηνᾶν καὶ τὸν Ἄρην, νῦν δὲ ἄδοξος καὶ δυστυχὴς διὰ τὸν τῶν βαρβάρων ὀλίβοντα καὶ ἐπιβαρύνοντα ζυγὸν, ψυχρὰ οὖσα θερμαίνεσθαι ἤρξατο καὶ τὰς χεῖρας ἐκτείνουσα, καὶ τῷ νῷ ὡς παροῦσαν ὁρᾷν σε τὴν αὐτῆς ἀντιλαμβανομένην καὶ ὑπερασπιζομένην, καὶ τοῦ δεινοῦ ζυγοῦ λυτρωσομένην, καὶ δέσποιναν αὐτῆς ἐσομένην, ἀναχαινίσουσαν πάντα ἐκεῖνα ἅπερ

Ἐν τούτοις ὁ ὑπὸ τὸν Κατσόνην καταδρομικὸς στολίσκος διατρέχων τὸ Αἰγαῖον πέλαγος κατετρόμαξε τοὺς Τούρκους, καὶ κατηφάνισε τὰ πλοῖα αὐτῶν· ἀναγκαῖον δὲ θεωροῦμεν ἵνα ἐν συντομίᾳ περιγράψωμέν τινας τῶν ἀνδραγαθιῶν τοῦ περιλαλήτου Ἕλληνος καταδρομέως.

Ὁ Λάμπρος Κατσόνης γεννηθεὶς ἐν Λεβαδείᾳ περὶ τὸ 1752 ἐπτα-

τοῖς σοῖς παραβαλλόμενα σκιὰ καὶ σύμβολα καθίσταται. Σὲ, φημὶ, κραταιοτάτην προσδοκᾷ, ἐπὶ σὲ ἐλπίζει, καὶ ἐλπίζουσα οὐκ ἐπαισχυνθήσεται, ὡς σὲ τὴν ἐξ ὕψους τροφὸν πρόνοιαν ταύτης λυτρωτὴν καὶ δέσποιναν ἀφορίσαι πιστεύουσα, καὶ μίαν ἀληθῶς βασίλισσαν εὐσεβεστάτην πάντων τῶν εὐσεβῶν ἀναδεῖξαί τε καὶ στεφανῶσαι· ἡ γὰρ πολυκοιρανίη τὴν κοινὴν ὠφέλειαν διαστρέφει, ὡς ὁ Ὅμηρος ὁ ταύτης ποιητὴς προειδὼς ἔφη: οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω, εἷς βασιλεύς. Τὸ γὰρ εἷς ἑνοῖ καὶ ἑνοῦν τελειοῖ. Τῆς τοῦ ἑνοῦν οὖν καὶ τελειοῦν γνώμης καὶτὴ γλιχομένη τε καὶ ἀφιεμένη ἀδιαλείπτως μίαν πάντων Ἄνασσαν κατασταθῆναι ἀγωνίζεται, καὶ πᾶσαν ἁπαξαπλῶς εὐδαιμονίαν καὶ τελειότητα παρασκευάσασθαι σπεύδει...»

Καθ' ὃν ὅμως χρόνον ὁ Ψαλίδας κολακεύων τὴν Δικατερίναν ηὔχετο ἵνα ἴδῃ τὴν Ἑλλάδα Ῥωσσικὴν ἐπαρχίαν, δύο Θεσσαλοὶ, Δανιὴλ ὁ ἱερομόναχος, καὶ Γρηγόριος ἱεροδιάκονος ὁ Κωνσταντᾶς, ἐκδόντες ἐν τῇ αὐτῇ πόλει τὴν Νεωτερικὴν Γεωγραφίαν, προέτασσον τὴν ἐξῆς λαμπρὰν πρὸς τὸν ἀρχιστράτηγον τῶν ῥωσσικῶν στρατευμάτων πρίγκηπα Γρηγόριον Ποτέμκιν προσλαλιάν, ὡς ἐκ στόματος τῆς τουρκοκρατουμένης Ἑλλάδος· «Δέσποτα! Ἦν ὅτε κἀγὼ περίβλεπτος ἦν, καὶ κατὰ λειμῶνα κομῶσα οὐχ ὅτι γε φύλλοις καὶ ἄνθεσι, καὶ ὅσα πέφυκε λειμῶνας μόνον κοσμεῖν, ἀλλὰ δὴ καὶ δρυσὶν εὐπετάλοις καὶ ταναῳσὶ κυπαρίττοις, καὶ παντοίῳ γένει φυτῶν ὅσα πέφυκε κόσμον ἅμα καὶ σκέπην οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κράτος παρέχεσθαι. Ἦδη δ' ἐγὼ ἐκείνη ἡ περίβλεπτος καὶ ζηλωτὴ οἰκτρὰ τὰ πάντα καὶ τραγῳδίας ὑπόθεσις. Ἡ γάρ τοι βάσκανος δαίμων πνεῦμα βαρύθρουν καὶ πονηρὸν ἀφ' ἑῴας ἐπεγείρασα, τὰς μὲν ὑψικόμους καὶ κυπαρίττους ἐκείνας καὶ δρῦς προρρίζους ἀπέσπασε, καὶ ἐς ἔδαφος τὰ πάντα κατέλυσεν, ἐμὲ δὲ ψιλὴν τῶν ὅλων κατέλιπε, καὶ ὀρχήστραν θηρῶν ἀγρίων κατέστησεν· εἴ δέ τι καὶ λείψανον τῆς βιαίας ἐκείνης καταιγίδος παρείληπται, καὶ τοῦτο δὴ τυγχάνει ὂν οὐ κατὰ θρύον οὐδὲ μαλάχην, ἃ δὴ καὶ καθ' αὑτά πως ἀνορθοῦσθαι καὶ τῆς γῆς ὀπωσοῦν ἐξαίρεσθαι πέφυκεν, ἀλλὰ κατὰ κισσὸν τὸ τῶν φυτῶν ἀδρανέστατον, ὃς εἰμή γέ τινος ἐπιτηδείου ἐπιλάβηται δένδρου, αὐτοῦ που κατὰ γῆς ἕρπει καὶ φθείρεται.

Οἴ ἐγὼ μελέα! τίποτ' ἀπύσω;
Ποίαν ἀχὼ, ποῖον ὀδυρμόν;
. . . . . ποῦ τις θεῶν
Ἢ δαιμόνων ἐπαρωγός;
Τίς ἀμύνει μοι....

» Τίς δ' ἄλλος; ἢ σύγε ὁ ὑψίκομος καὶ εὔσκιος φοίνιξ, ὁ μέγας παρὰ τῇ μεγίστῃ καὶ ἀγλαοκάρπῳ ἐλαίᾳ, τῇ τελεθούσῃ, καὶ τὴν ὑφήλιον πᾶσαν μονονοὺ τοῖς κλάδοις ἐπισχούσῃ; Σὺ δή μοι ὁ ἀρωγὸς, ἡ σκέπη, τὸ στήριγμα, τὸ σωτήριον φυτὸν, δι' οὗ τὰ καὶ αὐτοῦ κισσοῦ ἐλεεινότερον κατὰ γῆς ἕρποντα καὶ παρὰ πάντων πατούμενα βλαστήματα ἐκείνων μου τῶν πάλαι δρυῶν ἀναστήσονται, ὧν δὴ τυγχάνουσι καὶ τοι οἱ πρὸ ποδῶν σου νῦν κυλινδούμενοι, καὶ ταῖς σαῖς κόμῃσιν ὑποκλιθέντες.»

καιδεκαέτης ἐξεπατρίσθη, καὶ ἐλθὼν εἰς Λιβόρνον, κέντρον τότε τῶν περὶ Ἑλλάδος πολεμικῶν παρασκευῶν τῆς Ῥωσσίας, κατετάχθη εἰς τὸ σῶμα τῶν κυνηγῶν, καὶ οὐκ ὀλίγον διέπρεψεν ἐν Πελοποννήσῳ καὶ τῷ Αἰγαίῳ (1770—1774). Ἀφοῦ δὲ οἱ Ῥῶσσοι διὰ τῆς ἐν Καϊναρτσῇ συνομολογηθείσης εἰρήνης ὑπεχρεώθησαν νὰ ἐκκενώσωσι τὰς κρατουμένας νήσους, ὁ Κατσόνης μετὰ τριῶν ἄλλων χιλιάδων Ἑλλήνων ἠκολούθησεν αὐτοῖς, καὶ κατοικήσας εἰς τὴν ἐν Κριμαίᾳ παραχωρηθεῖσαν εἰς τοὺς Ἕλληνας κωμόπολιν Γενὶ Καλὲ, κατετάχθη μὲ βαθμὸν ἀξιωματικοῦ εἰς τὸ τότε ὑπὸ τῆς Αἰκατερίνης ἱδρυθὲν ἑλληνικὸν τάγμα. Μετ' οὐ πολὺ παρηκολούθησε τῷ πρίγκηπι Ποτέμκιν εἰς τὸν κατὰ τῆς Περσίας πόλεμον, καὶ ἀριστεύσας προήχθη εἰς τὸ ἀξίωμα λοχαγοῦ. Τῷ 1787 ἐπιβὰς μετὰ 98 Ἑλλήνων καταδρομικοῦ πλοίου ἠνδραγάθησεν εἰς Κὶλ-Μπουρνοὺ, καὶ Οὐσακὼφ τῆς Κριμαίας, καὶ ἕνεκα τούτου διαφοροτρόπως ἠμείφθη. Κατὰ δὲ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1788 ἐλθὼν εἰς Τεργέστην καὶ παραλαβὼν τὸν δαπάνῃ τῶν Ἑλλήνων ἐξοπλισθέντα στολίσκον κατῆλθεν εἰς τὸ Ἰόνιον πέλαγος, ἔνθα συναντήσας Δουλχινικὸν πλοῖον κατεναυμάχησε καὶ ἐκυρίευσεν αὐτό. Μετὰ τοῦτο διευθύνας τὸν πλοῦν εἰς τὸ Αἰγαῖον ἠχμαλώτισεν ἓξ ἐχθρικὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα συνήνωσε τῷ στολίσκῳ του, καὶ κατὰ τὸν Ἰούνιον μεταβὰς εἰς τὰ παράλια τῆς Αυκίας ἐπολιόρκησε καὶ ἐκυρίευσε τὸ φρούριον τοῦ Καστελλορρίζου, τὸ ὁποῖον γυμνώσας τῶν πυροβόλων κατηδάφισεν. Ἐκεῖθεν δὲ πλεύσας εἰς Κύπρον καὶ Συρίαν ἐζώγρησεν ἕτερα ἓξ ὀθωμανικὰ πλοῖα, καὶ ὁπλίσας ἤνωσε καὶ ταῦτα τοῖς ἑαυτοῦ ἐπιλοίποις. Οὕτω δὲ μέχρι τοῦ ἀριθμοῦ δεκαπέντε ἐπαυξήτας τὸν καταδρομικόν του στόλον περιέπλευσε μέχρι τῶν παραλίων τῆς Αἰγύπτου λεηλατῶν καὶ καταφθείρων πᾶν τὸ Τουρκικόν. Τὰ ἀνδραγαθήματα ταῦτα τοῦ Κατσόνη μεγάλην ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπροξένησαν ἐντύπωσιν καὶ ταραχὴν, καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς Αὐγούστου ὁ ὀθωμανικὸς στόλος, συγκροτούμενος ἐξ ἑνὸς πολεμικοῦ τῶν 74 πυροβόλων, ἑνὸς καταδρομικοῦ, καὶ 55 ἑτέρων τῶν 28—30 πυροβόλων, ἐξῆλθεν εἰς καταδίωξιν τοῦ τολμηροῦ καταδρομέως.

Τῇ 20 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐπιστρέφων ὁ Λάμπρος ἐκ Συρίας καὶ Κύπρου μετὰ ἓξ πλοίων καὶ δύο μεγάλων ἠχμαλωτισμένων ὁλκάδων συνήντησε τὸν ἐχθρικὸν στόλον ἔξω τῆς Καρπάθου, καὶ ἀμέσως ἐφορμήσας, μετὰ πολύωρον καὶ πεισματώδη ἀγῶνα ἔτρεψεν αὐτὸν εἰς φυγὴν, φονεύσας πεντακοσίους, καὶ ἰσαρίθμους τραυματίσας. Ὁ

Ῥόδῳ πρόξενος τῆς Γαλλίας ἰδὼν τὴν φθορὰν τῶν ἐκεῖ καταφυγόντων τουρκικῶν πλοίων συνεχάρη τῷ Κατσόνῃ ἐπὶ τῇ νίκῃ, *ἐπαίνους ἀπείρους ἀποδιδοὺς, καὶ συμπαραβάλλων τῷ Θεμιστοκλεῖ, καὶ ἐπονομάζων αὐτὸν ἄξιον ἀπόγονον τῶν πρωτοτόκων ἑλληνικῶν ἡρώων.*

Μετὰ ταῦτα ὁ Κατσόνης ἐλθὼν εἰς Ζάκυνθον ἀνήγγειλε τὰ γενόμενα εἰς τὸν πρίγκηπα Ποτέμκιν, ὅστις ὑπέρχαρις ἔσπευσε νὰ φανερώσῃ αὐτὰ δι' ἐκτάκτου ταχυδρόμου εἰς τὴν Αἰκατερίναν· αὕτη δὲ καθ' ὑπερβολὴν χαρεῖσα ἐπροβίβασε τὸν Λάμπρον εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ὑποχιλιάρχου, καὶ ἐκέλευσεν ὅπως ὁ στόλος αὐτοῦ ὀνομάζηται τοῦ λοιποῦ *στόλος τῆς ῥωσσικῆς αὐτοκρατορίας*, δοῦσα ἅμα καὶ τὴν πληρεξουσιότητα τοῦ νὰ διορίζῃ ἐξ ὀνόματος αὐτῆς ἀξιωματικοὺς ἀπὸ σημαιοφόρου μέχρι ταξιάρχου.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1788, ἐν ᾧ ὁ Κατσόνης ἡτοίμασε τὸν στόλον αὐτοῦ πρὸς νέαν ἐκδρομὴν, ὁ ἐν Τοσκάνῃ πρέσβυς τῆς Ῥωσσίας ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν τὸν πρίγκηπα Μασιζέρσκην ὡς συνεργὸν καὶ συμπράκτορα. Οὗτος ὅμως ἐκ φθόνου κυριευθεὶς, οὐ μόνον οὐδεμίαν αὐτῷ βοήθειαν προσήνεγκεν, ἀλλὰ τοὐναντίον ζημίαν καὶ καταδρομὴν, εἰς τοιαύτην ἐπὶ τέλους φθὰς μανίαν, ὥστε ἀφοῦ διαφοροτρόπως τὸν Λάμπρον εἰς ἀπείθειαν παρώξυνεν, ἐζήτησε τὴν σπάθην αὐτοῦ καὶ εἰς τὸ φρούριον τῆς Τεργέστης νὰ φυλακισθῇ διέταξε (Ἰανουαρ. 1789). Ὁ Κατσόνης ἀναγγείλας τὰ γενόμενα εἰς τὸν ἐν Φλωρεντίᾳ πρέσβυν ἐζήτησε δικαιοσύνην. Οὗτος δὲ ἀναγνωρίσας τὸ μοχθηρὸν καὶ ἄδικον τῆς κατ' αὐτοῦ καταφορᾶς, τὸν μὲν Μασιζέρσκην παραχρῆμα ἀνεκάλεσε, τὸν δὲ Λάμπρον ἐλευθερώσας ἀνεξάρτητον κατέστησε.

Κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1789 ὁ Κατσόνης ἐκπλεύσας τῆς Τεργέστης, τῇ 15 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς συνήντησε τὸν ὀθωμανικὸν στόλον ἔξω τοῦ Δυῤῥαχίου ἀναμένοντα αὐτόν. Ὁ Λάμπρος προθύμως δεχθεὶς τὴν μάχην ἔτρεψεν εἰς φυγὴν ἐπονείδιστον τοὺς ἐχθροὺς, παρασυρθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν ῥευμάτων τῇ ἐπιούσῃ ἐπαρουσιάσθη εἰς Δυῤῥάχιον καὶ καταστρέψας τοὺς προμαχῶνας, ἐκ τῶν πλοίων ἄλλα μὲν κατέκαυσεν ἄλλα δὲ κατεβύθισε, καὶ τοὺς ἐκεῖ συγκεντρωθέντας Ἀλβανοὺς, εἰς 12,000 συμποσουμένους, κατεσκόρπισε. Τὴν νύκτα καὶ πάλιν πλησιάσας ἐξεσφενδόνισε κατὰ τῆς πόλεως ὑπὲρ τὰς χιλίας σφαίρας, καὶ πολλοὺς τῶν Ὀθωμανῶν φονεύσας, πλείστους οἴκους πυρώσας, καὶ τσαμία κατακρημνίσας, ἀπῆλθε τῇ 17 εἰς τὸ Αἰγαῖον. Διερχόμενος δὲ

τότε διὰ Ζακύνθου ἀπήντησε τὸν ἀρχιναύαρχον τῆς ἑνετικῆς δημοκρατίας Ἔμον, ὅστις εὐμενῶς αὐτὸν δεχθεὶς εἰλικρινῶς συνεχάρη ἐπὶ ταῖς κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν νίκαις.

Πλεύσας ὁ Λάμπρος εἰς τὸ Ἰκάριον πέλαγος, καὶ μέχρι τοῦ Ἑλλησπόντου προχωρήσας, ὕψωσε ἐφ' ὅλων τῶν πλοίων τὰς σημαίας ἵνα γίνῃ πλέον καταφανὴς εἰς τοὺς φρουροῦντας Ὀθωμανούς, ἐκεῖθεν δὲ ἀναχωρήσας καὶ περιπλεύσας τὰς νήσους προσωρμίσθη εἰς Κέαν, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ ἑπτὰ τῶν ζωγρηθέντων ἐχθρικῶν πλοίων.

Ὁ σουλτάνος μαθὼν τὰς ἀνδραγαθίας τοῦ Ἕλληνος καταδρομέως διέταξε τὸν διερμηνέα τοῦ στόλου Στέφανον Μαυρογένην ἵνα γράψῃ αὐτῷ τὴν ἑξῆς ἐπιστολήν.

« Ἀνδρειότατε ἥρω καὶ γενναῖε Λάμπρε Κατσόνη.

» Ἔφθασαν εἰς τὰ ὦτα τοῦ μεγαλειοτάτου καὶ εὐσπλαγχνικωτάτου κυρίου μου καὶ αὐθέντου σουλτάνου Χαμίτου τὰ ἀνδρεῖά σου κατορθώματα, καὶ ἀπορεῖ καὶ αὐτὸς καὶ ὅλον τὸ διβάνιόν του διὰ ποίαν αἰτίαν, καθὸ ὑπήκοος αὐτοῦ, ἀπεστατήσατε καὶ κατατρέχετε τὴν ἐπικράτειαν αὐτοῦ, ἥτις εἶνε πατρίς σας, χωρὶς ἄλλως νὰ πάθητε ἀδικίαν παρ' αὐτοῦ, μὲ μίαν τοιαύτην θαλάσσιον δύναμιν φερόμενος ὡς ἄσπονδος ἐχθρὸς αὐτοῦ. Μολονταῦτο ὅσην φθορὰν καὶ ἂν ἐπράξατε, καὶ ὅσα ὀθωμανικὰ αἵματα ἐχύσατε, ὅλα αὐτὰ τὰ συγχωρεῖ, καὶ σᾶς ἀναγνωρίζει μὲ ὅλους τοὺς ὀπαδούς σας ὡς εὐγενεῖς καὶ παντὸς φόρου ἐλευθέρους. Πρὸς δὲ τούτοις εἰς μὲν τοὺς ὀπαδούς σας χαρίζει, διαδοχικῶς μίαν τῶν νήσων, ὁποίαν αὐτοὶ εἰς τὸ Ἰκάριον πέλαγος ἐκλέξωσι, τὴν δὲ ὑμετέραν γενναιότητα καθιστάνει ἡγεμόνα, καὶ χαρίζεται αὐτῇ διακοσίας χιλιάδας χρυσίου, ἂν παραιτηθῆτε ἀπὸ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ῥωσσίας. Τὴν ἐκπλήρωσιν πάντων τούτων μεθ' ὅρκου ἐκ μέρους τοῦ σουλτάνου ὑπόσχομαι. Ἐὰν δὲ παρακούσητε, τότε θέλει στείλει καθ' ὑμῶν μεγίστην δύναμιν διὰ νὰ σᾶς ὑποτάξῃ. »

Ὁ γενναιόφρων Λάμπρος ἀναγνοὺς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην κατεφρόνησε καὶ τῶν ὑποσχέσεων καὶ τῶν ἀπειλῶν τοῦ σουλτάνου, πρὸς ὃν μήτε ν' ἀπαντήσῃ κατεδέχθη.

Περὶ τὸ τέλος τοῦ Μαΐου ἐκπλεύσας τῆς Κέας περιέπλευσε πανταχοῦ ζητῶν τὸν ἐχθρικὸν στόλον· περὶ δὲ τὸ μεσονύκτιον τῆς 3 Ἰουνίου καταχθεὶς εἰς Τῆνον διέκρινεν αὐτὸν, συγκείμενον ἐκ δεκατεσσάρων μεγάλων πλοίων, καὶ πλέοντα μεταξὺ Μυκώνου καὶ Σύρου. Ἀμέτως ἐξορμήσας κατ' αὐτοῦ συνεπλάκη, καὶ μετὰ τρίωρον ἀγῶνα ἔτρεψεν εἰς φυγὴν, φονεύσας πολλοὺς, καὶ πληγώσας αὐτὸν τὸν ναύαρχον εἰς τὴν σιαγόνα. Ὁ πλοίαρχος γαλλικοῦ τινος πολεμικοῦ θεατὴς τῆς ἀγίσου ἐκείνης μάχης καὶ τοῦ ἡρωϊσμοῦ τοῦ Λάμπρου καὶ τῶν

περὶ αὐτὸν, ἐπήνεσε δημοσίᾳ, λέγων· « Εἶνε γνωστὸν εἰς ὅλους τοὺς Εὐρωπαίους, ὅτι οἱ ἀπόγονοι τῶν Ἑλλήνων εἰσέτι καὶ νῦν διασώζουσι τὴν προπατορικὴν ἀρετὴν καὶ ἀνδρείαν. Ἡ παιδεία μόνον ἀπέλιπεν αὐτούς· ἂν ὅμως, Θεοῦ θέλοντος, ἐπιδώσωσιν εἰς αὐτὴν τότε ποῖος δύναται ν' ἀμφιβάλλῃ, ὅτι καὶ οἱ ἀπόγονοι θέλουσι γίνει τοιοῦτοι, ὁποῖοι ἦσαν καὶ οἱ πρόγονοι; »

Ἐπανελθὼν εἰς Κέαν ὁ Κατσόνης ἐπιδιώρθωσε τὸν στόλον του, καὶ ἐπειδὴ εἶχεν ἀποθάνει ἡ πρώτη του σύζυγος ἔλαβεν εἰς δεύτερον γάμον τὴν ἐκ τῆς αὐτῆς νήσου Μαρίαν Σοφιανοῦ. Ὕστερον δὲ πλεύσας εἰς Ὕδραν ἔσωσεν αὐτὴν ἀπὸ τῆς μανίας τοῦ ὑπὸ ῥωσσικὴν ὁμοίως σημαίαν καταδρομέως Γουλιέλμου τοῦ Κορσικανοῦ, μεθ' οὗ ὕστερον περιεπλέχθη εἰς ἔριδας περὶ πρωτείων.

Τῇ 3 Αὐγούστου ὁ Λάμπρος μαθὼν, ὅτι ἐξ Ἀλγερινὰ πλοῖα ἐφάνησαν ἔξω τῆς Ὕδρας, ἔπλευσεν εἰς συνάντησίνα ὑτῶν, καὶ συναντήσας αὐτὰ μεταξὺ Κέας καὶ Μακρονησίου κατεναυμάχησε καὶ μέχρι τοῦ Ναυπλίου κατεδίωξε.

Τῇ 7 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ναυλοχῶν ἐν Κέᾳ ἐπληροφορήθη ὑπὸ τῶν σκοπῶν, ὅτι ἐνεφανίσθη ὁ ὀθωμανικὸς στόλος, συγκείμενος ἐξ εἴκοσιν ἓξ πλοίων· ὅθεν ἀμέσως ἐξελθὼν ἐπροκάλεσεν εἰς μάχην τοὺς ἐχθροὺς, οἵτινες καταπτοηθέντες ἀπεποιήθησαν. Μετὰ τοῦτο πλεύσας ὁ Κατσόνης εἰς Κύθηρα ἔστειλεν ὀκτὼ ταχύπλοα πρὸς καταδίωξιν τοῦ ἐχθροῦ, αὐτὸς δὲ διηυθύνθη εἰς Ἰθάκην πρὸς παραχείμασιν. Ἡ ἀποσπασθεῖσα καταδρομικὴ μοῖρα οὐδαμοῦ τὸν στόλον συναντήσασα περιέπλευσε τὸ Αἰγαῖον, καὶ κατακαύσασα τρία ἐχθρικὰ πλοῖα τῶν 20—24 πυροβόλων, καὶ διάφορα ἐμπορικὰ ζωγρήσασα, ἠνώθη τῷ Λάμπρῳ ἐν Ἰθάκῃ. Ὁ δὲ Ὀθωμανὸς ναύαρχος ἐπωφεληθεὶς τῆς ἐκ τοῦ Αἰγαίου ἀποχωρήσεως τῶν Ἑλλήνων καταδρομέων ἀσυστόλως ἔγραψεν εἰς τὸ διβάνιον, ὅτι αὐτὸς ἀπεδίωξεν αὐτοὺς, καὶ ἐξησφάλισε τὴν θαλασσοπλοΐαν.

« Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, γράφει εἷς τῶν βιογράφων τοῦ Κατσόνη, ἐφάνη τὸ ἐναντίον, διότι εἰς ὅλην τὴν παραθαλασσίαν τῆς τουρκικῆς ἐπικρατείας δὲν ἠκούετο ἄλλο, εἰμὴ ἀφανισμὸς καὶ θρῆνος, ἐπιδρομαὶ ἀπὸ τὸν στόλον τοῦ Λάμπρου, καὶ κοινὸς φόβος εἶχεν ἐπιπέσει εἰς τοὺς Τούρκους, ὥστε δὲν ἐτόλμων μήτε εἰς μικρὸν διάστημα νὰ πλέωσιν ἐλευθέρως, καὶ νὰ μεταβαίνωσιν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, προσέτι καὶ εἰς τὴν κατὰ τῶν Ῥώσσων στρατολογίαν ὅλαι αἱ παραθαλάσσιαι

πόλεις ἠρνοῦντο νὰ στέλλωσι στρατεύματα εἰς τὸ μέγα στρατόπεδον, κρίνοντες ἀναγκαῖον νὰ ἦνε ἀρκετὰ ἐνδυναμωμένοι διὰ νὰ ἀποκρούωσι τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ Λάμπρου, ἐπαπειλοῦντος ἄλλως νὰ κυριεύσῃ τὰς πόλεις των, ὥστε ἡ εὐτολμία καὶ ἡ ἀπαραδειγμάτιστος ἀνδρεία αὐτοῦ ἐπροξενοῦσε τοιουτοτρόπως οὐκ ὀλίγην ζημίαν εἰς τοὺς ἐχθροὺς, καὶ ἔφερεν ἀμέσως ὠφέλειαν εἰς τὸ ῥωσσικὸν κράτος. »

Κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1790 λαβὼν ὁ Κατσόνης μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν περιλάλητον Ἀνδροῦτσον, ἡγούμενον ὀκτακοσίων ἀρματωλῶν, ἔπλευσεν εἰς τὸ Ἰκάριον πέλαγος, καὶ ἐλθὼν εἰς Τένεδον ἔστειλεν εἰς διαφόρους διευθύνσεις πλοῖα πρὸς λαφυραγώγησιν, μετὰ τῆς ἐντολῆς ἵνα πάντα συγκεντρωθῶσιν ἐν Κέᾳ κατὰ τὸν Ἀπρίλιον. Ἐνταῦθα δὲ ναυλοχῶν ὁ Λάμπρος πληροφορηθεὶς, ὅτι δύο στόλοι ὁ μὲν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὁ δ' ἐξ Ἀλγερίας ἀναχωρήσαντες ἤρχοντο κατ' αὐτοῦ, ἀμέσως ἐξῆλθεν εἰς συνάντησιν τῶν ἐχθρῶν, ἔχων μόνον ἐννέα πλοῖα. Τὴν 6 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς περὶ τὴν ἑνδεκάτην τῆς μεσημβρίας ὥραν ἡ προφυλακὴ ἀνήγγειλεν, ὅτι μεταξὺ Ἄνδρου καὶ Εὐβοίας ἐφάνη ὁ στόλος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, συγκείμενος ἐκ δεκαπέντε μεγάλων πλοίων. Ὁ Κατσόνης πλησιάσας ἔδωκε τὸ σημεῖον τῆς μάχης. Ἐπὶ τρεῖς ὁλοκλήρους ὥρας διήρκεσεν ἀγὼν πεισματωδέστατος, οἱ δ' Ἕλληνες κατορθώσαντες νὰ παραλύσωσι τὴν τάξιν τῶν ἐχθρῶν ἔτρεψαν αὐτοὺς εἰς φυγὴν, καὶ μέχρι τῆς νυκτὸς ἐξηκολούθουν καταδιώκοντες. Μετὰ τοῦτο συγκεντρώσας ὁ Λάμπρος τὸν στόλον του, συνεκρότησε συμβούλιον τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ἐπρότεινε τὴν ἐξακολούθησιν τῆς καταδιώξεως, πλὴν ἐπειδὴ καὶ τὰ πλοῖα αὐτοῦ ἱκανὴν εἶχον ὑποστῆ βλάβην, δὲν ἐγένετο δεκτὴ ἡ τολμηρὰ αὐτοῦ πρότασις. Τὴν πρωΐαν τῆς ἑπομένης ἡμέρας ἐμφανισθεὶς ὁ Ἀλγερινὸς στόλος, ἐκ δώδεκα πλοίων συγκείμενος, ἡνώθη μετὰ τοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ οὕτως ἀμφότεροι ἐπροκάλεσαν εἰς μάχην τὸν Κατσόνην. Οὗτος μόνον ἑπτὰ ἔχων (1), προθύμως ἐδέχθη τὴν πρόκλησιν, καὶ παραχρῆμα ὑπὸ τῶν δύο στόλων περικυκλωθεὶς ἀντιπαρετάχθη ἀνδρικώτατα, καὶ εὐστόχως πυροβολῶν κατώρθωσε νὰ παραλύσῃ τὰς κινήσεις τῶν ἐχθρῶν, οἵτινες ἀναγκασθέντες νὰ διακόψωσι τὴν μά-

(1) Τὰ ἕτερα δύο, κυβερνώμενα ὑπὸ τῶν Σπετσιωτῶν Ἀναργύρου καὶ Καρακατσάνη ἀπομακρυνθέντα κατὰ τὴν καταδίωξιν, δὲν ἐπρόφθασαν ἕνεκα τῶν ἐναντίων ἀνέμων νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὴν ναυμαχίαν.

χην πεισματωδέστερον μετ' ὀλίγον ἀνενέωσαν τὸν ἀγῶνα. Αἱ εὔστοχοι τῶν Ἑλλήνων σκοποβολαὶ εἶχον καταφθείρει τοὺς ἐχθρούς, οἱ ὁποῖοι βλέποντες τὸ καταστρεπτικὸν τοῦ ἐξ ἀντιπαρατάξεως ἀγῶνος, ἀπεφάσισαν νὰ ἐφορμήσωσι, καὶ προσκολλώμενοι εἰς τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα μεταβάλλωσι τὴν ναυμαχίαν εἰς πεζομαχίαν. Πρώτη ἡ ὀθωμανικὴ ναυαρχὶς, φέρουσα ἑβδομήκοντα τέσσαρα πυροβόλα, διηυθύνθη κατὰ τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς τοῦ Λάμπρου, τὴν ὁποίαν διώκει ὁ γενναῖος Ζιγούρης πλοίαρχος τοῦ Ἀχιλλέως. Οὗτος ἅμα παρατηρήσας τὰ κινήματα τοῦ ἐχθροῦ ἥναψε φῶτα ἐπὶ τῶν κεραιῶν, ἕτοιμος ἵνα μεταδώσῃ τὸ πῦρ εἰς τὸ προσεγγίζον ἐχθρικὸν πλοῖον. Ἀλλ' ἡ ναυαρχὶς ἰδοῦσα τὸν κίνδυνον ὠπισθοχώρησε, καὶ ἑνωθεῖσα μετὰ πέντε Ἀλγερινῶν φρεγατῶν ἐφώρμησε καθ' ἑνὸς πλοίου τῆς ὀπισθοφυλακῆς, ὀνομαζομένου Μαρία, 24 πυροβόλων, καὶ διοικουμένου ὑπὸ τοῦ Πασχάλη Κασίμη. Οἱ Ἀλγερινοὶ ἀμέσως εἰσπηδήσαντες ἐφόνευσαν ἑκατὸν τεσσαράκοντα ἑπτὰ Ἕλληνας, καὶ τραυματίσαντες τόν τε πλοίαρχον καὶ τοὺς ἀπολειφθέντας δεκατρεῖς ναύτας, ἐζώγρησαν αὐτό. Συγχρόνως δὲ τὸ μεγαλείτερον τοῦ Ἀλγερινοῦ στόλου *σεμπέκιον*, φέρον τριάκοντα ἓξ μεγάλα πυροβόλα, καὶ ἑξακοσίους ἄνδρας ἐφώρμησε κατὰ τοῦ πλοίου τοῦ Λάμπρου. Ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ τὸ κατάστρωμα τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Ἄρκτου ἐπληρώθη Ἀλγερινῶν. Ὁ Κατσόνης ὅμως οὐδόλως πτοηθεὶς ἐκ τῆς αἰφνιδίου εἰσβολῆς ἠγωνίσθη γενναιότατα, καὶ ἐντὸς ὀλίγου πάντες οἱ εἰσπηδήσαντες κατεσφάγησαν. Τὸ πλήρωμα αὐτοῦ ἀνυπόμονον ἤθελε νὰ εἰσπηδήσῃ ἐπὶ τοῦ προσκεκολλημένου ἐχθρικοῦ σεμπεκίου, ἀλλ' οὗτος μὴ κρίνας τοῦτο εὔλογον κατώρθωσε δι' ἀκαταπαύστου καὶ εὐστόχου πυροβολισμοῦ νὰ διαχωρίσῃ αὐτό. Ἐκ τῶν ἑξακοσίων Ἀλγερινῶν μόνον τριάκοντα ἓξ διεσώθησαν. Ἕτερον σεμπέκιον ἑτοιμαζόμενον νὰ ἐφορμήσῃ κατὰ τῆς Βορείου Ἀθηνᾶς, μόλις εἶδε τὴν συμφορὰν τοῦ πρώτου ἀνήχθη ὑπήνεμον. Διαρκούσης τῆς συμπλοκῆς, τὸ πλοῖον τοῦ Ἐμμανουὴλ Μπουρζουνάκη ἀποβαλὸν τὸν πρυμνήσιον ἱστὸν ἐτράπη εἰς φυγὴν, καὶ σῶον κατώρθωσε νὰ διέλθῃ ἐκ μέσου τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, ἀπολέσαν μόνον τὸν γενναῖον αὐτοῦ πλοίαρχον. Εἰς τὸ πλοῖον τοῦ Δημητρίου Ἀλεξοπούλου ἔμειναν ζῶντες μόνον δέκα, καὶ αὐτὸς ἑνδέκατος· οὗτοι μὴ δυνάμενοι νὰ διασωθῶσιν ἔῤῥιψαν αὐτὸ εἰς τὴν νῆσον Ἄνδρον, καὶ οἱ μὲν ναῦται φυγόντες ἀμέσως διεσώθησαν, ἀλλ' ὁ ἀνδρεῖος Ἀλεξόπουλος μὴ ἀνεχόμενος ἵνα ἴδῃ τὸ πλοῖον καὶ πρὸ πάντων τὴν σημαίαν εἰς χεῖρας

τῶν ἐχθρῶν, ἔθηκε πῦρ εἰς τὴν ἀπομείνασαν ὀλίγην πυρίτιδα, καὶ πυρίκαυστος ἀνετινάχθη μετά τε τοῦ πλοίου καὶ τῆς σημαίας. Ὁ Εὐστράτιος Νικηφοράκης, ἂν καὶ περικεκυκλωμένος ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ἅμα εἶδε τὸν κίνδυνον τοῦ Μπουρζουνάκη ἀνήχθη ὑπήνεμος, καὶ ῥίψας τὸ πλοῖον εἰς τὴν ξηρὰν ἔφυγε μετὰ τοῦ πληρώματος καὶ τῆς σημαίας εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς νήσου. Τὰ πλοῖα τοῦ Κωνσταντίνου Παταράκη, καὶ τοῦ Ζιγούρη εὑρεθέντα κατ' ἔναντι τοῦ ἀνέμου δὲν ἠδυνήθησαν νὰ λάβωσι μέρος ἐν τῷ ἀγῶνι.

Μόνος μείνας ὁ Λάμπρος, καὶ φέρων τραῦμα εἰς τὴν κεφαλὴν, ἐξηκολούθει γενναιότατα καὶ κατὰ τῶν δύο στόλων μαχόμενος. Ἀλλ' ἀθλία ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Ἄρκτου· διότι οἱ μὲν ἱστοὶ εἶχον σπουδαίως βλαφθῆ, αἱ κεραῖαι κατακοπῆ, τὰ ἱστία καὶ τὰ πλευρὰ κατατρυπηθῆ, αἱ ἐφολκίδες καταστραφῆ, καὶ αὐτὸ τὸ σκάφος πανταχόθεν διέῤῥεε. Τοῦτο ἰδόντες οἱ ἀξιωματικοὶ ἐζήτησαν διὰ σημείου παρὰ τῶν ὑπηνέμων ἑταίρων τὰς λέμβους. Ἡ τοῦ Παταράκη πρώτη ἦλθεν. Ἀλλ' ὁ Λάμπρος ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἤθελεν ἵνα ἐγκαταλίπῃ τὸ πλοῖόν του, δηλώσας ὅτι μετ' αὐτοῦ θέλει ταφῆ· ἐπὶ τέλους ὅμως καταπεισθεὶς εἰς τὰς προτροπὰς καὶ τοὺς ἐξορκισμοὺς τῶν περὶ αὐτὸν, ἀπεφάσισε ν' ἀναχωρήσῃ, καὶ ἐπιβιβασθεὶς μετὰ τοῦ γραμματέως του Καρδαμίτση καὶ δύο σωματοφυλάκων μετεφέρθη αἱματόφυρτος εἰς τὸ πλοῖον τοῦ Παταράκη. Τὴν ἑβδόμην μετὰ μεσημβρίαν ὥραν ἐπρόσταξε νὰ πυρποληθῇ τὸ πλοῖόν του, καὶ συναπέλθωσι καὶ οἱ λοιποὶ ἐν αὐτῷ ναῦται καὶ ἀξιωματικοί. Οὕτως ἐκ τοῦ πληρώματος τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Ἄρκτου, ἀποτελουμένου ἐκ διακοσίων ἐννενήκοντα πέντε ἀνδρῶν, μόνον πέντε ἀξιωματικοὶ καὶ πεντήκοντα πέντε ναῦται, ἐξ ὧν οἱ τριάκοντα ὀκτὼ πληγωμένοι, διεσώθησαν.

Κατὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην ὁ Λάμπρος ἀπώλεσε δύο πλοῖα αἰχμαλωτισθέντα, τὸ τοῦ Κασίμη καὶ τὸ τοῦ Νικηφοράκη (1), καὶ τρία καέντα ὑπὸ τῶν κυβερνητῶν των· πρὸς δὲ πεντακοσίους ἑξήκοντα πέντε ναύτας καὶ ἀξιωματικούς. Ἀλλὰ καὶ οἱ διασωθέντες εὐάριθμοι ναῦται καὶ ἀξιωματικοὶ πολλὰς ἔφερον πληγάς. Ἐκ τῶν ἐχθρῶν δ' ἐφονεύθησαν τρεῖς χιλιάδες, καὶ πάμπολλοι ἐπληγώθησαν

Οἱ ἐπιζήσαντες ἐπιβάντες εἰς τὸ πλοῖον τοῦ Παταράκη διαλαθόν-

(1) Τοῦτο ῥίψαντες εἰς τὴν ξηρὰν δὲν ἐπρόφθασαν νὰ καύσωσιν οἱ ἐπιβαίνοντες.

τες τὴν προσοχὴν τῶν πολεμίων ἔφυγον νύκτωρ ῥυμουλκοῦντες πρὸς τὴν ἀρκτικὴν τῆς Ἄνδρου ἄκραν, καὶ ἐκεῖθεν ἔπλευσαν εἰς τὴν Μῆλον. Ἐνταῦθα εὗρον γαλλικὴν φρεγάταν διοικουμένην ὑπὸ τοῦ κόμητος Τετὶν, ὅστις ἀπ' ἀρχῆς θεατὴς τοῦ ἀγῶνος γενόμενος, ἐθαύμασε τὴν ἀνδρείαν τῶν Ἑλλήνων, καὶ μεγάλως περιποιηθεὶς τὸν Λάμπρον ἐχορήγησεν αὐτῷ δύο χειρουργοὺς πρὸς θεραπείαν τῶν τραυμάτων αὐτοῦ τε καὶ τῶν περὶ αὐτόν (1).

Μετ' οὐ πολὺ ἀναχωρήσας ὁ Κατσόνης ἐκ Μήλου ἦλθεν εἰς Κύθηρα, ἔνθα εὗρε τὰ τῶν δύο Σπετσιωτῶν καταδρομικὰ, τὰ ὁποῖα ἀπομακρυνθέντα, ὡς ἐῤῥέθη, δὲν ἐπρόφθασαν νὰ λάβωσι μέρος ἐν τῇ ναυμαχίᾳ. Παραλαβὼν ὁ Λάμπρος ταῦτα καὶ ὁπλίσας ἕτερα δύο ὑπ' αὐτῶν αἰχμαλωτισθέντα, καὶ ἐντὸς βραχέος ἐξ ἐννέα πάλιν ἀποτελέσας τὸν στολίσκον, τὰ μὲν ἑπτὰ ἔπεμψε πρὸς καταδίωξιν καὶ ἁρπαγὴν τῶν ἐχθρῶν, αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν ὑπολοίπων δύο ἦλθεν εἰς Ἰθάκην. Ἐνταῦθα ἐπισκεφθεὶς αὐτὸν ὁ Ἑνετὸς ἀρχιναύαρχος Ἔμος παρηγόρησεν ἐπὶ τῇ συμβάσῃ ἀπωλείᾳ, λέγων « Ἔχω εἰδήσεις διαφόρων προξένων τῆς Ἀριστοκρατίας, ὅτι οἱ Ἀλγερινοὶ εἰς τὰς δύο ἡμέρας τῆς μάχης ἔχασαν ὑπὲρ τὰς τρεῖς χιλιάδας ἄνδρας καὶ τὸ ἄνθος τῶν ἀξιωματικῶν. Τὰ δὲ πλοῖα αὐτῶν τόσην φθορὰν ἔλαβον, ὥστε τὰ περισσότερα ἐστάλησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν διὰ νὰ διορθωθῶσιν. Ἡ φθορὰ τῶν Ὀθωμανῶν ὑπερβαίνει ἀσυγκρίτως τὴν ἐδικήν σας. Περὶ ταύτης οὖν τῆς ναυμαχίας, ὡς καὶ περὶ τῶν ἄλλων, ἔγραψα πρὸς τὸν μέγαν δοῦκα, καὶ πρὸς τὸν ἀρχιστράτηγον πρίγκηπα Ποτεμκῖνον. » Οἱ λόγοι οὗτοι, ἐπιφέρει εἷς τῶν βιογράφων του, ἔτερψαν ἱκανῶς τὸν Λάμπρον, οὐκ ὀλίγον θλιβόμενον ἄλλως διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του ἀξίων ἀνδρῶν. »

Ἐν τῷ μεταξὺ δύο πλοῖα τοῦ Κατσόνη συναντήσαντα ἓν ἐχθρικὸν σεμπέκιον τριάκοντα δύο πυροβόλων προσέβαλον καὶ ἔκαυσαν αὐτό.

---

(1) Πρὸς τὸν Πάτμιον Ἀναστάσιον Παλαιολόγον εἰπόντα, ὅτι ἐνικήθησαν, ὁ γάλλος πλοίαρχος εἰς ἀπάντησιν ἀνέγνω τὸ ἡμερολόγιον αὐτοῦ, ἐν ᾧ διὰ μακρῶν περιέγραφε τὴν γενναιότητα αὐτῶν, προσθέσας ἐπὶ τέλους. « Ἐγὼ ἐκ τῆς ἱστορίας γνωρίζω τὸ γένος τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ἠπατήθην νομίσας, ὅτι ἡ δουλεία ἀπομακρύνασα ἀπ' αὐτῶν τὰς μαθήσεις ἀπεμάκρυνε καὶ τὴν ἀνδρείαν· νῦν δὲ βλέπω, ὅτι ἡ ἀνδρεία σώζεται καὶ τὴν σήμερον καθὼς καὶ τὸ πάλαι. » Πρὸς τὸν αὐτὸν Παλαιολόγον ἔλεγε, καὶ ὁ Ἔμος. « Ἐὰν ἐχάσετε πέντε πλοῖα, ἑξακοσίους ναύτας, δύο πλοιάρχους, τεσσαράκοντα καὶ ἐννέα ἀξιωματικοὺς, ἡ δόξα εἰς ὑμᾶς μένει αἰώνιος. »

Οἱ Τοῦρκοι ῥιφθέντες εἰς τὴν θάλασσαν ἀπέβησαν εἰς τὴν νῆσον Ἰόν· ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες ὁμοίως ἀποβάντες ἐπολιόρκησαν καὶ ἐξηνάγκασαν αὐτοὺς εἰς παράδοσιν, πλὴν ἀμέσως ἀπέλυσαν, κατὰ παράκλησιν τῶν κατοίκων φοβηθέντων τὴν κατ' αὐτῶν ὀργὴν τοῦ σουλτάνου.

Μετ' ὀλίγον ὁ ἀρχιστράτηγος Ποτέμκιν πληροφορηθεὶς ἔκ τε τῶν ἐκθέσεων τοῦ γάλλου Τετὶν, τοῦ ἐνετοῦ Ἔμου, καὶ ἄλλων ἀπροσωπολήπτων κριτῶν, παρέστησε τὰ κατὰ τὸν Λάμπρον εἰς τὴν Αἰκατερίναν, ἥτις ἀμέσως προεβίβασεν αὐτὸν εἰς βαθμὸν χιλιάρχου, ἀπονείμασα καὶ τὸ στρατιωτικὸν παράσημον τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Τὸ δὲ διάταγμα τοῦ προβιβασμοῦ του προσυπεγράφη καὶ ὑπὸ τοῦ πολεμικοῦ συμβουλίου.

Ἀλλ' ἐνῷ ἐπιδιορθώσας καὶ καλῶς ἐξοπλίσας τὸν στολίσκον του ὁ Κατσόνης ἐσκόπευεν ἵνα ποιήσῃ ἐκδρομὴν εἰς τὸ Ἰκάριον πέλαγος, ἔλαβε διαταγὴν τοῦ Ποτέμκιν, προσκαλοῦντος αὐτὸν ἐν τάχει παρ' αὐτῷ. Ὅθεν καταστήσας στόλαρχον τὸν ταξίαρχον Νικόλαον Κασίμην, καὶ παραγγείλας αὐτῷ ἵν' ἀναφέρηται πρὸς τὸν ἄρτι μετὰ τριῶν πλοίων καταπλεύσαντα στρατηγὸν Ἀντώνιον Ψαρὸν, ὡς ἀρχαιότερον καὶ ἀνώτερον, εὐθὺς ἀνεχώρησε διὰ Τεργέστην. Ἀφιχθεὶς ὅμως εἰς Βιέννην διετάχθη παρὰ τοῦ πρέσβεως πρίγκηπος Γαλλιτσὶν νὰ περιμείνῃ τὸν μετ' οὐ πολὺ ἐρχόμενον στρατηγὸν Ταμάραν, τὸν ὁποῖον ὁ Ποτέμκιν ἀπέστελλεν ὡς διοικητὴν τῶν ἐν Μεσογείῳ ῥωσσικῶν δυνάμεων. Οὕτως ὁ Λάμπρος συναπελθὼν ἐκ Βιέννης μετὰ τοῦ Ταμάρα ἦλθεν εἰς Λιβόρνον, ἔνθα ἀναγνωρισθεὶς ἀνώτερος πάντων ἀρχηγὸς, ἦλθεν εἰς Τεργέστην, καὶ ἀγοράσας ἓν κόττερον εἴκοσι δύο πυροβόλων, καὶ δύο κανονιοφόρους ἀπέπλευσε μετὰ τοῦ Ταμάρα δι' Ἰθάκην. Ἐνταῦθα ὁ Κατσόνης συγκεντρώσας ὅλον τὸν καταδρομικὸν στόλον, ἐξ εἴκοσι τεσσάρων πλοίων συγκροτούμενον, ἔθετο κατὰ νοῦν οὐ μόνον τὴν καταστροφὴν τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, ἀλλὰ καὶ τὴν διάβασιν τοῦ Ἑλλησπόντου. Ἀλλ' ἐν ᾧ ἡτοιμάζετο πρὸς ἀπόπλουν, ἔκτακτος ταχυδρόμος ἐκ τοῦ κατὰ τὴν Μολδαβίαν ῥωσσικοῦ στρατοπεδαρχείου ἔφθασε φέρων προσταγὴν τοῦ πρίγκηπος Ῥεπνὶν, διακηρύττοντος, ὅτι ἐπειδὴ συνωμολογήθη μετὰ τῆς Τουρκίας ἀνακωχὴ ἐπὶ ὀκτὼ μῆνας, ὁ Κατσόνης πρέπει νὰ παύσῃ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τὰς ἐχθροπραξίας, ὧν ὅμως ἕτοιμος εἰς πρώτην διαταγὴν νὰ ἀρχίσῃ τὰς ἐκδρομάς του. Μετὰ μεγάλης λύπης ἰδὼν τὰ μεγάλα αὐτοῦ σχέδια καταστρεφόμενα, ἠναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ἀνωτέραν βίαν· καὶ

οὕτω διανείμας τὸν στόλον, τὸν μὲν ἥμισυν ἀπέστειλεν εἰς Σικελίαν, τὰ δ' ἕτερα πλοῖα ἔμειναν ἐν Ἰθάκῃ πρὸς παραχείμασιν.

Παρελθόντος τοῦ χειμῶνος καὶ διαρκούσης ἔτι τῆς ἀνακωχῆς, ὁ Λάμπρος ἀθυμῶν ἐπὶ τῇ ἀπραξίᾳ ἤρξατο νὰ μελετᾷ συστηματικὴν διοργάνωσιν ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, εἰς ἣν ἠδύνατο σπουδαίαν νὰ παράσχῃ βοήθειαν. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ δὲ τούτῳ παραλαβὼν τὰ δώδεκα πλοῖα καὶ ἐπιβιβάσας πεντακοσίους ἄνδρας, ἀνεχώρησεν ἐξ Ἰθάκης κατὰ τὸν Μάρτιαν τοῦ 1791, καὶ καταπλεύσας εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ταινάρου (Πόρτο-Κάγιο) ἦλθεν εἰς συνεννόησιν μετὰ τῶν Μανιατῶν περὶ ἐξεγέρσεως. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ Μανιάται ἐπρότειναν, ὅτι πρὸς διοργάνωσιν τοῦ κινήματος δὲν ἤρκει μόνον ὁ ἐνθουσιασμός, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἀπῃτοῦντο καὶ χρηματικὰ μέσα, ὁ Κατσόνης ἔγραψε περὶ τούτου εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴν τῆς Ῥωσσίας Χουβάτσωβ, ὅστις τὸ κατ' ἀρχὰς ὑποσχεθείς, ὑπὸ διαφόρους ὕστερον προφάσεις ἠρνήθη· ὁ δὲ Λάμπρος μάτην ἀναμένων τὰς χρηματικὰς βοηθείας ἠναγκάσθη νὰ διαμείνῃ καθ' ὅλον τὸ ἔτος ἀπρακτῶν ἐν Ταινάρῳ.

Κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἡ Ῥωσσία ἐγκαταλειφθεῖσα ὑπὸ τῆς Αὐστρίας ἠναγκάσθη ἵνα συνομολογήσῃ μετὰ τῆς Πύλης τὴν ἐν Ἰασίῳ εἰρήνην (9 Ἰανουαρίου 1792), καθ' ἣν μήτε τῆς Ἑλλάδος, μήτε τῆς Μολδοβλαχίας ἐμνήσθη. Πλήρης θυμοῦ ἔμαθεν ὁ Κατσόνης καὶ τὴν νέαν ταύτην τῆς πατρίδος του ἐγκατάλειψιν ὑπὸ τῆς δυνάμεως ἐκείνης, ὑπὲρ ἧς τοσαύτας ὁ ἑλληνισμὸς προσήνεγκε θυσίας, ἐπ' ἐσχάτων δὲ αὐτὸς τηλικαῦτα διέπραξε, καὶ τοσούτους ὑπέστη κινδύνους. Ὅθεν, ὅταν ὁ στρατηγὸς Ταμάρας προσεκάλεσεν αὐτὸν νὰ παύσῃ τὰς κατὰ τῶν Τούρκων ἐχθροπραξίας, καὶ φέρων εἰς Τεργέστην ἀφοπλίσῃ τὸν στόλον του, ὁ Λάμπρος ἠρνήθη νὰ ὑπακούσῃ, καὶ ὑπερηφάνως ἀπεκρίθη, ὅτι *ἐὰν ἡ αὐτοκράτειρα συνωμολόγησε τὴν εἰρήνην της, ὁ Κατσόνης ἀκόμη δὲν συνωμολόγησε τὴν ἐδικήν του* (1). Ἀμέσως δ' ἐκδώσας διαμαρτύρησιν (μανιφέστον) κατὰ τῆς εἰρήνης, *εἰς τὰς συμφωνίας τῆς ὁποίας ἤλπιζεν, ὅτι ἤθελε πραγματευθῇ κἄποιόν τι καὶ διὰ τὸ ἑλληνικὸν γένος, ὅπου νὰ ἔχῃ μικρὸν τόπον ἐλεύθερον*, διεκήρυξεν, ὅτι οἱ Ἕλληνες οἱ *διὰ τοῦ ἰδίου*

(1) Τοὺς λόγους τούτους ῥητῶς ἀναφέρει ὁ τότε ἐν Ἑπτανήσῳ πρόξενος τῆς Γαλλίας Σαλν-Σωβαίρ (Voyage Historique εἰς. II, σελ. 294).

αὐτῶν αἵματος καταχρωματίσαντες τὰς ῥωσσικὰς σημαίας θέλουν ἐξακολουθήσει τὸν κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον, μέχρις ὅτου λάβουν τὰ δίκαια ὁποῦ τοὺς ἀνήκουν. Τὸ δὲ περίεργον τοῦτο ἔγγραφον ἔχει ὡς ἑξῆς.

«Φανέρωσις τοῦ ἐξοχωτάτου χιλιάρχου καὶ ἱππέως Λάμπρου Κατσόνη.

« Δὲν εἶναι χρεία μήτε μὲ λόγους δικανικοὺς, μήτε μὲ πολλὰς ἀποδείξεις νὰ βεβαιώσῃ τινὰς μίαν ἀλήθειαν, ὁποῦ ἀφ' αὐτή της λάμπει καθὼς ὁ ἥλιος, ὅταν τὰ πράγματα μαρτυροῦν περισσότερον ἀπὸ τοὺς λόγους. Ἤθελεν εἶναι λοιπὸν ματαίως ἐξωδευμένος ὁ καιρὸς ἂν τινας ἐκαταγίνετο νὰ ἀπαριθμήσῃ μίαν πρὸς μίαν τὰς ἐκδουλεύσεις ὁποῦ τὸ γένος τῶν Ῥωμαίων εἰς κάθε περίστασιν ἐπρόσφερε πρὸς βοήθειαν τῆς Ῥωσσικῆς αὐτοκρατορίας, ὅταν δὲν εἶναι ἄνθρωπος ὁποῦ νὰ μὴν ἠξεύρῃ εἰς τί καὶ πῶς καὶ πότε τοῦτο τὸ γένος ἐκινήθη κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν, τώρα μὲν ἀπὸ τὴν ἐλπίδα τῆς ἐλευθερίας του, τώρα δὲ ἀπὸ τὰς ὑποσχέσεις τῶν ἐνταῦθα στελλομένων Ῥώσσων ἀρχηγῶν, καὶ τέλος εἰς ὅλα ταῦτα καταπεπεισμένοι ἀπὸ τὸ ὁμόπιστον, καθὼς κατὰ τὸν ἐνεστῶτα πόλεμον. Ὁ σκοπός μας λοιπὸν εἰς τὸ παρὸν εἶναι νὰ σημειώσωμεν εἰς βραχυλογίαν ταὶς ἐδικαίς μας αἰτίαις, ὁποῦ ἠνάγκασαν τὸν κύριον κολονέλον καὶ ἱππέα Λάμπρον Κατσόνην, ἀρχηγὸν τοῦ ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει ῥωσσικοῦ στόλου, καὶ ὅλον ἐκεῖνον τὸν ἐξάκουστον ἀριθμὸν τῶν Ῥωμαίων στρατιωτῶν ὁποῦ παριστῶσι τὸ ἑλληνικὸν γένος, καὶ συνιστῶσιν ἕνα σῶμα ἀξιόλογον, νὰ παραπονεθῇ πρὸς ἐκείνους ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀναξίως ἔμειναν ἀδικημένοι· ἀλλ' εἶναι χρεία νὰ θυσιάσητε ὀλίγον τὴν ὑπομονήν σας, καὶ ἀκούσατε τὰ πράγματα ἀπὸ τὴν ἀρχήν. Ἐτοῦτος ὁ ἀνδρεῖος χιλίαρχος, Λειβάδιος τὸ γένος, ἄξιος τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς πατρίδος, ἀφοῦ ἐδούλευσε τὴν Ῥωσσίαν εἰς τὴν ἀπερασμένην μάχην πιστῶς καὶ ἐπωφελῶς, τέλος πάντων καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος πολέμου εὑρεθεὶς μεταξὺ τῶν ὑπὸ τὸν Ὄζοῦ μαχομένων στρατευμάτων, γνωρισμένος ἀπὸ τὸν ἀξιοθαύμαστον πρίγκιπα Ποτεμκίνον τὸν Ταυρικὸν καὶ ἀγαπημένος ἀπ' αὐτὸν διὰ τὰς ἀξίας καὶ ἐκδούλευσίν του, ὕστερον ἀπὸ ἀρκεταὶς ἀποδείξεις τῆς ἀνδραγαθίας του, ἐστάλη ἀπὸ τὸν αὐτὸν πρίγκηπα εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος διὰ νὰ ἐνεργήσῃ ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, τὸ ὁποῖον καὶ μὲ εὐτυχῆ καὶ ἔνδοξον ἔκβασιν ἐτελείωσεν, ἀγκαλὰ χωρὶς ἔξοδα βασιλικὰ, ὁποῦ εἶναι τὰ νεῦρα τῶν πραγμάτων, καὶ ὁποῦ κάθε ἄλλος ὑστερημένος ἀπὸ χρηματικὴν βοήθειαν

δὲν ἤθελε δυνηθῇ ὄχι μόνον νὰ τελειώσῃ, ἀλλὰ κἂν νὰ ἀρχίσῃ ἕνα πρᾶγμα τόσον ἀξιόλογον. Τοῦ κυρίου Κατσόνη ὅμως οἱ μεγάλοι σκοποὶ, ὁ ἔνθερμός του ζῆλος τόσον διὰ τὴν ὠφέλειαν τῆς Ἰμπερατορικῆς ἐκδουλεύσεως καθὼς καὶ διὰ τὸ καλὸν τοῦ γένους του, καὶ ἐκεῖνο ὁποῦ εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ ὅλου ὁ γλυκύς του χαρακτῆρας καὶ ὁ δεξιός του τρόπος εἰς τὸ νὰ ὑποχρεώνῃ τὰς καρδίας, συντροφιασμένα ἀπὸ μίαν ἀξιοαγάπητον φιλαλήθειαν, ἠδυνήθησαν νὰ ἑλκύσουν πολλοὺς ὁμογενεῖς του νὰ τὸν ἀκολουθήσουν. Ὅθεν καὶ κατέστησεν ἕναν στόλον ἀπὸ δεκαοκτὼ πλοῖα μὲ τὰ ὁποῖα αὐτὸς ὡς ἀρχηγὸς κατὰ τὰς δοθείσας αὐτῷ προσταγὰς ὥρμησεν εἰς τὸ Αἰγαῖον κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν.

» Τί ἔκαμεν ἄξιον τῆς μεγαλοψυχίας του, τί ἐνέργησε πρὸς βλάβην τοῦ ἐχθροῦ καὶ ὠφέλειαν τῆς Ῥωσσίας εἶναι γνωστὸν εἰς ὅλους· καὶ μ' ὅλον τοῦτο ἡ ἀλήθεια μὲ βιάζει νὰ εἰπῶ κάποιόν τι ἐν συντομία. Αὐτὸς ἦτον ὁ κύριος τοῦ ἀρχιπελάγους, καὶ ὁ ὀθωμανικὸς στόλος ἐφοβεῖτο νὰ ἀπαντήσῃ ἐκεῖνον τοῦ Λάμπρου, μ' ὅλον ὁποῦ ἐκεῖνος ἦτον ἀσυγκρίτως ἀνώτερος ἀπὸ τοῦτον καὶ κατὰ τὴν ποσότητα καὶ κατὰ τὴν ποιότητα· καὶ ὅμως ὁ μικρὸς στόλος τοῦ Λάμπρου σχεδὸν μέσα εἰς τὸ κέντρον τῆς ὀθωμανικῆς ἐπικρατείας ὄχι μόνον δὲν ἐκρύπτετο ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐναντίου, καὶ ἐπεραίωσε τὸν ναύσταθμόν του εἰς τὴν νῆσον τῆς Τζιᾶς, πλησίον τόσων καὶ τόσων ὀθωμανικῶν δυνάμεων, καὶ σχεδὸν εἰς αὐτὰς τὰς θύρας τῆς βασιλικῆς [καθέδρας]. Κανένας δὲν εἰμπορεῖ νὰ ἀρνηθῇ ὅτι εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος διορισθεὶς ὁ ὀθωμανικὸς στόλος ἦτον διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὰς ζημίας ὁποῦ οἱ Ὀθωμανοὶ ὑπέφεραν ἀπὸ τὸν Λάμπρον. Κανεὶς δὲν εἰμπορεῖ νὰ εἰπῇ ὅτι ἂν ὁ στόλος τοῦ Λάμπρου δὲν ἐφόβιζε τοὺς Ὀθωμανοὺς δὲν ἤθελαν ἑνώσουν τὸν εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος στόλον τους μὲ ἐκεῖνον τοῦ Εὐξείνου πόντου, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἀκολουθοῦσε νὰ διπλασιασθῇ ἡ δύναμις τῶν Ὀθωμανῶν κατὰ τῶν Ῥώσσων ἐκεῖ ὁποῦ ἦτον τὸ ἀληθινὸν θέατρον τῆς μάχης καὶ ὁ τόπος εἰς τὸν ὁποῖον ἔπρεπε νὰ διορθώσῃ ἡ τύχη τους. Κάθε ἕνας πιστεύει ὅτι ἡ ἕνωσις τῶν δύο ὀθωμανικῶν στόλων ἤθελε βάλει τὰ πράγματα τῆς Μαύρης θαλάσσης εἰς ἀμφιβολίαν. Ὅθεν οὐδεὶς ἀμφιβάλλει, ὅτι ὁ Λάμπρος ἐστάθη ἕνα μέσον εἰς τὸ εὐτυχισμένον τέλος τῆς διὰ θαλάσσης εἰς τὸν Εὔξεινον πόντον νίκης τῶν Ῥώσσων. Καὶ μ' ὅλον τοῦτο αὐτὸς ὁ ἄξιος ἄνδρας ὁποῦ ἔδειξε καὶ πόσον εἶναι ζηλωτὴς διὰ τὴν δόξαν τῆς Ῥωσσίας

καὶ πόσον εἶναι δυνατὸς νὰ κάμῃ, σχεδὸν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἐστάθη καὶ φθονούμενος καὶ κατατρεχόμενος καὶ ἀδικούμενος ἀπὸ τοὺς σταλέντας ἐπὶ αὐτοῦ ἐξουσιαστάς. Ὁ φθόνος ἔκαμεν εἰς τὰς ἀρχὰς νὰ διαιρεθοῦν ἡ δύναμίς του εἰς τρία σώματα, τῶν ὁποίων τὰ δύω τοῦ ἦτον πλέον ἐχθροὶ παρὰ οἱ ἴδιοι Ὀθωμανοί. Ὁ φθόνος ἔκαμε νὰ τὸν ἀφήσουν μόνον ἀνάμεσα εἰς τὰς φλόγας τῶν ἐχθρῶν του, μὰ δὲν ἠμπόρεσε νὰ τὸν ὑστερήσῃ ἀπὸ τὴν μεγάλην καρδίαν του, ἀλλὰ μὲ τὴν μικράν του δύναμιν ἐστάθη ἐναντίον εἰς δυνάμεις ἀσυγκρίτως μεγαλειτέρας ἀπὸ τὰς ἐδικάς του, καὶ δὲν ἔφθειρε τὰ ὀλίγα του πλοῖα παρὰ εἰς ἕνα μέγαν ἀφανισμὸν τῶν ἐχθρῶν τους, καὶ ἤθελε θυσιασθῇ καὶ ὁ ἴδιος χωρὶς νὰ φοβηθῇ τὸν θάνατον, ἂν δὲν ἐφύλαττε τὸν ἑαυτόν του δια νὰ κάμῃ μίαν μεγάλην ἐκδίκησιν εἰς τοὺς ἐχθρούς.

Ἀφοῦ μὲ τὴν φθορὰν τῶν ἰδίων πλοίων του ἐστεφάνωσε τὴν μεγαλοψυχίαν του καὶ ἔκαμε νὰ παγώσῃ τὸ αἷμα εἰς τὰς φλέβας τῶν ἐχθρῶν, δὲν ἄργησε νὰ συνθέσῃ πάλιν ἕναν δεύτερον στόλον, ἀγκαλὰ μικρὸν, πλὴν γεμάτον ἀπὸ μεγαλοκαρδίαν ὁποῦ ποτὲ δὲν ἔχασεν, ἡ συνηθισμένη του γλυκύτης ἀνάπαυσε τὰς καρδίας τῶν ἀκολούθων του καὶ τὸ παράδειγμα τῆς ἀφοβίας του τοὺς ἐνεψύχωσε. Μὰ δὲν ἔφθασε μόνον αὐτό. Ἦτο χρεία διὰ ζωοτροφίαν καὶ ὅλων τῶν εἰς τὸν πόλεμον ἀναγκαίων, τὰ ὁποῖα δὲν γίνονται παρὰ μὲ χρήματα μὲ τὰ ὁποῖα ποτὲ οἱ Ῥῶσσοι ἐξουσιασταὶ δὲν τὸν εἶχαν προβλέψει, μ' ὅλον ὅπου ᾄδεται ὅτι ἡ Αὐγούστη κυρία του δὲν ἀμέλησε νὰ δείξῃ τὸ ἔλεος ὁποῦ εἰς τὸ ὅλον τοῦ κόσμου κατέσπειρε, ὅθεν καὶ συνάζει τοὺς καρποὺς τῶν κοινῶν ἐκθειάσεων· πλὴν καὶ ἡ ἐπιμέλειά του ἐστάθη ἀρκετὴ νὰ διορθώσῃ καὶ αὐτὴν τὴν ἀνάγκην, καὶ ὄχι μόνον τοῦτο ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὰς χρείας τοῦ γκενεράλ Ταμαρᾶ εὑρέθη ὑπουργὸς ἑτοιμότατος καὶ διὰ χρημάτων καὶ διὰ ἄλλων ἀναγκαίων, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐπρόσμενε βοήθειαν ἀπὸ Μεσσήνην, καὶ αὐτὸς τὴν ὑπόσχεσιν ὁποῦ εἶχε δώσει, εἰς τὴν ὁποίαν θεμελιωμένος ὁ Λάμπρος ἑτοιμάσθη πρὸς πόλεμον κατὰ τὴν προσταγὴν τοῦ εἰρημένου γκενεράλ Ταμαρᾶ, μὲ δύο χιλιάδες πεντακοσίους στρατιώτας, καὶ ἤθελε τελειώσει κάθε ὑπομονὴν ἡ τοιαύτη ἀργοπορία καὶ ἀμέλεια τοῦ εἰρημένου γκενεράλ. Ὅθεν δὲν εἶναι ἐξ ἐλόγου του ἂν τὸ ὑπὸ τὸν κύριον Κατσόνην στράτευμα δὲν ἠμπόρεσε νὰ ὑποφέρῃ νὰ ἐξαπατᾶται τόσον συχνὰ καὶ νὰ διαπαίζεται, ὅταν δὲν εἶδε τελειωμένας τὰς ὑποσχέσεις.

» Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ὁποῦ ἡ ἰσχυρὰ ἐγκατάλειψις τοῦ Ταμαρᾶ κατέθλιβε τὰς καρδίας τῶν Ῥωμαίων, εἶχε φθάσει εἰς Ζάκυνθον ἕνας κορριέρης τοῦ αὐτοῦ Ταμαρᾶ, φέρων δώδεκα χιλιάδας τάλαρα, τὰ ὁποῖα ἐνεχείρισεν εἰς τὸν ἐκεῖ κόντεν Μακρῆ. Ὁ λόγος οὗτος διεσπάρη, ὅτι τὰ ἄσπρα ταῦτα ἐστάλθησαν διὰ τὸν Λάμπρον, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν ἦτον βέβαιον· διότι ὁ κύριος Ταμαρᾶς δὲν εἶχε μετρήσει τόσον ὅσον νὰ κάμῃ μίαν μικρὰ φανέρωσιν τοῦ Λάμπρου· πλὴν καὶ αὐτὴ ἡ ἐλπὶς ἔκαμε τοὺς στρατιώτας Ῥωμαίους νὰ μακρύνουν ἀκόμη τὴν ὑπομονήν τους ἕως ἐκεῖ ὁποῦ εἰμποροῦσε νὰ εἶναι ὑπομονὴ ἀνθρώπινος· ἀλλὰ ὅταν ἡ ἀργοπορία ἔδειξεν, ὅτι ὑπερβαίνει τὴν δικαίαν προθεσμίαν, ἐτελείωσε νὰ βάλῃ εἰς ὀργὴν καὶ ἐσχάτην ἀπελπισίαν τόσους πιστοὺς προμάχους τῆς Ῥωσσίας.

» Ὅθεν φυλάττωντας ἕνα μέγα σέβας εἰς τὴν ἀμίμητον ἀρετὴν καὶ εὐσπλαγχνίαν τῆς Ἰμπερατορικῆς αὐτῆς μεγαλειότητος Αἰκατερίνης τῆς δευτέρας, αὐτοκρατορίσσης πασῶν τῶν Ῥωσσιῶν, ἣν πάντοτε ἔδειξεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν γένος, καὶ ὄντες βέβαιοι, ὅτι ἡ αὐτῆς Ἰμπερατορικὴ μεγαλειότης δὲν ἔλειψε νὰ ἐνεργήσῃ τὸ ἔλεός της καὶ εἰς τοῦτον τὸν μικρὸν ἀριθμὸν τῶν στρατιωτῶν, ὁποῦ ποτὲ δὲν ἔλειψεν ἀπὸ τὸ χρέος τῆς πρὸς τὴν Ἰμπερατορικὴν αὐτῆς μεγαλειότητα πίστεώς του, καὶ δὲν θέλει λείψει μέχρι ἐκχύσεως τῆς τελευταίας σταλαγματίας τοῦ αἵματος, παραπονεῖται ἀπὸ τοὺς ἐξουσιαστὰς ὁποῦ κατὰ καιρὸν ἐστάθησαν ἐπιστάται αὐτῆς τῆς φλοτίλιας, οἱ ὁποῖοι ἀποβλέποντες μόνον εἰς τὸ ἴδιόν τους κέρδος καὶ εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ βαλαντίου τους, ἀμέλησαν τὸ χρέος ὁποῦ τοὺς ἐδόθη νὰ βοηθοῦν καὶ νὰ ἀναπαύουν ἕνα γένος, τὸ ὁποῖον ἠξεύρει νὰ θυσιασθῇ καὶ πάντοτε ἐθυσιάσθη διὰ τὴν δόξαν τῆς Μεγάλης Αἰκατερίνης, κοινῆς αὐτῶν μητρὸς, καὶ περιπλέον, διότι κατέτρεξαν ἄχρι θανάτου τὸν ἀξιώτατον Κατσόνην ἐναντίον τῆς δικαιοσύνης, ὁ ὁποῖος δὲν ἐστοχάσθη ποτὲ νὰ ἀποκτήσῃ, ἀλλὰ νὰ δουλεύσῃ καὶ τὴν κυρίαν του καὶ τὴν πατρίδα του· καὶ τοῦτο τόσον εἶναι ἀξιόπιστον, ὅσον ὅλος ὁ κόσμος μαρτυρεῖ, ὅτι εὑρίσκεται εἰς ἐσχάτην ἔνδειαν, καὶ τὸ ὀσπίτιόν του ὁμοιάζει περισσότερον μιᾶς καλύβας πριμενικῆς παρὰ ἑνὸς ὀσπιτίου πολιτικοῦ· εἰς καιρὸν ὁποῦ ἦτον εἰς τὴν ἐξουσίαν του νὰ θησαυρίσῃ, καθὼς καὶ οἱ λεγόμενοι ἐπιστάται τοῦ στόλου. Εἰσέτι τοῦτος ὁ ἀξιόλογος ἀριθμὸς τῶν πολεμιστῶν ὁποῦ παριστῶσι τὸ ἑλληνικὸν γένος, διὸ καὶ προμαχῶντας ἤλπιζε πάντοτε ὅτι εἰς τὰς συμφωνίας τῆς εἰρήνης

ἤθελε πραγματευθῆ κἄποιόν τι καὶ διὰ τὸ ἑλληνικὸν γένος, ὅπου νὰ ἔχῃ ἕναν μικρὸν τόπον ἐλεύθερον, καὶ ἀμοιβὴν τῶν κόπων ὁποῦ ὑπέφερε, καὶ ἀκόμη ἐστοχάζετο νὰ ὑποφέρῃ, περὶ τοῦ ὁποίου τίποτες δὲν ἐφάνη, εἰς καιρὸν ὁποῦ τόσα ἄλλα γένη ἔχουν μεγάλαις δοκιμαὶς τῆς προστασίας τῶν Ῥωσσιῶν, χωρὶς νὰ ἔχουν τὰ δικαιώματα ὁποῦ ἔχουν οἱ Ῥωμαῖοι. Αὐτὰ ὅλα κάμνουν τοὺς Ῥωμαίους νὰ στοχασθοῦν, ὅτι πρέπει νὰ ἐλπίζουν ὀλίγον πλέον· ἡ πολλότεραις φαμελίαις γυναικῶν καὶ βρεφῶν ἐκείνων ὁπιοῦ ἀπέθαναν διὰ τὴν δόξαν τῆς Ῥωσσίας καθημέραν καὶ στενάζουσι καὶ κλαίουσι διὰ τὴν ἐγκατάλειψιν καὶ ἐσχάτην ἔνδειάν τους, ὑστερημέναι ἀπὸ ἐκείνους ὁποῦ τοὺς ἐβοήθουν, καὶ προσέτι κατατρεχόμεναις ἀπὸ τοὺς τυράννους τους καὶ στερούμεναις ἀπὸ τὰ κτήματά τους χωρὶς νὰ ἔχουν ἄλλην παρηγορίαν παρὰ τὰ δάκρυά τους, διηνάγκασαν τὸν κύριον Κατσόνην μὲ τὸ ὑπ' αὐτὸν στράτευμα νὰ λάβῃ τὴν ὑπεράσπισίν τους, ἐκδικῶν τὸ χυμένον αἷμα τῶν ἀποθανόντων.

» Ὅθεν ἀποφάσισαν ἀφίνοντας πλέον τὰς μακρυνὰς καὶ ἀτελευτήτους ἐκτάσεις τῶν ἐλπίδων ὁποῦ ὁ γκενεράλ Ταμαρᾶς τοὺς εἶχε δώσει διὰ νὰ τοὺς ἐξαπατήσῃ, καθὼς ἔδειξεν ἡ μεγάλη του ἀμέλεια καὶ τελεία ἐγκατάλειψις, νὰ κάμουν τὴν ἐκδίκησιν εἰς τοὺς ἐχθρούς τους χωρὶς τῶν ἐπιστατῶν, ὁποῦ διὰ ἄλλο δὲν ἐδούλευσαν παρὰ διὰ νὰ ἀδικήσουν τοὺς Ῥωμαίους, καὶ ἐν ὀνόματι τῆς Ἰμπερατορικῆς αὐτῆς Μεγαλειότητος καὶ τοῦ γένους του ὁ κύριος Κατσόνης μὲ τὰς Ῥωσσικὰς σημαίας ὁρμᾷ ἐκεῖ ὁποῦ ἤθελε δυνηθῆ, νὰ κάμῃ ὅσον δύναται ἡ μεγαλοκαρδία καὶ ἐδική του καὶ τῶν στρατιωτῶν του, χωρὶς νὰ λάβουν οὐδεμίαν βλάβην ἡ παντιέραις τῶν Εὐρωπαίων ἐξουσιαστῶν. Τὸ νὰ φέρῃ τὴν ῥωσσικὴν σημαίαν, τὸ νὰ ἐνεργῇ ἐν ὀνόματι τῆς Τρισαυγούστης κυρίας του ὁ Λάμπρος βεβαιοῖ, ὅτι δὲν ἐφαντάσθη ποτὲ μίαν ἀποστασίαν, ἀλλὰ τὴν ἐξακολούθησιν τῆς ἐκδουλεύσεως ὁποῦ ἡ ῥωσσικὴ αὐτοκρατορία διὰ προτρεπτικοῦ γράμματος ἐζήτησεν ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους. Ὅθεν οἱ Ῥωμαῖοι ὁποῦ μὲ τὸ ἴδιόν τους αἷμα κατεχρωμάτισαν τὰ ῥωσσικὰ σημεῖα, τότε θέλει παύσουν νὰ ἐχθρεύωνται τοὺς ἐχθροὺς ὁποῦ ἡ Ῥωσσία μεθ' αὐτῆς διεφιλίωσεν, ὅταν λάβουν τὰ δίκαια ὁποῦ τοὺς ἀνήκουν, τὸ ὁποῖον ἐλπίζουν ἀπὸ τὸ ἔλεος τῆς Ἰμπερατορικῆς αὐτῆς Μεγαλειότητος, κοινῆς αὐτῶν μητρός· διότι εἶναι πολλὰ γνωστὸν εἰς ὅλας τὰς αὐλὰς, ὅτι εἰς τὴν ἀπερασμένην μάχην ἐχάθησαν 77 σημεῖα τῶν διαφόρων ἐξουσιῶν,

ὅπου ἐξ ἐναντίας καὶ εἰς τὴν εἰσέτι παροῦσαν ἐξόχως ὅπου ὅλοι ἐπορεύοντο, διατὶ ἦτο Ῥωμαῖος ἐξουσιαστὴς εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος μὲ ἀσφάλειαν ἐστάθησαν, ἀκόμη συχνάκις εἰς ταὶς χρείαις των ἀπὸ τὸν στόλον μου φιλικῶς βοηθούμενοι.

1792 ἐν μηνὶ Μαΐῳ.

ΛΑΜΠΡΟΣ ΚΑΤΣΟΝΗΣ μὲ τὸ στράτευμά του (1).»

Σκοπῶν ὁ Λάμπρος τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ κατὰ τῶν Τούρκων πολέμου παρέλαβε καὶ τὸν Ἀνδροῦτσον, καὶ ἦλθεν εἰς Ταίναρον (Πόρτο-Κάγιο), ὅπερ ἐξελέξατο ὡς κατάλληλον ὁρμητήριον τῶν εἰς τὸ Αἰγαῖον προσεχῶν αὐτοῦ ἐπιδρομῶν. Ἅμα δὲ καταπλεύσας ἤρξατο νὰ ἐγείρῃ ὀχυρώματα, ἐξασφαλίσας καὶ τὴν στενὴν τοῦ λιμένος εἴσοδον διὰ πέντε κανονοστοιχιῶν.

Ἡ Πύλη πληροφορηθεῖσα περὶ τῶν διανοημάτων τοῦ Κατσόνη, ἀπεφάσισεν ἵνα παντοτρόπως ἐργασθῇ πρὸς ἐξόντωσιν αὐτοῦ, τὸ μὲν διότι ἐφοβεῖτο τὰς μετὰ τῶν Μανιατῶν καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων σχέσεις του, τὸ δὲ διότι ἀπόφασιν ἔχουσα ἵνα συμμαχήσῃ τῇ ὑπὸ τῶν Ῥώσσων πολεμουμένῃ Πολωνίᾳ, ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἤθελε νὰ ἔχῃ καὶ τὸν περισπασμὸν τοῦ τρομεροῦ καταδρομέως. Ὅθεν ἐν ᾧ ἔτι διέκειτο εἰς φιλικὰς μετὰ τῆς Αἰκατερίνης σχέσεις ἠρώτησε περὶ τοῦ Λάμπρου τὸν Ῥῶσσον πρεσβευτὴν Χουβάτσωβ, ὅστις ἀγνοῶν τὴν κατὰ τῆς Ῥωσσίας διαμαρτύρησιν αὐτοῦ ἀπεκρίθη, ὅτι *ὁ Κατσόνης εἶνε Ῥῶσσος ὑπήκοος, ἱππότης τοῦ ἁγίου Γεωργίου, καὶ στόλαρχος τῆς Μεσογείου*· εἰς τὴν διαβεβαίωσιν ταύτην ἀπαντῶσα ἡ Πύλη εἶπεν, ὅτι *ὁ Λάμπρος μετέβαλλε τὴν ρωσσικὴν σημαίαν*· εἰς δὲ τὴν ἔνστασιν ταύτην ὁ Χουβάτσωβ ἀπεκρίθη, ὅτι *ἐὰν ὁ Κατσόνης τῶρτι μετέβαλλε σημαίαν ἡ Πύλη ἔχει τὴν ἄδειαν νὰ κάμῃ κατ' αὐτοῦ ὅ,τι θέλει*· ἐὰν ὅμως τοὐναντίον φέρῃ τὴν ρωσσικὴν σημαίαν πρέπει νὰ *προσέξῃ καλὰ μὴ παραβιασθῇ, διότι ἡ παραμικρὰ κατὰ τῆς σημαίας ταύτης βία θέλει ἐκληφθῇ ὡς κήρυξις πολέμου.*

Μετὰ τὴν συνέντευξιν ταύτην ἡ Πύλη μαθοῦσα, ὅτι ὁ Κατσόνης μήτε τὴν ρωσσικὴν σημαίαν εἶχεν ἔτι ἀποβάλλει, μήτε εἰς ἐχθροπραξίαν προβῇ (2), ἐπὶ μόνῃ τῇ προφάσει, ὅτι ὠχυροῦτο ἐν Ταινάρῳ

(1) Πανδώρα, φυλλ. 349, σελ 309—11.

(2) Ὁ Σαὶν-Σωβαὶρ δυσμενῶς πρὸς τὸν Λάμπρον διακείμενος ἀφηγεῖται, ὅτι οὗτος ἅμα ἐλθὼν εἰς Ταίναρον ἐξέδοτο προκήρυξιν πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἐν ᾗ βασις

διέταξε τὸν καπιτὰν πασᾶν νὰ πλεύσῃ κατ' αὐτοῦ. Ὁ ὀθωμανικὸς στόλος, ἀποτελούμενος ἐκ δώδεκα μεγάλων πλοίων, ἓξ φρεγατῶν, καὶ ἑτέρων δύο μικροτέρων, φέρων καὶ ἱκανὰ πρὸς ἀπόβασιν στρατεύματα, ἐξῆλθε τοῦ Ἑλλησπόντου, καὶ ἔξω τῆς Μονεμβασίας συναντήσας ἓν ἐκ τῶν πλοίων τοῦ Λάμπρου πλοιαρχούμενον ὑπὸ τοῦ Σπετσιώτου Μήτρου Καρακατσάνη, ἀφόβως διευθυνομένου εἰς τὴν πατρίδα του πρὸς παραλαβὴν τῆς οἰκογενείας, προσεκάλεσεν αὐτὸ πρὸς φιλικὴν ἐπίσκεψιν. Ὁ ἀνύποπτος Καρακατσάνης προσελθὼν ἐν τῇ ναυαρχίδι δολίως συνελήφθη, ἐπὶ δὲ τοῦ πλοίου αὐτοῦ ἀνεπετάσθη ἡ ἡμισέληνος.

Ἐλθὼν ἔξω τοῦ Ταινάρου ὁ καπιτὰν πασᾶς ἡνώθη μετὰ δύο Γαλλικῶν φρεγατῶν, καὶ ἀμέσως ἔστειλε διὰ λέμβου γράμματα τοῦ Καρακατσάνη πρὸς τὸν Λάμπρον προσκαλούμενον ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος πρὸς φιλικὴν συνέντευξιν. Ὁ Κατσόνης ἰδὼν τὴν ὀθωμανικὴν λέμβον δὲν τῇ ἐπέτρεψε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν λιμένα, καὶ προβαλὼν εἰς τὸ ἀκρωτήριον ἔμαθε τὴν θέλησιν τοῦ καπιτὰν πασᾶ, πρὸς ὃν ἀπήντησεν, ὅτι ἐὰν εἰλικρινῶς ἐπιθυμῇ φιλικὴν συνέντευξιν πρέπει νὰ ἔλθῃ ὁ ἴδιος εἰς τὸ ἀκρωτήριον φέρων καὶ τὸν Καρακατσάνην, προσθεὶς, ὅτι *ἐὰν θέλῃ ν' ἀναχωρήσω πρέπει αὐτὸς πρότερον νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸς τὸ Ναύπλιον, καὶ τότε καὶ ἐγὼ θέλω ἐκπλεύσει εἰς Σικελίαν· ἄλλον συμβιβασμὸν δὲν δέχομαι, οὔτε ἀφίνω τὸν στόλον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν λιμένα.* Ὁ καπιτὰν πασᾶς βλέπων, ὅτι διὰ τοῦ δόλου οὐδὲν κατορθοῖ, ἀπεφάσισε νὰ μεταχειρισθῇ τὴν βίαν. Ὅθεν ἀμέσως τὰ γαλλικὰ πλοῖα πλησιάσαντα εἰς τὸ ἀκρωτήριον ἤρχισαν νὰ κανονοβολῶσι κατὰ τῶν ὀχυρωμάτων τοῦ Κατσόνη, ὅστις ἀντιπυροβολῶν ἠνάγκασεν αὐτὰ νὰ ὀπισθοχωρήσωσι παθόντα μεγάλην βλάβην, καὶ ἀπολέσαντα πολλοὺς ναύτας. Μετὰ ταῦτα ἐπροχώρησαν τὰ ὀθωμανικὰ, ἀλλὰ καὶ ταῦτα μετὰ τετράωρον μάχην ὑπεχώρησαν μετὰ μεγαλειτέρας φθορᾶς. Ὁ στόλος τοῦ Κατσόνη ἀποκρυπτόμενος ὑπὸ τὴν προ-

---

λεὺς τῆς Σπάρτης αὐτοκαλούμενος προσεκάλει αὐτοὺς εἰς ἐπανάστασιν, καὶ ἀμέσως ἀρξάμενος τῶν ἐχθροπραξιῶν ἐλαφυραγώγησε διάφορα πλοῖα οἱασδήποτε σημαίας, ἐν οἷς καὶ τρία γαλλικὰ, τῶν ὁποίων κατέσφαξε τὰ πληρώματα, καὶ ὅτι συνεπείᾳ τούτου ἐστάλησαν κατ' αὐτοῦ ἐκ Τουλῶνος αἱ μετὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου ἑνωθεῖσαι δύο φρεγάται (Voyage, II, σελ. 295). Πιθανώτερον φαίνεται, ὅτι ἡ Γαλλία παρακινοῦσα τὴν Τουρκίαν εἰς συμμαχίαν μετὰ τῆς Πολωνίας, παρέσχεν αὐτῇ χεῖρα βοηθείας πρὸς ἐξόντωσιν τοῦ Κατσόνη, καὶ πρὸς δικαιολόγησιν τῆς συμπράξεως ἰσχυρίσθη, ὅτι οὗτος ὅθεν πρισίβαλλε τὴν γαλλικὴν σημαίαν.

βάλλουσαν ἄκραν οὐδεμίαν ὑπέστη ζημίαν, καθὼς καὶ οἱ ἀπὸ τῶν ὀχυρωμάτων ἀγωνιζόμενοι στρατιῶται.

Τὴν ἐπιοῦσαν (6/18 Ἰουλίου), οἱ Τουρκογάλλοι ἀπὸ πρωΐας πλησιάσαντες ἤρχισαν νὰ κανονοβολῶσι πεισματωδέστερον κατὰ τῶν ὀχυρωμάτων· τὸ ἓν δὲ γαλλικὸν πλοῖον τοσοῦτον προσήγγισεν, ὥστε οἱ ναῦται ἠδύναντο νὰ πυροβολῶσι καὶ μὲ τουφέκια. Παρευθὺς ὅμως ὁ Ἀνδροῦτσος μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἁρματωλῶν ἤρξαντο νὰ ῥίπτωσι κατ' αὐτῶν σφαίρας συρματοδεδεμένας (μπαλαρμάδες) τόσον εὐστόχως καὶ πυκνῶς, ὥστε οἱ Γάλλοι πολλοὺς ἀπολέσαντες ἀξιωματικοὺς καὶ ναύτας ἠναγκάσθησαν νὰ ὀπισθοχωρήσωσι. Τὸ δὲ παράδειγμα αὐτῶν καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐμιμήθησαν καταφθαρέντες.

Τὴν τρίτην ἡμέραν (7/19) ὁ καπιτὰν πασᾶς ἔμπλεως θυμοῦ διέταξε τὴν ἀπόβασιν· ὁ δὲ Λάμπρος εἰ καὶ δυνάμενος νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς ἀποβαίνοντας δὲν ἠθέλησεν, ὡς διανοούμενος μεγαλειτέραν αὐτῶν φθοράν. Ὅθεν ἅμα ἔπαυσαν ἀποβιβαζόμενοι, οἱ ἁρματωλοὶ τοῦ Ἀνδρούτσου ἅπαξ μόνον πυροβολήσαντες ἐφώρμησαν ξιφήρεις, ὡς ἀετοί, καὶ ἤρχισαν νὰ κατακόπτωσιν αὐτούς. Ἐπὶ τρεῖς ὥρας διήρκεσεν ἡ τρομερὰ ἐκείνη σφαγή. Τέσσαρες χιλιάδες κατεσφάγησαν, δώδεκα λέμβοι ἠχμαλωτίσθησαν, καὶ μόνον ἑκατὸν ἐκ τῶν ἀποβιβασθέντων ἠδυνήθησαν νὰ διασωθῶσιν ἐπὶ τριῶν λέμβων.

Ὁ καπιτὰν πασᾶς ἰδὼν ἐπὶ τέλους, ὅτι κατ' οὐδένα τρόπον ἠδύνατο νὰ καθυποτάξῃ τὸν Λάμπρον, ἔγραψε πρὸς τὸν τότε βέην τῆς Μάνης Τζανέτον Γρηγοράκην ζητῶν παρ' αὐτοῦ τὸν Κατσόνην ζῶντα ἢ νεκρόν· ὁ δὲ ἡγεμὼν φοβηθεὶς τὰς ἀπειλὰς τοῦ ναυάρχου συνήθροισεν ἑπτὰ χιλιάδας Μανιατῶν, καὶ ἐκινήθη κατ' αὐτοῦ· ἀλλὰ προηγουμένως στείλας αὐτῷ διά τινος ἱερομονάχου τὴν ἐπιστολὴν τοῦ καπιτὰν πασᾶ ὑπεδείκνυε τὴν δυσχερῆ θέσιν του, καὶ παρεκάλει ἵνα τὸν ἀπαλλάξῃ αὐτῆς, δι' οἱουδήποτε τρόπου σωζόμενος. Ὁ Κατσόνης ἁπάντων ηὐχαρίστησε τὸν Τζανέτμπεην λέγων, ὅτι αὐτὸς μὲν ἀναχωρεῖ ὅπως δυνηθῇ, ἀλλὰ τὸν παρακαλεῖ ἵνα χορηγήσῃ τὰ μέσα τῆς σωτηρίας εἰς τοὺς ἐγκαταλειπομένους στρατιώτας του. Οὕτω δὲ περὶ τὴν μίαν τοῦ μεσονυκτίου ὥραν ἐπιβὰς τῆς μικροτέρας καὶ ταχυπλοωτέρας κανονιοφόρου ἀνεχώρησε, συνοδευόμενος ὑφ' ἑνὸς ἀξιωματικοῦ Κωνσταντίνου Σέρβου, καὶ ἑνδεκα ναυτῶν, καὶ ἀσφαλῶς διελθὼν ἐκ μέσου τοῦ Γαλλοτουρκικοῦ στόλου ἔπλευσεν αἰσίως εἰς Κύθηρα, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἰθάκην.

Οἱ ἐν Ταινάρῳ ἀξιωματικοὶ καὶ ναῦται μεγάλως ἐχάρησαν μαθόντες τὴν σωτηρίαν τοῦ Λάμπρου· καὶ οὗτοι μὲν διασπαρέντες εἰς τὴν Λακωνίαν, καὶ ἐπιτυχόντες λέμβους ἅπαντες διεσώθησαν. Ὁ δὲ Ἀνδροῦτσος μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἁρματωλῶν διασχίσας τὴν Μάνην ἐρρίφθη εἰς τὴν Λακεδαίμονα καὶ τὴν Ἀρκαδίαν, καὶ ὑπὸ ἓξ χιλιάδων Τούρκων ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ νύκτας καταδιωκόμενος, κατώρθωσε νὰ διαπεράσῃ εἰς τὴν Ῥούμελην. Κατὰ τὴν περιλάλητον ταύτην κάθοδον, ἣν οἱ ἐν Πελοποννήσῳ πρόξενοι *Ξενοφόντιον* ἐκάλεσαν, ὁ Ἀνδροῦτσος νυχθημερὸν μαχόμενος ἐφόνευσεν ὑπὲρ τοὺς χιλίους πεντακοσίους Τούρκους, ἐκ δὲ τῶν ἑταίρων ἀπέβαλλεν ἐννενήκοντα ἓξ στρατιώτας καὶ ἕνα σωματάρχην (1).

Ὁ καπιτὰν πασᾶς ἀγνοῶν τὴν φυγὴν τοῦ Λάμπρου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν δὲν ἐτόλμα νὰ πλησιάσῃ εἰς τὸν λιμένα· οἱ δ' ἐκεῖ πέριξ οἰκοῦντες Μανιάται ἐπιπεσόντες εἰς τὰ πλοῖα πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Τζανέτμπεη διήρπασαν τὰς ἀποσκευάς, ἐγκαταλιπόντες μόνον τὰ σκάφη κενά. Μετ' ὀλίγον ἐλθὼν ὁ Τζανέτος ἐβεβαίωσε τὸν ναύαρχον περὶ τῆς φυγῆς τοῦ Κατσόνη, καὶ παρεκάλεσεν αὐτὸν ἵνα ἐλθὼν παραλάβῃ τὰ ἔρημα πλοῖα. Τότε δὲ μόνον οὗτος εἰσελθὼν μεθ' ὅλου τοῦ στόλου κατέλαβεν αὐτά, δέκα τὸν ἀριθμὸν, καὶ μετὰ τοῦτο ἤρχισε νὰ ἐπιπλήττῃ τὸν Τζανέτον ὡς διευκολύναντα τὴν φυγὴν αὐτῶν. Ἀλλ' ἀφοῦ ὁ ἡγεμὼν ἀπολογηθεὶς εἶπεν, ὅτι ὁ Λάμπρος δὲν ἔφυγε διὰ ξηρᾶς, ἀλλὰ διὰ θαλάσσης, πεισθεὶς εἰς τὴν διαβεβαίωσιν αὐτοῦ ὁ καπιτὰν πασᾶς ἀπέλυσεν αὐτὸν φιλοδωρήσας γενναίως. Μετὰ δὲ τοῦτο παραλαβὼν τὰ γυμνὰ τοῦ Κατσόνη πλοῖα ἀνεχώρησε διὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀπολέσας ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ ταύτῃ περὶ τὰς ἓξ χιλιάδας ἀνδρῶν.

Εἰς ἐπισφράγισιν τῆς θριαμβευτικῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰσόδου του ὁ καπιτὰν πασᾶς ἐκρέμασε τὸν Καρακατσάνην καὶ τέσσαρας ἄλλους ἐπὶ τῶν ἱστίων τοῦ ἑαυτῶν πλοίου. Πλὴν μόλις μαθὼν τὸ ἀνοσιούργημα τοῦτο ὁ πρέσβυς τῆς Ῥωσσίας ἐντόνως διεμαρτυρήθη,

(1) Κατὰ λάθος ἐγράφη καὶ ἐξακολουθεῖ γραφόμενον ὑπό τε τῶν Εὐρωπαίων καὶ τῶν ἡμετέρων ἱστοριογράφων, ὅτι ὁ Ἀνδροῦτσος ἐπὶ τοῦ Ὀρλὼφ εἰσελθὼν εἰς τὴν Πελοπόννησον, μετὰ τὴν φυγὴν τῶν Ῥώσσων (1770) ἐποίησε τὴν εἰς Ῥούμελην κάθοδον διωκόμενος ὑπὸ τῶν ἀπειραρίθμων Ἀλβανῶν. Ὁ ἀοίδιμος Γενναῖος Κολοκοτρώνης θελήσας ἵνα διορθώσῃ αὐτοὺς ὑπέπεσεν εἰς ἕτερον λάθος, ἀνάγων τὰ κατὰ τὸν Ἀνδροῦτσον εἰς Πελοπόννησον συμβάντα ἐν ἔτει 1796, ὅτε ὁ ἁρματωλὸς οὗτος δὲν ὑπῆρχεν ἐν τοῖς ζῶσι. (Βλ. Ἑλληνικὰ Ὑπομνήματα).

καὶ κατώρθωσε μὲν νὰ διασώσῃ τὴν ζωὴν τῶν ἐννενήκοντα ἐξ ναυτῶν, ἀλλ' ὁ Καρακατσάνης μετὰ τῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν εἶχον πλέον ἐκπνεύσει (1).

Ἡ Πύλη μαθοῦσα, ὅτι οἱ Ἐνετοὶ ὑπέθαλπον ἐν Ἑπτανήσῳ τόν τε Κατσόνην καὶ τοὺς ἑταίρους αὐτοῦ, ἀπηύθυνεν ἐντόνους παραστάσεις εἰς τὴν Δημοκρατίαν, ἥτις ἀμέσως διέταξε τὴν σύλληψιν καὶ παράδοσιν αὐτῶν εἰς τοὺς Τούρκους. Αἱ διαταγαὶ τοῦ δόγη ἐξετελέσθησαν αὐστηρότατα, καὶ πάντες σχεδὸν οἱ ἐν Ἑπτανήσῳ διεσπαρμένοι τοῦ Λάμπρου συναγωνισταὶ ἐκρατήθησαν. Ἐκ τούτων δὲ ἄλλοι μὲν παρεδόθησαν εἰς τὸ ἐπίτηδες καταπλεῦσαν εἰς Κύθηρα ὀθωμανικὸν πλοῖον, οἱ δ' ἕτεροι ἐρρίφθησαν ἀλυσόδετοι εἰς τὰ κάτεργα τῆς Δημοκρατίας. Μεταξὺ τῶν εἰς τοὺς Τούρκους παραδοθέντων ἦτο καὶ ὁ ἁρματωλὸς Ἀνδροῦτσος, ὅστις ὁδηγηθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐρρίφθη σιδηροδέσμιος εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ ναυστάθμου, ἔνθα πολυτρόπως καταπαλαιπωρούμενος ἐτελεύτησεν. Ὁ Λάμπρος ἐγκαίρως φυγὼν εἰς Ἤπειρον δὲν συνελήφθη, ἡ σύζυγος ὅμως αὐτοῦ ἀπαχθεῖσα μετὰ τῶν δύο υἱῶν εἰς Κέρκυραν ἐφυλακίσθη.

Ἐν Πάργᾳ κρυπτόμενος ὁ Κατσόνης ἔστειλεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν ἐν Ἐνετίᾳ πρέσβυν τῆς Ῥωσσίας καταγγέλλων καὶ στιγματίζων τὴν προδοτικὴν τῆς Δημοκρατίας διαγωγήν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ αὐτὴ ἡ Αἰκατερίνα γράψασα πρὸς τὸν δόγην ἐζήτησε τὴν ἀποφυλάκισιν τῆς οἰκογενείας τοῦ Λάμπρου, καὶ πάντων τῶν ἀναιτίως κρατουμένων ἑταίρων αὐτοῦ. Ἡ δὲ αἴτησις τῆς αὐτοκρατορίσσης προθύμως καὶ ἐν τάχει ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν ἐξεπληρώθη. Τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῶν μαθοῦσα ἡ Πύλη ἀπήτησε τὴν ἐξ Ἑπτανήσου ἀποδίωξιν πάντων τῶν ἀπὸ τοῦ 1770 ἐνταῦθα προσφυγόντων Ἑλλήνων. Ἡ Γερουσία μὴ δυναμένη ν' ἀπορρίψῃ τὴν ἀπαίτησιν ἀπέστειλεν ἔκτακτον ἐξεταστὴν (ἐνκουϊζήτορα) τὸν Ἰωάννην Βουρδοὺν, ὅπως ἐλθὼν εἰς τὰς νήσους ἐρευνήσῃ καὶ ἀποδιώξῃ τοὺς Ἕλληνας πρόσφυγας. Ἅμα δ' ἔμαθον τὴν σκληρὰν ταύτην ἀπόφασιν οἱ ἐν Ζακύνθῳ συγκεντρωμένοι

(1) Ὁ Ἄγγλος Θόρντων λέγει, ὅτι κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1792 ἤχθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν οἱ ἐν τῷ Αἰγαίῳ συλληφθέντες ὀπαδοὶ τοῦ Κατσόνη, καὶ ἐκ τούτων οἱ μὲν πλειότεροι ἐκρεμάσθησαν ἐπὶ τῶν κεραιῶν τῶν πλοίων, οἱ δ' ἕτεροι κρατηθέντες ἐπί τινας ἡμέρας ἀπεκεφαλίσθησαν ἐν ταῖς γωνίαις τῶν διαφόρων τῆς πόλεως ὁδῶν. (Thornton, Etat actuel de la Turquie, tr. franç. Paris 1812, tom. II, σελ. 20—21.

καὶ εἰς ὀκτακισχιλίους ἀπαριθμούμενοι δυστυχεῖς, ἤρξαντο τοῦ θρήνου καὶ τοῦ κοπετοῦ, βοῶντες καὶ ὀδυρόμενοι, ὅτι ἔμελλον νὰ σταλῶσιν εἰς τὸ σφαγεῖον τοῦ Τούρκου. Οἱ Ζακύνθιοι ἀγανακτήσαντες ἤρχισαν νὰ ποιῶσιν ἐντόνους παραστάσεις ὑπὲρ ἀδελφῶν, οἵτινες ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἀγωνισθέντες προσέδραμον εἰς χώραν χριστιανικὴν ὅπως διασωθῶσιν ἀπὸ τῆς μαχαίρας τῶν Μουσουλμάνων. Συγχρόνως δ' ἐν σώματι παρουσιασθέντες εἰς τὸν ἐξεταστὴν οἱ προεστῶτες τῶν προσφύγων μετὰ πλήθους γυναικοπαίδων κλαίοντες ἱκέτευον τὸ ἔλεος αὐτοῦ, ἐπιλέγοντες, ὅτι προτιμῶσιν ἐν πείνῃ καὶ γυμνότητι ν' ἀποθάνωσιν ἐπὶ τῶν χωρῶν τῆς *χριστιανικῆς αὐθεντίας*, παρὰ νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὰς χεῖρας τῶν βαρβάρων. Μεγάλως συγκινηθεὶς ἐπὶ τῷ σπαραξικαρδίῳ ἐκείνῳ θεάματι ὁ ἐξεταστὴς διέταξε καὶ ἐδόθη κρυφίως εἰς ἕκαστον πρόσφυγα πιστοποιητικὸν ὑπηκοότητος, φέρον τὴν σφραγῖδα τοῦ ἁγίου Μάρκου καὶ χρονολογίαν προγενεστέραν τοῦ 1770, καὶ μετὰ τοῦτο ἐδημοσίευσε προκήρυξιν κελεύουσαν ἵν' ἀπέλθωσι πάντες οἱ πρόσφυγες, ἐκτὸς τῶν πρὸ τοῦ 1770 ἐγγεγραμμένων ὡς Ἐνετῶν ὑπηκόων. Οὕτω δὲ διεσώθησαν πάντες οἱ ἐν Ζακύνθῳ προσφυγόντες Πελοποννήσιοι, οἵτινες ἔκτοτε ἀνενοχλήτως ἐνταῦθα ἀποκατασταθέντες καὶ παντὸς ἀστυκοῦ ἀπολαύσαντες δικαιώματος, διέπρεψαν ἐμπορευόμενοι· οἱ δὲ ἀπόγονοι αὐτῶν μέχρι τοῦδε ἐπονομάζονται Ζακυνθο-Μωραΐται (1).

Μετ' οὐ πολὺ ὁ Κατσόνης ἐλθὼν εἰς Πετρούπολιν δὲν ἔτυχε παρὰ τῇ Αἰκατερίνῃ τῆς ἀπαιτουμένης δεξιώσεως. Ὁ διαδεχθεὶς ὅμως αὐτὴν Παῦλος Α΄ κάλλιον ἐκτιμήσας τοὺς ἀγῶνας τοῦ περιλαλήτου καταδρομέως ἐδωρήσατο αὐτῷ τετρακοσίας ἑβδομήκοντα χιλιάδας ρουβλίων, ἐξ ὧν ἱκανὰ διεμοίρασεν ὁ Κατσόνης εἰς πολλοὺς τῶν μετ' αὐτοῦ συναγωνισθέντων. Ὕστερον ζητήσας καὶ λαβὼν τὴν ἐκ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας ἄφεσιν μετέβη οἰκογενειακῶς εἰς Κριμαίαν, καὶ κατῴκησεν ἐν τῇ κωμοπόλει Καράσουϊ. Μετὰ τρία δ' ἔτη ἀπελθὼν αὖθις εἰς Πετρούπολιν, καὶ ἐν τῇ ἐπανόδῳ ἀσθενήσας ἐτελεύτησε (1804) πεντήκοντα καὶ δύο ἐτῶν γενόμενος (2).

Ἐν τούτοις ἐξέσπασε τὸ ἐν Γαλλίᾳ ἡφαίστειον, τοῦ ὁποίου ἡ λάβα

---

(1) Π. Χιώτης, Γ', σελ. 483.

(2) Τὰ κατὰ Λάμπρον τὸν Κατσόνην λεπτομερέστατα ἐξιστοροῦνται ἐν τῷ προσεχῶς ἐκδοθησομένῳ συγγράμματί μου «Οἱ Ἡρωϊκοὶ Χρόνοι τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος.»

πυρπολήσασα τὸ μεσαιωνικὸν τοῦ κόσμου οἰκοδόμημα, ἀνέπλασε τὴν ἀνθρωπότητα. Οἱ Γάλλοι ἀμαχητὶ γενόμενοι κύριοι τῆς Ἐνετίας ἀναιμωτὶ κατέλαβον καὶ τὴν ὑπήκουσαν αὐτῇ Ἑπτάνησον (1797). Ὁ ἔξαλλος τῶν Ἑπτανησίων ἐνθουσιασμὸς καὶ τὰ πρὸς τοὺς λαοὺς φλογερὰ τῶν δημοκρατῶν κηρύγματα (1), ἰσχυρῶς συνεκίνησαν καὶ τὴν τουρκοκρατουμένην Ἑλλάδα, ἥτις ἐπιλήσμων τῶν χθεσινῶν παθημάτων ἤρξατο μελετῶσα νέαν πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ ἐπανάστασιν (2). Ἀλλ' ἐν ᾧ τοιαῦτα οἱ τλήμονες Ἕλληνες διενοοῦντο

---

(1) Χάριν περιεργείας δημοσιεύομεν τὴν ἐξῆς ἀνέκδοτον προκήρυξιν τοῦ διοικητοῦ τῆς Λευκάδος Royer, ἐν πρωτοτύπῳ διατηρουμένην ἐν τῷ ἀρχειοφυλακείῳ τῆς νήσου ταύτης.

« Οἱ δημοκρατικοὶ Γάλλοι σᾶς διδάσκουν στοχασμοὺς ἀνθρωπινοὺς, γενναίους, καὶ μεγαλοψύχους, ὁποῦ χαρακτηρίζουν ἀνθρώπους ἐλευθέρους, ὁποῦ νὰ ἤθελαν νὰ ἠμποροῦν νὰ συντρίψουν τὰ σίδερα ὁλωνῶν τῶν λαῶν, καὶ κάμουν νὰ ἐξαλειφθῇ ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ γλόμπου ἐκείνους τοὺς ἀλύσους ὁποῦ ταπεινόνουν, καὶ ὁποῦ εἶναι τὰ βάρβαρα ἐργαλεῖα τῆς σκληρότης τῶν τυράννων.

» Οὔτε ἡ ἀποστρεφομένη ὑψηλόφροσύνη, οὔτε ἡ ἀχόρταγος φιλοδοξία μᾶς ἤφεραν ἐπάνω εἰς τὰς ἡσύχους σας ἐπαρχίας. Πολλὰ εὐτυχισμένοι ἐμεῖς, ὁποῦ ἔπειτα ἀπὸ ἀνακάτωσαις καὶ ἐπανάστασαις τὰς πλέον τρομακτικαὶς, τὰς ἔρεις τὰς πλέον αἱματοχυτικὰς, καὶ τοὺς πολέμους τοὺς πλέον σκληροὺς, ἐθεμελιώσαμεν καὶ ἐστερεώσαμεν τὴν δημοκρατίαν μας, ξανασπῶντας τῆς τυραννίας καὶ τοῦ δεσποτισμοῦ πολλὰς γενεὰς, κάνοντας νὰ μάθουν οἱ βασιλεῖς συνωμόται νὰ σέβωνται τὴν δημοκρατικὴν ἐνέργειαν, σᾶς προσφέραμεν τὸ πλέον ἀξιοτίμητον ἀπὸ ὅλα τὰ ἀγαθὰ, τὴν ἐλευθερίαν· ἤλθαμεν νὰ σᾶς ξαναστερεώσωμεν εἰς τὰ προτερήματά σας, προτερήματα ἀπερίγραπτα ὅλων τῶν λαῶν, καὶ νὰ σᾶς ἑνώσωμεν εἰς τοὺς θριάμβους μας, καὶ εἰς τὴν μεγάλην μας τύχην. Ὑπερασπισταὶ τῶν προσώπων σας, τῶν ἰδιοτήτων σας, τῶν λατρειῶν σας, ἡμεῖς θέλει εἴμαστε πάντοτε μὲ ἐσᾶς εἰς μίαν εὐεργετικὴν καὶ ἐπιφυλακτικὴν διαφέντεψιν, καὶ ἕτοιμοι νὰ ἀποδιώξωμεν τὸν μισθωτὸν, τὸν κακοποιὸν, τὸν διαστραμμένον, ὁποῦ ἤθελε τολμήσει νὰ πασχίσῃ ἐναντίον σας.

» Μακρὰν ἀπὸ ἐσᾶς κάθε φόβος, καὶ κάθε μικρὸς στοχασμός· τοῦτα τὰ νοήματα δὲν πρέπουν, καὶ δὲν γίνονται παρὰ ἀνὰ μέσος εἰς τοὺς τυράννους. Ἡμεῖς δὲν εἴμαστεν οἱ κύριοί σας. Τίτλοι πλέον γλυκοὶ μᾶς ἀπαρθενίζουν· νὰ εἴμαστεν φίλοι σας, ἀδελφοί σας, εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῶν πλέον θερμῶν μας ζητήσεων. Καὶ τέλος πάντων νὰ σᾶς κάμωμεν πολλὰ εὐτυχισμένους, πολλὰ εὐχαριστημένους, διότι ἡ εὐτυχία σας νὰ προξενᾷ τὴν εὐζήλιαν εἰς τοὺς κοντακιανοὺς, θέλει εἶναι ὁ μοναχὸς μας σκοπὸς, καὶ ἐκεῖνος ὅλων τῶν δημοκρατικῶν Γάλλων.

» Ἀγίᾳ Μαύρᾳ χρόνος ἕκτος τῆς Δημοκρατίας. » — Ἐν ἑτέρᾳ προκηρύξει (8 φλωριὰλ) ὁ Ῥουαγὲ προλογίζεται οὕτω. » Ἔπειτα ἀπὸ μίαν μακρυνὴν σκλαβίαν εἶνε τέλος πάντων συμπαθισμένον νὰ ἀναπνεύσετε τὸν καθαρὸν ἀέρα τῆς ἐλευθερίας καὶ νὰ μεραστῇ ἡ εὐτυχία καὶ ἡ ἐλπίδες εἰς τὸ πρῶτον γένος τοῦ κόσμου. »

(2) Ἐν ἰδίῳ συγγράμματι « οἱ Ἕλληνες ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς δημοκρατίας » θέλω κατ' ἔκτασιν λαλήσει περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι πολλῶν καὶ ποικίλων ἐνεργειῶν τῆς

ἔμπληκτοι εἶδον τὴν ὁμόθρησκον δύναμιν, ὑπὲρ ἧς πρὸ μικροῦ χειμάρρους αἱμάτων ἔχυσαν, συνομολογοῦσαν τὴν κατάπτυστον ἐκείνην συμμαχίαν, ἐν ᾗ ὁ σταυρὸς καὶ ἡ ἡμισέληνος ἠδελφώθησαν πρὸς ἀποδίωξιν τῶν *κακοποιῶν, ἀθέων, καὶ ἀπίστων Φραντζέζων ἐκ τῆς Ἑπτανήσου.*

Οἱ Τουρκο-Ῥῶσσοι ἐντέχνως διήγειραν τὸν φανατισμὸν τῶν Ἑλλήνων, μεταχειρισθέντες ὡς ὄργανον καὶ τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον, καὶ ἀφοῦ διὰ τῆς ἐνζήλου αὐτῶν συμπράξεως ἀμαχητὶ σχεδὸν ἀπεδίωξαν τοὺς Γάλλους ἐκ τῆς Ἑπτανήσου, ὡς ἀγελαῖα κτήνη μετεχειρίσθησαν αὐτούς. Οὕτω ὁ ὑποναύαρχος Οὐσακὼφ προσκαλῶν καὶ τοὺς Κερκυραίους νὰ λάβωσι τὰ ὅπλα, λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἑξῆς.

« Σκληρῶς παραγγέλνω καὶ προστάζω ὁλουνῶν τῶν ὀφφικιαλέων, τοὺς ἱερεῖς δὲ παρακαλῶ μὲ τὸ καλόν τους παράδειγμα καὶ νουθεσίας νὰ παρακινοῦν ὅλον τὸν λαὸν νὰ συντρέξουν διὰ αὐτὸ τὸ θεάρεστον ἔργον διὰ νὰ χαλασθῇ ὁ ἐχθρὸς τῆς πίστεώς μας.

« Ὅλοι ἐκεῖνοι ὁποῦ θέλουν δείξει περισσότερον ζῆλον καὶ προθυμίαν θέλουν ἀπὸ ἐμὲ λάβει καὶ ἀπὸ τὸν κραταιότατον αὐτοκράτορα πλούσια ἐλέη καὶ διστιντζιόναις, ἐκεῖνοι δὲ ὁποῦ δὲν συντρέξουν μὲ προθυμίαν θέλουν εἶσθαι καταφρονεμένοι, καὶ παιδευμένοι παραδειγματικῶς . . . (1) ».

Ὁ δὲ διοικῶν τὸν ὀθωμανικὸν στόλον βαναύσως μεταχειρισθεὶς τοὺς δυστυχεῖς Κερκυραίους εἰς σύλληψιν τῶν λειποτακτούντων Ἀλβανῶν, μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς πόλεως ἐδημοσίευσε τὸ ἑξῆς πρόσταγμα.

« Ὁ ἐξοχώτατος ἀλμιράντης τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου Κατὶρ μπέη. Εἰς τοῦ λάγου σου σοπραϊντενδέντε Βούλγαρι. Ἔμαθα πῶς οἱ Ῥωμαῖοι στοχάζονται νὰ ἔμβουν ἁρματωμένοι εἰς τὴν χώραν, ὅθεν νὰ προστάξῃς νὰ μὴν τολμήσῃ νὰ ἔμβῃ κανένας ἁρματωμένος, διατὶ τοὺς πέρνει ὁ διάβολος (2). »

Καὶ εἰς ἀπισφράγισιν τῆς βαρβαρότητος ὁ ἄθλιος ὀθωμανὸς διέταξεν ἵνα πληρώσωσιν οἱ Ἕλληνες τοὺς μισθοὺς τῶν στρατευμάτων του, ἀναθέμενος τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ προστάγματος εἰς τὸν στρατιωτικὸν διοικητὴν τῆς Κερκύρας Νικόλαον Βούλγαριν. Ἀλλ' ὁ τελευταῖος, εἰ καὶ τυφλὸν διατελέσας ὄργανον τῶν Ῥώσσων, πρὸς οὓς προδώσας τοὺς Γάλλους εἶχε καταφύγει, δὲν ἐτόλμησε νὰ διαπράξῃ τὴν αἰσχρὰν ταύτην τῶν συμπατριωτῶν του λῃστευσιν, ἀλλ' ἀνέθετο εἰς αὐτὸν τὸν ὀθωμανὸν ναύαρχον τὸ βανδαλικὸν τοῦτο ἔργον.

Γαλλίας, διὰ τοῦτο δὲ παραλείπω ἤδη καὶ τὰ κατὰ Ῥήγαν τὸν Φερραῖον ἐκεῖ εἰς πλάτος ἐξιστορούμενα.

(1) Προκήρυξις τῆς 16 Νοεμβρίου 1798.

(2) 21 Φεβρουαρίου 1799.

« Ἄφησα, λέγει ἐν τῇ ἐπισήμῳ ἐκθέσει του, τὸν μπέην πατρόναν νὰ κάμῃ ἐκεῖνος, διὰ νὰ μὴ πάρωμεν ἐμεῖς τὴν ἔχθρητα τοῦ κόσμου, καὶ διατὶ ἡ αὐστηρότης ἡ τούρκικη θέλει κάμνουν νὰ μαζωχθοῦν μία ὥρα προτήτεραι αἱ γαζέταις (1). »

---

(1) 22 Φεβρουαρίου 1799.—Τὰ ἔγγραφα ταῦτα μετ' ἄλλων περιέργων εὗρον ἐν τῇ σπανιωτάτῃ συλλογῇ « Documenti del servigio prestato alle arme delle potenze coalizzate nella conquista della Città e fortezza di Corfù, dal nobile conte Nicolò Bulgari, sopraintendente dell'isola, e commandante delle truppe Greche etc. 1799. Dalla stamperia di Corfù ».—Ἐν τῇ πρὸς Εὐγένιον τὸν Βούλγαριν προσφωνητικῇ ἐπιστολῇ του ὁ Νικόλαος οὗτος καὶ τάδε λέγει περὶ ἑαυτοῦ κομπορρήμονων. « Uomo che può vantarsi del nome greco del merito di aver cooperato alla salvezza della sua patria, afflita e gemente sotto il peso della dinastia Francese, e dell'onore di aver servito due volte sotto l'insegne gloriose dell'imperial immortale corte Russa. » Τὸ βέβαιον ὅμως εἶνε, ὅτι ἡ πρὸς τοὺς Ῥωσσο-Τούρκους αὐτομόλησις οὐδόλως τιμᾷ τὸν Κερκυραῖον κόμητα. Ἐν τῇ αὐτῇ συλλογῇ καταχωρεῖται καὶ ἡ ἐξῆς τοῦ ἐν Ἑπτανήσῳ γαλλικοῦ στρατοδικείου ἀπόφασις, καταδικάζουσα τὸν Βούλγαριν εἰς θάνατον, ἐπὶ λειποταξίᾳ, μετὰ δημεύσεως, τῆς περιουσίας του. « Ἐν ὀνόματι τῆς Γαλλικῆς Πολιτείας. Τὴν σήμερον, 28 Νεφελώδους, χρόνος 7 τῆς Πολιτείας, εἰς Κορυφοὺς νῆσον τοῦ Λεβάντε, εἰς μίαν στάσιν τῆς Κομεσιόνος τῆς Κοινῆς Ἀσφαλείας, διωρισμένην διὰ τὰς συνελεύσεις τῆς στρατιωτικῆς κομεσιόνος, Ἡ στρατιωτικὴ κομεσιὼν συστημένη κατα τὸ ψήφισμα τοῦ γενικοῦ κομεσιαρίου τῆς 20 τρέχοντος μηνὸς, καὶ συνθεμένη ἀπὸ τοὺς πολίτας Δουφοὺρ, ἀρχηγὸς τῆς χιλιαρχίας, προεδρεύοντα, Λαυδραγὲν, καπιτάνιος κουαρτιὲρ μέτρ, Οὐρὲτ, καπιτάνιος, Βατιλλιὸ, ὑποτοποτηρητὴς, Λεμπρὲτ, καπιτάνιος, Λιμουζὲν, καπιτάνιος ἀναφερτὴς, καὶ Δαροὺς, σεκρετάριος γραφέας. Ἐνωμένοι διὰ νὰ κρίνουν τὸν πολίτα Νικόλαον Βούλγαρι, κάτοικον τῶν Κορυφῶν, κατηγορημένος, ὅτι νὰ μὴν ὑποτάχθη εἰς τὸ πρόσταγμα τῆς κομεσιόνος τῆς Κοινῆς Ἀσφαλείας, ὁποῦ τὸν ἐπρόσταζε νὰ ἔμπῃ εἰς Κορυφοὺς εἰς ὥρας εἴκοσι τέσσαρας. Ἡ Κομεσιὼν ἀφοῦ ἔκαμε τὸν ὅρκον ἔχθρας πρὸς τὴν βασιλείαν καὶ τὴν ἀναρχίαν, καὶ ἐμπιστοσύνην καὶ προσκολλήματος εἰς τὸ σύστημα τοῦ τρίτου χρόνου, ἰδοῦσα τὰ κάτωθεν χαρτία 1) ἕνα ψήφισμα τῆς Κομεσιόνος τῆς Κοινῆς Ἀσφαλείας τῶν 25 τοῦ τρέχοντος μηνὸς, ὁποῦ στέλνει πρὸς τὴν στρατιωτικὴν κομεσιὸν τὸν Νικόλαον Βούλγαρι διὰ νὰ κριθῇ· 2) τὸ πρόσταγμα ὁποῦ ἐδόθη εἰς εἴδησιν ἀπὸ τὴν Κομεσιὸν τῆς Κοινῆς Ἀσφαλείας τῶν 19 τρέχοντος τοῦ ἰδίου Βούλγαρι διὰ νὰ ἔμπῃ εἰς Κορυφοὺς εἰς 24 ὥρας, ὑπὸ ποινῆς ὅτι νὰ ἐξεκαθαρισθῇ εἰς ἐμιγράτος καὶ νὰ κριθῇ ὡς τέτοιος· 3) τὴν ἀναφορὰν τοῦ ἐξουσιαστοῦ τῶν ἁρματωλῶν τῶν 26 τρέχοντος, ἡ ὁποία φανερόνει, ὅτι ὁ Νικόλαος Βούλγαρι δὲν εὑρέθη εἰς Κορυφοὺς, καὶ δὲν ἠμπόρεσε νὰ πιασθῇ. Ἀκούσασα τὴν ἀναφορὰν, καὶ τοὺς ἐπιλόγους τοῦ καπιτάνιου, ἀναφέρεται. Ἡ στρατιωτικὴ κομεσιὼν ἐξεκαθαρίζει τὸν Νικόλαον Βούλγαρι πταίστην καὶ τὸν ἀποφασίζει εἰς φυγάδα εἰς τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου· τὰ ἀγαθά του θέλει περιλαβωθοῦν καὶ κονφισκαρισθοῦν διὰ συμφέρον τῆς Πολιτείας, κατὰ τὸ ἄρθρον δεύτερον τοῦ ψηφίσματος τῆς Κομεσιόνος τῆς Κοινῆς Ἀσφαλείας, κυρωμένον ἀπὸ τὸν γενικὸν κομεσάριον τῶν 22 τοῦ τρέχοντος, τοῦ ὁποίου ἡ περίληψις ἐγράφθη εἰς τὴν ἄνωθεν ἀπόφασιν. Προστάζει, ὅτι ἡ παροῦσα ἀπόφασις νὰ μεταγλωττισθῇ εἰς ἁπλῆν ἑλληνικὴν φράσιν, καὶ νὰ τυπωθοῦν εἰς διακόσια πρω-

Οὐχ ἧττον δὲ καταδείκνυται ἡ ἀπότομος πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμπεριφορὰ τῶν Τουρκο-Ῥώσσων, καὶ ἐκ τοῦ ἑξῆς βαναύσου προστάγματος τοῦ ὑπ' αὐτῶν διορισθέντος στρατιωτικοῦ ἐπιμελητοῦ Κερκύρας Βούλγαρη.

« Καπιτὰν Γρηγόρη Μηνζίλα, χωρίον Σκριπερό. Σὲ προστάζω ἀπὸ ὀρδινίαν, καὶ τὰ ἑξῆς. Ὅτι τὰ κάτωθεν ὀνόματα τῶν ἀνθρώπων, ὁποῦ σᾶς γράφω, νὰ κάμετε παντοίου τρόπου νὰ πιασθοῦνε, καὶ ἔστωντας νὰ ἦνε μπαντίδοι, ἂν δὲν ἠμπορέσετε νὰ τοὺς πιάσετε σκοτῶστέ τους. Κύτταξε νὰ γένῃ τὸ ἔργος, ὅτι τί εἶχαν νὰ πάθουν αὐτοί, τὸ παθαίνετε ἡ αὐθεντείαν σας, καὶ δὲν σᾶς λίγω ἄλλο. Καὶ τῶν φρονίμων ὀλίγα, καὶ ὁ θεὸς βαηθός σας.

» Πάνος Πηγῆς ἀπὸ τοὺς Ἁγίους Δέκα. Πάνος καὶ Σπῦρος ἀδελφοὶ Μωραΐτη ἀπὸ χωρίον Σκριπερὸ, καὶ ὁ ἀναθεματισμένος υἱὸς τοῦ Λαλαβᾶ, ὁποῦ ὅλους τοὺς ἔχει κοντά του ».

Συγχρόνως δὲ ὁ ὑπαναύαρχος Οὐσακὼφ διέτασσε τοὺς Ἑπτανησίους νὰ μὴν χορηγῶσιν ἐπ' οὐδεμιᾷ περιπτώσει ἄσυλον εἰς τοὺς ἁρματωλοὺς, τοὺς ὁποίους λυσσωδῶς κατεδίωκε τότε ὁ Ἀλῆς πασᾶς. Ὁ τελευταῖος ἔγραφε περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου εἰς τοὺς Λευκαδίους καὶ τὰ ἑξῆς. « Ὅτι μαντὰμ ὁποῦ αὐτὰ τὰ δύο βασίλεια ἐγένηκαν ἕνα, καὶ εἶνε ἀγαπημένα ὡσὰν ἀδέλφια, καὶ ὡσὰν γειτόνοι ὁποῦ εἴμασθε καὶ ἡμεῖς, διὰ κάτι δραπέταις ὁποῦ ἦταν εἰς ταῦτα τὰ μέρη μὲ ἀφορμὴν καπεταναίων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐσκότωσα πολλοὺς καὶ τοὺς ἐκυνήγησα, καὶ ἦλθαν καὶ τρυπόνουν εἰς αὐτὰ τὰ μέρη καὶ φυλάγονται, καὶ πάλιν ξεναβγαίνουν καὶ χαλοῦν τὸν ῥαγιὰ, καθὼς σᾶς γράφει καὶ ὁ ἀρμιράλιος Ὀσακὼφ νὰ τοὺς διώξετε, καὶ ἂς τὸ τουφέκι νὰ τοὺς βάλλετε, καὶ κανέναν νὰ μὴν ματαζυγώσετε αὐτῶν, διὰ νὰ γλυτώσῃ ὁ κόσμος ἀπὸ τὰ κακά τους καμώματα (1) ».

Μετ' ὀλίγον ἀναχωρήσαντος τοῦ συμμαχικοῦ στόλου δι' Ἀγκῶνα, οἱ ἐν Κερκύρᾳ ἐναπομείναντες Τοῦρκοι βαρβαρικῶς διάγοντες, καὶ ἐν ὑπαίθρῳ κατὰ τὴν πλατεῖαν διαιτώμενοι, πολλὰς διέπραξαν ὠμότητας. Ἐν Ζακύθῳ ἐδάρησαν διὰ τοῦ ῥωσσικοῦ κνούτου φιλοδημοκράται τινὲς, καὶ ἡ κεφαλὴ ἑνὸς ἐξ αὐτῶν καταδικασθέντος εἰς τὸν διὰ τουφεκισμοῦ θάνατον, διαταγῇ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ῥωσσικῶν ὅπλων

τότυπα, νὰ τεθοῦν καὶ νὰ σταλθοῦν ἀπὸ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ καπιτάνου ἀναφερτοῦ. Καμωμένη, τελειωμένη, καὶ ἀποφασισμένη τὴν ἡμέραν, μῆνα, καὶ χρόνον, ὡς ἄνωθεν, τὰς 10 ὥρας τὸ ταχύ ».

(1) Ἀρ. Βαλαωρίτου, Ποιήματα. σημ.

ἀποκοπεῖσα προσηλώθη ἐπὶ πασσάλου, καὶ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας διέμεινε σηπομένη ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Μόλου (1).

Χάριν τῆς ἀληθείας ὀφείλομεν ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι οἱ Τουρκο-Ῥῶσσοι ἐνδίδοντες εἰς τὴν ἀνάγκην τῶν περιστάσεων πληρέστατα ἱκανοποίησαν τοὺς Ἑπτανησίους, ἀναγνωρίσαντες τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς πολυπαθοῦς ταύτης τοῦ ἑλληνισμοῦ γωνίας (21 Μαρτίου 1800).

Ὁ Ναπολέων εἰ καὶ ἀναγνωρίσας διὰ τῆς ἐν Ἀμιένῃ συνθήκης τὴν πολιτικὴν ὕπαρξιν τῆς Ἰονίου Πολιτείας, μὲ δυσμενὲς ὄμμα ἔβλεπε τὴν ἐν τοῖς Κερκυραϊκοῖς καὶ ἄλλοις φρουρίοις συσσώρευσιν ῥωσσικῶν στρατευμάτων, καὶ τὰς ἐν Ἑλλάδι μηχανορραφίας αὐτῶν. Ὅθεν μετ' οὐ πολὺ δραξάμενος τῆς περιστάσεως ἀνεκάλεσε τὸν ἐν Κερκύρᾳ ἀπεσταλμένον του, καὶ πάντα λίθον ἐκίνησεν ἵν' ἀποσπάσῃ τὴν Τουρκίαν ἐκ τῆς μετὰ τῆς Ῥωσσίας φιλίας, γράφων πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτήν του στρατάρχην Βρουν (Brune) ὡς ἑξῆς.

« Ἡ Πύλη ἀπόλλυται ἐξαπατωμένη, διότι δύο πράγματα θέλουσιν ἐξαλείψει αὐτὴν ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δυνάμεων, ἄνευ τῆς τιμῆς τοὐλάχιστον τοῦ μαχητοῦ· πρῶτον μὲν διότι ὑποφέρει καὶ ἐξουσιοδοτεῖ μάλιστα τὴν ἐν Κερκύρᾳ ἀποκατάστασιν τῶν Ῥώσσων, παρέχουσα αὐτοῖς καὶ ἐλευθέραν διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου διάβασιν, καὶ δεύτερον, ὅτι παραχωρεῖ εἰς τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα τοῦ Ἀρχιπελάγους τὸ νὰ πλέωσιν ὑπὸ ῥωσσικὴν σημαίαν. Ὑμεῖς θέλετε καλῶς γνωρίζει πόσος ὁ ἀριθμὸς τοῦ ῥωσσικοῦ στρατοῦ, ὅστις διέπλευσε τὸν πορθμόν. Ἐγὼ δὲ νομίζω αὐτὸν ὑπερβάντα τὰς τέσσαρας χιλιάδας ἀνδρῶν, οἵτινες μετὰ τῶν προλαβόντως διαβάντων 1,500 συμποσοῦνται εἰς 5 ἢ 6 χιλιάδας. Ποῖος δὲ ὁ σκοπὸς τοιαύτης στρατιᾶς; Βεβαίως ἄλλος δὲν εἶνε, ἢ τὸ νὰ κυριεύσωσι τὴν Πελοπόννησον, καὶ ἐπωφελούμενοι τῶν μετὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ Αὐστρίας διενέξεών μου εἰσβάλλωσιν εἰς τὴν Εὐρωπατικὴν Τουρκίαν. Ἡ δὲ Πύλη τοσοῦτον ἀναισθητεῖ, ὥστε ἀφίνει αὐτοὺς ἐλευθέρως διευθυνομένους κατ' αὐτῆς. Παντοιοτρόπως ποιήσατε καταληπτὸν εἰς τοὺς Τούρκους, ὅτι ἓξ χιλιάδες Ῥώσσων, καὶ ἄλλοι τόσοι μάλιστα, κατ' οὐδὲν ἤθελον μὲ ταράξει ἐν Ἰταλίᾳ, ἔνθα ἐγὼ ἔχω ἑκατὸν χιλιάδας μαχητῶν, ὅσον μὲ ταράττει τὸ ὅτι οὗτοι θέλουσιν εἶσθαι ἕτοιμοι νὰ ὑποστηρίξωσι τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ ἐπανισταμένους Ἕλληνας, καὶ συμπολεμήσωσι μετὰ τῶν Ἠπειρωτῶν κατὰ τῆς Τουρκίας, καθ' ὃν χρόνον ἡ Κωνσταντινούπολις θὰ ἐπαπειλῆται ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας. Δυνατὸν ἴσως νὰ ἐκλάβωμεν καὶ εἰλικρινῆ τὰ κινήματα ταῦτα· ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα ν' ἀναιρέσωμεν καὶ τὸ, ὅτι ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἀδιακόπως παραχωροῦσα εἰς τοὺς Ῥώσσους τὴν ἐκ τοῦ πορθμοῦ ἀκώλυτον ἔξοδον θέλει ἐπιφέρει αὐτοῖς τὴν τοιαύτην ἀνάγκην. Διὸ οὐδὲν κινδυνωδέστερο

(1) Π. Χιώτης, Γ', σελ. 742—743.

ρον τῇ Πύλῃ ἢ τὸ νὰ βλέπῃ εὐχαρίστως τοὺς Ῥώσσους ἐγκαθιδρυομένους ἐν Κερκύρᾳ. Ἐγὼ ἵνα μὴ ἐπισημοποιήσω τὴν τοιαύτην αὐτῶν διαρπαγὴν ἀνεκάλεσα τὸν ἐν Κερκύρᾳ ἐπιτετραμμένον μου. Θέλω δὲ ποιήσει καὶ τὰς προσηκούσας ἐνστάσεις μου, ἀφοῦ πληροφορηθῶ περὶ τῶν διανοημάτων τῆς Πύλης. Ὅθεν ἐναντιώθητε παντὶ σθένει ἐπιμένοντες, ὅπως ἡ Πύλη παρεμποδίσῃ τοὺς Ἕλληνας ἐκ τοῦ νὰ διαπλέωσι τὸν πορθμὸν μὲ σημαίαν οὐχὶ τουρκικήν. Ἐὰν ἐξακολουθῇ τὸ ἐναντίον πράττουσα, ἅπασα ἡ Ἑλλὰς θὰ γίνῃ ῥωσσικὴ, καὶ ὁ Τοῦρκος θ' ἀποδιωχθῇ. Νῦν δὲ προσήκει ἵνα ψυχρῶς διάγητε πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Ῥωσσίας, κοινοποιῶν πρὸς τοὺς Τούρκους, ὅτι ἐγὼ δὲν θέλω τοὺς Ῥώσσους, ἀλλ' οὔτε καὶ τοὺς φοβοῦμαι . . . (1) ».

Ἀλλὰ τότε μὲν οὐδεμίαν προσοχὴν ἔδωκεν ἡ Πύλη εἰς τὰς συμβουλὰς τοῦ Ναπολέοντος. Ἡ ἐν ἔτει ὅμως 1805 κατανίκησις καὶ ταπείνωσις τῆς Ῥωσσίας μετὰ τῆς συμμαχούσης Αὐστρίας ἐν Ἀουστερλίτζ, ἠνάγκασε τοὺς καταθορυβηθέντας Τούρκους ἵνα μεταβάλλωσι πολιτικήν· ὅθεν ὁ κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος (1806) ἀποσταλεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν πρέσβυς τοῦ Ναπολέοντος στρατηγὸς Σεβαστιάνης εὐκόλως ἠδυνήθη ἵνα προσκεισθῇ τὸν σουλτάνον Σελὶμ Γ', καὶ τὸν μεταχειρισθῇ ὡς ὄργανον τῶν συμφερόντων τῇ Γαλλίᾳ. Τῇ ἀπαιτήσει τούτου ἀμέσως καθῃρέθησαν οἱ ἡγεμόνες τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας, Κωνσταντῖνος Ὑψηλάντης καὶ Ἀλέξανδρος Μουρούζης, οὓς ἐθεώρει ὡς ὄργανα τῆς Ῥωσσίας ὑποθάλποντα τὴν ἐν Σερβίᾳ ἐπανάστασιν. Εἰς μάτην προσεπάθησαν ἀπὸ κοινοῦ ὅ τε πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας καὶ ὁ τῆς Ῥωσσίας νὰ παραστήσωσιν εἰς τὸν σουλτάνον τὴν πλεκτάνην εἰς ἣν ἐρρίφθη, ἐπιμόνως ἐξαιτούμενοι καὶ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῶν διωχθέντων ἡγεμόνων. Ἐνῷ δ' ἔτι διήρκουν αἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει διαπραγματεύσεις, ὁ στρατηγὸς Μίχελσων, ἄνευ προηγουμένως κηρύξεως πολέμου, διαβὰς τὸν Δνίστερον κατέλαβε τὴν Μολδοβλαχίαν (Νοέμβρ. 1806).

Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἑπομένου ἔτους (1807) Ἀγγλικὸς στόλος ἐλθὼν αἰφνιδίως ἠγκυροβόλησεν ἐν Τενέδῳ καὶ μετ' ὀλίγον διαπεράσας τὸν Ἑλλήσποντον ἐπαρουσιάσθη πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐν μέσῳ γενικῆς τῶν Τούρκων ἐκπλήξεως καὶ τρόμου, καὶ ἐζήτησε τὴν ἀποπομπὴν τοῦ Σεβαστιάνη, καὶ τὴν μετὰ τῆς Ῥωσσίας καὶ

(1) Correspondance de Napoléon I, Tom. IX. — Περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου ἔγραφε καὶ ὁ ὑπουργὸς Ταλλεϋράνδος πρὸς τὸν ἐν Πρωσσίᾳ πρεσβευτὴν (12 Αὐγ. 1804). Πρὸς τούτοις δὲ τοὺς αὐτοὺς φόβους περὶ ἐκρωσσίσεως τῆς Ἑλλάδος διεκοίνου καὶ ὁ Πάπας Πίος Ζ' τῷ Ναπολέοντι. (Βλ. Π. Χιώτην Γ', σελ. 868).

Ἀγγλίας συμμαχίαν τοῦ σουλτάνου κατὰ τοῦ Ναπολέοντος. Ὁ Σελὶμ ἐγκαρδιωθεὶς ὑπὸ τοῦ πολυμηχάνου καὶ τολμητίου πρεσβευτοῦ διέταξε τὴν ταχεῖαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὀχύρωσιν, καὶ ἀφοῦ αὕτη διὰ τῆς ἐνζήλου ἐπιστασίας τοῦ Σεβαστιάνη ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου ἐξησφαλίσθη ἐδήλωσεν, ὅτι οὐδεμίαν τῶν προτάσεων τῶν Ἀγγλο-Ῥώσσων ἔχει τὴν διάθεσιν νὰ ἐκπληρώσῃ. Οἱ Ἄγγλοι ἐπιδεικτικῶς μόνον παρουσιασθέντες πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ μὴ ἔχοντες τὰ ἀνάλογα πρὸς προσβολὴν αὐτῆς μέσα, ἀνεχώρησαν ἄπρακτοι, καὶ ἐξελθόντες τοῦ Ἑλλησπόντου κατηυθύνθησαν εἰς τὰ παράλια τῆς Αἰγύπτου.

Οἱ ἐν Ἑπτανήσῳ συγκεντρωθέντες Ῥῶσσοι δὲν ἔπαυον ἐνζήλως ἐργαζόμενοι εἰς προσοικείωσιν τῶν Ἑλλήνων, ὅπως ἐν ἀνάγκῃ καὶ πάλιν μεταχειρισθῶσιν αὐτοὺς πρὸς περισπασμὸν τῆς Τουρκίας. Ἐκτὸς δὲ τῶν ἄλλων μεγάλως περιεποιοῦντο τοὺς ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ λυσσωδῶς καταδιωκομένους ἁρματωλοὺς τῆς Ἠπείρου καὶ Ἀκαρνανίας, διὰ τῶν ὁποίων ἐφρόντιζον καὶ ἵνα διαδίδωσι τὰς περὶ ἀπελευθερώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ γένους παλαιὰς προφητείας. Οὕτω δ' ἐπιδεξίως καὶ πάλιν ἡ Ῥωσσία κατώρθωσε νὰ προσελκύσῃ τὴν ἀφοσίωσιν καὶ τὰς ἐλπίδας τῶν Ἑλλήνων. Κάλλιστα δὲ διερμηνεύει τὰ αἰσθήματα ταῦτα ὁ ἐν Πετρουπόλει πρεσβευτὴς τῆς Ἰονίου Πολιτείας Νεράντσης, ὅστις ἀπαντῶν εἰς τὸν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸν Βοῦδβεργ δικαιολογοῦντα αὐτῷ τὴν ὑπὸ Μιχελσῶνος κατάληψιν τῆς Μολδοβλαχίας, ἔλεγε καὶ τὰ ἑξῆς.

« Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ ἐν ἀλύσεσι καὶ ὑπὸ ζυγὸν τυραννικὸν διετήρησεν ἄσβεστον τὴν ἐλπίδα περὶ ἀνακτήσεως τῆς ἐλευθερίας του, τὸ δὲ τοιοῦτον εὐεργέτημα προσδοκᾷ παρὰ τῆς Ῥωσσίας, μεθ' ἧς οἱ Ἕλληνες σφιχτῶς συνδέονται διὰ τὸ ὁμόθρησκον καὶ τὴν ταὐτότητα τῶν ἰδεῶν, πρόθυμοι νὰ χύσωσιν, ὡς ἄλλοτε, ὅλον τὸ αἷμά των ὑπὲρ αὐτῆς. Ἡ ἑπτανήσιος Πολιτεία δὲν ἀγνοεῖ τὰ δεινὰ, τὰ ὁποῖα τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος θέλει ὑποφέρει κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου τούτου. Δύναται ὅμως νὰ διαβεβαιώσῃ τὴν Α. Αὐτοκρατορικὴν Μεγαλειότητα, ὅτι ἔχει τὸ θάρρος νὰ ὑποστῇ τὰ πάντα, ἀρκεῖ μόνον ὅτι ἡ τύχη αὐτῆς συνδέεται μετὰ τῶν ὅπλων τῆς Α. Α Μ.... Πεποιθυῖα δὲ ἡ Πολιτεία ὅτι ἡ δύναμις αὕτη (ἡ Ῥωσσία) ἐπιθυμεῖ τὴν εὐτυχίαν καὶ τὴν στερέωσιν τῆς πολιτικῆς της ὑπάρξεως, θέλει δώσει πρὸς τὴν Ἑλλάδα τὸ παράδειγμα τῆς καρτερίας μεθ' ἧς οἱ Ἕλληνες ὀφείλουσι νὰ ὑπομένωσιν ὅλα τὰ δεινὰ ὑπὲρ δικαίας αἰτίας, καὶ ὅπως ἴδωσι τὴν πατρίδα ἀπαλλαττομένην τυραννικοῦ ζυγοῦ, ὅστις ὑπὲρ τοὺς τέσσαρας αἰῶνας καταβαρύνει αὐτήν (1) ».

(1) Lunzi, della republica settinsulare, Bologna 1863, σελ. 198—199.

Ὁ σουλτάνος διεγειρόμενος ὑπὸ τοῦ Σεβαστιάνη ἐξέδωκε διαμαρτύρησιν κατὰ τῆς ἐν Ἑπτανήσῳ συναθροίσεως τῶν Ῥωσσικῶν στρατευμάτων (5 Ἰανουαρίου 1807), ἐν ᾗ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔλεγε καὶ ταῦτα.

« Ἡ αὐλὴ τῆς Πετρουπόλεως κατέστησε τὰς ἑπτὰ νήσους κέντρον ἑνώσεως ὅλων τῶν ἀποστατῶν τοῦ σουλτάνου, τῶν κατοικούντων τὰς πλησιοχώρους τῆς Ῥούμελης ἐπαρχίας. Τούτους δὲ λάθρα προσελκύουσα φανερῶς ὁδηγεῖ καὶ φέρει ὡς λῃστὰς καὶ ὀλετῆρας τῶν ἡμετέρων ἐπαρχιῶν, ἀνοίγουσα δὲ αὐτοῖς καταφύγιον διαφυλλάττει ἀπὸ τῆς δικαίας ἡμῶν καταδιώξεως. Πᾶσαν δὲ ῥᾳδιουργίαν διὰ τῶν ἀξιωματικῶν της καὶ πρακτόρων μετεχειρίσθη πρὸς διέγερσιν τῶν λαῶν ἐκείνων κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἰδίως (1) ».

Καθ' ἣν ἐποχὴν ταῦτα ἡ Πύλη ἔγραφε, συνελθόντες ἐν Λευκάδι οἱ εἰς τὰ Ἰονικὰ στρατεύματα κατατεταγμένοι ἐπισημότεροι τῶν ὁπλαρχηγῶν τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Πελοποννήσου, συνεσκέπτοντο μετὰ τῶν Ῥώσσων πρακτόρων περὶ νέας κατὰ τῶν Τούρκων ἐπαναστάσεως τῆς Ἑλλάδος. « Ὅλα τὰ στρατεύματα, ἀφηγεῖται ὁ γερο-Κολοκοτρώνης, τὰ καπετανάτα τὰ κλέφτικα τῆς Ῥούμελης, εἶχαν καταφύγει εἰς τὴν Ἑπτάνησον ἀπὸ τὸν ἴδιον κατατρεγμὸν τὸν ἐδικόν μου. Ἡ Ῥωσσία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον τῆς Τουρκιᾶς καὶ διετάχθησαν ὅλα τὰ στρατεύματα νὰ ἐβγοῦν εἰς τὴν Ῥούμελην διὰ νὰ κτυπήσουν τοὺς Τούρκους. Ἐδοκίμασα καὶ ἐγὼ νὰ ὑπάγω εἰς τὴν Ἀγιὰ Μαύρα ὁποῦ εὑρίσκοντο ὅλοι αὐτοί, νὰ πάρω μερικοὺς καὶ νὰ ἔβγω εἰς τὴν Πελοπόννησον. Εἰς τὴν δούλευσιν τῆς Ῥωσσίας ἦσαν δύο τάγματα ἕνα Μανιάτικο ἐπὶ κεφαλῆς Πιεράκης Ζανέτμπεης, ὁ υἱὸς, καὶ τὸ ἄλλο Πελοποννησιακὸ ἐπὶ κεφαλῆς ὁ Ἀναγνωσταρᾶς. Αὐτοὶ ἦσαν εἰς τὴν Ζάκυνθο. Ὁ Παπαδόπουλος τοὺς ἐπρόσταξε νὰ φκιάσουν ἕνα πλοῖο πολεμικό. Ὅταν ἑτοιμαζόμουν διὰ νὰ ὑπάγω εἰς Ἅγια Μαύρα μὲ ἔπεσαν ἐπάνω ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, οἱ Πετιμεζαῖοι, ὁ Γιαννάκης Κολοκοτρώνης, ὁ Μέλιος, καὶ λοιποὶ ὀφφικαλέοι, καὶ μὲ εἶπαν, ὅτι μὴν πηγαίνῃς καὶ ἡμεῖς ἔχομεν τὴν ἄδειαν νὰ ἔχωμεν ἕνα πλοῖο, καὶ ἂν θέλῃς ἐμβαίνεις εἰς αὐτό· καὶ ἔτσι εὕρηκαν ἕνα σαμπέκο τούρκικο μὲ 10 κανόνια, τὸ ἀγοράσαμεν, καὶ ἐμβῆκα καπετάνιος εἰς αὐτό. Ἐπῆρα διαβατήριο, ἐπῆγα εἰς τὴν καθέδρα τῆς ρεπούμπλικας εἰς τοὺς Κορφοὺς, ἐκεῖ μὲ ἔδωσαν τὴν ἄδειαν διὰ νὰ κτυπῶ στερηᾶς καὶ θαλάσσης τοὺς Τούρκους, ὅθεν μὲ ἐβόλειε. Ἐπῆρα καὶ μιὰ ὀγδοηνταριὰ στρατιώτας τῆς ξηρᾶς καὶ ἐπῆγα πλησίον τῆς Πάτρας, Ἀχαΐαις

(1) Π. Χιώτης, Γ', σελ. 872.

λεγόμενο, καὶ ἔκαψα τὰ σπίτια, ταὶς ἰδιοκτησίαις, τὰ μαγαζιὰ τοῦ Σαὶτ ἀγᾶ, καὶ ἔπειτα ἐπέστρεψα εἰς τὴν Ζάκυνθον. Οἱ Ζακύνθιοι ἐπειδὴ καὶ εἶχαν ἀνάγκην ἀπὸ τροφὰς φερμένας ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον, ἔκαμαν μίαν ἀναφορὰν εἰς τὴν διοίκησιν, καὶ ἔλεγαν ὅτι νὰ μὴ κτυπήσουν πλέον τὸν Μωρηὰ, διότι οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐδέχοντο τοὺς παγαίνοντας ἐκεῖ διὰ ἐμπόριο· ἔτσι ἡ κυβέρνησις μ' ἐμπόδισε νὰ κτυπήσω τὴν ξηρὰ καὶ διετάχθηκα μόνον νὰ περιορισθῶ εἰς τὸν πόλεμον τῆς Ἁγίας Μαύρας (1). Εἰς τοὺς Κορφοὺς εὗρηκα τὸν Παπαδόπουλο καὶ τὸν Σινέβη, ὅστις ἑτοιμάζετο μαζὴ μὲ τὰ Ἀγγλικὰ νὰ κτυπήσουν τὴν Κωνσταντινούπολιν, τοῦ ἔδωκα μίαν γνώμην· ὅτι εἰς τὴν Ἑπτάνησον εὑρίσκονται 1,000 Ῥῶσσοι, καὶ 5,000 Ἕλληνες εἰς τὴν δούλευσιν τῆς Ἑπτανήσου, καὶ εἶχαν καὶ 12 κομμάτια ντελίνια τῆς Βαλτικῆς καὶ τῆς Μαύρης θαλάσσης· ἦσαν 40 ντελίνια, φρεγάδαις, καὶ μπρίκια, τὰ ὁποῖα εἶχε βγάλει διὰ νὰ κτυπήσῃ τὸν Βοναπάρτη· καὶ μὲ ἄλλους 10,000 νησιώτας, νὰ γίνωμε χιλιάδες 25, καὶ ἕξη καράβια διὰ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, καὶ τὰ ἄλλα διὰ τῆς Αἰγίνης νὰ ἀποβιβασθῶμεν ἔξω, καὶ τοὺς ὑποσχόμουν εἰς δύο μῆνας νὰ ἐλευθερώσω τὴν Πελοπόννησον. Ὁ στρατηγὸς Παπαδόπουλος ἐδέχθηκε τὴν πρότασίν μου, ἔγινε συμβούλιο ἀπὸ τὸν Σινέβη, Μοτσενίγο (γενικὸς διοικητὴς), Μπενάκη, καὶ ἀντιναύαρχον Λέλη, καὶ στρατηγὸν Ἀτρέμ. Ὁ Παπαδόπουλος τὸ ἀνάφερε εἰς τὸ συμβούλιο, καὶ ὁ Μπενάκης ἐναντιώθη λέγων, ὅτι τὴν πατρίδα μου ἐγὼ δὲν τὴν χαλάω ἄλλη μιὰ φορὰ σὰν τὸν πατέρα μου. Ὁ Μοτσενίγος εἶπε, ὅτι πρέπει νὰ ὑπάγουν νὰ κτυπήσουν μὲ τὰ Ἀγγλικὰ τὸ κεφάλι ὁποῦ

(1) Συνεπείᾳ καὶ τῶν παραστάσεων τῶν Ζακυνθίων, καὶ τῆς ἀναμνήσεως τῶν ἐπὶ Ὀρλὼφ παθημάτων παρεμποδίσθη ἡ νέα τῶν Πελοποννησίων ἐξέγερσις. Οὕτω ὁ στρατηγὸς Παπαδόπουλος ἀπαντῶν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ πρώην ἡγεμόνος τῆς Μάνης Τζανέτμπεη, διαβεβαιοῦντα περὶ τῶν πρὸς νέαν ἀνταρσίαν διαθέσεων τῶν συμπατριωτῶν του, ἔγραφε καὶ τὰ ἑξῆς (21 Φεβρ. 1807) « Διὰ τὸ ζήτημα ὁποῦ κάνετε διὰ τὴν πατρίδα σας καὶ τὴν καλὴν προθυμίαν ὁπου παρασταίνει εἰς τὸν Αὐτοκράτορα, ἐπαινῶ τὸν στοχασμόν τους, καυχῶ τὴν ἀνδρίαν τους, μὰ τὸ διάστημα τοῦ καιροῦ δὲν καλεῖ νὰ εὐχαριστηθοῦμε μὲ τὸ ποθούμενον, καὶ διὰ τὸ παρὸν δὲν τὸ εὑρίσκομεν εὔλογον· στοχάζομαι τὸ πρώην συμβεβηκὸς τὸν καιρὸν τοῦ Ὀρλώφ.... Ὅλα τὰ παλληκάρια ἂς ἦναι πάντοτε ἕτοιμα διὰ κάθε μας χρείαν, τὰ ἅρματά τους κατὰ τάξιν ὡς εἶναι τὸ πρέπον, καὶ μετὰ ταῦτα θέλω σᾶς διορίσει ὡς ἀκολουθήσει... Ἐσήμερης ἔλαβα καὶ ἄλλοξσας γράμμα καὶ τὴν γραφὴν τοῦ πατρός σας καλῶς ἐκατάλαβα, καὶ ἐπαινῶ τὴν προθυμίαν τῶν συμπατριωτῶν σας, ὡς τόσον πρέπει ὑπομονὴ, καὶ κάθε πρᾶγμα ἔχει τὸν καιρόν του. » Ἱστορικαὶ Ἀλήθειαι περὶ Μάνης, σελ. 38—39.

εἶναι ἡ Κωνσταντινούπολις, καὶ ἔπειτα ὅταν κτυπήσωμεν τὸ κεφάλι, τὸ ἐπίλοιπον εἶναι ἐδικόν μας. Ἔτσι ἐδέχθησαν τὴν γνώμην του καὶ ἀπέρριψαν τὴν ἐδικήν μου (1). »

Ὅταν ὁ Ἀγγλικὸς στόλος παραβιάσας τὸν Ἑλλήσποντον ἐπαρουσιάσθη πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ἐν Ἑπτανήσῳ διαμένων ναύαρχος τῆς Ῥωσσίας Δημήτριος Σινιάβιν ἀναχωρήσας ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ, ἐξέδωκε τὴν ἑξῆς προκήρυξιν.

« Τοῖς ἐν τῇ Ὀθωμανικῇ ἐπικρατείᾳ κατοικοῦσι Χριστιανοῖς.

» Μὲ τὸ νὰ ἀθέτησεν ἡ ὀθωμανικὴ διοίκησις τὰς συνθήκας, ὁποῦ ἐσυμφώνησε μὲ τὸ ῥωσσικὸν κράτος, πραγματευομένη μυστικὰς ἀνταποκρίσεις μὲ τὸν ἐχθρὸν τῆς ἡσυχίας τοῦ κόσμου, ἔβιασε τὴν Μεγαλειότητά του νὰ μεταχειρισθῇ τὰς δυνάμεις ὁποῦ ὁ Κύριος τῶν Κυρίων ἔθεσεν εἰς χεῖράς του, νὰ ἐμποδίσῃ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπιβουλῆς πρὸς ἀσφάλειαν τῆς ἐπικρατείας του, καὶ ἐπρόσταξεν ἐπιδρομὴν εἰς τὰς ὀθωμανικὰς ἐπαρχίας.

» Χριστιανοί! Ἐὰν ἡ περίστασις τοῦ κόσμου δὲν ἐσύντρεξεν εἰς τὸν ἀπερασμένον καιρὸν διὰ νὰ ὠφεληθῇ ἡ κατάστασίς σας, ὁ παρὼν ὄντας ὁ πλέον εὐπρόσδεκτος, σᾶς παρακαλῶ ἐν ὀνόματι τοῦ Αὐγούστου μου νὰ προσδεχθῆτε τὰς Ῥωσσικὰς δυνάμεις μὲ τὸν ζῆλον ὁποῦ ἡ πίστις καὶ τὸ χρέος τῆς ἐνεργείας διατάζουν· νὰ ἑνωθῆτε, ὅσοι δύνασθε, μὲ ἀνδρίαν, εἰς τὰς ἐκστρατείας μας ἐναντίον τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ, καὶ σᾶς τάζω, ὅτι θέλετε ἀπολαύσει τὸ Αὐτοκρατορικὸν ἔλεος εἰς ἀνταμοιβὴν τῆς ἐπιμελείας σας.

» Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στόλου καὶ στρατευμάτων τῆς Αὐτοκρατορικῆς Ῥωσσικῆς Μεγαλειότητος καὶ διαφόρων ταγμάτων ἱππεὺς

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΙΝΙΑΒΙΝ.

» Ἐδόθη ἀπὸ τὸ καράβι ὀνομαζόμενον Τβέρντ, κατὰ Μάρτιον τοῦ 1807 (2) ».

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ ῥωσσικοῦ στόλου ὁ θηριώδης τῶν Ἰωαννίνων σατράπης Ἀλῆς πασᾶς, διεγειρόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος ἤρχισε τὰς κατὰ τῆς Ἰονίου πολιτείας ἐχθροπραξίας. Ὅθεν περὶ τὰς ἀρχὰς Μαΐου 1807 ἑνδεκα χιλιάδες Ἀλβανῶν πεζῶν καὶ ἱππέων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Βελῆ πασᾶ ἐπιπεσόντες κατὰ τῆς Πρεβέζης καὶ Βονίτσης διήρπασαν καὶ κατέφθειραν πᾶν τὸ ἑλληνικόν, καὶ μετὰ τοῦτο ἀκράτητοι ἐφώρμησαν κατὰ τῆς Λευκάδος. Ἀλλ' οἱ κάτοικοι

(1) Διήγησις συμβάντων τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, σελ. 29—31.

(2) Ἀλήθειαι περὶ Μάνης, σελ. 10. Ὁ Κύριος Φιλήμων (Δοκίμιον περὶ Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως Α'. σελ. 321) ἐσφαλμένως ἀνάγει τὴν προκήρυξιν ταύτην εἰς τὴν ἐν ἔτει 1770 ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἀνωτέρῳ περὶ Μάνης διατριβῇ κακῶς αὕτη φέρει τὸ ἔτος 1803, ἀντὶ 1807.

τῆς νήσου μετὰ τῶν παρατυχόντων Ῥώσσων καὶ ἁρματωλῶν, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες τὸν ἀείμνηστον Ἰωάννην Καποδίστριαν, ἡρωϊκῶς ἀπέκρουσαν τὰ ἀλβανικὰ στρατεύματα (1). Συνεπείᾳ τούτου ἡ Γερουσία τῆς Ἑπτανήσου ἐπισήμως κηρύξασα (17 Ἰουνίου) τὸν κατὰ τοῦ Ναπολέοντος καὶ τοῦ σουλτάνου πόλεμον, προσεκάλεσεν ἐν ὀνόματι τῆς *ἑλληνικῆς φιλοτιμίας* τοὺς Ἰονίους πλοιάρχους ἵνα κατατρέχωσι τὰ ὑπὸ τὴν γαλλικὴν σημαίαν πλοῖα. Συγχρόνως δὲ, προτροπῇ καὶ ἐνεργείᾳ τοῦ Καποδιστρίου, οἱ ἐν Λευκάδι τέως ὑποθαλπόμενοι ἁρματωλοὶ ἐξελθόντες εἰς τὴν Στερεὰν καὶ ἑνωθέντες μετ' ἄλλων κλεπτῶν, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ Κατσαντώνη καὶ τοῦ Κίτσου Μπότσαρη διέτρεχον τὴν Ἤπειρον, Ἀκαρνανίαν, καὶ Θεσσαλίαν, καὶ εἰς συνεχεῖς μάχας κατέφθειραν τοὺς στρατοὺς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ (2).

Κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1807 ὁ ὑπὸ τὸν Σινιάβιν ῥωσσικὸς στόλος ἐλθὼν εἰς τὴν Ὕδραν προσεκάλετε τοὺς κατοίκους εἰς ἐπανάστασιν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δύο φατρίαι σπουδαίως ἐν τῇ νήσῳ περὶ πρωτείων ἤριζον. Ἡ μία ἀρχηγὸν εἶχε τὸν διοικητὴν Γεώργιον Βούλγαρην, ἄνδρα ἀκέραιον, ἀνδρεῖον, καὶ διὰ μόνης τῆς προσωπικῆς του ἱκανότητος ἐξ ἁπλοῦ ναύτου ἀνελθόντα εἰς τὸν βαθμὸν διευθυντοῦ τῆς ναυαρχίδος καὶ πάντων τῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ στόλῳ ὑπηρετούντων Ἑλλήνων. Ἡ δὲ δευτέρα ἀποτελουμένη ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς διοικήσεως τοῦ Βούλγαρη δυσηρεστημένων ἦγετο ὑπὸ τοῦ Ἀνδρέα Λαζάρου Κουντουριώτου, ἀνδρὸς ἐξέχοντος ἐπὶ πλούτῳ καὶ ἐπὶ πατριωτισμῷ ἀγνοτάτῳ, καὶ τετιμημένου ὑπὸ τῆς Ἰονίου Πολιτείας τῷ τίτλῳ τοῦ ὑποπροξένου. Καὶ ὁ μὲν Βούλγαρης θεωρῶν τὸ κίνημα ἄσκοπον, ὑπερηφάνως ἀπέῤῥιψε τὰς προτάσεις τῶν Ῥώσσων, πλὴν καὶ μὴ δυνάμενος νὰ καταστείλῃ τὴν ὁρμὴν τοῦ φιλορωσσίζοντος ὄχλου, ἀνεχώρησεν εἰς Ἀθήνας, καὶ πληροφορήσας τὸ διβάνιον περὶ τῶν συμβάντων, οὐδένα τῶν συμπατριωτῶν του ἠθέλησε νὰ ἐνοχοποιήσῃ, ἀλλ' εἰς τὴν βίαν τῶν Ῥώσσων ἀπέδωκε τὰ γενόμενα. Οὕτω οἱ Ὑδραῖοι ἐπαναστατήσαντες ἀνεπέτασαν ἐν μέσῳ πανδήμου χαρᾶς τὴν ῥωσσικὴν σημαίαν ἐπὶ τῶν πλοίων των· ἐξ ὑπερβάλλοντος δ' ἐνθουσιασμοῦ οἱ ἀνδρεῖοι πλοίαρχοι Κυριάκος Σκούρτης, Ἀντώνιος Χατσῆ Τούκας, καὶ Ἀναστάσιος Βαλῆς καταδρομικῶς διατρέχοντες

(1) Ἀρ. Βαλαωρίτου, Ἀθανάσης Διάκος, σελ. 204—209.

(2) Π. Χιώτης. Γ', σελ. 878.

τὸ Αἰγαῖον, πανηγυρικῶς ἐν τῇ νήσῳ των ὡδήγουν τὰ αἰχμαλωτιζόμενα ὀθωμανικὰ πλοῖα (1).

Ὁ Σινιάβιν ἀποπλεύσας ἐξ Ὕδρας ἔστειλεν εἰς Ψαρὰ τὸν ὑπασπιστήν του Παλατίνον· οὗτος δὲ παρουσιασθεὶς εἰς τὴν δημογεροντίαν τῆς νήσου ἐδήλωσε τὸ αἴτιον τῆς ἀποστολῆς του, καὶ παραστήσας τὴν ἄφευκτον διάλυσιν τοῦ τουρκικοῦ κράτους (2), ἐν ὀνόματι τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας προσεκάλει αὐτοὺς εἰς ἐπανάστασιν. Ἀλλ' οἱ Ψαριανοὶ ζωηρὰν διατηροῦντες τὴν ἀνάμνησιν τῆς ἐπὶ Ὀρλὼφ ἐγκαταλείψεως, πρὸς μὲν τοὺς Ῥώσσους ἀπήντησαν, ὅτι εἶναι *πρόθυμοι νὰ ἐπαναστατήσωσι κατὰ τοῦ σουλτάνου· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ τόπος εἶναι νῆσος, καὶ ἔχουν ἀνάγκην τὰ πρὸς ζωάρκειάν των νὰ προμηθεύωνται ἀπὸ τὴν Τουρκίαν, νὰ μένουν πρὸς καιρὸν φαγιάδες καὶ νὰ ταξειδεύουν μὲ τὰ πλοιάριά των εἰς τὸ τουρκικὸν κράτος διὰ νὰ λαμβάνουν τ' ἀναγκαῖα τρόφιμα καὶ νὰ τὰ κομίζουν εἰς τὴν νῆσόν των. Εἰς ὁποιανδήποτε δὲ περίστασιν ὁ στόλος ἤθελε τυχὸν πάθει ἔλλειψιν τροφίμων, οὗτοι ἔχοντες ἐπὶ τῆς νήσου των ἄφθονα νὰ χορηγῶσι καὶ εἰς αὐτόν. Καθόσον δὲ ἀφορᾷ τὴν ἐπανάστασιν, τοῦτο θέλει γένει ἀφοῦ ἴδοῦν τὰς ῥωσσικὰς δυνάμεις στερεωμένας εἰς τὰ μέρη ταῦτα.* » Συνάμα δὲ κρυφίως ἐβεβαίωσαν καὶ τὸ διβάνιον περὶ τῆς πρὸς τὸν σουλτάνον πίστεώς των (3).

Μετὰ ταῦτα ὁ Σινιάβιν καταλαβὼν τὴν Τένεδον (22 Ἀπριλίου), καὶ νικήσας ἐν ναυμαχίᾳ τὸν ὑπὸ τὸν Σεὶδ Ἀλῆν ὀθωμανικὸν στόλον δὲν ἐτόλμησε νὰ μιμηθῇ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἄγγλου ναυάρχου, διελθόντος πρὸ ὀλίγου τὸν Ἑλλήσποντον, ἀλλ' ἐνταῦθα παραμείνας περιωρίσθη ἵνα διακόψῃ πᾶσαν μετὰ τοῦ Αἰγαίου συγκοινωνίαν τῶν ἐχθρῶν.

Ὀλίγον πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ῥωσσικοῦ στόλου ὁ ἄγριος τῶν Ἰωαννίνων σατράπης, κύριος ἤδη ὢν τῆς Ἠπείρου, Στερεᾶς Ἑλλάδος, Πελοποννήσου, καὶ Θεσσαλίας, παντοιοτρόπως προσεπάθησεν ἵνα κατα-

---

(1) Γεωρ. Δ. Κριεζῆ, ἱστορία τῆς νήσου Ὕδρας, Ἐν Πάτραις 1860, σελ. 123—125.—Ἀντωνίου Μιαούλη, Ὑπόμνημα περὶ τῆς νήσου Ὕδρας. Ἐν Ἀθήναις 1864. σελ. 36—37.

(2) Ὁ Παλατίνος, τόσον ἐν Ὕδρᾳ καθὼς καὶ εἰς Ψαρά, ἵνα παραστήσῃ, ὅτι ἡ Τουρκία ἀπόλλυται παρωμοίαζεν αὐτὴν πρὸς πρέζαν ταμβάκου, ἣν ἀμέσως ἐξέβρόφα. Ἀλλ' οἱ Ψαριανοὶ ἐχαμογέλασαν καὶ κρυφομιλοῦντες εἶπον μεταξύ των « Τοῦτος μᾶς ἔχαμε τὴν Τουρκία μία πρέβα ταμβάκο, ἡμεῖς ὅμως εἰξεύρομεν τί ἐπάθαμεν! »

(3) Κ. Νικοδήμου, ὑπόμνημα τῆς νήσου Ψαρῶν, σελ. 47—49.

στρέψῃ καὶ τὴν ἐν Ὀλύμπῳ φωλεὰν τοῦ ἑλληνισμοῦ, παραλύοντος διὰ τῆς καρτερικῆς αὐτοῦ ἀντιστάσεως τὰ σχέδια τοῦ νέου ἐκείνου Φαλάριδος. Τὴν Θεσσαλίαν εἶχον κατακλύσει στίφη ἀγρίων Ἀλβανῶν, οἵτινες μετὰ τῆς συνήθους βαρβαρότητος διήρπαζον καὶ κατέφθειρον πᾶν τὸ ἑλληνικόν. Ἀλλ' οἱ φιλοπόλεμοι τοῦ Ὀλύμπου ἁρματωλοὶ διὰ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου ἀντέκρουσαν τοὺς λῃστὰς τούτους, καὶ τὴν ἐπηρμένην τοῦ Ἀλῆ ὀφρὺν κατέῤῥιψαν. Ἐπὶ τέλους οὔτως ἀδυνατῶν ἵνα διὰ τῆς δυνάμεως κατορθώσῃ τι συντελοῦν εἰς παγίωσιν τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ αὐτεξουσιότητός του, προσέφυγεν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἀτίμου τῆς δολοφονίας καὶ τῆς ἀλληλοκτονίας μέσου. Ὅθεν διαφθείρας τινὰς τῶν ἐντοπίων, παρὰ τὰ εἰθισμένα ὠνόμασεν αὐτοὺς ἁρματωλοὺς ἐπὶ τῇ ὑποχρεώσει τοῦ νὰ καταστρέψωσι τοὺς ὑπὸ τῆς Πύλης ἀνεγνωρισμένους. Πρῶτος δὲ τοιοῦτος διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ ἁρματωλὸς Ἐλασσῶνος ὁ ἐκ Βλαχολειβάδου Βλαχοθόδωρος, ἀντὶ τοῦ Νίκου Τσάρα.

Ὁ τελευταῖος μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἁρματωλῶν τὸν κλεπτικὸν ἀσπαθεὶς βίον ἤρχισε νὰ διατρέχῃ τὴν Θεσσαλίαν, τὰ πάντα φθείρων καὶ ἀπολύων. Ἐπὶ τέλους δὲ συγκροτήσας ἐν τῷ ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου μονιδρίῳ τῆς Παναγίας *σύνοδον* ἀπεφάσισεν ἵνα ἐκδικηθῇ τὸν Ἀλῆν διὰ πρωτακούστου ἴσως πραξικοπήματος. Ὅθεν καταρτίσας ἐν Πλαταμῶνι στολίσκον, καὶ ἀπὸ τρομεροῦ ἁρματωλοῦ εἰς τὸν τρομερώτερον τῶν καταδρομέων μετασχηματισθεὶς, διὰ συνεχῶν ἀποβάσεων παρηνόχλει τὰ παράλια τῆς Θεσσαλίας, ἐξαναγκάζων τοὺς κατοίκους, χριστιανοὺς καὶ Τούρκους, ἵνα στείλωσιν ἐπιτροπὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ *προσκλαθῶσιν* εἰς τὸν σουλτάνον κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ὡς ἀνικάνου νὰ διατηρήσῃ τὴν ἡσυχίαν τῶν ὑπὸ τὴν κυβέρνησίν του τόπων. Ναύλοχον δ' ἔχων ὁ Νικοτσάρας τὰς νήσους Σκίαθον καὶ Σκόπελον ἤρξατο ἵνα συλλαμβάνῃ καὶ πᾶν διερχόμενον πλοῖον, μέχρι τοῦ Ἑλλησπόντου ἐκτείνων τὰς πειρατικὰς αὐτοῦ ἐκδρομὰς, καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀλῆ ἐπιῤῥίπτων πᾶσαν τὴν εὐθύνην.

Ἐν ἔτει 1806 ὁ Νικοτσάρας καταδιωχθεὶς ὑπὸ τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου ἦλθεν εἰς Ὕδραν, καὶ λαβὼν πιστοποίησιν Ἰονικῆς ὑπηκοότητος παρὰ τοῦ ἐνταῦθα ὑποπροξένου τῆς Πολιτείας (1), μετέβη εἰς

(1) Παρὰ τῷ ἐν Ἀταλάντῃ ἐπιζῶντι μονογενεῖ αὐτοῦ υἱῷ Παναγιώτῃ Τσαροπούλῳ, εὑρὼν τὸ πιστοποιητικὸν τοῦτο ἐν πρωτοτύπῳ ἰταλιστὶ χάριν περιεργείας ἐξελληνίζω.

« Ἡμεῖς Λάζαρος Ἀνδρέα Κουντουριώτης πρόξενος ἐν Ὕδρᾳ τῆς ἐξοχωτάτης Δημοκρατίας τῶν ἑπτὰ νήσων. Πιστοποιοῦμεν καὶ ἐπιβεβαιοῦμεν παντὶ τῷ θεωμένῳ,

Ἐπτάνησον πρὸς παραχείμασιν. Κατὰ δὲ τὸ ἔαρ τοῦ ἑπομένου ἔτους ἐπανελθὼν εἰς Ὕδραν ἔλαβεν ἐπίσημον διαβατήριον τῆς κοινότητος, ὅτι μεταβαίνει εἰς τὰς Σποράδας πρὸς στρατολόγησιν ἐθελοντῶν (1). Ὁ Σινιάβιν γνωρίζων καὶ ἐκ συστάσεων ἐπισήμων καὶ ἐκ φήμης τὰ κατορθώματα καὶ τὴν ἀνδρείαν τοῦ τολμηροῦ καταδρομέως, παντὶ σθένει προσεπάθησεν ἵνα προσοικειούμενος αὐτὸν μεταχειρισθῇ πρὸς ἀποτελεσματικώτερον τῆς Τουρκίας ἀντιπερισπασμόν. Ὅθεν κατὰ πρῶτον μὲν διὰ τοῦ ὑπασπιστοῦ του Παλατίνου, ἀκολούθως δὲ ὁ ἴδιος ἔγραψεν αὐτῷ τὰς ἑξῆς ἐπιστολάς.

Τῇ 28 Μαΐου 1807 Τένεδο.

« *Καπετὰν Νίκο Τσάρα ἀκριβῶς σὲ χαιρετῶ.*

» Τὰ δύο σου γράμματα πρὸς τὸν ὑπεριξοχώτατον ναύαρχον ἔλαβα καὶ τὰ ἔκαμα γνωστὰ τῆς ὑπερεξοχότητός του. Εἰς ἀπόκρισιν μὲ προστάζει νὰ σοῦ γράψω καὶ νὰ σὲ εὐχαριστήσω διὰ τὸν ζῆλόν σου. Γράψε μου διατὶ ἐκατέ-

---

ὅτι ὁ ὑπήκοος τῆς Ἰονίου δημοκρατίας Νικόλαος Τσάρας ἐπεβιβάσθη ἐπὶ τοῦ ὑπὸ σημαίαν ὀθωμανικὴν ὑδραϊκοῦ πλοίου τοῦ καπετὰν Σταμάτη, καὶ συνοδευόμενος ὑπὸ τριῶν ὑπηρετῶν του διευθύνεται εἰς Κύθηρα, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ζάκυνθον καὶ Κέρκυραν. Διὸ δίδομεν αὐτῷ τὸ παρὸν, παρακαλοῦντες τοὺς πάντας ἵνα τῷ χορηγήσωσιν ἐν ἀνάγκῃ τὴν πρέπουσαν συνδρομὴν καὶ ὑποστήριξιν.

ΛΑΖΑΡΟΣ ΑΝΔΡΕΑ ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΗΣ Γ. Πρόξενος.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ Γραμματεύς ».

(1) Καὶ τοῦτο ἰταλιστὶ συντεταγμένον διασώζεται παρὰ τῷ Κυρ. Τσαροπούλῳ, καὶ ἔχει ἐν μεταφράσει οὕτω. « Ἡμεῖς ἀντιπρόσωποι καὶ σύνδικοι τῆς κοινότητος τῆς νήσου Ὕδρας. Πιστοποιοῦμεν, ὅτι ἀναχωρεῖ ἐντεῦθεν ὁ καπετὰν Νικόλαος Τσάρας μετὰ δεκατεσσάρων ἐθελοντῶν, καὶ ἐπιβαίνων εἰς τὸ μαρτίγγον « Ἅγιος Ἀθανάσιος » διοικούμενον ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου Ἰωάννου Νικολάου Ἕλληνος, μεταβαίνει εἰς τὰς νήσους Σκύρον, Σκόπελον, καὶ Σκίαθον, διὰ νὰ στρατολογήσῃ ἐθελοντὰς, καὶ ἐκεῖθεν μεταβῇ εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν ῥωσσικὸν στρατόπεδον τῆς Τενέδου. Ὅθεν παρακαλοῦμεν τοὺς πάντας ὅπως τῷ ἀφήσωσιν ἐλευθέραν τὴν δίοδον. Ἐξεδόθη ἐν τῇ καγγελαρίᾳ Ὕδρας τὴν 2 Μαΐου 1807. Δημήτριος Τσαμαδὸς σύνδικος. Νικόλαος Οἰκονόμου σύνδικος. Γεώργιος Τρίπος γραμματεύς ».

Ὁ ἐν Σκιάθῳ διαμένων ταγματάρχης Ἀλβέρτης ἐξέδωκε τὸ ἑξῆς ὑπὲρ τοῦ Νικοτσάρα πιστοποιητικόν.

« Ὁ ἐπιφέρων τὸ παρὸν ἀξιωματικὸς τῆς ἰμπερατορικῆς μεγαλειότητος κύριος καπετὰν Νικόλαος Τσάρας, κατὰ τὰ εἰς χεῖράς του ντοκουμέντα, τὸν ἐγνώρισα ὡς ἄνθρωπον ἀξιωματικὸν καὶ ἀπεσταλμένον δι' ὑπόθεσιν βασιλικὴν παρὰ τοῦ ἐξοχωτάτου γενικοῦ ἀρχιστρατήγου Ἐμμανουὴλ Γρηγόροβιτζ Παπαδόπουλου, καὶ διὰ κάθε ἀσφάλειαν τοῦ δίδω τὸ παρὸν ὑπογεγραμμένον μὲ τὴν βοῦλάν μου.

Τῇ 1 Ἰουνίου 1807, Σκιάθῳ.

ΜΑΓΙΟΡ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΛΜΠΕΡΤΗΣ.

ὅης ἀπὸ τὴν Ζάκυνθον εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη, καὶ τί στοχάζεσαι νὰ κάμῃς. Ἐγὼ ὡς φίλος ὅλων τῶν παλληκαριῶν, καθὼς ἐλπίζω νὰ ἔχῃς ἀκουστά, σὲ συμβουλεύω νὰ ἀπολύσῃς ἀπὸ κατατρεμοὺς τοὺς τόπους ὁποῦ ζοῦν Χριστιανοί, διατὶ ὅ,τι κακὸ τῶν Τουρκῶν κάμνεις ξεθυμαίνουν ὕστερα ἀφοῦ ἀναχωρήσῃς ἀπάνω εἰς τοὺς ὁμοπίστους. Ἐὰν ἦσαι καλὸς νὰ κάμῃς καμμίαν ἐκστρατείαν, ἡ ὁποία νὰ πληγώσῃ τὸν ἐχθρόν, μὲ σίγουρο ἰνκόντρο (1) Ἔλα ἐδῶ νὰ σὲ παραστήσω τοῦ ἀρμιράλιου, νὰ σοῦ δώσῃ ταὶς νουθεσίαις του. Ἐλπίζω, ὅτι ἔταν θέλεις κάμει, καὶ εἶμαι ὁ εἰλικρινής σου φίλος καὶ δοῦλος,

Νὰ δοθῇ εἰς ἴδια χέρια τοῦ καπετὰν ΠΑΛΑΤΙΝΟΣ».

Νίκου Τσάρα, ὅπου εὑρίσκεται.

Τῇ 7 Ἰουνίου 1807 Τένεδο.

«*Καπετὰν Νίκο Τσάρα.*

»Μοῦ ἐπαράστησαν τὸ ὄνομά σου, καὶ ἀνδρείαν σου. Ὅθεν χωρὶς νὰ χάνῃς αὐτοῦ τὸν καιρόν σου, λαμβάνωντας τὸ παρόν μου πάραυτα νὰ ἔλθῃς διὰ νὰ σὲ ἐπιχειρισθῶ καὶ νὰ σὲ ὑποτάξω εἰς τοὺς πόδας τοῦ ὑψηλοῦ θρόνου τοῦ τρισαυγούστου Αὐτοκράτορος διὰ λόγου σου. Γράφω τῶν αὐτοῦ προεστῶν νὰ σοῦ δώσουν τὸ ἱμπάρκο μὲ ἐξεπίτηδες καίκι.

Εἶμαι ὁ καλοθελητής σου

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΙΝΙΑΒΙΝΣ».

Τῇ 9 Ἰουνίου 1807 Τένεδο.

«*Εὐγ. καπετὰν Νίκο Τσάρα.*

»Ταύτην τὴν στιγμὴν λαμβάνω ἕτερόν σου γράμμα, ἀκούω τὰ γραφόμενα. Τὸ δὲ ἐκεῖνο ἀπὸ τὴν Ὕδραν ἀπὸ τὴν εὐγενείαν σου καὶ μαγγιὸρ Ἀναγνώστη, μὲ τὸ νὰ μὴν ἦλθεν ἀκόμη ὁ Κὺρ Σάρος, δὲν ἔλαβα. Μὲ τὸ σημερινὸ (7 τρέχοντος) ἐκατάλαβες τὴν ἐπιθυμίαν ὅπου ἔχω νὰ σὲ ἰδῶ, καὶ βέβαιος εἰς τὴν ἀνδρείαν σου καὶ προκοπὴν νὰ σὲ ἐπιχειρισθῶ ἀναλόγως τοῦ καιροῦ καὶ αἰτίας ὅπου μᾶς δώσουν. Ἰδοὺ ὅπου σοῦ στέλνω ἐξ ἐπίτηδες τὸ παρὸν ἀρμαμέντο (2), μὲ τὸ ὁποῖον ἔλα διὰ νὰ συνομιλήσωμεν διὰ τὰ πάντα.

Εἶμαι ὁ καλοθελητής σου.

(Τ. Σ.) ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΙΝΙΑΒΙΝΣ».

Ἐλθὼν εἰς Τένεδον ὁ Νικοτσάρας συνωμίλησε μετὰ τοῦ Ῥώσσου ναυάρχου, καὶ προέτεινεν ἐκστρατείαν παρατολμωτάτην· ὑπεσχέθη

(1) Εὐχαιρία.

(2) Πολεμικὸν πλοῖον.

δηλονότι ἵνα συγκεντρώσῃ πολυάριθμον ἁρματωλῶν σῶμα, καὶ διασχίζων τὴν Μακεδονίαν καὶ Βουλγαρίαν ἑνωθῇ μετὰ τοῦ ἐν Μολδοβλαχίᾳ ῥωσσικοῦ στρατοῦ, καὶ ὕστερον ῥιπτόμενος εἰς τὴν Σερβίαν βοηθήσῃ τὸν Καραγεώργην. Ὁ Σινιάβιν γνωρίζων τὸν ἡρωϊσμὸν τοῦ ῥιψοκινδύνου ἁρματωλοῦ διαφοροτρόπως ἐνεθάῤῥυνεν αὐτὸν, ὑποσχεθείς, ὅτι θέλει παραπλέει τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ἐκστρατείας, ἢ παραλαβὴν αὐτοῦ ἐν ἀποτυχίᾳ.

Μετὰ τοῦτο ὁ Τσάρας περάσας ἀμέσως εἰς τὴν Στερὰν Ἑλλάδα διεκοίνωσεν εἰς τοὺς ἁρματωλοὺς τὸ ἡρωϊκὸν αὐτοῦ σχέδιον, παριστῶν εὔκολον τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ, καὶ πολλὰ ἐν ὀνόματι τῆς Ῥωσσίας ἐγγυώμενος αὐτοῖς. Διακόσιοι πεντήκοντα Στερεοελλαδῖται προθύμως δεχθέντες ἵνα συνεκστρατεύσωσιν αὐτῷ μυστικῶς συνεκεντρώθησαν εἰς τὰ παράλια τῆς Φθιώτιδος, καὶ διὰ πλοιαρίων μεταβάντες εἰς Σκόπελον ἡνώθησαν μετὰ τῶν ἐκεῖ συνελθόντων ἰσαρίθμων Θεσσαλῶν, Μακεδόνων, καί τινων Αἰγαιοπελαγιτῶν. Ἀφοῦ δὲ τὰ πάντα ἐξωμαλύνθησαν ὁ Νικοτσάρας ὥρκισεν ἅπαντας ἐπὶ τοῦ εὐαγγελίου, καὶ ἀφοῦ ἀνεπέτασε τὰς ὑπὸ τοῦ Σινιάβιν σταλείσας τρεῖς σημαίας ἡτοιμάσθη πρὸς ἀπόπλουν.

Τὴν 23 Ἰουλίου ὁ ἁρματωλικὸς στρατὸς, ἀποτελούμενος ἐκ πεντακοσίων πεντήκοντα λογάδων, ἀναχωρήσας ἐκ Σκοπέλου ἀπεβιβάσθη εἰς Κατερίναν τοῦ Ὀλύμπου, καὶ ὁδεύσας διὰ τῆς κορυφοσειρᾶς τοῦ Πιερίου ὄρους διῆλθε τὰς γεφύρας τοῦ Ἀλιάκμωνος, Καραμσὰκ, καὶ Ἀξιοῦ. Ὁ Νικοτσάρας ἵνα ἐξαπατήσῃ τοὺς Τούρκους εἶχεν ἀναπετάσει τουρκικὰς σημαίας διακηρύττων, ὅτι κατὰ διαταγὴν σουλτανικὴν ἐστέλλετο ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐν Σερβίᾳ στρατευμάτων. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι Ὀθωμανοὶ ἐπίστευσαν ἐπὶ τοῖς κηρυττομένοις, ἀλλ' ὁ πασᾶς τῆς Θεσσαλονίκης ὑποπτευθείς, ἔστειλε τὸν σερδάρην μὲ τὴν ἐντολὴν ἵνα ζητήσῃ τὰ διαβατήρια. Οὗτος εὑρὼν τὸν Νικοτσάραν διαμένοντα ἐν τῷ σταθμῷ τοῦ Κουϊμεντσὲ, ὡς *βασιλικὸν ἄνθρωπον*, ἐξ ὀνόματος τοῦ πασᾶ τὸν παρεκάλεσεν ἵνα ἔλθῃ εἰς Θεσσαλονίκην πρὸς ἐπιθεώρησιν τῶν διαβατηρίων, καὶ μετὰ τοῦτο ἐλευθέρως ἐξακολουθήσῃ τὴν πορείαν του. Ὁ Νικοτσάρας ἰδὼν τὸ σχέδιόν του ἀνακαλυπτόμενον κατεβίβασεν ἀμέσως τὰς τουρκικὰς σημαίας, καὶ ἀναπετάσας τὰς χριστιανικὰς ἀπεδίωξε τὸν σερδάρην· οὗτος ὅμως συγκεντρώσας καὶ ἄλλα στρατεύματα ἦλθε διὰ νυκτὸς καὶ ἐπολιόρκησε τοὺς ἁρματωλοὺς, οἵτινες περὶ τὰ χα-

ράγματα ξιφήρεις ἐφορμήσαντες κατέφθειραν τοὺς πολεμίους, καὶ μετὰ τοῦτο πυρπολήσαντες τὰ ἐν Κουϊμετσὲ χάνια, ἀνῆλθον τὸ Κερκίνιον ὄρος καὶ ἐπροχώρησαν μέχρι τοῦ Κονιαροχωρίου, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς βίας καταλαβόντες διενυκτέρευσαν. Ἐντεῦθεν δὲ ἀπελθόντες ὥδευσαν διὰ τῆς κορυφοσειρᾶς μέχρι τῆς κωμοπόλεως Βέτερνας καὶ διελθόντες τὸν Στρυμόνα κατέλυσαν εἰς τὸ Δεμὶρ Χισσάρ. Οἱ ἐν Μελενίκῳ Τοῦρκοι ἐνισχυθέντες καὶ ὑπὸ πολλῶν Γιουρούκων καὶ Βουλγάρων κατέλαβον τὴν ἄνω τοῦ Δεμὶρ Χισσὰρ κλεισούραν καὶ ὀχυρωθέντες ἀνέμενον τὸν Νικοτσάραν· ἀλλ' οὗτος διὰ μόνης τῆς παρουσίας του τρέψας αὐτοὺς εἰς φυγὴν, εἰσῆλθεν εἰς τὸ Κερκίνιον δάσος καὶ διηυθύνθη εἰς Νευροκόπον. Πλὴν οἱ Τοῦρκοι καταλαβόντες ὅλας τὰς διόδους παρεκώλυσαν τὴν παραιτέρω πορείαν του. Ὁ Νικοτσάρας ὀπισθοχωρήσας εἰς Τσέρνοβαν, καὶ ἀφοῦ ἐπ' ὀλίγον ἐπανεπαύθη νύκτωρ διῆλθε τὸν ποταμὸν Νευροκόπην, καὶ ἐν σπουδῇ διηυθύνθη πρὸς τὸν Αἷμον. Ἐν τούτοις οἱ Τοῦρκοι πανταχόθεν συγκεντρωθέντες εἶχον πολιορκήσει τὸν Νικοτσάραν, ὅστις βλέπων, ὅτι ἀδύνατος καθίστατο ἡ περαιτέρω πορεία του ἠναγκάσθη ἵνα ὑποχωρήσῃ. Ἐπὶ τοῦ ὄρους Μενοικέως πολιορκηθεὶς ὑπὸ τεσσάρων χιλιάδων Τούρκων, Ἀλβανῶν, καὶ Γιουρούκων (1), ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν διοικητῶν τοῦ Νευροκόπου, καὶ τῶν Σερρῶν, ἐπὶ τρία ἡμερονύκτια ἠγωνίσθη καρτερικώτατα, καὶ ἐπὶ τέλους ξιφήρης διασχίσας τοὺς ἐχθροὺς διηυ-

(1) Οἱ Τοῦρκοι ὀνομάζουσιν οὕτω (Γιουρούκ=ὁδοιπόροι) τοὺς ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ σκηνίτας τουρκομάνους, τοὺς ὁποίους οἱ Ἕλληνες ἀποκαλοῦσι Κονιάριδες, ὡς ἐκ τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς των. Οὗτοι μεταφερθέντες κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς κατακτήσεως τῆς Ἑλλάδος ἐκ τῆς σατραπείας τοῦ Ἰκονίου ἐπὶ σκοπῷ ἐπιτηρήσεως καὶ καταπνίξεως πάσης πρὸς ἐπανάστασιν τῶν χριστιανῶν ἀποπείρας, διαβόητοι κατέστησαν διὰ τὸ φιλοπόλεμον αὐτῶν ἦθος, καὶ τὸ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἄγριον μῖσος. Μετὰ ταῦτα ὅμως ἐκφυλισθέντες κατέθεντο τὸν σίδηρον, καὶ ἀπὸ πολεμιστῶν εἰς κτηνοβοσκοὺς μετεβλήθησαν· τὸ δὲ πρότερον παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ Ἀλβανοῖς τρομερὸν ὄνομα αὐτῶν ὑβριστικὴν ἔχει νῦν σημασίαν. «Questi Juruck sono stati trasportati da Conia, allor quando fu conquistato l'imperio Greco, e furono espressamente obligati a spargersi nelle montagne e passagi, affine di tenere in freno li popoli conquistati abitanti nelle pianure e colline, e per ciò vengono distinti dai Greci col nome di Coniari, da Conia loro primitiva patria. Li sudetti juruck godono dei gran privilegi, e sono diretti da un juruck bey, da cui dipendono intieramente». Descrizione della Macedonia (Fundgrufen des Orients. Wien 1816, tom. V, σελ. 447.—Βλέπε πρὸς τούτοις Cousinery, Voyage dans la Macédoine, Paris 1831, tom. I, σελ. 183—196.—Pouqueville, Voyage dans la Grèce, II, σελ. 427, 431, III, σελ. 97—98).

θύνθη πρὸς τὴν Ζίχναν. Ἐν τούτοις ἔφθασε καὶ ὁ ναζίρης τῆς Δράμας ἐπὶ κεφαλῆς πέντε χιλιάδων Τούρκων καὶ Γιουρούκων, ὡς καὶ ἕτεραι τρεῖς χιλιάδες ὑπὸ τὸν Ἰσμαὴλ βέην τῶν Σερρῶν. Ὁ δὲ Νικοτσάρας ὀχυρωθεὶς εἰς τὰς κλεισούρας τῆς Ζίχνας, συνεκρότησε πολύωρον κατ' αὐτῶν μάχην, καὶ πολλοὺς καταφθείρας εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ζίχναν, καὶ ἐπὶ ἀπειλῇ πυρὸς καὶ σιδήρου ἐξουδετέρωσε τοὺς κατοίκους. Ἀλλ' ἤδη ὅλος ὁ λεγόμενος καζᾶς τῆς Ζίχνας, ἐξ ἑβδομήκοντα πέντε περίπου χωρίων ἀποτελούμενος, εἶχε λάβει τὰ ὅπλα, καὶ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ δερβέναγα Γιουσοὺφ βέη ἐπῆλθε κατ' αὐτοῦ. Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας οἱ περὶ τὸν Νικοτσάραν καρτερικώτατα ἀγωνίζονται πρὸς δεκαπέντε χιλιάδας ἐχθρῶν, καὶ διὰ συνεχῶν ἐξόδων ἀποδιώκουσι καὶ καταφθείρουσιν αὐτούς. Κατὰ τὸν ἐν Ζίχνᾳ πόλεμον λέγεται, ὅτι ὁ ἀρχηγὸς βλέπων τὴν ἔλλειψιν πολεμεφοδίων διέταξε τοὺς ἑταίρους ἵνα μόνον κατ' ἐπισήμων Τούρκων πυροβολῶσι, καὶ διὰ συνεχῶν ἐξάδων μὲ τὰ ξίφη κατακόπτωσιν αὐτούς. Τὴν νύκτα ὁ Νικοτσάρας ἐξαναγκασθεὶς ὑπὸ τῶν ἀποδεκατισθέντων συντρόφων του ἐξέρχεται τῆς Ζίχνας κατευθυνόμενος πρὸς τὸν Στρυμονικὸν κόλπον, ἔνθα ἤλπιζεν, ὅτι θέλει εὕρει τὰ ῥωσσικὰ πλοῖα. Κατευθυνόμενος ὅμως εἰς Πράουσταν (Πράβι) εὑρίσκει τὴν ἐπὶ τοῦ Ἀγγίτου ποταμοῦ γέφυραν πεφραγμένην δι' ἀλυσοδέτου πυλῶνος καὶ φρουρουμένην ὑπὸ πολλῶν Τούρκων. Ἀμέσως ἐφορμήσας κόπτει ὁ ἴδιος τὴν ἄλυσον, θραύει τὴν πύλην, καὶ ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῶν ἑταίρων ἀποδιώκει τοὺς ἐχθροὺς καὶ κατευθύνεται εἰς Πράουσταν. Ἐνταῦθα δὲ ὀχυρωθεὶς καὶ διανυκτερεύσας, περὶ τὰ χαράγματα ἐξέρχεται καὶ διὰ τῆς κορυφοσειρᾶς τοῦ Παγγαίου ὄρους καταβαίνει εἰς Ὀρφανόν, πλὴν μὴ εὑρὼν οὔτε Ῥώσσους οὔτε πλοῖα, διὰ τῆς παραθαλασσίου ὁδοῦ εἰσέρχεται εἰς τὴν Χαλκηδικὴν Χερσόνησον καὶ σῴζεται ἐν ταῖς μοναῖς τοῦ Ἄθωνος, ὅθεν διὰ πλοίων ἐπανέρχεται μετὰ δίμηνον ἀπουσίαν εἰς Σκόπελον (20 Σεπτεμβρίου). Κατὰ τὴν περίφημον ταύτην ἐκστρατείαν του καὶ τὴν ἔτι περιφημοτέραν κάθοδον ὁ Νικοτσάρας ἀπώλεσε τριακοσίους ἑβδομήκοντα ἄνδρας, πολλὰς δ' ἔφερον πληγὰς αὐτός τε καὶ οἱ πλείονες τῶν ἐπιζησάντων ἑταίρων.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ συνωμολογήθη ἡ ἐν Τιλσὶτ εἰρήνη (7 Ἰουλίου 1807), καθ' ἣν ὁ Ναπολέων ἐπιθυμῶν τὴν μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου κατὰ τῆς Ἀγγλίας συμμαχίαν, ἐθυσίασε τὰ συμφέροντα τῆς Πύλης, ἥτις χάριν αὐτοῦ τοσούτους εἶχεν ὑποστῆ κινδύνους. Μετ' ὀλίγον δὲ συν-

ὁμολογηθείσης καὶ ἀναχωρῆς μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Τουρκίας (12/24 Αὐγούστου), ὁ ἐν Τενέδῳ ναυλοχῶν Σινιάβιν διετάχθη ἵνα λύσῃ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἑλλησπόντου, καὶ ἐντελῶς παύσῃ τὰς κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν ἐχθροπραξίας.

Οὕτω λοιπὸν καὶ πάλιν οἱ πολυτλήμονες Ἕλληνες ὑπὸ τῆς ὁμοδόξου Ῥωσσίας ἐγκατελείφθησαν εἰς τὴν ἀγρίαν τῶν Μουσουλμάνων ἐκδίκησιν.

Ὁ διοικητὴς τῆς Ὕδρας Γεώργιος Βούλγαρης μετὰ τὴν ἐν τῇ νήσῳ ἐπικράτησιν τοῦ λεγομένου ῥωσσικοῦ κόμματος εἰς Πόρον μεταβὰς, ἔμενεν ἐνταῦθα καὶ ἐν Ἀθήναις ἰδιωτεύων, καὶ περιμένων τὴν παρέλευσιν τῆς παρακαίρου ἐκείνης ὑπὲρ ἐλευθερίας ἐξάψεως. Ὅ,τι δὲ μεγάλως τιμᾷ τὸν ἔξοχον ἄνδρα εἶνε, ὅτι οὐ μόνον δὲν κατεδέχθη νὰ ὁδηγήσῃ τὰ ἐπὶ τῆς ἀντιπέρας Πελοποννησιακῆς ἀκτῆς συγκεντρωθέντα σουλτανικὰ στρατεύματα κατὰ τῶν ἀπρεπῶς προπηλακισάντων αὐτὸν συμπατριωτῶν, ἀλλ' ἀπεναντίας μάλιστα ἀπέτρεψε τὸν βιζίρην Βελῆν πασᾶν ἀπὸ τῆς μελετωμένης ἀποβάσεως, λέγων ὅτι *οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι πρόκριτοι, οἵτινες ἀνέλαβον ἀπονενοημένον ἔργον, γλήγορα θὰ ἐννοήσωσι τὸ λάθος των, καὶ ἡ τάξις δὲν θὰ βραδύνῃ νὰ ἔλθῃ. Τὸ κατ' ἐμὲ τὸ αἱμά μου χύνω εὐχαρίστως, ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ εὐτυχήσῃ μία μόνον ὕπαρξις ἐξ αἰτίας μου ἐν Ὕδρᾳ*".

Τῳόντι δὲ μετ' οὐ πολὺ οἱ ἐν Ὕδρᾳ ἐπαναστάται μὴ βλέποντες πραγματοποιουμένας τὰς κομπορρήμονας τῶν Ῥώσσων ὑποσχέσεις, καὶ ἀπελπιστικὰς μανθάνοντες πανταχόθεν εἰδήσεις, ἤρχισαν ἵνα κατανοῶσι τὸ λάθος των, καὶ πρὸς ἀποφυγὴν τῆς κατὰ τῆς κεφαλῆς των ἐπικρεμαμένης ὀργῆς τοῦ σουλτάνου ἀπεφάσισαν, ὅπως πανοικὶ ἀλλαχοῦ ζητήσωσιν ἄσυλον, ὁρίσαντες μάλιστα καὶ τὴν 24 Ἰουνίου ὡς ἡμέραν τῆς μεταναστεύσεως. Ἅμα πληροφορηθεὶς τ' ἀποφασισθέντα ὁ Βούλγαρης ἔπεμψε τὸν Α. Μιαούλην, ἄνδρα δημοφιλῆ καὶ τολμητίαν, πρὸς ματαίωσιν τοῦ καταστρεπτικοῦ ἐκείνου σχεδίου. Οὗτος δ' ἐλθὼν εἰς Ὕδραν καὶ κρύφα συνεννοηθεὶς μετὰ πολλῶν ἐν τῇ νήσῳ ὁπαδῶν τοῦ Βούλγαρη, ἀπὸ πρωΐας τῆς 24 Ἰουνίου σημαίνει τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου, καὶ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν συνωμοτῶν ἀμέσως καταλαβὼν τὰ παράλια ἁφαιρεῖ τὰ πηδάλια τῶν πλοίων, καὶ ἐπωφεληθεὶς τῆς ταραχῆς καὶ ἐκπλήξεως τῶν ἐναντίων καταλαμβάνει τὴν διοίκησιν τῆς νήσου, καὶ ἀπαγορεύει τὴν φυγήν. Οἱ ῥωσσόφρονες βλέποντες τὸ πλῆθος τῶν περὶ τὸν Μιαούλην ἀδιακόπως συγκεντρουμένων πολι-

τῶν, οὐ μόνον δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐκτελέσωσι τὸ περὶ μεταναστεύσεως σχέδιον, ἀλλὰ μήτε τῶν οἰκιῶν νὰ ἐξέλθωσιν ἐτόλμησαν.

Τὴν 20 Αὐγούστου ὁ Σινιάβιν κατὰ τὰ αὐτῷ διαταχθέντα ἀπερχόμενος ἐξ Αἰγαίου ἐλιμενίσθη εἰς τὸ Μετόχιον τῆς Ὕδρας καὶ πρὸς τοὺς εἰς ἐπίσκεψίν του μεταβάντας προκρίτους ἀναγγείλας τὴν περὶ ἐκταλείψεώς των λυπηρὰν εἴδησιν, προέτρεψεν αὐτοὺς ἵνα σωθῶσιν εἰς Ἑπτάνησον. Οὗτοι δὲ μετὰ μεγάλης ἀθυμίας ἐπιβάντες εἰς τὸ πλοῖον τοῦ Κυριακοῦ Σκούρτη μέχρι τοῦ Μαλέα παρηκολούθησαν τὸν ῥωσσικὸν στόλον. « Ἀλλὰ τὰ δάκρυα τῶν γυναικῶν, προστίθησιν ὁ μακαρίτης Γ. Κριεζῆς, ἡ νοσταλγία ἥτις ἐξηγέρθη τρομερὰ τόσον διὰ τὴν στέρησιν τῶν συγγενῶν των καθὼς καὶ διὰ τὴν ἀβεβαιότητα τῆς εἰς τὰ ξένα τύχης των, τοὺς ἠνάγκασε νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν Ὕδραν. Ὁ φόβος ὅμως τῶν Τούρκων τοὺς ἐδίωξεν ἐκεῖθεν εἰς Τῆνον, καὶ τοὺς περιεπλάνησεν ἀκολούθως εἰς πολλὰς τῶν Κυκλάδων νήσων ὡς ἀπηλπισμένους . . . Ἐξεδόθη τέλος πάντων τὸ συγχωρητήριον αὐτῶν φερμάνι, ἐπὶ τῇ βάσει δύο χιλιάδων διστήλων, καὶ μετὰ τρίμηνον περιπλάνησιν ἐπέστρεψαν τὸν μῆνα Νοέμβριον τεταπεινωμένοι εἰς Ὕδραν οἱ ῥωσσίζοντες πρόκριτοι » (1).

Ἐκτὸς δὲ τῶν Ὑδραίων, καὶ οἱ Τενέδιοι, Λήμνιοι, Σάμιοι, καὶ ἄλλοι τῶν κατοικούντων τὸ Αἰγαῖον νησιωτῶν, φοβούμενοι τὴν ἐκδίκησιν τῶν Τούρκων, ὡς ἐκφράσαντες συμπαθείας ὑπὲρ τῶν Ῥώσσων, διὰ πρεσβειῶν, καὶ πρὸ πάντων διὰ πληρωμῆς μεγάλων χρηματικῶν ποσοτήτων ἐπρόλαβον ἵνα ἐξαγοράσωσι τὴν ἀμνηστείαν, ἥτις ὅμως δὲν ἠδυνήθη νὰ διαφυλάξῃ τοὺς πλείστους τῶν δυστυχῶν τούτων ἐκ τῆς μανίας τοῦ τε καπιτὰν πασᾶ Σεϊδ Ἀλῆ, καὶ ἄλλων ἀξιωματικῶν Τούρκων.

Ἅμα τῇ φυγῇ τοῦ ῥωσσικοῦ στόλου, τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ἐπλημμύρησε πειρατῶν· διότι πολλοὶ τῶν παρακολουθησάντων τὸν Σινιάβιν ἁρματωλῶν τῆς Στερεᾶς, ὡς ὁ ἐκ Βάλτου Γιάννης Σταθᾶς, ὁ Καζαβέρνης, καὶ ἄλλοι, μὴ θελήσαντες νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰς ἑαυτῶν ἑστίας ἠνώθησαν μετά τινων νησιωτῶν καὶ τῶν μετ' ὀλίγον ἐκπατρισθέντων καπεταναίων τοῦ Ὀλύμπου, καὶ ἀνυπολογίστους ζημίας εἰς τοὺς Τούρκους ἐπροξένησαν.

Ὁ Ἀλῆς πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων, ἅμα μαθὼν τὴν ἐκστρατείαν τοῦ

(1) Ἱστορία τῆς νήσου Ὕδρας. Ἐν Πάτραις 1860, σελ. 132—138. —Ἀντωνίου Μιαούλη, ὑπόμνημα περὶ τῆς νήσου Ὕδρας. Ἐν Ἀθήναις 1864, σελ. 38.

Νικοτσάρα ἐφρύαξεν ἐκ λύσσης, καὶ ἐν τῇ λυσσώδει ὀργῇ του ἠπείλησεν, ὅτι *θὰ πνίξῃ τὸν Ὄλυμπον εἰς τὸ αἷμα*. Ὅθεν ἀμέσως ἀλλεπάλληλα στίφη Ἀλβανῶν εἰσέβαλλον εἰς τὴν Θεσσαλίαν, καὶ εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον παραδώσαντες τὴν ἀτυχῆ ταύτην χώραν, ἀνεξαιρέτως προσέβαλλον τοὺς χριστιανοὺς ἁρματωλούς. Οὗτοι δὲ ἡρωϊκώτατα διεκδικήσαντες τὴν γῆν των σπιθαμὴν πρὸς σπιθαμὴν, ἐπὶ τέλους ἐνέδωκαν εἰς τὰ πλήθη τῶν πολεμίων. Φεύγοντες λοιπὸν τὴν λύσσαν τοῦ Ἀλῆ οἱ ἁρματωλοὶ τοῦ Ὀλύμπου, ἐν οἷς διέπρεπον οἱ Βλαχάβας, Ἀαζαῖοι, Τσαγίλας, Μπιζώτης, καὶ Σύρος, κατέφυγον εἰς Σκίαθον, καὶ ἐνταῦθα ἑνωθέντες μετὰ τοῦ Σταθᾶ ἐξώπλισαν πειρατικὸν στολίσκον, καὶ διέτρεχον ἀπὸ τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου μέχρι τοῦ Ἑλλησπόντου καταφθείροντες τὰ παράλια, καὶ αἰχμαλωτίζοντες τὰ τουρκικὰ πλοῖα, τῶν ὁποίων τὰ πληρώματα ἀπανθρώπως κατέσφαζον. Μετ' ὀλίγον προσετέθησαν αὐτοῖς καὶ ἄλλοι Ἕλληνες, ἐν οἷς καὶ ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ ἁρματωλὸς τῆς Νιάουστας Ῥομφέης (1), καὶ ἐπὶ τέλους ὁ Νικοτσάρας.

Ἅμα ἐλθόντος καὶ τοῦ τελευταίου ὁ ἀριθμὸς καὶ τῶν πλοίων καὶ τῶν καταδρομέων ἐδιπλασιάσθη. Ὁριστικὸς ναύλοχος ὡρίσθη ἡ Σκίαθος, καὶ ὁ καταδρομικὸς στόλος, ἐξ ἑβδομήκοντα περίπου πλοιαρίων ἀποτελούμενος, διηρέθη ἀνὰ δέκα εἰς *ταξιάδες* (σώματα), ὧν ἕκαστος

(1) Σκληρῶς ἐτιμώρησεν ἀκολούθως ὁ Ἀλῆς τοὺς τε συμπατριώτας τοῦ Ῥομφέη καὶ τὸν συγγενῆ αὐτοῦ ἄρχοντα Βασίλην. Ὁ περὶ τοὺς χρόνους ἐκείνους περιηγηθεὶς τὴν Μακεδονίαν Κουζινερῆς διηγεῖται ὡς ἑξῆς τὸν κατὰ τῆς Νιάουστας πόλεμον τοῦ αἱματοβιψοῦς ἐκείνου θηρίου. « Ὁ τελευταῖος τῶν τυράννων τῆς Νιάουστας, Βασίλης ὀνομαζόμενος, ἡλικίας τριάκοντα πέντε ἐτῶν, καὶ μεγάλης γενναιότητος, ἐτόλμησεν ἵν' ἀντισταθῇ εἰς τὸν περιβόητον Ἀλῆν, προσπαθοῦντα νὰ καταλάβῃ καὶ τὴν πόλιν ταύτην, ἥτις μεγάλως τὸν ἐνδιέφερεν ἀπὸ τῆς κυριεύσεως τῆς Βερβοΐας. Ἐπὶ τρεῖς μῆνας διήρκεσεν ἡ πολιορκία, καθ' ἣν οἱ ἀνδρεῖοι Νιαουσταῖοι ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες τὸν λεοντόκαρδον ἀρχηγόν των ἀντέστησαν καρτερικώτατα. Οἱ βέηδες τῆς Θεσσαλονίκης τῷ ὑποσχέθησαν βοηθείας, τὰς ὁποίας ὅμως δὲν ἔστειλαν φοβούμενοι μὴ ὁ Ἀλῆς καταστρέψῃ τὰ ἐν τῇ κοιλάδι κτήματά των. Ἐπὶ τέλους δὲ οὐδεμιᾶς ἐρχομένης τῷ Βασίλῃ ἐπικουρίας, καὶ τῶν Ἀλληπασικῶν καθ' ἑκάστην ἐνισχυομένων, οἱ πολιορκούμενοι ἐξῆλθον τοῦ χωρίου ἐν νυκτὶ σκοτεινῇ, καὶ διαπεράσαντες διὰ μέσου τῶν ἐχθρῶν ἐφόνευσαν πολλοὺς καὶ σῶοι ἔφθασαν εἰς Θεσσαλονίκην, ἔνθα ὁ ἀρχηγός των ἐζήτησε τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ προξένου τῆς Ἀγγλίας. Τὰ ἀποτελέσματα τοιαύτης ἡρωϊκῆς ἀντιστάσεως εἰσὶν ἀντάξια τέρατος, οἷον ἦτο ὁ Ἀλῆς. Ἡ σύζυγος, ὁ υἱὸς καὶ ἡ θυγάτηρ τοῦ Βασίλη μείνασαι ἐν τῇ κώμῃ μετεφέρθησαν εἰς Ἰωάννινα, καὶ ὁ δυστυχὴς ἄρχων μὴ δυνηθεὶς νὰ τὰς ἀπελευθερώσῃ μήτε διὰ λύτρων, μήτε δι' ἄλλων μέσων ἐπῆγε καὶ ἐκλείσθη εἰς ἓν τῶν μοναστηρίων τοῦ Ἄθω, ἐν ᾧ καὶ παρεφρόνησε. » Voyage dans la Macédoine, I, σελ. 74.

ἔφερε τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος τοῦ ἀρχηγοῦ, ὡς *Βάλτος*, *Μωριᾶς*, *Ῥούμελη*, *Ὄλυμπος*, *Ἄσπρη Θάλασσα* (Αἰγαῖον), *Σκιάθο*, *Κασάντρα*, καὶ τὰ ἑξῆς. Γενικὸς τοῦ στόλου διοικητὴς (πρῶτος καπετάνιος) ὁμοθύμως ὠνομάσθη ὁ Σταθᾶς, καὶ ὑποστόλαρχος ὁ Νικοτσάρας, ἀμφότεροι ἄνδρες δεδοκιμασμένου ἡρωϊσμοῦ, καὶ ὁδηγοὶ συνετώτατοι. Ἀναλαβὼν τὴν ἀρχηγίαν ὁ Σταθᾶς ἀμέσως διέταξε νὰ ἀπορριφθῇ ἡ ῥωσσικὴ σημαία, καὶ ἀντ' αὐτῆς κατασκευάσας ἀνεπέτασεν ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος του τὴν σημαίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ, φέρουσαν ἐπὶ κυανοῦ πεδίου σταυρὸν κατάλευκον. Ἡ παράδοσις καὶ τὰ δημοτικὰ ἄσματα παριστῶσι τὸν Σταθᾶν ἄνδρα πελωρίου ἀναστήματος, τεσσαρακονταέτη περίπου, μὲ μαύρην γενειάδα μέχρι τοῦ στήθους κατερχομένην, μὲ μακρὰν καὶ πυκνὴν κόμην ἐπὶ τῶν ὤμων του ἀφειμένην, ἐνδεδυμένον μέλαν ποδήρες φόρεμα, καὶ ἐπιβαίνοντα πλοίου καταμέλανα ἔχοντος καὶ τὰ ἱστία καὶ τὸ σκάφος. Ἐκτὸς τοῦ Σταθᾶ μέλαν εἶχε χρωματίσει τὸ πλοῖόν του καὶ ὁ ὑπαρχηγὸς Νικοτσάρας, μὴ φέρων ὅμως ὡς ἐκεῖνος καὶ τὸ μέλαν φόρεμα.

Οὕτω διοργανισθέντος τοῦ καταδρομικοῦ στόλου, περὶ τὰς ἀρχὰς Ὀκτωβρίου οἱ ταϊφάδες ἔλαβον διαφόρους διευθύνσεις, ὁ δὲ Σταθᾶς κατάμονος ἔπλευσε πρὸς τὸν κόλπον τῆς Θεσσαλονίκης· Ἀποβὰς δὲ καὶ παρθήσας διαφόρους παραλίους κώμας, συνήντησε τουρκικὸν κορβέτον καθ' οὗ ναυμαχήσας νικητὴς ἐγένετο. Τὸ ἑξῆς δημοτικὸν ἆσμα περιγράφει τὰ κατὰ τὴν μάχην.

Μαῦρο καράβ' ἀρμένιζε 'ς τὰ μέρη τῆς Κασάντρας,
εἶχε πανιὰ κατάμαυρα, καὶ τ' οὐρανοῦ παντιέρα.
Ἔμπρὸς κορβέτα μ' ἄλικο μπαϊράκι τοῦ ἐβγῆκε.
» Μάϊνα! φωνάζει τὰ πανιὰ, ῥίξε τα λέγει κάτω! »
» Δὲν τὰ μαϊνάρω τὰ πανιὰ, οὐδὲ τὰ ῥίχνω κάτω!
» Μὴ μὲ θαῤῥεῖτε νειόνυφη, νὰ 'βγῶ νὰ προσκυνήσω.
» Ἐγὼμαι ὁ Γιάννης τοῦ Σταθᾶ, γαμπρὸς τοῦ Μπουκουβάλα.
» Τράκο λεβέντες! ῥίξετε 'ς τὴ πλώρη τὸ καράβι!
» Τῶν Τούρκων αἷμα χύσετε, ἄπιστους μὴ ψηφᾶτε.
Οἱ Τοῦρκοι βόλταν ἔῤῥιψαν, κ' ἐγύρισαν τὴν πλώρη.
Πρῶτος ὁ Γιάννης πέταξε μὲ τὸ σπαθὶ 'ς τὸ χέρι.
'Σ τὰ μπούνια τρέχουν αἵματα, ἡ θάλασσα κοκκινίζει.
Ἀλλά! ἀλλά! οἱ ἄπιστοι κράζουν καὶ προσκυνοῦνε.

Ἀφόβως οἱ ἀτρόμητοι καταδρομεῖς λῃΐζόμενοι τὰ παράλια τῆς Εὐβοίας, Θεσσαλίας, καὶ Μακεδονίας, ἐξέτειναν καὶ μέχρι τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας τὰς ἐκδρομάς των, προσβάλλοντες

στάντα τὰ συναντώμενα τουρκικὰ πλοῖα, ἐμπορικὰ ἢ πολεμικά. Θέλοντες δὲ ἵνα ἐμπνεύσωσι τὸν τρόμον εἰς τοὺς πολεμίους προέβησαν εἰς ἀνηκούστους ὠμότητας, καὶ ἐπυρπόλησαν κώμας, ἔσφαξαν τοὺς κατοίκους, καὶ ἐξηνδραπόδισαν τὰ γυναικόπαιδα. Ἐπὶ τέλους οἱ κλαυθμοὶ καὶ οἱ ὀδυρμοὶ τῶν θυμάτων, καὶ αἱ ἀπελπιστικαὶ ἀναφοραὶ τῶν ἐκτεθειμένων εἰς τὴν λύσσαν αὐτῶν, ἔφθασαν καὶ εἰς τὰς ἀκοὰς τοῦ διβανίου, καὶ ἐπὶ ἀπειλῇ κεφαλικῆς ποινῆς διετάχθη ὁ καπιτὰν πασᾶς νὰ καταστρέψῃ τὴν φωλεὰν αὐτῶν. Περὶ τὰ μέσα Νοεμβρίου δύο κορβέτα, καὶ μία φρεγάτα προσέβαλλον τοὺς ἐν Σκιάθῳ καταδρομεῖς· οὗτοι δὲ ἡρωϊκῶς ἀντιστάντες προσεκάλεσαν εἰς βοήθειαν καὶ μίαν ἐκεῖ παραπλέουσαν Ἀγγλικὴν φρεγάταν, ἥτις τὰ μὲν κορβέτα κατεβύθισε, τὴν δὲ φρεγάταν ἐζώγρησε (1).

Ἐκ τούτου οἱ μὲν Ἕλληνες θρασύτεροι κατέστησαν, τὸ δὲ διβάνιον ἠναγκάσθη νὰ διατάξῃ ἀπειλητικῶς τὸν Ἀλῆν, ἵνα παύσῃ τὴν κατὰ τῶν ἁρματωλῶν καταδίωξιν, καὶ ἀποσύρῃ ἀμέσως τοὺς Ἀλβανοὺς ἐξ Ὀλύμπου.

Οἱ καταδρομεῖς προτραπέντες καὶ ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλης ἐκκλησίας, ἀφιερμένης αὐτοῖς τὰ παρελθόντα ἐγκλήματα, καὶ ἐν ἀπειθείᾳ ἀπειλούσης κατὰ τῆς κεφαλῆς των τοὺς κεραυνοὺς τοῦ ἀναθέματος, ἠναγκάσθησαν νὰ διαλυθῶσι, καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς Δεκεμβρίου ἐπανῆλθον εἰς τὰς ἑστίας των, συνωμόσαντες, ὅτι ἅμα τις κινδυνεύσῃ πάντες νὰ σπεύδωσιν εἰς βοήθειαν.

Ὅλοι τοῦ Ὀλύμπου οἱ ἁρματωλοὶ κατέλαβον τὰς οἰκείας ἐπαρχίας, ἐκτὸς τοῦ Νικοτσάρα παραχειμάσαντος ἐν Σκοπέλῳ. Μετ' ὀλίγον ὅμως οὗτοι ἐννοήσαντες τὰ κατ' αὐτῶν ὑπὸ τοῦ πανούργου Ἀλῆ τεκταινόμενα, συνάμα δὲ καὶ ὑπὸ μυστηριωδῶν ἀποστόλων διεγειρόμενοι ἤρξαντο περὶ νέας ἀνταρσίας διαβουλευόμενοι. Τῳόντι περὶ τὰς ἀρχὰς

---

(1) Τοῦτο ἀφηγεῖται ὁ Γέρο-Κολοκοτρώνης ὡς ἑξῆς. « Ἐπῆγα μὲ τὸν καπετὰν Ἀλεξανδρῆ εἰς τὸν Λεβάντε 10 μῆνας ἐναντίον τῶν Τουρκῶν. Ἐκεῖ ἐπῆγα εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος. Μᾶς ἐπολιόρκησαν τρία καράβια τούρκικα πολεμικά, 2 κορβέτα καὶ μία φεργάδα εἰς τὴν Σκιάθο· ἐδώκαμεν εἴδησι μιᾶς φεργάδας Ἀγγλικῆς, καὶ ἦλθε εἰς βοήθειάν μας· τὰ 2 κορβέτα τὰ ἐβούλιαξε, καὶ τὴν φεργάδα τὴν ἐπῆρε ζωντανήν. Εἴμεθα ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες 1,400, ὅλοι οἱ καπετανέοι τοῦ Ὀλύμπου, καθὼς Παπα-Μπλαχάδας, Λιόλιος, Λαζόπουλα, τοῦ Τσάρα οἱ καπετανέοι. Αὐτοὶ εὑρέθησαν εἰς τὴν Σκιάθο κατατρεγμένοι ἀπὸ τὸν Μουχτάρπασα καὶ λοιποὺς Τούρκους τῆς ξηρᾶς. Μᾶς ἐπῆρε ὁ χειμῶνας ἐπήγαμεν εἰς τὴν Μάνην, ἀπὸ 'κεῖ ἐπῆγα εἰς τὴν Ζάκυνθο ». Διήγησις συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς, σελ. 32.

τοῦ ἔτους 1808 Ῥῶσσοι ἀπεσταλμένοι ἐλθόντες ἐκ Σερβίας εἰς τὸν Ὄλυμπον ἔφερον ἐπιστολὰς τοῦ Καραγεώργη, καὶ τοῦ παρ' αὐτῷ διατρίβοντος συμβούλου τοῦ Ῥωσσικοῦ κράτους Ῥοδοφοινίκη, Ἕλληνος τὸ γένος, δι' ὧν οἱ Ἕλληνες προετρέποντο ἵνα λάβωσι *διὰ τελευταίαν φορὰν τὰ ὅπλα ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ γένους, μιμούμενοι τὸ παράδειγμα τῆς ὑπὸ τοῦ Καραγεώργη ἀπελευθερωθείσης τότε Σερβίας.*

Οἱ Ῥῶσσοι πράκτορες τοσοῦτον ἐντέχνως εἶχον ἐξυφάνει τὰς δολοπλοκίας, καὶ ὁ ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπαναστατικὸς ὀργασμὸς ἐπὶ τοσοῦτον εἶχεν ἐπιταθῆ, ὥστε ὁ ἁρματωλὸς τῶν Χασίων Παπᾶ Εὐθύμιος Βλαχάβας περὶ τὰ μέσα Φεβρουαρίου τοῦ 1808 ἔτους συγκαλέσας σύνοδον τῶν καπιταναίων, καὶ παρ' ὅλων ἀρχηγὸς ἀναγορευθεὶς ἤρξατο σπουδαίως ἐργαζόμενος καὶ πρὸς προσηλυτισμὸν τῶν ἄλλων τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος ἁρματωλῶν, ἐπὶ τέλους δὲ καὶ τῶν ἐν Τρικκάλοις, καὶ Λαρίσσῃ Τούρκων, ὁμοίως μυσαττομένων τὴν τυραννικὴν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ κατάθλιψιν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν συνωμοτῶν ὁσημέραι ηὔξανεν, ἀφ' ὅτου μάλιστα καὶ ὁ τέως δυσπιστῶν πρὸς τὰς ῥωσσικὰς ὑποσχέσεις Νικοτσάρας καταπεισθεὶς ἐνζήλως συνέπραττε. Ἐπὶ τέλους νέα σύνοδος συνελθοῦσα ἐν Ὀλύμπῳ ὥρισεν ὡς ἡμέραν ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως τὴν 29 Μαΐου, ἐπέτειον ἡμέραν τῆς πρὸ τριακοσίων πεντήκοντα πέντε ἐτῶν ἁλωβείσης πρωτευούσης τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλ' ἐνῷ τὰ πάντα κατ' εὐχὴν πρὸς τὸν ποθητὸν σκοπὸν ἐβάδιζον, κατάπτυστος Ἕλλην, ὁ ἁρματωλὸς τοῦ Μετσόβου Δεληγιάννης, ἐπρόδωκεν εἰς τὸν Ἀλῆν τό τε σχέδιον καὶ τὰς διακλαδώσεις τῆς ἐπαναστάσεως (1 Μαΐου), μεθ' ἧς καὶ οὗτος ἐνόρκως συνεδέετο.

Οἱ ἐν Ἠπείρῳ συνωμόται εἰδοποίησαν ἀμέσως τὸν Βλαχάβαν περὶ τοῦ κινδύνου· οὗτος δὲ ἀκράτητος ὕψωσεν ἐν Χασίοις τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως (5 Μαΐου) καὶ μετὰ ἑξακοσίων συνωμοτῶν καταλαβὼν τὴν Καλαμπάκαν (Καστράκι) ἀπέκοψε πᾶσαν μετὰ τῆς Ἠπείρου συγκοινωνίαν, καὶ δι' ἐκτάκτων πεζοδρόμων ἀναγγείλας τὰ γενόμενα προσεκάλει καὶ τοὺς ἐπιλοίπους ἁρματωλοὺς εἰς βοήθειαν. Συγχρόνως δ' ἐζήτησε καὶ τὴν σύμπραξιν τῶν ἐν Τρικκάλοις Τούρκων, γράφων αὐτοῖς,

νὰ κάμωμε τὸ ἕ α μας καὶ Τοῦρκοι καὶ ῥαγιάδες,
τὸν τόπον νὰ παστρέψωμε ἀπ' τοὺς Ἀρβανιτάδες.

Δυστυχῶς ὅμως οἱ συνωμόται Τοῦρκοι παλιμβουλήσαντες,

εὑρῆκαν τὸ καλλίτερο ὅλοι νὰ σκοτωθοῦνε,
'ς τὸν παπᾶ Θύμιο σήμερον νὰ μὴ παραδοθοῦνε.

'Απομονωθεὶς ὁ Βλαχάβας ἐγκατέλιπεν ἐν Καλαμπάκᾳ ἀρχηγὸν τὸν ἀδελφόν του Θεόδωρον, καὶ ἔδραμεν εἰς τὸν Ὄλυμπον ἵνα ἐπιταχύνῃ τὴν ἔλευσιν τῆς ζητηθείσης συνδρομῆς.

'Ο ἕτερος τῶν ἀδελφῶν τοῦ Παπᾶ Εὐθυμίου Δημήτριος Βλαχάβας καταλαβὼν ἀμέσως μετὰ τριακοσίων ἐπαναστατῶν τὴν γέφυραν τοῦ Μπαμπᾶ ἀπεδίωξε τὸν ἐν τῷ Χανίῳ τῆς Κρύας Βρύσης σταθμεύοντα δερβέναγαν Γιουσοὺφ ἀγᾶν. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἐνωθέντες μετὰ τούτου καὶ οἱ ἐν Τρικκάλοις σταθμεύοντες 'Αλβανοὶ Βελή-μπεης 'Ρούσης ὁ ἐκ Πρεμετῆς, καὶ ὁ Μπεκὴρ ἀγᾶς ἐφώρμησαν κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν, καὶ λυσσωδῶς ἐπολέμησαν.

'Εν τούτοις ὁ 'Αλῆς ἔξω φρενῶν γενόμενος πέμπει ἀμέσως τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μουχτὰρ πασᾶν ἐπὶ κεφαλῆς πέντε χιλιάδων Τουρκαλβανῶν, μὲ τὴν ἐντολὴν ἵνα τὰ πάντα παραδοθῶσιν εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον. Ὅθεν ἀναχωρήσας ἐξ 'Ιωαννίνων ὁ Μουχτὰρ ἦλθεν εἰς Μέτσοβον (7 Μαΐου), καὶ παραλαβὼν καὶ τὸν Δεληγιάννην ἀμέσως ὥδευσε κατὰ τῶν ἐν Καλαμπάκᾳ συγκεντρωμένων ἀνταρτῶν. 'Απὸ πρωΐας τῆς ὀγδόης Μαΐου ἤρξατο λυσσώδης ἀγὼν τῶν ἑξακοσίων Ἑλλήνων κατὰ ἐχθρῶν δεκαπλασίων. Αἱ πρωτοφυλακαὶ τῶν 'Αλβανῶν κατεκόπησαν, καὶ ὁ Μουχτὰρ ξιφήρης ἐμπόδιζε τὴν ὑποχώρησιν τῶν ἀποδεκατιζομένων στρατευμάτων του. Πλὴν, μετὰ δεκάωρον συνεχῆ καὶ λυσσώδη ἀγῶνα, οἱ ἐπαναστάται στερούμενοι πολεμεφοδίων καὶ διὰ μόνον τῆς σπάθης ἀγωνιζόμενοι, ἀπέλπιδες περὶ ἐλεύσεως βοηθείας, καὶ βλέποντες τοὺς ἐχθροὺς ἐνισχυομένους διὰ νέων στρατευμάτων, ἐξῆλθον τῶν προμαχώνων, καὶ διὰ μέσου τῶν ἐχθρικῶν φαλάγγων ἐζήτησαν διέξοδον. Πάντες ἡρωϊκῶς ἀπέθανον. Μετὰ δύο ὥρας ἐπαρουσιάσθη καὶ ὁ Παπαθύμιος φέρων βοήθειαν πεντακοσίων περίπου 'Ολυμπίων· πλὴν μαθὼν τὴν καταστροφὴν, δὲν ἠθέλησεν ἵνα πολεμήσῃ κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ἤδη εἰς δέκα χιλιάδας συμποσουμένων. Ὅθεν ἐν τάξει ὑποχωρήσας ἀνῆλθε τὸν Ὄλυμπον, θρηνῶν ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοσούτων συγγενῶν, καὶ καταρώμενος τοὺς προδότας.

Μετὰ τὴν Καδμείαν ταύτην νίκην ὁ Μουχτὰρ πασᾶς ἦλθεν εἰς Τρίκκαλα, πυρπολῶν τὰ χριστιανικὰ χωρία καὶ κατασφάζων τοὺς ἀθώους.

Χριστιανικῶν δὲ αἱμάτων κορεσθεὶς διέταξεν ἵνα φέρωσι καὶ ἐκδάρωσι

τὰς κεφαλὰς τῶν πεσόντων ἐπαναστατῶν, καὶ τὰ μὲν δέρματα ἁλατίσας ἔστειλεν ἐπὶ καραβανίου ἡμιόνων εἰς Ἰωάννινα, τὰ δὲ αἱματόφυρτα αὐτῶν λείψανα μετ' ἀσβέστου ἐν εἴδει πυραμίδος ἔκτισε.

Ὁ Βλαχάβας ἐλθὼν εἰς Κασάνδραν, καὶ ἀμέσως περάσας εἰς Σκόπελον ἀποφασίζει ἵνα κατὰ θάλασσαν πράξῃ ὅ,τι ἡ προδοσία ἐναυάγησεν ἐν τῇ ξηρᾷ. Ὅθεν στείλας ἐγκυκλίους πρὸς τοὺς Ἕλληνας,

καράβια νὰ μοῦ δώστετε νὰ κλείσω τὸ μπογάζι (1),
νὰ γκεζερῶ 'ς τὴ θάλασσα, ὁ κόσμος νὰ τρομάζῃ,

ἑνοῦται μετὰ τοῦ Νικοτσάρα, τῶν Λαζαίων, καὶ ἄλλων ἐξ Ὀλύμπου φυγόντων ἁρματωλῶν, καὶ συγκροτήσας ἀξιόλογον καταδρομικὸν στολίσκον, μετὰ τῆς μανίας ἀπηλπισμένου ἤρξατο προσβάλλων τὰ τουρκικὰ πλοῖα, καὶ ἐνεργῶν εἰς τὰ παράλια, ἰδίως τῆς Θεσσαλίας, τολμηροτάτας ἀποβάσεις, καὶ ἀπανθρωποτάτας σφαγάς.

Ἀφ' ἑτέρου ὅμως καὶ ὁ Ἀλῆς ἐπὶ τῇ ἐπιμονῇ τοῦ διαβολοπαπᾶ λυσσωδέστερος καταστὰς ἤγαγεν εἰς Ἰωάννινα πλῆθος Θεσσαλῶν αἰχμαλώτων, καὶ ἐπὶ στιγμὴν ἀποκοιμίσας τὴν κατὰ τῶν ἄλλων καπιταναίων ἐκδίκησιν ἐδημοσίευσε τελείαν ἀμνηστείαν, καὶ προσεκάλεσε τοὺς πάντας ἵνα συγκεντρώσωσι τὰς προσπαθείας των πρὸς σύλληψιν τοῦ τρομεροῦ ἀντάρτου.

Ἐν τούτοις καθ' ἑκάστην ηὔξανεν ὁ ἀριθμὸς τῶν περὶ τὸν Βλαχάβαν καταδρομέων, μυρίας διαπραττόντων βιαιοπραγίας καὶ κακώσεις, καὶ αὐτὴν τὴν ἐμφάνισιν τοῦ σουλτανικοῦ στόλου ἀψηφούντων. Τούτου ἕνεκα ἡ Πύλη ἠναγκάσθη, συνεργὸν ἔνθερμον λαβοῦσα καὶ τὴν Μεγάλην ἐκκλησίαν, ἵνα παντὶ τρόπῳ περιποιηθῇ αὐτὸν, καὶ ἀντὶ πάσης θυσίας ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν προτέραν ὑποταγήν. Ὅθεν σουλτανικὸν φιρμάνιον χορηγοῦν ἀμνηστείαν τῷ τε Παπᾶ-Εὐθυμίῳ καὶ πᾶσι τοῖς μετ' αὐτοῦ ἐπαναστήσασιν ἐδημοσιεύθη μετὰ πάσης ἐπισημότητος ἐν Θεσσαλίᾳ, σταλὲν καὶ ἐν Σκοπέλῳ πρὸς γνῶσιν τῶν ἐνδιαφερομένων, συνάμα δὲ ὁ Ἀλῆς διετάσσετο ἵνα παύσῃ πᾶσαν ἐν Θεσσαλίᾳ ἐχθρικὴν ἐπίδειξιν, καὶ εἰς ἐπισφράγισιν ὅλων τούτων αὐτὸς ὁ πατριάρχης μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν συνόδου γράφει τῷ Βλαχάβᾳ παραινετικὰ γράμματα, καὶ λύων αὐτὸν ἀπὸ πάσης προηγουμένης ἁμαρτίας, ἐξορκίζει πρὸς ἐγκατάλειψιν σταδίου μῶμον μέγιστον προστρίβοντος εἰς αὐτὸν, καὶ ὡς χριστιανὸν, καὶ ὡς ἱερέα τοῦ Ὑψίστου.

(1) Ἑλλήσποντος.

Ἐκ τοιούτων καὶ τηλικούτων προτροπῶν καὶ ἐξορκισμῶν δελεασθεὶς ὁ Βλαχάβας ἔπαυσε τὰς καταδρομὰς, καὶ διαλύσας τὸν πειρατικὸν στολίσκον ἀπολύει τοὺς μετ' αὐτοῦ συναγωνιζομένους, ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει, ὅτι οὗτοι ἀναλαμβάνοντες τὰ ἁρματωλίκια ἐν περιπτώσει καταδιωγμοῦ θέλουσι τῷ παράσχει ἔνθερμον βοήθειαν. Ὁ Ἀλῆς ἀφήσας αὐτοὺς νὰ ἐπανέλθωσιν ἀνενοχλήτως εἰς τὰς πατρικὰς ἑστίας, ὕστερον τοῖς ἐπρόβαλλεν, ὅτι ἂν τῳόντι ἐπιθυμοῦσι νὰ ζήσωσι μετ' αὐτοῦ εἰρηνικῶς πρέπει νὰ τῷ παραδώσωσι τὸν Βλαχάβαν.

Τὸν Παπαθύμιον ἀβόλετο ὅπου καὶ νὰ τὸν ντέσουν
μουτλὰκ νὰ μοῦ τὸν πιάσουνε αὐτοὶ καὶ νὰ τὸν δέσουν.

Τὸ βέβαιον, ὅτι οἱ ἁρματωλοὶ δὲν ἠθέλησαν νὰ ἐκπληρώσωσι τὴν προδοτικὴν ἐντολὴν τοῦ αἱμοβόρου σατράπου· πλὴν οὗτος προλαβὼν εἶχε συλλάβει τὴν μεταξὺ τούτων καὶ τοῦ Βλαχάβα ἀλληλογραφίαν, καὶ πλαστογραφήσας ἐπιστολὴν τῶν Λαζαίων, ἐν ᾗ προσεκαλεῖτο ἄνω τῆς Κατερίνης ἐν ὡρισμένῃ ἡμέρᾳ καὶ ὥρᾳ, συνέλαβεν αὐτὸν ἅμα ἀποβάντα διὰ τῶν ἐκεῖ ἐνεδρευόντων πολυαρίθμων Ἀλβανῶν.

Ἐν τάχει καὶ ἐν πομπῇ ὁδηγηθεὶς εἰς Ἰωάννινα ὁ Βλαχάβας ἐδέθη ἐπὶ πασσάλου, ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ σεραγίου, καὶ ἐπὶ δύο ἡμέρας ἔμεινεν ἐκεῖ ἐκτεθειμένος εἰς τὰς ὕβρεις, τοὺς προπηλακισμοὺς, καὶ τοὺς κολαφισμοὺς τοῦ φανατικοῦ ὄχλου.

Ὁ Πουκεβίλλ, πρόξενος τότε τῆς Γαλλίας παρὰ τῷ Ἀλῇ, ἐξιστορεῖ οὕτω τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ ἐθνομάρτυρος. » Προσδεδεμένον ἐπὶ πασσάλου ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ σεραγίου ἐπανεῖδον τὸν Εὐθύμιον Βλαχάβαν, τὸν ὁποῖον ἄλλοτε συνήντησα μετὰ τῶν στρατιωτῶν του ἐν τῷ Πίνδῳ. Αἱ ἀκτῖνες φλογεροῦ ἡλίου προσέβαλλον τὴν ἀγέρωχον ἐκείνην κεφαλὴν, ἥτις τοῦ θανάτου κατεφρόνει, καὶ ἄφθονος ἱδρὼς ἔρρεεν ἀπὸ τῆς πυκνῆς αὐτοῦ γενειάδος. Ἐγνώριζε τὴν τύχην του, καὶ μᾶλλον ἀτάραχος τοῦ μελετῶντος τὴν σφαγήν του τυράννου, ὕψωσε πρὸς ἐμὲ τοὺς πλήρεις γαλήνης ὀφθαλμούς του, ὡς νὰ μ' ἐλάμβανε μάρτυρα τοῦ κατὰ τὴν ἐσχάτην ἐκείνην ὥραν θριάμβου του. Μετὰ τῆς γαλήνης τοῦ δικαίου εἶδε τὴν τόσον τρομερὰν διὰ τὸν κακοῦργον ὥραν ἐκείνην ἐγγίζουσαν· ἠσθάνθη, ἄνευ τρόμου, καὶ παραπόνου, τὰ κτυπήματα τῶν δημίων· τὰ δὲ μέλη αὐτοῦ συρθέντα διὰ μέσου τῶν ὁδῶν τῶν Ἰωαννίνων, ἔδειξαν εἰς τοὺς ἐντρόμους Ἕλληνας τὰ λείψανα τοῦ τελευταίου τῶν ἀρχηγῶν τῆς Θεσσαλίας.

Φεῦ! τόσον ἔνδοξος τελευτὴ ἔφερε τὴν κηλῖδα ἐγκλήματος ἀνταρσίας, παρασυράσης τοσούτους ἀθώους εἰς τὸν τάφον; Ἄδυτοι τῆς προνοίας βουλαί, πάντοτε ἑρμηνεύεσθε διὰ θαυμασίων συγχεόντων τοὺς συνήθεις ὑπολογισμοὺς τῆς ἀνθρωπίνου διανοίας! »

» Τὸ μαρτύριον καὶ ἡ ἐπανάστασις τοῦ Βλαχάβα, συνεχίζει ὁ Πουκβίλλ, προητοίμαζον τὸν θρίαμβον ἀσθενοῦς τινος θνητοῦ, ἔχοντος ὡς μόνα ὅπλα τὴν προσευχὴν καὶ τὴν πραότητα, ἑνὸς ἐξ ἐκείνων τῶν λειτουργῶν τοῦ Χριστοῦ τῶν προωρισμένων νὰ στηρίζωσι τοὺς δειλοὺς ἐν τῷ κοσμικῷ κλύδωνι, καὶ τῶν ὁποίων τὸ αἷμα συγχεόμενον μετὰ τοῦ τοῦ πολεμιστοῦ ἐπανήγαγε διὰ τοῦ μαρτυρίου τὴν τιμὴν τοῦ χριστιανικοῦ ὀνόματος εἰς τὴν πρώτην αἴγλην.

» Ὁ μοναχὸς Δημήτριος, ἐκ Σαμμαρίνας τοῦ Πίνδου, ἐμφορούμενος ἐκ τοῦ εὐαγγελικοῦ ἐκείνου ζήλου, ὅστις ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ χριστιανικοῦ διωγμοῦ ὑπῆρξεν ὁ χαρακτὴρ τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος, διέτρεχε κατὰ τὰς θυελλώδεις ἐκείνας ἡμέρας τὰς διηρεθισμένας ἐπαρχίας ἵνα κατευνάσῃ τὰ πνεύματα, καὶ ἐπαναγάγῃ τοὺς ἀντάρτας ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς ὑπακοῆς. Πλὴν καταγγελθεὶς ὡς δημεγέρτης συνελήφθη μετὰ τοῦ Βλαχάβα καὶ πλήρης ἁλύσεων ἐσύρθη πρὸ τοῦ σατράπου τῶν Ἰωαννίνων. Παντὶ τρόπῳ προσεπάθησαν ἵνα τὸν ἐξαναγκάσωσι πρὸς καταγγελίαν τῶν διακλαδώσεων τῆς συνωμοσίας, ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἐνοχοποιήσεως καὶ τῶν κατεχόντων τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς θρόνους τῆς Θεσσαλίας ὀρθοδόξων ἐπισκόπων. Ἀλλ' οὗτος ἐνισχυόμενος ὑπὸ πίστεως διακαοῦς ἐμαρτύρησε τὴν ἀλήθειαν Θεοῦ τοῦ ζῶντος, αἱ δὲ ἀπαντήσεις αὐτοῦ ἐξήγειραν τοῦ βιζίρου τὴν λύσσαν, ἥτις ἐξερράγη ἐν τῷ ἑξῆς διαλόγῳ ἀξίῳ νὰ μεταδοθῇ εἰς τὴν χριστιανοσύνην, ὡς ἓν ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ μαρτυρολόγιον τῆς ἐκκλησίας μνημείων.

» *Ἀλῆς*. Ἐκήρυττες τὴν βασιλείαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐπομένως τὴν πτῶσιν τῆς ἐδικῆς μας θρασκείας καὶ τοῦ σουλτάνου;

» *Δημήτριος*. Ὁ Θεός μου βασιλεύει ἐν ὅλῃ τῇ αἰωνιότητι, καὶ διὰ τὴν αἰωνιότητα . . Σέβομαι τοὺς κυρίους, τοὺς ὁποίους μᾶς ἔδωκε.

» *Ἀλῆς*. Τί φέρεις ἐπὶ τοῦ στήθους σου;

» *Δημήτριος*. Τὴν σεβασμίαν εἰκόνα τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ μητρός.

» *Ἀλῆς*. Θέλω νὰ τὴν ἴδω.

» *Δημήτριος*. Εἶνε ἀδύνατον νὰ βεβηλωθῇ. Διάταξον νὰ μοῦ λύσωσι τὴν μίαν χεῖρα καὶ θέλω σοὶ τὴν παρουσιάσει.

Ἀλῆς. Οὕτω λοιπὸν ἀποπλανᾷς τὰ πνεύματα. Εἴμεθα βέβηλοι! Ἐκ τῶν λόγων τούτων καταταλαμβάνω τὸ ὄργανον τῶν ἐπισκόπων, οἵτινες προσκαλοῦσι τοὺς Ῥώσσους διὰ νὰ μᾶς ὑποδουλώσουν. Ὁμολόγησον τοὺς συνενόχους σου!

» *Δημήτριος.* Συνένοχοί μου εἶναι ἡ συνείδησις καὶ τὸ καθῆκον, τὰ ὁποῖα μὲ ὑποχρεοῦσι νὰ παρηγορῶ τοὺς χριστιανούς, καὶ τοῖς διδάσκω τὴν εἰς τοὺς νόμους σας ὑποταγήν.

» *Ἀλῆς.* Εἰπὲ εἰς τοὺς ἐδικούς σας νόμους, σκύλε χριστιανέ.

» *Δημήτριος.* Αὐτὸ τὸ ὄνομα ἀποτελεῖ τὴν δόξαν μου.

» *Ἀλῆς.* Φέρεις μίαν εἰκόνα τῆς Παναγίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἀποδίδουσι τερατουργήματα.

» *Δημήτριος.* Εἰπὲ θαύματα. Ἡ μήτηρ τοῦ Σωτῆρός μου εἶνε ἡ παρὰ τῷ ἀθανάτῳ αὐτῆς Υἱῷ καὶ Θεῷ μεσίτρια τῶν χριστιανῶν. Καθ' ἑκάστην θαυματουργεῖ δι' ἡμᾶς, καὶ καθ' ἑκάστην καὶ ἐγὼ ἐπικαλοῦμαι τὴν ἀντίληψίν της.

» *Ἀλῆς.* Ἂς ἴδωμεν ἐὰν καὶ τώρα θέλει σὲ ὑπερασπισθῇ. Δήμιοι, βασανίσατέ τον.

» Εἰς τοὺς λόγους τούτους ἀπαγγελθέντας μεθ' ὅλης τῆς ἐνεργείας τῆς μανίας, οἱ ἀκόλουθοι τοῦ σατράπου κρύπτονται, οἱ δ' ἐκτελεσταὶ τοῦ ἐγκλήματος ἁρπάζουσι τὸ θῦμα, καὶ τὸ ῥίπτουσιν εἰς τοὺς πόδας τοῦ σατράπου, ὅστις πτύει κατὰ τῆς μορφῆς αὐτοῦ. Τοῦ ἀποσπῶσι τὴν ἱερὰν εἰκόνα, καὶ ἐμπήγουσι βραδέως ἀκίδας καλαμίους ὑπὸ τοὺς ὄνυχας τῶν χειρῶν καὶ ποδῶν, διατρυπῶντες καὶ τοὺς βραχίονάς του. Ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς ὀδύνης ἐξέρχονται τοῦ στόματος τοῦ μάρτυρος οἱ λόγοι οὗτοι· *Κύριε ἐλέησον τὸν δοῦλόν σου· βασίλισσα τῶν οὐρανῶν ἱκέτευε ὑπὲρ ἡμῶν.* Περαιωθείσης τῆς διὰ τῶν καλάμων βασάνου, ἐφαρμόζουσι πέριξ τοῦ σεβασμίου μετώπου τοῦ λειτουργοῦ τοῦ Χριστοῦ ἅλυσον ἐξ ἀστραγάλων, τὴν ὁποίαν ἰσχυρῶς σφίγγουσι, κράζοντες αὐτῷ· *τὰ ὁμολογήσῃ τὸ ἔγκλημα, καὶ κατορομάσῃ τοὺς συνεσόχους.* Ἀλλ' αὕτη θραύεται χωρὶς νὰ τῷ ἀποσπάσῃ οὐδεμίαν ὀδύνην. Ὁ μάρτυς μόνον ἐνοχλεῖται διὰ τὰς κατὰ τοῦ Αἰωνίου ὕβρεις τῶν ἀθέων. Ἐπὶ τέλους οἱ δήμιοι κεκμηκότες ζητοῦσιν ὅπως αἱ βάσανοι διακοπῶσι μέχρι τῆς ἐπαύριον, καὶ τὸ θῦμα ῥίπτεται εἰς τὰ βάθη ὑγροῦ δεσμωτηρίου.

» Ὁ σατράπης δὲν παρευρέθη πλέον εἰς τὰς διαταγὴ του ἐπαναληφθείσεις βασάνους. Ὁ μάρτυς ἐκρεμάσθη, ὡς ὁ ἅγιος Παῦλος, κατα-

κέφαλα ἐπὶ πυρὸς βραδέως καταβιβρώσκοντος τὸ δέρμα τοῦ κρανίου. Φοβούμενοι ὅμως μὴ ταχέως ἐκπνεύσῃ, ἀποσύρουσιν αὐτὸν τοῦ πυρὸς, καὶ θέντες ὑπὸ σανδίδα ἀναβαίνουσιν ἐπ' αὐτῆς καὶ χορεύουσιν ἵνα συντρίψωσι τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ. Ἀλλὰ μήτε αἱ ἀκίδες, μήτε τὸ πῦρ, μήτε ὁ σχοινισμὸς, μήτε ἡ ὀστεοθλασία ἠδυνήθησαν νὰ νικήσωσι τὸν μάρτυρα, ὅστις ἐπὶ τέλους ἐκτίσθη ἐντὸς τοίχου μὲ τὴν κεφαλὴν μόνον ἐλευθέραν, καὶ πρὸς παράτασιν τῆς ὀδύνης ἐτρέφετο· ἐξέπνευσε τὴν δεκάτην τῆς ἀγωνίας του ἡμέραν, τὸ ὄνομα τοῦ Παντοδυνάμου μετὰ κατανύξεως ἐπικαλούμενος.

» Ἡ παρὰ φύσιν καρτερία αὐτοῦ κατέπληξε τὴν Ἤπειρον, καὶ παρευθὺς ὁ Δημήτριος ὡς ἅγιος ἐδοξάσθη. Τοῦρκός τις ἐκ Καστορίας, μάρτυς τῶν βασάνων αὐτοῦ, ἐζήτησε τὸ βάπτισμα, δι' ὃ μετ' ὀλίγον χρόνον ἠξιώθη τοῦ στεράνου τοῦ μαρτυρίου. Λόγος ἐγίνετο περὶ θαυμάτων ἐκτελουμένων διὰ μόνης τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ λειτουργοῦ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἓν δὲ μὴ δυνάμενον νὰ ὑποβληθῇ εἰς ἀμφιβολίαν εἶνε, ὅτι τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐκόρεσε τὴν λύσσαν τοῦ σατράπου, καὶ ὁ Δημήτριος ἐγένετο τὸ ἐξιλαστικὸν θῦμα τῆς Θεσσαλίας, ἔνθα αἱ βάσανοι καὶ οἱ διωγμοὶ ἔπαυσαν (1) ».

Περὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Βλαχάβα ἐλεεινός τις γραμματοδιδάσκαλος, Ἰωάννης Κερασοβίτης, ἔγραψεν ἄθλιον στιχούργημα, ἐν ᾧ μυρίας ἐπισωρεύων κατὰ τοῦ ἐθνομάρτυρος ὕβρεις χαμερπέστατα ἐξυμνεῖ τὸν Ἀλῆν πασᾶν. Οὐχ ἧττον δὲ καὶ ὁ τὴν Ἀλησιάδα ποιήσας Τουρκαλβανὸς Χατσῆ Σεχρέτης μετὰ τοῦ συνήθους μισελληνισμοῦ διὰ μακρῶν ἀφηγεῖται τὰ κατὰ τὸν Παπᾶ Θύμιον.

Ἐκ τῶν ποιητῶν τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος πρῶτος ὁ καλλικέλαδος Παναγιώτης Σοῦτσος ὕμνησε τὸν ἀείμνηστον τῆς Θεσσαλίας ἐπαναστάτην (2). Μετὰ δὲ τοῦτον ὁ ἐθνικὸς ποιητὴς Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης συγκινητικώτατα περιέγραψε τὸ μαρτύριον τοῦ μεγάλου ἐθνομάρτυρος διὰ γλώσσης ἀποπνεούσης τὸ μῦρον τοῦ ἁρματωλισμοῦ (3).

---

(1) Voyage dans la Grèce, Paris 1820. tom, III, σελ. 92—96.—Παραβ. tom. II, σελ. 311, 312, 313, καὶ V, σελ. 405.—Histoire de la Régénation dela Grèce, I, σελ. 294—97.

(2) Εὐθύμιος Βλαχάβας, τραγῳδία. (Ἐν τῷ δημοσιευθέντι πρώτῳ τόμῳ τῶν Ἀπάντων Π. Σούτσου).

(3) Μνημόσυνα.—Νέος τις Μακεδὼν μοὶ ἔδωκε τὸ ἑξῆς περὶ Βλαχάβα δημοτικὸν

Χάριν δὲ περιεργείας ἀποσπῶ ἐκ τοῦ μεγάλου ποιήματος τοῦ Χατσῆ Σεχρέτη τὴν περὶ Βλαχάβα διήγησιν (1).

Ὁ χαλασμὸς τοῦ Παπᾶ-Θύμιου ἀπὸ τὸν Βεζὶρ Ἀλῆ-πασᾶ.

Ὁ Παπᾶ-Θύμιος ὁ πικρὸς κ' ὁ φιδοδαγκαμένος
Σ' ὅλα τὰ Χάσια βρίσκονταν καλὸς καὶ προκομμένος.
Κ' Ἀλήπασας ἀφέντης του τὸν εἶχε στὸ ναζάρι
Καὶ τὸν καζάντησε πολλὰ φλωρὶ μὲ τὸ καντάρι
Σ' ὅλα τὰ Χάσια Ἀλήπασας αὐτὸν εἶχε ναζίρη
Καὶ 'ς ἄλλα πράγματα πολλὰ τὸν εἶχε οἰκοκύρη.
Ἀλήπασας ἀφέντης του ντεστοῦρι τοὖχε δώσει
Νὰ κάμῃ 'κεῖνο π' ἀγαπᾷ, κ' ὅ,τι τοῦ κόβ' ἡ γνῶσι.
Τούρκους, ραγιάδες ὁ παπᾶς, κανένα δὲν σαϊδίζει,
Τὴν ἐξουσίαν πούλαβε αὐτὸς δὲν τὴν γνωρίζει.
Τέτοιο ἐγιάμι πέρασε στὸν τόπου του στὰ Χάσια,
Ποῦ βγαίνει στὸν Ἀλῆ-παπᾶ, καὶ κραίνει μπάσα, μπάσα.
Τέτοιος βεζίρης προβοδᾶ αὐτὸν καὶ τὸν γυρεύει,
Καὶ βγαίνει στὸν Ἀλη-πασᾶ, γελάει καὶ χωρατεύει.
Καὶ τὰ ριτζάλια τοῦ πασᾶ ὅλοι τὸν ἀγαποῦνε,
Νὰ κρένουνε παράξενα καθόλου δὲν τρομοῦνε.
Κι' ὅλοι τοῦ κάνουν τοῦ παπᾶ μεγάλο μουχαμπέτι,
Γιατὶ τὸν ἐχ' Ἀλησπασᾶς σταλμένον σὲ χισμέτι.

ποίημα, τὸ ὁποῖον ὅμως ἐγὼ μέχρι μὲν τοῦ δεκάτου στίχου θεωρῶ γνήσιον, τοὺς δ' ἑπομένους τέσσαρας στίχους ἀπομίμησιν ἐκ διαφόρων ποιημάτων τοῦ Κυρ. Βαλαωρίτου.

Ἀηδόνιά μου περήφανα, πεύκια καμαρωμένα,
'φέτο νὰ μὴ λαλήσετε, 'φέτο νὰ μαραθῆτε.
Τὸν Παπᾶ Θύμιο πιάσανε, τὸν καπετὰν Μπλαχάβα.
Σ' τὴ μέσητ' ὁ Μουχτὰρ πασᾶς πίσω εἱ τσοχανταραῖοι,
κι' ἀπὸ κοντὰ οἱ μπέηδες, κ' οἱ τουρκοπουλημένοι.
Κι' Ἀλήπασας σὰν τὸ 'μαθε, δὲν πίστευε τὸ θάμα.
Ἀτός του τὸν προβόδισε, ἀτός του τοῦ μιλάει.
« Παπᾶ! βρὲ κερατόπαπα, μοῦ χάλασες τὸν τόπο!
» Δὲ σ' ἄρεθ' ὁ Ἀλήπασας, δὲ σ' ἄρεθ' ὁ σουλτάνος,
» καὶ μπαϊράκι σήκωσες νὰ γένῃς βασιλέας.
— » Μὴ βλαστημᾷς, Ἀλήπασα, μὴ βλαστημᾷς βεζίρη,
» σῶφταιξα, σὲ πολέμησα, καὶ σῶπεσα 'ς τὰ χέρια.
— » Γίνεσαι Τοῦρκος, βρὲ παπᾶ, κι' οὔλα σ' τὰ συμπαθάω.
— » Ῥωμηὸς ἐγὼ γενήθηκα, Ῥωμηὸς θενὰ 'πεθάνω.. »

(1) Ὁλόκληρον τὸ ποίημα τοῦ Χατσῆ Σεχρέτη ἐκδίδεται μετ' οὐ πολύ.

Γιατὶ τὸν ἔχ' Ἀλῃπασᾶς ὁ ἴδιος χισμεκιάρη;
Γιὰ τοῦτο τὰ ριτζάλιά του τὸν ἔχουν σὲ ναζάρι
Κι' Ἀλῃπασᾶς ἀφέντης του τὸν ἔχει πιστεμένον,
Σ' ὅλα τοῦ Χάσια τὰ χωριὰ γκοτζιάμπαση σταλμένον.
Κι' Ἀλῃπασᾶς ἀφέντης του ποτὲ δὲν τὸν ξετάζει,
Μηδὲ χεσάπι τοῦ παπᾶ ποτὲ δὲν τοῦ τηράζει.
Κι' ὁ Παπᾶ-Θύμιος ὁ πικρὸς διδίζει τοῦ σειτάνη,
Κι' ὅ,τι τοῦ λέγ' ὁ δαίμονας ἀρχίνησε νὰ κάνῃ.
Ὅ,τι τοῦ λέγ' ὁ δαίμονας, κι' ὅ,τι τὸν ἐξετάζει
Ἐκεῖνο πάντα ἀγαπᾷ, κ' ἐκεῖνο πάντα πράζει.
Ὁ δαίμων λέγει τοῦ παπᾶ «ἐσεῖς τί καρτερεῖτε;
» Δὲν στέλνεις ς' ὅλο τὸν ραγιᾶ ὅλοι ν' ἁρματωθῆτε;
» Τὸν Τοῦρκο νὰ βαρέσετε, ἐκεῖνον τὸν ἀβάνη,
» Ὁποῦ παιδεύει τὸν ραγιᾶ, κι' ὅτ' ἀγαπᾷ τοῦ κάνει;
» Ν' ἁρματωθ' ὅλος ὁ ραγιὰς τὸν Τοῦρκο νὰ κτυπήσῃ,
» Στὴν Λάρσα καὶ στὰ Τρίκκαλα ἀβάνη μὴν ἀφήσῃ.
» Ὁ Σέρβος μὲ τὸν Μόσκοβο δὲν βλέπετε τί κάνει;
» Κ' ὁ Τοῦρκος ἐφοβήθηκε, δὲν βγαίνει στὸ μεϊδάνι.»
Αὐτὰ τοῦ λέγ' ὁ δαίμονας κ' αὐτὰ τόνε διατάζει,
Τὸν ἀδελφό του ἔστειλε εὐθὺς καὶ τὸν φωνάζει.
Τοῦ λέγει: «Ἀκοὺς μπρὲ Θόδωρε, τί βάνω μὲ τὴν γνῶσι;
» Ἀπόψε διαλογίζομουν ὅσο νὰ ξημερώσῃ,
» Πῶς στὸ τουφέκι, Θόδωρε, ἐγὼμ' ἀλκοτισμένος.
» Καὶ καπετάνος φοβερὸς στὸν κόσμο ξακουσμένος.
» Ἀκόμα, μωρὲ Θόδωρε, καὶ σὺ καὶ τὰ παιδιά μου,
» Θὰ βγῆτε δυνατότεροι ἀπὸ τὴν ἀφεντιά μου.
» Ὁ Καραγεώργος ἔβαλε στοῦ λόγου του ξουσία,
» Νὰ λάβ' ἀπὸ τὸ Μόσκοβο στὸ Σέρπι βασιλεία.
» Γραφθῆκαν μὲ τὸν Μόσκοβο ὅλοι μικροὶ μεγάλοι
» Γιὰ νὰ τὸν κάμ' ὁ Μόσκοβος τὸν Καραγιῶργο κράλη.
» Κι' ὁ Καραγιῶργος ζάπωσε ὅλο τὸ Μπελιγράτι,
» Κι' ὥραν τὴν ὥραν βρίσκεται μὲ τὸ σπαθὶ στὴ πλάτη.
» Καὶ τὸ δικό μου τώνομα κ' ἐγὼ θέλ' νὰ τ' ἀξιώσω,
» Κ' ἀπὸ ταῖς τέσσαρες μεριαὶς ραγιάδες θὰ σηκώσω.
» Κ' ἀπὸ ταὶς τέσσεραις μεριαὶς γραφάδες θενὰ στείλω
» Νὰ καταιβοῦν στὰ Τρίκκαλα, σὰν τὰ σκυλιὰ στὸν μύλο.
» Ἀκόμα καὶ τ' Ἀλῃπασα ταὶς στράταις θὰ τοῦ κλείσω,
» Καὶ Τάταρο στὰ Γιάννινα ποτὲ δὲν θὰ τ' ἀφήσω.
» Τὴν Λάρσα καὶ τὰ Τρίκκαλα ἐγὼ νὰ τὰ ζαπώσω,
» Τοὺς Τούρκους τοὺς ἀβάνιδες νὰ πάγ' νὰ θανατώσω.
» Ἐγὼ θὰ βάλλω τὴν βουλὴν ν' ἀξιώσω τώνομά μου,
» Νὰ κάμῃ χάζι ὁ Μόσκοβος ἀπὸ τὴν ἀφεντιά μου.
» Τοῦ κάμπου οἱ Κονιάριδες εὐθὺς μὲ προσκυνοῦνε,
» Τὰ Φέρσαλα καὶ τ' Ἀρμυρὸ κ' αὐτὰ δὲν νταγιαντοῦνε,

» Τὰ Φέρσαλα καὶ τ' Ἀλμυρὸ κι' αὐτὸ τὸ Βελεστῖνο,
» Κ' ἂν δὲν μὲ προσκυνήσουνε κανένα δὲν ἀφίνω.
» Ἀκόμα καὶ τὸν Τούρναβο, καὶ Σέρβια, κι' Ἀλασσῶνα,
» Τοὺς φέρνω, γὼ στὰ Τρίκκαλα κείνους μὲ τὴν σφενδόνα ».
Ταὶς ἴσας' ὅλαις ταὶς δουλειαὶς αὐτὸς μὲ τὴν καρδιά του,
Νὰ δοῦμε καὶ τὰ 'στερινὰ καὶ σκοτεινὰ γραφτά του.
Πιάνει καὶ γράφει γράμματα 'ς ὅλα τὰ μεμλεκέτια,
Καὶ δίνει 'ς ὅλον τὸν ραγιᾶ λογῆς λογῶν λεζέτια.
« Ἀκοῦτε σεῖς οἱ Χριστιανοί, ὅλοι μικροὶ μεγάλοι,
» Ὁ Παπᾶ-Θόμιος γίνηκε στὰ Τρίκκαλα κεφάλι,
» Ἀβόλετο νὰ ξέρετε ταμποῦρλο θὰ σηκώσω,
» Ἐφέτ' ἀπ' τοὺς ἀβάνηδες θαρρῶ νὰ σᾶς γλυτώσω.
» Σᾶς ἔδωκα τὴν εἴδησι, κ' ὅλοι ν' ἁρματωθῆτε,
» Κι' ἀπόξω ἀπ' τὰ Τρίκκαλα ἐδῶ νὰ μαζωχθῆτε. »
Στέλνει καὶ στ' ἄγρια τὰ βουνὰ τῆς κλεφτουργιᾶς χαμπέρι,
Νὰ καταιβοῦνε γλήγορα ἐδῶ 'ς αὐτὰ τὰ μέρη.
« Ταὶς στράταις νὰ τοῦ κλείσωμεν τ' Ἀλήπασα τ' ἀβάνη,
» Νὰ γίνωμε καὶ Μόσκοβοι νὰ πάρουμε μετβάνι.
» Νὰ γίνῃ τὸ Ῥωμέϊκο αὐτὸ ποῦ καρτεροῦμε,
» Γιὰ ποῦρθε στὴν ἡμέρα μας κ' ἐμεῖς θελὰ χαροῦμε.
» Κ' ἐκεῖνο ποῦ γυρεύαμε ἐφέτο θὰ τὸ βροῦμε,
» Τὸ βιὸ νὰ τοὺς τὸ πάρωμε, κρασὶ νὰ τοὺς τὸ πιοῦμε. »
Ἡ κλεφτουργιὰ μαζώχθηκαν ἀπάνω στὸ Καστράκι
Κ' εὐθὺς στὴν ὥρα κούρτισαν ταμποῦρλο καὶ μπαϊράκι.
Ἀπὸ ταὶς τέσσεραις μεριαὶς μαζόνονται ραγιάδες,
Σὲ τρεῖς ἡμέραις γίνηκε μὲ τέσσεραις χιλιάδες (ε).
Οὐρδὶ μεγάλο γίνηκε ἀπάνου στὸ Καστράκι,
Καὶ κυβερνήτην ἔχουνε αὐτοὶ τὸν Θοδωράκη.
Τοῦ Παπα-Θόμιου τῶνομα μουτλὰκ νὰ τοῦ τ' ἀξιώσουν
Τοὺς Τούρκους νὰ βαρέσουνε, τὸν τόπο νὰ ζαπώσουν.
Ἀπάνω εἰς τὴν μάζωξι, σὰν γίνηκαν χαζίρι,
Στοχάζονται νὰ κλείσουνε ταὶς στράταις τοῦ βεζίρη.
Ταὶς στράταις νὰ τοῦ κλείσουνε, πουλὶ νὰ μὴ περάσῃ
Νὰ καταιβῇ στὰ Γιάννινα, χαμπέρι νὰ προφθάσῃ.
Τριακόσιους ἐπροβόδισεν αὐτὸς στὴν Κρύαν Βρύσι,
Μηδ' ἄνθρωπο καὶ Τάταρο στὴν στράτα νὰ μ' ἀφήσῃ.
Ῥαγιάδες κακοκέφαλοι τί θέλετε νὰ ἰδῆτε;
Τί ἀπόκρισι τ' Ἀλήπασα ἐσεῖς θενὰ τοῦ 'πῆτε;

(ε) Ὁ Ἰωάννης Κερασοβίτης, ὡς ἐρρέθη, γράψας ὁμοίως στιχηρὰν διήγησιν τοῦ χαλασμοῦ τοῦ Μπλαχάβα, ἀνέκδοτον παρὰ τῷ Κυρ. Σοφ. Οἰκονόμῳ, λέγει ἑξακοσίους. Τοῦτο δὲ καὶ ἐξ ἄλλων ὁμολογεῖται πηγῶν.

Ῥαγιάδες κακοκέφαλοι! τί λέτε μὲ τὸν νοῦ σας!
Ἀτοί σας θελὰ κάμετε κακὸ τοῦ κεφαλιοῦ σας..
Δὲν εἶν' ἐκεῖνος ὁ καιρὸς, ὁποῦ τὸν καρτερεῖτε,
Καὶ τὸ σπαθὶ τ' Ἀλήπασα γλήγορα θὰ τὸ ἰδῆτε.
Σὰν ἔλθῃ κεῖνος ὁ καιρὸς αἷμα πολὺ θὰ τρέξῃ,
Τὸ πρᾶμα, λέν' οἱ γνωμικοὶ, στὸ γαῖμα θενὰ πλέξῃ.
Κι' ὁ Παπα-Θύμιος ὁ πικρὸς ποῦ κάνει τὰ δικά του,
Τὴν λύσσα θελὰ πάρουνε κι' αὐτὸς καὶ τὰ παιδιά του.
. . . . . .
Ὁ Παπα-Θύμιος ἔστειλε χαμπέρι στὸ ἀσκέρι,
Στὴν Λάρσα, καὶ στὰ Τρίκκαλα, φαρμακερὸ χαμπέρι.
« Ἀηκοῦτε, σεῖς οἱ μπέηδες ἀγάδες κ' ἀφεντάδες,
» Νὰ μὴ θαῤῥῆτε σήμερα πῶς ἔχετε ῥαγιάδες.
» Κι' ἂν θέλετε τὸ ἔρζι σας ἐσεῖς καὶ τὸν ῥαγιᾶ σας,
» Νὰ κάμωμε τὸ ἕνα μας κ' ἐμεῖς κ' ἡ ἀφεντιά σας.
» Νὰ κάμωμε τὸ ἕνα μας καὶ Τοῦρκοι καὶ ῥαγιάδες,
» Τὸν τόπο νὰ παστρέψωμε ἀπ' τοὺς Ἀρβανιτάδες.
» Κι' ἂν φοβηθῆτε τίποτες ἐσεῖς ἀπ' τὸν βεζίρη,
» Μ' ἔξη χιλιάδες γίνηκα καὶ βρίσκομαι χαζίρι.
» Μ' ἔξη χιλιάδες σήμερα τὸν τόπο του τὸν πιάνω,
» Καὶ σύνορο στὸ Μέτζοβο τ' Ἀλήπασα τοῦ βάνω.
» Κι' ἀπὸ ταὶς τέσσεραις μεριαὶς ἀσκέρια συμμαζόνω,
» Νὰ κάμω θρῆνο πόλεμο τὸν φετεινὸ τὸν χρόνο.
» Καὶ τούτη τὴν Ἀρβανιτιὰ, ὁποῦνε στὰ δερβένια,
» Ἀπ' τὸν ἀέρα τοῦ ντουνιᾶ τοὺς χάνω χωρὶς ἔννοια.
» Κι' ἀπὸ ταὶς τέσσεραις μεριαὶς χαρτιὰ μοῦ προβοδοῦνε,
» Κι' ὥραν τὴν ὥρα γίνονται χαζίρι ποῦ νὰ βγοῦνε.
» Κι' ὁ Καραγιῶργος μὥστειλε τέτοιας λογῆς χαμπέρι,
» Ἂν κάμῃ χρεία τίποτε, μοῦ προβοδάει ἀσκέρι.
» Ἀκόμα κι' ὅλα τὰ νησιὰ κ' ἐκεῖνοι μὲ βοηθοῦνε,
» Μολύβι καὶ τζιμπιχανὲ ἐδῶ μοῦ προβοδοῦνε ».
Οἱ μπέηδες σὰν ἄκουσαν τέτοιας λογῆς μαντάτο,
Ἕνα τελάλη βάνουνε ἀπ' τὴν κορφὴ ὡς τὸν πάτο.
» Μικροὶ, μεγάλοι σήμερα ὅλοι νὰ μαζωχθοῦμε,
» Μουσιαβερὲ νὰ κάμωμε, καὶ νὰ κουβεντιασθοῦμε ».
Μαζώχθηκαν εἰς τὸν μουλᾶ, κ' ἀνοίγουν τὰ χαρτιά του,
Κι' ὁ Παπα-Θύμιος ἔστελνε κατὰ τὸ θέλημά του.
Ὅλοι βουκοῦφοι γίνηκαν κ' ἕνας τὸν ἄλλο λέγει,
Καὶ τί εἶνε τὸ καλλίτερο, ἐκεῖνοι τὸ διαλέγει.
Κ' εὑρῆκαν τὸ καλλίτερο ὅλοι νὰ σκοτωθοῦνε,
Στὸν Παπα-Θύμιο σήμερο νὰ μὴ παραδοθοῦνε.
Ἡ Λάρσα τοῦ προβόδησε. « Κάμε ὅ,τι μπορέσῃς,
» Τί δὲν μᾶς κάνεις τίποτας, στὴ λάσπη θελὰ πέσῃς,

» Κι' ὅ,τ' ἔλθῃ ἀπὸ τὸ χέρι σου κουσοῦρι μὴν ἀφήσῃς,
» Τὸ σκοτεινὸ τὸ σπίτι σου ἀτός σου θὰ τὸ σβύσῃς.
» Τ' εἶναι κάποιος Ἀλήπασας αὐτὸς ποῦ σᾶς ὁρίζει,
» Καὶ γδέρνει τὰ κεφάλια σας μὲ κόπρια τὰ γεμίζει.
» Τ' ὁρμίζεται στὰ Γιάννενα τ' Ἀλήπασα τ' ἀσλάνι,
» Κ' ἐσένα καὶ τ' ἀσκέρι του τὸ βλέπεις τί σοῦ κάνει.
» Ῥαγιάδες κι' ὅλη ἡ κλεφτουργιὰ, ὁποὖλθανε στὲ σένα,
» Σᾶς δείχνει τὸ μιγδάρι σας μὲ στράτα τὸ καθένα.
» Σᾶς κάνει τὸ πρεπούμενο, κι' αὐτὸ ποῦ σᾶς τυχαίνει,
» Κ' ὕστερα στρώνετ' ὁ ῥαγιᾶς μὲ τὴν καρδιὰ καϋμένη ».
Ἀκόμα καὶ τὰ Τρίκκαλα τὰ ἴδια προδοδοῦνε,
Κ' ἐκεῖνοι χαζιρεύονται σὲ πόλεμο νὰ βγοῦνε.
Ὁρμίζετ' ὁ Βελῆ-μπεης, ὁποὖν' ἀπὸ τὸ Πρεμέτι,
Ποῦ βρίσκεται δερβέναγας ἐς αὐτὸ τὸ βιλαέτι.
Ἔχει καμμιὰ τρακοσαριὰ αὐτὸς δικό τ' ἀσκέρι,
Κι' ἄλλους διακόσιους διάλεξε χαλίδες καὶ τοὺς πέρει.
Νὰ πάγῃ μουτλὰκ νὰ σκοτωθῇ στὸ ἴρζι τ' ἀφεντός του,
Στὸ τζιάκι νὰ μὴ βρίσκεται λερὸς ὁ πρόσωπός του.
Ὡρμήθηκ' ὁ Βελήμπεης καὶ κάνει τὸν ντουᾶ του,
Καὶ βγαίνει ἀπ' τὰ Τρίκκαλα, καὶ πάγει στὸ γαζᾶ του.
Ν' ἀφήσω τὸν Βελήμπεη, νὰ πιάσω τὸν βεζίρη.
Ὁρμίζει τὸν Μουχτάρ-πασα καὶ γίνεται χαζίρι.
Ὁ Μπάρκας τοῦ προβόδισε τ' Ἀλήπασα χαμπέρι,
« Ἡ Καλαμπάκα γέμισε λογῆς λογιῶν ἀσκέρι.
» Ὁ Παπα-Θύμιος ἄγριεψε καὶ σήκωσε κεφάλι,
» Καὶ σύνορα στὸ Μέτζοβο κοιτάζει νὰ σοῦ βάλλῃ.
» Ταὶς στράταις σου ταὶς ἔκλεισε κι' ὅλα τὰ μονοπάτια,
» Καὶ κάνει στὴν ἡμέρα σου λογῆς λογιῶν ζανάτια.
» Ἐμάζωξε τὴν κλεφτουριὰ καὶ κάνουν τὰ δικά τους,
» Ἀκόμη καὶ ὅλος ὁ ῥαγιᾶς ἐτζιούλωσε τ' αὐτιά του.
» Ἐτζιούλωσ' ὅλος ὁ ῥαγιᾶς, κι' ὁρμίζονται νὰ βγοῦνε,
» Νὰ στείλουνε στὸ Μόσκοβο, Μοσκόβοι νὰ γραφτοῦνε.
» Κι' ὁ Παπα-Θύμιος ἔστησε ταμποῦρλο καὶ μπαϊράκι,
» Κ' ἐμάζωξ' οὖλο τὸν ῥαγιᾶ ἀπάνω στὸ Καστράκι.
» Στρατιῶται νὰ περάσουνε εὐθὺς τοὺς θανατόνει,
» Καὶ Τάταρος στὰ Γιάννενα γιὰ τοῦτο δὲν ζυγόνει.
» Βεζίρη! ἀπ' τὰ Τρίκκαλα μὴ καρτερῇς χαμπέρι,
» Κι' ὁ Παπα Θύμιος γέμισε ταὶς ποταμιαὶς ἀσκέρι.
» Στὴν Λάρσα καὶ στὰ Τρίκκαλα προβόδησε καὶ γράμμα,
» Νὰ κάνουνε τὸ ἕνα τους, νὰ γίνουν ὅλα ἀντάμα.
» Εἰς τὸ χρυσό σου τ' ὄνομα τῶχουνε τὸ ἰνάτι,
» Νὰ γίνουν μὲ τὸν Μόσκοβο, νὰ κάνουνε φτσάτι ».

Ὁρμίζει τὸν Μουχτάρ-πασαν, αὐτὸς μὲ δυὸ χιλιάδες,
Νὰ κάμῃ τὸ πρεπούμενο, 'ς κείνους τοὺς μασκαράδες.
Καὶ τοῦ εἶπε τοῦ Μουχτάρ-πασα· « Νὰ μὴ χασομερήσῃς,
» Τὸν Παπα-Θύμιο ζωντανὸ νὰ μοῦ τὸν προβοδίσῃς.
» Στὸ 'πίλοιπο τ' ἀσκέρι του κάμε ὅ,τι μπορέσῃς·
» Ἀπὸ ταὶς τέσσεραις μεριαὶς σπαθὶ νὰ τοὺς βαρέσῃς.
» Ἐμένα νὰ μὲ φρουκασθῇς, ἂν θέλῃς τὴν εὐχή μου,
» Ῥαγιάδες νὰ μὴ λυπηθῇς, δικοί σου καὶ δικοί μου ».
Σηκώθηκ' ὁ Μουχτὰρ πασᾶς καὶ τοῦ 'πιασε τὸ χέρι,
Καὶ βγῆκ' ἀπὸ τὸ Γιάννενα καὶ 'σήκωσε τ' ἀσκέρι.
Καὶ κάν' ἕνα μερόνυχτο Μουχτάρ-πασας νὰ σώσῃ,
Τοῦ Παπα-Θύμιου τοῦ οὐρδιοῦ τὴν λύσσα νὰ τοῦ δώσῃ.
Καὶ φαίνεται σὰν ἄνεμος στὴ στράτα, ποῦ περνάει,
Σὰν ἀστραπὴ καὶ σύννεφο στράφτει καὶ μπουμπουνάει.
Ἐπέρασε τὸ Μέτζοβο, καὶ πάει στὸ Μαλακάσι,
Κι' ἐξέταξε καὶ τοῦ εἶπανε ταὶς στράταις ποῦ 'χε πιάσει.
Ταὶς στράταις καὶ τὴν δημοσιὰ τὴν ἔχουνε πιασμένη,
Κι' αὐτὸς δὲν ἀλκοτίζεται, σὰν σύγνεφο παγαίνει.
Ὁ ἴδιος ὁ Μουχτάρ-πασας ὅσο ποῦ νὰ προφθάσῃ,
Ἐπρόφθασ' ὁ Βελήμπεης, καὶ πόλεμο εἶχε πιάσει.
Κι' ὁ Παπα-Θύμιος ὁ πικρὸς δὲν τῶκαμε καμποῦλι,
Γιὰ νὰ ταράξῃ τὴν οὐρδή, νὰ πολεμήσουν οὖλοι.
Καὶ στέλνει στὸ Βελήμπεη ἕνα μεγὰρ ἀσκέρι
Νὰ κάμῃ θρῆνο, πόλεμο, καὶ ξανκουστὸ σεφέρι.
Ἀπὸ ταὶς τέσσεραις μεριαὶς τὸν ἔβαλλαν στὴν μέση,
Καὶ λέγει « νὰ μοῦ τὸν πιάσετε τὸν Τοῦρκο τὸν μπαμπέση. »
Βελήμπεης στ' ἀσκέρι του τοὺς ἔδινε γαϊρέτι,
Σειτιδες νὰ γίνουνε, νὰ πᾶνε στ' ἀχιρέτι
» Νὰ βάλωμε τὸ γκιόξι μας ὅσο νὰ σκοτωθοῦμε,
» Καὶ στὸ ντουσμάνη σήμερα νὰ μὴ παραδοθοῦμε. »
Βελήμπεης καὶ τ' ἀσκέρι του θὰ γένονταν χελιάλι,
Καὶ βλέπουν ἕνα σύγνεφο ποῦ φθάνουν στὸ Καστράκι,
Τὸ φοβερὸ τὸ σύγνεφο, τ' Ἀλήπασα τ' ἀσλάνι,
Ποῦ τοὺς γεράτισ' ὁ Θεὸς στὸν κόσμο μὲ τὸ νάμι·
Σὰν ἀστραπὴ καὶ σύγνεφο στράφτει καὶ μπουμπουνίζει,
Σὰν τὰ σαΐνια στὰ πουλιὰ, ἐπάνου τους γιουρδίζει.
Κι' ἀρχίνησαν ἡ κλεφτουργιὰ ταὶς πλάταις νὰ γυρίσουν,
Τ' ἐκεῖνοι δὲν προφθαίνουνε ντουφέκια νὰ γεμίσουν.
Τί πέφτουν στὰ κεφάλιά τους σπαθιαὶς σὰν τὸ χαλάζι.
Γιὰ νὰ θυμιέται στὸν ντουνιᾶ, ὁ κόσμος νὰ τρομάζῃ.
Τὸν Θοδωράκην βρίσκουνε ἐκεῖ πελεκημένον,
Ἀπὸ τὸν πάτ' ὡς τὴ κορφὴ στὰ αἵματα πνιμένον.

Τί χάλευες, τί γύρευες, καϋμένε Θοδωράκη,
Καὶ θὰ σοῦ λυώσῃ τὸ κορμὶ ἀπάνω στὸ Καστράκι!
Καὶ νὰ σοῦ λυώσῃ τὸ κορμὶ κι' ὅλα τὰ κόκκαλά σου,
Ἀπ' τὴν πολλὴν τὴν ζούρλιά σου κι' ἀπὸ τὴν ἀγνωμιά σου.
Ἐγύρισ' ὁ Μουχτάρ-πασας καὶ χούγιαζε τ' ἀσκέρι,
« Ψυχὴ νὰ μὴν ἀφήσετε στὸν κόσμο γιὰ χαμπέρι »
Τ' ἀσκέρι τοῦ Μουχτάρ-πασα κόβουν καὶ πελεκοῦνε·
Τὸν Παπα-Θύμιο ψάχουνε καὶ δὲν μπορ' νὰ τὸν βροῦνε.
Ἀσλάνης ὁ Μουχτάρ-πασας μὲ τ' ἄξια τ' ἀνδρειωμένα,
Ἔστειλε πράματα πολλὰ κεφάλια φορτωμένα.
Καὶ τάστειλε στὰ Γιάννινα, ὁ κόσμος νὰ θαμάξῃ,
Νὰ βλέπουν νὰ θαμάζουνται κι' αὐτοὶ ποὖχαν λυσαξει.
Βουλήθηκ' ὁ Μουχτάρ-πασας ψυχὴ νὰ μὴν ἀφήκῃ·
Κι' ὁ Παπα-Θύμιος γλύτωσε καὶ πάει στὴ Σαλονίκη.
Πολλοὺς βαγιάδες ἔπιασε αὐτὸς ἀπ' τὰ χωριά του,
« Ἀμάν! ἀμάν, Μουχτάρ πασα — τοὔπκν — τῆς ἀφεντιᾶς σου.
» Μὲ τὸ στανιὸ προβόδησε ἐδῶ νὰ μᾶς σηκώσῃ,
» Π' ἀπ' τὸ δικό σου τὸ σπαθὶ αὐτὸς νὰ μὴ γλυτώσῃ.
» Ἢ νἄρθετε, μᾶς ἔγραφε, ἢ θἄρθω νὰ σᾶς γδάρω,
» Καὶ βιὸ καὶ τὰ κεφάλια σας ἐγὼ θὰ σᾶς τὰ πάρω.
» Αὐτ' ἦταν ἡ αἰτία μας ποὖρθαμ' οἱ μαυρισμένοι,
» Καὶ τώρα καταντήσαμε πικροὶ καὶ τρομασμένοι »
Τὸ χάρισ' ὁ Μουχτάρ-πασας ὅλο τὸ φταίξιμό τους,
Καὶ βρίσκοντ' ὡς τὰ σήμερα, καὶ βγάζουν τὸ λαιμό τους.
Ὁ Παπα-Θύμιος γρώνισε ποῦ τοὖρθ' ὁ χαλασμούς του.
Καὶ στὸ Καστράκι χάθηκε ὁ δόλιος ἀδελφός του.
Ἀπόκρυφα σηκώθηκε αὐτὸς καὶ τὰ παιδιά του,
Καὶ πέφτει σταὶς ἀκρογιαλιαὶς νὰ ἰδῇ τὴν ἐρημιά του.
Νύχταις καὶ μέραις περπατεῖ, καὶ ποῦ νὰ πάῃ δὲν ξέρει,
Καὶ ἀπὸ ταὶς τέσσεραις μεριαὶς τοῦ πῆραν τὸ χαμπέρι.
Πρὸς τὴν Κασσάνδρα κτύπησε καὶ δὲν μπορ' νὰ καθήσῃ,
Νὰ βρῇ καράβια πολεμεῖ, κρυφὰ νὰ μπαρκαρίσῃ,
Γιὰ νἄμπῃ μέσα στὰ νησιὰ νὰ χάσῃ τὸν τορό του,
Καὶ νὰ τὸν κλάψῃ θλιβερὰ αὐτὸς τὸν ἀδελφό του.
Βρῆκε καὶ μπαρκαρίσθηκε εὐθὺς κείνην τὴν ὥραν,
Ἐμβῆκε μέσα στὰ νησιὰ στοῦ Σκόπελου τὴν χώραν.
Κ' εὑρῆκε ὅλα τὰ νησιὰ, πολλὰ ἀνακατωμένα,
Ὁποὖταν μὲ τὸν Μόσκοβο περσότερα γραμμένα.
Πάλε τοῦ 'μπῆκ' ὁ δαίμονας καὶ τὸν ἀνακατεύει,
Στὴν Σκιάθο καὶ στὴ Σκόπελο καράβια τοὺς γυρεύει.
« Καράβια νὰ μοῦ δώσετε νὰ κλείσω τὸ μπογάζι,
» Νὰ γκεζερῶ στὴν θάλασσα, ὁ κόσμος νὰ τρομάζῃ.

» Ἀπὸ ταὶς τέσσεραις μεριαὶς ταὶς θάλασσαις νὰ κλείσω,
» Τούρκους σὲ τοῦτα τὰ νερὰ ποτὲ νὰ μὴν ἀφήσω.
» Τί θὰ γραφθῶ στὸ Μόσκοβο ἐγὼ καὶ τὰ παιδιά μου,
» Κ' ἔτζι θαῤῥῶ στὴ θάλασσα ν' ἀξιώσω τ' ὄνομά μου.
» Καὶ τώρα μὴ μὲ βλέπετε, γιατ' εἶμαι χαλασμένος,
» Εἶμαι κι' ἀπ' τὸν Ἀλήπασα ἐδῶ κυνηγημένος.
» Μ' ἀσκέρια καὶ μὲ πόλεμο ἐγῶμαι μαθημένος,
» Καὶ καπετάνος φοβερὸς στὸν κόσμο ξακουσμένος.
» Καράβια νὰ μοῦ δώσετε, καὶ ὕστερα νὰ μὲ ἰδῆτε,
» Καὶ καπετάνον φοβερὸν ὅλοι σας θὰ μὲ εἰπῆτε. »
Κι' αὐτοὶ καράβια τοῦ 'δωκαν καΐκια καὶ φεργάδαις,
Σὲ μιὰ ὁδομάδα γίνηκε αὐτὸς μὲ δυὸ χιλιάδες.

. . . . . .

Ἀλήπασας προβόδησε τέτοιας λογῆς μαντάτα,
Στὴν κλεφτουργιὰ, στὸν Ὄλυμπο, καὶ στὰ καπετανάτα.
« Ῥαγιάδες νὰ μοῦ γίνετε ὅλοι μικροὶ μεγάλοι,
» Καὶ σεῖς ἀπὸ τὰ μένανε νὰ μὴν ἔχετε ζεβάλι.
» Τί γίνηκ' ὡς τὰ σήμερα εἶνε συμπαθισμένο,
» Ἀκόμα καὶ τὸ φταίξιμο σᾶς τῶχω χαρισμένο. »
Οἱ κλέφταις τοῦ προβόδησαν: « Βεζίρη, προσκυνοῦμε,
» Καὶ νἄρθωμε στὰ Γιάννενα βεζίρη, δὲν τρομοῦμε.
» Καὶ σκλάβοι νὰ σοῦ γίνωμεν, νὰ μποῦμε στὰ φτερά σου,
» Μόν' σκιαζομέσθε νἄρθωμε αὐτοῦ στὴν ἀφεντιά σου.
» Ἀλήπασα φοβούμεσθε τὴν δόλια τὴν ψυχή μας,
» Γιατί μᾶς πιάνεις ζωντανοὺς, καὶ γδέρνεις τὸ κορμί μας ».
Ὀπίσω τῆς προβόδισε τῆς κλεφτουριᾶς χαμπέρι.
« Ἀπ' αὐτου ἀπὸ τὸν Ὄλυμπο ἐσεῖς τραβᾶτε χέρι,
» Τὸν Παπα Θούμιο θέλω 'γὼ νὰ πᾶτε νὰ μοῦ βρῆτε,
» Κ' ὕστερ' ἀπὸ ἐμένανε ποτὲ μὴ φοβηθῆτε.
» Γυρέψτε μ' ὅ,τι θέλετε καὶ ἐγὼ σᾶς τὸ χαρίζω,
» Καὶ τὸ δικό σας τὸ ψωμὶ ἀκόμα τ' αὐγατίζω ».
Μαζώχθηκαν ἡ κλεφτουριὰ νὰ πᾶνε μὴ τὸν πιάσουν,
Μὲ τρόπον καὶ μὲ πονηριὰ αὐτοὶ νὰ τὸν γελάσουν.
Καὶ 'μπῆκαν μέσα στὰ νησιὰ μουτλὰκ νὰ τὸν εὑροῦνε,
Πολλὰ λεζέτια τοῦ παπᾶ νὰ πάνε νὰ τοῦ ποῦνε.
Κ' ἐπῆγαν κι' ἀνταμώθηκαν, κι' ἀρχίνησαν καὶ λένε,
Μὲ τὴ καρδιά τους χαίρονται καὶ μὲ τὰ χείλη κλαῖνε.
Τοὔπαν « ξακουσθήκαμε κι' ἐμεῖς 'ς ὅλο τὸ μεμλεκέτι,
» Θὰ πάθωμε κἄνα τζεζᾶ ἡμεῖς ἀπὸ τὸ δοβλέτι.
» Νὰ στείλωμε στὸν βασιλὴ νὰ γίνωμε ῥαγιάδες,
» Τί γλυτωμὸ δὲν ἔχομε ἀπὸ τοὺς ἀφεντάδες.
» Νὰ στείλωμε στὸ βασιλὴ νὰ βγάλωμε φερμάνι,
» Τ' Ἀλήπασας ὑστερινὰ ζαράρι δὲν μᾶς κάνει ».

Τοῦ Παπα-Θύμιου τ' ἄρεσε, καὶ πάει στὸ δραγουμάνο,
Τοῦ εἶπε « καλῶς τον τὸν παπᾶ, τὸν πρῶτο καπετάνο ».
Τοῦ εἶπε νὰ γράψῃ μιὰ γραφὴ ψηλὰ στὸν πατριάρχη,
« Τί Ἀλήπασας τὴν ἔκαμε τὴν Ῥούμελη χελιάκι.
» Ἀλήπασας ἐβάρεσε σπαθὶ καὶ στοὺς ραγιάδες,
» Κ' ἐμπῆκαν μέσα στὰ νησιὰ καμπόσοι φουκαράδες.
» Νὰ τζιαλιστήσῃ γλήγορα φερμάνι νὰ μᾶς βγάλλῃ,
» Τί ἀπὸ ταὶς τέσσεραις μεριαὶς σπαθὶ θενὰ μᾶς βάλλῃ.
» Ὁ Πατριάρχης σήμερα μπέλκιμ καὶ μᾶς γλυτώσῃ,
» Τί θὰ μᾶς βάλλῃ τὸ σπαθὶ καὶ θὰ μᾶς θανατώσῃ ».
Ὁ δραγουμάνος ἔγραψε αὐτὰ ποῦ μολογοῦνε,
Τὸν χαλασμὸ ποῦ γίνηκε, καὶ τοῦτα π' ἀκλουθοῦνε.
Κ' ἐσώσανε τὰ γράμματα ἀπὸ τὸν δραγουμάνη,
Κι' ὁ πατριάρχης εὔγαλε τύθὺς ἴτλὰκ φερμάνι.
Τοῦ Παπα-Θύμιου τῶστειλε νὰ μὴν ἔχῃ κασαβέτι,
Τί τώρα γίνηκε ῥαγιᾶς στὴ Ηόλι στὸ δεβλέτι.
Κι' ἄλλο φερμάνι ἔστειλε τ' Ἀλήπασα, « Βεζίρη,
» Ὁ βασιλιὰς δὲν πρόσταξε νὰ βάλλῃς τὸ σατίρι.
» Ὁ βασιληὰς δὲν πρόσταξε πῶς νὰ τοὺς θανατώσῃς,
» Μόν' πρόσταξε στὴ Ῥούμελη νιζάμι νὰ τοὺς δώσῃς.
» Ὅ,τ' ἔκαμε ἂς ἔκαμε λάκιμ νὰ βασγεστίσῃς,
» Κάθε ραγιᾶ στὸν τόπο του ἐσὺ νὰ τὸν ἀφήσῃς. »
Ἀλήπασας ἐλούφαξε, ὅσο νὰ μαζωχθοῦνε,
Νὰ βγοῦν ἀπὸ τὴν θάλασσα ὀλίγο νὰ στρωθοῦνε.
Ἐγύρισαν καὶ βγαίνουνε οἱ κλέφταις μὲ φερμάνι,
Καθένας καὶ στὸν τόπον του σηκώθηκε καὶ πάνει.
Καὶ στέλνει στὰ σκαλώματα Ἀλήπασας χαμπέρι,
» Ὄντας νὰ βγοῦν ἡ κλεφτουργιά, πᾶς ἕνας νὰ τὸ ξέρῃ,
» Τὸν Παπα-Θύμιο ἀβόλετο ὅπου καὶ νὰ τὸν ντέσουν
» Μουτλὰκ νὰ μοῦ τὸν πιάσουνε αὐτοὶ καὶ νὰ τὸν δέσουν. »
Τοῦ Παπα-Θύμιου τοῦ πικροῦ σὰν τοὔρθε τὸ φερμάνι,
Στῆς Κατερίνης τὰ νερὰ σηκώθηκε καὶ πάνει.
Γιὰ νὰ πατήσῃ στὴ στερνὰ, μιὰ ψύχα νὰ γλεντήσῃ,
Σ' ὅλους τοὺς φίλους καὶ δικοὺς χαρτιὰ νὰ προβοδήσῃ,
Νὰ πάρῃ καὶ τοὺς φίλους του νὰ μπῇ στὸ Σαλονίκι,
Τί Ἀλήπασας ἀδύνατον αὐτὸν νὰ τὸν ἀφήκῃ.
Ὁ κόσμος σὰν τὸν ἔμαθαν πᾶνε νὰ τὸν ἰδοῦνε,
Καὶ « κακὴ μέρα » τοῦ παπᾶ γυρίζουν νὰ τοῦ ποῦνε,
» Μωρὲ παπᾶ κακόχρονε, καὶ κακομοιριασμένε,
» Τί γύρευες στὴν Ῥούμελη, μπρὲ φιδοδαγκαμένε;
» Δὲν ἐχονώσουν στὴν Φραγκιὰ νὰ γλύτῃς τὴν ψυχή σου,
» Μόν' ἤθελες στὴ Ῥούμελη νὰ δείξῃς τὴν τιμή σου!

» Καὶ τὸ φερμάνι πούφερες ποτὲ δὲν σὲ γλυτόνει,
» Μήτε τ' αὐτὶ τ' Ἀλήπασᾶ ἀπὸ αὐτὸ ἰδρόνει. »
Τὸν ἔβεσαν τὸν ἔρημον, τὸν ρίχνουν στὸ σιντζίρι,
Τὸν πάνουνε στὰ Γιάννενα πεσκέσι τοῦ βεζίρη.
Τὸν ἔδεσάνε στὴν αὐλὴ, κι' ὁ κόσμος τὸν τηροῦνε,
Μαζώχθηκαν τὰ Γιάννενα καὶ πᾶνε νὰ τὸν ἰδοῦνε,
Δύο μέραις τὸν ἐκράτησε δεμένον στὴν αὐλή του,
Καὶ 'στερινὰ τὸν ἔλυσε νὰ κάμῃ τὴν τιμή του.
Τὸν δίδει τοῦ μπουλούκ-μπαση νὰ πάῃ νὰ τὸν χαψώσῃ,
Γιὰ νὰ ξετάξῃ τὸν παπᾶ χαμπέρια νὰ τοῦ δώσῃ.
Πῶς ἦταν ἡ αἰτία του ποῦ σήκωσε κεφάλι,
Καὶ σύνορο στὸ Μέτζοβο πῶς ἤθελε νὰ βάλλῃ.
Τοὺς εἶπε· « μὴν μὲ βάνετε ἐμένα στὸ σιντζίρι,
» Καὶ μαρτυρῶ τοὺς φίλους μου σήμερα στὸ βεζίρη.
» Τοὺς φίλους μου ποῦ μ' ἔφεραν ἐδῶ σὲ τέτοιο χάλι,
» Ποῦ μ' ἔκαμαν καὶ τράνεψα καὶ 'σήκωσα κεφάλι
» Ἐγὼ δὲν ἤμουν μοναχὸς σὲ τούτη τὴν αἰτία,
» Σὲ τοῦτον τὸν μουσιαβερὲ εἶχα μπουλούκια τρία.
» Ἕνα μπουλοῦκι κλεφτουργιὰ, καὶ δυὸ ἦτανε ραγιάδες,
» Καὶ σήμερα, δὰ σήμερα φιλάω ταὶς γραφάδες. »
Ἀλήπασας δὲν τῶστρεξε πολλὰ νὰ μαρτυρήσῃ,
Μόνον εὐθὺς ἐπρόσταξε τὸν δήμιο νὰ τὸν σκίσῃ.
Ἀλήπατας τὸν ἔσχισε τὸν ἔκαμε κομμάτια,
Ὁποῦ 'ξερε καὶ δούλευε τέτοιας λογῆς ζενάτια.

Κατανικηθεὶς ἐν Φρειδλάνδῃ ὁ Ἀλέξανδρος Α' ἐζήτησε τὴν μετὰ τοῦ Ναπολέοντος εἰρήνην, ἥτις καὶ συνωμολογήθη ἐν Τιλσὶτ (2 Ἰουν. 1807). Διὰ μυστικοῦ τῆς συνθήκης ταύτης ἄρθρου ἡ Ῥωσσία παρεχώρει εἰς τὴν Γαλλίαν τὴν προστασίαν τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας. Συγχρόνως δὲ οἱ τέως πολέμιοι μονάρχαι ἐσχεδίασαν καὶ τὴν διάλυσιν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἐξ οὗ ἡ μὲν Ῥωσσία ἤθελε λάβει τὴν Βεσσαραβίαν, Μολδοβλαχίαν, καὶ τὴν Βουλγαρίαν μέχρι τοῦ Αἵμου, ἡ δὲ Γαλλία τὴν Ἀλβανίαν, Θεσσαλίαν, Πελοπόννησον, καὶ Κρήτην. Ἀλλ' ὁ Θεὸς τῆς Ἑλλάδος, ὁ παραλύσας τὰ περὶ Τουρκίας πονηρὰ διανοήματα πάντων τῶν ἰσχυρῶν κατακτητῶν, συνέχυσε καὶ τὰς διαθέσεις τούτων, καὶ οὕτως ἡ Ἑλλὰς ἀπὸ βεβαίου καὶ τότε ἐσώθη ναυαγίου. « Ἠδυνάμην, ἔλεγεν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Ἑλένῃ ὁ Ναπολέων, νὰ διαμοιράσω τὸ τουρκικὸν κράτος μετὰ τῆς Ῥωσσίας, διότι περὶ τούτου ἐγένετο μεταξὺ ἡμῶν σκέψις. Ἀλλ' ἡ Κωνσταντινούπολις πάντοτε διέσωσεν αὐτό. Ἡ πρωτεύουσα αὕτη ἦτο τὸ μεγαλείτερον ἐμπόδιον, ἀληθὴς

πέτρα σκανδάλου. Ἡ μὲν Ῥωσσία ἤθελεν αὐτὴν, ἐγὼ δὲ δὲν ἠδυνάμην νὰ τὴν παραχωρήσω. Εἶνε κλεὶς πολυτιμοτάτη, καὶ αὐτὴ μόνη ἀξίζει μίαν αὐτοκρατορίαν. Ὁ κατέχων τὴν Κωνσταντινούπολιν δύναται νὰ κυβερνήσῃ τὸν κόσμον ». Καὶ ἀλλαχοῦ προστίθησι. « Ἡ κρίσις εἶνε μεγάλη καὶ διαρκὴς διὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν ἤπειρον, καὶ πρὸ πάντων διὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Ἀλέξανδρος πολὺ ἐπεθύμησε νὰ τῷ τὴν ἀφήσω. Ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου πολὺ ἐκολακευόμην, ἀλλὰ πάντοτε ἔκαμνα τὸν κωφόν. Αὐτὸ τὸ κράτος, ὅσον σεσαθρωμένον καὶ ἂν φαίνεται, ἐπέπρωτο νὰ μένῃ τὸ σημεῖον τοῦ ἀποχωρισμοῦ ἀμφοτέρων. Ἦτο τέναγος κωλύον τὰς κινήσεις μου. Διὰ τὴν Ἑλλάδα ὅμως τὸ πρᾶγμα διαφέρει (1) ».

Ἅμα τῇ ὑπὸ τῶν Γάλλων κατοχῇ τῆς Ἑπτανήσου διάφοροι τῆς Ἑλλάδος ὁπλαρχηγοὶ διενοήθησαν περὶ νέας κατὰ τοῦ σουλτάνου ἐπαναστάσεως, θαρροῦντες εἰς τὴν σύμπραξιν καὶ αὐτῶν τῶν Ὀθωμανῶν. « Ἀπεφασίσαμεν, ἀφηγεῖται ὁ γερο-Κολοκοτρώνης, νὰ ὑπάγωμε εἰς τὸ Παρίσι διὰ νὰ εὕρωμε τὸν Βοναπάρτε, καὶ ἐπήγαμε εἰς τοὺς Κορφοὺς· καὶ ὁ τότε γενικὸς διοικητὴς Δονζελὸτ μᾶς ἐμπόδισε λέγωντάς μας, ὅτι μείνετε ἐδῶ καὶ ἐγὼ γράφω καὶ θέλετε ἔχει ἀπόκρισιν, μόνον ἡμεῖς νὰ κάμωμε τὸ σχέδιο, ἕως ὅτου νὰ ἔλθῃ ἡ ἀπάντησις τοῦ αὐτοκράτορος. Τὸ σχέδιο ὁποῦ ἐκάμαμε μὲ τὸν Δονζελὸτ ἦτον τὸ ἀκόλουθο· νὰ μᾶς δώσῃ 500 κανονιέρους μὲ φουστανέλαις ἐνδυμένους, 5,000 Ἕλληνες ὁποῦ εὑρίσκοντο εἰς τὴν γαλλικὴν δούλευσι. Καὶ μᾶς ἔδωσε γρόσια διὰ νὰ στρατολογήσωμεν εἰς τὴν Τσαμουριὰ, ὁποῦ ἦσαν ἐχθροὶ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Ἐπεράσαμεν εἰς τὴν Τσαμουριὰ, καὶ ἐκάμαμε 3,000 μισθωτοὺς Τσάμιδες, καὶ ἤλθαμεν εἰς τὴν Πρέβεζα, καὶ τοὺς ἐμβαρκάραμε διὰ τὴν Ἅγια Μαύρα καὶ Ζάκυνθο. Ἐπέρασα μὲ 600 εἰς τὴν Ἅγια Μαύρα. Τὸν αὐτὸν καιρὸν εἰς τὰ 9 ἤλθανε οἱ Ἄγγλοι εἰς τὴν Ζάκυνθο, τοὺς δὲ Φραντζέζους τοὺς ἔστειλαν εἰς τοὺς Κορφοὺς, τοὺς δὲ Ἕλληνας ἕως 400 τοὺς ἔβαλαν εἰς τὰ καράβια πριζονιέριδες (αἰχμαλώτους). Ἐπῆραν καὶ τὴν Κεφαλλονιὰ, Θιάκι, καὶ Τσιρίγο, καὶ ἔκαμαν τὸ ἴδιο. Ἔλαβε ἀπὸ τὸν ἀρχιστράτηγο τῶν Ἄγγλων, ὁποῦ ἦτον εἰς τὸ Παλέρμο, ὁ γκενεράλ Ὀσβὰλ διαταγὴ νὰ λάβῃ εἰς δούλευσιν ὅλους τοὺς Ἕλληνας καὶ ἐπὶ κεφαλῆς ὁ Τζοὺρτζ, ὅστις ἦτον τότε ταγματάρχης. Ἡμεῖς ἀφοῦ εἴδαμεν ὅτι

(1) Mémorial de Sainte-Hélène, tom. III. σελ. 126, καὶ tom. II.

ἦλθαν Ἄγγλοι εἰς τὰ νησιά, ἐγράψαμεν 'ς τὴν Πάργα νὰ μὴν ἔλθουν πλέον στρατεύματα, διατὶ τὸ σχέδιο ἐχάλασε μὲ τὴν παρησίαν τῶν Ἄγγλων. Τὸ σχέδιον ἦτον, ὅτι ὅλα τὰ κάστρα τῆς Μεσσηνίας, τῆς Πάτρας, τῆς Μονεμβασίας, ἅμα ἐβγοῦμε νὰ κηρυχθοῦν ὑπὲρ ἡμῶν· καὶ ἦλθαν ὅλοι οἱ Τοῦρκοι καὶ Ῥωμαῖοι οἱ σημαντικοὶ καὶ ὡμίλησαν εἰς τὴν Ζάκυνθο, νὰ κάμωμε μία κυβέρνησι συνθεμένη ἀπὸ 12 Τούρκους καὶ 12 Ἕλληνας νὰ κυβερνοῦν τὸν λαόν. Οἱ Τοῦρκοι ἐπίσης νὰ καταδικάζωνται καθὼς καὶ οἱ Ἕλληνες· τοὺς νόμους τοὺς εἴχαμε ἔγγράφους εἰς τοὺς Κορφοὺς ἀπὸ τὸν Δονζελότ. Ἡ σημαία μας ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος τὸ φεγγάρι, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο τὸ σταυρό· καὶ τὸ σχέδιό μας ἦτον ἅμα ἐπατούσαμε τὸν Μωρέα νὰ κάμωμε ἀναφοραὶς εἰς τὸν σουλτάνο καὶ νὰ τοῦ λέγωμεν, ὅτι ἡμεῖς δὲν ἀποστατήσαμεν ἐναντίον σου, πλὴν ἐναντίον τοῦ τυράννου τοῦ Βελῆ πασᾶ. Καὶ ὁ Δονζελὸτ ἠκούετο μὲ τὸν Σεμπαστιάνη πρέσβυν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὥστε νὰ ἐμποδίσουν τὸν σουλτάνο διὰ κάθε κίνημα. Ὁ μυστικός μου σκοπὸς, ἀφοῦ ἐμβαίναμε καὶ ἐπιάναμε ὅλα τὰ φρούρια, τότε ἐκάμναμε ἐθνικώτερο, καὶ ἐχαλούσαμε τοὺς Τούρκους. Αἱ περιστάσεις ἤθελαν μὲ ὁδηγήσει τί ἔμελλα νὰ κάμω. Εἰς τὸ σχεδιόν μας ἦτον, ὅτι ἂν μᾶς κάμῃ χρεία νὰ ἐβγάνωμε ἕως 15,000 Ἑπτανησίους. Διὰ τρεῖς ἡμέραις καὶ νύκτας ἐγὼ, ὁ Ἀλῆ Φαρμάκης, καὶ ὁ Δονζελὸτ μὲ ἕνα γραμματικὸ ἐκάμαμε τὸ σχέδιο αὐτὸ, καὶ προετοιμάσαμεν ὅσα ἔμελλαν νὰ γείνουν (1).

Τὸ βέβαιον εἶνε, ὅτι ὁ Ναπολέων καὶ ὡς στρατηγὸς, καὶ πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας, καὶ ὡς αὐτοκράτωρ, σπουδαίως ἐμελέτησε καὶ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἑλλάδος· πλὴν θέλων πρότερον νὰ ἐξασφαλισθῇ ἀλλαχόθεν περιωρίσθη εἰς τακτικὴν μετὰ τῶν προϋχόντων Τούρκων καὶ Ἑλλήνων συνεννόησιν. Τῇ 26 Μαΐου 1797 ἔγραφε πρὸς τὸν στρατηγὸν Γεντίλην ἐνταλθέντα τὴν κατάληψιν τῆς Ἑπτανήσου. « Ἐὰν οἱ κάτοικοι τῶν μερῶν τούτων τείνουσι πρὸς ἀνεξαρτησίαν, κολάκευτον τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν, καὶ μὴ λείψῃς εἰς τὰς προκηρύξεις σου νὰ ὁμιλῇς περὶ Ἑλλάδος, Ἀθηνῶν, καὶ Σπάρτης ». Γράφων δὲ ἐκ Μιλάνου (28 Ἰουλίου 1797) πρὸς τὸ Διευθυντήριον ἔλεγε. « Τὰ στρατεύματά μας ἔφθασαν εἰς Κέρκυραν καὶ μετὰ μεγάλης χαρᾶς ὑπεδέχθησαν. Ἐν Ἀλβανίᾳ καὶ Ἑλλάδι ἐνθυμοῦνται ἀκόμη τὴν Σπάρ-

(1) Διήγησις συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς, σελ. 37—38.

την καὶ τὰς Ἀθήνας. Διατηρῶ ἀλληλογραφίαν μετὰ τῶν ἐπισημοτέρων τοῦ τόπου ἀρχηγῶν, καὶ ἡ Ἑλλὰς ἴσως ἀναγεννηθῇ ἐκ τῆς τέφρας της ».

Συγχρόνως δ' ἔπεμψεν ἀξιωματικοὺς τοῦ μηχανικοῦ καὶ τοῦ πυροπολικοῦ πρὸς σχεδιογράφησιν τῶν πολεμικῶν σημείων τῆς Μακεδονίας καὶ Σερβίας, καὶ ἀπεσταλμένους μετ' ἐπιστολῶν φιλικωτάτων πρὸς τὸν βέην τῆς Μάνης, τὸν Ἀλῆν πασᾶν τῶν Ἰωαννίνων, τὸν τῆς Σκόδρας, καὶ ἄλλους προκρίτους Ὀθωμανοὺς καὶ Ἕλληνας, καὶ ἐφρόντιζεν ἵνα διαδίδωνται αἱ νίκαι αὐτοῦ παρὰ πᾶσι τοῖς ὑπηκόοις τοῦ σουλτάνου. Ὕστερον δ' ἔλεγε· « Κατὰ τὴν ἐν Ἰταλίᾳ ἐκστρατείαν μου εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ βασίλειον τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἀργότερα συνέδεσα σχέσεις μετὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, καὶ ὅταν μᾶς ἀφήρεσαν τὴν Κέρκυραν, εὗρον ἐκεῖ πολεμεφόδια καὶ πλήρεις ἀποσκευὰς τεσσαράκοντα μέχρι πεντήκοντα χιλιάδων στρατιωτῶν. Ἔλαβον τοὺς χάρτας τῆς Σερβίας, Ἀλβανίας, Μακεδονίας κλπ... Ἡ Ἑλλὰς, ἡ Πελοπόννησος τοὐλάχιστον, πρέπει νὰ ἦνε κλῆρος τῆς καταλαβούσης τὴν Αἴγυπτον Εὐρωπαϊκῆς δυνάμεως· ἡμέτερος δ' ἔπρεπε νὰ ἦνε. Καὶ ἔπειτα πρὸς βορρᾶν ἓν ἀνεξάρτητον βασίλειον, ἡ Κωνσταντινούπολις μετὰ τῶν ἐπαρχιῶν της, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς φραγμὸς εἰς τὴν ρωσσικὴν δύναμιν (1) ».

Πρὸ τῆς ἐν Βάγραμ μάχης μυστικὴ ἑταιρία συνέστη ἐν Παρισίοις, ἀδείᾳ καὶ ἐμψυχώσει τοῦ Ναπολέοντος, μονομερῆ σκοπὸν ἔχουσα τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. Ἐν ἔτει 1810, καὶ 1811 πᾶσαι αἱ ἐν Γαλλίᾳ στρατιωτικαὶ ἑτοιμασίαι εἶχον περαιωθῆ, καὶ τεσσαράκοντα χιλιάδες τουφεκίων ἐστάλησαν πρὸς τοὺς ὀρεινοὺς κατοίκους τῆς Ἠπείρου, Πελοποννήσου, καὶ Μακεδονίας, μεθ' ὧν εἰς συνεχῆ εὑρίσκετο ἀλληλογραφίαν ἡ ἑταιρία. Αἱ ζωοτροφίαι, αἱ ἀποθῆκαι, οἱ σταθμοὶ, αἱ τοπικαὶ δυνάμεις τῶν χριστιανῶν εἶχον καλῶς ὑπολογισθῆ καὶ διευθητηθῆ ὑπὸ ἐμπείρων Γάλλων ἀξιωματικῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Ἐλέγετο μάλιστα, ὅτι καὶ οἱ Σέρβοι ἦσαν ἕτοιμοι πρὸς ἐξέγερσιν. Εἰς ἐπισφράγισιν δὲ καὶ ὁ ἐν Ἰταλίᾳ Γαλλο-Ἰταλικὸς στρατὸς εἶχεν ὡρισθῆ πρὸς τοιαύτην κατὰ τῆς Τουρκίας ἐκστρατείαν, τὴν ὁποίαν ἐναυάγησεν ὁ

(1) Oeuvres Complètes de Napoléon, Stutgart, 1822, tom. II, σελ. 8, 81, 333, 359, 360.—Louise Belloc, Bonaparte et les Grecs, Paris 1826, σελ. 377—Mémorial de Sainte-Hélène.

κατὰ τῆς Ῥωσσίας κηρυχθεὶς πόλεμος (1). Ἐν ἔτει 1814, τῇ συνεργείᾳ τοῦ Ναπολέοντος, συνέστη ἐν Παρισίοις μυστικὴ ἑταιρία, κατὰ τὸ φαινόμενον μὲν κηρύττουσα τὸν φωτισμὸν τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας, κύριον ὅμως μέλημα ἔχουσα τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. Μέλη αὐτῆς ἦσαν ὁ κόμης Σουαζὲλ Γουφριὲ, πρώην πρέσβυς τῆς Γαλλίας ἐν Κωνσταντινουπόλει, πρόεδρος, ὁ Στέφανος Χατσῆ Μόσχος γενικὸς γραμματεὺς καὶ ταμίας, ὁ Γεώργιος Ζαλύκης ἀντιπρόσωπος τοῦ προέδρου. Ὁ Ζαλύκης μυσταγωγικῶς ὠνομάσθη *Ξενοδόχος*, τὸ δὲ κατάστημα *Ἑλληνόγλωσσον Ξενοδοχεῖον*. Οἱ κατηχούμενοι ὡρκίζοντο ἐνώπιον τῆς ἐπιτροπῆς, ὅτι θέλουσι φυλάξει εὐλαβῶς τὸν μυστηριώδη σκοπὸν τῆς ἑταιρίας, ἐνεργοῦντες ὅλαις δυνάμεσι διὰ τὴν ἀποτελεσματικὴν αὐτῆς πρόοδον. Εἶχε δύο κώδικας ἐγγραφῶν, ὀνομαζομένους τὸν μὲν ἐσωτερικόν, τὸν δὲ ἐξωτερικόν. Ἐν τῷ πρώτῳ κατεγράφοντο οἱ ἐν Παρισίοις διαμένοντες προσήλυτοι, καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ κατεχωροῦντο τὰ ὀνόματα τῶν ἐκεῖθεν διερχομένων. Εἰς πάντα προσήλυτον ἐδίδετο, μετὰ τὸν ὅρκον, ὡς ἀρραβὼν τοῦ συνεταιρισμοῦ, χρυσοῦν συμβολικὸν δακτύλιον, ὅπερ ὠνομάζετο χρυσόβουλλον, καὶ ἔφερε ἐγκεχαραγμένας δύο χεῖρας συνδεδεμένας, καὶ κύκλῳ τὰ ἑξῆς τέσσαρα κεφαλαιώδη γράμματα Φ Κ Δ Α, ἀναγινωσκόμενα οὕτω *Φιλίας Ἑλληνικῆς Δεσμὸς Ἄλυτος*.

Ὁ Μακεδὼν λεξικογράφος Ζαλύκης ὑπῆρξεν ἡ ψυχὴ τῆς ἑταιρίας ταύτης, ἀριθμούσης ὡς μέλη πολλοὺς φιλέλληνας (2), καὶ πολλοὺς

---

(1) Engène De Genoude, Considérations sur les Grecs et les Turcs. Paris 1821, σελ. 28.

(1) Μεταξὺ τῶν πρωτευόντων τῆς Ἑταιρίας μελῶν συγκατηριθμεῖτο καὶ ὁ ἐκ Κορσικῆς Δημήτριος Κομνηνὸς, ἀξιῶν κληρονομικὰ ἐπὶ τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου δικαιώματα, ὡς δῆθεν ἀπόγονος Δαβὶδ Κομνηνοῦ, τοῦ τελευταίου τῆς Τραπεζοῦντος αὐτοκράτορος.—Ἐν ἔτει 1781 ἑλληνικὴ πρεσβεία ἐλθοῦσα εἰς Παρισίους ἐπεκαλέσθη τὴν βοήθειαν τοῦ Λουδοβίκου ΙΣΤ' πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ. Ὁ δὲ βασιλεὺς συγκινηθεὶς ἐπὶ τοῖς παθήμασι τῆς κοιτίδος ταύτης τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὑπεσχέθη τοῖς Ἕλλησι τὴν ζητουμένην βοήθειαν· καὶ ἐπειδὴ τότε ἐθρυλλεῖτο ἡ ἐξ αὐτοκρατόρων καταγωγὴ τῶν ἐν Κορσικῇ ἐκ Μάνης μεταικησάντων Κομνηνῶν, ὁ ὑπουργὸς Βερζὲν (comte de Vergennes), εἰδημονέστατος τῶν Ἀνατολικῶν πραγμάτων, διέταξε τὸν ἀκαδημαϊκὸν καὶ διάσημον γενεαλόγον Σερὲν (Cherin) ἵνα ἐπιθεωρήσῃ τὰ τῆς οἰκογενείας ταύτης ἔγγραφα. Ἀφοῦ δὲ οὗτος ἐπιστοποίησε τὴν πραγματικὴν ἐκ τοῦ ὁμωνύμου αὐτοκρατορικοῦ οἴκου καταγωγὴν τοῦ Δημητρίου Κομνηνοῦ, λοχαγοῦ τοῦ ἱππικοῦ, ὁ βασιλεὺς καὶ αἱ βουλαὶ ἐπεσημοποίησαν (1783—1784) τὸ ἡγεμονικὸν τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ. Μετὰ τοῦτο ὁ Λουδοβίκος ἐνζήλως

ἐν Ἑλλάδι διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτῆς προσηλυτισθέντας. Ὁ Τσακάλωφ, ἀποτελῶν μέλος αὐτῆς, ἐν ἔτει 1815 διερχόμενος ἐκ Βουκουρεστίου (1), κατήχησέ τινας, καὶ φθάσας εἰς Μόσχαν παρέλαβε συνεργὸν καὶ τὸν Νικόλαον Σκουφᾶν. Μετὰ δὲ τὴν πτῶσιν τοῦ Ναπολέοντος, ἡ ἑλληνικὴ ἑταιρία, ἀπολέσασα τὸν σπουδαιότερον τῶν ὑποστηρικτῶν της, μετεφέρθη εἰς Μόσχαν, καὶ ἐνταῦθα ὑπὸ τὸν γνωστὸν τίτλον *Φιλικὴ Ἑταιρία* θαυμασίως διωργάνωσε τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν (2).

Μὴ δυνάμενοι ἕνεκα τοῦ σχοινοτενοῦς νὰ παραθέσωμεν πάσας τὰς περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους εὐμενεῖς ἢ δυσμενεῖς κρίσεις τῶν κατὰ τὸν ΙΗ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος περιελθόντων ἢ μὴ τὸ Τουρκικὸν κράτος ἀλλογενῶν συγγραφέων, περιοριζόμεθα εἰς τὴν τῶν ἐπισημοτέρων ἀνάλυσιν.

Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ τρέχοντος ἔτους εἷς τῶν ἐξόχων τῆς Γαλλίας ἀνδρῶν, ὁ Κ. Γουστάβος Ἐϊχθάλ, ὁ τοσοῦτον εὐγενῶς τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα συνδέσας μετὰ τοῦ περὶ ἑλληνικῆς γλώσσης ζητήματος, ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ Παρισινῇ ἐφημερίδι « Le Temps » περισπούδαστον ἄρθρον ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν « ὁ Βολταῖρος καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα ἐπὶ τοῦ 1770 ». Ἐκ τούτου δὲ ἀποσπῶμεν τὰς ἑξῆς περικοπάς.

« Ἡ πρώτη ἀφύπνωσις τῆς ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας καθευδούσης Ἑλλάδος συνεκίνησε τὴν Εὐρώπην βαθέως, πολλῷ δὲ βαθύτερον συνεκίνησε τὸν γηραιὸν μαθητὴν τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Εὐριπίδου, τοῦ Λουκιανοῦ καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ, τὸν ἐν Φέρνεῖ πατριάρχην, ὡς

εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, πλὴν αἱ μετ' ἄλλων αὐλῶν μυστικαὶ διαπραγματεύσεις τοῦ Δημητρίου Κομνηνοῦ, ὁ ἐν ἔτει 1786 κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμος, καὶ αἱ πρόδρομοι τοῦ 1789 θύελλαι ἀπέτρεψαν τὴν ἐξ Ἀνατολῆς προσοχὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἐκείνου μονάρχου. Ὁ ἐν λόγῳ Δημήτριος προβιβασθεὶς ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΗ' εἰς βαθμὸν ὑποστρατήγου, καὶ ἐν ἔτει 1821 ἀποθανὼν ἐγκατέλιπεν ἕνα ἀδελφὸν, τὸν Γεώργιον, ὅστις κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1829 ἀπευθύνας ὑπόμνημα εἰς τὸν βασιλέα Κάρολον Γ', καὶ ἐν αὐτῷ ἀναπολῶν τήν τε πρὸς τὸν ἀδελφόν του ὑπόσχεσιν τοῦ Λουδοβίκου ΙΣΤ', καὶ τὴν ἐπίσημον ἀναγνώρισιν τῆς ἐξ αὐτοκρατόρων καταγωγῆς του, ἔλεγεν, ὅτι παραιτεῖται τῶν ἐπὶ τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου δικαιωμάτων του ὑπὲρ τοῦ συναινέσει καὶ συνδρομῇ τῆς Γαλλίας ἐκλεχθησομένου βασιλέως τῆς Ἑλλάδος, ἐπὶ τῇ ὑποχρεώσει κτηματικῆς ἐπιχορηγήσεως. (Sur la Grèce, par le prince Georges Comnène. Paris Octobre 1831).

(1) Τὸν Τσακάλωφ διεδέχθη ὕστερον ἐν Βουκουρεστίῳ ὁ συμπατριώτης του Σεραφεὶμ Βρετών.

(2) Ι. Φιλήμονος, Δοκίμιον περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως Τόμ. Δ' προλεγ.

αὐτὸς ἑαυτὸν ἀπεκάλει συνήθως. Τὸ αἴσθημα τοῦτο ἀνευρίσκεται ἐν ἑκάστῃ γραμμῇ τῆς ἀλληλογραφίας του πρὸς τὸν Φρειδερῖκον, μάλιστα δὲ πρὸς τὴν Αἰκατερίναν. Μετὰ νεανικοῦ ἐνθουσιασμοῦ χαιρετίζει ὁ ἐπιφανὴς γέρων τὰ πρῶτα δείγματα τῆς παλιγγενεσίας τῆς 'Ελλάδος' τὰ πάντα κατ' αὐτὸν προανήγγελλον συνεπείας βεβαιοτάτας. Μετὰ μεγάλης καὶ εἰλικρινοῦς χαρᾶς φαντάζεται βλέπων τὴν ἐπικειμένην πτῶσιν καὶ τὴν προσεγγίζουσαν ἔξωσιν τῶν τῆς παιδείας καὶ τῆς φιλανθρωπίας βαρβάρων τούτων ἐχθρῶν, τῶν θηριωδῶν Τούρκων καὶ τοῦ σουλτάνου των, ὃν ἐν ταῖς ὥραις τῆς ἀβροφροσύνης του ἀπεκάλει *μέγαν Μουσταφᾶν*. Ἀλλὰ καὶ ἡ δυσαρέστησις πάλιν τοῦ Βολταίρου δὲν ἦτο μικρά. Τὸν πόλεμον εἶχον ὑποκινήσει αἱ ῥαδιουργίαι τῆς ῥωμαϊκῆς αὐλῆς, ἥτις ἀνεύρισκεν ἐν τούτῳ ἀντιπερισπασμόν τινα ὠφέλιμον εἰς τοὺς ἐν Πολωνίᾳ δυστυχεῖς πελάτας της, καὶ ἥτις διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου κατέστησεν ἀνεπανόρθωτον τὸν ὄλεθρόν των. « Ἐν » ὀνόματι τοῦ Θεοῦ (γράφει τῇ Αἰκατερίνῃ) πατάξατε τοὺς Τούρκους » μεθ' ὅλην τὴν πρὸς τούτους φιλίαν τοῦ ἐν Πολωνίᾳ ἀντιπροσώπου » τοῦ Πάπα· θριαμβεύσατε συγχρόνως κατὰ τοῦ Ἁγίου Πατρὸς καὶ » κατὰ τοῦ Μουφτῆ ». Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐνόησεν ὁ Βολταῖρος ὁποῖα προσκόμματα παρενέβαλλεν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν πόθων του εἴτε ἡ εὐρωπαϊκὴ εἴτε ἡ ῥωσσικὴ διπλωματία. Μάτην διὰ τῶν ὀρθῶν εἰσηγήσεων καὶ τῶν εὐλαβῶν ἱκεσιῶν του σπεύδει νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν *προσφιλῶν αὐτῷ Ἑλλήνων*. Ἡ θυσία θὰ τελεσθῇ. Οὕτω τοίνυν ἀπὸ τῶν πρώτων περιπετειῶν ἀναφαίνονται ὡς περ ἐν μικρογραφίᾳ ὅλοι οἱ πόθοι καὶ ὅλαι αἱ δυσχέρειαι τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος. Τοιοῦτον ἐκηρύχθη κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν· τοιοῦτον ἀνεπτύχθη πεντήκοντα ἔτη βραδύτερον, μετὰ τὸ 1821· τοιοῦτον μέχρι τινὸς παρίσταται καὶ σήμερον. Ἰδοὺ ὁ λόγος δι' ὃν ἀποβαίνει μᾶλλον διαφέρουσα ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Βολταίρου καὶ τῶν προειρημένων ἡγεμόνων. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν νεωτέρων χρόνων, ὁ ἀπὸ τῆς Βαλτικῆς εἰς Μεσόγειον κατάπλους τοῦ ῥωσσικοῦ στόλου ὑπῆρξέ τι μέγα καὶ καινοφανές. Σήμερον οὐδὲν τούτου φαίνεται ἁπλούστερον· τῷ 1770 ἐνομίσθη ὅμως ἀνήκουστον τόλμημα. « Δὲν γινώσκω τὸ ὑμέτερον » μυστήριον (ἔγραφεν ὁ Βολταῖρος τῇ αὐτοκρατείρᾳ τῇ 30 ὀκτ. 1769) » ἀλλ' ὁ ἀπόπλους τοῦ στόλου σας ἐμβάλλει μοι θαυμασμόν.... » εἶναι τὸ κάλλιστον ἔργον τὸ ἐπιχειρηθὲν μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ » Ἀννίβα ». Τῇ 2 ἰαν. 1770 ἔγραφεν ἐκ νέου « μανθάνω ὅτι ὁ στό-

» λος τῆς Ὑμ. Μεγ. σταθμεύει ἐν Port-Mahon καὶ διάκειται ἐν » καλλίστῃ καταστάσει. Ἐπιτρέψατέ μοι νὰ συγχαρῶ ὑμῖν. Ὁ Μου- » σταφᾶς θὰ ἐκπλαγῇ βλέπων, ὅτι προσβάλλεται συγχρόνως ἀπό τε » τοῦ Εὐξείνου καὶ τοῦ Αἰγαίου, ἐκεῖνος ὅς τις ἀγνοεῖ τί ἐστὶν Αἰ- » γαῖον καὶ τί Εὔξεινος, ὡς τὸ ἀγνοεῖ ὁ μέγας βεζίρης του καὶ ὁ » μουφτῆς του ». Τοῦτο εἶναι ἁπλῆ ἀλήθεια· γνωστὸν ὑπάρχει, ὅτι ὁ τῆς Γαλλίας πρεσβευτὴς ἐμόχθησε πολὺ ἕως οὗ ἐξηγήσῃ εἰς τὸ Διβάνιον, ὅτι εἷς στόλος ἠδύνατο νὰ καταβῇ διὰ τῆς μεσογείου ἀπὸ Κρονστάδης εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ μέχρι τοῦδε δὲν πρόκειται περὶ Ἑλλάδος. Ὁ Βολταῖρος, καθ' ἅπερ αὐτὸς ὁμολογεῖ, δὲν ἐγίνωσκε τὸ ἀπόῤῥητον. Ὁ στόλος κατέπλευσε τῇ 17 φεβρ. 1770 εἰς τὸν λιμένα Οἰτύλου τῆς Πελοποννήσου καὶ ἀμέσως ἡ ἐπανάστασις ἔλαβε μεγάλας διαστάσεις.

» Οἱ Ῥῶσσοι κατέλαβόν τινας κώμας ἐπὶ τῆς παραλίας. Περὶ τὰ τέλη μαρτίου ὁ πόλεμος εἶχε προβῆ ἕως τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου. Τὰς εἰδήσεις ταύτης ἀνεκοίνωσε τῷ Βολταίρῳ ἡ αὐτοκράτειρα δι' ἐπιστολῆς ἀπὸ τῆς 16/28 μαΐου, ἐπιλέγουσα « δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι θά » σοι ἐμποιήσω χαράν.... ἰδοὺ ἡ Ἑλλὰς πρόκειται νὰ γείνῃ ἐλευ- » θέρα. Βεβαίως πολὺ ἀπέχει τοῦ εἶναι ὅ,τι ὑπῆρξεν ἄλλοτε. Ἐν » τούτοις χαίρομεν ἀκούοντες τοὺς τόπους ὧν τὰ ὀνόματα ἦσαν » ἔναυλα εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ νεότητι ». Αἱ διαβεβαιώσεις αὗται ἦσαν ὀλίγον ψυχραί· νοήσας τοῦτο ὁ Βολταῖρος ἀπήντησε τῇ αὐτοκρατείρᾳ. « Τὸ ὑμέτερον ἐν Ἑλλάδι ἐπιχείρημα εἶναι » ἀναντιῤῥήτως τὸ κάλλιστον τῶν ἀπὸ δισχιλίων ἐτῶν ἐπιχειρηθέν- » των στρατηγημάτων. Ἀνάγκη πᾶσα ὅμως νὰ ἐπιτύχῃ πληρέστατα. » Δὲν ἐξαρκεῖ νὰ περιποιήσῃ ὑμῖν ἄπειρον τιμήν.... Θὰ ἐθυσίαζον » πᾶν ὅ,τι κέκτημαι ἐν τῷ κόσμῳ ὅπως ἴδω τὴν Ὑμ. Αὐτ. Μεγα- » λειότητα ἐπὶ τοῦ ἀνακλίντρου τοῦ Μουσταφᾶ.... Δὲν ἀκούω πλέον » νὰ γίνηται λόγος περὶ τῆς λεγομένης ἐν Αἰγύπτῳ ἐπαναστάσεως. » Ταῦτα πάντα ἐμποιοῦσί μοι παντοίας μερίμνας περὶ τῶν προσφι- » λῶν μοι Ἑλλήνων καὶ περὶ τῶν ὑμετέρων νικηφόρων ὅπλων, ἅτινα » εἶναι οὐχ ἧττον εἰς ἐμὲ προσφιλῆ. Φρίττω ἀναλογιζόμενος ὅτι » ἴσως ἡ κακοβουλία τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας θὰ βιάσῃ τὴν αὐτο- » κράτειραν εἰς κατεσπευσμένην εἰρήνην. Φοβοῦμαι μήπως οἱ αὐτοκα- » λούμενοι χριστιανοὶ ἡγεμόνες φθονοῦσι τὸ ἄστρον τοῦ βορρᾶ. » Ὑπάρχουσι μυστήρια εἰς ἃ δὲν ἐπιτρέπεταί μοι νὰ εἰσδύσω· ἐὰν

» ποιήσητε τὴν εἰρήνην πιστεύω, ὅτι αὕτη ἔσται ἐνδοξοτάτη· *ἀλλὰ τί* » *θὰ ἀποβῶσιν οἱ πτωχοί μου Ἕλληνες;*» (ἐπιστολὴ 4 Ἰουλ. 1770).

» Ὁ Βολταῖρος ἐπεθύμει ἀληθινὴν σταυροφορίαν τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσσίας, τῆς αὐτοκρατείρας τῆς Αὐστρίας, καὶ τῆς αὐτοκρατείρας τῆς Ῥωσσίας ἐναντίον τῆς τουρκικῆς βαρβαρότητος. « Τί θελκτικὸν » θέαμα τὸ βλέπειν δύο αὐτοκρατείρας ἑλκούσας τὸν Μουσταφᾶν ἀπὸ » τῶν ὤτων καὶ ἀποπεμπούσας αὐτὸν εἰς τὴν Ἀσίαν;» Ἀλλ' ἡ Αἰκατερίνα οὐχὶ εὐκόλως συγκινουμένη διατηρεῖ τὴν ἠρεμίαν αὐτῆς. « Ἀπὸ μόνων τῶν Ἑλλήνων ἐξήρτηται (λέγει) νὰ διενεργήσωσι τὴν » ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος. Οἱ προσφιλεῖς σοι Ἕλληνες ἐν πολλαῖς » περιπτώσεσι παρέστχον δείγματα τοῦ ἀρχαίου θάρρους των, οὐδα» μῶς δὲ εἶνε πνεύματος ἄμοιροι (2 αὐγ. 1770). Ἄλλως ὅμως δὲν » θὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀποκλεισθῶσιν ἐκ τῆς εἰρήνης οἱ λεγεῶνες τῆς » Σπάρτης ». Ὁ Βολταῖρος δὲν ἀρκεῖται εἰς ταῦτα.

» Ἡ ἀνησυχία του καταφαίνεται ἐν τῇ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας ἐπιστολῇ του. « Ἡ Πρόνοια (λέγει) ὅπως ταπεινώσῃ τὴν » ἀγερωχίαν μου θέλει ἵνα ἀναλάβωσι τὴν Ἑλλάδα οἱ Τοῦρκοι, ἢ » τοὐλάχιστον ἐπιτρέπει νὰ λέγωσι τοῦτο αἱ ἐφημερίδες. *Τὸ πρᾶγ*» *μα προξενεῖ μοι λύπην βαθυτάτην.* Οὐχὶ διότι κατέχω σπιθα» μήν τινα γῆν ἐν Ἀθήναις ἢ ἐν Κορίνθῳ· μόνον ἐν Ἑλβετίᾳ κατέχω » ὀλίγην γῆν. Δὲν ἠξεύρετε ὅμως ἡλίκην θὰ ἠσθανόμην χαρὰν βλέ» πων τοὺς ἀπογόνους τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Δημοσθένους ἀπηλ» λαγμένους τοῦ ἀμαθοῦς πασᾶ. Θὰ μεθηρμηνεύετο ἑλληνιστὶ ἡ λαμ» πρὰ ὑμῶν ἀνασκευὴ τοῦ Συστήματος τῆς Φύσεως καὶ θὰ ἐτυποῦτο » λαμπρότατα ὅπου ἄλλοτε ἦτο τὸ Λύκειον (20 αὐγ. 1770) ».

» Ὁ Βολταῖρος ἄγων τὸ 74 ἔτος ἐγένετο προφήτης. Ἄγεται καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἀπάτης, ἐν ᾗ ἄλλοτε συνίστατο τὸ μεγαλεῖον καὶ ἡ ἀτοπία τῶν παρ' αὐτοῦ τοσάκις σκωφθέντων ἑβραίων προφητῶν. Ἐκ τῆς διανοίας του ἐξηλείφθη ἡ ἰδέα τοῦ χρόνου· τὸ δὲ μέλλον συγχέεται μετὰ τοῦ παρόντος. Ὅ,τι ἐπεθύμει εἶχεν ἐλπίσει νὰ τὸ ἴδῃ ἰδίοις ὀφθαλμοῖς. Ἀλλ' ὁ φιλόσοφος τοῦ Sans-Souci δὲν συνεμερίζετο τὰς ἀπάτας καὶ τὰς μερίμνας τοῦ ἐν Φέρνεῦ πατριάρχου. Ἀποκρίνεται λοιπὸν αὐτῷ, ὅτι οὐδὲν μὲν ἀκούει περὶ τῶν Ἑλλήνων· ὅτι τὸ ἐπικὸν αὐτοῦ (τοῦ Βολταίρου) ποίημα Henriade ἀντικαθίστησι τὴν Ἰλιάδα, αἱ τραγῳδίαι του τὰς τοῦ Σοφοκλέους, τὰ ἱστορικὰ συγγράμματα του τὰ τοῦ Θουκυδίδου, ἡ δὲ φιλοσοφία του εἶναι πολὺ

ἀνωτέρα τῆς τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Ζήνωνος ».
« Περὶ δὲ τῆς μοιροκρατίας τῆς κυβερνώσης τὰ συμβάντα (ὡς ἰσχυ-
» ρίζεται ὁ συγγραφεὺς τοῦ Συστήματος τῆς Φύσεως) ἀγνοῶ πότε
» αὕτη θὰ ἐπενέγκῃ ἐπαναστάσεις ἐνδεχομένας νὰ ἐξαναστήσωσι τὰς
» ἐπιστήμας, αἵτινες πρὸ πολλοῦ εἶναι τεθαμμέναι ἐν τοῖς τόποις
» ἐκείνοις τοῖς δεδουλωμένοις καὶ τοῖς ἐκπεσοῦσιν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας
» αὐτῶν λαμπρότητος (26 σεπτ. 1770) ». « Οἱ Ἕλληνες, ὑπὲρ ὧν
» τοσοῦτον ὑμεῖς ἐνδιαφέρεσθε, τοσοῦτον ἀπεδειλίασαν, ὥστε εἶναι
» ἀνάξιοι ἐλευθερίας ». Τελευταῖον ὁ Φρειδερῖκος οὐχὶ ἄνευ λόγου
ἀναμιμνήσκει τὸν Βολταῖρον τὰς εὐφραδεῖς τῶν φιλοσόφων διαμαρτυ-
ρήσεις τῆς εἰρήνης· ἀλλ' ἐν τῇ πρακτικῇ τὰ τῆς εἰρήνης εὐεργετήματα
ἐξαγοράζονται μόνον διὰ πολλῆς ὑπομονῆς καὶ ἀνοχῆς. Ἄλλως δὲ
οἱ Τοῦρκοι κέκτηνταί τινα καλὰ ἰδιώματα, ἐὰν μὴ ἄλλο, τὸ φρουρεῖν
τοὐλάχιστον τὰ Ἱεροσόλυμα.

» Τελευταῖον μηνὶ μαρτίῳ 1771 λέγει τάδε· « Πρεπωδέστερον
» τῇ ἀγαπητῇ συμμάχῳ μου θὰ ἦτο νὰ δώσῃ τὴν εἰρήνην εἰς τὴν
» Εὐρώπην μᾶλλον ἢ νὰ ἀναφλέξῃ γενικὴν πυρκαϊάν. Βεβαίως ἡ
» εἰρήνη θὰ γίνῃ· ὁ Μουσταφᾶς θὰ ἀποτίσῃ τὰς δαπάνας, *ἡ δὲ Ἑλ-*
» *λὰς θὰ ἀποβῇ ὅ,τι ἂν δυνηθῇ* ».

» Ὁ Βολταῖρος δὲν παύεται παρακαλῶν τὴν Αἰκατερίναν. Τῇ 14
σεπτ. 1770 διατρανοῖ πρὸς αὐτὴν ὅλον τὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ τὴν
διάνοιάν του. « Οἱ εὐχόμενοι τῇ Ὑμ. Μεγ. ὀνειροπολήσεις, θὰ περιέλ-
» θωσιν εἰς δεινὴν σύγχυσιν. Καὶ διὰ τί εὔχονται αὐτῇ δυστυχήμα-
» τα ἐν ᾧ ἐκδικεῖ τὴν Εὐρώπην; *Ὑπάρχουσι προφανῶς ἄνθρω-*
» *ποι μὴ θέλοντες νὰ λαλῇ τις ἑλληνιστί.* Ἐπειδὴ ἐὰν ἡ Ὑμ. Μεγ.
» ἦτο αὐτοκράτειρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως ταχέως θὰ ἀνίδρυεν
» ὡραίαν ἑλληνικὴν ἀκαδημίαν. Θὰ συνετάσσετο μία Αἰκατερινιάς.
» Ἄλλοι καλλιτέχναι, ὡς ὁ Ζεῦξις καὶ ὁ Ἀπελλῆς θὰ ἐκάλυπτον τὴν
» γῆν διὰ τῶν ὑμετέρων εἰκόνων. Ἡ πτῶσις τοῦ ὀθωμανικοῦ κρά-
» τους θὰ ἐξυμνεῖτο διὰ στίχων ἑλληνικῶν. Αἱ Ἀθῆναι θὰ ἦσαν μία
» τῶν ὑμετέρων πρωτευουσῶν. Πάντοτε οἱ ἔμποροι τοῦ Αἰγαίου θὰ
» ἤτουν ἑλληνικὰ διαβατήρια. *Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα θὰ ἀπέβαινε*
» *γλῶσσα καθολική* ». Ἡ προφητεία αὕτη ἐπανελήφθη παρ' ἄλλων
ἕνα αἰῶνα καὶ ἐπέκεινα μετὰ τὸν Βολταῖρον, διεσαφηνίσθη δὲ ἀρ-
κούντως καὶ ἐν ταῖς στήλαις τῆς παρούσης ἐφημερίδος. Τὰ αὐτὰ φρο-
νοῦσι πάντες οἱ ἀσχοληθέντες εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο· τῷ ὄντι, ἀφ' οὗ

ἀνεγεννήθη ἡ Ἑλλὰς, ἀφ' οὗ πανταχοῦ τῆς ὑφηλίου καθιερώθη ἡ κλασικὴ ἐκπαίδευσις, ἀφ' οὗ ὁσημέραι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον καταδηλοῦται ἡ ἀνάγκη μιᾶς γλώσσης διεθνοῦς ἐπαρκούσης εἰς τὰς ὁσημέραι πολλαπλασιαζομένας διεθνεῖς σχέσεις, δὲν ἐννοοῦμεν διὰ τί ὑπολαμβάνεται φαντασιώδης καὶ δυσεφάρμοστος ἡ ἰδέα ἣν ἐνεποίησε τῷ Βολταίρῳ τὸ θέαμα τῆς πρώτης ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος. Ὅτε πρῶτον ἐξεδηλώθη ἡ ἰδέα αὕτη ἐφάνη βεβαίως μᾶλλον παρακεκινδυνευμένη ἢ νῦν. Ἡ Αἰκατερίνα ἔγραψε τῷ Βολταίρῳ μετά τινος εἰρωνείας « παρατηρῶ ὅτι μετ' ὀλίγον θὰ ἦναι καιρὸς νὰ μεταβῶ » εἴς τι πανεπιστήμιον ὅπως μάθω τὴν ἑλληνικήν.... ἐν τούτοις » ὁ Ὅμηρος μεθερμηνεύεται ῥωσσιστί. Ὁπωσδήποτε εἶναι μία καλὴ » ἀρχή. Κατὰ τὰς περιστάσεις θὰ ἴδωμεν ἐὰν ἦναι ἀνάγκη νὰ πο- » ρευθῶμεν μακρότερον » (6/18 ὀκτ. 1770). « Ἐὰν οἱ Ἕλληνες εἶ- » χον σταθῆ ἄξιοι πάντων ὅσα ἐπράξατε ὑπὲρ αὐτῶν (γράφει τῇ » αὐτοκρατείρᾳ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Πελοποννήσου) ἡ ἑλληνικὴ » γλῶσσα θὰ ἦτο σήμερον γλῶσσα καθολική. Ἡ ῥωσσικὴ γλῶσσα » θὰ ἠδύνατο νὰ λάβῃ τὴν θέσιν της (προστίθησιν ὁπωσοῦν εἰρωνευό- » μενος καὶ αὐτός) ἀλλ' ἐγὼ εἶμαι γέρων ἵνα μάθω τὴν γλῶσσαν » τοῦ Ὑμ. κράτους (σεπτ. 1772) ». Τὴν αὐτὴν ἰδέαν ἐξεδήλωσε καὶ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας. Οὔτε ἁπλῆ λοιπὸν φαντασία ἦτο οὔτε στιγμιαία ἔμπνευσις, ἀλλὰ προεσκεμμένη πρόνοια καὶ νέον δεῖγμα τῆς εὐτόλμου καὶ πρακτικῆς ὀρθοφροσύνης του. Πρὸς τούτοις ὁ Βολταῖρος ἐπόθει Ἑλλάδα ἀνεξάρτητον καὶ ἐλευθέραν, οὐχὶ ἐπαρχίαν ῥωσσικὴν, ὡς ἤθελέ τις συμπεράνει ἐκ τῶν πρὸς τὴν Αἰκατερίναν λόγων του « αἱ Ἀθῆναι θὰ ἦσαν μία τῶν πρωτευουσῶν της ». Ὀλίγας ἡμέρας ὕστερον ὡσπερεὶ ἠσθάνετο τὴν ἀνάγκην νὰ διασκεδάσῃ πᾶσαν περὶ τούτου ὑποψίαν ἐπιστέλλει τῇ αὐτοκρατείρᾳ τάδε. « Ὁπότε ἐλάλουν περὶ εἰρήνης φοβούμενος αὐτὴν, ὁπότε ἔλεγον ὅτι » Ὑμεῖς θὰ ὑπηγορεύετε τοὺς ὅρους της πολὺ ἀπεῖχον τοῦ φαντα- » σθῆναι ὅτι ἡ Ὑμ. Μεγ. ἠδύνατο νὰ ἐγκαταλίπῃ τοὺς ἀνδρείους » τούτους Σπαρτιάτας. Μὴ γένοιτο νὰ ὑποπτευθῶ τὸ τοιοῦτον! » Ἀλλὰ μετὰ τοσαύτας νίκας δὲν πρόκειται νὰ ποιήσῃ τις ὅπως » εὕρωσιν αὐτοὶ χάριν παρὰ τῷ ἀγρίῳ δεσπότῃ των· καιρὸς εἶναι » νὰ μὴ ἔχωσιν ἄλλον δεσπότην ἢ τὴν προστάτιδά μου ἡ *μᾶλλον* » *νὰ ἦναι ἐλεύθεροι ὑπὸ τὰς σημαίας της* ».

» Ἐν ταῖς ἀδιαλείπτοις ταύταις εὐχαῖς καὶ προσπαθείαις ὑπὲρ

τῆς Ἑλλάδος ἀνευρίσκομεν τὴν αὐτὴν ἔμπνευσιν, ἥτις ἀνέδειξε τὸν τὸν ἐν Φέρνεῦ πατριάρχην ἀπολογητὴν τῶν Καλὰς, τῶν Σιρβὲν, καὶ τοῦ Λαβάρ. Ἡ αὐτὴ ὑπάρχει ῥίζα τῆς καταπιέσεως καὶ τῆς θρησκομανίας, ἡ αὐτὴ δίψα τῆς δικαιοσύνης, ὁ αὐτὸς ἔρως τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁμολογητέον ὅμως, ὅτι ἡ Ἑλλὰς παρασυρθεῖσα τότε ὑπὸ τῆς ῥωσσικῆς πολιτικῆς εἰς πρόωρον ἐπανάστασιν, δὲν ἦτο ἑτοίμη νὰ λάβῃ τὰς τύχας ἃς προώριζεν αὐτῇ ὁ Βολταῖρος. Ἔχρῃζεν αὐτὴ πεντακονταετοῦς ἐργασίας βιομηχανικῆς καὶ ἐμπορικῆς, ἀναπτύξεως ναυτικῆς, καὶ παιδείας, ἥτις προητοίμασε τὴν ἐπάναστασιν τοῦ 1821, ἐξησφάλισε τὴν ἐπιτυχίαν της καὶ κατέστησεν ἀπὸ τοῦδε ἀκαταμαχήτους τὰς συνεπείας της.

» Ἐὰν σήμερον μετὰ αἰῶνα ἀνήρχετο ὁ Βολταῖρος εἰς τὴν γῆν θὰ ἐχαιρέτιζε τὰς Ἀθήνας, οὐχὶ ὡς πρωτεύουσαν ῥωσσικῆς ἐπαρχίας, ἀλλ' ὡς κράτος ἀνεξάρτητον (1). »

---

(1) Κλειὼ, ἐφημ. Τεργέστης, ἀριθ. 404.—Εἰς ταῦτα ἐπιπροστιθέμεθα καὶ τὰ ἑξῆς. Τὴν 28 Σεπτεμβρίου 1770 ἡ Αἰκατερίνα ἔγραφε τῷ Βολτάρῳ. « Οἱ Ἕλληνες, οἱ Σπαρτιάται, μεγάλως ἐξεφυλίσθησαν· ἀγαπῶσι τὴν ἁρπαγὴν μᾶλλον ἢ τὴν ἐλευθερίαν. Διὰ παντὸς δὲ ἀπολεσθήσονται ἐὰν μὴ ὠφεληθῶσι τῶν διαθέσεων καὶ τῶν συμβουλῶν τοῦ ἥρωος (!) τὸν ὁποῖον ἔστειλα αὐτοῖς ». Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ Βολταῖρος ἔγραφεν αὐτῇ. « Ἐὰν συνομολογήσητε τὴν εἰρήνην εἶμαι ὑπερβέβαιος, ὅτι θέλει εἶσθαι ἔνδοξος..., Ἀλλὰ τί θὰ γίνωσιν οἱ δυστυχισμένοι μου Ἕλληνες; Τί θέλουσι γίνει οἱ νέοι τῆς Σπάρτης λεγεῶνες; Ἀναμφιβόλως θέλετε ἀνανεώσει τοὺς Ἰσθμικοὺς ἀγῶνας, ἐν οἷς οἱ Ῥωμαῖοι διὰ δημοσίου ψηφίσματος ἀνεκήρυξαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν Ἑλλήνων. Τοῦτο θέλει εἶσθαι τὸ ἐνδοξότερον τοῦ βίου σας κατόρθωμα ». Κατὰ δὲ τὸν Ἰούλιον τοῦ ἑπομένου ἔτους ἐπανελάμβανε. « Ἐὰν, ἀφοῦ λάβητε τὴν Ταυρικὴν χερσόνησον, δώσητε εἰς τὸν Μουσταφᾶν τὴν εἰρήνην, τί θὰ γίνῃ ἡ δυστυχής μου Ἑλλάς; τί θὰ γίνῃ ὁ ὡραῖος οὗτος τόπος τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Σοφοκλέους; Μετὰ πάσης εὐχαριστήσεως ἀφίνω τὴν Ἱερουσαλὴμ εἰς τοὺς Μουσουλμάνους, διότι οἱ βάρβαροι οὗτοι ἐπλάσθησαν διὰ τὸν τόπον τοῦ Ἐζεκιείλ, τοῦ Ἠλία, καὶ τοῦ Καϊάφα. Ἀλλὰ πάντοτε ἐποδύνως θὰ λυποῦμαι βλέπων τὸ θέατρον τῶν Ἀθηνῶν μεταβεβλημένον εἰς ἀλογοποτίστραν, καὶ τὸ λύκειον εἰς σταύλους». Ἡ Αἰκατερίνα ἔγραψεν ἀπαντῶσα. « Ἐὰν ἡ προσφιλής σοι Ἑλλὰς ἐνήργει μετὰ τόσης ἀνδρείας, μεθ' ὅσης καὶ ὁ αὐθέντης τῶν Πυραμίδων (Ἀλήμπεγ) ἤθελε παρευθὺς παῦσει τὸ θέατρον τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τοῦ νὰ ἦνε ἀλογοποτίστρα, καὶ τὸ λύκειον σταῦλος». Περὶ τὰ τέλη τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἔγραφεν ὁ Βολταῖρος. « Κολακεύομαι μαθὼν, ὅτι ὁ Κ. Ὀρλὼφ εἶναι κύριος τῆς Εὐβοίας. Τοῦτο μ'εὐελπίζει καὶ διὰ τὰς Ἀθήνας, πρὸς ἃς ἀείποτε προσηλοῦμαι, χάριν τοῦ Σοφοκλέους, Εὐριπίδου, Μενάνδρου, καὶ τοῦ γηραιοῦ Ἀνακρέοντος, τοῦ συναδέλφου μου. » Διὰ τῆς ἑξῆς δὲ πρὸς τὴν Αἰκατερίναν στιχηρᾶς ἐπιστολῆς του ἀποκαλεῖ τοὺς μὴ λαβόντας ὑπὲρ τῆς ἐπαναστάσεως μέρος Ἕλληνας χαμερπεῖς ῥαδιούργους.

Les descendans d'Hercule et la race d'Homère

Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις ἀρχιεπίσκοπος Σλαβινίου καὶ Χερσῶνος χειροτονηθεὶς ἐποίησεν ὠδὴν εἰς Αἰκατερίναν, ἑλληνορωσσιστὶ ἐν Μόσχᾳ δημοσιευθεῖσαν (1775) (1). Ἐν ταύτῃ ἐξυμνῶν καὶ τὴν ἐν Αἰγαίῳ κατάβασιν τοῦ Ῥωσσικοῦ στόλου, τελευτᾷ προφητικῶς περὶ τῆς τλήμονος πατρίδος ἀναφωνῶν.

. . . Ἄσσα παρβάντες τάχα κ' ἐκπεσοῦνται
Ἑλλάδος ἄρδην.
Πῶς γάρ; ἢ σφᾶς παιπαλόεντες αἰὲν,
Ἔνθ' ἄρ' Αἵμου ἠλιβάτων κορύμβων,
Ἔνθα δ' αὖ ἀγάρροος ὁλκὸς Ἕλλης
Στεῖτο σαώσειν;

---

sans cœur et sans esprit couchés dans la poussière,
à leurs divins aieux craignant de ressembler,
sont des fripons rampans, qu'un aga fait trembler.

Περίεργος δὲ εἶνε καὶ ἡ ἑξῆς ἐπιστολὴ του πρὸς τυπογράφον προσενεγκόντα αὐτῷ ἀντίτυπον περὶ Στρατιωτικῆς Τακτικῆς, περὶ ἧς καὶ ὁ γνωστὸς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐχυρωτὴς Γάλλος Τόττ εἶχε γράψει.

Allez de Belzebuth détestable libraire,
portez votre tactique au chevalier de Tott,
qui fait marcher les Turcs au nom de Sabaoth.
C'est lui qui des canons couvrant les Dardanelles
à tuer les chrétiens instruit les infidèles.

Ἡ τελευταία τοῦ Βολταίρου πρὸς τὴν Αἰκατερίναν ἐπιστολὴ (5 Δεκεμβρίου 1777) περιέχει τὰ ἑξῆς. « Ἤθελον νὰ προταθῇ βραβεῖον διὰ τὸν ἐφευρέτην τοῦ ταχυτέρου καὶ ἀσφαλεστέρου μέσου πρὸς ἐκβίωξιν τῶν Τούρκων εἰς τοὺς τόπους ὅθεν ἦλθον. Ἀλλὰ πιστεύω κάντοτε, ὅτι τὸ μυστήριον τοῦτο ἐπιφυλάσσεται διὰ τὸ πρῶτον ὃν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὅπερ καλεῖται Αἰκατερίνα Β'. Ῥίπτομαι εἰς τοὺς πόδας αὐτῆς καὶ ἐν τῇ ἀγωνίᾳ μου ἀνακράζω, ἀλλὰχ, ἀλλὰχ, Αἰκατερίνα ρεζοὺλ ἀλλάχ! » Oeuvres complètes de Voltaire (Correspondance)— Οὐχ ἧττον δὲ ἀξιοσημείωτοί εἰσι καὶ αἱ ἑξῆς περὶ Ἑλλάδος κρίσεις τοῦ βιογράφου τοῦ Βολταίρου Τυργώ. « Κατακρίνεται ὡς ἄδικος ὁ κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμος· πλὴν δύναται νὰ ἦνε ἄδικος κατὰ μιᾶς ὁρδῆς λῃστῶν κρατούντων εἰς τὰς ἀλύσους λαὸν, καθ' οὗ ἡ ἄπληστος θηριωδία αὐτῶν ἐπιδαψιλεύει τόσας ὕβρεις; Ἂς ἐπανέλθωσιν οἱ βάρβαροι εἰς τὰς ἐρήμους των, ἐξ ὧν ἡ ἀδυναμία τῆς Εὐρώπης ἐπέτρεψε νὰ ἐξέλθωσι. Τέλος πάντων δὲ ἡ πατρὶς ἐκείνων πρὸς οὓς ὀφείλομεν τὰ φῶτα, τὰς τέχνας, καὶ αὐτὰς τὰς ἀρετάς μας ἂς παύσῃ ἀτιμαζομένη διὰ τῆς παρουσίας λαοῦ, τὰ ἄτιμα τῆς μαλθακότητος καὶ συνενοῦντος τῇ σκληρότητι τῶν ἀγρίων λαῶν. »

(1) Ἐν τῇ πρὸς τὴν Αὐτοκράτειραν εὐχαριστηρίῳ αὐτοῦ προσλαλιᾷ ὁ Εὐγένιος λέγει καὶ ταῦτα. « Θρόνος τώρα Ἀρχιεπισκοπικὸς συνιστάμενος, μάνδρα νεαρὰ εἰς ὑποδοχὴν τῶν προσφευγόντων λογικῶν προβάτων, ἀναμέσον ἡ κατέναντι τῶν ἀγρίων λύκων ἰσχυρῶς περιφραττομένη. Ἡ Κιβωτὸς μεταξὺ τῶν ἀλλοφύλων προσκυνουμένη; Καὶ ὁ Δαγὼν πρὸ τῆς Κιβωτοῦ πίπτων ἀθλίως, καὶ ἐλεεινῶς συντριβόμενος. »

Ἐκγόνων, ἆ! πῶς λελάθοιτο Ἕλλη;
Πῶς δ' ἀπ' Αἵμου ἔμμεναν ἄνδιχ' υἷος,
Ὠριθείη, καὶ Βορέης τετλαῖεν;
Νωλεμὲς αἰεί;

Οὔτι αἴσιμόν γε τέκη ἀμέρσαν,
Ἐς διαμπερὲς, λάχος οἷς πατρῷον,
Σπέρμα μὰψ δ' ὀθνήϊον ἀμφιθάλπειν.
Οὔτι κατ' αἶσαν.

Σπέρμα θηρῶν αἱμοχαρῶν τε φέρβειν,
Αἰολουργέων τε, ἀναρσίων τε.
Τῶν θ' ὕβρις, βίη τε, σιδήρεόν δε
οὐρανὸν ἴκει.

Μὴ γὰρ ἀσπερχὲς θέμις ἐγκοτήσει;
Μὴ ὕπνον δ' ἀπείρονα τόν δ' ἰαύσει;
Ὀψὲ γοῦν ὑπέρβιον οὐδὲ λεύσσει
Τούρκιον ὕβριν;

Ὄψεθ' ὕβριν δυσμενέων Τυράννων
Ἐς τέλος Δίκη. Χέρας ἀσχέτους δὲ
Σύν τε θραύσει μάστιν ἀτὰρ βαρεῖαν
Συγκατεάξει.

Τούς δ' ἀπωσεῖται πάρος ἦχι ναῖον,
Ἠμὲν ἔνθα Καυκασίων συλάων,
Ἠδὲ τ' ἔνθα Ἀβραβίης πετρήης
οὔρεα μακρά.

Οὔτι κομπέω παρὰ καιρὸν οὕτως.
Οὐδὲ Πυθὼ μ' ἀπύει· ἀλλὰ μ' ἔλπει,
Ὧδε ἡ Δίκη, τάδε ὡς ἐσεῖται.
Οὐκ ἀτέλεστα.

Δὴ πότ'; Ἀλλ' ἐν γούνασι ταῦτα κεῖται
Ζηνὸς, Ἀδράστεια παρ' ᾧ ἑδρεύει,
Ἣ τέως περ κατ' δ' ἀλιτροὺς κιχάνει.

Ὁ ἐπὶ τῆς ῥωσσικῆς κατοχῆς ἐνεργήσας τὰς ἐν Αἰγαίῳ πολυθρυλλήτους ἀνασκαφὰς κόμης Πάσχ Κρίνεν, πικρῶς ἐλέγχων τῶν νησιωτῶν τὴν ἀμάθειαν, λέγει ὅτι κατ' οὐδὲν οὗτοι δύνανται νὰ παραβληθῶσι πρὸς τοὺς ἐνδόξους προγόνους των (1). Μετ' ὀλίγα δ' ἔτη εἷς τῶν

(1) «Anche i popoli che oggidì abitano quell'isole sono d'indole affato diversa da quella de' Greci antichi. In quelli se venerano dei maestri in ogni scienza et in ogni arte; in questi si compiagne una generale ignoranza. Nè ciò dée far maraviglia, imperocchè perduta fra questi l'idea della loro gran-

συμπατριωτῶν τοῦ Κρίνεν, ὁ παραδοξολόγος Πάουβ (Pauw) δημοσιεύσας φιλοσοφικόν τι σύγγραμμα (1), διέχυσεν ἐν αὐτῷ ὅλην τοῦ μισελληνισμοῦ τὴν χολὴν ἰσχυρισθείς, ὅτι ἀπόγονοι τῶν Ἑλλήνων δὲν ὑπάρχουσι. Τὰς παραδοξολογίας ὅμως τοῦ Ὁλλανδοῦ φιλοσόφου δι' ἀναντιρρήτων ἀποδείξεων ἀνέτρεψαν πολλοί, καὶ ἰδίως ὁ Γάλλος Σοννίνης. Οὗτος, μέλος ὢν διαφόρων σοφῶν ἑταιριῶν, καὶ διαταγῇ τοῦ Λουδοβίκου ΙΣΤ' καὶ συγκατανεύσει τοῦ σουλτάνου περιελθὼν τὴν Αἴγυπτον καὶ Ἑλλάδα (1777—1780), μεγάλως ἐξετίμησε τὰ προτερήματα τῶν Ἑλλήνων, περὶ ὧν ἐκφράζεται οὕτω.

« Ὁποία διαφορὰ μεταξὺ τοῦ καθ' ὁλοκληρίαν ἐκφυλισθέντος τούτου λαοῦ (τῶν Αἰγυπτίων), καὶ τοῦ ἔτι κατοικοῦντος τοὺς ὡραίους τῆς Ἑλλάδος τόπους. Ὑπ' οὐρανὸν καθαρόν, ἐν ἀτμοσφαίρᾳ ὑγιεῖ, συγκεκερασμένῃ, καὶ ἐμπεφορημένῃ ἐκ τῶν μᾶλλον ἡδυπνόων ἀναθυμιάσεων, ἐπὶ ἐδάφους ὑπὸ τῆς φύσεως προικοδοτηθέντος δι' ἀεννάου ἔαρος, ἀναμφιβόλως προσδοκᾷ τις ν' ἀπαντήσῃ εὐτραπελίαν ἠθῶν καὶ ἡδύτητα χαρακτῆρος. Ὁμιλῶ περὶ τῶν ἀνθρώπων, τῶν ὁποίων αἱ γενεαὶ ἀδιακόπως διαδέχονται· διότι ὁ ἀγροῖκος καὶ ἄγριος ἅρπαξ δύναται διὰ τῆς βλακώδους ἀγριότητός του νὰ βεβηλώσῃ τὸ εὐτυχέστερον κλίμα, τὴν μᾶλλον διαγελῶσαν γῆν, ἀπαιτοῦνται ὅμως πολλοὶ αἰῶνες μέχρις ὅτου ἡ ἐπήρεια αὐτῶν συγκεράσῃ τὴν τραχύτητα τῶν κλίσεων αὐτοῦ.

» Ὁ κατοικῶν τὰς θελκτικὰς ταύτας χώρας Ἕλλην ἔχει ὡραῖον ἀνάστημα, φέρει τὴν κεφαλὴν ὑψωμένην, τὸ σῶμα εὐθὺ καὶ μᾶλλον

---

dezza, abbattuto et avilito l'animo in ciascuno individuo, e combattento con l'indigenza e la miseria, doveano necessariamente vedersi cambiati ancora gli antichi costumi. » Descrizione dell'Arcipelago, σελ. 17.

Ἐκ τῶν ἀνακαλύψεων τοῦ Κρίνεν ἀφορμὴν λαβὼν καὶ ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνταποκριτὴς μιᾶς Γαλλικῆς ἐφημερίδος ἔγραψε τὰ ἑξῆς περὶ Ἑλλήνων. « Μ' ὅλον τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος διετήρησεν αἴσθημα ὑπερηφανείας, δι' οὗ διακρίνεται ἀπὸ τῶν ἄλλων. Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους ἀνεπόλει τὴν πάλαι λαμπηδόνα, δυστυχῶς ὅμως σήμερον περιῆλθεν εἰς τὴν παχυλοτέραν ἀμάθειαν. Ὁ χρόνος καὶ ἀφῆρεσε τὴν ἀνάμνησιν τοῦ τί ἦτο, καὶ ἡ ὑπερηφάνεια, ἡ ἀμάθεια, καὶ ἡ δουλεία ἀπέμειναν τὰ μόνα χαρακτηριστικὰ αὐτοῦ. Ὅλα σχεδὸν τ' ἀρχαῖα μνημεῖα ἐκρημνίσθησαν ὑπὸ τοῦ νικητοῦ, μετ' αὐτῶν δὲ οἱ Ἕλληνες ἀπώλεσαν καὶ τὴν ἀνάμνησιν τῆς ἀρχαίας αὐτῶν δόξης. Ἐὰν ἡ γῆ περικλείῃ εἰσέτι τινὰ ἐν τοῖς κόλποις της, οἱ κατοικοῦντες αὐτὴν ἀγνοοῦσιν ὅτι πατοῦσι τὴν τέφραν τῶν προγόνων των. » Mercure de France, Avril 1773, II vol. σελ. 181—182.

(1) Recherches philosophiques sur les Grecs, 1788.

ὄπισθοκλινὲς, καὶ εἶναι εὐγενὴς ἐν τῇ στάσει, εὐτράπελος ἐν τῇ συμπεριφορᾷ, καὶ ἑλαφρὸς εἰς τὸ βάδισμα Οἱ ὀφθαλμοί του εἰσὶ πλήρεις ζωηρότητος, ἡ παρρησία αὐτοῦ εἰλικρινὴς, ἡ φυσιογνωμία του ἐπαγωγός. Καθάριος καὶ κομψὸς ἐν τῇ ἐνδυμασίᾳ, ἔχει τὴν καλαισθησίαν τοῦ στολισμοῦ, ὡς καὶ παντὸς ὡραίου. Ἐνεργητικὸς, ἐργατικὸς, ἐπιχειρηματίας, εἶνε ἐπιδεκτικὸς πρὸς σύλληψιν μεγάλων πραγμάτων. Ὁμιλεῖ μετὰ στωμυλίας, καὶ ἐξηγεῖται μετὰ θερμότητος· γνωρίζει τὴν γλῶσσαν τῶν παθῶν, καὶ καταπλήττει διὰ τῆς φυσικῆς του εὐγλωττίας. Ἀγαπᾷ τὰς τέχνας, χωρὶς νὰ τολμᾷ καὶ νὰ τὰς καλλιεργῇ, ἕνεκα τοῦ βαρύνοντος ἐπὶ τοῦ τραχήλου του σιδηροῦ ζυγοῦ. Εὐθὺς καὶ πανοῦργος ἐν τῷ ἐμπορεύεσθαι, ἔχει καὶ τὴν εἰλικρίνειαν, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν κυριώδη τοῦ ἐπιτηδεύματος τούτου βάσιν. Ἀλλ' ἐὰν ἐν τῷ σημερινῷ Ἕλληνι ἀνευρίσκωνται πολλὰ τῶν πλεονεκτημάτων τῶν περικοσμούντων τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων αὐτοῦ προγόνων, δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ ὁμολογήσωμεν καὶ τὸ, ὅτι ἡ δεισιδαιμονία, θυγάτηρ τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς δουλείας, ἀμαυροῖ, κατά τι τὴν λαμπηδόνα αὐτῶν, συνάμα δὲ μὴ ἀναγνωρίσωμεν ἐν αὐτῷ τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἀστάθειαν, καὶ εὐκαμψίαν, τὴν ἐπιπόλαιον πίστιν, καὶ ἐπὶ τέλους τὸ πολυμήχανον ἐκεῖνο πνεῦμα τὸ παρεμφερὲς τῇ ἀπιστίᾳ, ἐφ' οἷς οἱ τῆς ἀρχαιότητος Ἕλληνες κατηγορήθησαν.

» Ἀλλ' ἡ εὐστροφία αὕτη τοῦ χαρακτῆρος εὐτυχῶς δὲν ἐπεκτείνεται, ἢ τοὐλάχιστον λίαν ἐξησθενημένη εἶνε, καὶ ἐπὶ τῶν γυναικῶν τῆς αὐτῆς χώρας. Αἱ Ἑλληνίδες ἐν γένει διαπρέπουσι διὰ τὸ εὐγενὲς καὶ θελκτικόν των ἀνάστημα, καὶ διὰ τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς στάσεως. Τὰ ὑπὸ τῆς ὡραιότητος ἰχνογραφούμενα χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου των ἀνταναklῶσι τὰ ζωηρὰ καὶ βαθέα τῆς αἰσθητικότητος πάθη. Ἡ γαλήνη τῆς μορφῆς των ἐξεικονίζει τὴν ἀξιοπρέπειαν, ἐστερημένην τῆς ψυχρότητος καὶ τῆς ἐπιτετηδευμένης σοβαρότητος. Εἰσὶν ἀξιέραστοι ἄνευ ἀξιώσεως, εὐπρεπεῖς ἄνευ σοβαρότητος, θελκτικαὶ ἄνευ ἐπιτηδεύσεως. Ἐὰν εἰς τὰ λαμπρὰ ταῦτα προτερήματα προστεθῇ καὶ τὸ ὕψος τῶν ἰδεῶν, ἡ περὶ τὴν ἔκφρασιν ζέσις, αἱ ὁρμαὶ ἁπλῆς καὶ ἀφελοῦς εὐγλωττίας, ἥτις θέλγει καὶ προσελκύει, ἡ περὶ τὰ προσφιλῆ ἀντικείμενα ἄκρα ἀφοσίωσις, ἡ περὶ τὰ καθήκοντα ἀκρίβεια καὶ πίστις, λαμβάνει τις πλήρη ἰδέαν περὶ τῶν προνομιούχων τούτων ὄντων, δι' ὧν ἡ φύσις ἐν τῇ γενναιοδωρίᾳ της ἐκόσμησε τὴν γῆν, καὶ ἄτινα δὲν σπανίζουσιν ἐν Ἑλλάδι. Τὸ πνεῦμα

τῶν ἀριστοτεχνῶν τῆς ἀρχαιότητος ἠδύνατο εἰσέτι νὰ ἐκλέξῃ ἐν ταῦθα πολλὰ καλλονῆς πρότυπα.

» Ὅ,τι περὶ τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων εἶπον ὅλως ἀντίκειται πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Κ. Πάουβ γραφέντα. Δύσκολος ἡ ὕπαρξις παρομοίας αἰσθημάτων ἀντιθέσεως μεταξὺ τοῦ ἐκτιθεμένου πᾶν ὅ,τι εἶδε περιηγητοῦ, καὶ τοῦ σοφοῦ, ὅστις ἀπὸ τοῦ βάθους τοῦ σπουδαστηρίου του ἰσχυρίζεται, ὅτι κάλλιον παρετήρησεν ὅ,τι δὲν βλέπει. Ἐλαυνόμενος ὑπὸ τῆς ἥκιστα φιλοσοφικῆς μανίας τοῦ ἀπορρίπτειν τὰ πρὸς τὸ σύστημά του ἀντιδοξοῦντα γεγονότα, ὁ κ. Πάουβ ἀναγνωρίζει μόνον ἐκεῖνα ἐφ' ὧν δύναται νὰ στηριχθῇ, συνοδεύων καὶ ταῦτα μετὰ σχολίων εἰδικῶν καταδεικνυόντων τὴν ἐπιμέλειαν μᾶλλον παρὰ τὴν ἀκρίβειαν τοῦ γράψαντος.

» Ἀφοῦ ἀπεσόβησε πᾶν τὸ μὴ συνᾴδον πρὸς τὴν γνώμην του, καὶ πικρότατα ἐπέκρινε συγγραφεῖς ἀξιοσεβάστους, ὁ κ. Πάουβ ἀνοίγει ἐλεύθερον στάδιον εἰς τὴν φαντασίαν του, καὶ διὰ μαρτυριῶν ὑπόπτων, καὶ παρατόλμων ἀποφάνσεων, παρισταμένων ὡς ἀληθειῶν ἀκαταμαχήτων, ἀγωνιᾷ νὰ καταστρέψῃ πάσας τὰς παραδεδεγμένας ἰδέας καὶ τὰς ἧττον ἀμφιβόλους παρατηρήσεις. Ἀκούων τις αὐτὸν δὲν δύναται νὰ εὕρῃ ἐκφράσεις ἐξεικονιζούσας τὸν ἐξευτελισμὸν, εἰς ὃν ἐξ ἰδίων ἁμαρτημάτων περιέπεσαν νῦν οἱ Ἕλληνες. « Ὁ λαὸς οὗτος, λέγει, ἐπανελθὼν ἐν τῇ νηπιότητι δὲν εἶνε πλέον ἢ οὐτιδανὸν βάρος τῆς γῆς, καὶ ἡ αἰσχύνη τῶν προγόνων του, ὧν ποδοπατεῖ τοὺς τάφους χωρὶς νὰ τοὺς γνωρίζῃ ». Οὐδὲν σκληρότερον καὶ ἀδικώτερον. Ἐὰν πρέπει νὰ πιστεύσωμεν τὸν αὐτὸν συγγραφέα μάτην ἤθελέ τις ζητήσει τὴν ὡραιότητα ἐν Ἑλλάδι, ἔνθα κατ' αὐτὸν, ἄλλοτε σπανιώτατα ἔλαμψεν. « Νῦν, προστίθησιν, εὑρίσκει τις γενικῶς γυναῖκας ἀπολύτως κατωτέρας τῶν τῆς βορείου Εὐρώπης, ὡς πρὸς τὴν κανονικότητα τῶν χαρακτήρων, τὴν ζωηρότητα τῆς χροιᾶς, καὶ τὴν κομψότητα τοῦ ἀναστήματος. Εἷς τινας μάλιστα πόλεις τῆς Ἑλλάδος ἀπαντῶνται γυναῖκες εἰδεχθεῖς ἐκ φύσεως. » Ταῦτα εἶνε ἰδέαι ἡμαρτημέναι, οὐχὶ σπανίως ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ κ. Πάουβ ἀπαντῶσαι. Αἱ δὲ ὕβρεις αὐτοῦ κατὰ λαοῦ, πρὸς ὃν συνέχεται ἡ ἕξις τοῦ συμφέροντος, αἱ βλασφημίαι αὗται κατὰ τῆς ὡραιότητος εἰσὶ τοσαῦται κηλῖδες ἀσχημίζουσαι καὶ τὰς φιλοσοφικωτέρας ἐρεύνας.

» Ὁ ἀξιάγαστος καὶ ἐνδιαφέρων λαὸς τῆς Ἑλλάδος κάμπτεται ὑπὸ τὸν βαρύτατον ζυγὸν τοῦ ἀγρίου καὶ ἀλαζόνος Μουσουλμάνου,

Ἡ δουλεία αὐτοῦ, ὡς καὶ ἡ τῶν ἀπογόνων τῶν Αἰγυπτίων, εἶνε παλαιὰ καὶ ἀπόλυτος. Οἱ Κόπται ἔζων ἐν ἀπονάρκωσει, καὶ τῇ ἀποκτηνώσει ἐξηχρειωμένης καταστάσεως. Οὐδέποτε διενοήθησαν ἵνα συντρίψωσι τὰ δεσμά των, ἐὰν οἱ Γάλλοι δὲν ἀνελάμβανον τὴν ἀπελευθέρωσίν των. Καὶ οἱ Ἕλληνες δὲ, εἰ καὶ ἔχοντες μεγαλειτέραν ἐνέργειαν καὶ περισσότερα μέσα οὐδέποτε θέλουσιν οἱ ἴδιοι ἀποτινάξει τὰ δεσμὰ, ἅτινα τόσον εἶνε μισητά. Ἐὰν πνεῦμα μεγαλεπήβολον, φιλόδοξον καὶ φιλόπατρι, ἠγείρετο ἐν μέσῳ αὐτῶν καὶ προσεφέρετο ἵνα τοὺς ὁδηγήσῃ εἰς κτῆσιν τῆς ἐλευθερίας, πολὺ ἤθελε κοπιάσει μέχρις εὑρέσεως ὀπαδῶν πολυαρίθμων. Ἁπλοῦς ἀρχηγὸς ἀνταρτῶν ἤθελε πολεμεῖ κατ' αὐτῶν τῶν συμπατριωτῶν του, πίπτων ἐπὶ τέλους καὶ θῦμα τῆς προδοσίας τινῶν ἐξ αὐτῶν. Ἐπὶ τοσοῦτον δουλεία μακρὰ ἐξαλείφει τὴν ἐνέργειαν, διαφθείρει τὰ ψυχικὰ προτερήματα, καὶ μόνον ἐπὶ τῶν ἐλαττωμάτων τῆς ἀδυναμίας καὶ τοῦ ἐξευτελισμοῦ ἐπενεργεῖ. Ἐὰν ὅμως ξενικοὶ στρατοὶ, ἀλλ' ἀρκούντως ἰσχυροὶ πρὸς ἔμπνευσιν θάρρους, ἐπαρουσιάζοντο ὡς ἐλευθερωταὶ τῆς Ἑλλάδος, ἡ κατὰ τῆς τυραννίας ἐξέγερσις θέλει γίνει γενική. Ἡ ἐθνικὴ ἐνεργητικότης ἤθελεν ἀναπτύξει ὅλας τὰ ἑαυτῆς ἐλατήρια, συντάγματα θαρραλέων πολεμιστῶν ἤθελον πανταχόθεν σχηματισθῇ, καὶ ἐπιδέξιοι ναῦται καλύψει τὴν θάλασσαν δι' ἐλαφρῶν πλοιαρίων, μετακομιζόντων βοηθείας εἰς ὅλας τὰς νήσους καὶ τὰ παράλια. Πάντες ἤθελον συντρέξει πρὸς ἐπιτυχίαν, καὶ ἅπαντες βοηθήσει καὶ εὐλογήσει τοὺς ἐλευθερωτάς των. Οἱ χρόνοι, καθ' οὓς εἷς τῶν ὡραιοτέρων τῆς ὑφηλίου τόπων καὶ μᾶλλον πλουτῶν ἀναμνήσεων πολυτίμων θέλει ἀποσπασθῇ τοῦ ὀθωμανικοῦ δεσποτισμοῦ, ἴσως δὲν εἶνε μακράν. Τὸ εὐρὺ καὶ τερατῶδες τῶν Τούρκων κράτος δὲν δύναται νὰ λάβῃ ἐπὶ πλέον μακροχρόνιον ὕπαρξιν. Τὰ ἀσυνάρτητα αὐτοῦ μέλη κλονίζονται, καὶ εἰσὶν ἕτοιμα πρὸς ἀποσύνθεσιν. Πανταχόσε ἡ ἀνταρσία πτερυγίζει τὰς σημαίας της. Ἡ ἐξουσία τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ κράτους παραγνωρίζεται καὶ καταφρονεῖται, περιορισθεῖσα ἐντὸς μόνων τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κυριαρχία ἱδρυμένη ἐπὶ τῆς ἀμαθείας δὲν δύναται νὰ ὑποφέρῃ τὴν συνάφειαν τῶν φώτων. Θέλει καταρρεύσει μετὰ τῆς δεισιδαίμονος βαρβαρότητος, εἰς ἣν ὀφείλει τὴν ἀρχήν της, μὴ ἐγκαταλείπουσα ἄλλα ἴχνη, ἐκτὸς ἐκείνων, δι' ὧν παρακολουθεῖται ὁ βίος ὅλων τῶν τυράννων, δηλαδὴ τῶν καταρῶν τῶν μεταγενεστέρων (1) ».

(1) C. Sonnini, Voyage en Grèce et en Turquie. Paris 1801, tom. I. σελ. 1—

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους ἕτερος σοφὸς περιηγητὴς ἔγραφε τὰ ἑξῆς περὶ τῶν ἐπὶ ἀφιλοπατρίᾳ διασυρομένων Ἑλλήνων. « Τὸ αἴσθημα τῆς πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπης, τὸ τοσοῦτον βαθέως ὑπὸ τῆς φύσεως εἰς ὅλας τὰς καρδίας χαραχθὲν, ἡ Ἑλλὰς ἐξαιρέτως διατηρεῖ, μὴ δυνηθὲν νὰ σβεσθῇ ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῶν ὡραιοτέρων μνημείων τῆς πρὸ τοσούτων αἰώνων ἐκλιπούσης δόξης της... Ἀδύνατον νὰ συμμερισθῇ τις τὴν χαρὰν καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν μεθ' ὧν οἱ Ἕλληνες λαλοῦσι περὶ τῆς γενεθλίου γῆς. Μόνον τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος ταράττει αὐτοὺς ἰσχυρῶς, τοὺς καταθέλγει, τοὺς θερμαίνει, καὶ τοὺς καθιστᾷ εὐγλώττους... Τὸν ἔρωτα τοῦτον τῆς πατρίδος τὸν τοσοῦτον ἰσχυρὸν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι, οὔτε ὁ χρόνος οὔτε αἱ ἐπαναστάσεις ἠδυνήθησαν νὰ ἐξασθενήσωσιν... Οἱ Ἕλληνες ἀείποτε θελγόμενοι ἐκ τῆς γενεθλίου γῆς περιηγοῦνται διὰ νὰ διδαχθῶσιν ἢ νὰ ἐμπορευθῶσι, καὶ ἐπανέρχονται πρὸς ἀπόλαυσιν τῆς ποθητῆς των πατρίδος. Φαίνεται, ὅτι αὐταὶ αἱ τῆς δουλείας ἅλύσεις μᾶλλον τοὺς προσηλοῦσιν εἰς τὴν γῆν τῶν προγόνων των. Ἡ σημερινὴ Ἑλλὰς κεκαλυμμένη διὰ τοῦ μεγάλου τῆς δουλείας πέπλου ὁμοιάζει πρὸς μητέρα αἰχμάλωτον καὶ τεθλιμμένην, τὴν ὁποίαν τὰ ἑαυτῆς τέκνα ἐναγκαλίζονται μετὰ τρυφερότητος, ὁρκιζόμενα, ὅτι οὐδέποτε θέλουσι τὴν ἐγκαταλείψει

Per omnes tibi adjuro Deos
nunquam eam me deserturum (1) ».

Ἐν ἔτει 1788 ὁ Βόλνεῦ γράψας τὰς *περὶ τοῦ τουρκικοῦ πολέμου σκέψεις* ζωηρότατα ἐξεικόνισε τὴν παρακμὴν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, καὶ συνηγορῶν ὑπὲρ τῆς Αἰκατερίνης Β' ἀπεφήνατο γνώμην παραδοξοτάτην, ὅτι δηλαδὴ *διὰ μόνης τῆς Ῥωσσίας ἡ διεφθαρμένη καὶ ἔρημος Ἑλλὰς ἠδύνατο ν' ἀνέλθῃ εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς περιωπήν* (2). Ἀλλὰ τὰς παραδοξολογίας ταύτας κριτικώτατα ἀνεσκεύασεν ὁ Πεϋσοννὲλ, ἐπὶ πολλὰ ἔτη διατελέσας πρόξενος τῆς Γαλλίας ἐν Κριμαίᾳ, Σμύρνῃ, καὶ Κρήτῃ, καὶ ἐπομένως κάλλιον γιγνώ-

---

24.—Ἐκτὸς τούτου καὶ ὁ ἡμέτερος Κοραῆς ἀνήρεσε τὰ περὶ Ἑλλήνων σαθρὰ σοφίσματα τοῦ Πάου6. (Mémoire sur l'état actuel de la civilisation dans la Grèce).

(1) Voyage littéraire de la Grèce par M. Guys. Paris 1783. tom. II, σελ. 91, 93, 116.

(2) Considérations sur la guerre actuelle des Turcs.

σκων τοὺς λαοὺς, περὶ ὧν τοσοῦτον παρατόλμως ἐδογμάτιζεν ὁ περιβόητος τῶν *ἐρειπίων τῆς Παλμύρας* συγγραφεύς (1).

Ὁ περίπυστος κόμης Σουαζὲλ Γουφφιὲ, ὁ ὕστερον πρέσβυς τῆς Γαλλίας ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐπισκεφθεὶς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ὑπὸ τῶν Ῥώσσων διενεργηθείσης ἐπαναστάσεως, εὐμενέστατα συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ τόπου. « Αἱ βαρεῖαι τῶν Ἑλλήνων ἁλύσεις δὲν εἶνε δύσκολον νὰ διαῤῥηχθῶσι. Ἡ στιγμὴ ἡ τὴν δουλείαν αὐτῶν συμπληροῦσα εἶνε αὐτὴ ἴσως ἡ μᾶλλον πρὸς τὴν τῆς ἀπελευθερώσεως προσεγγίζουσα. Ἡ ἐλπὶς δύναται νὰ διαμένῃ εἰς τοὺς νικηθέντας, ἐνόσῳ οὗτοι δὲν ἀναμιχθῶσι μετὰ τῶν νικητῶν. Ἐνταῦθα δὲ καὶ θρησκεία, καὶ ἤθη, καὶ ἔθιμα διαχωρίζουσι τὰ δύο ἔθνη.

» Διὰ τοῦτο αἱ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλλήνων προσπάθειαι ὑπῆρξαν συνεχέστεραι. Ὁ σφαδάζων καὶ ἐν τῷ κλοιῷ τῆς δουλείας βασανιζόμενος δοῦλος δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς παράφρων, οὐδέποτε ὅμως θέλει ὀνομασθῇ καὶ οὐτιδανός.

» Αὐτὸς ὁ σφαδασμὸς ἀπαλλάττων αὐτὸν τῆς καταφρονήσεως ἐπιφυλάττει δικαιώματά τινα ἐκτιμήσεως. Ὑπὸ δὲ τὴν ἔποψιν ταύτην οἱ ἐπὶ τῷ καταθλίβοντι τοὺς τραχήλους των ζυγῷ ἀσχάλλοντες κινοῦσι τὸ ἐνδιαφέρον. Καὶ ποῖον ἔθνος κατεδήλωσε τὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἔρωτά του διὰ μίσους διαρκεστέρου πρὸς τοὺς στερήσαντας αὐτῆς τυράννους; Ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας μυριάκις οἱ Ἕλληνες ἐπανέστησαν, καὶ ἕτοιμοι εἰσὶν ἵνα καθ' ἑκάστην λάβωσι τὰ ὅπλα.

» Οὐχὶ εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἀλλ' εἰς τὰς πεδιάδας, καὶ μακρὰν τῆς ἕδρας τῆς αὐτοκρατορίας, πρέπει νὰ ἴδῃ τις τοὺς Ἕλληνας. Ὁ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἔρως οὐδέποτε ἐσβέσθη ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, ἀπλήστως δ' ἐπιλαμβάνονται καὶ τῆς ἐλαχίστης περιστάσεως τῆς δυναμένης νὰ κολακεύσῃ τὴν ἄσβεστον ταύτην ἐλπίδα των. Τόσαι ἀνωφελεῖς, ἢ μᾶλλον δύσμοιροι, ἀπόπειραι δὲν ἠδυνήθησαν ἵνα δαμάσωσι τὴν αὐθάδειαν τῆς θαῤῥαλεότητός των, καὶ αἱ τόσον συνεχῶς συσφιγγόμεναι ἁλύσεις των δὲν δύνανται νὰ τοὺς κρατήσωσιν ἐν τῇ ἀπραξίᾳ, ἣν ἐπιτάττει ὁ ὕποπτος τῶν τυραννούντων ὀφθαλμός. Διατί εἰς εὐνοϊκωτέρας περιστάσεις, ὑπ' ἀρχηγοὺς ἐπιτηδειοτέρους, μετὰ μέσων καταλληλοτέρων, νὰ μὴ πληρωθῶσιν αἱ προσπάθειαί των δι' αἰσιωτέρας

(1) Examen du livre intitulé «considérations sur la guerre des Turcs» par M. Peyssonnel, Amsterdam 1788.

ἐπιτυχίας; Τὰ κλίματα ταῦτα δύνανται νὰ παραγάγωσιν ἔτι ἔργα πατριωτισμοῦ καὶ ἄλλων ἀρετῶν ἱκανῶν ἵνα καταπλήξωσι τὰ μᾶλλον πεπολιτισμένα τῆς Εὐρώπης ἔθνη. Λέγομεν μετὰ τόλμης, ὅτι ὑπάρχουσιν ἀκόμη ἐν Ἑλλάδι ἄνδρες ἱκανοὶ ν' ἀναπολήσωσι τὴν μνήμην τῶν προγόνων των. Εἰς τοὺς ὀρεσιβίους διατηρεῖται τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας, τὸ ζωογονῆσαν τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας, ἀναπνεόμενον ἔτι ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν βράχων τῶν ἀπωθούντων μακρὰν τὰς καχίας. Καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας καὶ τοὺς τόπους τὰ ὄρη, ὡς πλειστάκις παρετηρήθη, εἰσὶ τὸ ἄσυλον τῆς ἐλευθερίας, προμαχῶνες καὶ φρούρια ὑπὸ τῆς φύσεως κατασκευασθέντα κατὰ τῶν δυναστῶν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, καὶ τῶν ὁποίων ὁ φιλελεύθερος ἀείποτε καλὴν ἐποίησε χρῆσιν.

Μετὰ ταῦτα ἀναφέρων ὁ φιλελληνικώτατος ἀνὴρ τὴν ἀποτυχίαν τῆς Ῥωσσικῆς ἐκστρατείας ἐπιπροστίθησι. « Καὶ ὅμως μὴ νομίσῃ τις, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀπεθαῤῥύνθησαν. Ἐὰν μὴ πέπρωται τὸ νὰ ἐλευθερωθῶσιν, ἴδιον ὅμως ἑαυτῶν εἶνε νὰ λατρεύωσι πάντοτε τὸ ὄνομα τῆς ἐλευθερίας. Πρὸς τοῦτο ἀναμφιβόλως δὲν κινοῦνται ἐκ τοῦ πεφωτισμένου αἰσθήματος τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, αἰσθήματος βεβαίως ὑψηλοῦ καὶ προσηλοῦντος μίαν ἀρετὴν εἰς ἀνάγκην τῆς ἐλευθερίας. Ἔμφυτος ἀποστροφὴ τῆς καταθλίψεως, διατρεφομένη καὶ ἐνισχυομένη ὑπὸ τοῦ ἐκ τῶν καταχρήσεων τῶν πασάδων ἐμπνεομένου μίσους, εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν κυριεῦον τὰς καρδίας αὐτῶν πάθος, πάθος ἀχώριστον τῆς ὑπάρξεώς των. Τὸ πάθος δὲ τοῦτο, καὶ τοι ὅλως τυφλὸν, καὶ μὴ δυνάμενον ν' ἀποβῇ ἰσχυρὸν ἐλατήριον, ὁποῖα ἀποτελέσματα ἠδύνατο νὰ παραγάγῃ ἐπὶ λαοῦ, ἐν ᾧ εὑρίσκονται ἔτι ὄντα πεπροικισμένα διὰ τῆς μᾶλλον δραστηριωτέρας ἐνεργητικότητος καὶ τῆς ταχυτέρας ἀντιλήψεως! Πόσα σπέρματα προτερημάτων πνιγομένων καὶ ἀπολλυμένων. Καὶ ἂν ταῦτα συλλεγόμενα ἐκαλλιεργοῦντο, ἡλίκους καρποὺς ἤθελε περιμένει ὁ κόσμος! (1) ».

---

(1) Choiseul Gouffier, Voyage Pittoresque de la Grèce. Paris 1782 I, Disc. prélim. — Ἐν τῇ προμετωπίδι τοῦ πολυτελεστάτου τούτου συγγράμματος ὑπάρχει λαμπροτάτη χαλκογραφία παριστῶσα τὴν Ἑλλάδα, ὡς ὡραίαν ἀλυσοδέσμιον γυναῖκα περικυκλουμένην ὑπὸ τῶν ἐπιταφίων μνημείων τῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγωνισαμένων, ὡς Λυκούργου, Μιλτιάδου, Θεμιστοκλέους, Ἀριστείδου, Ἐπαμινώνδου, Πελοπίδου, Τιμολέοντος, Δημοσθένους, Φωκίωνος, Φιλοποίμενος, στηριζομένην δ' ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Λεωνίδου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐγείρεται στήλη φέρουσα τὸ ὑπὸ τοῦ Σιμωνίδου ποιηθὲν ἐπίγραμμα εἰς τιμὴν τῶν ἐν Θερμοπύλαις πεσόντων, καὶ ἐπικαλουμένη

Ὁ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ Τουρκίᾳ διατελέσας πρόξενος τῆς Μεγάλης Βρεττανίας Οὐίλλιαμ. Ἔτων, διὰ μελανῶν ἐξεικονίζων χρωμάτων τὴν ἐλεεινὴν κατάστασιν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ὁμολογεῖ τὰ πλεονεκτήματα τῶν Ἑλλήνων (1780).

« Διὰ νὰ κρίνωμεν ἀσφαλῶς, λέγει ὁ πρακτικώτατος οὗτος Ἄγγλος, περὶ τῆς ἰσχύος μεγάλου κράτους δὲν πρέπει νὰ γνωρίζωμεν μόνον τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ. Ἐν αὐτῇ ἀληθῶς ὑπάρχει τὸ κέντρον τῆς διοικήσεως καὶ τῆς εὐζωΐας. Ἐκεῖ ἡ τὰ πάντα διευθύνουσα χεὶρ, καὶ ἐκεῖ συνάμα καταλήγουσιν αἱ προσπάθειαι ἑνὸς ἑκάστου. Ὁ τύραννος βεβυθισμένος ἐν ὀλεθρίᾳ ἀπονάρκωσει ἀγνοεῖ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ ἐγκλήματα τὰ ἐν ὀνόματι αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ὑπαλλήλων διενεργούμενα, καὶ δὲν παρατηρεῖ τὴν κατάθλιψιν ἐν ᾗ οἱ ὑπήκοοι αὐτοῦ στενάζουσι, διότι ἡ κραυγὴ τῆς ἀπαρεσκείας δὲν φθάνει μέχρι τῶν ὤτων αὐτοῦ. Μένει ἥσυχος ἐν μέσῳ τῆς προετοιμαζομένης καταιγίδος, καὶ μόνον ὅταν ἡ τρικυμία ἐνσκήπτῃ κατὰ τῆς ἐμπλήκτου κεφαλῆς αὐτοῦ τότε ἀναλαμβάνει ἐκ τοῦ ληθάργου. »

Μετὰ τὸ προοίμιον τοῦτο ὁ Ἔτων ἐμβριθῶς ἐξετάζων τὴν κατάστασιν τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας ἐκφράζεται περὶ τῶν Ἑλλήνων οὕτω. » Ἡ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος κατάστασις πρὸ πολλοῦ παρίστα εἰς τὸν ἐμβριθῆ παρατηρητὴν τὰ συμπτώματα τῆς ὑπὸ τῶν ἀρτίως συμβάντων ταχέως προκληθείσης ῥήξεως. Ἡ Ἑλλὰς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μείνῃ ἐπὶ πολὺ τῶν Τούρκων ὑπόδουλος. Τείνει πρὸς ἀπελευθέρωσιν, ὀργᾷ εἰς τὸ νὰ καταλάβῃ θέσιν μεταξὺ τῶν ἀνεξαρτήτων τῆς Εὐρώπης κρατῶν. Ἐποχὴ σπουδαία θέλει εἶσθαι, ὅταν ἀπολαύσῃ ἢ μᾶλλον ἐπανακτήσῃ πολιτικὴν ὕπαρξιν. Πρὸς ἐκτίμησιν τῶν πιθανῶν συνεπειῶν τοιαύτης ἀναμορφώσεως ἀναγκαῖον εἶνε νὰ ἐπιθεωρήσῃ τις τὴν ἀρχαίαν καὶ αὐτὴν τὴν ἐνεστῶσαν κατάστασιν τῆς περιφήμου ταύτης χώρας. Πρέπει ν' ἀνέλθωμεν εἰς τοὺς χρόνους, ὅτε ἡ λαμπρότης αὐτῆς ἠμαυρώθη διὰ τῶν Τουρκικῶν κατακτήσεων· νὰ διασχίσωμεν ἀκολούθως τὰ μακρὰ ἐκεῖνα τῆς βαρβαρότητος καὶ τῆς καταπιέσεως σκότη, ἐν οἷς ἐβυθίσθη, ὅπως φθάσωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἀρτίως γενομένων ἀποπειρῶν, αἵτινες καθιστῶσι πιστευτὴν τὴν ἐγγίζουσαν ἀνέγερσιν, καὶ τὴν προσεχῆ τῶν δικαιωμάτων αὐτῆς ἀνάκτησιν. »

τὰς σκιὰς τῶν μεγάλων τούτων ἀνδρῶν. Ἐπὶ δὲ τοῦ πλησίον ὑψουμένου βράχου ἐναγινώσκεται « Exoriare aliquis ».

Ἐπὶ τροχάδην δὲ μνημονεύων τῆς παλαιᾶς δόξης, καὶ τῆς κατὰ τῆς Ῥώμης πάλης τῶν Ἑλλήνων ἐξακολουθεῖ. « Τοιοῦτον ἔθνος δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποδουλωθῇ ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἐὰν ἡ πτῶσίς του δὲν προητοιμάζετο διὰ προοδεύοντος ἐξευτελισμοῦ καὶ τῆς δεισιδαιμονίας. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς τρομερᾶς ἐκείνης καταστροφῆς ἡ Ἑλλὰς εἶδε τὰς πόλεις καὶ τὰ ἑαυτῆς μέγαρα ἀποτεφρωθέντα, τὰ δὲ ἀρχαῖα καὶ ὑπερήφανα τῆς δόξης της μνημεῖα κατεστραμμένα ἢ κατατριβόμενα ὑπὸ τὰ κτυπήματα τῶν βαρβάρων· εἶδε τὰ τέκνα της, στολισμὸν καὶ τιμὴν ἄλλοτε τῆς κοινωνίας, ἀνηλεῶς καὶ ἀδιακρίτως σφαζόμενα, ἢ ὑποκύπτοντα εἰς δουλείαν τρομερωτέραν τοῦ θανάτου. Τὸ θρηνῳδοῦν αὐτῆς πνεῦμα πλανηθὲν ἐπί τινα χρόνον μεταξὺ τῶν λυπηρῶν ἐρειπίων αὐτῆς μετ' ὀδύνης ἐγκατέλειψεν αὐτά, ἵνα μεταβιβάσῃ τὰ συντρίμματα τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς καλαισθησίας εἰς εὐτυχεστέρας χώρας, ἐν αἷς τὰ σπέρματα ταῦτα παραχρῆμα βλαστήσαντα ὑπῆρξαν διὰ τὴν Εὐρώπην ἡ ἀρχὴ τοῦ ἤδη τοσοῦτον ἐξόχως διακρίνοντος αὐτὴν πολιτισμοῦ. Ἡ Ἑλλὰς κατακτηθεῖσα ἐξεπολίτισε τὴν Ῥώμην, ἀλλ' οἱ κατακτηταὶ ἦσαν Ῥωμαῖοι. Ἡ αὐτὴ ὅμως Ἑλλὰς κατακτηθεῖσα οὐδόλως τὴν Τουρκίαν ἐξεπολίτισε, διότι οἱ κατακτηταὶ εἶνε Τοῦρκοι. Ἡ ἀκηδία τῶν βαρβάρων τούτων μόλις κατανοεῖται. Πᾶσα τοῦ πνεύματος λάμψις θαμβοῖ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ οὐδ' ἐλάχιστον ἐξ αὐτοῦ ἔλαβον σπινθῆρα. Βλέπει τις αὐτοὺς παρατηροῦντας μετ' ἀγρίας ἠλιθιότητος τὰ ἀριστουργήματα τῆς τέχνης, φανταζομένους, ὅτι δαίμονες ὑπῆρξαν οἱ ἀρχιτέκτονες, καὶ καταστρέφοντας τὰ μάρμαρα πρὸς κατασκευὴν ἀσβέστου καὶ κόνεως, δι' ὧν ἐπιχρίουσι τὰς ἀπειροκάλως καὶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης γνώσεως τῆς ὡραίας ἀρχιτεκτονικῆς ἐκτισμένας οἰκίας των. Ἐνταῦθα ἐνοικοῦσιν ἡ ἀμάθεια, ἡ τυραννία, ἡ δεισιδαιμονία, καὶ ὑλισμὸς βάναυσος. Μανιωδῶς ῥιπτόμενος ὁ ἄγριος Τοῦρκος ἐπὶ τῆς δυστυχοῦς ταύτης χώρας, ἣν ὑπόζυγον κρατεῖ, λεηλατεῖ αὐτήν, καὶ σφάζει ἀνηλεῶς καὶ ἄνευ τύψεως συνειδότος τοὺς ἐστερημένους ὑπερασπίσεως κατοίκους αὐτῆς. Οὕτω ὁ ὡραιότερος τοῦ κόσμου τόπος κατέστη ἐρημία. Τὸ μὲν ἓν μέρος κατοικεῖται ὑπ' ἀγρίων θηρίων, τὸ δ' ἕτερον κατέχεται ὑπ' ἀγριωτέρων ἀνθρώπων, καὶ καθ' ὃν χρόνον οἱ ἰθαγενεῖς δίκην *δειλῶν λαγωῶν* (καθὼς οἱ Τοῦρκοι εἰρωνικῶς τοὺς ἀποκαλοῦσι) κρύπτονται εἰς ἄγνωστα καταφύγια, τὰ σαρκοφάγα ταῦτα θηρία μακρόθεν περιστρέφονται.

» Ὁμοία πρὸς τὰς πᾶν θιγόμενον καταστρεφούσας ἁρπυίας ἡ Τουρ-

κὴ τυραννὶα διέφθειρε καὶ ἐμάρανεν ἠθικῶς καὶ πολιτικῶς τάς τε πνευματικὰς τῶν λαῶν λειτουργίας, ὡς καὶ τὴν ὡραιότητα τῶν τόπων. Ἐκ τῶν εἰς τοὺς Ἕλληνας προσαπτομένων ἐλαττωμάτων τινὰ μὲν ἀναμφιβόλως εἰσὶν ἀποτέλεσμα τῆς παλαιόθεν διαφθορᾶς, τὰ πλεῖστα ὅμως ἔχουσι τὴν πηγὴν ἐν τῇ καταστάσει τῆς ταπεινώσεως καὶ τῆς δουλείας, ἐν ᾗ ἡ Τουρκία κρατεῖ αὐτούς. Ἡ ἀρχὴ αὕτη τῆς ἀποκτηνώσεως ἐπενεργοῦσα ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας θέλει παραγάγει τὰ λυπηρὰ αὐτῆς ἀποτελέσματα ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῶν Ἑλλήνων. Ἐὰν ὅμως ἀνεκουφίζοντο ἀπὸ τοῦ καταθλίβοντος βάρους, ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἤθελεν ἀμέσως ἀναλάβει τὴν ζωηρὰν ἐκείνην ἐλαστικότητα· καὶ ἀναμφιβόλως μὲν δὲν ἠδύναντο διὰ μιᾶς νὰ φθάσωσιν εἰς τὴν ὑψηλὴν περιωπὴν τῶν ἀρχαίων αὐτῶν ἡρώων, ἀναντίῤῥητον ὅμως, ὅτι ἤθελον ἀναπτύξει τὴν μεγαλειτέραν ἐνέργειαν ἐὰν ὁ διὰ σιδηρᾶς χειρὸς καταθλίβων αὐτοὺς δεσποτισμὸς μὴ ἐκώλυε τὴν ὁρμήν των. Καταπληκτικὸν μάλιστα εἶνε πῶς διετήρησαν τοιαύτην ἀκμὴν χαρακτῆρος, καὶ δὲν ἐξεφυλίσθησαν πλέον. Ὡς οἱ γενναῖοι κέλητες δάκνουσι τὸν χαλινόν των, ὁ δὲ βαρύνων ζυγὸς παροξύνει αὐτούς. Ἅμα τὸν ἐκτινάξωσι θέλουσι μεγάλοις βήμασι χωρήσει εἰς τὸ στάδιον τῆς δόξης. Ἡ ἀλήθεια τῶν παρατηρήσεων τούτων δὲν εἶνε πρόβλημα διὰ τοὺς θεωροῦντας τοὺς Ἕλληνας ὑπὸ τὰς γενικὰς αὐτῶν σχέσεις, ὡς ἀποτελοῦντας ἕνα μόνον λαόν, ἢ διὰ τοὺς ἐξετάζοντας τὰς μεταξὺ αὐτῶν ὑπαρχούσας τοπικὰς καὶ ἰδίας διακρίσεις. Ἐὰν θεωρήσωμεν αὐτοὺς ὡς λαόν, καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ πολιτισμοῦ ἡ ἀπὸ τῶν Τούρκων ὑπεροχὴ αὐτῶν εἶνε καταπληκτική. Διατηροῦσιν ἐξόχως ἀνεπτυγμένον τὸ πνεῦμα τῆς ἐφευρέσεως· ἡ δὲ ζωηρότης τῆς φαντασίας των εἶνε τοιαύτη, ὥστε δὶς διηγούμενοι τὴν αὐτὴν ἱστορίαν ἀδύνατον νὰ μὴ καθωραΐσωσι διὰ νέων περιστατικῶν, ἢ τῶν θελγήτρων ποικίλης ἐκφράσεως. Ὁμιλοῦσι πολὺ ἄνδρες καὶ γυναῖκες μεθ' ὁμοίας ἐξ ἴσου εὐγλωττίας καὶ παῤῥησίας. Εἶνε φυσικοὶ ῥήτορες. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν γιγνώσκουσι καὶ τὴν ἰταλικὴν διάλεκτον. Ὅ,τι δὲ ἀποτελεῖ καταπληκτικωτάτην ἀντίθεσιν εἶνε ἡ ἐνεργητικότης καὶ ἡ ἐλαφρότης αὐτῶν συγκρινομένη πρὸς τὴν βαρβάρως ἐπιτεταδευμένην τῶν Τούρκων ἠλιθιότητα. Ἐν μέσῳ τῶν Ἑλλήνων ὁ Εὐρωπαῖος νομίζει, ὅτι εὑρίσκεται ἐν τῇ ἑαυτοῦ πατρίδι συναναστρεφόμενος ἀνθρώπους τοῦ εἴδους του. Τρομερὰ ὅμως εἶνε ἡ μεταξὺ τοῦ εὐρωπαίου καὶ τοῦ μουσουλμάνου, διαφορά. Οὐδεμία μεταξύ των ὑπάρχει προσέγγισις οὔτ' ἐν τῇ καλαισθησίᾳ,

οὔτε ἐν ταῖς ἰδέαις. Ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων ὅμως δὲν ἔχει οὕτω· ὅσῳ μᾶλλον ζῇ τις μεταξὺ αὐτῶν τοσοῦτον παρατηρεῖ συνταὐτισμὸν τῶν ἑλληνικῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων πρὸς τὰ τῶν ἄλλων εὐρωπαίων. Δὲν εἶνε ἐπάξιοι τῆς δυσφημίας, ἣν οἱ Γάλλοι ἐκ μίσους προσῆψαν αὐτοῖς. Ἐν γένει δὲ εἰσὶν ὑποχρεωτικοὶ καὶ ἀξιάγαστοι, συγχρόνως ὅμως καὶ ἐλαφροὶ, φιλόδοξοι μέχρις ὑπερβολῆς, καὶ τιμῶν ἄπληστοι. Ἀλλ' ἡ φιλοδοξία αὕτη, ἥτις νῦν θεωρεῖται ἀδυναμία, θέλει τοῖς ἐμπνεύσει μεγάλα πράγματα, ὅταν εὐγενέστερος σκοπὸς παρουσιασθῇ εἰς τὴν ἐνεργητικότητά των.

» Οἱ Ἕλληνες ὑποφέρουσι τὸν τουρκικὸν ζυγὸν μᾶλλον δυσθύμως ἢ οἱ ἄλλοι χριστιανοὶ οἱ ἄνευ καρτερίας ἐπὶ πολὺ ὑποκύψαντες. Τὸ ἐπιχειρηματικὸν αὐτῶν πνεῦμα τρέπεται οὐχ ἧττον εἰς εὐγενεῖς πράξεις. Δὲν ἐπελάθοντο τῆς ἀρχαίας δόξης. Πάντα τὰ δημοτικὰ αὐτῶν ἄσματα ἀναμιμνήσκουσιν αὐτῆς, λαλοῦντα ὡς περὶ συμβάντος ὅλως νέου.»

Μετὰ ταῦτα ἐξετάζει τοὺς διαφόρους τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ χαρακτῆρας, καὶ καταπολεμῶν τὴν νομιμότητα τῆς Τουρκικῆς τυραννίας ἐπὶ τέλους προτείνει εἰς τὴν Μεγάλην Βρεττανίαν καὶ τὴν Ῥωσσίαν ἵνα συντείνωσι πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, ἀναφωνῶν τάδε. « Ἡ ὕπαρξις τοῦ ὀθωμανικοῦ δεσποτισμοῦ εἶνε ὕβρις τῇ ἀνθρωπότητι. Ἡ κυρίαρχος τῆς δικαιοσύνης φωνὴ ἀπαιτεῖ τὴν ἐλευθέρωσιν τῶν καταθλιβομένων Ἑλλήνων, καὶ τὴν παλινόρθωσιν τῆς αὐτοκρατορίας αὐτῶν (1) ».

Ἀλλ' ἐν ᾧ οὕτω περὶ τῶν Ἑλλήνων ἔκρινεν ὁ Ἕτων, περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος ὁ συμπατριώτης αὐτοῦ Θόρντων, οὐχ ἧττον ἀκριβῶς τὰ κατὰ τὴν Τουρκίαν ἐξερευνήσας, ὑφ' ὅλως ἀντίθετον ἔποψιν παριστᾷ αὐτούς.

« Τί δύνανται ἄνθρωποι, ἀνακράζει ὀξυχόλως, οἵτινες κατὰ τὴν μακρὰν ἐπανάστασιν δέκα μεγάλων αἰώνων, οὐδεμίαν ἐποίησαν ἀνακάλυψιν ἐκ τῶν δυναμένων ν' ἀνυψώσωσι τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἢ συντελέσωσιν εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους; Κρατήσαντες εἰς τὰς παραλελυμένας αὐτῶν χεῖρας τὰ πλούτη τῶν πατέρων των, χωρὶς ὅμως νὰ κληρονομήσωσι καὶ τὸ δημιουργῆσαν καὶ

(1) Tableau historique, politique, et moderne del' empire Ottoman, par Williams Eton. trad. fr. Paris 1801, II, σελ. 1, 65, 69, 81, 187.

αὐξῆσαν τὴν κληρονομίαν ταύτην παραγωγικὸν ἐκείνων πνεῦμα, νενικημένοι καὶ κύπτοντες κατὰ τὸ μακρὸν διάστημα τριακοσίων πεντήκοντα ἐτῶν ὑπὸ τὸν ζυγὸν, ἀπώλεσαν καὶ αὐτὸν τὸν τῆς ἐλευθερίας ἔρωτα, ἢ τὴν δύναμιν τῆς χρήσεως αὐτοῦ. Τοιοῦτοι ἄνθρωποι εἶνε δυνατὸν ἀπὸ τοσοῦτον τρομερᾶς πτώσεως αἰφνιδίως ν' ἀνεγερθῶσι, καὶ μιμηθῶσι τὰς ἀρετὰς τῶν ὅσῳ μεμακρυσμένων τοσούτῳ καὶ ἐνδόξων προγόνων των; (1).

Ὁ τὰς περὶ Ἑλλάδος γράψας ἐπιστολὰς Γάλλος Σαβαρὺ περιελθὼν τὸ τουρκικὸν κράτος γράφει τὰ ἑξῆς. « Μὴ κατηγορηθῶ παριστῶν τοὺς Ὀθωμανοὺς μὲ πολὺ μέλανα χρώματα. Διέρχομαι τὸ κράτος των, ἔχω πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ παντοειδῆ κακὰ, ἅτινα ἐπήνεγκον εἰς τὰς τέχνας, τὰς ἐπιστήμας, τοὺς ἀνθρώπους. Βλέπω αὐτοὺς μεταδίδοντας τὴν πανώλη ἀπὸ νήσου εἰς νῆσον, ἀπὸ χώρας εἰς χώραν, χωρὶς νὰ φωτίζωνται διὰ τοῦ παραδείγματος ὅλων τῶν ἐθνῶν. Καὶ ἔπειτα νὰ μὴ ἐγερθῶ κατὰ τῆς ἀκηδίας τοῦ βαρβάρου τούτου λαοῦ, νὰ μὴ στιγματίσω τὴν ὀλετῆρα αὐτῶν μοιροκρατίαν, νὰ μὴ ἐκφέρω λόγους πυρίνους πρὸς παράστασιν τῶν ἐγκλημάτων τῆς ἐχθρᾶς ταύτης τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει κυβερνήσεως, ἥτις κατέστρεψε περισσοτέρους ἀνθρώπους διὰ τῶν κακουργημάτων, παρ' ὅσους ὁ σίδηρος τῶν κατακτητῶν ἐθέρισεν! Ἐν τῇ θέᾳ τῶν οἰκτρῶν τούτων θεαμάτων ἡ καρδία μου παροξύνεται, ἡ χολή μου ἀνάπτει, καὶ ἤθελον νὰ ἐξορκίσω ὅλην τὴν Εὐρώπην κατὰ τῶν Τούρκων τούτων, οἵτινες ἐκ τῶν ὀρέων τῆς Ἀρμενίας κατελθόντες συνέτριψαν ἐν τῇ διαβάσει αὐτῶν τὰ ἔθνη, καὶ διὰ μέσου χειμάρρου αἱμάτων ἤνοιξαν ὁδὸν μέχρι τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ ὡραῖοι τόποι, τοὺς ὁποίους κατοικοῦσιν, οὐδόλως ἐμετρίασαν τὴν ἀγριότητα τοῦ χαρακτῆρός των. Ἡ ἰσχὺς εἶνε νόμος, καὶ ἡ σπάθη δικαιοσύνη αὐτῶν. »

---

(1) Th. Thornton, Etat actuel de la Turquie. Paris 1812. tom. II, σελ. 186. — Δριμὺς ἐπιτίθεται κατὰ τῶν κοτσαμπασίδων ἰδίως: « Οἱ Ἕλληνες, λέγει, ἔχουσι τοὺς μεγαλειτέρους ἐχθρούς των παρ' αὐτοῖς. Οὗτοι δὲ εἰσὶν οἱ κοτσαμπασίδες, ἑλληνικῆς καταγωγῆς, κυλιόμενοι πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ Τούρκου, φορολογοῦντες σκληρότατα ἐκείνους οὓς ὤφειλον ν' ἀγαπῶσι καὶ παρηγορῶσιν. Ἕνεκα τῆς ἀναιδείας, τῆς ἀγερωχίας, καὶ τῆς ἐξόχως χαρακτηριζούσης αὐτοὺς ταπεινοφροσύνης, ἔθηκαν ὅρια μεταξὺ ἑαυτῶν καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ· τὸ ἐκτεθηλυμένον τοῦτο γένος ἔχει ὅλα τὰ ἐλαττώματα τῶν δούλων. Ἐν ταῖς ναυσὶ κατέχουσι τὴν παρὰ τῷ ἐπισκοπικῷ θρόνῳ ἕδραν, καὶ ἀναπτύσσοντες φαρισαϊκὴν ὑπεροψίαν, ἀρέσκονται ἐξαγοράζοντες ἐλεεινὴν πρωτοκαθεδρίαν ἀντὶ τῆς εὐδαιμονίας τῶν συμπατριωτῶν των. Ἀπὸ τὴν

Μετὰ συμπαθείας δὲ περὶ τῶν Ἑλλήνων λαλῶν προστίθησι.

« Οἱ κατὰ τόπους Ὀθωμανοὶ διοικηταὶ συλλογιζόμενοι πῶς νὰ πλουτήσωσι ταχύτερον μεταχειρίζονται ὅλα τὰ μέσα πρὸς φορολογίαν τῶν Ἑλλήνων, τῶν ὁποίων ἡ κατάθλιψις εἶνε ἀνέκφραστος. Τῇ ἀληθείᾳ οἱ δυστυχεῖς Ἕλληνες στενάζουσιν ἐν τοῖς σιδήροις· ὁ καταπρώγων αὐτοὺς πάθος καθ' ἑκάστην βάλλει τὰ ὅπλα εἰς τὰς χεῖρας· Ἐάν τις ἐξ αὐτῶν ἐντίμως ἀπέκτησε περιουσίαν τινα σύρεται ὡς ἐγκληματίας ἐνώπιον τοῦ πασᾶ, ὅστις τῆς περιστάσεως ὠφελούμενος τὸν ἀπεκδύει αὐτῆς· φαίνεται, ὅτι πικρανθέντες ὑπὸ τῆς δυστυχίας ἀνίκανοι πλέον εἰσὶ δι' οἱονδήποτε γενναῖον αἴσθημα. Τὰ σκληρὰ παραδείγματα, τὰ καθ' ἑκάστην πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν των ἀνανεούμενα, αὐδόλως διορθοῦσιν αὐτούς. Ὅθεν οὐδὲν παράδοξον, ὅτι ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ὁσημέραι ἐλαττοῦται (1) ».

Ἐπὶ τέλους δὲ ὁ περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος περιελθὼν τὴν Ἑλλάδα καλλιτέχνης Καστελλὰν ἰδοὺ τί ἔγραφεν ἐν ἔτει 1796.

« Οἱ Τοῦρκοι θεωροῦντες ἑαυτοὺς κυρίους τῆς χώρας ὑποβάλλουσι τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν ἀπολυτοτέραν κατάθλιψιν. Διὰ δὲ τῶν καταχρήσεων αὐτῶν καταστάντες μισητοὶ καὶ ἐπικίνδυνοι, οὐδέποτε ἐξέρχονται τῶν οἰκιῶν, οὔτε εἰς τὰς ὁδοὺς περιπατοῦσι, μὴ φέροντες ἐγχειρίδιον καὶ πολλὰ πιστόλια. Διέρχονται τὴν ἡμέραν ἐν τῷ καφενείῳ, ἐν κήπῳ, ἢ παρὰ τὴς ὄχθας ῥύακος, καὶ ἐνταῦθα μένουσιν ἐφ' ὁλοκλήρους ἡμέρας σταυροποδητί, βραδέως καπνίζοντες, σκεπτικοί, λαμβάνοντες ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν καφὲν, καὶ τέρπονται ἀπαύστως μετρῶντες τοὺς κόκκους τοῦ ἀχωρίστου αὐτοῖς κομβολογίου. Πολλῶν τὸ φλέγμα καὶ ἡ ἠρεμία ἐκούρασαν τὴν ὑπομονήν μου. Ἐγκαταλείπων αὐτοὺς καὶ μετά τινας ὥρας ἐπανερχόμενος τοὺς εὕρισκον καθημένους ἐν τῇ αὐτῇ θέτει καὶ στάσει. Βλέποντες τοὺς περιηγητὰς ἐκλαμβάνουσιν αὐτοὺς τρελλοὺς μισανθρώπους, εἰς τὰ χαμένα ἐξοδεύοντας τὸν καιρόν των, ἐν ᾧ αὐτοὶ σοφώτεροι ἐντρυφῶσι καθ' ὅλας τὰς στιγμὰς τῆς ὑπάρξεώς των, τὰς ὁποίας βλέπουσι παρερχομένας ὡς ἡ ἄμμος τῶν ὡρολογίων των, τῆς ὁποίας ἀπαριθμοῦσι τοὺς κόκκους. Τὸ αὐτὸ τῆς ὀκνηρίας πνεῦμα ἐπικρατεῖ καὶ κατ' αὐτὰς τὰς ἀπαιτούσας δραστηριότητα ἐργασίας. Εἶδον σιδηρουργὸν ἐπὶ προσκε-

μάχαιραν τοῦ Τούρκου ὁ Ἕλλην εἶνε δοῦλος, ὑπὸ τὴν δύναμιν ὅμως τοῦ συμπατριώτου του ἀπογυμνοῦται, ὢν ἑκατονταπλάσιος δυστυχέστερος. » σελ. 437.

(1) Savary, Lettres sur la Grèce, Paris 1788, σελ. 335, 361,

φαλαίου καθήμενον, μὲ τὸ σιγάρον ἐν τῷ στόματι, καὶ ἀργότατα πλήττοντα τὸν σίδηρον ἐπὶ μικροῦ ἄκμονος, ὃν μεταξὺ τῶν γονάτων του εἶχε. Ἡ ἀπάθεια αὕτη πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸ κλίμα; Ἐν τούτοις αὐτὸ τοῦτο παρήγαγε τοὺς Ἕλληνας ἐκείνους, τὸν εὐθυμότερον, ἀξιαγαστότερον, καὶ ἐνεργητικώτερον λαὸν τῆς ὑφηλίου. Βλέπομεν δὲ, ὅτι καὶ οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες ἀπομακρυνόμενοι τῶν τυράννων των καὶ εἰς ἑαυτοὺς πλέον ἀνήκοντες, παραδίδονται ἐν ὅλῃ τῇ παραφορᾷ τῆς ἀγαλλιάσεως. Μὴ δὲν καλλιεργοῦσι τὰς τέχνας μετ' ἐνθουσιασμοῦ; Μὴ δὲν ἔχουσι ποιητὰς, ζωγράφους, μουσικοὺς, μετρίους μὲν τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' οἵτινες ἐν ἄλλῳ θεάτρῳ, ὑπὸ καλοὺς διδασκάλους ἀμιλλώμενοι, ἠδύναντο ν' ἀποβῶσιν ἐπάξιοι τοῦ ὀνόματος; Μὴ δὲν καλύπτουσι τὴν Μεσόγειον διὰ τῶν ἐμπορικῶν των πλοίων; Ἀκαταπαύστως κινούμενοι ὑπὲρ τῶν συμφερόντων οἱ Ἕλληνες κατέστησαν οἱ ἔμποροι, οἱ βιομήχανοι, καὶ οἱ διαχειρισταὶ ὅλου τοῦ ἐμπορίου τῆ Ἀνατολῆς. Ἐν τέλει δὲ τὸ ἐνδόμυχον αἴσθημα τῆς παλαιᾶς δόξης δὲν ἀπεσβέσθη ἐν αὐτοῖς. Ἀναμιμνήσκονται τοῦ Ὁμήρου, (πολλοὶ μεταξὺ τούτων καὶ τὸν ἀναγινώσκουσι), τὰ δὲ μεγάλα τῶν προγόνων αὐτῶν ὀνόματα προξενοῦσιν αὐτοῖς φρικίασιν ἐξ ὑπερηφανείας καὶ λύτης. Ἐν τούτοις εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ ἦθικὸς τῶν Τούρκων χαρακτὴρ ἀντίκειται πρὸς τὸν τῶν Ἑλλήνων. Εἰς μάτην δ' ἐζήτησα νὰ ἐξηγήσω ἐπαρκῶς τὴν ἀντίθεσιν ταύτην, ἥτις πολλάκις μ' ἐξέπληξε. Τὸ σπουδαῖον τοῦτο θέμα ἀφίνω ἵνα ἐρευνηθῇ ὑπὸ τοῦ ἠθικολόγου καὶ τοῦ πεφωτισμένου παρατηρητοῦ. Ἡ ἀκηδία τῶν Τούρκων ἐπροξένησε μεγαλειτέρας βλάβας εἰς τὰς τέχνας, παρὰ ἡ τοῦ χρόνου ἐπήρεια. Μὴ θέλοντες ἵνα κοπιάσωτι πρὸς λιθοτομίαν καταστρέφουσι λαμπρὰ τῆς ἀρχαιότητος μνημεῖα, τῶν ὁποίων τὸ ὑλικὸν μεταχειρίζονται πρὸς κατασκευὴν παραπηγμάτων. Εἶδον τὰ ἐρείπια ναοῦ τῆς πλουσιωτέρας ἀρχιτεκτονικῆς, ὄγκους γρανίτου, μάρμαρα πολύτιμα, ἀνάγλυφα καὶ κοσμήματα τῆς λεπτοτέρας ὡραιότητος μεταχειριζόμενα εἰς κατασκευὴν βαναύσου προχώματος πρὸς παρατροπὴν τῶν ὑδάτων ῥύακος κινοῦντος τοὺς τροχοὺς ἀθλίου ξυλίνου μύλου. Ἄλλως τε καὶ στῆλαι παντοειδοῦς κόσμου ἀποσπῶνται ἐκ διαφόρων μνημείων ὅπως χρησιμεύσωσιν εἰς ὑποστήριγμα ἑτοιμορρόπου σταύλου, καὶ τάφοι ἐξαίσιοι συντρίβονται καὶ τοποθετοῦνται ἐν τῷ στομίῳ τῶν φρεάτων. Ἄγαλμα μὴ δυνάμενον ὡς ἐκ τοῦ ὄγκου αὐτοῦ νὰ μετατοπισθῇ καταστρέφεται ὑπὸ τῶν φανατικῶν ὀπαδῶν τοῦ κοραγίου, προγράφοντος πᾶν ἀνθρώ-

πινον ἀφομοίωμα. Ἐπὶ τέλους εἰς ἐργαστήριον γλύπτου, ἢ μᾶλλον βαρβάρου κατασκευαστοῦ τάφων, εἶδον μάρμαρα, ὧν κατεγίνοντο ἵνα ἐξαλείψωσι πολυτίμους διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαιότητος ἐπιγραφὰς, ὅπως χαραχθῇ ἐπιτάφιον ἐλεεινοῦ ἀπογόνου τοῦ Μωάμεθ. Ἀδύνατον νὰ προχωρήσῃ τις ἓν βῆμα καὶ μὴ στενάξῃ ἐπὶ τῇ θέᾳ τῆς καταστροφῆς τῶν σεβαστῶν τούτων λειψάνων, καὶ τῆς ὀσημέραι ἐξαφανίσεως τῶν μαρτύρων τοσούτων αἰώνων δόξης! (1) »

Καὶ ταῦτα μὲν ἡ Δύσις περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους τότε ἐσκέπτετο· ἀνάγκη δὲ ἵνα ἐν ὀλίγοις καταδείξωμεν καὶ τὸ κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν φρόνημα τῶν Ἑλλήνων περὶ τῆς ἑαυτῶν πατρίδος.

Ἐν ἔτει 1791 Δανιὴλ Φιλιππίδης καὶ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς οἱ Θετταλομάγνητες ἔγραφον ταῦτα « Τὸ ἑλληνικὸ ἐκεῖνο πνεῦμα ὁποῦ ἐμψύχονε τοὺς προπάτοράς του, ἕνας πολυχρόνιος ζυγὸς ὁποῦ ζωόνει ὅλα καὶ τὰ νεκρόνει, δὲν ἠμπόρεσε νὰ τὸ σβύσῃ· δὲν προσμένει παρὰ ἕνα αἴσιο ἄνεμο νὰ πνεύσῃ διὰ νὰ ἀνάψῃ καὶ νὰ λάμψῃ πάλιν εἰς τὸ θέατρο τοῦ κόσμου. Τί ἠμπορεῖ νὰ κάμῃ τώρα ἀποκάτω εἰς μιὰ ὁμίχλη ὁποῦ ἐπιπολάζει; (2) »

Περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος τὰ περὶ ἐλευθερίας κηρύγματα τῆς Γαλλικῆς δημοκρατίας, καὶ αἱ ἐνέργειαι τοῦ Ῥήγα ἐπὶ τοσοῦτον εἶχον καὶ Τούρκους καὶ χριστιανοὺς ἐνθουσιάσει, ὥστε ἡ Πύλη βλέπουσα τὸν κίνδυνον ἐπιχειμένης ἐπαναστάσεως, διαφοροτρόπως εἰργάσθη πρὸς καταστολὴν τοῦ ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως ὀργασμοῦ (3). Ὅθεν ἀφοῦ διὰ τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου ἀνεθεμάτισε τοὺς *ἀθέους Γάλλους*, διέταξε τὸν ἀνάρετον πατριάρχην Ἱεροσολύμων Ἄνθιμον ἵνα προτρέψῃ τοὺς Ἕλληνας εἰς εὐπείθειαν. Οὗτος δὲ, ἢ ἂν πιστεύσωμεν τὸν Κοραῆν ἄλλος καταχρασθεὶς τοῦ ὀνόματός του, δημοσιεύσας τὴν *Πατρικὴν Διδασκαλίαν* ὑπερεκθειάζει τὴν ὀθωμανικὴν ἐξουσίαν, *ὡς ἀπὸ Θεοῦ συστηθεῖσαν*, καὶ λάβρος ἐπιπίπτει κατὰ τῆς ἐλευθερίας, ἣν θεωρεῖ *γέννημα τοῦ διαβόλου, σύστημα φαντασιῶδες, ἀντικειμένην εἰς τὴν θρησκείαν, προξενοῦσαν πτωχείαν, φόνους, ζημίας,*

---

(1) Lettres sur la Morée et les Iles par A. Castellane. Paris 1808. II vol, σελ. 63—67.

(2) Γεωγραφία Νεωτερικὴ ἐν Βιέννῃ 1791, σελ. 141.—Ταύτην προσεφώνησαν οἱ φιλοπάτριδες συγγραφεῖς τῷ πρίγκηπι Ποτεμκίνῳ, ὡς ἐρρέθη.

(3) Περὶ τοῦ ἐν Τουρκίᾳ ἐπαναστατικοῦ ὀργασμοῦ πολλὰς εἰδήσεις σποράδην περιέχει ὁ Moniteur Universel τῶν τότε χρόνων.

ἁρπαγὰς, ἀσέβειαν τελείαν, ψυχικὴν ἀπώλειαν, καὶ ἀνωφελῆ μεταμέλειαν, καὶ κατὰ τῶν κηρυττόντων τὰς ἰδέας τῶν Γάλλων, τῶν ὁποίων αἱ ὑποσχέσεις εἶναι ψευδεῖς καὶ ἀπατηλαὶ, τὰ δ' ἑπόμενα ὄχι πλούτη καὶ δόξαι, ἀλλὰ πτωχεία, δυστυχία, ἀκαταστασία, καὶ τὸ καθ' αὐτὸ σκοπούμενον ταύτης τῆς ἐλευθερίας μία μισητὴ ὀλιγαρχία καὶ τυραννία, ὡς ἐκ τῆς πείρας φαίνεται. Ταῦτα καὶ τηλικαῦτα διδάσκων ὁ συνήγορος τῆς Πύλης τελευτᾷ οὕτω. « Ὄχι χριστιανοί! ἂς ἔχωμεν σταθερότητα καὶ φρόνησιν· ἂς μὴ χά- » σωμεν διὰ μίαν ψευδῆ καὶ ἀνύπαρκτον τάχα ἐλευθερίαν τοῦ παρόν- » τος βίου, τοὺς ἀμαράντους στεφάνους τῆς αἰωνίου μακαριότητος· » ἂς μὴ ἀκροασθῶμεν ὁλοτελῶς, διὰ νὰ καταισχύνωμεν ἀπαρηγόρητα » τὸν διάβολον, καὶ νὰ ἀπολαύσωμεν τὰ ἀγαθὰ ἐκεῖνα ὁποῦ ὁ Θεὸς » ἡτοίμασεν ἀπ' αἰῶνος διὰ ἐκείνους ὁποῦ τὸν ἀγαποῦν. Ἐνδυνα- » μοῦσθε λοιπὸν, ἀδελφοὶ, ἐν Κυρίῳ, καὶ ἐν τῷ πλήθει τῆς ἰσχύος » αὐτοῦ, ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ διὰ νὰ ἠμπορέσητε νὰ » ἀντισταθῆτε εἰς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ἀνα- » λάβετε τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου, » καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος, ὅ ἐστι ῥῆμα Θεοῦ, διὰ νὰ » κατατροπώσητε πᾶσαν ἔφοδον τοῦ πονηροῦ, καὶ νὰ ἀξιωθῆτε τῆς » οὐρανίας βασιλείας (1) ».

Τῇ Πατρικῇ Διδασκαλίᾳ συνεξεδόθη καὶ νουθετικὸν ποίημα ἐπὶ τῷ αὐτῷ γραφὲν σκοπῷ, καὶ περαιούμενον οὕτω.

Πάροικοι, παρεπίδημοι πάντες ἐν βίῳ τῷδε,
γὰ τοῦτο μηδὲ ἔχομεν μένουσαν πόλιν ὧδε,
ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἀεὶ θερμῶς ἐπιζητοῦμεν,
ἂν ἔχωμεν ὑπομονὴν νὰ τὴν ἀξιωθοῦμεν.
Αὐτὰ ἂς τὰ φυλάξωμεν, Θεὸν ἂς φοβηθῶμεν,
καὶ εἰς τὸν Βασιλέα μας πιστῶς ὑποταχθῶμεν,
μὴ συμπεριφερόμενοι διδαχαῖς ξέναις ὅλως,
γνωρίζοντες καλότατα πῶς ταῦτα πάντα δόλος.
Ταῦτα ποιοῦντες ἅπαντες, ἐμμένοντες ἑδραίως,
κατ' ἄμφω καλῶς ἔξομεν, ζησόμεθα βεβαίως,
ζωὴν ταύτην τὴν πρόσκαιρον καὶ ζωὴν αἰωνίαν,
ὡς πρέπει τοῖς ἐλπίζουσιν οὐρανῶν βασιλείαν.

(1) « Διδασκαλία πατρικὴ συντεθεῖσα παρὰ τοῦ μακαριωτάτου Πατριάρχου τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλὴμ κὺρ Ἀνθίμου εἰς ὠφέλειαν τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν. Ἧν πρῶτον τυπωθεῖσα δι' ἰδίας δαπάνης τοῦ Παναγίου Τάφου, ἐν Κωνσταντινουπόλει παρὰ τῷ τυπογράφῳ Πογὼς Ἰωάννου ἐξ Ἀρμενίων, ᾳψῆ. »

Ἀλλὰ τὸ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀνθίμου ἐκδοθὲν βιβλιάριον ἀμέσως ἀνήρεσεν ὁ Κοραῆς διὰ τῆς *Ἀδελφικῆς διδασκαλίας* (1).

« Εἰς τὴν Ῥώμην, λέγει ὁ πατριωτικώτατος ἐκεῖνος ἀνήρ, εὑρισκόμενος μὲ πολλοὺς ἄλλους ὁμογενεῖς μου, ἀφ' οὗ ἡ Ῥώμη παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα ἠλευθερώθη ἀπὸ τῶν Μακαριωτάτων αὐτῆς Πάπων τὴν τυραννίαν, ἔλαβον ἀπὸ φίλον τινα, τῆς Κωνσταντινουπόλεως κάτοικον, τὸ βιβλιάριον ἐπιγραφόμενον « Πατρικὴ Διδασκαλία, συντεθεῖσα παρὰ τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου τῆς Ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλὴμ κτλ. » Μόλις ἀναγνόντες τὸ ἥμισυ ἐπληροφορήθημεν, ὅτι ἡ πατρικὴ αὕτη διδασκαλία εἶνε ψευδεπίγραφος, ἐπειδὴ ἐν ἐξ ἀνάγ-

---

(1) « Ἀδελφικὴ διδασκαλία πρὸς τοὺς εὑρισκομένους κατὰ πᾶσαν τὴν ὀθωμανικὴν ἐπικράτειαν Γραικούς, εἰς ἀντίρρησιν κατὰ τῆς ψευδωνύμως ἐν ὀνόματι τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων ἐκδοθείσης ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατρικῆς Διδασκαλίας. Ἐν Ῥώμῃ (γρ. Παρισίοις) αχ'ῃή. »

Ἐν τῇ ἀπαντήσει ὁ Κοραῆς καταδεικνύει τὸ πλαστώνυμον τοῦ λιβελλογράφου « τολμήσαντος νὰ ἐπιγράψῃ τὸ σεβάσμιον ὄνομα τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων εἰς » τὸ μωρὸν αὐτοῦ συγγραμμάτιον, καὶ ὅστις φαίνεται νὰ εἶναι ἐχθρὸς ἐπίσημος » καὶ τοῦ γένους τῶν Γραικῶν, καὶ τῆς θρησκείας τὴν ὁποίαν οἱ Γραικοὶ πρεσβεύουσι » σήμερον. Βλέπων τὸ κατὰ τῶν βαρβάρων τυράννων τῆς Ἑλλάδος μῖσος αὐξανόμενον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἠθέλησεν ὁ φιλότουρκος συγγραφεὺς νὰ κοιμήσῃ τὴν » δικαίαν τῶν Γραικῶν ἀγανάκτησιν, καὶ νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ ἀπὸ τὸ νὰ μιμηθῶσι » τὰ σημερινὰ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας κινήματα πολλῶν ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης » σελ. 26, 58.

Ἀνατρέπων δ' ἓν πρὸς ἓν τὰς ἐν τῇ Πατρικῇ Διδασκαλίᾳ παραδοξολογίας, ὁ Κοραῆς παρῳδεῖ ὡς ἐξῆς καὶ τοὺς στίχους, δι' ὧν προτρέπονται οἱ Ἕλληνες ἵνα ὑποτάσσωνται εἰς τὸν σουλτάνον, ὡς οἱ ναῦται εἰς τὸν καραβοκύρην.

Οἱ ναῦται ὑποτάσσονται 'ς ἕνα καραβοκύρην,
ἐνόσῳ κυβερνᾷ καλῶς τοὺς ναύτας καὶ τὸ πλοῖον.
Ἀλλ' ὅταν τοὺς τῆς ναυτικῆς κανόνας δὲν ἠξεύρῃ,
ὅταν ἀτάκτως κυβερνᾷ, μεθοκοπῇ 'ς τὴν ζάλην,
κι' ἀντὶ τοῦ νὰ τοὺς εὐοδοῖ εἰς ἀσφαλῆ λιμένα,
τυραννικῶς αὐτὸς ζητεῖ τοὺς σύμπαντας νὰ πνίξῃ,
τότε συμφώνως ἅπαντες πισθάγκωνα τὸν δένουν,
καὶ τὸ πηδάλιον εὐθὺς δίδουν εἰς ἄλλου χεῖρας.

Σφοδρῶς δ' ἐπιτίθεται καὶ κατὰ τῶν κοτσαμπασίδων λέγων. « Γελῶ καὶ μὴ θέλων ὁσάκις συλλογισθῶ, ὅτι τοὺς νῦν ὀνομαζομένους καὶ νομιζομένους Ἄρχοντας τῶν Γραικῶν προσφυέστατα ἤθελέ τις συγκρίνει μὲ τὰ παλλὰ ἐκεῖνα τετράποδα ἀρχοντόπουλα, ὅσα βλέπομεν εἰς τὰς αὐλὰς τῶν μακελλείων τρεφόμενα· λακτίζονται, δάκνονται, τρώγονται συναλλήλως, ἕως νὰ φθάσῃ ἑκάστου ἡ φοβερὰ τῆς σφαγῆς ὥρα, καὶ τότε ὁ Σουλτὰν χασάπης παραδίδει ἄκριτον καὶ ἀνεξέταστον εἰς τοῦ δημίου τὰς χεῖρας τὸν ὑψηλότατον Ἄρχοντα διὰ νὰ τὸν πληροφορήσῃ μὲ τὴν ἀκαταμάχητον ἀπόδειξιν τῆς μαχαίρας, ὅτι δὲν ἦτο πλὴν οὐτιδανὸν καὶ κτηνῶδες ἀνδράποδον ».

κης ἀπὸ τὰ δύο ἕπεται, ἂν τὴν ὑποθέσωμεν γνήσιον τοῦ Ἱεροσολύμων γέννημα· ἢ ὅτι ἔχασε παντελῶς ἡ Μακαριότης του τὰς φρένας, ἢ ὅτι μετεσχηματίσθη ἐκ ποιμένος εἰς λύκον, διὰ νὰ σπαράξῃ τοῦ Χριστοῦ τὴν Ἐκκλησίαν.

» Ὑπερασπίζει καὶ δικαιολογεῖ τὴν τυραννίαν τῶν Τούρκων ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου. Θρηνεῖ τὴν κατάργησιν τῆς Παπικῆς ἐξουσίας, ἀγκαλὰ ῥητῶς νὰ τὸ φανερώσῃ δὲν τολμᾷ· καὶ τοὺς Γραικοὺς νὰ ὑποτάσσωνται ἀλόγως εἰς τοὺς τυράννους σπουδάζει νὰ πείσῃ μὲ μαρτυρίας τῆς θείας Γραφῆς, τὰς ὁποίας ἡ παρεξηγεῖ ἡ κολοβὰς φέρει εἰς τὸ μέσον, κατὰ τὴν συνήθειαν ὅλων τῶν αἱρετικῶν. Εἰς ὀλίγα λόγια, ἡ Πατρικὴ αὕτη Διδασκαλία γέμει ἀπὸ τοσαύτας βλασφημίας, ἐναντίας εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον, εἰς τὴν ἱερὰν ἡμῶν θρησκείαν, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν περὶ ἐλευθερίας δόξαν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ὥστε εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ ἐγεννήθη ἀπὸ τὸν ἐγκέφαλον ἑνὸς ὀρθοδόξου καὶ συνετοῦ Πατριάρχου.

» Οὐδεμίαν βέβαια βλάβην οἱ Γραικοὶ φοβοῦνται τὴν σήμερον ἀπὸ τοιοῦτον μωρὸν σύγγραμμα. Ἀλλ' εἶναι φόβος μήπως οἱ Εὐρωπαῖοι, ἀναγνόντες αὐτὸ κατὰ τύχην, συμπεράνωσιν ὅτι τοιαῦτα εἶναι ὅλων τῶν Γραικῶν τὰ φρονήματα· ὅτι εἴμεθα ὄχι μόνον δοῦλοι, ἀλλὰ καὶ φίλοι τῆς δουλείας, ὄχι μόνον δέσμιοι, ἀλλ' ὅτι καὶ καυχώμεθα εἰς τὰ δεσμά, καὶ τὴν μαστίζουσαν ἡμᾶς χεῖρα τοῦ τυράννου μὲ ἀνδραποδῶδες σέβας ἀσπαζόμεθα.

» Ἀνάγκη λοιπὸν εἶναι νὰ κηρύξωμεν εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην (ἀντιλέγοντες εἰς τὸ μωρὸν τοῦτο σύγγραμμα) ὅτι τὸ κατὰ τῶν τυράννων μῖσος ἦναι ῥιζωμένον εἰς τὰς ἡμετέρας καρδίας· ὅτι τοῦ νὰ μὴν ἐλευθερωθῶμεν μέχρι τῆς σήμερον ἀπὸ τὸν ζυγόν, αἴτιον εἶναι ὄχι ἡ ἡμετέρα ἀνανδρία, ἀλλ' ἡ ζηλοτυπία πολλῶν Ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης, οἱ ὁποῖοι κολακεύοντες ἀναισχύντως τὸν ἡμέτερον τύραννον βραδύνουσι τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν.

» Πρὸ ὀλίγου ἔτι τῆς Γερμανίας ὁ Αὐτοκράτωρ, ἀγκαλὰ βασανιζόμενος ἀπὸ ὀδυνηρὰν καὶ θανάσιμον νόσον, ἡ ὁποία κἂν ἔπρεπε νὰ τὸν διδάξῃ τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν συμπάθειαν, παρέδωκεν ἀσπλάγχνως εἰς τὸν τύραννον τῆς Ἑλλάδος ὀκτὼ Γραικοὺς, οἱ ὁποῖοι ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας ἐζήτουν ἡσύχως τὰ ἁρμόδια μέσα τοῦ νὰ φωτίσωσι, καὶ ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας νὰ ἐλευθερώσωσι τοὺς ἰδίους ὁμογενεῖς. Παρίστανται ἴσως ταύτην τὴν ὥραν δέσμιοι ἔμπρο-

σθεν τοῦ τυράννου οἱ γενναῖοι οὗτοι τῆς ἐλευθερίας μάρτυρες· ἴσως ταύτην τὴν ὥραν καταβαίνει εἰς τὰς ἱερὰς κεφαλάς των ἡ μάχαιρα τοῦ δημίου, ἐκχέεται τὸ γενναῖον ἑλληνικὸν αἷμα ἀπὸ τὰς φλέβας των, καὶ ἵπταται ἡ μακαρία ψυχή των, διὰ νὰ ὑπάγῃ νὰ συγκατοικήσῃ μὲ ὅλων τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀποθανόντων τὰς ἀοιδίμους ψυχάς.

» Ἀλλὰ τοῦ ἀθώου αἵματος ἡ ἔκχυσις αὕτη ἀντὶ τοῦ νὰ καταπλήξῃ τοὺς Γραικοὺς θέλει μᾶλλον τοὺς παροξύνει εἰς ἐκδίκησιν. Ἡ Ἑλλὰς ὅλη μὲ τὰ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς παρακαλεῖ τοὺς ἐν Τεργεστίῳ πραγματευομένους Γραικοὺς νὰ ἀφήσωσι εἰς ἐρήμωσιν τὴν πόλιν τοῦ ἀχαρίστου καὶ μισέλληνος Αὐτοκράτορος, καὶ νὰ μετοικισθῶσιν εἰς τὰς νεωστὶ ἐλευθερωθείσας αὐτῆς νήσους, ὅπου χωρὶς κανένα φόβον προδοσίας εὐτυχεῖς καὶ ἐλεύθεροι δύνανται νὰ ζήσωσιν.

» Δέξαι λοιπὸν εὐμενῶς, ὦ φίλη μου πατρίς, δέξασθε φίλοι μου ὁμογενεῖς, φίλοι Γραικοί, ἀπόγονοι τῶν παλαιῶν ἐκείνων Ἡρώων, τὴν παροῦσαν Ἀδελφικὴν διδασκαλίαν, κατὰ πάντα διάφορον ἀπὸ τὴν ψευδεπίγραφον Πατρικὴν Διδασκαλίαν. Μήτε πῦρ, μήτε σίδηρος ψυχράνῃ ποτὲ εἰς τὰς ἡμετέρας καρδίας τὴν διάπυρον τῆς ἐλευθερίας ἀγάπην, τὸ ἄσπονδον κατὰ τῆς τυραννίας μῖσος. Ἔχετε πάντοτε ἔμπροσθεν τῶν ὀφθαλμῶν τὰ πάνδεινα κακὰ, ὅσα καθ' ἑκάστην ὑποφέρετε ἀπὸ τὸ ἄγριον ἔθνος τῶν Τούρκων, καὶ ἐνθυμεῖσθε ὅσα ἔλεγον οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι, παροξύνοντες ἀλλήλους κατὰ τῶν Περσῶν.

. . . . . Ὦ παῖδες Ἑλλήνων ἴτε,
Ἐλευθεροῦτε πατρίδα, ἐλευθεροῦτε δὲ
Παῖδας, γυναῖκας, νεῶν τε πατρῴων ἕδη,
Θήκας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ ἁπάντων ὁ ἀγών. »

Αἱ ἐν Αἰγύπτῳ νίκαι τῶν Γάλλων κατενεθουσίασαν τὸν Κοραῆν, ὅστις ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον *Ἀτρόμητος ὁ Μαραθώνιος* ἐτύπωσεν ἐν Παρισίοις (1801) *σάλπισμα πολεμιστήριον* πρὸς τοὺς ἁπανταχοῦ Ἕλληνας (1).

(1) Σάλπισμα πολεμιστήριον, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ (γρ. Παρισίους) ἐκ τῆς ἑλληνικῆς τυπογραφίας Ἀτρομήτου τοῦ Μαραθωνίου. ΧΗΧΧΧΙ. — Προτάσσεται λαμπρὰ χαλκογραφία τῆς Ἑλλάδος βακενδύτου, πλήρους τραυμάτων, πατούσης ἐπὶ συντριμμάτων μνημείων, καὶ τὰς χεῖρας πρὸς οὐρανὸν ἀνατεινούσης. Ἄγριος δὲ Ὀθωμανὸς διὰ σπάθης καταφέρει αὐτῇ πληγὰς ἀναφωνούσῃ,

Οἴμοι ἐγὼ παγάποτμος, ἐπεὶ μ' ἔλε δούλιον ἦμαρ.

» Ἀδελφοί, φίλοι, καὶ συμπατριῶται, ἔγραφεν ὁ φιλελεύθερος οὗτος Ἕλλην, ἀπόγονοι τῶν Ἑλλήνων, καὶ γενναῖοι τῆς ἐλευθερίας τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους ὑπέρμαχοι, οἱ κατὰ τὴν Αἴγυπτον εὑρισκόμενοι Γραικοὶ καὶ ὅσοι ἄλλοι εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ καὶ ἀλλαχοῦ διατρίβετε, προσμένοντες τὸν ἁρμόδιον καιρὸν τῆς κοινῆς τοῦ γένους ἐλευθερίας, ἀξιωματικοί τε καὶ στρατιῶται πάσης τάξεως καὶ παντὸς βαθμοῦ, χαίρετε, ἐπειδὴ ἡ χαρά σας εἶναι κοινὴ χαρὰ ὅλων τῶν Γραικῶν, ὑγιαίνετε, ἐπειδὴ ἡ ὑγεία σας εἶναι κοινὴ σωτηρία τῆς Ἑλλάδος.

» Διὰ τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ Θεοῦ! ἀδελφοί, μὴ ἀφήσωμεν νὰ μᾶς φύγῃ τὰς χεῖρας ὁ ἁρμόδιος οὗτος καιρός, τὸν ὁποῖον προσφέρει εἰς τῶν Γραικῶν τὸ γένος, ἡ ἄλωσις τῆς Αἰγύπτου. Ὅσοι εὑρίσκεσθε εἰς Αἴγυπτον μιμήθητε τὰς ἀνδραγαθίας τῶν Γάλλων, οἱ ὁποῖοι μιμηθέντες τοὺς προγόνους ἡμῶν, ἔφθασαν εἰς τῆς δόξης τὸν ἀνώτατον βαθμόν. Ὅσοι εἶσθε τὴν ἡλικίαν νεώτεροι, προθυμήθητε νὰ μάθετε ἀπὸ τοὺς σοφοὺς Γάλλους τὴν τακτικὴν, ἤγουν τὴν ἐπιστήμην τοῦ πολέμου, ἐπιστήμην ἡ ὁποία πολλαπλασιάζει τὴν φυσικὴν δύναμιν, αὐξάνει τὸ θάρσος καὶ τὴν ἀνδρείαν, ἐπιστήμην, εἰς ὀλίγα λόγια ἀναγκαιοτάτην εἰς ἐκείνους ὅσοι θέλουσι νὰ ζῶσιν ἐλεύθεροι. Εὐταξία, ὁμόνοια, σύμπνοια μετ' ἀλλήλων, ζῆλος ἐλευθερίας θερμότατος, ὑποταγὴ εἰς τοὺς νόμους, ἀγάπη θερμὴ καὶ φιλία ἄδολος πρὸς τοὺς Γάλλους, εἰρήνη μετὰ τῶν κατοίκων τῆς Αἰγύπτου, τοὺς ὁποίους, ἐπειδὴ ὑπετάχθησαν καὶ αὐτοὶ εἰς τοὺς νόμους, ἐκδυθέντες τὴν τουρκικὴν ἀγριότητα, ὡς τούρκους πλέον νὰ στοχάζεσθε δὲν εἶναι δίκαιον· ταῦτα χρειάζονται, φίλοι καὶ ἀδελφοί, διὰ νὰ αὐξήσῃ ἡ δύναμις καὶ τὸ κράτος σας, διὰ νὰ βρέξῃ ἐπάνω εἰς τὰ ὅπλα σας ὅλας τὰς εὐλογίας τοῦ οὐρανοῦ ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, καὶ νὰ σᾶς καταστήσῃ ἥρωας ἀνικήτους, καθὼς ἦσαν οἱ πρόγονοί σας, ἐν ὅσῳ ἐκυβερνῶντο ἀπὸ νόμους καλοὺς, ἐν ὅσῳ ἦσαν στολισμένοι μὲ ἤθη χρηστά.

» Ὅσοι δὲ εὑρίσκεσθε διεσκορπισμένοι εἰς τὴν Ἑλλάδα, μέρος μὲν δράμετε μὲ προθυμίαν καὶ γρηγορότητα εἰς τὴν Αἴγυπτον διὰ νὰ αὐξήσετε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀδελφῶν σας. Ὑπηρετήσατε τοὺς Γάλλους μὲ προθυμίαν, προσφέρετε εἰς αὐτοὺς τὰ πρὸς ζωὴν ἀναγκαῖα. Βοηθήσατε μὲ τὰ καράβια, μὲ τὰς χεῖρας, μὲ τὰς καρδίας, καὶ μὲ τὴν ζωήν σας αὐτὴν, ἂν ἡ χρεία τὸ καλέσῃ, τοὺς φίλους τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, εἰς τὴν παντελῆ τῆς Αἰγύπτου κατάσχεσιν, τῆς ὁποίας ἡ ἐλευθερία εἶναι τῆς Ἑλλάδος ὅλης κοινὴ σωτηρία. Εἰς τὴν Αἴγυπτον,

ἀφοῦ ἠμαυρώθη τῶν Ἀθηνῶν ἡ δόξα, κατέφυγον αἱ τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι, καὶ ἀνέζησαν πάλιν τὸ δεύτερον οἱ Γραικοί, συστήσαντες ἀκαδημίας, συναθροίσαντες βιβλιοθήκας θαυμαστὰς, τὰς ὁποίας ἔπειτα κατέκαυσαν οἱ ἐχθροὶ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, οἱ σημερινοὶ τύραννοι τῆς Ἑλλάδος. Ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον καὶ πάλιν ἂς ἀναφθῶσι τὰ φῶτα, τὰ ὁποῖα ἔχουν νὰ φωτίσωσι καὶ τρίτον τοὺς Γραικούς. Τὸ δὲ λοιπὸν μέρος μείνατε εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξωπλισμένοι, καὶ ἕτοιμοι νὰ δεχθῆτε τοὺς ἐλευθερωτὰς τῆς Ἑλλάδος Γάλλους, καὶ τοὺς φίλους τῶν Γάλλων καὶ συμμάχους, τοὺς στρατιώτας τοῦ κραταιοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας, κληρονόμου τῆς δόξης καὶ τῆς ἀρετῆς τῶν ἀειμνήστων αὐτοῦ προπατόρων. Οἱ Ἠπειρῶται ἐνθυμήθητε τὰ κατωρθώματα τῶν προγόνων σας· ἐσεῖς καὶ πάλαι ἐράνητε ἀνδρεῖοι, καὶ σήμερον ἀκόμη ἐδείξατε μὲ τὰς κατὰ τῶν ἀγρίων πασάδων νίκας, ὅτι δὲν ἐχάσατε τὴν προγονικὴν μεγαλοψυχίαν. Οἱ Θεσσαλοὶ καὶ Μακεδόνες ἐνθυμήθητε ὅτι οἱ πρόγονοί σας κατετρόπωσαν τὸν Δαρεῖον, ὅστις ἦτον ἀσυγκρίτως φοβερώτερος βασιλεὺς ἀπὸ τὸν σημερινὸν ἄνανδρον καὶ γυναικώδη τύραννον τῆς Ἑλλάδος. Οἱ Πελοποννήσιοι καὶ λοιποὶ Ἕλληνες μὴ λησμονήσετε τὰ τρόπαια, ὅσα κατὰ τῶν βαρβάρων ἀνέστησαν οἱ προπάτορές σας· καὶ σεῖς ἐξαιρέτως οἱ Μαϊνῶται συλλογίσθητε ὅτι εἶσθε αἷμα Σπαρτιατῶν. Ὅλοι ὁμοῦ ὅσοι μὲ τὸ λαμπρὸν ὄνομα τῶν Ἑλλήνων δοξάζεσθε, βάλλετε καλὰ εἰς τὸν νοῦν σας, ὅτι ἀφ' ὅσας δυστυχίας δύναται νὰ πάθῃ ὁ ἄνθρωπος ἡ πλέον ἀπαρηγόρητος εἶναι ἡ δουλεία· ὅτι ὁ δοῦλος οὔτ' ἀρετὴν οὔτε τιμὴν οὐδεμίαν δύναται νὰ ἀποκτήσῃ· ὅτι σιμὰ εἰς ἄλλα κακὰ ὅσα καθ' ἑκάστην πάσχει ἀπὸ τὸν τύραννον, ὑποφέρει ἀκόμη καὶ τὴν καταφρόνησιν ὅλων τῶν ἄλλων ἐθνῶν, τὴν φοβερὰν καταισχύνην νὰ λογίζεται κτῆνος ἄλογον, καὶ ὄχι ἄνθρωπος. Φίλοι καὶ ἀδελφοί, μὴ φοβεῖσθε πάντάπασι τοὺς Τούρκους. Αὐτοὶ δὲν εἶναι πλέον ὅ,τι ἦσαν πρὸ τριακοσίων χρόνων. Αὐτοὶ ἠὔρουν νὰ φονεύωσιν εἰς τὰς ἀγορὰς ἀνθρώπους εἰρηνικοὺς καὶ ἀόπλους· ἀλλ' εἰς πόλεμον, κατὰ πρόσωπον ἐχθρῶν ἀνδρείων, γίνονται καὶ ἀπ' αὐτὰς τὰς γυναῖκας ἀνανδρότεροι, καθὼς ἡ πεῖρα σᾶς ἐπληροφόρησε περὶ τούτου, καθὼς πολλάκις τοὺς εἴδετε φεύγοντας ὡς λαγωοὺς ἀπὸ προσώπου τῶν Γραικῶν.

» Πολεμήσατε λοιπὸν, ὦ μεγαλόψυχα καὶ γενναῖα τέκνα τῶν Παλαιῶν Ἑλλήνων, ὅλοι ὁμοῦ ἑνωμένοι τοὺς βαρβάρους τῆς Ἑλλάδος τυράννους. Ὁ σκοπὸς εἶναι μικρὸς παραβαλλόμενος μὲ τὴν δόξαν, ἡ

ὁποία θέλει σᾶς ἐξισώσει μὲ τοὺς Ἥρωας τοῦ Μαραθῶνος, τῆς Σαλαμῖνος, τῶν Πλαταιῶν, τῶν Θερμοπυλῶν, τοὺς ἀκαταμαχήτους προγόνους σας. Ἀλλὰ τί λέγω *θέλει σᾶς ἐξισώσειν*; Τῶν Τούρκων ὁ διωγμὸς ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα θέλει σᾶς καταστήσειν τόσον ἐνδοξοτέρους καὶ ἀπ' αὐτοὺς τοὺς Μιλτιάδας, τοὺς Θεμιστοκλέας καὶ τοὺς Λεωνίδας, ὅσον εὐκολώτερον εἶναι νὰ ἐμποδίσῃ τις τὴν ἀρχὴν τὸν ἐχθρὸν νὰ ἐμβῇ εἰς τὴν κατοικίαν του, παρὰ νὰ τὸν διώξῃ ἀφοῦ χρόνους πολλοὺς ριζωθῇ εἰς αὐτήν.

» Πολεμήσατε, φίλοι καὶ ἀδελφοί, τοὺς ἀπανθρώπους καὶ σκληροὺς Τούρκους· ὄχι ὅμως ὡς Τοῦρκοι, ὄχι ὡς φονεῖς, ἀλλ' ὡς γενναῖοι τῆς ἐλευθερίας στρατιῶται, καὶ ὑπερασπισταὶ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν θρησκείας καὶ πατρίδος. Χύσατε χωρὶς ἔλεον τὸ αἷμα τῶν ἐχθρῶν, ὅσους εὕρετε ἐξωπλισμένους κατὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἑτοίμους νὰ σᾶς στερήσωσι τὴν ζωήν. Ἂς ἀποθάνῃ ὅστις τυραννικῶς σφίγγει τῶν Γραικῶν τὰς ἁλύσεις, καὶ τοὺς ἐμποδίζει νὰ ῥήξωσι τὰ δεσμά των.

» Ἐπικαλεσάμενοι λοιπὸν τὴν ἐξ οὐρανοῦ βοήθειαν, καὶ ἀσπασάμενοι εἷς τὸν ἄλλον μὲ τὰ δάκρυα τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς χαρᾶς, οἱ νέοι μὲ τὰ ὅπλα, οἱ γέροντες μὲ τὰς εὐχὰς καὶ τὰς παραινέσεις, οἱ ἱερεῖς μὲ τὰς εὐλογίας καὶ τὰς πρὸς Θεὸν δεήσεις, ὅλοι ὁμοῦ ἑνωμένοι, γενναῖοι τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος κληρονόμοι, πολεμήσατε γενναίως περὶ πίστεως, περὶ πατρίδος, περὶ γυναικῶν, περὶ τέκνων, περὶ πάσης τῆς παρούσης καὶ τῆς ἐρχομένης γενεᾶς τῶν Γραικῶν, τὸν τρισβάρβαρον, τὸν ἄσπλαγχνον τύραννον τῆς Ἑλλάδος, ἂν θέλετε νὰ φανῆτε ἄξιοι τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων ἀπόγονοι, ἂν θέλετε νὰ ἀφήσετε, ὡς ἐκεῖνοι, τὸ ὄνομά σας ἀείμνηστον εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Γένοιτο. »

Ἐπὶ τέλους δ' ἐπισυνάπτομεν σύντομον ἀνάλυσιν ἐπαναστατικοῦ βιβλιαρίου γραφέντος ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος ὑπ' ἀνδρὸς σπουδαιότατον λαβόντος μέρος ἔν τε τῷ μεγάλῳ ἀγῶνι τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας, καὶ τῇ μετὰ ταῦτα τρικυμιώδει διαπλάσει τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου (1).

---

(1) « Ἑλληνικὴ Νομαρχία, ἤτοι λόγος περὶ Ἐλευθερίας κλπ. Συντεθεὶς καὶ ἐκδοθεὶς ἰδίοις ἀναλώμασι πρὸς ὠφέλειαν τῶν Ἑλλήνων, παρὰ Ἀνωνύμου τοῦ Ἕλληνος. Ἐν Ἰταλίᾳ 1806 ». Τὸ βιβλίον τοῦτο ἀναφέρων ὁ Κ. Παπαδόπουλος Βρετὸς (Κατάλογος Νεοελληνικῆς Φιλολογίας Β', ἀριθ. 402) ἡμαρτημένως λέγει, ὅτι ἐτυπώθη ἐν Ἀμστελοδάμῳ, καὶ συνεγράφη ὑπό τινος Σπυρίδωνος Σπάγου. Καθὰ ὅμως διαβεβαιοῖ ὁ ἐν Ζακύνθῳ Κ. Ῥαφτάνης, ἀνὴρ κάλλιον παντὸς ἄλλου δυνάμενος νὰ γιγνώσκῃ τὰ τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος Ἠπείρου, συγγραφεὺς τῆς Ἑλληνικῆς Νομαρχίας εἶνε ὁ διάση-

Εἰς τὸν τύμβον τοῦ ἐθνομάρτυρος Ῥήγα ἀφιερῶν ὁ Κωλέτης τὸ πονημάτιον αὐτοῦ (1), ἄρχεται ἐπικαλούμενος ἐμπαθέστατα τὰς σκιὰς τῶν προπατόρων (2), καὶ μετὰ πυρετώδους πατριωτισμοῦ διδάσκων τί ἐστὶν ἐλευθερία, περιγράφει τὰ ἡρωϊκὰ τῶν προγόνων κατορθώματα, συνιστᾷ τὴν ἐκμάθησιν τῆς στρατιωτικῆς ἐπιστήμης, καὶ ἐπὶ τέλους ἐκθειάζων τοὺς κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ πολέμους τῶν Σουλιω-

---

μος Ἰωάννης Κωλέτης, ὅστις περαιώσας τὰς ἐν Ἰταλίᾳ ἰατρικάς του σπουδὰς καὶ ἑτοιμαζόμενος νὰ καταβῇ εἰς Ἑλλάδα, ὑπὸ τὸ πρίσμα νεανικοῦ ἐνθουσιασμοῦ συνέλαβε τὸ παρατολμώτατον σχέδιον, ἵν' αὐτὸς παρουσιασθῇ ὁ ἐκτελεστὴς τῆς διαθήκης τοῦ Ῥήγα. Ὅθεν φέρων πολλὰ ἀντίτυπα εἰς χιβώτια ἦλθεν εἰς Ἰωάννινα κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, καὶ διεκοίνωσε τὸν σκοπὸν εἰς τὸν συμπατριώτην του Τουρτούρην, ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ὁποίου κρυφίως εἶχεν ἀποθέσει καὶ τὰ ἐπαναστατικὰ βιβλία. Ἀλλ' ὁ συνετὸς προῦχων καταδείξας τὴν ἀσυνεσίαν τοῦ πυρετώδους ἰατροῦ, κατέστρεψε διὰ νυκτὸς ὅλα τὰ ἐν τοῖς χιβωτίοις ἀντίτυπα. Τοῦ ἀπανιωτάτου τούτου βιβλίου ἀντίτυπον διασώζεται παρὰ τῷ Κ. Παύλῳ Λάμπρῃ, ὅστις μοὶ διεκοίνωσε καὶ τὰ περὶ Κωλέτου, ὡς ἐκ στόματος τοῦ Κ. Ῥαφτάνη ἐσημείωσε. Ὅτι δὲ ἐν Πίζῃ τῆς Ἰταλίας πραγματικῶς ἐτυπώθη τοῦτο, καὶ οὐχὶ ἐν Ἀμστελοδάμῳ, δείκνυται καὶ ἐκ τῆς τῶν τυπογραφικῶν χαρακτήρων ἀντιπαραθέσεως πρὸς ἄλλα ταὐτοχρόνως ἐκεῖ τυπωθέντα. Ἐπιγράφει δὲ τὸ πόνημα αὐτοῦ Νομαρχίαν ὁ Κωλέτης, ὡς συμβουλεύων τὴν ἐν Ἑλλάδι ζῦρσιν φιλελευθέρου πολιτεύματος, ἐν ᾧ πρώτιστα οἱ νόμοι ν' ἄρχωσι.

(1) « Εἰς τὸν τύμβον τοῦ μεγάλου καὶ ἀειμνήστου Ἕλληνος Ῥήγα, τοῦ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς Ἑλλάδος σφαγιασθέντος, χάριν εὐγνωμοσύνης τὸ πονημάτιον τόδε ὡς ζῶρον ἀνατίθησι.—Ἀναφανῆναί τις ἐκ τῶν ὀστέων ἡμῶν ἔκδικος (Βιργ). — Εἰς ποῖον ἄλλον ἔπρεπε νὰ ἀναθέσω ἐγὼ τὸ παρόν μου πονημάτιον, ὦ ἀξιάγαστε ἥρως, παρὰ εἰς ἐσὲ ὁποῦ ἐστάθης ὁ πρόδρομος μιᾶς ταχείας ἐλευθερώσεως τῆς κοινῆς πατρίδος μας Ἑλλάδος, καὶ ἐθυσίασες τὴν ζωήν σου δι' ἀγάπην της; Δέξαι το λοιπὸν μὲ τὸ συνηθισμένον ἑλληνικόν σου ἵλαρὸν καὶ καταδεκτικὸν βλέμμα, καὶ δέξαι τὸ πρὸς τούτοις ὡς ἀῤῥαβῶνα ἐκδικήσεως τοῦ λαμπροῦ αἵματός σου κατὰ τῶν τυράννων τῆς Ἑλλάδος. Ἡ δὲ Ἑλλὰς ἅπασα θέλει δοξάσει διὰ παντὸς τὸ ἀθάνατον ὄνομά σου, συναριθμοῦσα αὐτὸ εἰς τὸν κατάλογον τῶν Ἐπαμινωνδῶν, Λεωνιδῶν, Θεμιστοκλέων, καὶ Θρασυβούλων ».

(2) « Ἐσεῖς, ὦ ἀθάνατοι ψυχαὶ τῶν ἐλευθέρων προγόνων μου! ἐνδυναμώσατε τώρα τὸν ζῆλόν μου μὲ τὰ ἡρωϊκά σας ἐντάλματα διὰ νὰ ἐκφράσω καθὼς πρέπει τὰ τῆς ἐλευθερίας κάλλη εἰς τοὺς ἀπογόνους σας. Καὶ σὺ ἱερὰ πατρὶς, ἐγκαρδίωσον καὶ στερέωσον τὴν πρὸς σὲ ἀγάπην μου μὲ τὴν ἐνθύμησιν τῶν παλαιῶν τερατουργημάτων σου, διὰ νὰ παραστήσω μὲ σαφήνειαν εἰς τὰ τέκνα σου τὰς φοβερὰς χρείας σου, καὶ νὰ ἐνθουσιάσω τὰς ἑλληνικάς των καρδίας μὲ τὸν θεῖόν σου ἔρωτα. Ναὶ, φίλτατοί μου Ἕλληνες, τὸ ἐπιχείρημα εἶναι δύσκολον δι' ἐμὲ, ἀλλ' ἡ πατρὶς τὸ ζητεῖ, τὸ χρέος μου μὲ βιάζει, καὶ μόνον ἡ ἀλήθεια τῶν λόγων μου μοῦ προμηνύει καλὴν ἔκβασιν. Ἀντὶ ῥητορικῶν φράσεων θέλει καλλωπίσει τὸν λόγον μου ἡ διήγησις τῶν θαυμαστῶν ἔργων τῶν πάλαι ἡρώων, ἡ μεγαλειότης δὲ τοῦ θέματος καὶ τὸ κοινὸν ζῆλος μοῦ τάζουσι τὴν παρ' ἐμοῦ ποθουμένην ἀνταμοιβὴν, λέγω τὴν κατάπεισιν τῶν ὁμογενῶν μου Ἑλλήνων ».

πῶν, καὶ τὰς ὑπὲρ ἐλευθερώσεως τοῦ γένους πατριωτικωτάτας ἐνεργείας τοῦ Ῥήγα, προσκαλεῖ καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας εἰς μίμησιν τῶν τελευταίων.

« Ἡ ἐλευθερία, ὦ Ἕλληνες, εἰς ἡμᾶς εἶναι ὅ,τι ἡ ὅρασις εἰς τοὺς ὀφθαλμούς· ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἐλεύθερος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίσῃ τὴν διαφοράν του ἀπὸ τὸν δοῦλον· καὶ ἐξακολούθως εἶναι ἀναγκαῖον πρᾶγμα εἰς τὸν δοῦλον νὰ γνωρίσῃ τὴν ἐλευθερίαν διὰ νὰ μισήσῃ τὴν δουλείαν καὶ νὰ τὴν ἀποστραφῇ· ἂς μὴν σᾶς φανῇ λοιπὸν παράξενον, ἂν ὁ σκλάβος δὲν γνωρίζει παραχρῆμα τὴν ἡδύτητα τῆς ἐλευθέρας ζωῆς· αὐτὸς ἠμπορεῖ νὰ παρομοιασθῇ εἰς ἕνα ἄῤῥωστον, ὁ ὁποῖος ἀποστρέφεται κάθε νόστιμον φαγητόν, ὡσὰν νὰ μὴν ἦτον πλέον συνθεμένον ἀπὸ τὰ ἴδια πράγματα ὁποῦ πρότερον τοῦ ἤρεσκον. Ἡ ἐλευθερία εἶναι περισσότερον ἀναγκαία εἰς τὸν δοῦλον, ὁποῦ ἀσθενεῖ κατὰ τὴν ψυχὴν, καὶ μὴ γνωρίζωντας εἰς τί συνίσταται αὐτὴ ἡ πρόσκαιρος ζωὴ, ζῇ διὰ νὰ τρώγῃ καὶ εἶναι ὡσὰν νὰ μὴν εἶναι.

» Ἡ ἐλευθερία εἶναι ἀναγκαιοτέρα καὶ ἀπὸ τὴν ἰδίαν ὕπαρξιν εἰς τὸν ἄνθρωπον! αὐτὴ γὰρ ἀποκαταστῇ γλυκεῖαν τὴν ζωὴν, αὐτὴ γεννᾷ διακυθεντευτὰς τῆς πατρίδος, αὐτὴ νομοδότας, αὐτὴ ἐναρέτους, αὐτὴ σοφοὺς, αὐτὴ τεχνίτας, καὶ αὐτὴ μόνον τέλος πάντων τιμᾷ τὴν ἀνθρωπότητα. Πόσοι ἄρά γε ἄνδρες ἄξιοι γεννῶνται εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καθὼς γεννῶνται οὕτω καὶ ἀποθνήσκουν μὴ ἔχοντες τὰ ἀναγκαῖα μέσα εἰς τὸ νὰ κατορθώσουν μεγάλα πράγματα ....

» Τῶν ἁρμάτων ἡ ἐπιστήμη εἶναι διεξοδικωτάτη, καὶ χρειάζεται ἓν πόνημα ὄχι μικρὸν περὶ αὐτῆς, διὰ τὸ ὁποῖον οἱ νῦν Ἕλληνες μεγάλην χρείαν ἔχουσι διὰ νὰ μάθωσιν ὅλοι πόσον ἡ τέχνη τοῦ πολέμου εἶνα μεγάλη, καὶ νὰ κλαύσουν πικρῶς βλέποντες τοὺς ἑτερόφυλους, οἵτινες ἐδανείσθησαν τὰς τέχνας, καὶ ἐπιστήμας ἀπὸ τοὺς προγόνους μας, νὰ μᾶς καταφρονῶσι τόσον καὶ ἀψηφίζωσι. Ἀλλὰ δι' ὀλίγον θέλουσι χαρῇ εἰς τὴν ἀγνωμοσύνην των ἐλπίζω. Ἡ διαυθέντευσις τῶν Σουλιωτῶν κατὰ τοῦ τῆς Ἠπείρου τυράννου ἀρκετῶς θέλει τοὺς ἀποδείξει, ὅτι ἡ Ἑλλὰς γεννᾷ ἀκόμη Λεωνίδας, καὶ Θεμιστοκλεῖς. Ὦ πόσον θέλουν μείνει ἔκθαμβοι, ὅταν ἀναγνώσουν τὰ θαυμαστὰ κατορθώματα τοῦ μεγάλου Φώτου, ἐκείνου λέγω τοῦ ἥρωος τοῦ Σουλίου, καὶ ὅλων τῶν Σουλιωτῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἀνδρεία, ἡ μεγαλοψυχία, καὶ ὁ ζῆλος περὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος των ἀθανάτι-

σαν τὸ ὄνομά των, καὶ ἔφερον εἰς ἀπελπισμὸν χιλίας φορὰς τὸν ἐχθρόν τους τύραννον, τὸν ἀχρειέστατον λέγω Ἀλῆν. Ἡ Ἑλλὰς, οὐχί! οὐχί! δὲν εἶναι πάντως ὑστερημένη ἀπὸ μεγάλους ἀνθρώπους. Ἡ διαυθέντευσίς των διὰ δεκαπέντε χρόνους περιέχει τοσαύτας καὶ τοιαύτας ἡρωϊκὰς πράξεις, ὥστε παράδοξον ἤθελε φανῇ καὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς ἰδίους, ἂν δὲν εἴμεθα μάρτυρες αὐτόπται τῶν κατορθωμάτων των. Αὐτοὶ ἦσαν μόνον χίλιοι καὶ διὰ τόσους χρόνους καθημερινῶς σχεδὸν συνεκρότουν πολέμους μετὰ τοῦ τυράννου ἐχθροῦ των, ὁ ὁποῖος διὰ πολλὰς φορὰς ἐκινήθη ἐναντίον των μὲ ἕως δεκαπέντε χιλιάδας στρατεύματα, καὶ πάντοτε ἐνικήθη. Ἔπρεπε βέβαια νὰ ἔζη ὁ Θουκυδίδης ἢ ὁ Ξενοφῶν διὰ νὰ γράψῃ τὴν ἱστορίαν αὐτῶν τῶν πολέμων, καὶ τὰς κακίας αὐτοῦ τοῦ αἱματοβόρου τέρατος, ὁποῦ ἕως ἀπὸ τοὺς 1787 μέχρι τῆς σήμερον δὲν ἔπαυσε ἀπὸ τοῦ νὰ τυραννῇ τοὺς ταλαιπώρους Ἠπειρώτας, καὶ Θετταλοὺς, σκληρῶς καὶ ἀσπλάγχνως (1).

» Ἀλλ' ἰδοὺ τῆς ἐλευθερίας τὸ ξίφος εἰς τὴν ἰδίαν αὐτὴν γῆν του ἀποδεικνύει (2) τὴν φυσικὴν μικρότητα τῆς τυραννίας, καὶ τὸν ἀποκαταστῇ ποταπώτερον τοῦ ἰδίου του τυραννικοῦ ὀνόματος. Δὲν τοῦ χρησιμεύουν πλέον αἱ συνειθισμέναι του ἀπάται, οὔτε χρήματα, οὔτε δόλοι, διὰ μέσου τῶν ὁποίων διὰ παντὸς ἐνίκησε καὶ κατέφθειρε τοὺς ἀνάνδρους καὶ ἀνοήτους ἐχθρούς του. Ἓν μικρὸν χωρίον, τὸ προειρημένον λέγω θαυμαστὸν Σοῦλι, ἔφερεν εἰς φῶς τὴν ἀλήθειαν, ὁποῦ οἱ ὑπὸ τῆς δουλείας ἀγνοοῦσι, ἤτοι τὴν μεγαλειότητα τῶν κατορθωμάτων τῆς Ἐλευθερίας. Οἱ Σουλιῶται, ἄνδρες συνειθισμένοι εἰς τὸν θελληματικὸν κόπον μιᾶς ἡσύχου ζωῆς, ἀνυπόδουλοι ἐξ ἀρχῆς τῆς κατοικήσεώς των εἰς ἐκεῖνα τὰ ὑψηλὰ βουνὰ, ἔζων εὐτυχεῖς μακρὰν ἀπὸ τὴν πολυτέλειαν καὶ κακοήθειαν τῶν διεφθαρμένων πολιτειῶν, ἀνδρεῖοι ὡς ἐλεύθεροι, φιλόξενοι ὡς Ἕλληνες, καὶ στρατιῶται ὡς διαυθεντευταὶ τῆς πατρίδος των. Αὐτοὶ λέγω οἱ ἥρωες, ἡ τιμὴ τῆς ὑποδουλωμένης Ἑλλάδος, καὶ βεβαία ἀρχή τε καὶ πρόξενος τῆς πλησίον ἐλευθερώσεώς της, παρακινούμενοι ἀπὸ τὸν θεῖον ἔρωτα τῆς ἐλευθερίας καὶ πατρίδος των, ἐταπείνωσαν τὴν αὐθάδειαν τοῦ τυράννου, πολεμοῦντές τον ἀδιακόπως, καὶ νικοῦντές τον, καὶ οὕτως ἐδιαυθέντευσαν διὰ δεκαπέντε χρόνους τὴν πατρίδα των, μὲ ἀνήκουστον θάρρος καὶ μεγαλοψυχίαν. Τίς ἄλλη παρακαλῶ ἠμποροῦσε νὰ ἦτον ἡ αἰ-

(1) Σελ. 22, 29.

(2) Ἐξακολουθεῖ λαλῶν περὶ Ἀλῆ πασᾶ.

τία, εἰμὴ ὁ ἔρως τῆς ἐλευθέρας ζωῆς; μήπως δὲν ἦτον καὶ ἄλλα χωρία εἰς τὴν Ἤπειρον ἄξια νὰ ἐναντιωθοῦν τοῦ τυράννου; διατί τάχατε; ὅλα κλίνουν τὸν αὐχένα; καὶ δὲν ἦτον ἴσως καὶ μεγαλείτερα καὶ εἰς τὴν ἰδίαν καλὴν τοποθεσίαν καθὼς τὸ Σοῦλι; Αἴ! φανερὰ εἶναι, ἀδελφοί μου, ἡ αἰτία. Ὅσα ὑποδουλώθησαν παρ' αὐτοῦ ἦτον καὶ πρότερον ὑποδουλωμένα, καὶ μόνον ἄλλαξαν τύραννον. Τὸ Σοῦλι ὅμως, μόνον τὸ Σοῦλι δὲν ὑποτάσσεται, ἀλλ' ἀψηφεῖ τὸν τύραννον ὅσον ἀγαπᾷ τὴν ἐλευθερίαν του, τὸν πολεμεῖ, τὸν νικᾷ, καὶ τὸν καταπατεῖ μὲ τοὺς πόδας του. Εἰς αὐτὸ λοιπὸν ἂς στρέψουν τοὺς ὀφθαλμούς των οἱ δοῦλοι διὰ νὰ καταπεισθοῦν εἰς τὰ τερατουργήματα τῆς ἐλευθερίας. Εἰς αὐτὸ θέλουν ἰδεῖ ἐνθουσιασμένους ἀπὸ τὸν θεῖον ἔρωτα τῆς πατρίδος οὐ μόνον τοὺς ἄνδρας καὶ νέους, ἀλλὰ καὶ τοὺς γέροντας, καὶ τὰ παιδία, καὶ αὐτὰς τὰς ἰδίας γυναῖκας. Θέλουν ἀκούσει τὴν φοβερὰν φωνὴν τῆς θαυμαστῆς Μόσχως, ἡ ὁποία ἀγάμεσα εἰς τὸν πολεμικὸν θόρυβον, πολεμοῦσα καὶ τρέχουσα, βλέπει ἔμπροσθέν της φονευμένον τὸν υἱόν της, καὶ ἐγκαλιάζουσα μὲ ἔνθερμον ἀγάπην τὸ νεκρὸν σῶμά του, *καλότυχε*, λέγει, *σὺ ὦ υἱέ μου, ὁποῦ τόσον τιμίως ἀπέθανες! τὸ ὄνομά σου ἐγράφη εἰς τὸν κατάλογον τῆς ἀθανασίας!* ἀσπάζουσα δὲ τὸ αἱματωμένον ἡρωϊκόν του πρόσωπον, χαίρεται διὰ τοιοῦτον διαυθεντευτὴν τῆς πατρίδος, ὁποῦ ἐγέννησε, καὶ λαβοῦσα τὸ ἴδιόν του σπαθὶ ὁρμεῖ κατὰ τῶν δειλῶν καὶ μισθωτῶν δούλων τοῦ τυράννου καὶ ἐκδικεῖ τὸν θάνατόν του μόνη της. Ἂς ἴδουν τὸν ἄλλον ἥρωα, ὁποῦ διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος του παραδίδεται ἑκουσίως εἰς τὸν τύραννον διὰ ἐνέχυρον τῶν συνθηκῶν του μετ' αὐτοῦ, καὶ ὕστερον ἀπὸ ὀλίγον καιρὸν θέλωντας ὁ ἄπιστος τύραννος νὰ τὸν ξαρματώσῃ, αὐτὸς φονεύεται μόνος του. Καὶ τέλος πάντων βλέποντες ἓν τόσον μικρὸν χωρίον, ἀπὸ μόνον χιλίους διαυθεντευτὰς, χωρὶς τινα μάθησιν, οὔτε προετοιμασίαν, νὰ φιλάττεται σῶον διὰ τόσους χρόνους ἐναντίον ἑνὸς τυράννου τόσον μεγάλου, ἂς συλλογισθῇ προσεκτικῶς ὁποίων μεγάλων κατορθωμάτων εἶναι πρόξενος ἡ ἐλευθερία, καὶ ἂς βεβαιωθῶσι πλέον, ὅτι μόνον τὸ ὄνομα τῆς ἐλευθερίας φθάνει διὰ νὰ δειλιάσῃ τὰς ἀνάνδρους καρδίας ὅλων τῶν μιαρῶν τυράννων τῆς γῆς.

» Αἴ πόσον ἤθελε τὸ ἀποδείξει ἐμπράκτως ὁ ἀείμνηστος Ἕλλην, ὁ ἥρως, ὁ μέγας λέγω καὶ θαυμαστὸς Ῥήγας, ἂν μία ἀνέλπιστος προδοσία δὲν ἤθελε τὸν θανατώσει! Αὐτὸς ὁ ἀξιάγαστος ἀνὴρ ἦτον

ἐστολισμένος ἀπὸ τὴν φύσιν μὲ ὅλας τὰς χάριτας τῶν μεγάλων ὑποκειμένων, εὐφυὴς, ἀγχίνους, καὶ ἄοκνος, ὡραῖος τῷ σώματι καὶ ὡραιότερος τῷ πνεύματι, δίκαιος καὶ ἐξακολούθως ἀληθὴς φιλέλλην καὶ φιλόπατρις. Ἐξ ἀρχῆς οὖν ἐπεχειρίσθη τὸ ἐμπορικὸν ἐπάγγελμα εἰς ἀλλοτρίαν γῆν, ἀλλ' ὁ θεῖος ἔρως τῆς πατρίδος του Ἑλλάδος, τὴν ὁποίαν ἔβλεπεν ὑπὸ δουλείας τοσοῦτον ἀδίκως βασανιζομένην, μὴν συγχωρῶντας εἰς τοιοῦτον ἄνδρα τοιαύτας μικρὰς ἀσχολίας, ἀνεβίβαζε τὰς ἐλπίδας εἰς ἄκρον, καὶ ἕως ἀπὸ τὴν νεαρὰν ἡλικίαν του προεμελέτει κατορθώματα ἡρωϊκὰ, καὶ μόνον ἀνέμενε τὴν ποθουμένην εὐκαιρίαν διὰ νὰ τὰ βάλλῃ εἰς ἔργον. Ὅθεν γνωρίζωντας τὴν χρείαν τῆς μαθήσεως δὲν ἔπαυσεν ἀπὸ τὸ νὰ ἀγωνισθῇ ὡς οὐδεὶς ἄλλος εἰς τὰς ἐπιστήμας, καὶ εἰς ὀλίγον καιρὸν ἔμαθεν ἐντελῶς τὰς χρησιμωτέρας.

» Τότε λοιπὸν ἤρχισε νὰ βάλλῃ θεμέλιον εἰς τὸ μεγάλον κτίριον ὁποῦ ἡτοίμαζε, καὶ κατ' ἀρχὰς ἐσύνθεσε εἰς τὴν ἡμετέραν διάλεκτον μὲ ἀκροτάτην σαφήνειαν τοὺς δώδεκα γεωγραφικοὺς πίνακας τῆς Ἑλλάδος, καὶ διάφορα ἄλλα ἐπωφελῆ πονήματα ἔδωσεν εἰς φῶς ἰδίοις ἀναλώμασι πρὸς φωτισμὸν τῶν συναδελφῶν του Ἑλλήνων. Ἔπειτα δὲ συλλέγωντας τὸ ἔχειν του ὅλον καὶ συνδρομητὰς ἐπιτυχὼν, καὶ συνεργοὺς, ἡτοίμασε κηδεμόνας καὶ μετὰ πάσης τῆς καλῆς τάξεως ὅλα τὰ ἀναγκαῖα, καὶ εἰς ἀκμὴν ἔφερε βεβαίαν ἐπιδόσεως. Ἀλλὰ φεῦ τῆς βασκάνου καὶ φθονερᾶς τύχης τῶν Ἑλλήνων! ὅτε ὁ τῆς Ἑλλάδος ἐλευθερωτὴς ἦτον ἕτοιμος διὰ νὰ μισεύσῃ πρὸς καταπρόπωσιν τῶν τυράννων αὐτῆς, καὶ νὰ συνθλάσῃ τὰς ἁλύσεις ὁποῦ τὴν φυλάττουσιν ὑπὸ τῆς δουλείας μὲ μίαν γενικὴν ἐπανάστασιν καὶ ἐπανόρθωσιν τῶν ταλαιπώρων συμπατριωτῶν του, ὅταν λέγω ὁ ἄξιος Ῥήγας βλέπωντας τὰ πάντα ἕτοιμα ὡς ἐβούλετο, ἐκαλοτύχιζε τὸν ἑαυτόν του διὰ μίαν τόσον τιμίαν καὶ μεγάλην ἐπιχείρησιν, καὶ ἐπρόσμενε νὰ ἰδῇ ὀγλήγορα ἐλευθέραν τὴν Ἑλλάδα ἅπασαν, ἐξαλειμμένον δὲ τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, ὅταν τέλος πάντων σχεδὸν βέβαιος διὰ τὸ καλὸν τέλος τοῦ ἔργου του ἐστοχάζετο εἰς τὴν μέλλουσαν εὐτυχίαν τῆς πατρίδος του καὶ εὐφραίνετο, τότε ἕνας προδότης, ὁ οὐτιδανώτερος τῶν ἀνθρώπων, ὁ πλέον μιαρὸς σκλάβος τῆς γῆς, ἀναιτίως καὶ παραλόγως τὸν παραδίδει εἰς χεῖρας τῶν τυράννων, καὶ ἡ Ἑλλὰς χάνει εἰς αὐτὸν ἕνα ἀντιλήπτορα καὶ σωτῆρά της. Ἀλλ' ἂν ἡ φθονερὰ τύχη ἔκλεψε τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος μὲ τὴν ζωὴν τοιούτου ἥρωος, δὲν ἠμπόρεσεν ὅμως νὰ ἐμποδίσῃ τὸν ἀναγκαῖον καὶ φοβερὸν

κρότον, ὁποῦ ἡ φήμη τοιαύτης ἐπιχειρήσεως ἀνέπεμψεν εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν Ἑλλήνων, οὔτε ἠμπόρεσε λέγω νὰ ἐκλείψῃ εἰς τὴν ὅρασίν των τὴν λαμπρότητα τοιούτου ἔργου. Τὸ ἀθῶον αἷμα τοῦ Ῥήγα προετοίμασε τὴν ταχεῖαν ἐξάλειψιν τῶν βαρβάρων τυράννων, καὶ ὀγλήγορα θέλουσιν ἐμφανισθῆ βέβαια οἱ ὀπαδοί του. Τότε δὲ θέλομεν ἀποδείξει ἐμπράκτως τὴν πρὸς αὐτὸν εὐγνωμοσύνην μας, ὑψόνοντες εἰς τὸ κέντρον τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος στεφάνους δόξης, καὶ θριάμβους εἰς μνημόσυνον αὐτοῦ τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς, ὡς ἀρχηγοῦ, καὶ πρώτου συνεργοῦ εἰς τὴν τῆς Ἑλλάδος ἐλευθέρωσιν (1).

Μετὰ ταῦτα ἀναπτύσσων διὰ μακρῶν τί ἐστὶ πατρὶς, καὶ διατρέχων τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος μέχρι τῆς ἱδρύσεως τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, δριμύτατα ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ ἱερατείου, ὅπερ θεωρεῖ αἴτιον τῆς καταπτώσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ.

« Ἀπὸ τότε λοιπὸν ὁποῦ ἐστερεώθη ὁ χριστιανισμὸς ἕως εἰς τοὺς 1453, ἀντὶς νὰ αὐξήσουν, τὰ μέσα τῆς ἐλευθερώσεώς των, φεῦ! ἐσμικρύνοντο· ἡ δεισιδαιμονία, καὶ ὁ ψευδὴς τε καὶ μάταιος ζῆλος τῶν ἱερέων καὶ πατριαρχῶν κατεκυρίευσε τὰς ψυχὰς τῶν βασιλέων, οἱ ὁποῖοι ἀντὶς νὰ ἐπιμελοῦντο εἰς τὸ νὰ διοικῶσι τὸν λαὸν καθὼς ἔπρεπε, ἄλλο δὲν ἐστοχάζοντο παρὰ νὰ φιλονεικῶσι, καὶ νὰ κτίζωσιν ἐκκλησίας. Τότε εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐφάνησαν τρεῖς κυριότητες, ἡ τυραννία, τὸ ἱερατεῖον, καὶ ἡ εὐγένεια, αἱ ὁποῖαι διὰ ἕνδεκα αἰῶνας σχεδὸν κατέρθειραν τοὺς Ἕλληνας, καὶ κατερήμωσαν τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ματαιότης τῶν πατριαρχῶν καὶ παπῶν ἐπροξένησε τὸ σχίσμα ἀναμέσον ἡμῶν καὶ τῶν Λατίνων, καὶ ἡ δεισιδαιμονία ἤνωσε εἰς αὐτὸ ἓν μῖσος φοβερὸν μέχρι τῆς σήμερον. Ἀφ' οὗ λέγω τὸ ἱερατεῖον ἠθέλησε νὰ ἑνώσῃ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἐντάλματα μὲ τοὺς πολιτικοὺς νόμους διὰ νὰ τιμᾶται ἐν ταὐτῷ καὶ νὰ ὁρίζῃ, χωρὶς δυσκολίαν ἐκατάλαβεν, ὅτι ἀναγκαῖον ἦτον πρότερον νὰ τυφλώσῃ τὸν λαὸν μὲ τὴν ἀμάθειαν διὰ νὰ στερεώσῃ καλλιώτερα τὸν σκοπόν του, καὶ οὕτως ἐπροσπάθησε νὰ σβύσῃ κάθε σπουδὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὑπερασπίσθη τὴν ἀμάθειαν. Αἱ ἐπιστῆμαι ὁποῦ πρότερον ἤνθιζον ἄρχισαν νὰ μαρανθῶσι, τὰ σχολεῖα ἐσφαλίσθησαν, οἱ διδάσκαλοι ἐμωράνθησαν, καὶ ἡ ἀλήθεια μὲ τὴν φιλοσοφίαν ἐξωρίσθησαν· ἄλλο βιβλίον δὲν εὑρίσκετο εἰμὴ τὰ πονήματα τῶν ἱερέων, κάθε φιλολόγος

(1) Σελ. 42—51.

δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἀναγνώσῃ εἰμὴ τὰ θαύματα καὶ τοὺς βίους τῶν ἁγίων· καὶ οἱ ταλαίπωροι Ἕλληνες, ἀγκαλὰ καὶ φιλελεύθεροι ὑστερημένοι ὅμως ἀπὸ τὸ φῶς τῆς φιλοσοφίας ἔγιναν σχεδὸν δοῦλοι κατὰ συνήθειαν, μεμεθυσμένοι δὲ ἀπὸ τὴν ἀμάθειαν καὶ δεισιδαιμονίαν ὑπήκουον καὶ ἐφοβοῦντο τοὺς τυράννους των, χωρὶς νὰ ἠξεύρουν τὸ διατί. Ἕνας ἀφορισμὸς τοῦ ἀρχιερέως ἐτρόμαζε τόσα μιλλιούνια ἀνθρώπων. Ὦ δεισιδαιμονία! πόσον φόβερὰ εἶσαι ἀνάμεσα εἰς τὰ ἀνθρώπινα πάθη, καὶ πόσον οὐτιδανόνεις τὴν ἀνθρωπότητα ὅταν κυριεύσῃς τὰς ψυχὰς τῶν ἁπλῶν καὶ ἀμαθῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι τόσον ἀπομωρόνονται, ὁποῦ τρέμουσιν εἰς τὴν ψευδῆ λαλιάν σου, καθὼς τὰ βρέφη φοβοῦνται ἕνα ὄφιν ξίλινον, ἢ ἕνα χαλκοῦν λέοντα! Εἰς τοιαύτην κατάστασιν, ἀδελφοί μου, εὑρίσκετο ἡ Ἑλλὰς, ὅταν πρὸ 453 χρόνων ἀπὸ τὴν σήμερον ἡ αὐτὴ δεισιδαιμονία καὶ ἀμάθεια εἶχεν ἀναβιβάσει εἰς ὑψηλὸν θρόνον ἕνα ἀχρεῖον αἰθίοπα, ὁ ὁποῖος ὥρμησε μὲ τὰ ἅρματα τοῦ ψεύδους καὶ τῆς πλάνης καὶ ἐκυρίευσε σχεδὸν τὸ τέταρτον μέρος τῆς γῆς. Ἡ Ἑλλὰς δὲν ἠμπόρεσε βέβαια νὰ ἀποφύγῃ τὸν ζυγόν του, οὕτω προητοιμασμένη, ὅθεν καὶ εἰς βραχύτατον διάστημα ἔκλινε τὸν αὐχένα εἰς τὴν τυραννικὴν ῥάβδον τοῦ Μωάμεθ, ἡ εὔκαρπος γῆ τῆς Ἑλλάδος ἐγέμισεν ἀπὸ βαρβάρους ἀλλοτρίου ὁρίζοντος, καὶ τοιούτης λογῆς ὁ οὐτιδανὸς καὶ ἀχρεῖος θρόνος τῶν Ὀθωμανῶν ὑψώθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ εὑρίσκεται μέχρι τῆς σήμερον, ἀγκαλὰ καὶ νὰ εἶναι εἰς τὸ τέλος του πλησιέστατος. Ὦ πόσον ἔκλαυσαν οἱ Ἕλληνες μετέπειτα! ἀλλὰ ματαίως· ὁ ἐχθρός των ἦτον μεγάλος, αὐτοὶ δὲν εἶχον στρατεύματα γυμνασμένα, οὔτε πόλεμον ἐδιδάσκοντο ἀπὸ τοὺς κυρίους των πλέον, αὐτοὶ ἐκυβερνοῦντο ἀπὸ σκιὰς καὶ φαντάσματα, καὶ ἀφοῦ ἐπέρασαν τὴν τυραννίαν τῶν Ῥωμαίων καὶ ἔπειτα τῶν ἱερέων, ἐκατήντησαν τέλος πάντων νὰ ὑποκύψουν εἰς τὴν πλέον συχαμερὰν καὶ βάρβαρον κυριότητα, λέγω εἰς τὴν τυραννίαν τῶν Ὀθωμανῶν (1).

Περιγράφων λεπτομερῶς τὴν ὀθωμανικὴν διοίκησιν, καὶ ἰδίως τὴν ἀθλίαν κατάστασιν τῶν Ἑλλήνων, καὶ κηρύττων, ὅτι *δύο αἴτια εἶναι ὁποῦ μέχρι σήμερον φυλάττουσι τὴν Ἑλλάδα δεδεμένην εἰς τὰς ἁλύσους τῆς τυραννίας, τὸ ἀμαθὲς ἱερατεῖον, καὶ ἡ ἀπουσία τῶν ἀρίστων συμπολιτῶν*, πικρότατα ἐλέγχει τὰ ἐλαττώματα τοῦ παρα-

(1) Σελ. 105—109.

γνωρίζοντος τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ κλήρου, καὶ *μετὰ δακρύων παρακαλῶν τοὺς σοφοὺς καὶ ἐναρέτους ἄνδρας, ὁποῦ φέρουσι τὸ σεβάσμιον ἔνδυμα τῆς ἱερωσύνης νὰ τὸν συγχωρήσουν, ἂν μὲ ἄκραν τόλμην ἀποφασίζῃ νὰ ἐλέγξῃ αὐστηρῶς τοὺς ἀναξίους καὶ ἀμαθεῖς καλογήρους, καὶ ἀποδείξῃ μὲ γεωμετρικὴν βεβαιότητα τὸ πόσον κακὸν προξενοῦσι τὴν σήμερον εἰς τὴν Ἑλλάδα*, ἐπὶ τέλους ἀναφωνεῖ.

« Ὦ γλυκύτατε Ἰησοῦ! ὦ δίκαιοι Ἀπόστολοι! ὦ φιλόσοφοι πατέρες! ποῦ εἶσθε τὴν σήμερον νὰ ἰδῆτε τοὺς ἀπογόνους σας, καὶ νὰ συγκλαύσητε μαζὴ μὲ ὅσους τὴν ἀλήθειαν γνωρίζουσι διὰ τὴν ἀθλιότητά τους. Ἐσεῖς ἐπαραγγείλατε τὴν νηστείαν διὰ νὰ χαλινώσητε ὀπωσοῦν τοὺς γαστριμάργους, αὐτοὶ ἀναθεματίζουσι καὶ τοὺς ἀσθενεῖς ὅταν κρεωφαγῶσι· ἐσεῖς ἐδιορίσατε τὰς ἐλεημοσύνας διὰ νὰ στερεώσητε τὴν ἀρετὴν, αὐτοὶ δὲ ἁρπάζουσι καὶ ἀπὸ πλουσίους καὶ ἀπὸ πτωχοὺς ὅσα περισσότερα δυνηθῶσι· ἐσεῖς ἐνομοθετήσατε τὴν ἐξομολόγησιν διὰ νὰ παρηγορῆτε τοὺς λυπημένους καὶ βασανισμένους, διὰ νὰ νουθετῆτε τοὺς χρείαν ἔχοντας καὶ ἀμαθεῖς, αὐτοὶ δὲ τὴν ἐνεργοῦσι διὰ μόνην περιέργειαν εἰς τὸ νὰ μάθωσι τὰ ξένα πράγματα, καὶ ἔπειτα νὰ τὰ κοινολογοῦσι ὄχι μόνον ὅταν τοὺς ὠφελῇ, ἀλλὰ καὶ ὅταν δὲν τοὺς βλάπτῃ (1). Ἐσεῖς ἐκηρύξατε τὴν ὁμόνοιαν, τὴν ἀδελφότητα, τὴν ὁμοιότητα, καὶ τὴν ἐλευθερίαν, αὐτοὶ δὲ διδάσκουσι μὲ τὰ παραδείγματά των τοὐναντίον. Ἐσεῖς τέλος πάντων εἴχετε τὴν ἀρετὴν διὰ ὁδηγὸν, αὐτοὶ ἔχουσι τὰ χρήματα. Τί ἤθελεν εἰπῆ στοχάζεσθε, ὦ Ἕλληνες, ὁ λόγος τῆς Σοφίας, ὁ ἡδύτατος Χριστὸς, εἰς αὐτοὺς τοὺς ὑπηρέτας του; ὤ! ἡ ἀπόφασίς του εἶναι φανερὰ, καὶ ἄμποτε οἱ ταλαίπωροι νὰ διορθωθοῦν ὀπωσοῦν διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν ἄφευκτον ποινὴν τῶν πλημμελημάτων των.

» Ποῖος δὲν βλέπει, ὦ Ἕλληνες, τὸν ἀφανισμὸν ὁποῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα προξενεῖ τὴν σήμερον τὸ ἱερατεῖον; Ἑκατὸν χιλιάδες, καὶ ἴσως περισσότεροι μαυροφορεμένοι, ζῶσιν ἀργοὶ, καὶ τρέφονται ἀπὸ τοὺς ἱδρῶτας τῶν ταλαιπώρων καὶ πτωχῶν Ἑλλήνων. Πόσαι ἑκατοντάδες μοναστήρια ὁποῦ πανταχόθεν εὑρίσκονται, εἶναι τόσαι πληγαὶ εἰς τὴν πατρίδα, ἐπειδὴ χωρὶς νὰ τὴν ὠφελήσουν εἰς τὸ παραμικρὸν, τρώγουσι τοὺς καρπούς της, καὶ φυλάττουσι τοὺς λύκους διὰ νὰ ἁρπάζουν καὶ ξεσχίζουν τὰ ἀθῶα καὶ ἱλαρὰ πρόβατα τῆς ποίμνης τοῦ

(1) Ἐννοεῖ ἰδίως τὸν ἐν Ἰωαννίνοις κλῆρον μεγάλως διαφθαρέντα ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ.

Χριστοῦ. Ἰδοὺ, ὦ Ἕλληνες ἀγαπητοί μου ἀδελφοί, ἡ σημερινὴ ἀθλία καὶ φοβερὰ κατάστασις τοῦ ἑλληνικοῦ ἱερατείου, καὶ ἡ πρώτη αἰτία ὅπου ἀργοπορεῖ τὴν ἐλευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. Αὐτοὶ οἱ ἀμαθέστατοι, ἀφοῦ ἀκούσουν ἐλευθερίαν τοὺς φαίνεται μία θανάσιμος ἁμαρτία. Τί λοιπὸν διδάσκουσι τὸν ἁπλούστατον λαόν; τί στοχάζεσθε νὰ λέγωσιν οἱ ἱεροκήρυκες ἐπ' ἐκκλησίας; φέρουσιν ἴσως τὰς παραβολὰς τοῦ Εὐαγγελίου διὰ νὰ παρακινήσουν τοὺς ἀκροατὰς εἰς τὴν ὁμόνοιαν; ἐξηγοῦσιν ἴσως τὴν πρώτην καὶ μεγάλην ἐντολὴν *τοῦ ἀγάπα τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν*; λέγουσιν ἴσως ποτὲ ποῖος εἶναι ὁ πλησίον, καὶ ποῖος ὁ ξένος; Ἀναφέρουσι ποτὲ τὸ ῥητὸν *μάχου ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος*; Ἐξηγοῦσι ποτὲ τί ἐστι Πατρίς; λέγουσι πῶς καὶ πότε καὶ ποῖοι πρῶτον πρέπει νὰ τὴν βοηθήσουν; Φέρουσι ποτὲ τὰ παραδείγματα τοῦ Θεμιστοκλέους, τοῦ Ἀριστείδου, τοῦ Σωκράτους, καὶ ἄλλων μυρίων ἐναρέτων καὶ σοφῶν; Μᾶς εἶπόν ποτὲ ποῖοι ἦτον καὶ πόθεν κατάγονται; μᾶς ἀνέφερον ποτὲ πῶς διοικεῖται ὁ κόσμος, καὶ ποία εἶναι ἡ καλλιτέρα διοίκησις; Μᾶς ἐξήγησαν ποτὲ τί ἐστι ἀρετή, καὶ ὁποῖα εἶναι τὰ μέσα διὰ νὰ τὴν ἀποκτήσῃ τινὰς, καὶ πότε λάμπει ἡ ἀρετή; ἢ ποῖος νὰ μᾶς τὰ εἰπῇ αὐτὰ, ἂν δὲν τὰ λέγουσιν αὐτοί; Φεῦ, βαβαὶ τῆς ἀθλιότητός μας! Οἱ ἱεροκήρυκες ἀρχινοῦν ἀπὸ τὴν ἐλεημοσύνην καὶ τελειόνουν εἰς τὴν νηστείαν. Πῶς θέλεις λοιπὸν νὰ ἐξυπνήσουν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τὴν ὁμίχλην τῆς τυραννίας; οἱ ἱεροκήρυκες οἱ ὁποῖα ἦτον εἰς χρέος νὰ τοὺς ἀποδείξωσι τὴν ἀλήθειαν δὲν τὸ κάμνουσι. Ἀλλὰ τί ἀποκρίνονται αὐτοὶ οἱ φιλόζωοι καὶ αὐτόματοι ἱεροκήρυκες; « Ὁ Θεὸς, ἀδελφοί, μᾶς ἔδωσε τὴν τυραννίαν ἐξ ἁμαρτιῶν μας καὶ πρέπει, ἀδελφοί, νὰ τὴν ὑποφέρωμεν μὲ καλὴν καρδίαν, καὶ χωρὶς γογγυσμὸν, καὶ νὰ εὐχαριστηθῶμεν εἰς ὅ,τι κάμνει ὁ Θεός », καὶ ὕστερον ἀπὸ τέτοια ξυλολογήματα λέγουσι καὶ τὸ ῥητὸν *ὃν ἀγαπᾷ Κύριος παιδεύει*.

» . . . Ὦ ἐχθροὶ τῆς ἀληθείας, τοὐτέστι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, δὲν βλέπετε ὁποῦ μὲ αὐτὴν τὴν κακήν σας καὶ ἄτοπον παρηγορίαν ὑποχρεόνετε τοὺς Ἕλληνας ἀντὶς νὰ μισήσουν τὴν τυραννίαν, καὶ νὰ προσπαθήσουν νὰ ἐλευθερωθοῦν, ἐξ ἐναντίας νὰ τὴν ἀγαπῶσι καὶ μάλιστα νὰ νομίζωνται εὐτυχεῖς, πιστεύοντες ἀπὸ ἁπλότητά των, ὅτι παιδεύονται εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν διὰ νὰ ἀποκτήσουν τὸν παράδεισον; Ποῖος Ἰσκαριώτης σᾶς ἔβαλεν εἰς τὸν νοῦν νὰ προσφέρητε τοιαύτην παρηγορίαν, ὅταν δὲν ἠξεύρετε νὰ τὴν ἐξηγήσητε, ὦ ἀναί-

ἐχυντοι; Τὰ ἁμαρτήματα ἴσως παιδεύονται μὲ ἄλλα ἁμαρτήματα ὦ ἄφρονες; Δὲν στοχάζεσθε πόσον ἀτιμεῖτε καὶ τὸν ἑαυτόν σας καὶ τὴν ἐκκλησίαν μὲ τοὺς παραλογισμούς σας; Ὅτι ἡ τυραννία εἶναι μισητὴ καὶ ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ὅτι εἶναι κακὸν, ποῖος δὲν τὸ ἠξεύρει; Πῶς ἐσεῖς λοιπὸν τὴν παρασταίνετε σχεδὸν σχεδὸν ὡς ἕνα καλὸν εἰς τοὺς Ἕλληνας; Ποῖος φίλος παρηγορεῖ τὸν φίλον του διὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του πρὶν ἀποθάνῃ; καὶ ἐσεῖς ὁποῦ ὀνομάζεσθε ὑπερασπισταὶ καὶ φίλοι τῆς ἀνθρωπότητος παρηγορεῖτε τοὺς Ἕλληνας, ὡσὰν νὰ εἶχαν χάσει τὴν πατρίδα των, καὶ τοὺς νομίζετε ὡσὰν τοὺς Ἑβραίους; (1)

Κατωτέρω δὲ συνιστῶν τὴν ἀναμόρφωσιν τοῦ ἱερατείου προτείνει καινοτομίας παρατολμωτάτας διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

« . . . Σὺ, ὦ πατριάρχα, ὁποῦ ὡς κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας σέβεσαι παρὰ πάντων καὶ τιμᾶσαι, προσπάθησον νὰ διορθώσῃς τὰ κακὰ ὁποῦ ἐπροξένησεν ἡ ἀμέλειά σου. Ἔκλεξον ἀρχιερεῖς τοὺς σοφοὺς καὶ ἐναρέτους, κατεδάφισον ὅλα τὰ μοναστήρια διὰ νὰ ὀλιγωστεύσῃς τὰ βάρη τοῦ λαοῦ, διόρθωσον μερικὰς συνηθείας τῆς ἐκκλησίας, ὁποῦ τὴν σήμερον φανερῶς βλάπτουσι κατὰ πολλὰ τοὺς χριστιανούς· ὑποχρέωσε ὅλους τοὺς καλογήρους νὰ ὑπάγωσι νὰ σπουδάξουν εἰς τὰ σχολεῖα, καὶ νὰ μεταχειρισθοῦν ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ὁποῦ ἐξοδεύουσιν εἰς τὸ νὰ περιφέρωνται ἀπὸ ὁσπίτιον εἰς ὁσπίτιον εἰς τὴν μελέτην τῶν σοφῶν τῆς ἐκκλησίας, καὶ εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον. Πρόσταξε νὰ μένουν τὰ λείψανα τῶν ἁγίων εἰς τὰς ἐκκλησίας, καὶ νὰ μὴν ἀποκατασταίνωνται εἶδος ἐμπορίου. Ἐμπόδισε τὰ θαύματα, διὰ νὰ ἐξαλείψῃς τὴν δεισιδαιμονίαν. Μὴν στοχάζεσαι νὰ φανῇς ἀνεγλαβὴς εἰς τὸν Θεὸν διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ ἡ μεγαλειότης του εἶναι ἄκρα, καὶ ἀκατάληπτος, ἡ κτῆσις τοῦ παντὸς εἶναι ἀρκετὴ νὰ ἀποδείξῃ κάθε ἀνθρώπου τὴν παντοδυναμίαν του, χωρὶς νὰ ἔχῃ χρείαν ἀπὸ τὰ ψευδολογήματα τῶν καλογήρων. Ἢ τέλος πάντων ἂν παντάπασι δὲν ἠμπορέσῃς νὰ τὰ ἐξαλείψῃς σμίκρυνε κἂν τὸν ἀριθμόν των, καὶ τὴν ἀναίσχυντον καὶ βάρβαρον κατάχρησιν ὁποῦ οἱ καλόγηροι τῶν μοναστηρίων ἔκαμαν. Ἐὔγαλλε ἀπὸ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐκκλησίας τὰς γυναῖκας ἤτοι τὰς καλογραίας, διὰ νὰ ὀλιγωστεύσουν τὰ ἁμαρτήματα τῶν καλογήρων. Καὶ κάμε τέλος πάντων μίαν φορὰν τὸ χρέος σου διὰ νὰ φανῇς πιστὸς δοῦλος, καὶ ἐπίτροπος ἀληθὴς τοῦ Χριστου (2). Τότε

(1) Σελ. 180—187.

(2) Καὶ ἐν σημειώσεσι προτείνει τὴν ὀλιγώστευσιν τοῦ πλήθους τῶν ἑορτῶν, καὶ

τὸ ἱερατεῖον, ὁποῦ σήμερον ὁ φιλόσοφος καὶ ἐνάρετος κατηγορεῖ, καὶ ἀποστρέφεται, θέλει σέβεται καὶ ἐπαινεῖ. Τότε θέλει ἀποκατασταθῇ ἡ εὐτυχία καὶ ἡ παρηγορία τῶν πιστῶν, ὄχι δὲ ἡ μάστιξ καὶ ἡ λύπη. Καὶ τότε τέλος πάντων, ὁποῦ εἶναι τὸ ἀναγκαιότερον, ἡ τυραννία θέλει ἀδυνατίσει, καὶ πολλὰ εὐκολώτερα θέλει λάμψει εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ εὐαγὲς ἄστρον τῆς ἐλευθερίας. Ναὶ, πατριάρχα, ἀρχιεπίσκοποι, ἐπίσκοποι, πνευματικοὶ, καὶ ἀπαξάπαντες Ἕλληνες ἀγαπητοί μου ὁποῦ τὸ ἔνδυμα τῆς ἱεροσύνης φέρετε, μὴν ἀδημονήσετε ἀπὸ τοὺς λόγους μου, ὁποῦ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ πατριωτικὴ ἀγάπη μου μοὶ ὑπαγόρευσε· συγχωρήσατέ με πρὸς τούτοις, ἂν οὕτως σᾶς φανῇ εὔλογον, διὰ τὴν τόλμην καὶ τὸ θάρρος μὲ τὸ ὁποῖον σᾶς ὡμίλησα, καὶ κάμετε μὲ τὸ παράδειγμά σας νὰ σιωπήσῃ εἰς τὸ ἑξῆς κάθε χριστιανὸς ἀπὸ τὸ νὰ σᾶς συμβουλεύῃ· μὴν καταδέχεσθε πλέον νὰ σᾶς κράζουν προδότας καὶ λαοπλάνους· ἀγκαλιασθῆτε τὴν ἀρετὴν, τιμήσετε τοὺς τόσους καὶ τόσους ἐναρέτους ἱερεῖς, ὁποῦ ἡ πολυτέλεια τῶν θρόνων σας ἀπεδίωξεν εἰς τὰς ἐρημίας, καλέσατε τὴν ἀξιότητα εἰς τὴν διοίκησιν. Ἐσεῖς δὲ, ὦ ἐνάρετοι καὶ σεβάσμιοι ἄνδρες, ἂν καὶ ἀναγνώσετε ποτὲ τοῦτον μου τὸν λόγον, παρακαλῶ σας θερμῶς νὰ μὴν ὑποψιάσητε εἰς ἐμένα οὔτε ἀνευλάβειαν, οὔτε κακοήθειαν. Ὁ ζῆλος τῆς πατρίδος μας, ὁ ἔρως τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἡ ἐλεεινὴ σημερινὴ κατάστασις τῶν Ἑλλήνων τὸν ἔγραψαν διὰ μέσον μου. Ἐγὼ βέβαια ἂν δὲν ἐγνώριζα καὶ ἐμμέσως καὶ ἀμέσως πολλοὺς ἐναρέτους σοφοὺς ἱερεῖς καὶ ἀληθεῖς ἀποστόλους τοῦ Χριστοῦ, δὲν ἤθελα ἀρχίσει ποτὲ διὰ νὰ γράψω. Ἔγραψα, διότι ἐλπίζω τὸ περισσότερον ἀπὸ ἐσᾶς, ἔγραψα ἐπειδὴ ὅλος μου ὁ σκοπὸς εἶναι πρὸς τὸ καλὸν τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία ἀγκαλὰ καὶ βεβυθισμένη εἰς τόσα κακὰ, φυλάττει ὅμως πάντοτε πολυτίμους θησαυροὺς εἰς τὸν κόλπον της, καὶ ἐσεῖς εἴσθε ἐκεῖνοι. Ναὶ, σεβάσμιοι πατέρες, μὴν ἀπελπισθῆτε διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος, μὴ σᾶς τρομάξει τὸ μέσον, ὁ καιρὸς ἤγγικε, καὶ ἡ Ἑλλὰς ζητεῖ ἀπὸ τὸ ἱερατεῖον τὴν ἀρχὴν τῆς ἐλευθερώσεώς της. Προετοιμάσατε τὰς ψυχὰς τῶν χριστιανῶν εἰς τὸ νὰ ἀναστηθῶσι ἀπὸ τὸν βόρβορον τῆς δουλείας, διὰ νὰ δοξασθῆτε καὶ ἐν τῇ Ἑλλάδι, καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ (1).

νῶν νηστειῶν, λέγων, « ὅτι αἱ μὲν ἑορταὶ ἐμποδίζουσι τὸ κέρδος μὲ τὴν ἀργίαν εἰς τὸν λαὸν, καὶ αἱ νηστεῖαι τοῦ ἀφαιρίζουν τὴν ὑγείαν ».

(1) Σελ. 190—195.

Μετὰ τοῦτο προσκαλῶν πάντας τοὺς ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης διεσπαρμένους ὁμογενεῖς ἐμπόρους, ἵνα κατέλθωσιν εἰς τὴν πατρίδα, καὶ διὰ τῶν φώτων καὶ τοῦ πλούτου των συντελέσωσιν εἰς ἀποκατάστασιν τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, λέγει, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὰ παθήματα τοῦ παρελθόντος δὲν πρέπει νὰ ἐλπίσωσιν εἰς οὐδεμίαν ξενικὴν βοήθειαν.

« Ἂν λοιπὸν ἕως τὴν σήμερον, ὦ ἀκριβοί μου Ἕλληνες, ἢ ἀπὸ ἄγνοιάν σας ἢ ἀπὸ ἀδιαφορίαν σας, ἢ τέλος πάντων ἀπὸ μόνην ἀστοχασίαν σας ἐμείνατε ἔξω ἀπὸ τὴν πατρίδα σας, μὴ μένετε περισσότερον, ἂν θέλετε ὁποῦ αἱ μέχρι τοῦ νῦν εὐεργεσίαι σας πρὸς αὐτὴν νὰ μὴν κατασταθῶσι σημεῖα κατακρίσεώς σας. Μὴν καυχᾶσθε πρὸς τούτοις διὰ τὰς εὐεργεσίας ὁποῦ τῆς ἐκάματε, ἐπειδὴ τὸ χρέος σας ζητεῖ περισσότερον παρὰ τὰ περισσεύματα τῶν πλούτων σου· τὴν παρουσίαν σας, τὴν συνέργειάν σας ζητεῖ, ὦ Ἕλληνες, καὶ ὄχι ἄλλην βοήθειαν. Μὴν ἀμφιβάλλετε δὲ διὰ τὸ καλὸν τέλος. Ὑπάγετε εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς ὀλίγον καιρὸν θέλετε αἰσθανθῆ τὴν διαφορὰν ὁποῦ θέλει προξενήσει ἡ παρουσία σας εἰς τὴν κατάστασίν της. Αἱ ἐρμηνεῖαί σας καὶ οἱ ὀρθοὶ στοχασμοί σας θέλουν ξεμακρύνει ἀπὸ τὰς κεφαλὰς τῶν Ἑλλήνων τὴν δεισιδαιμονίαν, αἱ συμβουλαί σας θέλουν ἀποδείξει εἰς τοὺς συμπατριώτας μας τὸ εἶναί των. Οἱ Ἕλληνες, ἐσεῖς τὸ ἠξεύρετε, δὲν εἶναι οὔτε Σκύθαι οὔτε βάρβαροι, ὁποῦ νὰ χρειασθοῦν πολλοὺς χρόνους διὰ νὰ καταλάβουν τὸ εἶναί τους, ἀρκεῖ μόνον νὰ τοὺς δείξῃ τινὰς τὸ χρέος των καὶ εὐθὺς τὸ ἐκτελοῦσι. Αλλ' ἔχουν χρείαν ἀπὸ διδασκάλους, ἀληθεῖς φιλέλληνας, ἀπὸ ἀνθρώπους προκομμένους τέλος πάντων, καὶ ἐσεῖς μόνοι εἶσθε ἐκεῖνοι.

» Μήπως, ἀδελφοί μου, προσμένετε νὰ ἐλευθερωθῇ πρῶτον ἡ Ἑλλὰς καὶ ἔπειτα νὰ ὑπάγετε ἐσεῖς; τότε εἶναι τὸ ἴδιον ὡσὰν νὰ ἐλέγετε, ὅτι δὲν θέλομεν νά ἐλευθερωθῇ ποτέ. Θέλετε ἴσως νὰ κτίσετε πύργον χωρὶς θεμέλια. Καὶ ποῖος θέλετε νὰ σᾶς ἐλευθερώσῃ τὴν πατρίδα, καὶ ἐσεῖς νὰ λείπετε; Δὲν ἐντρέπεσθε κἂν ἀπὸ τοὺς ἀλλογενεῖς ὁποῦ σᾶς ἀκούουν νὰ λέγετε τὰ τοιαῦτα; Ἀλλ' ἂν οἱ ἀλλογενεῖς ὑστερημένοι ἀπὸ πατρίδος ἔρωτα δὲν σᾶς καταφρονοῦν, ὄχι ὅμως οἱ ἴδιοι Ἕλληνες τοὺς μιμοῦνται. Αὐτοὶ θέλει σᾶς ἀναθεματίζουν ἀπὸ τὸ νῦν καὶ εἰς τὸ ἑξῆς, καὶ θέλει σᾶς νομίζουν μὲ κάθε δίκαιον τάσους ἔχθροὺς τῆς πατρίδος. Ὦ τῆς ἀναισχυντίας σας ἀχάριστα τέκνα τῆς πατρίδος! Καὶ ἀπὸ ποῖον προσμένετε, παρακαλῶ σας, τὴν ἐλευ-

θερίαν; νὰ σᾶς ἔλθῃ ἴσως φορτωμένη ἀπὸ τὸν Ὠκεανὸν μὲ κανένα ἐμπορικὸν πλοῖον, καὶ νὰ τὴν ἐκστρατεύσητε εἰς τὴν Ἑλλάδα; Προσμένετε νὰ ἐλευθερωθοῦν μόνοι τους, καὶ ἔπειτα νὰ ὑπάγετε ἐσεῖς νὰ εὕρητε ἕτοιμα τὰ ἀγαθὰ, καὶ νὰ χαρῆτε πάλιν κατὰ τὸ συνειθισμένον σας εἰς τοὺς ἱδρῶτας τῶν ἄλλων; Φεῦ! τὸ πρῶτον εἶναι ἀδύνατον· καὶ ἂν πάλιν κατὰ τὸν δεύτερον στοχασμόν σας δὲν συνεργήσετε καὶ ἐσεῖς εἰς τὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ γένους μας, θέλουσιν ἐκχυθῆ ποταμοὶ αἵματος περισσότερον παρὰ ἂν εἴσθε παρόντες. Ἡ ἐλπίδα σας ὅμως εἶναι ματαία. Ἐσεῖς δὲν θέλετε ἀπολαύσει βέβαια τὴν πατρίδα σας ἐλευθέραν, καθὼς τώρα δούλην τὴν ἐληομονήσατε, ἀλλ' ἐξωρισμένοι διὰ παντὸς εἰς βαρβάρους γαίας δὲν θέλετε ἀναπνεύσει πλέον τὸν ζωηρότατον ἑλληνικὸν ζέφυρον, καὶ τὰ ὀνόματά σας θέλουσι καταστα θῆ λέξεις ἀτιμίας καὶ μίσους εἰς τὰς ἀκοὰς καὶ στόματα τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων.

α Ἴσως τέλος πάντων προσμένετε νὰ μᾶς δώσῃ τὴν ἐλευθερίαν κανένας ἀπὸ τοὺς ἀλλογενεῖς δυνάστας; Ὦ Θεέ μου ἕως πότε, ὦ Ἕλληνες, θὰ πλανώμεθα τόσον ἀστοχάστως; διατὶ νὰ μὴ στρέψωμεν καὶ μίαν φορὰν τοὺς ὀφθαλμούς μας εἰς τὰ ἀπελθόντα διὰ νὰ καταλάβωμεν εὐκολώτερα καὶ τὰ μέλλοντα; Ποῖος ἀγνοεῖ, ὅτι ὁ κύριος στοχασμὸς τῶν ἀλλογενῶν δυναστῶν εἶναι εἰς τὸ νὰ προσπαθήσουν νὰ κάμουν τὸ ἴδιόν των ὄφελος μὲ τὴν ζημίαν τῶν ἄλλων; Καὶ ποῖος στοχαστικὸς ἄνθρωπος ἠμπορεῖ νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ὅποιος ἀπὸ τοὺς ἀλλογενεῖς δυνάστας ἤθελε κατατροπώσει τὸν Ὀθωμανὸν ἤθελε μᾶς ἀφήσει ἐλευθέρους; Ὦ ἀπάτη ἐπιζήμιος! μὴν εἶσθε, ἀδελφοί μου, τόσον εὐκολόπιστοι· ἀναγνώσατε τὴν ἱστορίαν καὶ μάθετε, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἔταξαν τῶν Ἑλλήνων καὶ διαυθέντευσιν καὶ ἐλευθερίαν, ἀλλ' ἀφοῦ ἐμβῆκαν εἰς τὴν Ἑλλάδα εὐθὺς τὴν ἐκήρυξαν ἐπαρχίαν των. Ἴδετε καὶ τὰ τωρινὰ παραδείγματα ὁποῦ ἡ πολυποίκιλος στροφὴ τῆς γαλλικῆς στάσεως μᾶς παρασταίνει. Ὁ δυνάστης των μὲ ταξίματα μεγάλα, καὶ μὲ τοιαῦτα μέσα ἀπέκτησεν ὅσα κατὰ τὸ παρὸν ἔχει, καὶ πῶς ἐσεῖς νομίζετε νὰ σᾶς δοθῇ ἡ ἐλευθερία ἀπὸ ἀλλογενεῖς; Πῶς νὰ μὴν εἰπῇ τινὰς, ὅτι ὀνειρεύεσθε ἔξυπνοι; Καὶ εἰς τί παρακαλῶ σας θεμελιόνετε τὰς ἐλπίδας σας; Εἰς τὴν ἀρετὴν τῶν ἀλλογενῶν δυναστῶν ἴσως; Ἐλπίζετε νὰ κινηθοῦν εἰς σπλάγχνος ἐκεῖνοι διὰ τὰς δυστυχίας τὰς ἐδικάς μας; Δὲν ἠξεύρετε, ὦ Ἕλληνες, ὅτι ἡ ἀρετὴ τὴν σήμερον δὲν εὑρίσκεται εἰς τοὺς θρόνους; δὲν ἠξεύρετε, ὅτι οἱ Ἕλληνες

μισοῦνται δοῦλοι, ἐπειδὴ ἤθελε τοὺς φθονήσει ἐλευθέρους κάθε μεγάλη δυναστεία ἀπὸ τὰς παρούσας τῶν ἀλλογενῶν; Ἀλλὰ τέλος πάντων ὑποθέτοντας κανένα ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς δυνάστας ὀπωσοῦν φιλέλληνα δὲν ἠξεύρετε, ὅτι μόνος του δὲν ἠμπορεῖ νὰ κάμῃ τὸ οὐδέν, καὶ ὅτι οἱ ἐπίτροποί του εἶναι ἐχθροί μας, ἢ εἶναι ἀδιάφοροι, ἢ τέλος πάντων ἄσωτοι καὶ διεφθαρμένοι τὰ ἤθη; Τί στοχάζεσθε τέλος πάντων ἂν ἡ Ἑλλὰς ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὸν ὀθωμανικὸν ζυγὸν διὰ χειρὸς ἄλλου δυνάστου νὰ γίνῃ ἀληθῶς εὐτυχής; Ὦ ἀλήθεια, ἀλήθεια! διατί δὲν ἀπομακραίνεις τοιαύτην ἀπάτην ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας; διατί δὲν τοὺς μαθαίνεις, ὅτι ὅσοι πατοῦσιν εἰς θρόνον εἶναι ὅλοι τύραννοι; Διατί, ἀδελφοί μου, νὰ θέλωμεν νὰ ἀλλάξωμεν κύριον, ὅταν μόνοι μας ἠμποροῦμεν νὰ ἐλευθερωθῶμεν; Νομίζετε νὰ ἦναι ἐλαφρότερος ὁ ζυγὸς μιᾶς ξένης δυναστείας; Δὲν στοχάζεσθε, ὅτι πάλιν ζυγὸς εἶναι; Στρέψατε τὰ ὦτά σας καὶ τοὺς ὀφθαλμούς σας εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἀκούσατε τοὺς γογγυσμούς της, καὶ ἴδετε τὰ δάκρυά της, διὰ νὰ καταλάβητε τί θέλει νὰ εἰπῇ ἐλευθέρωσις ἀπὸ ξένους. Καταδέχεσθε ἐσεῖς νὰ ὁμολογῆσθε χρεῶσται ἀλλογενῶν τῆς ἐλευθερώσεώς σας; Μὴ λοιπὸν, μὴ ἀγαπητοί μου ἀδελφοί, μὴ δεικνύεσθε τόσον παράφρονες εἰς τὸν ἀναγκαιότερον συλλογισμὸν, ἐσεῖς ὁποῦ τόσον ἀψευδῶς βλέπετε εἰς τὰς ἐμπορικάς σας ἐπιχειρήσεις τὸ μέλλον, καὶ ἀναγκάζονται οἱ ἴδιοι ἀλλογενεῖς, ὁποῦ μᾶς μισοῦσι, νὰ μᾶς θαυμάζουσι. Μὴν ἀπατᾶσθε, καὶ μὴ τρέφετε καμμίαν ἀπὸ τὰς εἰρημένας ἐλπίδας, ἀλλὰ προβλέψετε τὸ πλέον φανερὸν ἀπὸ κάθε μέλλον, τὴν ἀναγκαίαν λέγω ἐπανόρθωσιν τοῦ γένους μας ἀφ' ἑαυτοῦ του, καὶ μὴν ἀργοπορεῖτε αὐτὴν μὲ τὴν ἀπουσίαν σας.

» Ἐσεῖς δὲ φίλοι μου καὶ σύγχρονοι νέοι, ἀγαπητοί μου Ἕλληνες, ὁποῦ μὲ τόσους κόπους καὶ ἀγρυπνίας διδάσκεσθε τὰς ἐπιστήμας εἰς τὰς ἀκαδημίας τῶν ἀλλογενῶν, καὶ ὁποῦ ἐξ ἀνάγκης ἐγνωρίσατε τί ἐστὶ Πατρὶς, καὶ ἤδη ἀρχίσατε παντοίοις τρόποις νὰ ξαναδώσητε εἰς τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα τὸ παλαιὸν σέβας, ὁποῦ εἶχε καὶ ἔχασεν, ἐσεῖς λέγω ὁποῦ μὲ τὴν φυσικήν σας ἀγχίνοιαν ἀποδεικνύετε φανερῶς τῶν ἀλλογενῶν συμμαθητῶν σας τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ὁποῖον εἶναι, μὴν βραδύνετε πλέον τὸν μισευμόν σας διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ὑπάγετε νὰ προετοιμάσητε τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν συμπατριωτῶν μας. Ἡ δόξα σᾶς προσμένει μὲ τοὺς στεφάνους τῆς νίκης εἰς τὰς χεῖρας, καὶ μὲ τὰς ἀγκάλας ἀνοικτάς. Μὴν ξεχάσετε, ὅτι ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ

ἀληθὴς φιλοσοφία εἶναι τὸ νὰ ζῇ τις εἰς πολλοὺς, καὶ αὐτὸ ἀποκτᾶται ὠφελῶντάς τους. Σπουδάσατε μὲ ταχύτητα, ὅσοι μέχρι τοῦ νῦν δὲν τὸ ἐπράξατε, τὴν πολεμικὴν τέχνην καὶ μεταχείρισιν τῶν ἁρμάτων. Ἐσεῖς ἔχετε τὴν διάθεσιν ἐξαίρετον. Ἂς διώξωμεν μίαν φορὰν τὸν Ὀθωμανὸν εἰς Ἀφρικὴν, ὦ Ἕλληνές μου, καὶ ἔπειτα θέλετε ἰδεῖ εἰς πόσον ὀλίγους χρόνους ἡ Ἑλλὰς θέλει ξαναλάβει τὴν προτέραν της λάμψιν. Ἂς εὐγάλλωμεν, ἀδελφοί μου, τὴν βρῶμαν διὰ νὰ αἰσθανθῶμεν τὴν μυρωδίαν τῶν ἀνθῶν. Τὰ μέσα τὴν σήμερον εἶναι ἀρκετὰ, ἡ μηχανὴ τέλος πάντων εἶναι τελειωμένη, ἄλλο δὲν λείπει παρὰ νὰ τὴν κινήσῃ τινὰς, καὶ ἔπειτα μόνη της θέλει δουλεύσει (1).

Κηρύττων δὲ ὅτι ἐπέστη πλέον ἡ τῆς ἀπελευθερώσεως ὥρα, καταδεικνύει διὰ μακρῶν τὴν παρακμὴν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, καὶ τὰς ἐν Ἑλλάδι γενομένας προόδους.

«Τὸ ὀθωμανικὸν κράτος τὴν σήμερον εὑρίσκεται εἰς τὰ ὀλίσθια τοῦ θανάτου, καὶ ἠμπορεῖ νὰ παρομοιασθῇ εἰς ἓν σῶμα ἀνθρώπινον κατακρατημένον ἀπὸ ἀποπληξίαν, μὴ ἔχον ἐλευθέραν εἰμὴ τὴν κεφαλὴν, ἡ ὁποία μὴ λαμβάνουσα τὴν ἀναγκαίαν δύναμιν ἀπὸ τὴν κυκλοφορίαν τοῦ αἵματος κατ' ὀλίγον ἀδυνατίζει, καὶ τέλος πάντων θνήσκει. Οὕτω καὶ ἡ τυραννία τῶν Ὀθωμανῶν τὴν σήμερον εἰς ἄλλο δὲν γνωρίζεται ὅτι ὑπάρχει, εἰμὴ εἰς τὴν βασιλεύουσαν (2).

» Ὦ πόση διαφορὰ εὑρίσκεται εἰς τὴν Ἑλλάδαα ἀπὸ δέκα χρόνους ἕως τὴν σήμερον! μεγάλη, ὦ ἀδελφοί μου, μεγαλοτάτη, καὶ καθ' ἑκάστην πρὸς τὸ κρεῖττον φέρεται. Τώρα ἄρχισαν αἱ Μοῦσαι νὰ ἀναλάβουν καὶ πάλιν να ἐπανορθωθῶσιν εἰς τὰ χρυσόχροα ὄρη τῆς Ἑλλάδος, ὁ Ἀπόλλων πάλιν ἐμφανίσθη εἰς τὸ ἀρχαῖόν του παλάτιον. Δὲν εὑρίσκεται πόλις τὴν σήμερον ὁποῦ νὰ μὴν ἔχῃ δύο ἢ τρία σχολεῖα· ἐξαλείφθη εἰς τὰ περισσότερα μέρη ἡ δεισιδαιμονία τῶν γραμματικῶν, καὶ οἱ νέοι ἄρχισαν νὰ μεταχειρίζωνται τὸν ἀξιοτιμότερον καιρὸν τῆς ζωῆς των εἰς γνώσεις ὠφελίμους, καὶ ὄχι νὰ τὸν ἐξοδεύουν εἰς τὸ νὰ ἐκστηθίζωσι λέξεις. Ἡ Λογικὴ καὶ ἡ Φυσικὴ ἄνοιξαν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν περισσοτέρων, οὔτε οἱ διδάσκαλοι τὴν σήμερον ἔχουσι τὴν ἐνοχλητικὴν ἐκείνην καὶ βραδεῖαν μέθοδον τῆς

(1) Σελ. 216—223.

(2) Σελ. 230. Ἀναφέρει τὰς ἀνταρσίας διαφόρων πασάδων, καὶ τὴν παντελῆ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἔλλειψιν κυβερνητικῆς σκιᾶς.

παραδόσεως, οὔτε οἱ μαθηταὶ φυλάττουσι τὴν ὀκνηρίαν καὶ ἀμέλειαν ὁποῦ εἶχον, ἀλλ' ἀμφότεροι μὲ ἄκραν εὐχαρίστησιν καὶ ἐπιμέλειαν ἀντλίζουν ἀπὸ τὴν ἀνεξάντλητον πηγὴν τῆς μαθήσεως ἐκεῖνα τὰ φῶτα ὁποῦ στολίζουσι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, καὶ τὸ ἀποδεικνύουσιν ἄξιον τοῦ πλάστου του... Τὰ σχολεῖα δὲν εἶναι πλέον ἔρημα ὡς καὶ πρότερον, ἀλλὰ τὸ καθὲν περιέχει πενῆντα καὶ ἑκατὸν μαθητάς, οἵτινες ἀφοῦ ἀνέγνωσαν τὸν ἡδύτατον Ξενοφῶντα, τὸν νουνεχῆ Πλούταρχον, καὶ τοὺς λοιποὺς ἱστορικοὺς καὶ φιλοσόφους τῶν προγόνων μας, ἐγνώρισαν τὸν βόρβορον τῆς τυραννίας, καὶ κλαίουσι πικρῶς διὰ τὴν δυστυχίαν τῆς πατρίδος μας. Δὲν προφέρουσι πλέον τὸ ὄνομα τῆς ἐλευθερίας μὲ φόβον, μήπως καὶ τοὺς ἀκούσωσιν οἱ προεστοὶ ἢ οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ τοὺς κηρύξουσι ἀθέους, ὡς πρότερον ἔκαμνον, ἀλλὰ τὸ προφέρουσι μὲ ἐκεῖνο τὸ θάρρος, ὁποῦ οἱ δοῦλοι δὲν ἠμποροῦν νὰ ἔχωσι (1) ».

Ἀμέσως δὲ ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἁρματωλῶν, « ἐκείνων τῶν ἡρώων τῆς Ἑλλάδος, οἱ ὁποῖοι μὴν ὑποφέροντες τὰς φοβερὰς τυραννίας τῶν Ὀθωμανῶν, ἐκλέγουσιν ἐκείνους ὁποῦ γνωρίζουσιν ἀξιωτέρους, καὶ φεύγουσιν εἰς τὰ δάση διὰ νὰ διαυθεντεύσουν τὴν ἐλευθερίαν των. Ποῦ ἐσπούδαξαν ἐκεῖνοι τακτικὴν διὰ νὰ ἀντισταθῶσι εἰς τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν των, καὶ νὰ τοὺς νικῶσι πάντοτε; Δὲν ἀποδεικνύουσιν αὐτοὶ φανερὰ καὶ τὴν ἄφευκτον πτῶσιν τῆς Ὀθωμανικῆς δυναστείας, καὶ τὴν εὐκολίαν τῆς ἐπανορθώσεώς μας; Ἢ μήπως εἶναι ὀλίγοι; Τὴν σήμερον εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα εὑρίσκονται βέβαια ἀπὸ αὐτοὺς περισσότεροι ἀπὸ δέκα χιλιάδας, τῶν ὁποίων ἡ ἀνδρεία εἶναι ἀδιήγητος, καὶ ἡ ἀγάπη διὰ τὴν ἐλευθερίαν τους ἀπερίγραπτος. Αὐτοὶ οἱ ἥρωες πολλάκις μὴν ἀπαντῶντες ἐχθροὺς διὰ νὰ λάβωσι μὲ τὴν νίκην τὰ ὅσα τοὺς εἶναι ἀναγκαῖα, ζῶσι δύο καὶ τρεῖς ἡμέρας μὲ νερὸν καὶ χόρτα, καὶ οὕτω δὲν ἐνοχλοῦσι τοὺς χωριάτας εἰς τὸ οὐδέν. Καθεὶς ἀπὸ αὐτοὺς ἀξίζει δέκα ἀρχιστρατήγους ἀλλογενεῖς, διὰ τὴν ἐξυπνότητα τοῦ νοὸς, καὶ διὰ τὰς πολεμικὰς ἐφευρέσεις, διὰ δὲ τὴν ἀγάπην τῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν μεγαλοψυχίαν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τοὺς παρομοιάσῃ τινὰς μὲ κανένα ἀπὸ τοὺς τωρινοὺς ἀρχιστρατήγους (2) ».

---

(1) Σελ. 232—36.

(2) Σελ. 237—39. « Τὸ μικρὸν παιδάριον ἑνὸς ἥρωος Σουλιώτου, γράφει ἐν ὑποσημειώσει τῆς σελίδος 238, ὁποῦ ὁ τύραννος Ἀλῆς ὡς αἰχμάλωτον ἐφύλαττε εἰς τὴν μητρόπολιν τῶν Ἰωαννίνων μαζὴ μὲ τὴν μητέρα του καὶ ἀδελφάς του, δὲν ὑπέ-

Καὶ περιγράφων τὸ πολεμικὸν ἦθος τῶν Ἑλλήνων, τὴν ἐν τῇ οἰκίᾳ ἑκάστου συγκέντρωσιν δύο ἢ τριῶν ὅπλων, σημαίνει ἐπὶ τέλους τὸν πολεμιστήριον παιᾶνα.

« Μὴν βραδύνετε λοιπὸν, ὦ ἀγαπητοί, τὴν ὑπόθεσιν· ἂς ξεσπαθώσωμεν μίαν φορὰν, καὶ τὸ πρᾶγμα θέλει ἔλθει μόνον του εἰς τέλος. Τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, πάλιν σᾶς τὸ ξαναλέγω, πρέπει νὰ πέσῃ ἐξ ἀποφάσεως, ἢ οὕτως ἢ οὕτως· ἀλλοίμονον λοιπὸν εἰς τὸ γένος μας ἂν κυριευθῇ ἀπὸ ἑτερογενὲς βασίλειον· τότε οἱ Ἕλληνες δὲν θέλουν μείνει Ἕλληνες, ἀλλὰ κατ' ὀλίγον ὀλίγον θέλουν διαφθαρῇ τὰ ἤθη των, καὶ θέλομεν μείνει πάλιν δοῦλοι, καὶ δοῦλοι ἴσως πάλιν ἀνελευθέρωτοι διὰ πολλοὺς αἰῶνας... Μὴ σᾶς πλανήσουν τὰ ταξίματα τῶν ἐπιτρόπων καὶ ἀποστόλων τῶν ξένων Βασιλειῶν· αὐτοὶ εἶναι τόσοι σκλάβοι, καὶ διὰ νὰ μετριάσουν τὴν ἐντροπὴν των προσπαθοῦν νὰ αὐξήσουν τὸν ἀριθμόν των. Ὦ, κάλλιον ἕνας σεισμὸς, ἢ ἕνας κατακλυσμὸς νὰ μᾶς ἀφανίσῃ ὅλους τοὺς Ἕλληνας, παρὰ νὰ ὑποκύψωμεν πλέον εἰς ξένον σκῆπτρον. Διατί, ὦ Ἕλληνες ἀγαπητοί μου, νὰ προσμείνωμεν νὰ μᾶς δανείσῃ ἄλλος ἐκεῖνο ὁποῦ ἡμεῖς ἔχομεν; Χίλιαις φοραὶς περισσότερον αἷμα ἤθελεν ἐκχυθῇ ἂν ἤθελεν εἰσέλθει ξένον σπαθὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, παρὰ ἂν ἠθέλαμεν ἐλευθερωθῇ μόνοι μας.

» Ἡ τυραννία τῶν Ὀθωμανῶν αὔξησε τόσον, ὁποῦ μόνη της προδεικνύει τὸν ἀφανισμόν της. Ἡ ἐλευθερία ἐπλησίασεν εἰς τὴν προτέραν της κατοικίαν. Ὁ ἦχος τῆς σάλπιγγος τοῦ Ἄρεως ἐξύπνισεν ἀπὸ τοὺς τάφους τῶν προγόνων μας τοὺς Ἥρωας. Ἰδοὺ ὁ Δημοσθένης ἀπὸ τὸ ἓν μέρος θεωρεῖ δεύτερον Φίλιππον εἰς τὸν τύραννον τῆς Ἠπείρου. Ἰδοὺ ὁ Λυκοῦργος βλέπει ἄλλους Σπαρτιάτας εἰς τοὺς Σουλιώτας καὶ τοὺς Μανιάτας· ὁ μέγας Λεωνίδας ἀκούει τὰ τύμπανα τῆς νίκης καὶ εὐφραίνεται. Ὁ τύραννος τῆς Συρακούσης Διονύσιος βλέπει καὶ αὐτὸς μακρόθεν τὸν τύραννον τῶν Ὀθωμανῶν καὶ προβλέπει τὸ τέλος του. Ἤγγικεν ἡ ὥρα, ὦ Ἕλληνες, τῆς ἐλευθερώσεως τῆς πατρίδος μας· τὸ τέλος τῶν τυράννων εἶναι ἀδελφοί μου πασίδηλον· ὅλοι ἀπὸ τὸν θρόνον μετέρχονται εἰς τὸν ἅδην μὲ βίαιον θάνατον, καὶ δὲν μένει ἀπὸ αὐτοὺς ἄλλο, εἰμὴ τὸ βρωμερὸν ὄνομά των διὰ κατάραν εἰς τὰ στόματα τῶν μεταγενεστέρων. Ὦ Ἕλληνες! οἱ πο-

---

φτρνε τοιαύτην φυλακὴν, καὶ ἀλλέως δὲν ἠμπόρεσαν νὰ τὸ ἡμερώσουν, παρὰ δίδοντάς του τὰ πολεμικὰ ἄρματα, μὲ τὰ ὁποῖα παίζοντας ἡσύχασεν ».

ταρσοί αἵματος τῶν συγγενῶν μας καὶ φίλων μας, ὁποῦ ἐχύθησαν ἀπὸ τὸ ὀθωμανικὸν σπαθὶ ζητοῦσιν ἐκδίκησιν, τόσοι ἄλλοι ὁποῦ μέλλουσι νὰ χυθῇ ζητοῦν βοήθειαν· ἀλλοίμονον λοιπὸν εἰς τὰ ἀπρόσεκτα πνεύματα, καὶ μακάριοι οἱ συνδρομηταί. Ναί, ἀγαπητοί μου ἀδελφοί, ἀκόμη μίαν φορὰν διὰ πάντα σᾶς τὸ ἐνθυμῶ, ὅτι ὁ καιρὸς τῆς δόξης ἔφθασε, καὶ κάθε μικρὰ ἀναβολὴ εἶναι ἐπιζήμιος κατὰ πολλά. Ἂς τρέξωμεν λοιπὸν ὅλοι μας, ναὶ ὅλοι μας, πρὸς κοινὴν ὠφέλειαν, καὶ ἄμποτες κἀγὼ σὺν τοῖς λοιποῖς φιλογενέσι μου νὰ ἀξιωθῶ ὀγλήγορα νὰ χύσω τὸ αἷμά μου διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς γλυκυτάτης μου Πατρίδος, καὶ νὰ αἰσθανθῶμεν ὅλοι μας ἢ τὴν χαρὰν τοῦ Θεμιστοκλέους ἢ τοῦ Ἐπαμινώνδα » (1).

---

(1) Σελ. 251—253.

ΤΕΛΟΣ

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΝ ΚΕΝΤΡΟΝ ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1878

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΕΜΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

1453 Ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐνέργειαι Ἑλλήνων πρὸς ἐξέγερσιν τῆς Δύσεως. Γεωργιλᾶς. Κάλλιστος. Βησσαρίων. Ἰσίδωρος. Διάφοροι ἡγεμόνες ἐπιτιμῶσι τὸν πάπαν Νικόλαον Ε', καὶ ἐν διαίτῃ συσκέπτονται περὶ ἀνακτήσεως τοῦ Βυζαντίου. Ἐγκύκλια γράμματα καὶ ἐξορκισμοὶ μεγάλου μαγίστρου Λαστίκ. Θάνατος Νικολάου Ε', καὶ ὑποψηφιότης Βησσαρίωνος. Ἐκλογὴ Καλλίστου Γ'. Ἐνζηλοι προσπάθειαι πρὸς συγκρότησιν σταυροφορίας, καὶ πείσμων ἀντίστασις Καρόλου Ζ' τῆς Γαλλίας. σελ. 1—5.

1457—1463 Παπικὸς στολίσκος εἰς Αἰγαῖον. Κατάληψις Λέσβου, Σαμοθράκης, καὶ Θάσου. Πίος ὁ Β' ψυχῇ καὶ σώματι ἀφιεροῦται εἰς πραγματοποίησιν τοῦ κατὰ τῶν Τούρκων πολέμου. Προσκαλεῖ τοὺς ἡγεμόνας εἰς συνέλευσιν. Ὁ Βησσαρίων εἰς Ἐνετίαν. Ἀποποίησις τῆς Δημοκρατίας. Ἡ ἐν Μαντούῃ συνέλευσις. Ὁ κορδιλιέρος Λουδοβῖκος ἀποσταλεὶς εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπανέρχεται συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν πρέσβεων τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Τραπεζοῦντος, τοῦ σουλτάνου τῆς Μεσοποταμίας, καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἀρμενίας καὶ Γεωργίας. Ὁ Πάπας ἀπελπισθεὶς ἐκ τῆς ἀναλγησίας τῶν χριστιανῶν γράφει τῷ Μωάμεθ Β' ἵνα βαπτισθῇ. Ἱεροκήρυκες διατρέχουσι τὴν Εὐρώπην ἐξεγείροντες τὸ δημόσιον πνεῦμα κατὰ τῶν Τούρκων. Ὁ Βησσαρίων ἐν Ἐνετίᾳ. Ὁ Λουδοβῖκος ΙΑ' προσπαθεῖ νὰ ματαιώσῃ τὴν σχηματιζομένην σταυροφορίαν. Ἐπιστολαὶ προτρεπτικαὶ καὶ ἀπειλητικαὶ τοῦ Πίου. Ὁ Βησσαρίων διατρέχει τὴν Γερμανίαν. Συνάθροισις τῶν σταυροφόρων ἐν Ἀγκῶνι. 5—11.

1463 Πόλεμος μεταξὺ Ἐνετῶν καὶ Τούρκων. Ἅλωσις Ἄργους, λεηλασία τῶν περὶ Ναύπακτον καὶ Μεθώνην Ἐνετικῶν χωρῶν. Κατάπλους Βερτόλδου Ἔστε εἰς Πελοπόννησον, καὶ πρόσκλησις Ἑλλήνων εἰς ἐπανάστασιν. Οἱ Λακεδαιμόνιοι, Μανιάται, καὶ Ἀρκᾶδες λαμβάνουσι τὰ ὅπλα. Ὁ Λορεδάνος κυριεύει τὰ Βάτικα καὶ διατρέχει τὸ Αἰγαῖον ἐξεγείρων τοὺς χριστιανοὺς κατὰ τῶν Τούρκων. Ἀνάκτησις Ἄργους. Σφαγὴ τῆς ἀλβανικῆς φρουρᾶς. Ἐπανάστασις τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν ὑπὸ τὸν Μιχαὴλ Ράλλην, καὶ τὸν Πέτρον Μπούαν. Πολιορκία Κορίνθου, καὶ ἀνέγερσις τοῦ ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ τείχους. Θάνατος Βερτόλδου. Ἐκστρατεία Μαχμοὺτ πασᾶ. Ἐγκατάλειψις τοῦ τείχους καὶ φυγὴ τῶν Ἐνετῶν. Ἅλωσις Ἄργους, καὶ σφαγὴ τῆς φρουρᾶ

ρᾶς. Ὁ Μαχμοὺτ ἐν Λεονταρίῳ καθαιρεῖ τὸν Ἰσὰν καὶ διορίζει τὸν Σαγάνον διοικητὴν τῆς Πελοποννήσου. Ὁ Ὀμὰρ λεηλατεῖ τὰ περὶ Κορώνην. Μαρτυρικὸς θάνατος Ἑλλήνων αἰχμαλώτων. Οἱ Ἕλληνες ἐγκαταλειφθέντες ὑπὸ Ἑνετῶν ἐξακολουθοῦσι μαχόμενοι, καὶ ἐπὶ τέλους καταφεύγουσιν εἰς τὰς δυσπροσίτους τοῦ Ταϋγέτου ἀκρωρείας. Ὁ Ὀμὰρ καὶ ὁ Χασὰν προσκαλοῦσιν αὐτοὺς εἰς ὑποταγὴν ἐπὶ ὑποσχέσει ἀμνηστείας. Ὁ Κομνηνὸς παραδίδει τὴν Λῆμνον τοῖς Ἑνετοῖς. Πολιορκία Λέσβου ὑπὸ Ἰουστινιάνη, καὶ μετοικισμὸς πολλῶν Ἑλλήνων εἰς Εὔβοιαν. Ὁ Μαλατέστας πολιορκεῖ τὴν Σπάρτην. Πολλαὶ ἑλληνικαὶ πόλεις τῷ ἀνοίγουσι τὰς πύλας. Τὰ ὀστᾶ τοῦ Πλήθωνος ἐκ Σπάρτης μεταφέρονται εἰς Ῥιμίνιον. Πολιορκία Πατρῶν. Ἧττα καὶ θάνατος Βαρβαρίγου. Ἀνασκολοπισμὸς Ῥάλλη. Νίκη Τούρκων ὑπὸ τὰς Καλάμας. Ὁ Βενιέρος διαπερᾷ τὸν Ἑλλήσποντον. Ὁ Καπέλλος κυριεύει Ἴμβρον, Θάσον, Σαμοθράκην, Πειραιᾶ καὶ Ἀθήνας. Ἐγκατάλειψις τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ Ἑνετοὶ μόνοι κατὰ Μωάμεθ πολεμοῦντες εἰς μάτην ἐπικαλοῦνται τὴν συνδρομὴν τῶν χριστιανῶν ἡγεμόνων. Γεώργιος ὁ Καστριώτης ἔρχεται εἰς Ῥώμην καὶ ἐπικαλεῖται τὴν βοήθειαν τοῦ πάπα. σελ. 11—17.

1469—1472 Ἀνανέωσις τοῦ μεταξὺ Ἑνετίας καὶ Τούρκων πολέμου. Ὁ Κανάλες λεηλατεῖ τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος, καὶ κυριεύει τὴν Αἶνον. Ὁ Μαχμοὺτ πασᾶς καταλαμβάνει τὴν Ἴμβρον, πολιορκεῖ τὴν Λῆμνον, λεηλατεῖ τὴν Σύρον, καὶ ἀποβιβάζει στρατεύματα εἰς Εὔβοιαν. Πολιορκία καὶ ἅλωσις Χαλκίδος. Μαρτυρικὸς θάνατος τῶν Ἑνετῶν. Ἐκλογὴ νέου ἀρχιστρατήγου. Ὁ Κανάλες στέλλεται εἰς Ἑνετίαν σιδηροδέσμιος καὶ καταδικάζεται εἰς ἀειφυγίαν. Οἱ Τοῦρκοι ἐπιτρέχουσι τὴν Δαλματίαν καὶ Φριουλην. Ὁ Βησσαρίων καὶ πάλιν ὑποψήφιος πάπας. Ἐκλογὴ Σίξτου Δ'. Ὁ Βησσαρίων ἐξακολουθεῖ ἐργαζόμενος ὑπὲρ τῆς σταυροφορίας. Ἀποστέλλεται εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας, πλὴν ἀποτυχὼν καὶ προπηλακισθεὶς ἀποθνήσκει ἐκ λύπης. 18—20.

Συμμαχία Ἑνετῶν, πάπα, μαγίστρου τῆς Ῥόδου, καὶ βασιλέων τῆς Κύπρου, καὶ τῆς Νεαπόλεως, κατὰ Μωάμεθ Ὁ Μοτσενίγος καταπλέει εἰς Ἀττάλειαν καὶ βομβαρδίζει τὴν Σμύρνην. Νίκαι Οὐσοὺμ Χασάν. Οἱ βασιλεῖς τῆς Οὐγγαρίας καὶ Πολωνίας προσκαλοῦνται εἰς συμμαχίαν κατὰ τῶν Τούρκων. 21—22.

1474—79. Ἐκστρατεία Τούρκων κατὰ Σκόδρας. Εἰσβολὴ Οὐσοὺμ Χασὰν εἰς Τραπεζοῦντα. Προδοσία τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως καὶ τοῦ πάπα. Ὁ Λορεδάνος λεηλατεῖ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὁ δὲ Σουλεϊμὰν πασᾶς τὴν Λῆμνον. Ἡρωϊσμὸς τῆς Ἑλληνίδος Μαρούλας. Πολιορκία Ναυπάκτου, καὶ Κροίας. Ἧττα τῶν Τούρκων. Εἰσβολὴ εἰς Φριούλην. Οἱ Ἑνετοὶ προτείνουσι τῷ Μωάμεθ εἰρήνην ἐπὶ τῇ παραδόσει τῆς Κροίας, Λήμνου, καὶ Μάνης. Ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως προτρέπει τὸν Μωάμεθ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν πόλεμον, καὶ ἀναγκάζει τὸν Οὐσοὺμ Χασὰν νὰ ἐγκαταλίπῃ τοὺς Ἑνετούς. Ὁ μέγας μάγιστρος προσκαλεῖ τοὺς ἱππότας εἰς ὑπεράσπισιν τῆς Ῥόδου. Ὁ Μωάμεθ κυριεύει τὸ Σεβε-

νίκον, καὶ Ἀλέσιον, καὶ πολιορκεῖ τὴν Κροΐαν, καὶ τὸ Ἀντίβαρι. Συνομολόγησις τῆς εἰρήνης. σελ. 36—45.

1480 Πολιορκία τῆς Ῥόδου. Ἅλωσις Ὑδροῦντος. Συνασπισμὸς τῶν χριστιανῶν ἡγεμόνων. 25—36.

1481 Ἡ ἐν Μάνῃ ἐπανάστασις τοῦ Κορκοδείλου Κλαδᾶ. Ἐκστρατεία Καστριώτου καὶ Κλαδᾶ εἰς Ἤπειρον. Ἐπανάστασις τῶν Χιμαριωτῶν. 36—45.

1482 Περὶ Ζὲμ καὶ τῶν πρὸς συγκρότησιν σταυροφορίας προσπαθειῶν τῶν ἱπποτῶν τῆς Ῥόδου. 46—49.

1489 Ἐπανάστασις ἐν Ἑλλάδι. Ὁ πάπας Ἀλέξανδρος ΣΤ', καὶ ὁ Ζέμ. σελ. 49.

1492—1496 Κάρολος Η' μελετᾷ τὴν κατάκτησιν τοῦ Βυζαντίου. Εἰσβάλλει εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Ἀλέξανδρος ΣΤ' διαπραγματεύεται μετὰ Βαϊαζίτου περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ζέμ. Ἀνδρέας Παλαιολόγος, τελευταῖος τοῦ ὁμωνύμου αὐτοκρατορικοῦ οἴκου ἀπόγονος, μεταβιβάζει τῷ Καρόλῳ Η' τὰ ἐπὶ τοῦ Βυζαντινοῦ θρόνου δικαιώματά του. Οἱ τελευταῖοι Παλαιολόγοι. Ὁ Κάρολος κυριεύσας τὴν Ῥώμην, παραλαμβάνει τὸν Ζὲμ καὶ εἰσβάλλει εἰς Νεάπολιν. Ὁ Ζὲμ δηλητηριασθεὶς ὑπὸ τοῦ πάπα τελευτᾷ καθ' ὁδόν. Συνεννοήσεις Καρόλου μετὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἀνδρέας Παλαιολόγος. Κωνσταντῖνος Ἀριανίτης Κομνηνός. Ἀρχιεπίσκοπος Δυρραχίου. Πέντε χιλιάδες ἐπαναστατῶν κυριεύουσι τὴν Σκόδραν καὶ ἄλλας πόλεις τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας. Ἡ Ἐνετικὴ δημοκρατία προδίδει τὰ σχέδια τοῦ Καρόλου εἰς τοὺς Τούρκους, συλλαμβάνει τὰ πολεμεφόδια, φυλακίζει τὸν Δυρραχίου, καὶ διατάσσει τὴν σύλληψιν τοῦ Ἀριανίτου. Τρόμος τῶν Τούρκων. Ἀποσύρονται ἐκ τῶν παραλίων, καὶ ἑτοιμάζονται νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν. Συνασπισμὸς τῶν χριστιανῶν ἡγεμόνων κατὰ Καρόλου, καὶ ταχεῖα ἐπιστροφὴ αὐτοῦ εἰς Γαλλίαν. Οἱ Ἕλληνες ἐπαναστάται κατασφάζονται. Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας μελετᾷ τὸν κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον. Οἱ Ἐνετοὶ κύριοι τῆς Ζακύνθου. σελ. 50—59.

1499 Ὁ Βαϊαζίτης ἐγείρει πόλεμον κατὰ τῶν Ἐνετῶν. Πολιορκία καὶ ἅλωσις Ναυπάκτου. Ναυμαχία ἔξω τῆς Κυλλήνης. Ἀνέγερσις τῶν ἐν Ῥίῳ καὶ Ἀντιῤῥίῳ φρουρίων. Ὁ Γριμάνης προσβάλλει τὴν Κεφαλληνίαν. σελ. 59—61.

1500 Ὁ Βαϊαζίτης ἀπορρίπτει τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις καὶ ἐκστρατεύει κατὰ τῆς Πελοποννήσου. Πολιορκία καὶ ἅλωσις Πύλου, Μεθώνης, καὶ Κορώνης. Πολιορκία Ναυπλίου. Ἐκδρομαὶ Πεζάρου. Λεηλασία Μιτυλήνης καὶ Τενέδου, κυρίευσις τῆς Σάμου, ἀνάκτησις Αἰγίνης καὶ Πύλου. Ἅλωσις Κεφαλληνίας, καὶ συνοικισμὸς ἐν αὐτῇ τῶν Πυλίων καὶ Κορωναίων. Ἅλωσις Πύλου ὑπὸ Καμαλῆ. Ἐκδρομαὶ Πεζάρου εἰς Ἤπειρον. σελ. 61—66.

1501—3 Συνασπισμὸς Ἱσπανίας, Γαλλίας, Οὐγγαρίας, Ῥόδου, καὶ Ἐνετῶν, κατὰ τῶν Τούρκων. Ἀσυμφωνία τῶν συμμάχων. Πολιορκία Μιτυλήνης. Ὁ μέγας μάγιστρος τῆς Ῥόδου ἐπανειλημμένως ἐξορκίζει καὶ

Χριστιανοὺς καὶ Μωαμεθανοὺς ἡγεμόνας κατὰ τοῦ σουλτάνου. Ἐκδρομαὶ Πεζάρου. Ἅλωσις Λευκάδος. Συνομολόγησις εἰρήνης. 66—72.
1505—1510 Ἔνζηλοι προσπάθειαι πάπα Ἰουλίου Β, καὶ Λουδοβίκου ΙΒ' πρὸς συγκρότησιν σταυροφορίας κατὰ τῶν Τούρκων. 72—73.
1513—1510 Ἐπανειλημμέναι προτροπαὶ τοῦ πάπα Λέοντος Ι' διὰ τὸν κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον. Μάρκος Μουσοῦρος. 73—75.
1522 Πολιορκία καὶ ἅλωσις τῆς Ῥόδου καὶ τῶν ἐξαρτωμένων νήσων. 75—83.
1523 Ἰάνος Λάσκαρις ἀπεσταλμένος τοῦ Κλήμεντος Ζ' ἐξορκίζει τὸν Κάρολον Ε' πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. 84—89.
1525—31 Οἱ ἐκ Ῥόδου διωχθέντες ἱππόται συνεννοοῦνται μετὰ τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἐπανάστασιν. Ἐνέργειαι Βοζίου πρὸς κατάληψιν τῆς Μεθώνης, καὶ δυστυχὴς ἐκστρατεία τῶν ἱπποτῶν. Ἀνακάλυψις τῆς ἐν Ῥόδῳ συνωμοσίας, καὶ σφαγὴ τοῦ μητροπολίτου Εὐθυμίου καὶ ἄλλων προύχόντων Ἑλλήνων. 89—192.
1532—33 Πόλεμος Σουλεϊμάνου καὶ Καρόλου Ε'. Ὁ Δόριας κυριεύει τὴν Κορώνην, λεηλατεῖ τὰ παράλια τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, καὶ ἐξεγείρει τοὺς Ἕλληνας εἰς ἐπανάστασιν. Ἐγκατάλειψις καὶ σφαγὴ αὐτῶν. Πολιορκία καὶ ἀνάκτησις τῆς Κορώνης ὑπὸ τῶν Τούρκων. Μετοικισμὸς Κορωναίων εἰς Ἰταλίαν. 102—100.
1537 Ναυμαχία περὶ Παξούς. Χαϊρεδὶν ὁ Βαρβαρόσας. Ἐκστρατεία κατὰ Χιμαριωτῶν. Κήρυξις τοῦ κατὰ τῆς Δημοκρατίας πολέμου. Πολιορκία Κερκύρας. Οἱ Χιμαριῶται ἀποφασίζουσι τὴν διαρπαγὴν τῆς σουλτανικῆς σκηνῆς. Ὁ Χαϊρεδὶν λεηλατεῖ Κεφαλληνίαν, Ζάκυνθον, καὶ Κύθηρα, καὶ κυριεύει Σύρον, Γύαρον, Ἴον, Ἀστυπάλαιαν, Αἴγιναν, Πάρον, Ἀντίπαρον, Τῆνον καὶ Νάξον. 111—119.
1538 Πολιορκία Ναυπλίου καὶ Μονεμβασίας. 219—121.
Συμμαχία Καρόλου, Φραγκίσκου, καὶ Ἐνετίας, κατὰ τῶν Τούρκων, ἐπ τῷ ὅρῳ ἵνα ἡ Ἑλλὰς παραδοθῇ τοῖς Ἐνετοῖς. Σφαγὴ τῶν ἐν Στροφάσι μοναχῶν. Ὁ Χαϊρεδὶν κυριεύει τὴν Σκίαθον, καὶ Κάρπαθον, φορολογεῖ τὴν Τῆνον, Σέριφον, καὶ Ἄνδρον, λεηλατεῖ τὸ Μηλοπόταμον, καὶ τὴν Σιτίαν, καὶ ἐκ Κῶ πέμπει πειρατὰς πρὸς καταδίωξιν χριστιανικῶν πλοίων καὶ λαφυραγώγησιν. Ὁ συμμαχικὸς στόλος πλέει πρὸς κατάκτησιν τῆς Πελοποννήσου. Ἠττᾶται ὑπὸ Χαϊρεδὶν. Ἅλωσις Καστελνόβου. 121—125.
1540 Ἡ Ἐνετία συνομολογεῖ τῷ σουλτάνῳ εἰρήνην ἐπὶ τῇ παραχωρήσει Ναυπλίου καὶ Μονεμβασίας, δύο ἐν Δαλματίᾳ φρουρίων, πασῶν τῶν ὑπὸ Χαϊρεδὶν καταληφθεισῶν νήσων, καὶ πληρωμῇ 300 χιλ. δουκάτων. Ὁ μητροπολίτης Μητροφάνης προτρέπει τοὺς Μονεμβασιώτας ἵνα συνοικισθῶσιν εἰς Κέρκυραν. 125—126.
1543—1562 Ἀντώνιος Ἔπαρχος. Ἰάκωβος Βασιλικός. Ἰάκωβος Διασωρῖνος. Αὐγέριος Βουσβέκιος. 126—128.
1565 Ἐπανάστασις ἐν Ἠπείρῳ διὰ τὸ παιδομάζωμα 128—129.
1566 Ἅλωσις Χίου Ἐκστρατεία κατὰ Χιμαριωτῶν. 129.
1567 Συνομολόγησις εἰρήνης μεταξὺ Καρόλου Ε' καὶ σουλτάνου. 130.

1570 Πολιορκία καὶ ἅλωσις Κύπρου. Κυρίευσις Σοποτοῦ. Πολιορκία Μαργαριτίου. Ὁ Βενιέρης καταλαμβάνει τὸ φρούριον τῆς Μάνης, καὶ λεηλατεῖ τὴν Ἄνδρον. Ἐπανάστασις ἐν Ἠπείρῳ. Ἐπιδρομὴ Οὐλουτσαλῆ κατὰ Κερκύρας. Ἔνεδρα Μόρμορη καὶ σφαγὴ τῶν Τούρκων. σελ. 130—155.

1571 Συμμαχία Ἐνετῶν μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἱσπανίας, καὶ τοῦ πάπα. Καταστροφὴ τοῦ τουρκικοῦ στόλου περὶ τὴν Ναύπακτον. Λεηλασία Ἀποκορώνων, Ζακύνθου, Κεφαλληνίας, καὶ ἐξανδραποδισμὸς ἓξ χιλιάδων χριστιανῶν. Πολιορκία καὶ ἅλωσις Σοποτοῦ. Κατάληψις Δουλχίνου, Βουδούης, καὶ Ἀντιβάρεως, πολιορκία Καττάρου, καὶ ἐπιδρομὴ κατὰ τῆς Κερκύρας. Οἱ Ἕλληνες ἐξεγείρονται εἰς ἐπανάστασιν. Σφαγὴ ἐν Παρνασσίδι. Μελισσηνοί. Ἐπιστολαὶ δὸν Ζουάν. Παράδοσις Μαργαριτίου, καὶ πολιορκία Λευκάδος. Σφαγαὶ ἐν Αἰγαίῳ, Θεσσαλονίκῃ, καὶ Ἄθωνι. Οἱ μητροπολῖται Πατρῶν καὶ Θεσσαλονίκης καίονται ἐπὶ πυρᾶς. Ἀλληλογραφία Σελὶμ, καὶ δὸν Ζουάν. Οὐλουτσαλῆς. Ἀσυμφωνία τῶν συμμάχων. Ἐκκατάλειψις τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Μελισσηνοὶ καταφεύγουσιν εἰς Νεάπολιν. 166—176.

1573 Εἰρήνη μεταξὺ Ἐνετῶν καὶ σουλτάνου. Οἱ Ἕλληνες καταπροδοθέντες ὑπὸ τῆς Δύσεως στρέφονται πρὸς τὴν Ῥωσσίαν. 177.

1578 Ἀνταρσία ἐν Κύπρῳ. 178.

1585 Ἐπανάστασις ἐν Ἀκαρνανίᾳ καὶ Ἠπείρῳ ὑπὸ Μπούα Γρίβα, Πούλιου Δράκου, καὶ Μαλάμου. Ὁ πάπας Σίξτος Ε' ἐκφράζει ἐλπίδας πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. 178—179.

1588 Οἱ Ὀρσίναι καθικετεύουσι τὸν αὐτοκράτορα Ῥοδόλφον Β πρὸς ἀποδίωξιν τῶν Τούρκων ἐξ Ἠπείρου. 179—183.

1593 Παῦλος ὁ Μέλισσος προτρέπει τὸν αὐτὸν αὐτοκράτορα πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ Βυζαντίου. 183.

1598 Τοσκανικὸς στόλος καταλαμβάνει τὴν Χίον. 184.

1600—1671 Ἀξιώσεις τοῦ Σαβοϊκοῦ οἴκου ἐπὶ τῆς νήσου Κύπρου. Ἐπὶ ὀγδοήκοντα ἑπτὰ κατὰ συνέχειαν ἔτη οἱ Κύπριοι ἐπικαλοῦνται τὴν βοήθειαν τῶν δουκῶν τῆς Σαβοΐας πρὸς ἀποδίωξιν τῶν Τούρκων. 184—196.

1603—1606 Ἐπιδρομαὶ Τοσκανῶν, Νεαπολιτανῶν, καὶ Μελιταίων ἐν Ἑλλάδι. Ἀπόπειρα κατὰ τῆς Κύπρου, καὶ Πύλου, κατάληψις τῆς Κῶ, καὶ λεηλασία ἐν τῷ Αἰγαίῳ. Ἐπαναστατικὸς ὀργασμὸς τῶν Ἑλλήνων. 195—196.

1609—1624 Ἀνταρσία Μανιατῶν. Ἐνέργειαι τοῦ δουκὸς Νεβὲρ πρὸς ἐπαγάστασιν τῆς Ἑλλάδος. Συνεννοήσεις μετὰ τῶν ἐπισημοτέρων κληρικῶν καὶ λαϊκῶν. Ἐπιστολαὶ καὶ ὑπομνήματα. Τὸ τάγμα τῆς χριστιανικῆς στρατιᾶς. 196—210.

1616 Ἐπανάστασις Διονυσίου Τρίκκης. Θάνατος αὐτοῦ, καὶ μαρτύριον Σεραφεὶμ Νεοχωρίου. 210—221.

1620 Ἀπόπειρα ἱπποτῶν Μελίτης κατὰ Χλουμουτσίου. 222.

1645—1669 Πόλεμος ἐν Κρήτῃ. Ἀνάλυσις τοῦ ποιήματος τοῦ Τζάνε Μπουνιαλῆ. σελ. 222—300.

1647 Ἀνταρσία τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Ἀλβανῶν 300.

1659—1667 Ἐπανάστασις Μανιατῶν. Πειρατικαὶ αὐτῶν ἐκδρομαί. Ἰωαννίκιος Β' ἐν Μάνῃ. Λεηλασία Καλαμῶν. Λιβεράκης Γερακάρης. 300—309.

1684 Πόλεμος μεταξὺ Ἐνετῶν καὶ Τούρκων. Ἐπαναστατικὸς ὀργασμὸς τῶν Ἑλλήνων. Οἱ ἁρματωλοὶ Σουμίλας. Μεϊτάνης, Χορμόπουλο. Ἅλωσις Λευκάδος. Ἐξέγερσις Ἀκαρνάνων. Ἅλωσις Πρεβέζης. 310—22.

1685 Λόγος Μηνιάτη. Ἐπανάστασις Μανιατῶν. Ἅλωσις Κορώνης. Παράδοσις Ζαρνάτας. Μάχη ἔξω τῶν Καλαμῶν. Παράδοσις Οἰτύλου, Κελεφᾶ, Πασαβᾶ. Ἐπανάστασις ἐν Στερεᾷ Ἑλλάδι. Λιβίνης. 330—342.

1686 Ὁ σερασκέρης τῆς Πελοποννήσου πολιορκεῖ τὸν Κελεφᾶν. Ἅλωσις δύο Ναυαρίνων, Μεθώνης, Θερμισίου καὶ Ναυπλίου. Ἀπεσταλμένοι τῶν ἐν Πάτραις καὶ Καρυταίνῃ Ἑλλήνων. 342—352.

1687 Πανώλης καταμαστίζει πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα. Ἅλωσις Πατρῶν, Χλουμουτσίου, Ῥίου καὶ Ἀντιῤῥίου, Ναυπάκτου, καὶ Κορίνθου. Οἱ Τοῦρκοι ἐκκενοῦσι τὴν Πελοπόννησον. Ἡ Γερουσία ἀπονέμει τῷ Μοροζίνῃ τὸ ἐπώνυμον Πελοποννησιακός. Ἐπανάστασις ἐν Στερεᾷ Ἑλλάδι. Σπαθόγιαννος, Βλαχαρίτης, Κούρμας, Σπανός, Φιλόθεος Σαλόνων, Ἱερόθεος Θηβῶν, Μακάριος Λαρίσσης, Ἀμβρόσιος Εὐβοίας. Ἅλωσις Καρυταίνης ὑπὸ Μανιατῶν. Παράδοσις Μισθρᾶ καὶ Βουρδούνιας. Πολιορκία Μονεμβασίας. Ἅλωσις Ἀθηνῶν. Ἀνατίναξις Παρθενῶνος. Διοργάνωσις τοῦ βασιλείου τοῦ Μορέως. 351—366.

1688 Ναυάγιον Ζαγορᾶ. Ἐγκαταλειψις Ἀθηνῶν. Ἐκλογὴ Μοροζίνη ὡς δόγη. Πολιορκία Χαλκίδος. Ἀποκλεισμὸς Καρύστου. Φυγὴ τῶν Ἐνετῶν. Ὁ σουλτάνος ζητεῖ δι' Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τὴν εἰρήνην. 366—382.

1689 Λιβέριος ὁ Γερακάρης ἀποφυλακισθεὶς ἀναγορεύεται βέης τῆς Μάνης καὶ πέμπεται κατὰ τῶν Ἐνετῶν. Πολιορκία Μονεμβασίας 382—387.

1690 Ἅλωσις Μονεμβασίας. Παράδοσις Κανίνων καὶ Αὐλῶνος 387—391.

1691 Ἐγκατάλειψις Κανίνων καὶ Αὐλῶνος. Ὁ Γερακάρης προτρέπει τοὺς Ἕλληνας εἰς ὑποταγήν. Ἐκστρατεύει κατὰ τῆς Πελοποννήσου. Θάνατος τοῦ μεγάλου βιζίρου Κιουπρουλῆ. 392—396.

1692 Πολιορκία Χανίων. Ὁ Γερακάρης εἰσβάλλει εἰς Πελοπόννησον. Πολιορκία Ναυπάκτου. 396—399.

1693 Ἡ ἀρχιστρατηγία ἀνατίθεται καὶ πάλιν εἰς τὸν δόγην Φραγκίσκον τὸν Μοροζίνην. Ὀχύρωσις Αἰγίνης καὶ Σαλαμῖνος, Σπετσῶν, καὶ Ὕδρας. 400—401.

1694 Θάνατος Μοροζίνη ἐν Ναυπλίῳ. Ἅλωσις Χίου. Ὁ σερασκέρης Χαλὶλ καὶ ὁ Γερακάρης εἰσβάλλουσιν εἰς Πελοπόννησον. Μάχη ἐν Πετρῇ. Ἁρματωλικὴ διοργάνωσις τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. Προσπάθειαι τῶν Ἐνετῶν πρὸς προσέλευσιν τοῦ Γερακάρη. Ἀποδίωξις αὐτοῦ ἐκ τοῦ Ἀχελώου, καὶ μέχρι Καρπενησίου. Θάνατος Κούρμα, καὶ Φιλο-

θέου. Διαθήκη Χαριτοπούλου. Νέος γάμος τοῦ Γερακάρη ἐν Καρπενησίῳ. σελ 410—412.

1695 Ἀνάκτησις Χίου. Νέα εἰσβολὴ εἰς Πελοπόννησον τοῦ Γερακάρη καὶ τοῦ σερασκέρου. Πυρπόλησις Καρυταίνης. Ἧττα τῶν Τούρκων ἔξω τοῦ Ἄργους. 414—418.

1696 Ὀχύρωσις τοῦ Ἰσθμοῦ. Προσέλευσις τοῦ Γερακάρη. Ἐστρατεύει εἰς Σάλονα. Οἱ Ἀλβανοὶ λεηλατοῦσι μέχρι Θηβῶν καὶ Ἀθηνῶν. Ναυμαχία μεταξὺ Ἄνδρου καὶ Γιούρων. Ὁ Μετσομόρτος προσβάλλει τὴν Τῆνον. Ὁ Μωχαμὲτ πασᾶς κατὰ τῶν Σαλόνων. Ὁ Γερακάρης λεηλατεῖ τὴν Ἄρταν. 419—425.

1697 Λεηλασία Τήνου. Ἀπόπειρα τοῦ Γιουρούκ πασᾶ πρὸς εἰσβολὴν εἰς Πελοπόννησον Ναυμαχία μεταξὺ Κέας καὶ Καρύστου. 425—26.

1698 Ὁ Δολφῖνος καταδιώξας τὸν Μετσομόρτον φορολογεῖ τὴν Θάσον, Σαμοθράκην, καὶ Ἴμβρον.

1699 Ἡ ἐν Κάρλοβιτς εἰρήνη. Τὸ βασίλειον τῆς Πελοποννήσου παραδίδεται τοῖς Ἐνετοῖς. 427.

Κρίσεις περὶ Ἑλλάδος. Ματθαῖος Καρυοφύλλος. Λέων Ἀλλάτιος. Νεόφυτος Ῥοδινός. Μίλτων. Θεβενώ. Κορνήλιος Λεβρούν. Μιραβάλ. Λακρουά. Ἀναστάσιος Γόρδιος. Γυλλετιέρ. 427—442.

1716 Ἀνάκτησις Πελοποννήσου ὑπὸ τῶν Τούρκων. 443—447.

1716—17 Πολιορκία Κερκύρας. Ὁ Σουλεμβοῦργος κυριεύει τὴν Πρέβεζαν καὶ Βόνιτσαν. 447.

Οἱ Ἕλληνες ἀπελπισθέντες ἐκ τῆς Δύσεως ῥίπτουσι τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τὴν ὁμόδοξον Ῥωσσίαν. Ἐνέργειαι Πέτρου τοῦ Μεγάλου. Χρησμοὶ Ἀγαθαγγέλου. Ἀνταρσία ἐν Ἀκαρνανίᾳ Προκηρύξεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Ἄννα Ἐλισάβετ 448—452.

1766—1769 Αἰκατερίνα Β΄. Σχέδια περὶ Ἑλλάδος. Γεώργιος Παπάζωλης. Στέφανος Μικρός. Ἀνταρσία Χιμαριωτῶν. Συλλήψεις ἐν Ῥωσίᾳ. Μαυρομιχάλαι. Μπενάκης. Ταμάρας. Χατσι-Μουράτης. Θάνατος Ἀνανίου Λακεδαιμονίας. Οἱ ἀδελφοὶ Ἀλέξιος καὶ Θεόδωρος Ὀρλὼφ ἀναχωροῦσι διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἐνθουσιασμὸς τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἐμπορευομένων Ἑλλήνων. Ἔκπλους Ῥωσσικοῦ στόλου διὰ τὸ Αἰγαῖον. Ἀποικία Μανιατῶν εἰς Ἀμερικήν. Κάθειρξις Μελετίου Β΄ καὶ ἄλλων ἐπισήμων κληρικῶν καὶ λαϊκῶν. 452—459.

1770 Ἐπαναστατικὸς ὀργασμὸς ἐν Ἑλλάδι. Κατάπλους Ῥωσσικοῦ στόλου εἰς Οἴτυλον. Διένεξις μετὰ Μανιατῶν. Ἑλληνικὴ πρεσβεία εἰς Πετρούπολιν. Λεγεῶνες τῆς Σπάρτης. Πολιορκία Κορώνης. Ἅλωσις Σπάρτης. Ἐνθουσιασμὸς Ἑπτανησίων. Ζακύνθιοι καὶ Κεφαλλῆνες πολιορκοῦσι τὸν Πύργον καὶ τὰς Πάτρας. Ἔριδες μεταξὺ Θ. Ὀρλὼφ καὶ Μαυρομιχάλη. Ἄφιξις ἐν Πελοποννήσῳ τοῦ ἀρχιστρατήγου Ἀλεξίου Ὀρλώφ. Λύσις πολιορκίας Κορώνης. Προκηρύξεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Ἐπανάστασις ἐν Στερεᾷ. Ἅλωσις Πύλου. Πολιορκία Μεθώνης. Ἧττα τῶν Ἑλληνο-Ῥώσσων πρὸ τῆς Τριπολιτσᾶς, καὶ σφαγὴ τῶν ἐν αὐτῇ

χριστιανῶν. Διαρπαγὴ Τρίκκης. Καταστροφὴ Μοσχοπόλεως. Φόνοι ἐν Φιλιππουπόλει, Λήμνῳ, Σμύρνῃ. Σφαγὴ τῶν Τρικκαίων ἐν Λαρίσσῃ. Εἰσβολὴ τῶν Ἀλβανῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Μάχη ἐν Ἀγγελοκάστρῳ, καὶ ἡρωϊκὸς τῶν Γριβαίων θάνατος. Πολιορκία Μεσολογγίου. Σφαγὴ ἐν Αἰτωλικῷ. Κατάπλους εἰς Ἑλλάδα καὶ τῆς ὑπὸ τὸν Ἐλφινστῶνα δευτέρας μοίρας τοῦ Ῥωσσικοῦ στόλου. Ἡρωϊκὸς θάνατος Ι. Μαυρομιχάλη ἐν Νησίῳ. Οἱ Ῥῶσσοι διώκονται ἐκ Μεθώνης. Αἰσχρῶς ἐγκαταλείπουσι τοὺς Ἕλληνας. Παπάζωλης. Μπενάκης. 480—503.

Ναυμαχία ἐν Τσεσμέ. Ὁ Ῥωσσικὸς στόλος πρὸ τῆς Σμύρνης. Ὁ Ἔλφιστων διαπερᾷ τὸν Ἑλλήσποντον. Πολιορκία Λήμνου. Ὁ πατριάρχης Σεφαφείμ Β'. 504—513.

Ὁ Τόττ ὀχυροῖ τὸν Ἑλλήσποντον. Ὁ Χασὰν ἐλευθεροῖ τὴν Λῆμνον. Ὁ Ῥωσσικὸς στόλος ἐν τῷ Αἰγαίῳ 513—517.

Πειραταί. Μητρομάρας. Μανιάται. Σφακιανοί. Ψαριανοί. Ὁ Χασὰν Τζεζαϊρλῆς σώζει τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τοῦ ὀλέθρου. 520—523.

1770—1779 Ὡμότητες Ἀλβανῶν ἐν Πελοποννήσῳ. Καταστροφὴ αὐτῶν ὑπὸ Χασάν. Εἰρήνευσις Πελοποννήσου. 523—530.

1780 Ὑποταγὴ Μανιατῶν. Ἡγεμονία τῆς Μάνης. Καταστροφὴ τῶν Κολοκοτρωναίων, καὶ ἄλλων ὁπλαρχηγῶν τῆς Πελοποννήσου. Ὁ ἔξαρχος Γρηγοράκης. Ἀντεκδίκησις Μανιατῶν 530—533.

1782—1783 Αἰκατερίνης καὶ Ἰωσὴφ Β' ἀλληλογραφία περὶ καταστροφῆς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Γραικικὴ Αὐτοκρατορία 533—538.

1788—1792 Νέαι τῆς Αἰκατερίνης ἐνέργειαι πρὸς ἐπανάστασιν τῆς Ἑλλάδος. Λάμπρος Κατσώνης. Ἑλληνικὴ πρεσβεία εἰς Πετρούπολιν. Κατορθώματα Κατσώνη. Διαμαρτύρεται κατὰ τῆς εἰρήνης. Διοργανίζει ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. Προσβάλλεται ὑπὸ Γαλλο-τουρκικοῦ στόλου ἐν Μάνῃ. Ἀνδρούτσου κάθοδος. Ἡ Πύλη ζητεῖ τὴν παράδοσιν τῶν ἐν Ἐνετίᾳ κρυπτομένων ὀπαδῶν τοῦ Κατσώνη, καὶ πάντων τῶν ἄλλων προσφύγων. 538—564.

1797—1799 Γάλλοι ἐν Ἑπτανήσῳ. Τουρκο-Ρωσσικὴ συμμαχία. 565—69.

1806—1807 Ὁ Ναπολέων προσπαθεῖ ν' ἀποσπάσῃ τὸν σουλτάνον ἐκ τῆς μετὰ τῶν Ῥώσσων συμμαχίας. Ἀγγλο-Ῥωσσικὴ συμμαχία κατὰ τῆς Τουρκίας. Ἀγγλικὸς στόλος διέρχεται τὸν Ἑλλήσποντον καὶ ἀπειλεῖ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐνέργειαι τῶν ἐν Ἑπτανήσῳ πρακτόρων τῆς Ῥωσσίας πρὸς ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων. Ἔγγραφον Νεράντση. Συνέλευσις τῶν ἁρματωλῶν ἐν Λευκάδι πρὸς διοργάνωσιν τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ ὑπὸ τὸν Σινιάβιν Ῥωσσικὸς στόλος πλέει κατὰ τοῦ Ἑλλησπόντου. Ἐπαναστατικαὶ προκηρύξεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Ὁ Ναπολέων διεγείρει τὸν Ἀλῆν πρὸς ἔναρξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν. Ἐπιδρομὴ εἰς Πρέβεζαν. Πολιορκία Λευκάδος. Οἱ ἁρματωλοὶ διατρέχουσι τὴν Ἤπειρον, Ἀκαρνανίαν, καὶ Θεσσαλίαν. Ἐπανάστασις ἐν Ὕδρᾳ καὶ φυγὴ Γ. Βούλγαρη. Ὑδραῖοι καταδρομεῖς. Ὁ Παλατινὸς εἰς Ψαρά. Ὁ Σινιάβιν καταλαμβάνει τὴν Τένεδον, καὶ νικᾷ τὸν Σεϊδ-Ἀλῆν. Διωγμὸς τῶν ἁρματωλῶν τοῦ Ὀλύμπου.

Ὁ Νικοτσάρας διασχίζει τὴν Μακεδονίαν. Συνομολόγησις ἀναστοχῆς μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ῥωσσίας. Οἱ Ἕλληνες ἐγκαταλείπονται εἰς τὴν ἀγρίαν τῶν Τούρκων ἐκδίκησιν. Ἐπάνοδος Βούλγαρη εἰς Ὕδραν. Τὸ Αἰγαῖον πληροῦται καταδρομέων. Γιάννης Σταθᾶς. Καζαβέρνης. Βλαχάβας. Λάζος. Τσαχίλας. Μπιζώτης. Σύρος. Νικοτσάρας. Κολοκοτρώνης. Ῥομφέης. σελ. 569—587.

1808 Νέαι προσπάθειαι τῆς Ῥωσσίας πρὸς ἐξέγερσιν τῶν Ἑλλήνων. Ἐπανάστασις ΠαπᾶΕὐθυμίου Βλαχάβα. Μάχη ἐν Καλαμπάκᾳ, καὶ καταστροφὴ τῶν ἐπαναστατῶν. Ὁ Βλαχάβας πειρατής. Ἀμνηστεύεται διὰ σουλτανικοῦ φιρμανίου, καὶ προσκαλεῖται ὑπὸ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας εἰς εἰρήνευσιν. Δόλῳ συλλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ, καὶ μαρτυρικῶς ἀποθνήσκει. Ὁ μοναχὸς Δημήτριος. 588—604.

Ἐνέργειαι Ναπολέοντος ἐν Ἑλλάδι. Οἱ ἁρματωλοὶ διοργανίζουσιν ἐν Ἑπτανήσῳ νέαν ἐπανάστασιν. Μυστικὴ ἑταιρία ἐν Παρισίοις περὶ Ἑλλάδος. Ἑλληνόγλωσσον Ξενοδοχεῖον. Φιλικὴ ἑταιρία. 604—609.

Κρίσεις περὶ Ἑλλάδος ἐν τῷ ΙΖ' αἰῶνι. Βολταῖρος. Εὐγένιος Βούλγαρις. Πὰσχ Κρίνεν. Πάουβ. Σοννίνης. Γουῆς. Βόλνεϋ. Πεϋσονέλ. Σουαζὲλ Γουφφιέ. Οὐίλλιαμ Ἔτων. Θόρντων. Σαβαρύ. Καστελλάν. Φιλιππίδης καὶ Κωνσταντᾶς. Ἄνθιμος Ἱεροσολύμων. Κοραῆς. Κωλέτης. 619—57.

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
• ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878 •